

εἰς τὸν κόμητα Νόρμανν ἐπιπροσθούντες λόφοι, ἐνῶ ὁ Γῶγος παρετήρησεν αὐτὴν ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς του. Ἀντὶ δὲ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς εὐνοϊκῆς τοῦ ἐδάφους διαμορφώσεως, καὶ ἀνθιστάμενος δραστηρίως ἀποκρημνίσῃ κάτω τῆς ἀποτόμου ἀτραποῦ τὸ προχωροῦν ἄλθανικὸν σῶμα, ἀφῆκεν ὁ ἄπιστος ὄπλαρχηγὸς νὰ διαβῇ ἀνενόχλητος ἡ ἐξ ὀγδοήκοντα περίπου εὐθαρσῶν στρατιωτῶν συγχειμένη προφυλακὴ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὥρμησεν ἔπειτα κατὰ τῶν ἐπερχομένων, οὓς ἔτρεψεν, ἐννοεῖται, εἰς φυγὴν. Ἀλλ' ἐνῶ διεσκορπίζοντο καταδιώκοντες οἱ στρατιῶταί του, ἀνῆλθον οἱ ὀγδοήκοντα ἐκεῖνοι Ἀλθανοὶ εἰς τὸ ὕψωμα, ὅθεν ἔδλεπον τοὺς κάτω παρὰ τὸ Πέτα μαχομένους, ἔστησαν τὴν σημαίαν αὐτῶν, καὶ μόλις ἀνταποδοθέντος τοῦ συνθήματος ἀπὸ τῆς κοιλάδος, ἐξώρμησαν πάλιν ἐν βοῇ κάτω τοῦ ὄρους. Οἱ στρατιῶται τοῦ Γῶγου εἶχον γίνεαι ἄφαντοι, ἡ κραυγὴ προδοσία! ἐκορύφωσε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν, καὶ ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ ἐξηνεμώθησαν οἱ ἄτακτοι. Μάτην προσεπάλησεν ὁ Μάρκος Βότσαρης νὰ ἀναχαιτίσῃ τοὺς φεύγοντας, διατάξας μάλιστα καὶ νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτῶν ὁ πανικὸς κατέλαβε πάντας. Οὕτω κατῴρθωσε τὸ μικρὸν ἄλθανικὸν στίφος νὰ διαδράμῃ τὰς πρὸ μικροῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένης θέσεις, καὶ νὰ καταλάβῃ τὰ νῶτα τῶν παρὰ τὸ Πέτα μαχομένων φιλελλήνων.

Ὁ τοῦρκος ἀρχηγὸς, κατιδὼν τὸ κρίσιμον τῆς στιγμῆς, διέταξε νέαν τοῦ πεζικοῦ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν φιλελλήνων καὶ ὑπεστήριξεν αὐτὴν δι' ἰσχυρὰς τοῦ ἵππικου προσβολῆς. Προσβαλλόμενοι ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν, ἐρρίφθησαν οἱ φιλέλληνες εἰς τὸ χωρίον καὶ ἥρωϊκῶς ὑπερήσπισαν τὰ δύο αὐτῶν τηλεβόλα. Ὁ ἐκ τοῦ Βαϊμαρ Δάϊς καθηλοῖ αὐτὰ καὶ τὰ κατακυλίζει κατὰ τῶν προσορμώντων σπιφῶν τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Σμιδτ καὶ ὁ Βέρνδλυ ἔπесον ἡδὴ μάτην δὲ προσπαθεῖ τὸ σύνταγμα τοῦ Ταρέλλα νὰ διελάσῃ πρὸς τοὺς φιλέλληνας. Ὁ Ταρέλλας κεῖται νεκρὸς, ὁ Νόρμανν ἀποκομίζεται βαρέως τετραυματισμένος, καὶ πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν φιλελλήνων ἐγκαταλείπεται ἀναγκαιῶς, διότι τὸ σύνταγμα καὶ οἱ ἰόνιοι ἀπωθούνται ἀνεπισχέτως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ τοῦ Κομποτίου συντάσσονται πάλιν κραταιῶς εἰς ἄμυναν οἱ ὑποχωροῦντες, ἀποτελοῦσι τετράγωνον, καὶ ἀποκρούου-

σι τοὺς ἄλθανοὺς ἵππεϊς. Ἀλλὰ τὰ ἐφορμῶντα στίφη τοῦ ἐχθροῦ διασπῶσι τὰς τάξεις τοῦ συντάγματος· οἱ πλεῖστοι δὲ ζητοῦσι καὶ εὐρίσκουσι τότε ἐν τῇ συμπλοκῇ ἐνδοξὸν στρατιώτου θάνατον, καὶ ὀλίγοι μόνις κατορθοῦσι νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς τὴν Λαγκάδαν, ἡγουμένου αὐτῶν, ἐσχάτου πάντων, τοῦ κόμητος Νόρμανν, συνελθόντος πως ἐκ τοῦ τραύματός του. Οὕτω φθάνουσι τὰ διασκορπισθέντα τῶν φυγάδων στίφη εἰς Λαγκάδαν, ὅπου ὁ Μαυροκορδάτος εὐρίσκεται ἀκριθῶς γευματίζων καὶ μαντευόμενος ὑπὸ τοῦ κλέφτου Γρίβα ἐκ τῆς ὠμοπλάτης ἀρνίου τὸ παρὰ τὸ Πέτα δυστύχημα. Φρίσσων ἀναπηδᾷ, βλέπων ἀληθεύουσαν τὴν προφητείαν, θερμὰ δάκρυα καταλείθονται τῶν παρειῶν του, καὶ κλαυθμὸς εἶνε ἡ μόνη ἀπάντησις τοῦ Ἑλλήνος ἀρχιστρατήγου πρὸς τὸν Νόρμανν, φωνήσαντα· « Πρίγκηψ, ἀπωλέσαμεν πάντα πλὴν τῆς τιμῆς ».

Τὸ ἐν Πέτᾳ ἀποχωρισθὲν σῶμα τῶν φιλελλήνων διεπράξατο ἔτι θαύματα ἀνδρείας. Ὁ σημαιοφόρος τῶν Γερμανῶν Τάϊχημανν ἔστη κρατῶν τὴν εἰς μυρία τεμάχια κατεβράκωμένην σημαίαν, καιρίως τετραυματισμένος καὶ ἐστερημένος τῶν ὅπλων του· ὑπερήσπισε δ' αὐτὴν εἰς τέλος διὰ τῆς ράβδου τῆς σημαίας μέχρις οὗ κατέπεσεν ἡκρωτηριασμένος καὶ ἄψυχος. Ὁ γάλλος λοχαγὸς Μινιάκ, ὅστις φονεύσας πρὸ μικροῦ ἐν μονομαχίᾳ τὸν ὑπολοχαγὸν Χόθε, εἶχε καταστῆ ἀντικείμενον μίσους καὶ ἀποστροφῆς εἰς πάντας τοὺς Γερμανοὺς, ἐγένετο αὐτοῖς ἐπὶ τέλος ἀντικείμενον θαυμασμοῦ καὶ ἀμίλλης· τραυματισθεὶς εἰς τὸν πόδα, ἔστη στηρίζων τὰ νῶτα εἰς κορμὸν δένδρου, καὶ κατέβαλλε τοὺς ἐπερχομένους Τούρκους, μέχρις οὗ ἐρράγη ἡ σπάθη του καὶ πληγεὶς ἐκ τοῦ ὀπισθεν κατέπεσε νεκρός. Οἱ Πολωνοί, καταφυγόντες ἐπὶ τὴν στέγην τῆς ἐκκλησίας, κατεσφενδόνιζον ἐκεῖθεν κεράμους καὶ δοκοὺς, ξύλα καὶ λίθους, καὶ ὅτε τέλος κατέστησαν ἄχρηστα τὰ ξίφη αὐτῶν καὶ αἱ λόγχαι, ὑπερησπίσαντο διὰ τῶν πυγμῶν καὶ ὀδόντων κατὰ τῶν στιφηδὸν ἐφορμησάντων ἐχθρῶν.

Ἐκεῖ ἔπεσεν ὁ Μιζεύσκης· ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Δάννιαις εὗρεν δὴν ἐπεθύμει στρατιωτικὸν θάνατον. Διπλῇ σφαῖρα διεσπάραξε τὸ στήθος τοῦ γενναίου διοικητοῦ, καὶ κατέπεσεν ἀναφωνῶν· « Νίκην ἢ θάνατον, φιλέλληνες! » Μόλις στίφος τι μικρὸν 25 φιλελλή-

νων ὑπὸ τὸν Χέλμανν καὶ τὸν Χανναὶ διήλασαν ἐν λόγῃ μέχρι Λαγκάδας.

Ἐκεῖ παραστὰς καὶ ὁ προδότης Γῶγος, προσεπάθησε νὰ δικαιολογηθῇ θρασέως πρὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, παριστῶν τὴν ἀπώλειαν τοῦ δεσπόζοντος τοῦ Πέτα ὑψώματος ὡς ἔργον ἀτυχοῦς συμπτώσεως, ὅπως περίπου ἔπραξεν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ὁ Τρικούπης. Ἀλλ' ἡ θεὰ τῆς ἐν Λαγκάδᾳ ἐπικρατούσης ταραχῆς καὶ ἡ πεποίθησις περὶ τῆς ἀμετακλήτου πτώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος παρώρμησαν αὐτὸν ταχέως νὰ καταλίπῃ τὴν Λαγκάδαν, νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ νὰ μείνῃ αὐτοῖς συντεταγμένος μέχρι τέλους τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμου. Παρηκολούθησαν δ' αὐτῷ αἱ ἀραὶ τῶν φιλελλήνων καὶ τῶν τακτικῶν.

Τετρακόσιοι τῶν καλλίστων πολεμιστῶν τῆς Ἑλλάδος ἔκειντο ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὅλον τὸ ὕλικόν τοῦ πολέμου, αἱ τροφαί, τὰ τηλεβόλα ἐγένοντο τρόπαια τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπανηγύρισαν ἐν Ἀρτῇ τὸν θρίαμβον αὐτῶν, ἀποκεφαλίσαντες τοὺς ὀλίγους αὐτῶν αἰχμαλώτους ἐν νικητηρίοις πυροβολισμοῖς.

Σχετικῶς ὅμως ἦν μικρά ἡ ὕλική ἀπώλεια· πολὺ δὲ σπουδαιότερα ἦν ἡ ματαίωσις τοῦ σκοποῦ τῆς ὅλης ἐκστρατείας, τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας τοῦ Σουλίου. Ἡ δυτικὴ Ἑλλὰς ἀπώλλυτο οὕτω στρατιωτικῶς. Ἡ γενναία τοῦ Σουλίου φρουρὰ ἀντέστη μέχρι Σεπτεμβρίου· ἀλλ' ἠναγκάσθη τέλος νὰ συνθηκολογήσῃ, καὶ ἔτυχεν ἀνεκτῶν ὄρων παρὰ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη. Σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις κατέλιπον οἱ Σουλιωταὶ τὴν ἀνδρικῶς ὑπερασπισθεῖσαν πατρίδα των, καὶ εὗρον ἄσυλον ἐπὶ τῶν ἰονίων νήσων.

Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εὐρωπαϊκῶς ἀνατεθραμμένοι ἄνδρες ὑπέστησαν καίριον τραῦμα διὰ τῆς ἀποτυχίας τῆς κατὰ τὴν Ἠπειρον ἐκστρατείας. Ἡ ἐπὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν πολεμικὴν πίστις ἐξέλιπε, καὶ μετέπεσε τὸ νυναντίον εἰς βαθυτάτην περιφρόνησιν τῆς κατὰ κανόνας τακτικῆς τῆς Ἑσπερίας.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὴ στρατιωτικοὶ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος εἶχον ἔρῃσμα αὐτῶν τοὺς τακτικούς, ἀνεπτερώθη νῦν ἡ στρατιωτικὴ μερίς, ἥτις ἀρχῇθεν ἦν λίαν χλιαρά, ἀντίθετος μάλιστα, πρὸς τὴν κατὰ τὴν Ἠπειρον ἐπιχείρησιν. Ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης εἶχε κατα-

λίπει τὸ στρατόπεδον τῶν φιλελλήνων ὀλίγον πρὸ τῆς ἐν Πέτᾳ κρίσεως, ὁ μεγαλοδρόμων Γιατράκος εἶχεν ἀκολουθήσει αὐτῷ εἰς Πελοπόννησον, μετὰ κρυφίας δὲ χαιρεκκαχίας εἶδον οἱ κλέφται τὴν καταστροφὴν τῶν μισητῶν αὐτοῖς τακτικῶν. Οὕτως ἡ τοῦ Πέτα μάχη ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος πράγματα, κλίνας τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς μερίδος. Ἡ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν φιλελλήνων ἤττα ὑπῆρξε θρίαμβος τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τῶν κλεφτῶν· τοσούτῳ δὲ μᾶλλον, ὅσῳ σύγχρονα γεγονότα κατέλαμψαν τὴν τῶν κλεφτῶν πολεμικὴν. Ὅτι κατέστρεψαν ἐν Πέτᾳ οἱ φιλέλληνες καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, τοῦτο ἐμελλον νὰ ἐπανορθώσωσιν ἐν Ἀργεῖ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ὑψηλάντης.

Τὸ σχέδιον τοῦ Σουλτάνου ἦτο νὰ ὑποστηριχθῶσιν αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα πολεμικαὶ ἐργασίαι διὰ συγχρόνου εἰσβολῆς εἰς τὴν ἀνατολικήν, νὰ ῥιφθῇ μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμις διὰ τοῦ ἰσθμοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ νὰ ἀποπνιγῇ οὕτω ἡ ἐπανάστασις ἐν αὐτῇ τῆς τῇ κοιτίδι. Ὁ στόλος ἐμελλε νὰ βοηθήσῃ τὸν πρὸ τοῦ Ναυπλίου στρατὸν τῆς κατοχῆς, καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτῷ δυνατὴν τὴν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου εἰσχώρησιν. Ἰδρυομένου δὲ ἅπαξ τοῦ στρατοπεδαρχείου ἐν τῇ ἀρκαδικῇ πεδιάδι, ἐφαίνετο εὐκολος ἡ τῆς χερσονήσου εἰρηνοποίησις, ἡ πανταχόσε ἐκπομπὴ μεταβατικῶν ἀποσπασμάτων καὶ ἡ πρὸ τοῦ χειμῶνος ἐξανάγκασις τῶν Πελοποννησίων εἰς κατάθεσιν τῶν ὅπλων. Ὁ Μαχμούτ, ἐνστερνισάμενος τὰς συμβουλὰς τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας, ἤλπιζε νὰ ἀνακτησῇ τὰ ἀπολεσθέντα διὰ τολμηροῦ πραξικοπήματος.

Αἱ ἐκ τῆς πτώσεως τῶν Ἰωαννίνων διαθέσιμοι καταστάσαι τουρκικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις συνεκεντρώθησαν ἐντὸς καὶ περί τῆς Λαρίσσης· ἀπὸ τοῦ ἔαρος δὲ ἐπεκράτει ἐν αὐτῇ ἀκατάπαυστος ἐνέργεια, τροφαί, πολεμειφόδια καὶ στρατός συνεσφρεύοντο ἐκεῖσε, καὶ μεγάλη τις ἐπιχειρήσις παρεσκευάζετο. Ἡγήτωρ ἐν τούτοις τῆς ἐπιχειρήσεως ἐμελλε νὰ ᾔηνε οὐχὶ ὁ τοῦ Ἀλῆ νικητῆς, ἀλλ' ἄλλος τις εὐσυμβολώτερος καὶ ἐπιφανέστερος ἀνὴρ, ὁ τῆς Δράμης Πασσᾶς Μαχμούτ. Δοξασθεὶς πρὸ μικροῦ διὰ τῆς αἵματηρᾶς καταπνίξεως τῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐπαναστάσεως, ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, εἰς ἀνύψωσιν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, Σερασκέρης· τὴν προτίμησιν δὲ

ταύτην δυσμενῶς εἶδεν ὁ Χουρσίτ. Ὁ ἥρως τῶν Ἰωαννίνων ἐπρωτίμα βεβαίως νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἀρχηγίαν, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἐργασθῇ μετὰ μεγίστου ζήλου εἰς παρασκευὴν τοῦ ἐν Λαρίσση στρατοῦ· ἔτρεφον δ' ἄλλως καὶ οἱ στρατιῶται μεγίστην εἰς αὐτὸν πεποίθησιν. Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀθιμότητος ζητολυπίας καὶ τῆς δυσαρεσκείας τοῦ Χουρσίτ, ἡ τοῦ Δράμαλη ἑκστρατεία προοιωνίζετο λαμπρὰ καὶ θριαμβευτική. Τετράκις καὶ εἰκοσакισχίλιοι πεζοί, ἐξακισχίλιοι ἵππεις καὶ εὐσταλὲς πυροβολικὸν ἀπετέλουν αὐτήν· ἀπὸ τοῦ ἔτους δὲ 1715, ὅτε ὁ Ἀλῆ Κουμουρτζῆς διέβη τὸν Σπερχεῖον, ἀπερχόμενος ὅπως ἀναλάβῃ τὸν Μωρέαν ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν (1), οὐδέποτε εἶχεν ἴδει ἡ Ἑλλὰς τοιαύτην ἀνάπτυξιν στρατιωτικῆς πομπῆς, ὅποια ἡ τοῦ Δράμαλη ἐκείνη στρατεία, ἣτις ἐκίνησε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου ἐκ Λαμίας πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἥς ἡ φήμη ἐδιπλασίαζεν, ἐδουλοκλασίου μάλιστα τὴν δύναμιν. Ἐνῷ πρὸς δυσμὰς ἐγίνοντο μάχαι πρὸ τοῦ Κομποτίου καὶ τῆς Ἀρτης, εἰσώρμησαν οἱ στρατοὶ ἐκεῖνοι διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς Βοιωτίαν, οὐδεμίαν ἀπαντήσαντες ἀντίστασιν· ἡ δὲ οἰκτρὰ κατάστασις τῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι πραγμάτων ἠνέγκλυνεν αὐτοῖς τὴν προέλασιν. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀδυσσεύς, πάντες σχεδὸν οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἦσαν ἐμπεπλεγμένοι εἰς σκευωρίας, τὸ μὲν ὅπως ἀπαλλαγῶσιν ἀντιπάλου τινός, τὸ δὲ ὅπως δολιευθῶσι τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ ἀπέναντι τοῦ Ὀδυσσεύς πάντῃ ἀσθενὴς καταδειχθεὶς Ἀρεῖος Πάγος οὐδεμίαν πλέον εἶχε βαρύτητα· οὐδαμοῦ δὲ προσέκοψαν κατὰ σπουδαίας ἀντιστάσεως οἱ Τοῦρκοι. Λεηλατήσας ὁ Δράμαλης τὸ πλοῦσιον καὶ γόνιμον περὶ τὴν Κωπαΐδα πεδῖον, καὶ παραπορευόμενος τὸν Κιθαιρῶνα, εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου ἔφθασε λίαν μὲν βραδέως πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐγκαίρως ὅμως πάντοτε πρὸς ἐκδίκησιν τῆς ἐγκληματικῆς παρασπονδῆσεως, ἥς εἶχον γίνεαι ἔνοχοι οἱ Ἕλληνες. Οἱ τοῦρκοι στρατιῶται ἀνταπέδωκαν φοβερά τὰ ἀντίποινα, ὁ δὲ Δράμαλης δὲν ἦτο τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἡδύνατο νὰ χαλιναγωγῇ θράσος καὶ ἀκολασίαν στρατιωτῶν. Ἐστειρεῖτο τὴν ἀρχικὴν τοῦ Χουρσίτ αὐ-

(1) Journal de la campagne faite en 1715 pour la conquête de la Morée, publié d'après le manuscrit de Brue. Paris, Thorin, 1870.

στηρότητα, οὐδὲ εἶχε σιδηρᾶν ἐν προσήκοντι τὴν θέλησιν, ἐνῷ τοῦναντίον ἐπὶ μικρῶν πραγμάτων κατεφαίνετο πλήρης μυωπούσης ιδιοτροπίας. Ἄλλως δὲ ὁ μὲν διορισμὸς αὐτοῦ εἰς Σερασκέρην εἶχεν ἐμπνεύσει αὐτῷ ἄμετρον ἀλαζονείαν, αἱ δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπιτυχίαι ἐτύφλωσαν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ μικρά του φρόνησις συνεκλονίσθη. Ὅτε καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας ἐχώρησε πρὸς τὸν Ἰσθμόν, καὶ εἶδεν ἀνάνδρως ἐγκαταλελειμμένα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὰ σπουδαῖα στενὰ τῶν Γερανείων καὶ αὐτὸ τὸ κραταῖον τοῦ Ἀκροκορίνθου φρούριον, καὶ τὸν τρόπον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ του πανταχοῦ διαδεδομένον, ἐξηφανίσθη πρὸ τῆς ἀναφλεχθείσης αὐτοῦ φαντασίας πᾶν ἐμπόδιον, καὶ ὑπέλαβεν ἤδη ἑαυτὸν νικητὴν τῆς Πελοποννήσου καὶ καταστολέα τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν 17 Ἰουλίου κατέστησεν ἐν Κορίνθῳ τὸ στραταρχεῖον αὐτοῦ· ἐκεῖ δὲ ἐγένετο πολεμικὸν συμβούλιον, ἀφ' οὗ ἐξήρτητο πᾶσα τῆς ἐκστρατείας ἡ τύχη. Ἐμπειροπράγμονες ἄνδρες, καλῶς τὰ τοῦ τόπου γνωρίζοντες, ὡς ὁ ἐκ Πατρῶν προσδραμὼν Ἰουσοῦφ Πασσᾶς, συνεβούλευσαν τὸν Σερασκέρην νὰ καταστήσῃ τὸ μόνιμον αὐτοῦ στρατηγεῖον ἐν Κορίνθῳ, ἥτις ἦν ἡ κλεῖς τῆς Πελοποννήσου, καὶ νὰ ἰδρύσῃ ἐκτὶ μεγάλας ἀποθήκας εἰς ταμίευσιν πολεμεφοδίων· τῇ βοήθειά δὲ τοῦ στόλου, διαπλέοντος τὸν κορινθιακὸν καὶ τὸν σαρωνικὸν κόλπον, ἤθελε καταστῇ δυνατόν νὰ μεταβληθῇ ἡ Πελοπόννησος εἰς ἀποκεκλεισμένην πανταχόθεν νήσον, καὶ νὰ ἀποχωρισθῶσιν ἐντελῶς οἱ ἐν αὐτῇ ἐπαναστάται τῆς Στερεᾶς. Ἐκ τῆς Κορίνθου τότε, ἀσφαλούς ἀφειρηρίας τῶν πολεμικῶν ἐργασιῶν, ἠδύναντο νὰ ἐκπεμφθῶσι μεμονωμένα ἀποσπάσματα εἰς Πάτρας ἢ Τρίπολιν, καὶ βραδύτερον, μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀρκαδίας καὶ Ἀχαΐας, νὰ καθυποταχθῶσιν ἐπίσης διὰ τῶν ὅπλων ἢ τῆς πείνης καὶ αἱ πρὸς μεσημβρίαν ὀρεῖναι ἐπαρχίαι, Μάνη, Μεσσηνία καὶ Λακωνία. Ἄλλ' αἱ φρόνιμοι αὗται συμβουλαὶ ἐφάνησαν δειλίαι εἰς τοὺς ἀνυπομονοῦντας ἥρωας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ αἱματώδης τὴν κρᾶσιν Δράμαλης, πεπεισμένος περὶ τῆς πολεμικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀνικανότητος, καὶ οὐδεμίαν ἀκριβῆ ἔχων γνῶσιν τῶν δυσχερειῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ ἐδάφους, ἀπεφάσισε νὰ προελάσῃ εὐθὺς εἰς Ναύπλιον, ὅπως ἐνθῶσιν ἐκεῖ μετὰ τοῦ στόλου, κατὰ τὸ μέγα πολεμικὸν σχέδιον, καὶ προχωρή-

ρωσιν εἶτα κατὰ τῆς Τριπόλεως διὰ τῶν ἀρκαδικῶν πόρων. Ἡ εὐνοία δὲ τῆς τύχης ἐφαίνετο ἐπινεύουσα εἰς τὴν παράβολον ταύτην ἀπόφασιν. Ἡ εὐθεΐα εἰς Ναύπλιον ὁδὸς ἤγε διὰ τῶν Δερβενακίων, τοῦ Τρητοῦ τῶν παλαιῶν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἦσαν οὕτω καταπεπληγμένοι, ὥστε δὲν ἐσυλλογίσθησαν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν σπουδαίαν ἐκείνην θέσιν· ὁ Ῥήγας Παλαμίδης, ὁ Σέκερης καὶ ὁ Τσαλαφατῖνος οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ ὑποκριθῶσι τοῦ Λεωνίδου τὸ πρόσωπον, καὶ νὰ θυσιασθῶσιν ἀνωφελῶς μετὰ τῶν ὀλίγων αὐτῶν ἐταίρων, ὡς ἀφελέστατα ὁμολογεῖ τοῦτο καὶ ὁ Φωτάκος. Οὕτω διαβάς ὁ Δράμαλης ἀμαχητὶ τὰ στενά, κατέστησε τὴν 24 Ἰουλίου τὸ στραταρχεῖον αὐτοῦ ἐν Ἀργεῖ. Τοσοῦτον δὲ εἶχον ἐπιδράσει ἐπ' αὐτὸν αἱ τέως ἐπιτυχίαι, ὥστε ἀρῆκεν ἀρρούρητα τὰ Δερβένια καὶ τὰ δεσπόζοντα τῶν πλευρῶν αὐτῶν ἐκ πλάγιου χωρία Ἀγίον Γεώργιον καὶ Αἰνόριον, καὶ ἀνυπεράσπιστον οὕτω τὴν ὑποχωρητικὴν γραμμὴν καὶ τὴν μετὰ τῆς Κορίνθου συγκοινωνίαν. Ἡ προφυλαχὴ αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν ἀργεῖον Ἀλῆ Πασσᾶν, παρέστη ἀκριβῶς ἐν θέοντι ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ναυπλίου, ὅπως ἐμπνεύσῃ νέον θάρρος εἰς τὴν φρουράν, ἣτις διεπραγματεύετο ἤδη περὶ παραδόσεως πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀλῆς ἠκύρωσε τὴν μεταξὺ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως συναφθεῖσαν συνθήκην, ἥς ἡ ἐκτέλεσις εἶχεν ἀναβληθῆ μέχρ' ἐκείνης τῆς στιγμῆς διὰ τῆς ἀπιστίας κατωτέρων τινῶν ἐλλήνων ὑπαλλήλων. Μόνον ὁ «θαλασσόφυργος», ὅστις εἶχε παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐνέχυρον οὕτως εἰπεῖν τῆς παραδόσεως, ἔμεινεν εἰς χεῖρας αὐτῶν, κατεχόμενος ὑπὸ μικρᾶς τινος ἐλληνικῆς καὶ φιλελληνικῆς φρουρᾶς. Ἐν τοῖς λοιποῖς φρουρίοις ἐγκατέστη ὁ Ἀλῆς, καὶ ὀχυρώσας προσεπάθησε νὰ σιταρχήσῃ αὐτά. Εἰς τοῦτο δὲ βεβαίως ὀλίγον ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ αὐτὸν ὁ Δράμαλης, ὅστις, τυφλῶς εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον πεποιθώς, οὐδὲ περὶ τῶν ἰδίως αὐτῷ ἀναγκαιούντων εἶχε σκεφθῇ, καὶ ἤρχιζεν ἤδη πάσχων ἑλλειψίν τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων. Ἡ τροπὴ τῆς ἀγαθῆς τύχης τῶν τουρκικῶν ὀπλῶν ἦν ἐγγύς. Τὸ πολεμικὸν τοῦ Διβανίου σχέδιον εἶχε καθόλου τὸ θεμέλιον ἐλάττωμα, ὅτι ὑπέθετε ταχεῖαν καὶ ἀρμονικὴν σύμπραξιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τοιαύτην τιμιότητα καὶ δραστηριότητα, ὅποια ἀπ' αἰώνων ἤδη κατέστησαν μῦθος ἐν Τουρκίᾳ.

Μόνον ἐμφανιζομένου ἐγκαίρως τοῦ στόλου πρὸ τοῦ Ναυπλίου, ἡδύνατο νὰ κρατηθῇ μακρότερον τὸ φρούριον, καὶ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἢ εἰς τὴν Τρίπολιν, τὸν ὀμφαλὸν τῆς Πελοποννήσου, προέλασις τοῦ μεγάλου στρατοῦ.

Ἐπῆλθεν ὁμως γεγονὸς καταφαῖνον πλήρη τὴν τουρκικὴν ἀπειθαρχίαν. Ἀντὶ ὁ στόλος νὰ τραπῇ ἀμέσως εἰς Ναύπλιον, κατὰ τὰς δεδομένας αὐτῷ διαταγὰς, παρέπλευσε τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, μετὰ τῶν εἰς Ναύπλιον πεμπομένων φορτηγίδων, καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον κατηυθύνθη εἰς Πάτρας, ὡς οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον μεριμνῶν περὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Δράμαλη. Τὸ κίνημα τοῦτο ὑπῆρξεν ὀλέθριον διὰ τὸν εἰσβαλόντα εἰς Πελοπόννησον στρατόν. Ὁ Δράμαλης εὐρίσκετο ἐν Ἀργεὶ ὡς ἐν ἀδιεξόδῳ ἀτραπῷ, περικυκλούμενος ὑπ' ὀρέων, καὶ πρὸ αὐτοῦ μὲν ἔχων τὴν θάλασσαν, ὀπισθεν δὲ δυσδιαβάτους καὶ κινδυνώδεις στενοπορίας. Τὸ θέρος ἦν ἐκ τῶν θερμοτάτων, ἅτινα ἐνθυμοῦντο ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ὁ σῖτος εἶχε κατακαῆ, καὶ τὸ πολυἀριθμὸν τουρκικὸν ἱππικὸν ἐστερήθη ἐντὸς ὀλίγου χορτονομῆς καὶ ποτισμοῦ. Μία ὁκτὶ κρέατος ἐπώλειτο κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων ἀντὶ τῆς κωμικῆς τιμῆς τριάκοντα παράδων· τότε ὁμως οὐδ' εὐρίσκετο πλέον. Οἱ τούρκοι στρατιῶται διεσκορπίζοντο εἰς τοὺς ἀμπελῶνας εἰς ἀναζήτησιν ἀώρων σταφυλῶν καὶ πεπόνων, ὧν ἡ ἀπόλαυσις συνεπήγετο πυρετὸν ἢ τὸν ἀπὸ τῶν πυροβόλων τῶν ἐνεδρευόντων ἑλλήνων θάνατον. Ἦν δ' εὐτύχημα διὰ τὸν Δράμαλην, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν παρετήρησαν κατ' ἀρχὰς τὸ πλεονέκτημα τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἡ κυβερνήσις παραλύσασα ὅλως εἶχεν ἀπολέσει τὰς φρένας ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῶν Τούρκων, οἱ δὲ ἀρπαγῆς ὀρεγόμενοι Μανιάται καὶ Μεσσήνιοι, πρὶν ἢ εἶτι φανῇ πρὸ τοῦ Ἀργους ὁ Δράμαλης, ἀνεβόησαν αἰφνης διὰ νυκτός, ψευδόμενοι: «οἱ Τούρκοι ἔρχονται!», καὶ ὑπουργοί, γερουσιασταὶ καὶ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι ἔφυγον τοσοῦτον δρομαῖοι, ὥστε ἐγκατέλιπον τὰ ἀρχεῖα μετ' ὅλων τῶν ἐγγράφων, καὶ ἱκανὸν πλῆθος ἀργυρῶν σκευῶν, ἅτινα εἶχον συγχομισθῇ δι' ἐθνικὰς ἀνάγκας ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Ἐπίσης δὲ οἱ πολυπληθεῖς ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ Σμύρνης φυγάδες, οἵτινες εἶχον ἐλπίσει νὰ τύχωσιν ἀσύλου ἐν Ἀργεὶ, παρὰ τῇ ἔδρᾳ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἀνεστατώθησαν

πτοηθέντες ὑπὸ τοῦ μανιατικοῦ στρατηγήματος, καὶ ἐπὶ τὴν εἰς Λέρνην καὶ Τρίπολιν ἄγουσαν συνωθεῖτο κραυγάζον καὶ περίφοβον πλῆθος, ἐνῷ οἱ τοῦ θορύβου ὑποκινηταὶ ἐπέπεσον μετὰ τὴν λαμπρὰν τῶν ἐπιτυχίαν ἐπὶ τὰ καταλειφθέντα ἀγαθὰ, κατελήστευσαν δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ κτίρια, καὶ ἐξέβαλον αὐτῶν γυμνοὺς τοὺς μὴ προφθάσαντας νὰ φύγωσι δυστυχεῖς. Πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ ἀποκομισθῇ ἐφόρτωσαν ἐπὶ κλοπιμαίων ἡμιόνων καὶ βοῶν καὶ ἀπήνεγκον εἰς τὰ ὄρη οἱ κατὰ τὴν αἰσχίστην τῆς λείξεως σημασίαν κλέφται ἐκεῖνοι. Μανιάτης τις ἀπεκόμεζε τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Θεοδώρου Νέγρη· ἀποκαμόντος δὲ τοῦ φέροντος αὐτὴν ἵππου, ἀξιωματικὸς τις ἡγόρασεν αὐτὸν ἀντὶ πέντε φλωρινίων εἰς ὕδρευσιν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ ἐξεπλάγη τὰ μέγιστα, ἰδὼν ὅτι συναπέκτησε καὶ τὰ βιβλία τοῦ ἑλληνος ὑπουργοῦ.

Ὅσῳ μείζων ὑπῆρξεν ἡ ταραχὴ, ἣν παρήγαγον οἱ φανταστοὶ καὶ οἱ πραγματικοὶ τοῦρκοι, τοσούτῳ ἀξιοτέρα πανηγυρισμοῦ εἶνε ἡ πνευματικὴ ἐτοιμότης καὶ τὸ ἀτρόμητον τῶν μὴ καμφθέντων πρὸ τοῦ κινδύνου ἀνδρῶν. Πρὸ παντὸς δὲ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ὑψηλάντην προσήκει ὁ ἔπαινος, ὅτι ἀνεστήλωσαν κατὰ τὴν κρίσιν ἐκείνην περίστασιν τὸ καταπεπιτωκὸς τῶν Ἑλλήνων θάρρος. Τὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ, ἅτινα εἶχον ἀσφαλίσει τὴν πολύτιμον αὐτῶν ζωὴν ἐπὶ τινος πλοίου ἡγκυροβολημένου πρὸ τῆς Λέρνης, προσεκάλεσαν τὸν πρόεδρον αὐτῶν νὰ μεταβῇ ἐπίσης εἰς τὸ πλοῖον, ὅπως ᾗ ἀσφαλής· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης ἀπέκρουσεν ἐντόνως τὴν εὐτελεῆ πρότασιν. Μείνας δὲ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, συνήθροισεν ἑπτακοσίους γενναίους ἄνδρας, καὶ κατέλαβε μετ' αὐτῶν τὸ ὄχυρόν φρούριον τοῦ Ἀργους Λαρίσσαν, ὅπερ εἶχε τέως ὑπερασπίσει κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη ὁ μανιάτης Καραγιάννης μετὰ μικροῦ τινος στίφους ἡρωϊκῶν ἐταίρων. Ὁ τοῦρκος στρατάρχης κατεῖδε τὴν σημασίαν τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ ἐκείνου, καθότι δὲν ἡδύνατο νὰ συναισθάνεται ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν Ἀργεῖ, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ προελάσῃ εἰς Ἀρκαδίαν, ἐνόσῳ ὅπισθεν αὐτοῦ κατεῖχον ἔχθροί τὴν Ἀκρόπολιν. Πάσας ἐπομένως τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ἀπηρύθυνεν εὐθὺς κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου· πολιώρκησε στενότατα τὸ φρούριον, καὶ εἰς ὕψος ἀνδρικοῦ ἀναστήματος ἡγέρθησαν κύκλω, ὡς λιθίνῃ ζώνῃ, τὰ ταμπούρια τῶν γέγων αὐτοῦ. Ἐννοεῖται, ὅτι αὐξή-

θείσης τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀκροπόλεως διὰ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ Ὑψηλάντου, ἡ τοῦ ὕδατος καὶ τῶν τροφίμων προμήθεια ἦν πάντῃ ἀνεπαρκής, καὶ ἡ πτώσις τοῦ φρουρίου ἀναπόφευκτος. Ἀλλ' ὁ κύριος ὁμως σκοπὸς τῶν καταλαθόντων τὴν ἀπηλπισμένην ἐκείνην θέσιν ἐθελοντῶν εἶχε πληρωθῇ. Ἐνῶ οἱ Τούρκοι καταδαπάνων πολῦτιμον χρόνον εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Λαρίσσης, ἡδύνατο νὰ συνταχθῇ ἑλληνικὸς τις στρατός, ἀρκούντως ἰσχυρός, ὅπως συμπλακῇ ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ πρὸς τὰ διαλελυμένα πλήθη τοῦ Δράμαλι. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲ ἦν ὁ ἀρμόδιος ἀνὴρ, ὁ δυνάμενος νὰ διοργανώσῃ αὐτὸν καὶ τῷ ἐμπνεύσῃ τὸν πόθον τῆς μάχης καὶ τὸ θάρρος. Ὅτε ἔμαθεν ἐν Καλαβρύτοις τὴν ὑπὸ τοῦ Δράμαλι διάβασιν τοῦ Ἰσθμοῦ, ἐφώνησε πρὸς τοὺς κομίσαντας τὴν κακὴν ἀγγελίαν: «Μὴ λυπησθε ὅτι φέρετε λυπηρὰν εἰδήσιν» ἐλπίζω εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅτι θὰ ἔλθῃ πάλιν χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις εἰς αὐτὸν τὸν τόπον. Καθὼς ὁ Ἀθηναῖος ἔφερε τὴν ἀγγελίαν τῆς νίκης τοῦ Μαραθῶνος εἰς Ἀθήνας, οὕτω καὶ σεῖς πατριῶται θὰ φέρετε πάλιν εἰς τὸν τόπον σας τὴν καλὴν εἰδήσιν τῆς νίκης!» Συγκινητικὴ πεποιθήσις εἰς θεὸν καὶ ἀφελὲς παιδὸς πίστις ἐνίσχυε καὶ ἀνεπτέρου τὸν γηραιὸν κλέφτην. Ἐπὶ τῶν ὁστῶν περιστεράς εἶχεν ἡδὴ ἐκ τῶν προτέρων ἀναγνώσει τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι· ἦν δὲ βέβαιος περὶ τῆς νίκης, ὅταν γραῖα τις, ἀπαντήσασα αὐτῷ πορευομένῳ εἰς Ἀργος, τῷ προσεφώνησε: «Ἀπὸ τίνος καιροῦ, γέρον Κολοκοτρώνη, σμῆνος γυπῶν ἵπταται περὶ τὴν καλύβην μου, καὶ κρώζουσι καὶ ζητοῦσιν αἷμα· πῆγαινε ὅπου τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ σὲ καλεῖ, καὶ οἱ τούρκοι ἄπιστοι θὰ ἐξολοθρευθῶσι». Παράδοξον ἴσως θέλει φανῇ, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην διὰ τὴν Ἑλλάδα στιγμὴν ὁ ἡρώισμός τῶν προμάχων αὐτῆς ἀνεστηλοῦτο διὰ γραφῶν μυθολογημάτων· ἀλλ' ἐν τούτῳ ἀκριβῶς καταφαίνεται τὸ ἰδιάζον τοῦ ἐν τῇ πρωτογόνῳ περιώδῳ τοῦ πολιτισμοῦ διατελοῦντος λαοῦ ἐκείνου. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐννόησεν, ὅτι ὁ ἀγὼν ἦτο περὶ τῶν ὅλων, καὶ ὅτι μεγάλη γενεὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν μεγάλην στιγμὴν. *Ρίγας* διὰ τοῦτο εἰς τὴν *θάλασσαν* τὸ μῖσος καὶ τὴν ἐχθρὰν τῶν πρῶν ἡμερῶν, μετέβη εἰς Τρίπολιν, καὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα εἰς αὐτοὺς τοὺς βιαιότατα πολεμήσαντας αὐτὸν προκρίτους. Δῆλωσις δὲ ὑπογραφεῖσα ἀπὸ κα-

νοῦ παρ' αὐτοῦ καὶ τῆς Γερουσίας διεκήρυξεν, ὅτι ἦσαν ἐντελῶς ὁμόφρονες ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος κινδύνου. Ἀνὰ πᾶσαν τὴν χερσόνησον ἐξέπεμψε διαταγάς, καθ' ἃς πᾶς Πελοποννήσιος ὤφειλε νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὸ στρατηγεῖον τοῦ Κολοκοτρώνου· ὁ δὲ μὴ ὑπακούων καὶ φοβούμενος τὸν κίνδυνον, ἔμελλε νὰ τουφεκίζεται ἐνεκὸν ἀπειθείας. "Ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν ὁ ἐνθουσιασμός, κατώρθωσεν ὁ φόβος· καὶ ἐντὸς ὀλίγου πλήθος ὅλον ἐνόπλων συνήχθη εἰς Τρίπολιν παρὰ τῷ Κολοκοτρώνῃ, ὅστις ἐφαίνετο εἰς πάντας ὡς νέος Μωϋσῆς (1).

Ἀνάγκη ἄμεσος ἦτο νὰ δοθῇ ταχεῖα βοήθεια εἰς τὸ ἀπειλούμενον Ἄργος. Οὕτω τὴν 21 Ἰουλίου ἐκίνησεν ὁ στρατὸς τοῦ Κολοκοτρώνου, ἀφοῦ πρῶτον διεκηρύχθη ἐν Τριπόλει, ὅτι εἰς οὐδένα, ἔστω καὶ γέροντα, δυνάμενον νὰ φέρῃ ὅπλα, ἐπετρέπετο νὰ ἀπομείνῃ ἐν τῇ πόλει, καὶ ὅτι πᾶς εὐρεθησόμενος ἐν αὐτῇ μετὰ δύο ὥρας ἤθελε τουφεκισθῇ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐκστρατεῦον πλήθος ἐξωγκώθη σπουδαίως. Ἐν τῷ πανδοχείῳ τοῦ Ἀχλαδοκάμπου συνήντησεν ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς ἐξ Ἄργους ἐρχομένους καὶ καταφόρους λαφύρων Μανιάτας. — Διὰ ποῦ; ἐφώνησεν αὐτοῖς. — Πηγαίνομεν νὰ ξεφορτώσωμεν τοὺς ἀρρώστους μας καὶ τὰ πράγματά μας, καὶ ἔπειτα ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν μάχην. α — Ὅ τοῦ διαβόλου τὴν μάνα νὰ πᾶτε Κακαθούλια, » ἀπήντησεν ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ προήλασεν εἰς Ἄργος, ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ του. Πανταχοῦ ὑπεδέχοντο αὐτὸν ὡς σωτῆρα ἐν κινδύνοις, ἡ δὲ ζωηρὰ καὶ φαιδρὰ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ νίκῃ πεποίθησις ἀνεπτέρου τοὺς καταπεπτοημένους, ὠχρούς ἐκ τοῦ τρόμου καὶ βωβούς. α "Ἄν οἱ ἄνδρες μας δὲν ἦνε παλληκάρια, ἅς βγάλουν τ' ἄρματα νὰ τὰ φορέσωμεν ἡμεῖς, » ἐφώνουν αἱ γυναῖκες πρὸς τὸν ἐρχόμενον ἥρωα. Διὰ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ φυσικοῦ στρατηγικοῦ ἐμφύτου ἀνεγνώρισεν ὁ Κολοκοτρώνης τὸ πρόσφορον τοῦ ἐδάφους. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐνασχοληθῇ ὁ Δράμαλης ὅ,τι πλεῖστον πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, νὰ ἀποκοπῇ αὐτοῦ πᾶσα σιταγωγὴ καὶ συγκοινωνία, καὶ νὰ μείνῃ οὕτω λιμοκτονούμενος ἐν τῇ ἐξηντημένῃ καὶ γυμνῇ κοιλάδι τοῦ Ἰνάχου, κατέλαθεν ὁ Κολοκοτρώνης τὰς

(1) Ἀπομν. Φωτάκου, σελ. 181.

εἰς Κόρινθον ἀγούσας στενοπορίας, συνεκέντρωσε δὲ τὴν κυρίαν αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἄργους, ἐν ὄχυρᾷ καὶ δυσπροσμάχῳ θέσει παρὰ τοὺς Λερναίους μύλους. Ἐκεῖθεν κατέβαλλον ἀδιακόπους προσπάθειάς οἱ Ἕλληνες πρὸς σιτάρκῃσιν καὶ ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκλεισμένων. Καὶ προσβάλλοντες μὲν οὗτοι ἐντεῦθεν τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Λάρισσαν Τούρκους, παρεῖχον ἐκεῖθεν εὐκαιρίαν διαφυγῆς εἰς τοὺς πολιορκουμένους· ἂν δὲ πάλιν οὗτοι ἀπετόλμων ἔξοδον ἐντεῦθεν, ἠδύναντο νὰ ἀποπειραθῶσιν ἐκεῖθεν οἱ φίλοι αὐτῶν, ὅπως διαβιθάσωσιν αὐτοῖς τροφὰς καὶ πολεμεφόδια. Ὅσάκις τοιοῦτόν τι ἐπιχείρημα ἀπετύγγανεν, ὁ ἀκάματος Κολοκοτρώνης παρῆν πάντοτε ἀναθάρρυνων τοὺς δειλιῶντας διὰ παρακλήσεων καὶ ἀπειλῶν, διὰ σπουδαιολογίας καὶ χονδρῶν ἀστείότητων. «Οἱ Τούρκοι εἶνε σαβοῦρα» ἔλεγε περιφρονητικῶς. Κατῴρθωσαν δέ, κατ' ἀρχάς μὲν οἱ πλεῖστοι τῆς φρουρᾶς, εἴτα δέ, περὶ τὰς ἀρχάς Αὐγούστου, καὶ αἱ λοιποὶ τῶν ἐν Λαρίσῃ ἐγκλεισμένων ἀνδρείων νὰ ἀπατήσωσι τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων καὶ νὰ φύγωσιν εἰς τοὺς Μύλους. Ὁ Μανιάτης Καραγιάννης ἐκαυχᾶτο ὅτι πρῶτος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ τελευταῖος κατέλιπεν αὐτό. Ὁ σκοπὸς τῆς ὑπερασπίσεως αὐτῶν εἶχεν ἐπιτευχθῆ, ὁ δὲ Δράμαλῃς ἀπησχολήθη πρὸ τῆς Λαρίσσης, μέχρις οὗ συνετάχθη ἑλληνικὸς στρατὸς δυνάμενος νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἦσαν δὲ ἤδη ὑπέρτεροι τὸν ἀριθμὸν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ οἱ παρὰ τοὺς Μύλους καὶ ἐπὶ τῶν περὶ ὁρέων συνηθροισμένοι Ἕλληνες, καὶ πιθανὸν ἦτο ὅτι αὐτοὶ πρῶτοι ἤθελον προσβάλει.

Μεταξὺ τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Μύλων τῆς Λέρνης ἀνελίσσεται ἐν μέσῳ ἀμπέλων καὶ ὀρυζώνων καὶ ἐκβάλλει εἰς θάλασσαν ὁ Ἰναχος· ἄμμος δὲ καὶ χάλικες διπλασιάζουσι καὶ τριπλασιάζουσι τὸ σύνθηες εὖρος τῆς κοίτης αὐτοῦ καὶ καθιστῶσι τὸ ῥεῦμα δυσδιάβατον εἰς στρατὸν ἔχοντα ἱππικὸν καὶ ἀποσκευάς. Κατὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ καὶ τοὺς παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ φράκτας τῶν ἀμπέλων ἐγίνοντο καθημερινοὶ ἀκροβολισμοὶ μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων, κραταιοῦντες τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀσχοῦντες αὐτοὺς πολεμικῶς· οἱ δὲ Τούρκοι ἱππεῖς Δελῆδες οὐδὲν ἠδύναντο κατὰ τῆς ἀτάκτου ἐκείνης στρατιᾶς ἐπὶ τοιοῦτου ἀνωμάλου ἐδάφους. Οἱ Τούρκοι ἐνό-

μισαν, ὅτι ὁ στόλος τῶν ἤθελε φανῇ ἔστω καὶ βραδέως πρὸ τοῦ Ναυπλίου, ἀπὸ τοῦ Παλαμιδίου δὲ εἶχον ἤδη σημανθῇ προσπλέοντα τουρκικὰ πλοῖα· ὅτε ὅμως ταῦτα, ἀδιαφόρως πρὸ τοῦ Ναυπλίου παρελθόντα, ἔπλευσαν περαιτέρω, οὐδόλως περὶ Δράμαλη ἐνδιαφερόμενα, διεκρίθη βεβαίως ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας, καὶ κατέστη ἀπαραίτητος ἡ ὑποχώρησις· προέκειτο δὲ μόνον νὰ ἀποκρυβῇ αὕτη εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Δράμαλης ἐξέπεμψε πρὸς τοὺς ἐν Μύλοις στρατοπεδεύοντας Ἕλληνας τὸν γραμματέα αὐτοῦ, χριστιανὸν ὄντα, καὶ προέτεινεν αὐτοῖς ἀμνηστειάν· ὅτε δὲ ἐκεῖνοι κατεγέλασαν τῆς προτάσεώς του, συνεβουλεύσεν αὐτοῖς οὗτος φιλικῶς, καθ' ἃ εἶχε παραγγελθῇ, νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς ἄμυναν ἐν ταῖς εἰς τὴν Τρίπολιν ἀγούσαις ὀρειναῖς στενοπορίαις, διότι σκοπὸς τῶν Τούρκων ἦτο νὰ προελάσωσιν ἐκεῖσε. Ὁ Κολοκοτρώνης ὅμως, κατανοήσας τὸ ἄτεχνον πανούργημα, παρετήρησεν εἰς τοὺς περὶ αὐτόν, ὅτι ἡ εἰς Τρίπολιν προέλασις τοῦ Δράμαλη εἶχεν ἤδη καταστῇ ἀδύνατος, καὶ ὅτι πάντων σπουδαιότατον ἦτο νῦν νὰ ἀποκοπῇ τοῖς Τούρκοις ἡ εἰς Κόρινθον ὑποχώρησις. Μὴ κατισχυσάσης ὅμως τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐν τῷ πελμικῷ συμβουλίῳ, κατέλιπεν εἰς Μύλους τὸ μέγα τοῦ στρατοῦ σῶμα, καὶ ἐτράπη μετὰ τῆς σωματοφυλακῆς αὐτοῦ πρὸς τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος, ὅπερ δεσπόζει τῶν στενῶν τοῦ Δερβενακίου μετὰ τὸ Ἄργους καὶ Ναυπλίου. « Πηγαίνει, » εἶπε τότε περιφρονητικῶς ὁ Πετρόμπεης, « νὰ γείνη κλέφτης εἰς τὰ βουνά ». Ἄλλ' ἡ στρατηγικὴ τοῦ γηραιοῦ κλέφτου ὀξυδέρκεια ἔμελλε νῦν νὰ καταφανῇ περιλαμπής. Τὴν πρωίαν τῆς 6 Αὐγούστου ζωηρὰ κίνησις ἐφάνη ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ἄργους, καὶ ὁ Δράμαλης ἤρξατο ἀποσυρόμενος πρὸς τὴν Κόρινθον. Ὅτε δὲ οἱ ἀπὸ τῆς πεδιάδος πυροβολισμοὶ ἀνήγγειλαν τὴν πρὸς τὰ στενὰ τοῦ Δερβενακίου πορείαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέβη ὁ Ἕλλην ἀρχιστράτηγος ἐπὶ τὴν ὀροφὴν τῆς καλύβης, ἐν ᾗ εἶχε κοιμηθῇ, καὶ ἐξεφώνησε μίαν τῶν θερμῶν ἐκείνων προσλαλιῶν, αἵτινες ἐξήπτον συνήθως τοὺς κλέφτας. Διηγῆθη δέ, ὅτι ἐπιφανεῖσα καθ' ὕπνον ἡ τύχη, τῷ προεφῆτευσεν τὴν καλλίστην νίκην, ὁποῖαν οὔτε κατήγαγε οὔτε ἤθελέ ποτε καταγάγει. « Ἐχω πόσῃν βεβαιότητι [εἶπεν αὐτοῖς, κατὰ τὸν Φωτᾶκον], νὰ σᾶς εἰπῶ νὰ μὴν πάρετε οὔτε τὰ ἄρματα σας, διὰ νὰ πάρωμεν τῶν Τούρκων.

Σήμερον ὁ καθείς ἀπὸ ἐμᾶς θὰ καταδιώκῃ πολλούς· θὰ πάρωμεν λάφυρα πολλά, καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ θὰ τοὺς μοιράσῃτε μὲ τὸ φέσι· τὰ φλωριά ὅπου τὰ ἔχουν οἱ Τούρκοι εἶνε χρήματα χριστιανικά· τὰ εἶχεν ὁ τύραννος τῆς Ἡπείρου παρμένα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς μας· ὁ ἅγιος Θεὸς μᾶς τὰ ἔστειλε, καὶ εἶνε κελεπούρι ὁδὸν ἡμῶν. Αὐριον αὐτὴν τὴν στιγμὴν θὰ σᾶς ἰδῶ ὅλους μὲ τ' ἄρματα τῶν Τούρκων, μὲ τ' ἄλογά των, λαμπροφορεμένους μὲ τὰ βούχά τους. Ὁ Θεὸς εἶνε μὲ ἡμᾶς· νὰ μὴ σᾶς μέλη τίποτε. Πηγαίνετε νὰ ἐτοιμασθῇτε, καθὼς σᾶς εἶπα, καὶ νὰ ἐλθῇτε ὅλοι ἐδῶ νὰ ξεκινήσωμεν μαζὺ ν. Ἵνα κρύφῃ δὲ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὰς στενοπορίας τεταγμένων Ἑλλήνων — ὁ Φωτάκος ὑπολογίζει εἰς 2350 ἄνδρας τὴν διαθέσιμον τοῦ Κολοκοτρώνου δύναμιν — ἐπενόησεν ὁ ἀρχιστράτηγος κλεφτικὸν ἀληθῶς στρατήγημα. Τάξας τὴν κυρίαν αὐτοῦ δύναμιν ἐν τῷ μυχῶ τῶν στενῶν παρὰ τὸν χεῖμαρρον τοῦ Δερβενακίου, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνωφερείας τοῦ Ἀγίου Σώστη, μετέβη αὐτὸς μετὰ τῶν γερόντων καὶ τῶν ἀμάχων ἐπὶ τὸ ἀντικρὺ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου κείμενον ὄρος, συνήγαγεν ἐκεῖ ἵππους καὶ ἡμιόνους, καὶ ἐπὶ καταφανοὺς μακρόθεν θέσεως ἀνῆρτησεν ἀπὸ βράθων μανδύας, κλεφτικά φέσια καὶ σημαίας οὕτως, ὥστε νὰ ὑποθέσωσιν οἱ ἐπερχόμενοι ἔχθροί, ὅτι ἔθριβε τὸ ὕψωμα ἐκεῖνο ἀνυπομόνων μαχητῶν. Συγχρόνως δὲ ἀπέστειλε διαταγὰς εἰς Ἀϊνὸρι πρὸς τὸν Νικήταν, εἰς Σπινωχωρί πρὸς τὸν Πλαπούταν, καὶ εἰς τὸν ἐν Στιμάγκᾳ Παπανίκαν, καλῶν αὐτοὺς νὰ σπεύσωσιν ὅσον τάχιστα εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Δερβενακίου καὶ τοῦ Ἀγίου Σώστη. Οἱ τὴν προφυλακὴν τῶν Τούρκων ἀποτελοῦντες χίλιοι Ἀλβανοί, ἐν περισκέψει προβαίνοντες καὶ ἐξετάζοντες τὸν χώρον διὰ τοῦ ἐμφύτου ὀρεσιθίων μαχητῶν, ἀνεγνώρισαν, ὅτι παρὰ τὸ Δερβενάκι ἦν ἀδύνατος ἡ διὰβασις, καὶ τραπέντες ἐπομένως δυτικῶς πρὸς τὴν Νεμέαν, παρῆλθον πρὸ τοῦ ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ τεταγμένου ἐπιπλάστου στρατοῦ τοῦ Κολοκοτρώνου, καὶ ἔφθασαν χωρὶς σπουδαίας ζημίας εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Κουρτέσης καὶ τὴν Κόρινθον. Χείρονα ἔπαθεν ἡ πρώτη τουρκικὴ μοῖρα, ἣν εἶχε προεκπέμψει ὁ Δράμαλης, ὅπως βιάσῃ τὰ στενὰ τοῦ Δερβενακίου.

Κατὰ τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ χεῖμαρρου ἐκτεινομένην καὶ εἰς τὸν μυχὸν τῆς χαράδρας φέρουσαν τρίβον εἶχε κρύψει ὁ Κολοκοτρώνης

τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ὅπισθεν θάμνων καὶ βράχων· φοβερὸν δὲ ἀκροβολιστικὸν πῦρ ὑπεδέξατο τοὺς δελήδας, ἅμα εἰσελάσαντας εἰς τὸ στενόν. Ἀπὸ ἐκάστου λόφου ἀνεπήδων ἔνοπλοι Ἕλληνες, καὶ πυρίτιδος καπνὸς περιεκάλυψε πᾶσαν τοῦ ὄρους τὴν κλιτύν. Οἱ τούρκοι ἱππεῖς, ἀνακόψαντες τάχιστα, προσεπάθησαν νὰ ἀναβῶσι τὴν δεξιὰν τοῦ χειμάρρου ὄχλην, ἐφ' ἧς ἀνελίσσεται ἡ τοῦ Ἀγίου Σώστη ἀνωφέρεια. Οἱ πεζοὶ παρηκολούθουν ὅπως ἠδύναντο, τὰ ὅπλα δὲ καὶ αἱ ἀποσκευαὶ καὶ πᾶν ὅ,τι παρεκώλυε τὴν πορείαν ἀπελείφθησαν. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔσπευδον διώκοντες τοὺς φεύγοντας, καὶ τὸ λαμπρὸν τοῦ Κολοκοτρώνου ὄνειρον ἤρχιζε πραγματοποιούμενον.

Οἱ διωκόμενοι τούρκοι ἤλπιζον, ὅτι ἤθελον δυνηθῆ νὰ ἀναπνεύσωσιν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἀγίου Σώστη· οὐδεμίαν δὲ ἀπαντήσαντες ἐκεῖ ἐλληνικὴν φρουράν, εἶχον ἤδη φθάσει οἱ προτρέχοντες τούρκοι ἱππεῖς τὴν ὑπὸ τὸ χωρίον Ἅγιος Βασίλειος ἀναπεπταμένην κοιλάδα, καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἐκτὸς κινδύνου. Ἦν δὲ μία καὶ ἡμίσεια ὥρα πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Ἄν ἐπαιφάνοντο ἐπὶ τῆς θέσεως ἐκείνης οἱ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου προσκληθέντες τρεῖς ὀπλαρχηγοί, ὀλεθρία καταστροφή ἤθελεν ἐνσκήψαι κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' οὔτε ὁ Πλαπούτας, οὔτε ὁ Παπανίκας ἦλθον, μόνος δὲ ὁ Νικήτας ἐξεπλήρωσε τὸ καθήκον του. Ὁ ἀκάματος Παπᾶ Φλέσας καὶ ὁ Ὑψηλάντης διέταξαν τοὺς ἄνδρας τῶν νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν τοῦ Νικήτα· τοιαύτην δ' ἔχων οὗτος ἐνίσχυσιν, ἔσπευσεν ἀπὸ τοῦ Αἰνορίου, καὶ ἐπῆλθεν ἐν εὐκαίρῳ ἔτι στιγμῇ, ὅπως παρακωλύσῃ εἰς τοὺς ἐχθρικοὺς ἱππεῖς τὴν εἰς Κόρινθον ἄγουσαν. Ἐνῶ μέρος τοῦ στρατοῦ του προσέβαλλε τοὺς Τούρκους ἐκ πλάγιου, κατέλαβεν οὗτος λόφον τινα ἀντιμέτωπον αὐτῶν, δεσπόζοντα τῆς συμβολῆς τῶν δύο ὁδῶν τοῦ Ἀγίου Σώστη καὶ τοῦ Δερβενακίου. Ἐκεῖσε ἐφόρμησαν οἱ Τούρκοι ἱππεῖς μεθ' ὅλης τῆς γενναιότητος τῆς ἀπογνώσεως καὶ ἐν ταραχῇ ἐπῆρχοντο κατόπιν αὐτῶν τὰ πλήθη τῶν πεζῶν. Ὁ ὑπὸ τοῦ Νικήτα καταληφθεὶς λόφος ἐπέκαιτο χαράδρας, ὅθεν ἔμελλε νὰ διαβῇ ὁ ἐχθρὸς, ἀπεγνωσμένη δὲ πάλῃ ἐγένετο ἐν αὐτῇ. Οἱ Ἕλληνες παρεκώλυσαν τὴν ὁδόν, πυροβολοῦντες ἐν πρώτοις κατὰ τῶν ἱππῶν τῶν Δελήδων, καὶ σωρεύοντες εἰτα ἐπ' αὐτοὺς τὰ πτώματα τῶν ἱππέων. Ἐπαναληρθείσης πολλάκις εἰς μάτην τῆς

προσβολῆς, τοσούτος ἐπὶ τέλους σωρὸς συνεφορήθη ἐκ τῶν ὀπισθεν, ὥστε ἡ ὑποχώρησις κατέστη ἀδύνατος, καὶ μικρόν τι σῶμα ἱππέων, διὰ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῆς τῶν ἀνθρώπων ὠθήσεως ἐπὶ τὰ πρόσω φερόμενον, κατώρθωσε τέλος νὰ ἀνοίξῃ δρόμον, καὶ διελάσαν πέραν τοῦ λόφου, νὰ φθάσῃ χωρὶς ἄλλου ἐμποδίου τὴν ἀναπεπταμένην πεδιάδα, τὴν Κουρτέσαν καὶ τὴν Κόρινθον. Μεταξὺ τῆς χαράδρας ὁμως ἐκείνης καὶ τοῦ Ἀγίου Σώστη διεδραματίσθη φρικώδης συγχύσεως σκηνή. Ἐμπροσθεν καὶ ἐκ πλαγίου προσέβαλεν ὁ Νικήτας· ἐκ τῶν ὀπισθεν προσέβαλεν ὁ Κολοκοτρώνης· πανταχόσε δὲ ἔφευγον διασκορπιζόμενοι οἱ Τούρκοι. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐπερχομένης νυκτὸς διέφυγον οἱ μὲν εἰς Κόρινθον, οἱ δὲ ὀπίσω εἰς Ναύπλιον· πλείους ἐν τούτοις τῶν τρισχίλιων νεκρῶν — τετρακισχίλιοι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ τούρκου Ἀῤῥδουλλάμπεη — ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος, καὶ ἀπειροπληθῆ λάφυρα ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Δόξα ἔστεφε τὸν Νικήταν. Ὁρμήσας οὗτος πρῶτος πάντων ξιφῆρης κατὰ τινος τετραγώνου τουρκικοῦ πεζικοῦ, προσπαθούντος νὰ προστατεύσῃ τὴν παρὰ τὸν Ἅγιον Βασίλειον ὑποχώρησιν, ἤξιώθη καὶ πάλιν τῆς προσωνομίας *Τουρκοφάγος*, δι' ἧς εἶχον προσαγορεύσει αὐτὸν παρὰ τὰ Δολιανὰ οἱ στρατιῶταί του.

Ὁ τουρκικὸς ἀτρατὸς διεσπάρθη νῦν οὕτω εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν προσεπάθει νὰ συνταχθῇ ἐν Κορίνθῳ, τὸ δὲ μείζον ἄλλο, ἀπομείναν ἐν Ναυπλίῳ, εἶχεν ἔτι ἐνώπιον αὐτοῦ τὰς φονικὰς στενοπορίας.

Ὁ Δράμαλης ἐφαίνετο παραλύσας ἐκ τοῦ τρόμου, καὶ ἔμεινεν ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἀπρακτῶν ἐν Ἀργεῖ. Ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ πλέον ὁ στρατὸς ἐν τῇ ἐξηντλημένῃ πεδιάδι τοῦ Ἀργους· ἐπειδὴ δὲ τοσαύτην εἶχεν ὑποστῇ συμφορὰν παρὰ τὸ Δερβενάκι ἢ πρώτη τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ μερίς, ἀπεφάσισεν ὁ τούρκος στρατάρχης νὰ ζητήσῃ εὐνοϊκωτέραν τὴν τύχην ἐπὶ τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Δερβενακίου ὁδοῦ, τῆς διὰ τοῦ Ἀἰνορίου ἀγούσης εἰς Κόρινθον. Οὕτω δὲ τὴν 8 Αὐγούστου ἤρξατο τῆς ὑποχωρήσεως μετὰ τοῦ λοιποῦ αὐτοῦ στρατοῦ, οὐχὶ ἄνευ κακοῦ τινος προαισθήματος. Καὶ πάλιν δὲ νῦν παρείχετο τοῖς Ἑλλήσιν εὐκαιρία εἰς ἐξολοθρευμὸν τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης συνεχάλεσεν ἐν Δερβενακίῳ πολεμικὸν συμβούλιον, οὗ συμμετέσχον ὁ Νικήτας, ὁ Πλαπούτας, ὁ Παπανίκας

καὶ οἱ ἐκ τῶν Μύλων ἐλθόντες ἐν σπουδῇ ἀρχηγοὶ Σέκερης, Για-
τράκος καὶ Τσόκρης. Ἐν αὐτῷ δὲ ἐλήφθη ἡ μόνη ὀρθή ἀπόφασις,
καθ' ἣν ὁ ἐν Μύλοις συγκεντρωμένος ἐλληνικὸς στρατὸς ἐμελλε νὰ
κατευθυνθῇ εἰς Χαρβάτι (τὰς παλαιὰς Μυκῆνας), καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ
καρδοκῶν, ἃν ὁ Δράμαλης ἤθελε τραπῇ τὴν διὰ Δερβενακίου ἢ δι'
Ἀϊνορίου ὁδόν. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν ὁ Κολοκοτρῶ-
νης, κατὰ τὴν δευτέραν δὲ ὁ Νικήτας καὶ ὁ Παπᾶ Φλέσας ἤθελον
προσβάλλει αὐτὸν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν, ἐνῷ κατ' ἀμφοτέρας τὰς περι-
πτώσεις ἤθελον ἐφορμήσει κατ' αὐτοῦ ἐκ τῶν νώτων οἱ ἐν Χαρβατίῳ
συνηγμένοι Ἕλληνες, ὥστε « νὰ μὴ γλυτώσῃ οὔτε ρουθοῦνι » (1).
Ἄλλ' ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου τούτου ἀπέτυχεν ὥς ἐκ τοῦ ἀπει-
θαρχήτου τῶν Ἑλλήνων. Ἀντὶ νὰ τραπῶσιν οὗτοι ἀπὸ τῶν Μύλων
εἰς Χαρβάτι, ἐπέπεσον, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Δράμαλη ἐξ Ἀρ-
γους, ἐπὶ τὴν ἐκεῖ καταλειφθεῖσαν λείαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου.
Οὕτω δέ, εἰσελθὼν ὁ Δράμαλης εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀϊνορίου, εὔρε τὰ
ἐνώπιον αὐτοῦ στενὰ μόνον ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Φλέσα κατεχό-
μενα. Ἐπῆλθον μὲν ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἀπὸ τοῦ Ἀγίου
Σώστη καὶ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου κατὰ τῶν Τούρκων ἀναρρίχωμένων
τὴν ἀνωφερῆ ἀτραπὸν τῆς παλαιᾶς *Κοιτοπορείας* πρὸς τὸ Ἀϊνὸρι,
καὶ ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν ἐκ πλαγίου· ὅπως ἐπῆλθη ὅμως κρίσιμον
ἀποτέλεσμα, ἦν ἀναγκαῖα προσβολή τις τῶν νώτων τοῦ τουρκικοῦ
στρατοῦ, ἀπὸ τῆς ἀργολικῆς πεδιάδος· ἤθελε δὲ ἀποβῇ αὕτη πολὺ
ὀλεθριωτέρα, ἢ ἡ πρὸ δύο ἡμερῶν ἐξ Ἀγίου Σώστη εἰς Ἅγιον Βα-
σίλειον καταδίωξις τοῦ Κολοκοτρώνου. Μὴ ἐπελθόντων ὅμως διω-
κτῶν, καὶ τῶν προσβαλλόντων ἐλλήνων εἰς τὰς τουρκικὰς ἀποσκευὰς
ιδίως ἀφορώντων, ἵνα μὴ ὑπολειφθῶσι τῶν λαφυραγωγῶν τοῦ ἐν
Ἀργεῖ στρατοπέδου κενὰς ἔχοντες τὰς χεῖρας, κατῴρθησαν οἱ τουρ-
κοὶ ἵππεις νὰ καθάρωσι τὴν μέχρι Κλεωνῶν ὁδόν. Τὰ ἐκεῖσε ἀπο-
σταλέντα ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου σώματα ὑπὸ τὸν Πλαπούταν καὶ
τὸν Γενναῖον ἀφίκοντο πολὺ βραδέως, οὕτω δὲ διεξέφυγε τὸν ὀλεθρον
ὁ τουρκικὸς στρατὸς, πολλὰς μὲν ἀπολέσας ἀποσκευὰς, ἡμιόνους
καὶ καμήλους, ὀλίγους δὲ ἄνδρας σχετικῶς, χιλίους μόνον, καθ' ἃ

(1) Ἀπομν. Φωτάκου, σελ. 230.

ὑπελόγιζεν ὁ Ἀβδουλλάμπεης. Ἀσθμαίνων, πεζός, σύρων ὀπισθεν αὐτοῦ τὰ ῥάκη τῆς πλουσίας του ἐνδυμασίας, — οὕτως ἐπανεκάμφεν εἰς Κόρινθον ὁ τουρκὸς στρατηλάτης, ὁ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν θριαμβικῇ πομπῇ καὶ πλήρης ἐλπίδων εἰς κατάντησιν τῆς Πελοποννήσου στρατεύσας.

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐδίδωκεν αὐτὸν κατὰ πόδας. Λαὸς δὲ καὶ στρατός ἀπέδιδον εἰς τὰ μέτρα τοῦ γηραιοῦ πρωτοκλέφτου τὴν λαμπρὰν ἐπιτυχίαν, καὶ κατ' ἀπαίτησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν διώρισεν αὐτὸν ἡ Γερουσία Ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου. Ὡς τοιοῦτος δὲ διέταξε τὰ προσήκοντα, ὅπως ἀποχωρίσῃ ἐντελῶς καὶ λιμοκτονήσῃ, ὥς ἐν Ἀργολίδι, τοὺς παρὰ τὴν Κόρινθον σεσωρευμένους ἡττημένους στρατοὺς τοῦ Δράμαλη. Τάξας τὸν Ὀδυσσεά, πρὸς ὃν ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἐκοινώνει φιλικώτατα δι' ἐπιστολῶν, κατὰ τὰ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα φέροντα στενὰ τῆς Μεγαρίδος, καὶ ἀφείς ἰσχυρῶς φρουρουμένας τὰς στενοπορίας, ἐν αἷς πρὸ μικροῦ εἶχε συγχροτηθῇ μάχῃ, ἐτάχθη αὐτὸς παρὰ τὸ Σούλι, ὅθεν ἐδέσποζε τῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου ὁδοῦ καὶ τῆς μεταξὺ Πατρῶν καὶ Κορίνθου συγκοινωνίας.

Ἐντὸς ὀλίγου στερήσεις παντοειδεῖς καὶ νόσοι ἤρχισαν κατατρύχουσαι τὸν ἐν Κορίνθῃ στρατὸν τοῦ Δράμαλη, ὡς πρόφην ἐν Ἀργεῖ. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Δράμαλης, ἀπειρηκὼς ἐκ τῶν κόπων, ἀπέθανε τὴν 9 Νοεμβρίου. Πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς μετὰ τῶν Πατρῶν ἢ τοῦ Ναυπλίου συγκοινωνίας ἐματαιοῦτο· πρὸς τούτοις δὲ τὸ Ναύπλιον πολιορκεῖτο πάλιν στενότερα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Καίρως ἦτο τέλος νὰ ἐπιφανῇ ὁ τουρκικὸς στόλος πρὸ τῶν ἀπειλουμένων φρουρίων, καὶ ὑποστηρίξῃ, κατὰ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ, τὰς ἐνεργείας τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς. Ἀλλ' ὁ νέος αὐτοῦ, ἐπίσης ἀνέκανος καὶ δειλός, ναύαρχος Μεχμέτ ἔμεινεν ἐβδομάδας ὅλας ἀνωφελῶς ὁρμῶν πρὸ τῶν Πατρῶν, καὶ ἀπαθῶς προσβλέπων τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη· ὅτε δὲ τέλος ἀπέπλευσε, Σεπτεμβρίου λήγοντος, εἰς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, οὐδεμίαν ἀπετόλμησε καιρίαν προσβολὴν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, φάθῃ τῶν ἑλληνικῶν πυρπολικῶν, οὗτ' ἐπεχείρησέ τι εἰς βοήθειαν τοῦ στενωῦς πολιορκουμένου Ναυπλίου. Ἐλπίζων, ὅτι οἱ ἐπαναττάται ἤθελον σεβασθῇ τὴν αὐστριακὴν ση-

μαίαν, ἤρκεσθη μόνον ἀποστείλας εἰς Ναύπλιον αὐστριακόν τι ἐμπορικὸν πλοῖον, φέρον ἑπτακισχίλια κοιλὰ ἀλεύρων ἀραβοσίτου, ὅπερ οἱ Ἕλληνες συνέλαβον πάραυτα, καὶ κατηυφράνθησαν ἀναγιγώσκοντες τὰς κομπορρήμονας ἐπιστολάς, ἃς ὁ Μεχμέτ ἀπέστελλε διὰ τοῦ αὐστριακοῦ πλοιάρχου εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ Ναυπλίου.

Ὁ Κανάρης ἀνέλαβε νὰ καταδείξῃ εἰς τὸν Καπουδὰν Πασσᾶν καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, ὅτι δὲν ἦτο ἄτοπος ὁ τῶν πυρπολικῶν φόβος. Ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀποπλεύσας εἰς Σουδαν, εἶχεν ἐπιστρέφει ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Αἰγαίου εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ ὤρμει μεταξὺ Τενέδου καὶ Τρωάδος. Ὁ ἀτρόμητος Ψαριανός, εὖνουν ἔχων τὸ ρεῦμα τοῦ Ἑλλησπόντου, κατῴρθησέ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν στόλον τὴν πρωτὴν τῆς 10 Νοεμβρίου μετὰ δύο πυρπολικῶν, χωρὶς νὰ παρατηρηθῇ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν προφυλακίδων, καὶ ἀναφλέξας νὰ πυρπολήσῃ τὴν ὑποναυαρχίδα, ἐνῷ ἡ ναυαρχίς, ἥτις προώριστο λεία τοῦ ἄλλου πυρπολικοῦ, διέφυγεν ἐγκαίρως τὸν κίνδυνον. Ὅπωςδὲποτε ὁ Καπουδὰν Πασσᾶς δὲν ἐθεώρησε πλέον ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν πελάγει, καὶ ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ ἄσυχον ἐντὸς τῶν Δαρδανελλίων.

Οἱ κάτοικοι τῶν μικρασιατικῶν παραλίων ἔμειναν οὕτω ἐκτεθειμένοι πάντῃ ἀπροστάτευτοι εἰς τὰς ληϊστικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ψαριανῶν καὶ Κασσίων. Οἱ τολμηροὶ οὗτοι ἐπιδρομεῖς προὔχωρῃσαν ἀποθρασυνθέντες μέχρις Αἰγύπτου, καὶ λαφυραγωγῆσαντες τὰ ἐν τῷ λιμένι τοῦ Δαμιατίου πλοῖα, ἀπήγαγον ὑπ' αὐτὰ σχεδὸν τὰ τηλεβόλα τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὀρμουῦντος αἰγυπτίου στόλου τὰ τροφῶν καὶ ὀρύξης πεπληρωμένα αἰγύπτια σκάφη. Ἡ ἀδυναμία τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ εἶχε καὶ πάλιν ἀριδῆλως καταδειχθῇ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Καπουδὰν Πασσᾶ ἐπονειδίστως ἐγκαταλειφθὲν ἁλαζὸν φρούριον τοῦ Ναυπλίου δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κρατηθῇ, διότι ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου ἤδη οἱ πολιορκούμενοι ἔζων ἀπὸ τῶν τροφῶν, ὅσας οἱ πολιορκηταὶ αὐτοὶ λαθρεμπορικῶς εἰσήγον εἰς τὸ φρούριον. Ὁ Κολακοτρώνης εἶχεν ἀποκόψει ἐντελῶς τὴν μετὰ τῆς Κορίνθου συκοινωνίαν, καὶ ἀθλιότης φρικτὴ ἐπεκράτει ἐν τῇ ἀτυχεῖ πόλει. Παιδιά νεκρὰ κατέκειντο ἐπὶ τῶν ὁδῶν, γυναῖκες δὲ περιεπλανῶντο εἰς ἀναζήτησιν τῆς βδελυρωτάτης τῶν τροφῶν. Οἱ πολιορκούμενοι εἶχον καταντήσῃ νὰ ἀποζῶσιν ἐκ χόρτου, ἐβρασμένων δερμάτων καὶ τῶν ἁδρῶν φύλλων

τῆς ἰνδοσυκῆς· οἱ στρατιῶται ἦσαν τοσοῦτον ἀσθενεῖς, ὥστε μόλις ἠδύναντο νὰ ἐκτελῶσι τὰς φυλακὰς αὐτῶν· ἡ δὲ βραχὺδὴς τοῦ Παλαμιδίου ἀκρόπολις ἔμενε γυμνὴ ὑπερασπιστῶν, διότι τῇ ἀποκεκμηκυῖα φρουρᾷ δὲν εἶχε πλέον δυνάμεις εἰς ἀναρρίχῃσιν τῆς ἀνωφεροῦς ἐκεῖσε ἀτραποῦ. Οὕτως ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ μετὰ τῶν Ἑλλήνων διαπραγματεύσεις, αἵτινες, ἀρξάμεναι πρότερον, εἶχον διακοπῇ ὑπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Δράμαλη. Ἀλλ' ἐνῷ προέβαινον αὐται, δύο νεαροὶ τοῦρκοι λειποτάχται, προσελθόντες εἰς τὸν διοικητὴν τῶν πολιορκητῶν Στάϊκον, προέδωκαν αὐτῷ καὶ τῷ Κολοκοτρώνη, ὅτι τὸ φρούριον τοῦ Παλαμιδίου ἦν πάντῃ ἀφρούρητον. Ὁ διοικητὴς διέταξε πάραυτα τὴν παρασκευὴν κλιμάκων, καὶ κατ' ἀσέληνόν τινα νύκτα, τὴν τῆς 11 πρὸς τὴν 12 Δεκεμβρίου, ἀνέβησαν οἱ στρατιῶταί του χωρὶς τινος δυσχερείας εἰς τὸ γιγάντειον ἐκεῖνο φρούριον, καθ' οὗ προσέκρουσαν πρὸ ἑνὸς ἔτους αἱ τῶν φιλελλήνων προσπάθειαι. Πυροβολοῦντες δ' ἐκεῖθεν χαρμωδῶς κάτω εἰς τὴν πόλιν, ἐφώνησαν· « Καλῶς σὰς ἡύραμεν, ἀγάδες ! » Ἀμα τῇ ἡμέρᾳ ἐκυμάτιζεν ἡ ἐλληνικὴ σημαία ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, σπεύσας πάραυτα ἀπὸ τοῦ Δερβενακίου, προσεκάλεσεν εἰς παραῶσιν τὴν τε πόλιν καὶ τὸ κάτω φρούριον Ἰτζ-Καλέν. « Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, » ἐμήνυσεν αὐτοῖς, « μᾶς ἔδωκε τὸ Παλαμίδι· ἐντὸς τριῶν ὥρων νὰ ἐκκενώσετε τὴν πόλιν καὶ τὸν Ἰτζ-Καλέν, ἀλλέως θὰ σὰς ἐξολοθρεύσῃ τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν ἐπιθυμοῦμεν ». Περίτρομοι ἐσυνθηκολόγησαν οἱ Τοῦρκοι· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐγγυήθη αὐτοῖς ἀσφαλὴ μεταβίβασιν εἰς Ἀσίαν καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἀφήσῃ εἰς ἕκαστον μίαν ἐνδυμασίαν, μίαν σινδόνα καὶ ἓν εὐχολόγιον. Εἰς τοὺς πρὸ τῶν πυλῶν χάριν ἀρπαγῆς συρρέουσοντας καὶ εἰσβολὴν ἀπειλοῦντας στρατιώτας ἀπηγορεύθη ἡ εἰς τὴν πόλιν προσέλευσις, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ ἄγγλος στόλαρχος Ἀμιλτων, ὅστις ἐν εὐκαίρῳ στιγμῇ εἶχε φανῇ πρὸ τοῦ Ναυπλίου μετὰ τοῦ πολεμικοῦ πλοίου του, ἠγγρύπνησαν ὑπὲρ τῆς πιστῆς ἐκτελέσεως τῆς συνθήκης, καὶ περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου ἀπέπλευσαν οἱ αἰχμάλωτοι ἀνενόχλητοι εἰς Μικρὰν Ἀσίαν.

Δὲν ἀρκοῦσι δὲ μόνον ἡ ἀπραξία καὶ ἡ δειλία τοῦ τουρκικοῦ ναυτικοῦ εἰς ἐξήγησιν τῆς ἀποτυχίας τῆς λαμπρᾶς στρατείας τοῦ 1822,

διότι καὶ κατὰ τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καταφαίνεται προδηλοτάτῃ ἡ ἔλλειψις συνδέσμου καὶ ἀκριθείας. Μετὰ τὴν ἦσαν τοῦ Δράμαλη καὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ναυπλίου, ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ σωθῇ ὁ παρὰ τὴνΚόρινθον σεσωρευμένος τουρκικὸς στρατός, ὅστις εὕρισκετο τότε ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰς οἶαν καὶ πρότερον ἐν Ἀργολίδι ἦεν. Ποῦ ἦν ὅμως ὁ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ νικητῆς, ὁ σερασκέρης Χουρσίτ; Μὴ τοι πάθος προσωπικὸν κατίσχυε τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ ἀνδρός; Μήπως ἐβλεπεν ἄρά γε μυχίως χαιρεκακῶν τὴν ταχεῖαν καταστροφὴν τοῦ μεγαλορρήμονος ἀντιπάλου του; Δὲν δύναται τις πάντως νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι αἱ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν Ἑλλάδα πολεμικαὶ ἐργασίαι, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀποκουφίσωσι τὸν Δράμαλην, διεξήγοντο τοσοῦτον νωθρῶς καὶ ἐπισφαλῶς, ὥστε ἠδύνατο νὰ γεννηθῇ τοιαύτη ὑπόνοια. Οὕτως, ἐνῶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὑπῆρχεν ἀνάγκη ταχυτάτης βοηθείας, ἤρκεσθη ὁ Χουρσίτ νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ζητούνη ὀκτακισχιλίους ἀνδρας ὑπὸ τὸν Μεχμέτ Πασσᾶν, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὴν γραμμὴν τοῦ Σπερχειοῦ. Ὁ ὑπαρχηγὸς οὗτος προῦχώρησε μέχρις Ἀμφίσσης, καὶ προσβαλὼν ἐνίκησε τὴν 13 Νοεμβρίου παρὰ τὴν Γραβιὰν τὸν Ὀδυσσέα, ὃν εἶχεν ἀνακηρύξει ἐν τῷ μεταξὺ ὁ λαὸς ἀρχιστράτηγον τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Μόνον δὲ διὰ τῆς ὠκυποδίας αὐτοῦ διέφυγε τὴν τουρκικὴν αἰχμαλωσίαν ὁ Κολοκοτρώνης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος· διολισθῆσας ὡς ἄλθανός ἄγνωστος διὰ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων καὶ σωθεὶς, ἔδραμεν 8 ὥρας μακρὰν εἰς Ἀράχοβαν. Ἐκεῖθεν ὅμως συνέδεσε διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ τούρκου ἀρχηγοῦ, δι' ὧν κατώρθωσε νὰ ἐπινορθώσῃ τὸ πρότερον ἀτύχημα καὶ νὰ παρακωλύσῃ τὴν περαιτέρω πρόοδον τῶν τούρκων πρὸς τὴν Ἀττικὴν καὶ τὸν Ἰσθμόν. Δηλώσας, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ὑποταχθῇ καὶ προσκυνήσῃ τῷ Σουλτάνῳ, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀρχιαρματωλὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὑπεσχέθη νὰ πείσῃ καὶ τοὺς λοιποὺς ὀπλαρχηγοὺς εἰς παραδοχὴν τῆς ἀνακωχῆς. Ὁ Μεχμέτ Πασσᾶς ἠπατήθη ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκείνων· ἴσως δὲ καὶ ἀσμένως ἀπεδέξατο αὐτάς, ὡς πρόφασιν καλύπτουσιν τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀπροθυμίαν εἰς βοήθειαν τοῦ Δράμαλη. Αἰφνης τὸ ἄγγελμα τοῦ θαλάτου τοῦ προστάτου αὐτοῦ Χουρσίτ παρεκίνησεν αὐτὸν εἰς ταχεῖαν

ὑποχώρησιν· χαίρων δὲ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις, ἐπανέκχμην εἰς Λάρισσαν, καὶ ὁ μὲν στρατὸς αὐτοῦ ἔμεινε διαχειμαζών εἰς Λαμίαν, οἱ δὲ χωρικοὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἤρξαντο ἡσύχως πτείροντες κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1823, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἤθελον προφθάσει καὶ νὰ θερίσωσι, πρὶν ἢ παρελθούσης τῆς ἀνακωχῆς ἐπανέλθῃ ὁ ἐχθρὸς.

Δραστηριώτερον ἀλλ' οὐχὶ καὶ εὐτυχέστερον προέβησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι. Ἡ χώρα ἦν ἀναπεπταμένη αὐτοῖς ἐντελῶς μετὰ τὴν νίκην τοῦ Πέτα καὶ τὴν συνθηκολογίαν τοῦ Σουλίου. Ὁ Γῶγος καὶ οἱ ἰσχυρότατοι τῶν ἀρματωλῶν τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ὡς ὁ Βαρνακιώτης, ὁ Ἴσκος, ὁ Ῥάγκος, συνετάχθησαν αὐτοῖς, πεισθέντες περὶ τῆς ἀπέλπιδος καταπτώσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Οἱ κάτοικοι ἔσπευδον ὁμιληθὲν εἰς τὴν νῆσον Κάλαμον, ἣν εἶχον ὀρίσει αἱ κατὰ τὰς Ἰονίους νήσους ἀγγλικαὶ ἀρχαὶ εἰς καταφύγιον τῶν ἀόπλων ἐλλήνων προσφύγων. Ἀρεθείσης δὲ τῆς στενοπορίας τοῦ Μακρυνόρους, τῶν θερμοπυλῶν τούτων τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, πάντῃ ἀφρουρήτου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διήλασεν ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἀμαχητί, ἠνώθη μετὰ τοῦ νικητοῦ τοῦ Πέτα Κιουταγῆ, διαπεραιωθέντος ἐν τῷ μεταξύ διὰ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, καὶ μετ' ὀλίγον, κατὰ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου, στρατὸς 11,000 Τούρκων ἐκάλυπτε τὸ βαθύπεδον Μεσολόγγιον, ἐνῷ ὁ Ἰουσούφ Πασσᾶς τῶν Πατρῶν ἀπέκλειεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης τὴν πόλιν. Εἰς Μεσολόγγιον, τὴν ἐλληνικὴν Ἑνετίαν, εἶχον καταβῆ τὰ λείψανα τοῦ ἐν Πέτῃ ἡττηθέντος ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον στρατοῦ· ἀνάγκη δὲ παρίστατο νὰ ἀνορθωθῶσι δι' ἀνδρικῆς ἀποφάσεως τὰ γενόμενα τέως σπουδαιότατα λάθῃ. « Ἐνόσω ὑπάρχει εἰς μόνος πρὸς πόλεμον ἀνὴρ, θὰ μείνω ἐν Μεσολογγίῳ· ἐδῶ θὰ ἀποθάνω » εἶπεν ὁ Μαυροκορδάτος· « κ' ἐγώ » προσέθηκεν ὁ Μάρκος Βότζαρης.

Κείμενον μετὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου καὶ τοῦ Εὐήνου, ἐν μέσῳ τεναγῶδων ἐλῶν, ὡς σημαίνει καὶ τὸ ὄνομα (:), εἶχε τὸ Μεσολόγγιον μεγίστην στρατηγικὴν σημασίαν, καὶ ὡς γείτον τῶν ἰονίων νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὡς κλεῖς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Καὶ πᾶσαν αὐτὴν ἂν κατελάμβανον οἱ Τοῦρκοι, ἐνόσω τὸ Μεσολόγγιον ἀντειχε, ἡδύνατο πάλιν κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ χώρα νὰ ἀνακτηθῇ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἐννοεῖται ὁμως, ὅτι τὰ τεχνητὰ ἀμυντικὰ μέσα τοῦ Μεσολογγίου ἦσαν πάντῃ πενιχρά. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαναστατῶν δὲν συνεποσοῦτο εἰς ἑξακοσίους, καί τοι ἡ ἔκτασις τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς ἀπῆτει φρουρὰν τοῦλάχιστον τετρακισχιλίων ἀνδρῶν. Ταπεινὸν ἐκ χώματος προτείχισμα καὶ τάφρος πρὸ αὐτοῦ, τεσσάρων ποδῶν ἔχουσα βάθος, ἀπετέλουν τὰ μόνα πρὸς τὸ μέρος τῆς ξηρᾶς ὀχυρώματα, ἐνῶ πρὸς τὴν θάλασσαν προϋστατεύετο ἡ πόλις ἱκανῶς διὰ τοῦ ἀβαθοῦς τῶν ἐλωδῶν ὑδάτων. Ἐπὶ τῶν τειχῶν ἦσαν δεκατέσσαρα παλαιᾶς κατασκευῆς τηλεβόλα, πολεμεφόδια δὲ καὶ τροφαὶ ὑπῆρχον δι' ἓνα μῆνα· ἔμφρονες αὐτόπται μάρτυρες ἐβεβαίωσαν, ὅτι εὐχερεστάτῃ ἤθελεν εἶναι τότε ἡ δι' ἐφόδου ἄλωσις τῆς πόλεως, ἥρκει μόνον οἱ Τούρκοι νὰ ἐπελαμβάνοντο χωρὶς ἀναβολῆς τοῦ ἔργου, πληροῦντες τὴν τάφρον διὰ φακέλλων καὶ ἐφορμῶντες εὐθὺς κατὰ τοῦ τείχους. Ἀντὶ τούτου ὁμως, ἀπώλεσαν πολὺτιμον χρόνον εἰς ματαίους πρὸ τῶν τειχῶν ἀκροβολισμοὺς καὶ εἰς ἀψιμαχίας, αἵτινες ἀπέδωκαν θάρρος καὶ πεποίθησιν εἰς τοὺς μικροψυχήσαντας κατ' ἀρχὰς πολιορκουμένους. Οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ φιλέλληνες, ὡς ὁ Νόρμανν, ὅστις ἐντὸς ὀλίγου ἐπέσε θυμὰ ὑπούλου πυρετοῦ, ἐβοήθουν τὸν Μαυροκορδάτον κατὰ τὴν διευθέτησιν καὶ τὸν χειρισμὸν τῶν τηλεβόλων· τὰ τουρκικὰ δὲ τοιαῦτα οὐδεμίαν προὔξενουν βλάβην, καθότι ἡ πόλις ἦν τοσοῦτον ἐπίπεδος καὶ τὰ οἰκήματα τῶν καλυπτομένων, τῶν ἀλιέων καὶ πορθημένων τοσοῦτον ταπεινά, ὥστε αἱ σφαῖραι παρήρχοντο ὑπεράνω αὐτῶν, αἱ δὲ τουρκικαὶ βόμβαι ἐβυλίζοντο πάντῃ ἀβλαβεῖς εἰς τὸν βόρβορον τῶν μὴ λιθοστρώτων ὁδῶν καὶ αὐλῶν.

Οἱ ἐχθρικοὶ ἀρχηγοὶ περιῆλθον εἰς διαφωνίαν· καὶ ὁ μὲν θερμὸς Ρεσσὶτ Πασσᾶς ἤθελεν ἀνυπερβητον ἔφοδον, ὁ δὲ περιεσκεμμένος Ὁμέρ Βριώνης ἐζήτην νὰ παρατείνῃ τὴν κρίσιν καὶ νὰ προσελκύσῃ διὰ διαπραγματεύσεων τοὺς Ἑλλήνας. Οἱ Ἀλβανοὶ αὐτοῦ ἐθεώρουν τὸν μετὰξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πόλεμον ὡς ἐπικερδῆ πρὸ πάντων ὑπόθεσιν, ὡς μέσον αὐξήσεως τοῦ μισθοῦ των, καὶ τὸ Μεσολόγγιον ἀπεκάλουν *sarāφ* (τραπεζίτην) αὐτῶν. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι, ἐκμεταλλεζόμενοι τὴν τῶν πολιορκητῶν ἀσυμφωνίαν, ἐνέπαιζον ἀμφοτέρους τοὺς τούρκους στρατηγούς, τὸν ἓνα διὰ τοῦ ἄλλου, καὶ συνάψαντες πλά-

στάς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ὁμέρ, παρέσχον αὐτῷ τὴν προσδοκίαν προσεχοῦς παραδόσεως, ὅπως καθ' ὃν χρόνον ἤθελον φιλονεκεῖ οἱ δύο τοῦ ἐχθροῦ στρατηγοὶ περὶ τῆς παραδοχῆς ἢ μὴ τῶν προτεινομένων ὄρων, κερδήσωσιν ἐκεῖνοι καιρὸν, ἐλκύσωσι βοήθειαν ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, καὶ αὐξήσωσι διὰ τεχνηγμάτων τὴν φυσικὴν τῆς πόλεως ὀχυρότητα. Περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου ἐφάνησαν πρὸ τοῦ ὁρμου τῆς πόλεως ὑδραῖκά πλοῖα, φέροντα τροφάς καὶ πολεμεφόδια, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰουσοῦφ καὶ ἀπεβίθασαν ἐπικουρικὸν σῶμα 1000 Πελοποννησίων ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Δεληγιάννην. Τότε δέ, ἀποβαλόντες οἱ Ἕλληνες τὸ προσωπεῖον, ἐμήνυσαν εἰς τὸν Ὁμέρ Βριώνην: « Ἄν πραγματικῶς θέλῃ νὰ κυριεύσῃ τὸ Μεσολόγγι, ἃς ἔλθῃ νὰ τὸ πάρῃ! » Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τῶν πολιορκητῶν ἐπῆλθον πῆνα καὶ πολεμεφοδίων ἔλλειψις, ἡ δὲ σιταγωγὴ ἠπειλείτο ὑπὸ τῶν κλεφτῶν, οἵτινες ἤρχιζον πάλιν συναγειρόμενοι κατὰ τὰ νῶτα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπὶ τῶν ὄρεων τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ἀπεφάσισεν ὁ Ὁμέρ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐν ἑτι κρίσιμον ἐπιχείρημα, καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ αὐτοῦ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ὄρισεν οὕτω πρὸς γενικὴν ἔφοδον τῇ νύκτα τῶν Χριστουγέννων (6 Ἰανουαρίου 1823), καθ' ἣν ἐνόμιζεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤθελον ἀσχολεῖσθαι εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς τῶν τελετὰς. Ἀλλ' ἡ φρουρὰ ἔμαθε τοῦτο παρ' ἑλληνὸς τινος ὑπηρετοῦ τοῦ Ὁμέρ, ἀνδρὸς πιστοῦ καὶ ἀτρομήτου, ὅστις, καίτοι συνειδώς, ὅτι ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα ἦσαν ὑποχείρια τοῦ Πασσᾶ, δὲν ὤκνησεν οὐχ ἥττον εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος. Κρυβέντες οἱ Ἕλληνες ἐν σιγῇ ὑπὸ τὸ περιτείχισμα καὶ ἐν τοῖς ἐγγύτατα τῶν ἀγρῶν κειμένοις ταπεινοῖς οἰκίσκοις, ἀφῆκαν ἀπαθῶς νὰ πλησιάσωσι μέχρι βολῆς πιστολίου τὰ εἰς ἔφοδον τεταγμένα ἄλβανικὰ σώματα, καὶ ἤρξαντο τότε πυροβολοῦντες τοσοῦτον φονικῶς κατ' αὐτῶν, ὥστε μεγίστη κατέλαβε τοὺς ἐφορμήσαντας ταραχὴ, οἵτινες, ἀντὶ νὰ ἐπέλθωσιν ἀπροσδόκητοι, ἀπῆντων ἀπροσδοκῆτους. Βίβ πάσης τῶν ἀξιωματικῶν παραινέσεως, διεσκορπίσθησαν φεύγοντες ἀκράτητοι, καὶ πλείους τῶν διακοσίων ἔπεσον νεκροί, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τέσσαρας μόνους ἀπώλεσαν ἄνδρας. Τὴν ἕκτην ἀπὸ τοῦ ἀποτυχόντος τούτου κινήματος ἡμέραν ἐλύθη ἡ

πολιορκία. Ἡ εἰδῆσις δέ, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπὶ ἤρχετο ἐξ ἀνατολῶν εἰς λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μετολογγίου, ἐπτέρωσε τοὺς πόδας τῶν Τούρκων, αἵτινες καταλιπόντες δέκα τηλεβόλα, τέσσαρας μυδροβόλους, σφαῖρας, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀποσκευὴν, ἔφυγον δρομαῖοι εἰς Βραχῶρι. Ἀλλ' ὁ πλημμυρῆσας Ἀχελῷος παρεκώλυσε τὴν περαιτέρω αὐτῶν πορείαν· πεντακόσιοι Τούρκοι ἐπνίγησαν, ἡμίνεκροι δὲ ἐκ τοῦ φόβου καὶ τοῦ καμάτου οἱ περισωθέντες ἔφθασαν εἰς Κραθασαράν, καὶ ἐπεραιώθησαν ἐκεῖθεν εἰς Πρέβεζαν. Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον διεκρίνετο καὶ ἡ μοῖρα τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη, ἅτινα οὗτος εἶχεν ἐπαναγάγει εἰς Κόρινθον μετὰ τὴν ἀποτυχούσαν πελοποννησιακὴν ἐκστρατείαν. Μικρὸν αὐτῶν ἀπόσπασμα ἔμεινεν ἐν Ἀκροκορίνθῳ, ἕτερον δὲ διεβιδάσθη διὰ θαλάσσης εἰς τὰ κατὰ τὴν εἰσόδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου φρούρια. Τὸ λοιπὸν μέρος τῶν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ πείνης ἀραιωθέντων ἐκείνων ταγμάτων ἀπειράθη νὰ φύγῃ διὰ ξηρᾶς εἰς Πάτρας, παραπορευόμενον τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἦσαν τετρακισχίλιοι μόλις ἄνδρες· ἀλλὰ παρὰ τὸ πανδοχεῖον τῆς Ἀκράτας παρεκώλυσαν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν ἐνεδρεύοντες ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ὁ Χαραλάμπης καὶ ὁ Πετμεζᾶς, ἡ δὲ ὑποχώρησις τοῖς ἀπεκόπη ὑπὸ τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμη, ὥστε ἔμπροσθεν μὲν αὐτῶν καὶ ὀπίσθεν εἶχον ἐχθρὸν ἀνελεήμονα, δεξιόθεν δὲ βράχους ἀποτόμους καὶ ἀριστερόθεν τὴν θάλασσαν. Εἶχον ἤδη σφαγιάσει καὶ φάγει τοὺς ἵππους των, καὶ εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν διετέλουν, ὥστε ἤνοιγον τὰ κρανία τῶν νεκρῶν καὶ ἐρρόφωσαν τὸν μυελὸν των, ὅτε ἐπιφανεῖς ὁ Ἰουσοῦφ Πασσᾶς, ὡς σωτὴρ ἐν ἀνάγκῃ, μετήγαγε τοὺς ἐπιζῶντας δυστυχεῖς ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ πλοῖα του καὶ διεπεραίωσεν αὐτοὺς εἰς Πάτρας.

Ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐπλήρουν τὰ λευκανθέντα τῶν Τούρκων ὁστὰ τὰς ὁδοὺς τῆς Κορίνθου. Τοιαύτην οἰκτρὰν ἔσχε τὴν ἐκβασιν ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Δράμαλη. Δὲν ἐχάρη δὲ βεβαίως ὁ σερασκέρης Χουρσίτ ἐπὶ τῇ ἡττῇ τοῦ ἀντιζήλου του· διότι ἡ κακὴ τῶν τουρκικῶν ὄπλων μοῖρα καὶ ἡ τῶν ἐπελθόντων δυστυχημάτων εὐθύνη ἐβάρυνε μεγάλως ἐπ' αὐτόν. Ἀναφανδὸν κατεμέμφοντο αὐτοῦ, ὅτι καταλιπὼν τὸν Δράμαλην ἀβοήθητον, ἐπήνεγκε τὸν ὄλεθρον τῆς μεγαλοπρεποῦς

ἐκείνης στρατιᾶς. Ἐννόησε δὲ καὶ ὁ Κουρσίτζ, ὅτι εἶχεν ἐμπέσει εἰς δυσμένειαν, καὶ προλαμβάνων ὀλεθρίαν τινὰ ἴσως ἀπόφασιν τοῦ Σουλτάνου, ἠτοκτόνησε δηλητηριασθεὶς. Τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν πανηγυρικὴν αὐτοῦ κηδείαν, ἧς τὰς λεπτομερείας εἶχεν ἐκ προσιμίων ὀρίσει μετὰ μικρολόγου ματαιότητος, παρέστησαν ἀστυνομικοὶ ὑπάλληλοι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, κομίζοντες φερμάνιον σουλτανικόν, καὶ ἀποκόψαντες τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ, ἔθηκαν εἰς ἀργυρᾶν λεκάνην καὶ ἐκόμισαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου ἐξετέθη κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Σεραγίου. Οὕτως ἐξετέλει ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ ἐν ἀπαρεγκλίτῳ συνεπείᾳ, καὶ οὐδενός, οὔτε ὑποτελοῦς οὔτε ὑπηρετοῦ, ἐπέτρεπε τὴν ὕψωσιν, οὔτινος ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ ἰδιοτροπία ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν εἰς αὐτὸν ἐπικίνδυνοι. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι ἑσπερευτο πολλάκις οὕτω τῶν ἱκανοτάτων καὶ γενναιοτάτων αὐτοῦ ὀργάνων, ἡ δὲ προσδοκία τῆς καταστολῆς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπέβαινεν ἀμυδροτέρα πάντοτε εἰς τὰ βάθη τοῦ μέλλοντος.

Ἀφοῦ αἱ μεμονωμέναι συμπλοκαὶ καὶ αἱ διεσπασμέναι στρατιωτικαὶ κινήσεις τοῦ πρώτου ἔτους τοῦ πολέμου εἰς οὐδὲν εἶχον φέρει σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, ἀπετύγχανε νῦν καὶ ἡ τολμηρῶς σχεδιασθεῖσα συστηματικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1822. Οἱ μέλλοντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Ἑλλάδα στρατάρχαι ἔκειντο ἐν τῷ τάφῳ, ὁ δὲ ἐλληνικὸς ἀγὼν ἐθριάμβευεν οὐ μόνον διὰ τῶν ἐλληνικῶν κατορθωμάτων ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν σφαλμάτων τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ Πύλη ἦν τὰ μέγιστα καταβεβλημένη· ἀπατηθεῖσα ἐν ταῖς περὶ Ἑλλήνων ἰδέαις αὐτῆς, καὶ συνειθισμένη νὰ καταστέλλῃ ταχέως πᾶσαν ἐπανάστασιν, ἀποκόπτουσα αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν ἀτόμων, ἐν συνόψει τὴν κεφαλὴν, ἴστατο νῦν ἀμήχανος ἐνώπιον τῆς φυσικῆς δυνάμεως ἐθνικῆς ἐπαναστάσεως, ἣν καὶ ὁ Σουλτάνος καὶ οἱ εὐρωπαῖοι φίλοι του εἶχον τέως ἐντελῶς ὑποτιμήσει.

Αἱ ἐν διπλωματικῷ πεδίῳ νίκαι τοῦ Σουλτάνου δὲν ἦσαν ἰσορροποὶ τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ ἀποτυχιῶν· ὅσον δὲ σαφέστερον καταδηλοῦτο, ὅτι ὁ Μαχμούτ ἦν ἀνίκανος εἰς καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως, τοσοῦτον εὐπιστότερον ἠδύνατο νὰ ἀκουσθῇ καὶ ἐν τοῖς διπλωματικοῖς συμβουλίαις ἡ φωνὴ τῆς καταπιεζομένης ἀνθρωπότητος.

καὶ ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη. Ἄλλως δέ, ἡ Ῥωσία εἶχεν ἤδη ἐκσφενδονίσει εἰς τὸν κόσμον τὸ ἀπαίσιον ζήτημα περὶ τῆς παρατάσεως τοῦ βίου τῆς Τουρκίας, ἐξαρτήσασα τὴν ἐν Εὐρώπῃ συνύπαρξιν τῆς Πύλης ἀπὸ τῆς πιστῆς ἐκπληρώσεως τῶν συνθηκῶν καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν χριστιανῶν βασιλείων. Ἐν Ῥωσίᾳ εἶχον γίνεи μετὰ συμπαθείας ἀποδεχταὶ αἱ ἐπὶ τούτῳ προτάσεις τοῦ Τσάρου, καὶ ζωηρὰ ἐξεδηλώθη χαρὰ, ὅτι τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ἐμελλεν οὕτως εἰπεῖν νὰ κριθῇ ἐνώπιον μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου. Ὑπόμνημά τι τοῦ Ἀνσιλιών (1) ἐθεώρει τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς δικαίαν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν τουρκικῶν καταπίεσεων, καὶ ἀπῆτει τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀνάμιξιν τῆς Εὐρώπης. Ἐννοεῖται, ὅτι διὰ τούτου ἐξεφράζετο ἀπλῶς μόνον ἡ ἀτομικὴ γνώμη ἀνδρὸς οἰκείου τῇ πρωσικῇ αὐλῇ· ἀλλ' ὁ Καποδίστριας εἰς οὐ τὰς χεῖρας περιῆλθε τὸ ὑπόμνημα, ἐπέδειξε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Βιέννης τὴν ταυτότητα τῶν πρωσικῶν καὶ ῥωσικῶν ἰδεῶν. Καὶ ἡ Γαλλία δὲ ἐκκλινεν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Διακοίνωσίς τις τοῦ Μέττερνιχ τῆς 6 Αὐγούστου, καταδεικνύουσα, ὅτι τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον συντάσσεται τῷ ῥωσικῷ, παρατηρεῖ ὅτι «ἐνῷ οἱ βασιλόφρονες δρᾶντωνται τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος εἰς κήρυξιν σταυροφορίας κατὰ τῆς ἡμισελήνου, οἱ ἐπαναστατικοὶ ἐξ ἐτέρου ἐκμεταλλεύονται τὸν φιλελληνισμόν πρὸς ἀξιοποιήτους σκευωρίας».

Εἶνε δίκαιον, νὰ ὁμολογήσῃ τις, ὅτι οἱ εὐρωπαῖοι φίλοι τοῦ Διθανίου ἀνέπτυξαν μεγίστην δραστηριότητα πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐπικειμένης διπλωματικῆς καταιγίδος. «Πρέπει νὰ πυκνώσωμεν τὰς τάξεις» (*il faut serrer les rangs*) ἀνέκραγεν ὁ Μέττερνιχ. Τὰ ἀνακτοβούλια τοῦ Λονδίνου καὶ τῆς Βιέννης συνεδέθησαν στενότατα πρὸς ἀλλήλα, οἱ δὲ ἄγγλοι καὶ αὐστριακοὶ πολιτικοὶ προτεπάρουν νὰ μεταφέρωσι τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα «ἀπὸ τοῦ πεδίου τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδεῶν, ἐν ᾧ ἡγωνίζοντο νὰ περικλείσωσιν αὐτὸν ἄνθρωποι φατριασταί, εἰς τὸ πεδίον ἐλευθέρως καὶ ἀνεπηρεάστου πολιτικῆς,» καὶ ἐζητοῦν νὰ πείσωσι τὸν ῥῶσον αὐτοκράτορα, ὅτι ἡ ἀνάμιξις εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα καὶ ὁ ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος ἤθελον δώσει

(1) Οὐχὶ τοῦ κόμητος Βέρνστορφ, ὡς ἀναφέρει ὁ Γερβίνος. Σελ. 379.

τὸ σύνθημα εἰς ἀτελευτήτους δημαγωγικὰς ἀνατροπὰς καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην v. "Ὅτε δὲ ἰδιαιτέρα ἐπιστολὴ τοῦ Τσάρου παρεκάλεσε τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον νὰ ἐγγυηθῇ παρὰ ταῖς ἄλλαις εὐρωπαϊκαῖς δυνάμεσι περὶ τῶν ῥωσικῶν προθέσεων κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα (*J'ose espérer que V. M. J. ne balancerait pas à garantir mes intentions, si la Porte me forçoit d'adopter des mesures commandées par les traités*), ἤρκεσθη ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος ὑποσχόμενος εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦ σύμμαχον τὴν ἡθικὴν αὐτοῦ συνδρομὴν καὶ διὰ σαφεστάτων ἐκφράσεων ἀπαιτῶν αὐτὸν νὰ φυλάττηται τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἵτινες προμαχοῦσι μὲν μετ' ἀσυνήθους ζήλου τῶν χριστιανικῶν δῆθεν συμφερόντων, ἀλλ' οὐδὲ εἰς Θεὸν πιστεύουσιν, οὔτε τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ, οὔτε τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους σέβονται v. Ἡ δὲ ἐπὶ ἐγγυήσει ῥωσικὴ παράκλησις ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἐν ἀμφοτέροις ταῖς ἐκ Σάλτσβουργ ἀπὸ 23 Αὐγούστου χρονολογουμένοις ἀποκριτικαῖς γράμμασι τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου, ὥστε ἡ ἀποδοχὴ ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν. Συγχρόνως ἀπετάθη ὁ Μέττερνιχ πρὸς τὸν Νέσσελρωδ, ὃν ἤλπιζε πάντοτε νὰ κερδίσῃ ὡς ἀντίρροπον τοῦ Καποδιστρίου, προσέβαλλε πάσας τὰς προσφιλεῖς ἰδέας τῆς ῥωσικῆς πολεμικῆς μερίδος, τὴν ἀποδίωξιν τούτέστι τῶν Τούρκων καὶ τὴν μόρφωσιν ἐλληνικοῦ βασιλείου, παρέστησεν αὐτὰς ἀνεκτελέστους, χωρὶς κολοσσιαίων θυσιῶν, καὶ ἐπέμεινεν ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ μὲν θρίαμβος τῆς ἐπαναστάσεως ἦθελεν εἶναι ἕττα τῶν βασιλέων, ἐπὶ νοεῖδιστος δὲ πάντως ἢ ἐκ σφαλμάτων τῆς Πύλης διάλυσις τῆς καταβαλοῦσης τὸν Βοναπάρτην συμμαχίας.

Δὲν πλανᾶται τις καθορῶν ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ Μέττερνιχ δογματικὴν τινὰ ἀπόχρωσιν, ὀλεθρίως πολλάκις παράγουσαν τοὺς πολιτικούς. Ὁ αὐστριακὸς καγκελλάριος ἐσκόπει τὰ γεγονότα διὰ τοῦ πρίσματος ἐσχηματισμένης ἤδη θεωρίας, καὶ ἤκουε μόνον ὅσα ἠδύναντο νὰ κρατύνωσι τὰς ἰδέας αὐτοῦ. "Ὅτε ἐξερράγη ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις, ἐμόρφωσε πάραυτα τὴν θεωρίαν ἐκείνην περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς διχονοίας, ἣτις ἐρρίπτετο δῆθεν μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Αὐστρίας, οὐδὲν δὲ τῶν ἐπελθόντων μεγάλων ἱστορικῶν γεγονότων, οὔτε τῶν Τούρκων αἱ καταστροφαί, οὔτε τῶν Ἑλλήνων ὁ ἡρωϊσμός, κατώρθω-

σαν νὰ ἀποσπάσωσιν αὐτὸν τοῦ θεωρητικοῦ του κατασκευάσματος. Τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐθεώρει πάντοτε ὡς τετεχνημένον τι προϊόν, ὡς ἔργον ὀλίγων ἐπιφανῶν καὶ ἀφανῶν δημαγωγῶν· εἴτε δὲ ῥῶσοι ὑπουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἦσαν οὗτοι, ὡς ὁ Καποδίστριας, ὁ Γέρμολωφ καὶ ὁ Ὑψηλάντης, εἴτε ἀνόσιοι γερμανοὶ καθηγηταί, ὡς ὁ Κρούγ καὶ ὁ Θήρσιος, δι' αὐτὸν ἦτο ἀναμφήριστον, ὅτι σπεῖρα ταραξιῶν εἶχε παραγάγει καὶ ὑπέτρεφε τὴν ἐπανάστασιν. Οὕτω γεγονός, παγκόσμιον ἔχον ἱστορικὴν σημασίαν, ἀπέβη πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ Μέττερνιχ εἰς παίγνιον ὀλίγων προσώπων, τὸ ἀναγκαῖον παρέστη ὡς ἔργον τύχης, καὶ τὸ γενικὸν ὑπελήφθη ἀτομικὴ ἐνέργεια.

Ὅσακις τῷ ἀνηγγέλλετο, ὅτι τὰ ξένα ἀνακτοβούλια συνεμερίζοντο τὰς ιδέας αὐτοῦ καὶ ἐθεώρουν τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα ὡς γενικὸν ἐπαναστατικὸν κίνημα κατὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ καθεστώτων, ἐνόμιζεν ὅτι μεγάλην κατῆγε νίκην. Ἡ ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ὀξυδερκεῖα χαρὰ του καὶ ἡ πεποίθησις αὐτοῦ περὶ τῆς ὑπερσχῆς τῶν διπλωματικῶν του ὑπολογισμῶν καταφαίνονται πανταχοῦ. Ὅτε ὁ κόμης Βέρνστορφ, πρὸς μεγίστην αὐτοῦ εὐχαρίστησιν, ἐχαράκτηρισε τὸ φιλελληνικὸν ἐκεῖνο ὑπόμνημα τοῦ Ἀνσιλιῶν ὡς ἰδιωτικὸν ἔργον, καὶ τὴν διάδοσιν αὐτοῦ ὡς κατάχρησιν ἐμπιστοσύνης, δηλώσας συνάμα ὅτι ἤθελεν ἀποδοκιμάσει αὐτό, ὁ Μέττερνιχ ἐπήνεσε τὴν πρέπουσαν διαγωγὴν τοῦ βερολινείου ἀνακτοβουλίου, καὶ ἐδήλωσεν «ὅτι αἱ κάλλισται καὶ εἰλικρινέσταται τῶν προθέσεων ἐνέπνεον αὐτό». Αἱ λοιπαὶ γερμανικαὶ αὐλαὶ δὲν ἔτυχον, ἐννοεῖται, τοιούτων περιφανῶν ἐπαίνων· διότι ὁ ἐνθουσιασμός, μεθ' οὗ ἐχαιρετίσθη ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἀντιχῆσει καὶ ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν βασιλέων, ὁ δὲ πρίγκηψ διάδοχος τῆς Βαυαρίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Βυρτεμβέργης ἐθεωροῦντο ὡς στηρίγματα τοῦ φιλελληνισμοῦ. Τούτου ἕνεκεν ἀπεφάσισεν ὁ Μέττερνιχ νὰ καταστείλῃ τὸν ἐρεθισμὸν ἐκεῖνον διὰ κοινῆς ἐντόνου διαθήματος τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων. «Ἡ ἀδυναμία τῆς βυαρικῆς καὶ ἡ συνενοχὴ τῆς βυρτεμβεργικῆς αὐλῆς ἀπέναντι τῆς φιλελληνικῆς τύρβης καθιστῶσιν ἀναγκαῖον κοινόν τι καὶ ἔντονον διάθημα τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, ὅπως παύσῃ τέλος ἡ ἐπαναστατικὴ παιδιὰ τοῦ καθηγητοῦ Θηρσίου

καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἧτις ἤθελεν εἶναι γελοία ἂν δὲν ἦτο ἐγκληματική ».

Κατώρθωσε δὲ ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος, ὅπως ἡ Πρωσία ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκρόδισιν τῶν μικρῶν γερμανικῶν αὐλῶν, καὶ ἐπ' αὐτὴν βαρύνῃ οὕτω πᾶν ὅ,τι ἀπεχθὲς ἐνεῖχεν ἡ τοιαύτη ἀπόπειρα. Πρωσικὴ τις ἐγκύκλιος διακοίνωσις (1) πρὸς τὴν βυρτεμβεργικὴν καὶ τὴν βαυαρικὴν πρεσβείαν ἐπετίμα ὀριμύτατα τοὺς ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γερμανίᾳ ἐστεμμένους τῶν Ἑλλήνων φίλους. Σαφίστατα ἐν αὐτῇ ἐξεφράζετο, ὅτι οἱ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τυρβάζοντες δὲν ὥρμωντο ἐξ ἐπαινετῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρώπων αἰσθημάτων, ἀλλὰ — φοβερόν εἰπεῖν! — ὑπηρέτουν εἰς καθαρῶς πολιτικούς σκοπούς, περιλαμβάνοντας κατὰ μέγιστον μέρος καὶ αὐτὴν τὴν Γερμανίαν. Οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος χρηματικοὶ ἔρανοι καὶ στρατολογίαι γερμανοπαίδων κατεκρίνοντο σφοδρότατα, διότι τοιοῦτοτρόπως, ἔλεγεν ἡ διακοίνωσις ἀπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὸ πρόσχημα θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρώπων αἰσθημάτων ἐμορφοῦτο ἐν αὐτοῖς τοῖς κόλποις τῆς Γερμανίας κέντρον ἡθικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων, ὅπερ, ἂν δὲν κατεπνίγετο ἅμα προελθὼν εἰς φῶς, ἡδύνατο εὐκόλως νὰ λάβῃ προαγωγὴν, δύναμιν καὶ διεύθυνσιν, ὧν ἡ ἐπιτυχὴς καταπολέμησις ἤθελεν ἀποβῇ πολὺ ἀνωτέρα τῶν εἰς διάθεσιν τῶν Κυβερνήσεων εὕρισκομένων μέσων ». Ἡ αὐτόκλητος δὲ αὕτη ἀνάμιξις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν ἄλλων γερμανικῶν κρατῶν ἐδικαιολογεῖτο διὰ τῆς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ τῆς Γερμανίας μερίμνης· διότι, ἐξηκολούθει ἡ διακοίνωσις, « τίς ἡδύνατο σήμερον νὰ ἀρνηθῇ ὅτι, εἴαν ἐν ἐνὶ μόνον γερμανικῷ κράτει ἐξυφαίνετο καί, ἀκατάγγελτος ἢ ἀτιμώρητος, ὠρίμαζε μέχρις ἐκτελέσεως ἐπιχειρήσεις τις ἐπικίνδυνος εἰς τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ τάξιν, δὲν ἤθελεν ἀποβῇ πάραυτα κοινὸς ὁ ἐξ αὐτῆς κίνδυνος εἰς πᾶσαν τὴν Γερμανίαν; » Τέλος δὲ ὁ καθηγητὴς Θήρσιος συνιστᾷτο εἰς τὴν εὐμενῇ προσοχὴν τῆς βυρτεμβεργικῆς καὶ βαυαρικῆς ἀστυνομίας ὥς « εἰς τῶν θραυστέρων ἀποστόλων τῆς ἐλευθερίας ».

Ἐν τούτοις ἡ πάνοπλος αὕτη ἐκστρατεία τῶν μεγάλων γερμανι-

(1) Τῆς 29 Σεπτεμβρίου 1821. Πρὸς καὶ τὴν διακοίνωσιν τοῦ Ζισού, ἀπὸ 22 Σεπτεμβρίου 1821 ἐν τῷ παραρτήματι.

κῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐξηρέθισε μόνον καὶ περιήγαγεν εἰς ἀγανάκτησιν τὴν τε κοινὴν γνώμην καὶ τοὺς προστατεύοντας τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα ἡγεμόνας. Εὐτολμοὶ τινες φιλέλληνες, ὡς ὁ Θήρσιος, ὑπέστησαν ἀστυνομικὰς τινὰς ἐνοχλήσεις, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο ἀποτελεσματικώτερον κατωρθώθη.

Αἱ μικραὶ γερμανικαὶ αὐλαὶ εὗρον καὶ τότε, ὅπως βραδύτερον, ἰσχυρὸν στήριγμα παρὰ τῇ Ῥωσίᾳ· τὸ ὕψος δέ, δι' οὗ ἐλάλει τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον πρὸς τὴν Πύλην καὶ τὰς ἐν Εὐρώπῃ φίλας αὐτῆς, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, εἶχε καταστῆ πάλιν ἥκιστα εἰρηνικὸν καὶ ἡσυχίαν ἐμπνέον, ἀφ' οὗτο ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἐξεέλθει τῆς ἀτμοσφαίρας τῶν μεττερνιχείων ἰδεῶν. Ὁ ἄγγλος ὑπουργὸς Λονδὸνδεῖρβυ εἶχεν ἀποτρέψει τὸν Τσάρον τῆς εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ἀναμίξεως, συμβουλευὼν αὐτῷ μακροθυμίαν πρὸς τὸ ἡμιθάραρον τουρκικὸν κράτος· ἀλλ' ἡ ἀπὸ 29 Αὐγούστου 1821 ἀπάντησις τοῦ Τσάρου ἐνέφαινε μεγάλην τὸνναντίον πρὸς ἀνάμιξιν διάθεσιν. — Ὅκνῶν τις, ἔλεγεν αὕτη, ἀναλαμβάνει μεγίστην εὐθύνην, καὶ εὖνοεῖ μάλιστα τὴν ἐπανάστασιν, ἣν θέλει νὰ ἀποφύγῃ· διακηρύττουσα δὲ ἡ Πύλη, ὅτι ὁ τουρκικὸς λαὸς διαπελεῖ ἐν νομαδικῇ καταστάσει, καθιστᾷ προφανῶς αὐτὸν εἰς ἐμπόλεμον θέσιν ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν· καὶ θέλει μὲν ὁ αὐτοκράτωρ μακροθυμήσει μέχρις ἐσχάτων, ἀλλὰ καὶ ἡ μακροθυμία ἔχει τὰ ὅριά της. —

Ἀπαντῶντες εἰς τὸ ἀπειλητικὸν τοῦτο ἦθος τῆς Ῥωσίας, συνήλθον ἐν Ἀννοβέρῳ κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1821 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, ὁ Καστλερῆγ καὶ ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ· παρέστη δὲ οὗτος, καθ' ἃ ἔγραφεν ὁ Γέντζ πρὸς τὸν Α. Μύλλερ, « λαμπρότατα διατεθειμένος, παρεσκευασμένος εἰς πᾶσαν ἀγαθὴν ἐπιβολήν, πλήρης θάρρους ἐναντίον τῶν πολεμίων, κραταιότατα δὲ τεθωρακισμένος πολιτικῶς τε καὶ διπλωματικῶς, καὶ ἀδιάσειστον ἔχων τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡδύνατο νὰ καταγάγῃ πολὺ περιφανεστέρας τῆς ἐν Λαίδηχ νίκης ». Διὰ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ἐρασμιότητος κατώρθωσε νὰ μαγεύσῃ τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, καὶ ν' ἀξιωθῇ παρὰ τῆς ἐμπειροπράγματος αὐτοῦ γλώσσης τὸν τίτλον χαριστάτου ἀνδρὸς (*homme charmant*), γνωρίζοντος νὰ πραγματεύηται καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ξηρῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων ἐλαφρῶς καὶ εὐαρέστως. Μετὰ δὲ τοῦ Καστλε-

ρήν συνεφώνησε κοινὰ διαβήματα, πρὸς διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν. Πρώτιστον αὐτῶν μέλημα ἦτο ἡ ἀποκατάστασις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξύ Ῥωσίας καὶ Πύλης. Πρὸς τοῦτο δὲ τὸ μὲν ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἤθελε συστήσει μετριοπάθειαν εἰς Πετρούπολιν, ἐκ Βιέννης δὲ ἤθελον συμβουλεύσει συγκατάβασιν εἰς τὴν Πύλην, καὶ ἀμφοτέρω τὰ ἀνακτοβούλια ὑπέσχοντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡθικὴν αὐτῶν συνδρομήν, καθ' ἣν περίπτωσιν ἐπεθύμει καὶ οὗτος τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συνθηκῶν. Τὸν δὲ πόλεμον οὐδ' ὥς ἐνδεχόμενον κἂν ἐθεώρησαν, καὶ διεκήρυξαν πρόωρον πᾶσαν περὶ αὐτοῦ συζήτησιν.

Εὐκόλως καθορᾷ τις, ὅτι καὶ αἱ ἄγγλοι καὶ οἱ αὐστριακοὶ πολιτικοὶ ὑπέλαβον ὡς πράγματα τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν. Τὸ ῥωσικὸν τουλάχιστον ἀνακτοβούλιον δὲν συγκατένευσε νὰ θεωρήσῃ τὰ πράγματα διὰ τῆς ροδόχρου διόπτρας τῶν δύο συμμάχων δυνάμεων, ἰσχυριζόμενον, ὅτι ὁ πόλεμος εἶνε πιθανός, καὶ ὅτι ἡ Πύλη, οὔτε δυναμένη, οὔτε θέλουσα νὰ καταλίπῃ τὸν αἱματηρὸν αὐτῆς δρόμον, εἰς σοβαρὰς μᾶλλον ἀπειλάς ἢ εἰς λόγους κενούς δύναται νὰ ἐνδώσῃ. Αἱ δυνάμεις ἠδύναντο, κατὰ τὴν Ῥωσίαν, νὰ ἐνεργήσωσιν ἀποτελεσματικώτερον ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἐκφραζόμεναι δημῳσίᾳ περὶ τῶν προθέσεων αὐτῶν ἐν περιπτώσει ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου. Μάτην ἐξήντηλσε παρακλήσεις καὶ παραστάσεις ὁ Λονδόνδερρ· μάτην διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐξώσεως τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, καὶ προσεπάθησε μάλιστα νὰ καταδείξῃ, ὅτι πολὺ συμφερώτερον ἦτο δι' αὐτὴν τὴν Ῥωσίαν, ἢ ἡ Τουρκία διετῆρει τὴν μέχρι τοῦδε θέσιν αὐτῆς ἐπὶ δύο ἡπείρων, τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, καὶ ἔμενεν οὕτω ἀσθενής, ἢ ἂν ἐδιώκοντο οἱ Τούρκοι ἐκ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπίεζον οὕτω ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας δι' ἀπάτης αὐτῶν τῆς δυνάμεως τὰ μεσημβρινοανατολικά τῆς Ῥωσίας. Καὶ ἴσως μὲν τὸ αἰσθημα, ἔλεγεν οὗτος, ἐλάλει ὑπὲρ τῶν ἀπογόνων τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οὓς ἀπὸ παιδὸς ἐδιδάχθησαν πάντες νὰ σέβωνται, ἀλλ' ὁ νοῦς, ὃν ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ ὀφείλει νὰ τάσῃ πάντοτε ὑπεράνω τῆς καρδίας, ὑπαγορεύει νὰ ἀφελῶσιν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν μοῖραν τῶν. Πλὴν βίᾳ πάσης τῆς σοφῆς ταύτης διδαχῆς, ὁ ἐκ Πετροπόλεως πνέων ἄνεμος

ἦν βίαιος πάντοτε καὶ πολεμικός· ὁ δὲ Λεβτσέλτεν ἔγραφεν, ὅτι «τὰ πράγματα ἐδεινώθησαν καὶ ὁ Καποδίστριας ἐπικρατεῖ· ὁ δὲ Τσάρος ἀπαιτεῖ ἱκανοποίησιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ ἀποκλειστικὴν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐν Τουρκίᾳ ὑπεροχὴν. Ἡ πρότασις τοῦ ἐκ τῆς Εὐρώπης διωγμοῦ τῶν Τούρκων προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· αὐτὸς δὲ τέλος ὁ Νεσελρῶδ ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν δύναται νὰ μὲνῃ ἀπλοῦς θεατὴς πέραν τοῦ Μαρτίου τοῦ 1822». Ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγγελλάριος κατ' οὐδένα τρόπον συγκατετίθετο νὰ πιστεύσῃ εἰς τὰς ἀπαισίους ἐκείνας τοῦ μέλλοντος εἰκόνας. Ἰσχυρίζετο δέ, ὅτι ὁ Τσάρος ἤθελε μόνον νὰ ἐξέλθῃ εὐπροσώπως τῆς περιπλοκῆς, «γνωρίζων κάλλιστα καὶ τὴν μικρὰν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν εὐτελεῖ πάντως βοήθειαν, ἣν πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον δύναται τις νὰ προσδοκᾷ παρ' αὐτῶν». Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιθυμεῖ, ἔλεγεν ὁ Μέττερνιχ, νὰ προκαλέσῃ γενικὴν σταυροφορίαν τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης κατὰ τοῦ Ἰσλάμ· τοῦτο δὲ εἶνε ἀληθῶς «μεγάλῃ ἰδέᾳ» διὰ τὸν ἰδρυτὴν τῆς ἱεράς συμμαχίας· δυσηρεστήθη μὲν ὁ Τσάρος ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ σταυροφορικοῦ ἐκείνου σχεδίου του παρὰ ταῖς λοιπαῖς εὐρωπαϊκαῖς δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν εἶνε διατεθειμένος καὶ νὰ συμπλακῇ μόνος αὐτὸς πρὸς τὴν Τουρκίαν. «Ὁ δυνάμενος νὰ προσφέρῃ τὴν λέξιν πόλεμος», παρηγορεῖτο λέγων ὁ Μέττερνιχ, «οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τοῦτο διάθεσιν, οἱ δὲ θέλοντες νὰ προσφέρωσιν αὐτὴν δὲν εἶνε κύριοι νὰ τὸ πράξωσιν». — «Οὐδ' ὁ Καποδίστριας αὐτὸς ἐπιθυμεῖ τὸν πόλεμον· θέλει δὲ μόνον νὰ μὴ καταστήσῃ χεῖρονα τὴν θέσιν τῶν πατριωτῶν αὐτοῦ, καὶ θεωρῶν ὡς σύμμαχόν του τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων, ἐλπίζει ἀπὸ τῶν σφαλμάτων τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ — ἐν Κωνσταντινουπόλει — πρέπει νὰ ἡττηθῇ».

Εἶχε μὲν ἴσως θεωρητικῶς πληρέστατα δίκαιον ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ, ἀλλ' ἀκριβῶς αἱ περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει νίκης προσδοκίαι αὐτοῦ ἔμελλον νὰ διαφουσθῶσι. Τὸ σκληροτράχηλον τῶν Τούρκων παρεκώλυσε σπουδαίως τὰς συμβιβαστικὰς ἀποπειράς τοῦ αὐστριακοῦ ἐξάρχου· εἶχε δ' ἐπέλθει ἐν Κωνσταντινουπόλει αἰφνιδίως τις μεταβολή, καταδεικνύουσα ὅτι ἡ Πύλη εἶχε πλείονα τῆς ἐν Εὐρώπῃ πιστευομένης ζωικῆς δυνάμειν καὶ εὐστάθειαν. Ὡς ἐν Πε-

τρουπόλιν ὁ Καποδίστριας, οὕτως ἐπεκράτει νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει καθαρῶς πολεμόφρων ὑπουργός, ὁ νέος Ῥεΐσης Σαῶικ' Ἐφφένδης. Ἡ ὑπὸ τῶν εἰρηνοφίλων ἀπὸ σκοποῦ διαδοθεῖσα εἰδῆσις, ὅτι τὸ Διδάκνιον ἤθελε χορηγήσει γενικὴν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀμνηστειάν, ἀπεδείχθη καθαρὰ πλαστολογία· τούναντίον δὲ εἶχε κορυφωθῇ παρὰ τοῖς παλαιοτούρκοις ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ λύσσα μετὰ τὴν κοινολόγησιν τῆς ἐν Τριπόλει σφαγῆς. Ὁ αὐστριακὸς ἑξαρχος εἶχεν ἤδη πολυτάκις λάβει ἀφορμὴν νὰ μεμφθῇ τῆς δυσπιστίας, ἧτις ἐνεφύχου τὴν παθητικὴν τῆς Πύλης πολιτικὴν, καὶ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς διγλωσσίας, ἧτις ἀπετέλει τὴν ἐνεργητικὴν. Ὅθεν ἀτόπως ἡλπίζετο, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ παρατεθῶσιν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥωσικοῦ τελεσιγράφου ὡς εὐκατάποτον ὄψον εἰς τοὺς ἀδιορθώτους καὶ τετριμμένους τούρκους διπλωμάτας. Εἰς τὴν μυστικὴν δὲ τοῦ Μέττερνιχ παραίνεσιν, ὅτι οἱ Ῥῶσοι ὑπουργοὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὰ λάθη τοῦ Διδανίου, οὐδεμία ἐδόθη προσοχή. Τὴν 26 Νοεμβρίου παρέστη ὁ κόμης Λύττσοβ ἐνώπιον τοῦ νέου ὑπουργοῦ τῆς Πύλης, φέρων τὰς ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ τροποποιηθείσας Ῥωσικὰς ἀπαιτήσεις. Ἐκκένωσις καὶ ἀναδιοργάνωσις τῶν Ἡγεμονειῶν, ἀνοικοδόμησις τῶν ἐλληνικῶν ναῶν, ἐγγυήσις περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι προστασίας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ πιστὴ τήρησις τῶν ἀνεγνωρισμένων ἀρχῶν τοῦ δικαίου πρὸς διάκρισιν τῶν ἀθῶν ἀπὸ τῶν ἐνόχων. — τοιοῦτοι ἦσαν οἱ τέσσαρες ὅροι, ὧν τὴν παραδοχὴν συνέστησε θερμότατα εἰς τοὺς διπλωμάτας τῆς Πύλης ὁ ἑξαρχος. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἐζήτησαν παντοίας ὑπεκφυγὰς, ὡς προσυνθήκην δὲ πάσης περαιτέρω διαπραγματεύσεως ἀπῆτησαν τὴν παρὰ τῆς Ῥωσίας ἐκδοσιν τῶν ἐλλήνων προσφύγων. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐκκενώσεως καὶ ἀναδιοργανώσεως τῶν Ἡγεμονειῶν, οὐδεὶς, εἶπον, ἠδύνατο νὰ γείνη λόγος, ἐν ὅσῳ διετέλουν οἱ Ἑλλήνες ἐν ἐπαναστάσει· ἡ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν βασιλῶν ἀνοικοδόμησις ἤθελεν ἐπέλθαι μετ' ἀποχρῶντα τῆς μετανοίας αὐτῶν δείγματα. Ὅτε δὲ λόγος ἐγένετο περὶ τῆς μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθῶν διακρίσεως, ὑπέδειξαν οἱ Τούρκοι τὸν Διερμηνέα τῆς Πύλης, Ἑλληνα τὸ γένος, φέροντα ἔτι ἐπ' ὤμων τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Οὗτος ἔπεσε πάραυτα πρηγῆς κατὰ γῆς, εἰς ἐκφρασιν τῆς χαρᾶς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ μεγαλοθυμίᾳ τοῦ Διδανίου. Οὕτω δὲ ἡ αὐστριακὴ

παρέμβασις ἐφάνη ἀποκρουομένη, καὶ ἡ ἐπίσημος ἀποκριτικὴ διακοίνωσις τῆς Τουρκίας τῆς 2 Δεκεμβρίου ἐδήλου, « ὅτι ὁ Σουλτάνος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπινεύσῃ εἰς τὰς ῥωσικὰς ἀπαιτήσεις, ἐνόσφ οἱ Ἕλληγες ἔτρεφον τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ προγονικοῦ αὐτῶν βασιλείου ».

Καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ λόρδου Στράγγφορντ αἱ δραστήριοι προσπάθειαι δὲν κατώρθωσαν νὰ κάμψωσι τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τῶν τούρκων διπλωματῶν. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις εἶχε παραχωρήσει αὐτῷ 50,000 λιρῶν, πρὸς διαφθοράν τῶν ἐπισημοτέρων μελῶν τοῦ Διθανίου, ἀλλὰ καὶ τὸ μέσον τοῦτο, τὸ τοσοῦτον ἄλλως ἐνεργὸν ἐν Τουρκίᾳ, ἀπέτυχεν. Ἐνόμιζον δὲ οἱ Τούρκοι, ὅτι προσέφερον σπουδαίαν εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ τοὺς αὐστριακοὺς ἐκδούλευσιν, καταδεικνύοντες τοὺς ἀπὸ τῆς ῥωσικῆς ἐπιρροῆς κινδύνους. « Διὰτί » ἡρώτα ὁ Τζεμίλ, « αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, αἵτινες θέλουσι νὰ ᾔηαι φίλαι μας, κύπτουσιν ἐνώπιον τῆς Ῥωσίας, καὶ τρέμουσι πρὸ τοῦ Τσάρου περισσότεραι ἢ ἄλλοτε πρὸ τοῦ Βοναπάρτου ; »

Οὕτω κατεδείχθη σφαλερὰ πάντως ἡ πολιτικὴ, ἥτις οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἐφρόνει δυνατόν τὸν πόλεμον. Μετὰ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμενα ἐδέχσατο νὰ ὁμολογήσῃ καὶ ὁ Μέττερνιχ, ὅτι « ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἠδύνατο νὰ παρασυρῇ ἅκων εἰς τὸν πόλεμον, » καὶ ὅτι ὁ πόλεμος ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐνδεχόμενος ὅσον καὶ ἡ εἰρήνη. Τοιοῦτος πόλεμος — ἐσυλλογίζετο — « δύναται νὰ σκοπῇ ἐν τῶν δύο: ἢ κατὰκτησιν τῶν Ἡγεμονειῶν, πρὸς ἣν ὁμοῦς ἀντιφάσκουσιν οἱ λόγοι αὐτοῦ τοῦ Τσάρου, ἢ τὸν ἐκ τῆς Εὐρώπης διωγμὸν τῶν Τούρκων ». Εἶνε δὲ χαρακτηριστικωτάτῃ ἡ ἐπὶ τούτῳ μετὰ στεναγμοῦ ὁμολογία τοῦ αὐστριακοῦ διπλωμάτου, ὅτι « οἱ Τούρκοι διέπραξαν μέγα λάθος ἐξεληθόντες τῆς Ἀσίας, καὶ ἐξασθενώσαντες τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους διὰ κατακτήσεων καὶ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτῶν ἐν Εὐρώπῃ, ὅπου θέλουσι διαμείνει ξένοι πάντοτε πρὸς τὸν πολιτισμὸν ». Καίτοι δὲ προσεπάθει νὰ παραστήσῃ εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πητρούπολεως ὅσον ἠδύνατο εὐπροσωποτέρας τὰς κατὰ τῆς τουρκικῆς ἰσχυρογνωμοσύνης ἀσημάντους ἐπιτυχίας τῆς Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας, συνησθάνετο ὁμοῦς, ὅτι οἱ μεσίται πολὺ μικρὰν ἔπρεπε νὰ ἐλπίζωσι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Τσάρου ἐπὶ τοῖς

κόποις αὐτῶν. Πράγματι δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ, ὅτι παριστῶντο σπουδαῖα τὰ ἀποτελέσματα τῶν διαπραγματεύσεων, ἐνῷ οὐδὲν ἄλλο ἐξ αὐτῶν κατεδηλοῦτο, ἢ τὸ τυφλῶς σκληροτράχηλον τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως· οὕτω δέ, εἶπεν, εἰς σκληρὰν δοκιμασίαν ὑπεβάλλετο ἡ ὑπομονὴ αὐτοῦ· ἂν ἡ Πύλη ἔπραττέ τι, καὶ ἐξεκένου κἂν μόνον τῆς Ἡγεμονείας, δὲν ἤθελε φανῇ καὶ αὐτὸς δύσκολος· ἀλλ' οὐδὲν ὁμῶς ἐγένετο, καὶ παρὰ τῆς Αὐστρίας ἤλπιζε κρεῖττονα τὴν ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν, ὅσας προσήνεγκεν αὐτῇ ἐν Ἰταλίᾳ.

Κατὰ τὰ ἄλλα δὲ αἱ ἀπὸ 2 καὶ 7 Φεβρουαρίου 1822 ῥωσικαὶ διακοινώσεις εἶχον ὑπομονητικὸν καὶ πολὺ ἡπιώτερον τοῦ προσδοκώμενου ὕψος. Εἰς τὸν ῥῶσον αὐτοκράτορα εἶχε διαβιβάσει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος σοβαρωτάτους ὑπαινιγμοὺς περὶ τοῦ ἐν Πολωνίᾳ ἐπικρατοῦντος ἀναθρασμοῦ, διαβεβαιῶν αὐτόν, ὅτι ἐν περιπτώσει τουρκικοῦ πολέμου ἤθελεν ἐκραγῇ πολωνικὴ ἐπανάστασις· τοῦτο ἤρκει πρὸς καταπράυνσιν τῶν ῥωσικῶν πολεμικῶν ὀρέξεων, καὶ πρὸς μεγάλην τοῦ Μέττερνιχ ἱκανοποίησιν περιωρίσθη ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὰ παράπονα αὐτοῦ περὶ τῶν εὐτελῶν ἀποτελεσμάτων τῶν πρὸς τοὺς τούρκους διαπραγματεύσεων, χωρὶς νὰ προσθέσῃ τὴν συνήθη καὶ τοσοῦτον ἐπίφοβον τοῦ πολέμου ἀπειλήν. Ἐπιθυμῶν μάλιστα νὰ ἐξέλθῃ ἐκ παντὸς τρόπου τῆς περιπλοκῆς, ἀπέστειλεν εἰς Βιέννην κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 1822 ὀπαδὸν τινα τῆς εἰρηνικῆς μερίδος καὶ πολέμιον τοῦ Καποδιστρίου, τὸν βαίλῃν Τατίσεφ, ὅπως διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἀρχικαγκελλαρίου. Ἐβάνῃ διατεθειμένος νὰ μετριάσῃ οὐσιωδῶς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ ἀπέναντι τῆς Πύλης, ἂν δὲ καὶ τοῦτο οὐδὲν κατώρθου, καὶ οἱ Τούρκοι ἐπέμενον πάντοτε σκληροτράχηλως ἀρνούμενοι, ἤρκαίτο μόνον ἀπαιτῶν νὰ διαβρῆξωσι καὶ αἱ λοιπαὶ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις τὰς μετὰ τοῦ Διβανίου διπλωματικὰς αὐτῶν σχέσεις. Ἐννοεῖται, ὅτι τὴν ἔλευσιν τοῦ Τατίσεφ μετὰ χαρᾶς ἐχαιρέτισεν ὁ Μέττερνιχ, διότι τῷ παρείχετο εὐκαιρίαν νὰ καταδείξῃ λαμπρῶς διὰ τῶν πραγμάτων τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν καὶ τὴν διπλωματικὴν στρατηγικὴν του. Οὕτω δὲ κατωρθώθη τέλος νὰ ὁμολογήσῃ ὁ Τατίσεφ, ὅτι σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἦτο νὰ κερδίσῃ καιρὸν, ἵνα μὴ φανῇ ὁ ῥῶσος

αυτοκράτωρ κατὰ τὴν συγκροτούμενην τὸ φθινόπωρον σύνοδον τῶν ἡγεμόνων «ὡς δεσμευόμενος δῆθεν τὰς χεῖρας». «Ἡ ἄφρων τῆς Πύλης διαγωγή,» εἶπεν ὁ ῥώσος ἀπεσταλμένος, «ἡδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὸν Τσάρον, νὰ προσενεχθῇ σκληρότατα πρὸς αὐτήν· δὲν τὸ πράττει ὅμως, φοβούμενος μὴ κρεουργηθῶσιν οἱ ἐν Ἀνατολῇ Χριστιανοί. Προτείνει δὲ ὡς ἐσχάτην θεραπείαν εἰς τὴν Πύλην τὴν ἐκατέρωθεν ἀναστολὴν πάσης ἐνεργείας, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως τοῦ νὰ διορίσῃ ἡ Πύλη πληρεξουσίους, οἵτινες νὰ σκεφθῶσι περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας προτεινομένων συνδιαλλακτικῶν μέσων· ἂν δὲ ἡ Πύλη ἀρνηθῇ, τότε ὁ μὲν Τσάρος νὰ λάβῃ ὅσα μέτρα ὑπαγορεύει αὐτῷ ἡ ἀξιοπρέπειά του, αἱ δὲ δυνάμεις νὰ διακῆψωσι τὰς μετὰ τῆς Πύλης διπλωματικὰς αὐτῶν σχέσεις». Ἡ ῥωσικὴ αὕτη πρότασις ἐνδεχομένης διπλωματικῆς ῥήξεως καὶ εἰρηνικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διαδηλώσεως ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ. Ὁ αυτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἐδῆλωσεν, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἐξάρχον αὐτοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελον πράξει τὸ αὐτὸ καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις· τοῦτο δὲ ἀπεδέξατο καὶ τὸ βερολίνειον ὡς καὶ τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον. Μόνοι οἱ προμηθεῖς καὶ ἀκαμπτοὶ ἄγγλοι ἀπέκρουσαν καὶ αὐτὴν ἀπλῶς τῶν πρέσβειων τὴν ἀνάκλησιν, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς προσβολὴν τῆς οὐδετερότητος καὶ ἐπικίνδυνον συνηγορίαν ἀπέναντι τῆς Ῥωσίας· ἡ ἀγγλικὴ δ' αὕτη ἀκαμψία ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως λίαν εὐχάριστος εἰς τὸν αὐστριακὸν καγκελλάριον, δι' ὃν τὸ σπουδαιότατον πάντων, καθ' ὃ ἔλεγεν, ἦν ὁ χωρισμὸς τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς Ῥωσίας ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, καὶ ἡ διάκρισις μετὰ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ τοῦ ζητήματος τῆς παραθάσεως τῶν μετὰ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν. Ἀπορρίψας δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ Τατίσεφ προταθὲν καὶ ἐξ ἐμπνεύσεως τοῦ Τσάρου αὐτοῦ προερχόμενον σχέδιον, καθ' ὃ ἡ Ἑλλὰς ἤθελεν ἀποτελέσει, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Σερβίας, ἡμικυρίαρχόν τι κράτος, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλης διατελοῦν, προσεπάθησε τὸναντίον νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν Τατίσεφ τὰς περὶ Ἑλλήνων ιδέας του, καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ ἀπόστολον καὶ διαγγελεῖα αὐτῶν παρὰ τῷ κυρίῳ του. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως ἀνεγνώριζεν, ὅτι οὐδὲν ἄξιον λόγου ἡδύνατο νὰ προκύβῃ ἐκ τῶν ἀτελευτήτων ἐκείνων ἐντεύξεων καὶ λόγων (des

pour parler sans fin), καὶ α σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, » ἔλεγεν, αἴθε-
 λεν εἶναι ὁ πόλεμος μόνον ἢ ἡ παῦσις τοῦ Καποδιστρίου ». Ἀλη-
 θῶς δέ, τότε μόνον θέλει τις ἐκτιμῆσαι προσηκόντως τὰς μεταξὺ
 Τατίσεφ καὶ Μέττερνιχ συνδιασκέψεις κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822, ὅταν
 θεωρήσῃ ὡς ἓνα τῶν κυριωτάτων τοῦ Μέττερνιχ σκοπῶν, μετὰ πει-
 σμονῆς καὶ περισκέψεως ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιωκόμενον, τὴν κρυφίαν κατὰ
 τοῦ Καποδιστρίου ἀντίδρασιν καὶ τὴν βραδείαν ὑπονόμευσιν τῆς
 σπουδαίας θέσεως, ἣν ὁ ἰόνιος εὐνοοῦμενος κατεῖχεν ἐν Πετρούπολει.
 Ὁ αὐστριακὸς καγκελλάριος οὐδόλως ἀπεσπάσθη τότε τοῦ Λονδόν-
 δερῆ καὶ τοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλίας συνδέσμου, ἵνα συνταχθῇ τῇ Ῥω-
 σίᾳ (1)· αἱ πρὸς αὐτὴν ὑποχωρήσεις τοῦτον μᾶλλον καὶ μόνον εἶ-
 χον τὸν σκοπόν, « νὰ παράσχωσιν εἰς τὸν Τσάρον ἡθικόν τι στήριγμα
 κατὰ τῶν μηχανορραφῶν τοῦ Καποδιστρίου ». Διακοίνωσίς τις δὲ
 λίαν ἐμπιστευτικῇ, γραφείσα ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ πρὸς τὸν Λονδόν-
 δερῆ τὴν 16 Μαΐου, οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν περὶ τῶν μυ-
 στικῶν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ λόγων.—« Τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, α
 λέγει, α ἐγέννησαν αἱ πλάναι μᾶλλον τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς, ἢ αἱ
 πλάναι τῶν Καρβονάρων. Αἱ δυνάμεις πρέπει νὰ συνενωθῶσι καὶ
 ἐξηγήσωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι οὐδεμία αὐτῇ ἐπιθυμεῖ
 ἄλλο τι ἢ ὅ,τι αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἐπιθυμεῖ ». Ἰδιαιτέρᾳ δὲ τοῦ Μέττερνιχ
 ἐπιστολῇ ἐξέφραζε τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν, ὅπως ὁ Λονδόνδερῆ παρα-
 στῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν μελετωμένην συνέντευξιν τῶν ἡγεμόνων
 « ὡς ἀντίρροπον τοῦ Καποδιστρίου ». Τὸ αὐστριακὸν ὑπόμνημα περὶ
 τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς Ἀνατολῆς (2), ὅπερ παρέλαβεν ὁ Τατίσεφ
 ἀναχωρῶν εἰς Πετρούπολιν, ἦν ἐπίσης κτύπημα κατὰ τοῦ Καποδι-

(1) Ὡς προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ ὁ Γερβίνος ἐν Σελ. 414. Μετὰ τὴν ἐπιτραπεύσαν
 μοι ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ Τατίσεφ καὶ Μέττερνιχ διαπραγματεύσεων, δὲν δύναμαι
 ἐπίσης νὰ συμφωνήσω πρὸς τὸν Σπρίγγερ, ὅστις (ἐν Ἱστορ. τῆς Αὐστρίας, Τόμ. Α'.
 σελ. 373. Λειψία, Ἱρσελ, 1863) φαίνεται παραδεχόμενος, ὅτι παρεκρούσθη ὁ Μέτ-
 τερνιχ ὑπὸ τοῦ « πονηροῦ ῥώσου ». Τὴν ὑπεροχὴν εἶχεν ὁ αὐστριακὸς πολιτικὸς, τὸν
 δὲ Τατίσεφ μετεχειρίσθη ἐπιθετικῶς ὡς ὄργανον, ὅπως ὑποκάψῃ τὴν θέσιν τοῦ Κα-
 ποδιστρίου.

(2) Γραφὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου καὶ οὐχὶ τὴν 19 Ἀπριλίου, ὡς λέγει ὁ Γερ-
 βίνος, ἐν σελ. 412.

στρίου. Ἐπεκαλεῖτο ἰδίως «τὴν ἐκδηλωθεῖσαν ἀμετάκλητον ἀπόφασιν τοῦ Τσάρου, ὅτι οὐδέποτε ἤθελε χωρίσει τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐπιβαλλομένας αὐτῷ σκέψεις, ὅσῃν καὶ ἂν εἶχον σπουδαιότητα, τῶν ἀφορωσῶν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ὅπερ ἀποτελεῖ σήμερον τὴν βάσιν καὶ τὸν μόνον ὅρον τῆς ἡσυχίας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς κοινωνικῆς τάξεως». Διέκρινε δὲ μεταξὺ ἐκπληρώσεως συνθηκῶν καὶ ζητημάτων γενικοῦ συμφέροντος, καὶ κατέληγε πρακτικῶς εἰς τρία συμπεράσματα· τὸ Διδάνιον ὤφειλε: 1) νὰ ἐκκενώσῃ καὶ ἀναδιοργανώσῃ τὰς Ἑγεμονείας· 2) νὰ χορηγήσῃ ἀμνηστίαν, ἥς τὴν παραδοχὴν ἤθελον συστήσει μετ' ἐπιμονῆς αἱ σύμμαχοι δυνάμεις εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, καὶ 3) νὰ διορίσῃ πληρεξουσίους, οἵτινες νὰ συσχεφθῶσι μετὰ τῶν τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν συμμάχων περὶ τῶν καταλλήλων μέτρων πρὸς ταχείαν καὶ διαρκῆ εἰρήνευσιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἐννοεῖται, ὅτι αἱ προτάσεις αὗται τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος ἤχιστα συμφώνουν πρὸς τοὺς σκοποὺς τοῦ κόμητος Καποδιστρίου. Πᾶσαν αὐτοῦ ἐκφράσας τὴν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τῇ ἀτυχεῖ ἀποστολῇ τοῦ Τατίσεφ, καὶ χαλεπαίνων, ὅτι ἐχωρίζοντο πάντοτε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ ὑπουργοὶ του, ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο κυρίως περὶ τῶν συνθηκῶν, ἀλλ' ὅτι ἡ Ῥωσία δὲν ἠδύνατο νὰ προσβλέπῃ ἀπαθῶς τὸν ἐξολοθρευμὸν τῶν Ἑλλήνων». Ἡ ἐπιρροή ὅμως τῆς πολεμικῆς μερίδος ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Πετροπόλεως εἶχε καταπέσει, καὶ ὁ Καποδίστριας ἠναγκάσθη νὰ ἀνεχθῇ καὶ δευτέραν εἰς Βιέννην ἀποστολὴν τοῦ διπλωματικοῦ τοῦ ἀντιπάλου Τατίσεφ, κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1822, πρὸς περαιτέρω διαπραγματεύσεις ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος. Ἡ ἐκκένωσις τῶν Ἑγεμονειῶν καὶ ἡ ἀποστολὴ τούρκου πληρεξουσίου εἰς οἰονδήποτε μέρος τῆς Ῥωσικῆς χώρας ἦσαν αἱ μόναι ἀπαιτήσεις, ἀφ' ὧν ἐξήρτα ἡ Ῥωσία τὴν μετὰ τῆς Πύλης σύναψιν διπλωματικῶν σχέσεων. Οὕτω δὲ ἐν τῇ μεταξὺ Καποδιστρίου καὶ Μέττερνιχ διπλωματικῇ μονομαχίᾳ ἡττήθη ὁ ἰόνιος. Ἡ ἐπιρροή τῆς εἰρηνοφίλου μερίδος κατίσχυσε, καὶ μόνον παράδοξος τῆς Πύλης πεισμονὴ ἠδύνατο νὰ μεταλλάξῃ πάλιν τῶν πρωταγωνιστῶν τὰ πρόσωπα. Ἀλλὰ τοιαύτη εἶνε ἡ ὀλεθρία τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς μοῖρα· νὰ παρέχῃ πράγματα διὰ τῆς δυσπιστίας καὶ διγλωσ-

σίας αὐτῆς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τῆς φίλους. Ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος ἀπέσυρεν εἰς τὸ βάθος τῆς σκηνῆς τὸν ἑξαρχον αὐτοῦ, μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀποτυχούσαν ἀπόπειραν, καὶ προέβαλεν εἰς μέσον τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν Στράγγφορδ, ὅπως παρακινήσῃ οὗτος τὴν Πύλην εἰς παραδοχὴν τῶν ὑπὸ τῶν δυνάμεων ἐγκεκριμένων ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Στράγγφορδ αὐτός, ὅσον ἀνύποπτοι καὶ δεδοκιμασμένοι ἂν ἦσαν αἱ πρὸς τὸ Διθάνιον συμπάθειαι αὐτοῦ, συμπαρσύρετο νῦν ὅμως καὶ αὐτὸς εἰς τὴν γενικὴν δυσπιστίαν, ἣν ἠσθάνοντο οἱ Τούρκοι πρὸς πάντας τοὺς Εὐρωπαίους μετὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἠπέλιξε τοὺς Τούρκους, ὅτι ἐντὸς μηνὸς ἤθελον ἐμπέσει εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ῥωσίαν καὶ ἀπολέσει συνάμα τὴν φιλίαν τῶν δυνάμεων, ἂν δὲν ἐπανάφερον τὴν τάξιν εἰς τὰς Ἡγεμονείας. Προφασιζομένων δὲ τῶν ὑπουργῶν τῆς Πύλης τὸ δυσχερὲς τῶν καιρῶν, ἠρώτησεν αὐτούς, ἂν τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἡδύνατο νὰ συγχωρησῇ παράβασιν καθήκοντος· «τί θέλετε εἰπεῖ,» προσέθηκεν, «ἂν τις ἀρνήται νὰ πληρώσῃ τὰ χρῆματά του, λέγων, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς οἰκίας του ἕνεκα τοῦ κακοῦ καιροῦ;» Μάτην ὅμως· ἡ νίκη τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ εἶχεν ἐξάψει τὴν κεφαλὴν τοῦ Σουλτάνου, ὑπῆρχε δὲ πρὸς τούτοις καὶ ὁ φόβος, μὴ ἀναφανῇ καὶ πέμπτη ῥωσικὴ ἀπαιτήσις, μετὰ τὴν παραδοχὴν τῶν τεσσάρων. Τὴν δευτέραν ἡμέραν μετὰ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεταφορὰν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ἐπίσημον παρὰ τῇ Πύλῃ συμβούλιον, εἰς ὃ παρήσαν καὶ οἱ τῶν Γιαννιτσάρων ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ Οὐλεμάδες, ἀπέκρουσε πᾶσαν περαιτέρω ὑποχώρησιν καὶ διεκήρυξεν, ὅτι ὁ λαὸς ἦν ἑτοιμος νὰ ἐγερθῇ ἀθρόος εἰς πόλεμον. Ἐμνηνύθη δὲ εἰς τὸν ἄγγλον καὶ εἰς τὸν αὐστριακὸν πρεσβευτὴν, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἐνέπνευσεν ἱκανὴν μετριοπάθειαν εἰς τὸν Τσάρον, καὶ ὅτι ἡ Τουρκία, ἐπιμένουσα εἰς τὴν ἑκδοσιν τῶν προσφύγων, ἀρνεῖται τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ῥωσικῶν ἐπιθυμιῶν ὡς πρὸς τὰς ἡγεμονείας. Ὁ Λόρδος Στράγγφορδ ἐν τούτοις δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος αὐτοῦ οὔτε ἐταράχθη ἐκ τῶν δυσμενῶν ἐκείνων προοιωνισμάτων· ἐξεμεταλλεύθη δὲ τὸ ὑνάντιον ἐπιδεξιώτατα τὴν ἐπίπλαστον δυσαρέσκειαν, ἣν ἐπεδείκνυτο ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις πρὸς τὸ Διθάνιον μετὰ τὴν τελευταίαν εἰς τὸν ἑξαρχον γενομένην ἀρνήσιν, κατεμέμνηται τῶν Τούρ-

κων τὴν ἀχαριστίαν αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγαθῶς διατεθειμένον γείτον αὐστριακὸν κράτος, καὶ παρέστησεν αὐτοῖς ὡς ὑπερτάτην ἀνάγκην τὴν ἀνάγκησιν τῆς φιλείας τοῦ καισαροβασιλικοῦ ἀνακτοβουλίου. « Πρέπει, » ἐφώνησε πρὸς τοὺς τούρκους ὑπουργούς, « νὰ γείνητε τώρα αὐστριακώτεροι παρά ποτε ».

Ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει θέσις ἦν τοσοῦτον ἀνώμαλος, ὥστε ἡδύνατο νὰ λαλῇ δίκην Μέντορος πρὸς τοὺς Τούρκους. Γνήσιος τόρος καὶ ἀδιάλλακτος πολέμιος τῶν φιλελευθέρων στοιχείων, ἅτινα ὑπεστήριζον τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα, ἐλάλει πάντοτε περὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς συναγελασθέντος συρφετοῦ, καὶ ἀναφανδὸν καθωμολόγει τὰς ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν τουρκικῶν ὅπλων εὐχάς του. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐδικαιούτο βεβαίως νὰ λαλῇ πως ἐλευθερώτερον πρὸς τὴν Πύλην, καὶ ἐγνώριζε νὰ ἀπολαμβάνῃ παρ' αὐτῆς πλεον ἢ πᾶς ἄλλος πρεσβευτῆς. Αἱ παραστάσεις αὐτοῦ περὶ τῆς πρὸς τὸν πρίγκηπα Μέντερνιχ καὶ τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον ἀχαριστίας τοῦ Διδανίου προϋξένησαν αἴσθησιν εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες μετὰ καταδῆλου προθυμίας ἐπηγγείλαντο νὰ διορίσωσιν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν Ὀσποδάρους εἰς τὰς Ἡγεμονείας, καὶ νὰ ἀποσύρωσιν ἐκεῖθεν τὰ στρατεύματά των. Ἐν τῷ μεταξύ δέ, ἐκπέμψας ὁ Στράγγφορντ ταχυδρόμον εἰς Βουκουρέστιον, εἶχε μάθει, ὅτι αἱ φρικώδεις βιαιοπραγίαι, ὅσας κατηγόρουν οἱ Ῥῶσοι τῶν τούρκων στρατιωτῶν, εἶχον πραγματικῶς διαπραχθῇ, καὶ ὅτι οἱ Γιαννίτσαροι εἶχον ἐρημώσῃ ὡς ἄγρια θηρία τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν. Ἀποστείλας πάραυτα κεραυνοβόλον εἰς τὸ Διδανίον διακοίνωσιν, ἀπήτησεν ἄμεσον τῆς ἀκολασίας καταστολήν. Οἱ περίτρομοι τῆς Πύλης ὑπουργοὶ διεβεβαίωσαν αὐτόν, ὅτι αἱ μὲν Ἡγεμονεῖαι ἤθελον κενωθῇ μέχρι τῆς 5 Μαΐου τουρκικῶν στρατευμάτων, Ὀσποδάροι δὲ ἔμελλον νὰ ἐκλεχθῶσι χωρὶς ἀναβολῆς. Καὶ πραγματικῶς ὁ στρατὸς ἀπεσύρθη, πλὴν δισχιλίων ἀνδρῶν· τὴν δὲ 19 καὶ 21 Ἰουλίου ἀνεκηρύχθησαν ἡγεμόνες οἱ Βογιάροι Γ. Γκίκας καὶ Ι. Στούρζας. Οὕτως αἱ διαπραγματεύσεις κατήντησαν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Στράγγφορντ εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Πύλης ἐκπλήρωσιν τῆς σπουδαιοτάτης τῶν τεσσάρων ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων. Οἱ ἄλλοι τρεῖς ὅροι, οὐδέποτε γεννήσαντες δυσχερείας, εἶχον γείνει κατ' ἀρχὴν ἀποδεκτοὶ παρὰ τοῦ Διδανίου· δὲν ἐφαίνετο δὲ

πόρρω ἀπέχουσα εἰρηνική τις λύσις τῆς διαφορᾶς καὶ συνδιαλλαγή τῆς Ῥωσίας πρὸς τὴν Πύλην. Τὸ ζήτημα ὅμως ἦτο, ἂν ἡ ἐκπλήρωσις τῶν τεσσάρων ὅρων, ἧτις κατὰ τὸ 1821 ἤθελεν εὐχαριστήσῃ τὸν Τσάρον, ἠὲ χάριστει αὐτὸν ἔτι κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822, ἐνῷ ἀντήχουν δι' ὅλης τῆς Εὐρώπης αἱ εἰδήσεις τῆς ἐν Χίφ σφαγῆς καὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος. Τὰ γεγονότα ἐφώνουν γεγωνὸς κατὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἡ διπλωματία δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδῃ αὐτὰ ἀλόγιστα. Ἡ Πύλη ἐνέδωκε λίαν βραδέως, οὐδεὶς ἔγνω αὐτῇ χάριτας ἐπὶ τούτῳ, καὶ πάντες συνησθάνθησαν, ὅτι δὲν ἦρκει πλέον ἡ ἀπλὴ ἐκπλήρωσις τῶν ἐκ συνθήκης ὑποχρεώσεων αὐτῆς, καὶ ὅτι ὁ πέμπτος ὅρος, ἡ λύσις τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, εἶχεν ἤδη καταστῆ πολὺ δεινότερος καὶ σπουδαιότερος, ἢ τῶν λοιπῶν τεσσάρων ὅρων ἡ ἐκπλήρωσις, ἣν μετὰ πολλοῦ κόπου εἶχε κατορθώσει ὁ λόρδος Στράγγφορντ. Διὰ τοῦτο δὲ ἡ ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος ἐκτίμησις τῆς σημασίας τοῦ πέμπτου ἐκείνου ὅρου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ περιεχομένη πρότασις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον περὶ κανονισμοῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς σφάλμα τοῦ Μέττερνιχ καὶ παράκρουσις τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς ὑπὸ τῆς ῥωσικῆς, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ὡς λογικὴ ἀναγνώρισις τῶν κατὰ τὴν ἀνατολὴν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν γεγονότων· ἐπίσης δὲ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ αἰφνίδιος ἀνάδυσις τοῦ πέμπτου ἐκείνου ῥωσικοῦ ὅρου ὡς γνώρισμα ἰδιαιτέρας ῥωσικῆς πανουργίας ἀπέναντι τοῦ ταλαιπώρου ἀγαθοῦ Διδανίου. Ἄς ἐρωτήσῃ τις μᾶλλον, ἂν ἠδύναντο ἡ Ῥωσία, ἡ Αὐστρία, ἡ καὶ αὕτη ἡ Ἀγγλία νὰ παρέλθωσιν ἐν σιγῇ καὶ νὰ θάψωσιν ὡς νεκρὸν τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1822. Τοὺς τέσσαρας ὅρους εἶχον ἤδη ὑπερακοντίσει τὰ γεγονότα· ὅτι δὲ ὁ Τσάρος ἐπέμενε ζωηρότατα ἐπὶ τοῦ πέμπτου ὅρου, καὶ ἔδωκε συμφώνους πρὸς τοῦτο ὁδηγίας εἰς τὸν Τατίσεφ, καὶ ἦν μάλιστα διατεθειμένος νὰ παραιτηθῇ τοῦ αὐστηροῦ γράμματός τῶν ἄλλων τεσσάρων ὅρων, π. χ. τοῦ διορισμοῦ Ὀσποδάρων, ταῦτα πάντα ἐξηγοῦνται κάλλιστα, χωρὶς προϋποθέσεως ῥωσικοῦ δόλου καὶ αὐστριακῆς ἀδυναμίας.

Ἐπιμένων ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ ἐν τῇ ἀπὸ 22 Ἰουλίου 1822 ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Στράγγφορντ, ὅτι ἡ λύσις τῶν νομικῶν ζη-

τημάτων δὲν ἤρκει, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐλληνοτουρκικὸν ζήτημα ἔπρεπε νὰ λυθῇ πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου, καταδεικνύων τὴν ἐπελθοῦσαν ἐξαγρίωσιν τοῦ ἀγῶνος, ἥς ἔνεκα δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπλῆ τοῦ Σουλτάνου ἀμνηστία, ἀλλὰ καθίστατο τὸυναντίον ἀναγκαία ἐπέμβασις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, καί πως οὕτω προσοικειούμενος τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα, προὔχῳρει συγχρόνως ἐν βῆμα ἀπὸ τῆς σκοτεινῆς θεωρίας εἰς τὴν ἀναγκαίαν τοῦ πολιτικοῦ βίου πραγματικότητα. Ἡ τέως διαγωγή τοῦ Διδανίου ἀπέναντι τοῦ αὐστριακοῦ ἐξάρχου δὲν ἦτο βεβαίως τοιαύτη, ὥστε νὰ δικαιολογήσῃ ἰδιαιτέραν τινὰ ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ περιποίησιν τῆς «δικαίας εὐαισθησίας» τῆς Πύλης, ἀφοῦ μάλιστα καὶ αὕτη ἡ Ἀγγλία ἤκιστα προσεῖχεν εἰς τὴν εὐαισθησίαν ταύτην, καὶ αἱ ὁδηγίαι ὡς ἐλάβανεν ὁ Στράγγφορδ παρὰ τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ὁμόφρονος Λονδόνδεῖρου συνεφώνουν πληρέστατα πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ Μέττερνιχ. Πόθεν ἡ τροπὴ αὕτη; Ἐκ τούτου, ὅτι καὶ τὸ βρεττανικὸν Ὑπουργεῖον ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν πίεσιν τῆς ὑπὸ τῶν αἵματηρῶν τῆς Χίου σκηνῶν ἐξηρεθισμένης κοινῆς γνώμης, ἡ ἰδέα δὲ εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως, ὅσῳ ἀνεκδοτῶς καὶ ἂν εἶχε πολεμηθῇ τὸ κατ' ἀρχάς, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀποκρουσθῇ. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι κακῶς ἐγνώριζον τὴν Πύλιν οἱ ἐλπίζοντες, ὅτι ἤθελέ ποτε αὕτη ἀνεχθῇ οἰκιοθελῶς τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀνάμιξιν τῶν δυνάμεων. Διὰ τοῦτο δὲ ὁ Στράγγφορδ εὐρίσκεται ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ, ἠναγκασμένος ὢν, ἀφοῦ μετὰ πολλοῦ κόπου εἶχεν ἐκδιᾶσει τὴν παραδοχὴν τῶν τεσσάρων ὄρων, νὰ ἐξηγήσῃ νῦν εἰς τὸ Διδάνιον, ὅτι ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη ἀπῆτει καὶ πέμπτον συνεπειὰ τῆς ἐν Χίῳ σκηνῆς, τὴν εἰρηνοποίησιν. Ὁ Ῥεῖς Ερφένδης ἠρνήθη ὀριστικώτατα ἐν τῇ συνδιασκέψει τῆς 27 Ἰουλίου τὴν ἀποστολὴν πληρεξουσίου, εἰς διαπραγματεύειν τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος μετὰ τῆς Ῥωσίας. «Οὐ μόνον δὲν ζητοῦμεν τὴν ξένην ἀνάμιξιν,» εἶπεν, ἀλλὰ παρακαλοῦμεν τὸυναντίον θερμότατα νὰ μᾶς ἀπαλλάξωσι τῆς τοιαύτης προσφορᾶς. Γνωρίζομεν ἡμεῖς κάλλιστα, πῶς πρέπει νὰ προσενεχθῶμεν πρὸς τοὺς ὑπῆκους μας. Καὶ ἄλλοτε ἐγένοντο ἐπαναστάσεις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' οὐδεμία χριστιανικὴ δύναμις ἀνεμίχθη, καὶ ἡμεῖς τὰς κατεστείλαμεν, ὡς καὶ τώρα θέλομεν καταστείλει αὐτάς... Ὁ φίλος

ἡμῶν πρεσβευτῆς ἐξέφρασεν ἡμῖν πολλάκις παράπονα περὶ τῆς ἐν Χίῳ καταστροφῆς, ἀλλ' οὐδέποτε ἐφάνη συγκινούμενος ἐκ τῆς ἐπίσης λυπηρᾶς μοίρας τῶν ἀτυχῶν Μουσουλμάνων, οἵτινες ἐσφάγησαν ἐν Τριπόλει, Ναυαρίνῳ, Κορίνθῳ, καὶ ἐσχάτως ἔτι ἐν Ἀθήναις, κατὰ παράθεσιν τῶν γενομένων συνθηκῶν. Ἐρωτῶμεν δὲ αὐτόν, ἂν τοιαῦται φρικωδία δὲν ἔπρεπεν ἀναγκαιῶς νὰ ὠθήσωσι τὸν λαὸν ἡμῶν εἰς τὰ ἐσχάτα, ἀναρρίπιζουσαι τὸ πνεῦμα τῆς ἐκδικήσεως *v.* Μάτην εἶχεν ἐλπίζει ὁ Λόρδος Στράγγφορντ, ὅτι κατὰ τὴν μέλλουσαν σύνοδον τῶν εὐρωπαϊῶν ἡγεμόνων ἤθελε δυνηθῆ νὰ ὑποβάλῃ ὡς προϊόν τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ τετελεσμένον τι γεγονός, τὴν περὶ ἀμνηστείας καὶ ἐπαγγελίαν τῆς Πύλης. Ἐφοβεῖτο δέ, ὅτι τὸ πείσμα τῶν Τούρκων ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι αὐθαδέστερον ἐν ἐγγράφῳ διαπραγματεύσει ἢ ἐν προφορικῇ συζητήσει. «Οἱ Τούρκοι», ἔγραφεν εἰς τὸν Γόρδωνα, «εἶνε λογικοὶ λαλοῦντες καὶ ἄλογοι γράφοντες· εἰσὶ μὲν καλῶς ἐσκεμμένοι αἱ διακοινώσεις αὐτῶν, ἀλλ' αἱ δευτέραι σκέψεις, αἱ *repentimenti* (μετάνοιαι) καλούμεναι ὑπὸ τῶν ζωγράφων, καταστρέφουσι πάντα. Οὕτω δέ, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ εἰς Βιέννην ὁ πρεσβευτῆς, προσεπάθησεν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ μετὰ τοῦ 'Ρεῖς Ἐρφένδῃ συνδιαλλέξει νὰ διαλύσῃ τὴν πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν ἀντιπάθειαν αὐτοῦ, καὶ ὑπέδειξεν αὐτῷ τὴν κινδυνώδη δραστηριότητα τῶν ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνικῶν συλλόγων, ἵνα παραστήσῃ τῷ 'Ρεῖς, ὅτι ἡ ἐν Τουρκίᾳ ἀποστασία καὶ αἱ ἐν Εὐρώπῃ δυσηρεστημένοι συνεδέοντο στενότερα, καὶ ὅτι τοῦτου ἕνεκεν αἱ δυνάμεις εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν κατάσθесιν τῆς ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐπαναστατικῆς πυρᾶς. Ὁ 'Ρεῖς ἀντιπαρετήρησεν, ὅτι, ἂν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις συνεδέετο πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἀνατρεπτικὰς σκευωρίας, ἱκανὸν μερίμνης βάρος εἶχον ἐπὶ τῆς ῥάχεως αὐτῶν αἱ δυνάμεις, καὶ ὤφειλον νὰ σκεφθῶσι περὶ ἑαυτῶν μᾶλλον ἢ περὶ ξένων. «Δὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν,» ἠρώτησεν, «ἐντὸς τῶν τεσσάρων ἡμῶν τοίχων ὅ,τι θέλομεν, καὶ δὲν εἴμεθα κύριοι νὰ διοικήσωμεν τὴν οἰκογένειαν ἡμῶν ἡπίως ἢ αὐστηρῶς;» — «Μάλιστα,» ὑπέλαβεν ὁ ἐντρίθης περὶ τὸ γραφικὸν ὕψος τῆς Ἀνατολῆς ἄγγλος, «ἀλλ' ὅτε αἱ κραυγαὶ τῆς οἰκογενείας σας ταραττώσι τὴν οἰκιακὴν μου εἰρήνην, τότε θὰ σᾶς παρακαλέσω μὲν πρῶτον φιλικῶς νὰ θε-

ραπεύσῃτε τὸ πρᾶγμα, ἐὰν δὲ ἀρνήσθῃτε νὰ τὸ πράξῃτε, θὰ ἀπευθυνθῶ κατόπιν εἰς τὸν Καδὴν· τοῦτο γίνεται καθ' ἐκάστην ἐν Κωνσταντινουπόλει». Ὁ Ῥεῖς ἐγέλασεν, ἀλλὰ τὸ ἀκαταμάχητον ἐπιχείρημα οὐδὲν παρήγαγεν ἀποτελεσμα. Ὅτε δὲ ἐπὶ τέλους ὁ Στράγγφορδ ἐξέφρασε τὸν φόβον, ὅτι ἡ Τουρκία ὑπενομεύετο καὶ τὸ οἰκονομικὸν τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἐκλονεῖτο, ἀπήντησεν ὁ Τοῦρκος: «Νὰ μὴ τὸ δώσῃ ὁ θεός! Ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει τοῦτο ἀφορᾷ ἡμᾶς καὶ ὄχι σᾶς». «Ὁ θεός νὰ μὴ τὸ δώσῃ» ἐπανέλαβεν ὁ Στράγγφορδ, «διότι αὐτὸ ἀφορᾷ καὶ ἡμᾶς ὅσον σᾶς». Ὁ ἄγγλος πρεσβευτὴς κατέλιπεν ἄελλας σχεδὸν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν ἡμέραν δὲ τῆς ἀναχωρήσεώς του, ὁ Σεπτεμβρίου, ἐπέδωκεν ἔτι διακοίνωσιν ἡ Πύλη, προσκειμένην ἀμετατρέπτως εἰς τὸ ῥῆμα τῶν συνθηκῶν, καὶ ματαίαν καταδεικνύουσαν πᾶσαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων προσηγορίαν. «Θέλετε» ἔλεγε, «τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως; Πολὺ καλὰ μὴν ἀναμειγνύεσθε εἰς τὰ κατ' αὐτὴν οὔτε ἀναφανδὸν οὔτε κρυφίως». Ὅτε δὲ ὁ Στράγγφορδ ἔφθασεν εἰς Βιέννην, τὸ πενιχρὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα κομίζων τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, ψυχρότατα ὑπεδέξατο αὐτὸν τὸ κατ' ἀρχάς ὁ Τσάρος, καὶ οἱ Ῥώσοι κατεμέμφθησαν τοῦ Λόρδου, ὅτι ἐπρόδωκε τὴν τιμὴν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ προσεπάθησε νὰ κατορθώσῃ συνδιαλλαγὴν τινα, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἐπιεικῶς τέλος σκεφθεὶς, ἔπαυσεν ἐπιβάλλων εἰς τὸν ἄγγλον διπλωμάτην τὴν ἀπότισιν τῆς ταυρκικῆς πεισμονῆς. Ὁ ῥώσος μονάρχης ἐζήρτητο πολὺ πλέον ἢ ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ Μέττερνιχ· τὰ δὲ ἐν Ῥωσίᾳ ἀναφανέντα συμπτώματα μυστικῶν ἐταιριῶν, ὁ ἐν Πολωνίᾳ ἐκδηλούμενος ἀναθρασμός, τὸ ὑπερφίαλον τῶν ἐν Μαδρίτῃ ἐξηγμένων, καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἐπιθυμία τῆς ταπεινώσεως τῶν ἰσπανῶν δημοκρατῶν, ταῦτα πάντα συνετέλεσαν, ὅπως αὐξήσωσι τὴν στασιοφοβίαν τοῦ Τσάρου, ἔστω καὶ ἐπὶ στιγμιαίᾳ θυσίᾳ τῶν ἀνατολικῶν αὐτοῦ σχεδίων. Ἐλεγε δέ πως μεταμελόμενος καὶ δυσηρεστημένος, ὅτι ὀλίγου δεῖν ἐκίγει πόλεμον ἐν Ἀνατολῇ ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐμφαντικώτατον ἄλλως ἦτο, ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶχε καταλίπει τὸ στάδιον καὶ ζητήσῃ ἄδειαν, ἣν οἱ μὲν φίλοι του ἡσμένιζον θεωροῦντες ἀπερίοριστον, αὐτὸς ὁμως ἐχαρακτήριζεν, ὥς καὶ ἦτο ἀληθῶς, ὀριστικὴν ἀποχώρησιν. Ἀπεσύρθη δὲ εἰς τὰ λουτρά τοῦ Ἑρμ,

ἐνῶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος μετέβη εἰς Βιέννην. Αἱ μεγάλαι πολιτικαὶ ὑποθέσεις εἶχον λάβει κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας φάσιν προσωπικῆς μονομαχίας μεταξύ Μέττερνιχ καὶ Καποδιστρίου. Ἄν δὲ ὑποτεθῇ ἀντικείμενον τῆς διπλωματικῆς ἐκείνης πάλης ἡ τοῦ Τσάρου εὐνοια, ὁ Καποδίστριας βεβαίως εἶχεν ἡττηθῇ κατὰ τὸν ἀγῶνα. Ἐμελλεν ὅμως, ἐννοεῖται, νὰ καταδειχθῇ ταχέως, ὅτι τὰ διὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως κινούμενα συμφέροντα εἶχον ἰσχυροτέραν πολὺ τὴν ἐνέργειαν, ἢ ἡ προσωπικὴ ἐπιρροὴ ἐνὸς ἀτόμου, ἔστω καὶ τοσοῦτον ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διακειμένου. Καὶ αὐτὸς ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ, ὁ δυνάμενος νῦν νὰ ἐπηρεάσῃ τὸν Τσάρον χωρὶς νὰ ταρασσῇται ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν ἐπιδράσεων τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου, δὲν ἐπέμενε πλέον ἐντελῶς, ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1822 καὶ τοῦ αὐστριακοῦ ὑπομνήματος, εἰς τὰς ἀφηρημένας τοῦ Δαΐθαχ ἀρχάς. Θίξας δὲ καὶ πάλιν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Τσάρου καὶ τὸν πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαναστάσεις φόβον αὐτοῦ, τοσαῦτα ἐλάλησε περὶ μυστικῶν σκευωρημάτων καὶ πολιτικῶν συνωμοσιῶν, ὥστε καὶ ἄνδρες οἷος ὁ Νέσσελρωδ καὶ ὁ Βολκόνσκις δὲν ἦσαν πλέον βέβαιοι, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεώρῃ αὐτοὺς ἀδιάσειστον ἔχοντας τὴν πίστιν ἢ τοὺς ὑπώπτευε μᾶλλον ὡς μυστικούς Κερβονάρους. Τὸ ἦθος τῆς ῥωσικῆς διπλωματίας ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητηματι αἶν τοιοῦτον, ὅποιον ἡδυνάτο τις νὰ εὐχθῇ ». Οἱ ῥῶσοι ὑπουργοὶ διεκήρυξαν ἐν Βιέννῃ, ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἀνανεώσωσι τὰς μετὰ τῆς Πύλης διπλωματικὰς αὐτῶν σχέσεις, καθ' ἣν περίπτωσιν ἢ συνήνει ἡ Πύλη εἰς ἀπ' εὐθείας διαπραγματεύσεις περὶ τῶν ἐγγυήσεων, αἵτινες ἤθελον ἐξασφαλίσαι εἰς τοὺς ὑποτασσομένους Ἕλληνας τὴν ἀπολαυτὴν τῶν ἐν τῷ αὐστριακῷ ὑπομνήματι περιλαμβανομένων πλεονεκτημάτων, ἢ σειρά τις γεγονότων κατεδείκνυνεν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐσκόπουν ἀληθῶς νὰ σεβασθῶσι τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ νὰ ἀποκαταστήσωσι τὴν ἐσωτερικὴν τῆς Ἑλλάδος ἡσυχίαν ». Καὶ ὅμως ἡ ὑπὸ τοιούτους ὅρους δηλώσις αὕτη ἐλάμβανε πολὺ πλέον ὑπ' ὅσιν τὰ γεγονότα καὶ τοὺς τέως ἀγῶνας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἢ ὅσον ἡδυνάτο τις νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ τῶν προτέρων περὶ νομιμότητος δογματικῶν θεωριῶν καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ πλέον προκεχωρημένα τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822 ἐν Βιέννῃ καὶ Βερώνῃ, ἢ τὸ ἔαρ τοῦ 1821 ἐν Δαΐθαχ.

Κατὰ τὰ ἐν Λαϊθάχ προσυμπεφωνημένα ἡ ἀμέσως ἐπομένη εὐρωπαϊκὴ σύνοδος ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ἐν Φλωρεντία· μετετέθη ὁμῶς αὕτη εἰς Βερώνην. Τὸ κυριώτατον ἀντικείμενον τῶν βερωναίων διαπραγματεύσεων ἦν ἡ Ἰσπανία· προέκειτο δὲ νὰ πεισθῇ ἡ ἀναγκασθῇ ἡ Γαλλία, ὅπως τιμώρῃσῃ οἰκὴν χωροφύλακος τῆς ἱερᾶς συμμαχίας τοὺς ἰσπανοὺς δημοκράτας. «Πλὴν ἐμοῦ καὶ τοῦ Στράγγφορντ,» γράφει ὁ Γέντζ τὴν 29 Ὀκτωβρίου ἐκ Βερώνης, «οὐδεὶς ὁμιλεῖ περὶ τῶν τουρκικῶν πραγμάτων· τὸ ἰσπανικὸν ζήτημα κατέπνιξε πάντα τὰ ἄλλα». Μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς Συνόδου ἐπελήφθησαν τῶν ἀνατολικῶν· ἐγένοντο δὲ ἐμπιστευτικαὶ συζητήσεις, ὧν μετέσχον ὁ Τσάρος, ὁ Νέσσελρωδ, ὁ Τατίσεφ, ὁ Μέττερνιχ, ὁ Γέντζ καὶ ὁ Λόρδος Στράγγφορντ. «Δὲν πιστεύω,» γράφει ὁ Γέντζ, «νὰ δημοσιευθῇ τε περὶ τούτου, καὶ νομίζω ἐπομένως, ὅτι αἱ μυρία προσδοκίαι καὶ ὑποθέσεις περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, ὡς ἀντικειμένου τῆς συνόδου, θέλουσι διαλυθῇ εἰς πομφόλυγας· τοῦτο δὲ μοὶ προξενεῖ ἐνδόμυχον χαράν».

Ἡ πορεία τῶν περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων συζητήσεων, αἵτινες εἶχον τέως διαμείνει μυστικά, ἀνταπεκρίθη εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ Γέντζ. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος «ἐπεκαλέσατο τὴν φιλικὴν παρέμβασιν τῶν χριστιανῶν αὐτοῦ συμμάχων» πρὸς διάλυσιν τῆς ῥωσοτουρκικῆς διαφορᾶς.

Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 9 Νοεμβρίου διετύπωσαν ὁ Τατίσεφ τὰς κατὰ τοῦ Διβανίου ῥωσικὰς αἰτιάσεις· ἡ Ῥωσία ἐδῆλωσεν, ὅτι ἦτο διατεθειμένη νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς μετὰ τῆς Τουρκίας διπλωματικὰς αὐτῆς σχέσεις, ἀ.) ἐὰν ἡ Πύλη διεκήρυττεν, ὅτι συγκατετίθετο νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν συμμάχων περὶ τῆς εἰς τοὺς Ἑλλήνας χορηγητέας ἐγγυήσεως βελτίονος μέλλοντος, ἢ σειρὰ γεγονότων κατεδείκνυνεν, ὅτι ἡ Πύλη σέβεται τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην ἐν Ἑλλάδι· β.) ἐὰν ἐξεκένου αὕτη τὰς Ἡγεμονείας καὶ διώριζε τοὺς Ὀσποδάρους, καὶ γ.) ἐὰν ἀνεκάλει τὰ παρακωλύοντα τὴν ξένην ναυτιλίαν μέτρα. Αἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἐπεκρότησαν εἰς τὴν μετριοπάθειαν τῆς Ῥωσίας, ὁ δὲ Μέττερνιχ παρετήρησεν, ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἤδη ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τῆς

Πύλης ἐπὶ τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἰμοῦ ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν, καὶ αὐστριακῇ τις διακοίνωσις ἐκήρυξεν, ὅτι ἡ ἱστορία ἤθελέ ποτε ἀναγράψει τὰς εἰς τὴν συντηρητικὴν πολιτικὴν τοῦ Τσάρου ὀφειλομένας ὑπὸ τῆς Εὐρώπης χάριτας, ἐν τῇ πολιτικῇ ἐκείνῃ κρίσει, καθ' ἣν ὑψηλότεραι σκέψεις ἐμετρίασαν τὸ συναίσθημα τῆς ἰσχύος. Ἐν τῇ συνδριάσει τῆς 26 Νοεμβρίου ἐδήλωσαν αἱ δυνάμεις, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσι διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβειων αὐτῶν τὰς ῥωσικὰς ἐπιθυμίας, τὴν δὲ 27 κατέγραψεν ὁ Τατίσεφ ἐν πρωτοκόλλῳ τὰς εὐχαριστίας τοῦ Τσάρου, δηλώσας, ὅτι αἱ φιλικαὶ διαθέσεις τῶν συμμάχων αὐτοῦ ἐνέπνεον τοσαύτην πεποίθησιν εἰς τὸν ῥῶσον αὐτοκράτορα, ὥστε ἀνέθετεν εἰς τὴν φρόνησιν αὐτῶν τὴν διεύθυνσιν τῶν περαιτέρω διαπραγματεύσεων.

Ἡ κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 δυσχερὲς θέσις τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν ἰδέαν τῆς ἐπικλήσεως εὐρωπαϊκῆς συνδρομῆς. Καὶ τὸν μὲν Ἰούνιον τοῦ 1822, ὅτε ἡ εἰσβολὴ τοῦ Δράμαλῃ διέσπειρε φρίκην πανταχόσε, οἱ ἀδελφοὶ Ζαφειρόπουλοι ἐξύφαναν σκευωρίαν τινα, ἵνα τάξωσι τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ ἀγγλικὴν προστασίαν· τὸ φθινόπωρον δὲ ἠναγκάσθη ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις νὰ ἐκπέμψῃ πρεσβείαν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Βερῶνης, ἵνα πείσῃ αὐτήν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις οὐδὲν εἶχεν ἐξωτερικῶς ἢ ἐσωτερικῶς κοινὸν μετὰ τῆς ἰσπανικῆς καὶ νεαπολιτικῆς. Ὁ κόμης Μεταξᾶς καὶ ὁ γάλλος Ζουρδαιν ἔλαβον τὴν πληρεξουσιότητα νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν σύνοδον τὰς ἐξηγήσεις καὶ τὰ παράπονα τῆς Ἑλλάδος.

«Οἱ Ἕλληνες», ἔλεγεν ἡ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ἐπιστολὴ, αὐδεμίαν θέλουσιν ἀναγνωρίσει περὶ τῆς τύχης αὐτῶν ἀπόφασιν, ἄνευ τῆς συμπράξεως αὐτῶν γενησομένην. Ἀνμᾶς ἀποβάλλετε, θέλομεν τραπῇ πρὸς τὸν οὐράνιον κριτὴν, καὶ θὰ νικήσωμεν ἢ θὰ ἀποθάνωμεν. Αἱ διαθέσεις τῶν ἐν Βερῶνῃ συνηγμένων ἡγεμόνων καὶ πολιτικῶν καθιστῶσιν εὐνόητον, ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μεταξᾶ οὐδεμίαν ἀπήντησεν εὐμενῇ ὑποδοχῇ. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιστολαὶ ἐφάνησαν εἰς τὴν Σύνοδον αὐθάδεις· εἰς δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους οὐδ' ἐπετράπη κἄν νὰ προσέλθωσιν. Ὁ Πάπας προσεκλήθη νὰ ἀποπέμψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐν Ἀγκῶνι καθάρσεως, ἀνακοινῶν αὐτοῖς

συγχρόνως, ὅτι οὐδεμίαν εἶχον νὰ περιμένωσιν ἀπάντησιν· ἔπραξε δὲ τοῦτο βαρυθυμῶν, διότι κατ' ἐκείνην ἀκριθῶς τὴν ἐποχὴν ἑλληνικὴ πρεσβεία εἶχε παραστήσει αὐτῷ σαγηνευτικώτατα ὡς ἐνδεχομένην ἐκκλησιαστικὴν τινα προσέγγισιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν Ἑδρὰν. « Οἱ ἡγεμόνες μᾶς ἐγκαταλείπουσιν, » ἔγραψεν ὁ Μεταξᾶς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, « καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς μόνον ἔχομεν νὰ ἐλπίζωμεν ». Δὲν ἔπρεπε δὲ τῇ ἀληθείᾳ νὰ λυπηθῇ τοὺς Ἕλληνας τὸ πρὸς αὐτοὺς περίφρον ἦθος τῆς συνόδου· διότι καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἀλαξονεία τῶν ἀνακτοδουλιῶν οὐδ' ἐνός καὶ βλέμματός ἤξιον τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐδοκιμάζετο οὗτος τὴν πυρίνην τοῦ κινδύνου δοκιμασίαν. Ἐκπληκτοὶ καὶ ἔντρομοὶ ἔμαθον οἱ ἐν Βερῶνῃ τὴν καταστροφὴν τῆς τοσοῦτον πομπῶς ἡγγελμένης πελοποννησιακῆς ἐκστρατείας καὶ τὴν ἤτταν τοῦ Δράμαλη! Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ πιστευθῇ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀποστάται ἤθελόν ποτε ἀντιπαραταχθῇ ἀντιμέτωποι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅτι οἱ αὐτοὶ ἐκείνοι Τούρκοι, οἱ τοσάκις κατανικήσαντες τοὺς στρατοὺς τοῦ Τσάρου, ἤθελον ἡττηθῇ ὑπὸ στιφῶν ἐπαναστατῶν ἑλλήνων! Ὁ Γέντζ ἐτρόμαξε, καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι τὸ θέαμα ἦτο λίαν λυπηρὸν (*very gloomy*)· παρηγορεῖτο δέ, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ στρατιωτικοί, τοῦτέστιν οἱ παλαιοὶ λησταί, οἵτινες οὐδόλως περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου μεριμνῶντες, ἤθελον σφάζει καὶ κλέπτει μόνον, ὡς ὁ ἄλλοτε κύριος καὶ διδάσκαλος αὐτῶν Ἀλῆ Πασσᾶς ». — « Ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων, » ἔγραψε τὴν 8 Δεκεμβρίου ἀπὸ Βερῶνης, « εἶνε τοσοῦτον ἀπελπιστικὴ, ὥστε καὶ ἐπὶ ἐξ ὅλους μῆνας ἂν δὲν προσεβάλλοντο ὀθηνόηποτε, οὐδὲν πάλιν ἤθελον κατορθώσει δυνάμενον νὰ κραταιώσῃ τὸν ἀγῶνά των καὶ νὰ στενοχωρήσῃ καὶ μόνον τὴν λοιπὴν Εὐρώπην. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπεκρούσθησαν ἤδη ὀριστικῶς ὑφ' ὅλων τῶν μεγάλων δυνάμεων, καὶ οὐδεὶς πλέον σήμερον θέλει προτείνει ἐνέργειάν τινα ὑπὲρ αὐτῶν. Δὲν θέλουσι δὲ βεβαίως συλλογισθῇ καὶ νὰ εὐρύνωσι τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας αὐτῶν δι' ἐπιθετικὸν τιнос ἐγχειρήματος. Καὶ ἂν λοιπὸν ὑποτεθῇ τὸ χεῖριστον πάντων, ὅτι δηλ. οἱ Τούρκοι μένουσιν ἄπρακτοὶ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος, τίς ἢ ἐκ τούτου ζημία; μόνον ὅτι τὸ ζήτημα μένει

ἔτι ἐκκρεμές ἐπὶ ἑξ μῆνας Ἐν τῷ μεταξύ δὲ θέλουσι πιθανῶς συντριβῇ μὲν οἱ ὅπλαρχηγοί, ὑποταχθῇ δὲ οἱ μικρότεροι. Περί ὀργανισμένης αὐτῶν Κυβερνήσεως οὐδεὶς πλέον δύναται νὰ γείνη λόγος». (1)

Δὲν ἦσαν ἐντούτοις οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάται τοσοῦτον ἐγκαταλελειμμένοι οὐδ' ἀπόβλητοι ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἐνῷ ὁ Γέντζ κατεσκεύαζεν ἄρθρα «ἐκ Ζακύνθου» διὰ τὸν Αὐστριακὸν Παρατηρητὴν, καὶ ἠγωνίζετο νὰ παραστήσῃ ὑπὸ τὸ πρόσχημα μεγίστης ἀμεροληψίας τὴν παντελεῖα μιαιρότητα τοῦ κλεφτικοῦ συρφετοῦ καὶ τὸ ἀπελπι τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος, προσεγένετο αἰφνης τοῖς Ἑλλήσι διπλωματικὴ βοήθεια, πολὺ σπουδαιότερα τὴν ἐνέργειαν τῆς μέχρι τοῦδε ἀμφιβόλου ῥωσικῆς συνδρομῆς. Τὸ ἰσχυρότατον στήριγμα τῆς ἐν Ἀνατολῇ ἀγγλοαυστριακῆς συμμαχίας, ὁ στύλος τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος, ἡ, ὡς ἀπεκάλει αὐτὸν ἦττον κολακευτικῶς ὁ λόρδος Βύρων, ὁ εὐνοῦχος τὸ πνεῦμα Καστλερῆγ δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσι. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνέμενεν αὐτὸν εἰς Βιέννην ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ, μεγάλα προσδοκῶν ἀπὸ τῆς συναδελφικῆς αὐτοῦ συνεργασίας ἐν τοῖς Ἀνατολικοῖς πράγμασιν, ἔκοψε τὴν 12 Αὐγούστου 1822 διὰ καλαμογλυφίδος τὴν καρωτίδα αὐτοῦ ἐν παροξυσμῷ πνευματικῆς ταραχῆς. «Ἀνάστροφος Κάτων!» ἐπεφώνησε χλευαστικῶς ὁ λόρδος Βύρων, «αὐτοκτονῶν ἐξ ἀγανακτήσεως οὐχὶ ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς πατρίδος του». Διάδοχος ὅμως αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Κάνιγγ ἐκεῖνος, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐν Ἐτόνῃ σχολῆς ἤδη εἶχεν ἐκβάλλει ποιητικὸν στεναγμὸν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἡπειρωτικοὶ διπλωμάται δικαίως ἐφοβοῦντο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἤθελε μεταφέρει εἰς τὸ στάδιον τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰ ὠραῖα αἰσθήματα τῆς νεανικῆς του ἡλικίας. Καί τοι δὲ ἐν Βερώνῃ, ὅπου ὁ σιδηροῦς δοῦς ἀντεπροσώπευε τὴν Ἀγγλίαν, ὀλίγον ἔτι εἶχον συναισθανθῇ τροπὴν τινα τῆς βρεττανικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἦτο ἐν τούτοις πιθανόν, ὅτι ὁ Κάνιγγ ἤθελεν ἐξακολουθήσει τὴν ἀσυμπαθεῖ πολιτικὴν τοῦ Λανδόνδερρύ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς

(1) Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Πιλάτ τῆς 8 Δεκεμβρίου ἐκ Βερώνης. Βλέπ. Ἐπιστολὰς τοῦ Γέντζ πρὸς τὸν Πιλάτ. Τόμ. Β'. σελ. 131.

πράγμασι, ἐγκαταλείπων ἡσύχως εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Ῥώσους τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀνατολῆς. Νέον, ἀσταθὲς καὶ βίαιον στοιχεῖον κατεδηλοῦτο ἐν τῇ ἀνατολικῇ πολιτικῇ. Βαρύτατα δὲ πάντων ἡσθάνθη τοῦτο ὁ λόρδος Στράγγφορντ, ὅστις εἶχεν ἐπανακάμψει ἐκ Βερώνης εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, νεαρὰς συναποφέρων ἐλπίδας. Τί ἡδύνατο πλέον οὗτος νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς βλακώδους ἰδιοτροπίας τῶν Τούρκων, ὅταν καὶ ἡ κυβέρνησίς του αὐτὴ τοῦ ἐδῆσμευε τὰς χεῖρας; Κατεφάνη μὲν συνδιαλλακτικωτέρα τις καὶ ἡπιωτέρα πολιτικὴ ἐπικρατήτασα ἐν τῷ Διδανίῳ, διὰ τῆς πτώσεως τοῦ τέως μισορώσου εὐνοουμένου Χαλέτ καὶ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Ἀβδουλλάχ, τοῦ Χαλίβ, καὶ τῶν ἄλλων. « Ἡ Πύλη, » ἔλεγεν ὁ νέος Ῥεῖσης, « ἔσχε καὶ αὐτὴ τὸν Καποδίστριαν τῆς ὥς ἡ Ῥωσία· πλὴν δόξα τῷ Θεῷ ἀπηλλάγημεν αὐτῶν ἀμφότεροι ». Τῇ αἰτήσῃ δὲ τοῦ λόρδου Στράγγφορντ ἀνεκοινώθη τῇ Ῥωσίᾳ ὁ διορισμὸς τῶν Ὀσποδάρων, καὶ τὸ πρῶτον οὕτω βῆμα πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον δυσπειθούς Πύλης. Ἐν ἄλλοις ὅμως κατεδηλοῦτο προφανὲς καὶ παρ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἐμφρόνων καὶ εὐρωπαϊκῶς ἀνατεθραμμένων ὑπουργῶν τῆς Πύλης τὸ ἔμφυτον μῖσος καὶ ἡ δυσπιστία τῶν βαρβάρων κατὰ τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης. Ὁ νέος αὐστριακὸς ἐξαρχὸς Ὀττενφελς, εὐσύμβολος καὶ εὐχολὸς ἀνὴρ, περὶ οὗ ὁ Γέντζ ἔλεγεν, ὅτι ἐγεννήθη ὑπὸ αἴσιον διὰ τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ ἀστέρα, ἐγένετο μὲν δεκτὸς παρὰ τοῦ Διδανίου μετὰ μεγίστων περιποιήσεων, ἀλλὰ δὲν ἤκουσε παρὰ πάντων τῶν Τούρκων λεγόμενον ἄλλο, ἢ: « Μὴ ἀναμιγνύεσθε εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ». Οἱ ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως ἐκδοθέντες ἐμπορικὸι καὶ νομισματικὸι ὀργανισμοί, οἱ κατὰ τῆς πολυτελείας νόμοι, οἵτινες ἐμελλον δῆθεν νὰ ἐπαναγάγωσιν ὡς διὰ μαγικῆς ράβδου τὴν παλαιὰν ὀσμανικὴν ἀπλότητα καὶ ἐγκράτειαν, καὶ νὰ πληρώσωσι τὰ κενὰ τοῦ δημοσίου ταμεῖα, ἀπεδοκιμάσθησαν αὐστηρῶς καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Γέντζ, κατιδόντος ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τῶν σισυρῶν καὶ τῶν περιωμίων (*σαλίωρ*) ἀπηυθύνετο ἰδίως κατὰ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ὡς μικροπρεπὴς τις ἐκδίκησις προσβάλλουσα τὴν βιομηχανίαν τῶν χωρῶν ἐκείνων, καὶ οἰονεὶ τιμωροῦσα τὰς κυβερνήσεις τῶν αὐτὰς διὰ τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπα-

θειάν των. Ἄν δὲ ὁ λόρδος Στράγγφορντ ἦν διατεθειμένος νὰ παραβλέπῃ πολλὰς τοιαύτας μικρολόγους τουρκικὰς ἀγροικίας, ὁ νέος ὅμως πηδαλιούχος τῆς βρεττανικῆς πολιτικῆς οὐδεμίαν εἶχε πρὸς τοῦτο διάθεσιν. Ἐπὶ τινα καιρὸν ἐφάνη, ὅτι ἡ ὑποστήριξις τῆς ἰσπανικῆς ἐπαναστάσεως ἀπησχόλει ἐντελῶς τὸν Κάνιγγ· εἰς τὰς ὑποκινήσεις δὲ τῶν Βρεττανῶν ἀπεδίδετο κυρίως ἡ ἀλαζὼν ἐκείνη πεποιθήσις, ἣν ἐπεδείκνυσον οἱ Ἴσπανοὶ ἀπέναντι τῶν ἡπειρωτικῶν δυνάμεων. Ἀφοῦ ὅμως αἱ γαλλικαὶ λόγχοι διέλυσαν ταχέως τὰ ὄνειρα τῆς ἰσπανικῆς ἐλευθερίας, πιθανώτατον ἦτο ὅτι ὁ Κάνιγγ ἤθελε στρέφει τὰς δυνάμεις αὐτοῦ πρὸς Ἀνατολάς. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1823 ἐξέφρασεν ὁ Μέττερνιχ τὸν φόβον, «ὅτι ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ συμπεριφορὰ τῆς Ἀγγλίας ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ὅτι ἡ πρὸς πάσας τὰς ἐπαναστάσεις διαγωγὴ τοῦ Κάνιγγ ἤθελε περιπλέξει τὰ πράγματα».

Καθ' ἃ ὀρθῶς προεῖδεν ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος, ὁ Κάνιγγ ἐδράξατο εὐχαρίστως τῆς εὐκαιρίας, ἣν παρεῖχον αὐτῷ ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ιδιότροπος τῶν Τούρκων πεισμονή, ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ ἐπαγωγὸς τῶν Ἑλλήνων προθυμία, ἐφιεμένων ἀγγλικῆς προστασίας. Αἱ ἀποσταλεῖσαι δὲ παρ' αὐτοῦ ὁδηγίαι τὴν 14 Φεβρουαρίου 1823 πρὸς τὸν Στράγγφορντ καταφαίνουσι τὴν ἐντελὴ τῆς βρεττανικῆς πολιτικῆς τροπὴν. Ὁ Στράγγφορντ ἐπεφορτίζετο νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διακρίνεται φιλικῶς καὶ οἰκείως πρὸς αὐτήν, ἂν ἡ Πύλη δὲν ἐξεπλήρου τὰς περὶ τῶν χριστιανῶν ὑποσχέσεις αὐτῆς· παρείχετο δὲ μάλιστα αὐτῷ πληρεξουσιότης νὰ ἀπειλήσῃ τὴν Πύλην, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελε καταλάβει νήσους τινὰς τοῦ Αἰγαίου. Εὐκόλως δύναται τις νὰ φαντασθῇ, ὅτι ὁ γνήσιος ἐκεῖνος *Τόρως*, ὁ πρὸ μικροῦ ἔτι ἐν Βερῶνῃ ἀνακοινώσας εἰς τὸν ὁμόφρονον αὐτῷ Φρειδερίκον Γέντζ τὰ μύχια τῆς καρδίας αὐτοῦ αἰσθήματα περὶ τῆς ἐλεεινότητος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς χρηστότητος τῶν Τούρκων, ἐγένετο ἐκτὸς ἑαυτοῦ, λαβὼν τὰς ὁδηγίας ἐκεῖνας. Πικρὰ δὲ ἐξέφρασε παράπονα, ὅτι «ἡ Ἀγγλία νῦν αὕτῃ ἐθεώρει τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης ἐπόψεως, ὅθεν αὐτὸς μετὰ πολλοῦ κόπου εἶχεν ἀποτρέψει τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον», καὶ ὑπὸ τὴν σφραγίδα βαθυτάτου μυστηρίου ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς εἰς

τὸν νέον αὐστριακὸν ἔξαρχον, ὅτι ἐν τῇ βρεττανικῇ πολιτικῇ ἐπῆλθεν ἐντελὴς τροπὴ, ἣτις ἤθελεν ἀναγκάσει αὐτὸν νὰ καταλίπη τὴν θέσιν του. Ὁ Κάνιγγ δὲν ἀνεκόπη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δρόμου του. Τὴν 25 Μαρτίου 1825 ἀνεγνώρισε τὸν ἐλληνικὸν ἀποκλεισμόν, αἱ δὲ ἰόνιοι ἀρχαί, αἴτινες, προάρχοντος τοῦ τραχέος Θωμᾶ Μαΐτλανδ, — τοῦ βασιλέως Γάβριελ, ὡς ἀπεκαλεῖτο, — εἶχον προσενεχθῆ τέως σκληρότατα πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐπαναστάτας, διετάχθησαν νῦν νὰ προσφέρωνται πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς ἐμπόλεμον δύναμιν, καὶ ἡ νῆσος Κάλαμος παρεχωρεῖτο αὐτοῖς εἰς ἄσυλον συνάμα καὶ στρατιωτικὸν ὀρμητήριον. Τὴν 29 Ἀπριλίου ἐπέστειλεν ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις πρὸς τὸν γραμματέα τῆς Ἀνατολικῆς Ἑταιρίας ἔγγραφον, δι' οὗ αὐστηρότατα ἐπετιμᾶτο ἡ διαγωγὴ ἀγγλῶν ὑπηκόων, ὡς π. χ. τοῦ προξένου Γκρήν, τολμησάντων νὰ βοηθήσωσι τοὺς Τούρκους καὶ νὰ παραθιάσωσι τὸν ἐλληνικὸν ἀποκλεισμόν. Καὶ ἐδήλωσε μὲν ὁ Κάνιγγ πρὸς τὰ λοιπὰ ἀνακτοβούλια τὸν Μάϊον τοῦ 1823, ὅτι αὐτὸς δὲν ἤθελε χωρισθῇ ἀπ' αὐτῶν, » ἀλλ' ἡ καταπραΰντικὴ αὕτη φράσις ὀλίγον ἐθάρυνεν ἀπέναντι τῶν πραγμάτων, καὶ ὁ Μέττερνιχ ἐδικαιούτο πληρέστατα κρίνων τὰ πράγματα ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐπόψεως, καὶ παρατηρῶν, ἐν ἰδιαιτέρᾳ πρὸς τὸν Ἑστερχάξην ἐπιστολῇ:

« Ἄν ὁ Κάνιγγ συμβαδίζει ὡς ὑπουργὸς μετὰ τῶν ἀνακτοβουλιῶν, ἐλευθεροφρονεῖ ὅμως ὡς ἄτομον μετὰ τῶν πολλῶν, καὶ οἱ φιλέλληνες θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον τῆς μερίδος τῶν ».

Ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος ἠσθάνθη μετ' ἄλλους τὴν στέρησιν τοῦ ἰσχυροτάτου συμμάχου τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοῦ πολιτικῆς. Ὅσα δὲ κινδυνωδέστεραι ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσιν ἢ ἀπόστασις τῆς Ἀγγλίας καὶ ἡ ἀδιαφορία τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Πρωσίας, τοσούτῳ σφιγκτότερον ἦν ἀνάγκη νὰ κρατῇται ὁ ῥῶσος αὐτοκράτωρ. Ὁ Μέττερνιχ ἐθεώρησε σπουδαιότατον αὐτοῦ μέλημα νὰ ἐξαλείψῃ πᾶσαν διπλωματικὴν δυσχέρειαν ὑφισταμένην μεταξύ Ῥωσίας καὶ Πύλης, ὠφελούμενος ἐκ τῶν συνδιαλλακτικῶν διαθέσεων, αἱ εἶχεν ἐκδηλώσει ὁ Τσάρος ἐν Βερώνῃ. Πρῶτον δὲ πάντων ἔπρεπε νὰ ἀρθῶσιν ἐκ μέσου τὰ εἰς τὸ ῥωσικὸν ἐμπόριον παρεμβαλλόμενα ὑπὸ τῆς Πύλης ἐμπόδια. Ἐνῷ ἡ ῥωσικὴ σημαία ἐκάλυπτε πρότερον πλοῖα ξένης ἐθνικότητος, ἐπεβάλλετο νῦν αὐστηροτάτῃ αὐτῶν ἐρεμ-

να. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1823 ἐδόθη εἰς τὰ τουρκικὰ πλοῖα προνόμιον κατὰ τὴν φόρτωσιν καὶ ἐκφόρτωσιν, καὶ διετάχθη ἡ αὐστηροτάτη ἐκτέλεσις τοῦ παλαιοῦ φερμανίου, καθ' ὃ τὰ φορτία τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων μόνον εἰς τουρκικὰ πλοῖα ἐπετρέπετο νὰ μεταφορτωθῶσιν. Ὁ Τσάρος εἶχεν ἤδη ἐν Βερώνῃ καταμεμφθῆ τῶν τουρκικῶν ἐμπορικῶν ὀργανισμῶν ὃ δὲ Νέσσελρωδ διεκοίνωσε κατὰ τὸν Μαῖον τοῦ 1823 εἰς τὸν Πρίνσιπ καὶ εἰς τὸν λόρδον Στράγγφορντ, ὅτι τὸ ῥωσικὸν ἐμπόριον ἐκινδύνευε νὰ περιέλθῃ εἰς πλήρη ἀπραξίαν, ἐὰν ἔμενεν ἰσχύον τὸ ὑπὲρ τοῦ τουρκικοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ ὑπάρχον φερμάνιον. Ἐξέφρασε δ' ἐπίσης παράπονα, ὅτι ἀνεβάλλετο ἀδιακόπως ἡ ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονειῶν, καὶ νεκρική ἐπεκράτει σιγή περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος (1), ὅπερ ἐν τούτοις εἶχε καταταχθῆ ἐν Βερώνῃ μεταξὺ τῶν τριῶν ὄρων. Ὁ Μέττερνιχ ἐθεώρησεν ὡς πρώτιστον αὐτοῦ μέλημα τὴν ὑποστήριξιν τῆς « ἡκιστα σπουδαίας » ῥωσικῆς ἀπαιτήσεως, καὶ ὑπέδειξεν εἰς τὸν Λόρδον Στράγγφορντ, ὅτι ὁ μόνος ἀπαραίτητος ὅρος τοῦ συμβιβασμοῦ ἦν ἡδὴ ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐμπορίου πάντων τῶν παρενοχλοῦντων αὐτὸ ἐμποδίων καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐλευθεροπλοΐας τοῦ Εὐξείνου. Εἰς τὸν Τσάρον δὲ προέτεινε τὴν 7 Αὐγούστου 1823 « νὰ διακρίνῃ μεταξὺ πολιτικῆς καὶ ἐπαναστατικῆς ἐπόψεως », καὶ ἐδικαιολόγει τὴν πρότασιν αὐτοῦ λέγων, ὅτι ἡ Πύλη ἐδήλωσεν ὅτι ἤτο πρόθυμος νὰ παραδεχθῇ πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὰ πολιτικὰ ζητήματα. Πράγματι δὲ κατωρθώθη διὰ τῶν συνηνωμένων προσπαθειῶν τοῦ Στράγγφορντ καὶ τοῦ Ἐξάρχου νὰ ἀνακαλέσῃ ἡ Πύλη τοὺς κανονισμούς, οἵτινες ἐπεθάρυνον τὴν εὐρωπαϊκὴν καὶ ἰδίως τὴν ῥωσικὴν ναυτιλίαν· τὴν 30 δὲ Αὐγούστου ἀπεδέξατο τὸ Διδάνιον τὸν διορισμὸν μικτῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις νὰ διασχεφθῇ περὶ τῶν παραπόνων τοῦ ἐμπορίου, καὶ ἐπέτρεψε τὴν εἰς τὸν Εὐξείνου διάπλουν εἰς πάσης δυνάμειος σκάφη, πλὴν τῶν τῆς Ἀμερικῆς, « διότι ὁ Σουλτάνος, » εἶπε, « δὲν ἀγαπᾷ τοὺς δημοκράτας ». Καὶ δὲν παρέλειψε μὲν ὁ Λόρδος Στράγγφορντ νὰ πανηγυρίσῃ προσηκόντως τὸ συγκαταβατικὸν πνεῦμα τῆς Πύλης, ἀλλ' ἔμενον

(1) Ὁ Γερβίνος ἐν σελ. 462 δὲν ἀναφέρει, ὅτι ὁ Νέσσελρωδ ἐπραγματεύετο καὶ περὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως ἐν τῇ ἀπὸ 6 Μαΐου διακοινώσει αὐτοῦ.

ὁμως πάντοτε ἄλυτα τὰ σπουδαιότερα ζητήματα, τοὔτέστιν ἡ ἐκκένωσις τῶν Ἑγεμονειῶν καὶ ἡ εἰρηνοποίησις τῆς Ἑλλάδος.

Ἀποδεξαμένου τοῦ Τσάρου τὴν μεταξὺ πολιτικοῦ καὶ ἐπαναστατικοῦ ζητήματος διάκρισιν, παρήγγειλεν ὁ Μέττερνιχ τὴν 13 Σεπτεμβρίου εἰς τὸν Ἐξαρχον, νὰ ἐπιμείνη ἐν πρώτοις ἀπαιτῶν ἀνενδότης πλήρη τῶν Ἑγεμονειῶν ἐκκένωσιν. Παρεσκεύασε δ' αὐτὸς προσωπικὴν συνέντευξιν τῶν Μοναρχῶν τῆς Ῥωσίας καὶ Αὐστρίας, ὅπως κατὰ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην λυθῶσιν αἱ ἐκκρεμεῖς εἴτι μένουσαι διπλωματικαὶ δυσχέρειαι μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας, καὶ γένηται σκέψις περὶ τῆς πολιτικῆς, ἣν ἔπρεπε νὰ μετέλθωσιν ἀπέναντι τοῦ Κάνιγγ. «Πρόκειται περὶ ἀνυπολογίστων συμφερόντων» ἔγραφεν ὁ Γέντζ, «καὶ οὐ μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως ἢ μὴ ὑπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διατηρήσεως αὐτῆς ἢ ἀποσυνθέσεως ὁλοκλήρου τοῦ ἰσχύοντος πολιτικοῦ συστήματος». Κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου ἐγένετο ἡ προεσκεμμένη αὐτῇ σύνοδος τῶν Μοναρχῶν ἐν Τσέρνοβιτζ· ὁ δὲ Μέττερνιχ, ἀναγκασθεὶς νὰ μείνῃ ἀσθενῶν ἐν Λέμβεργ, ἐμήνυσεν εἰς τὸν Σατωβριάν, ὅτι μόνον τοὺς πονηροὺς ἡδύνατο νὰ ταραξῇ ἡ σύνοδος δύο ἡγεμόνων, ὧν ἦσαν τοσοῦτον γνωσταὶ αἱ ἀρχαί. Εἰς αὐτὸν δὲ ἐπέστειλεν ὁ Κόμης Μερσύ ἐκθέσεις περὶ τῶν συνδιαλέξεων τῶν δύο Μοναρχῶν. Τῶν ἐκθέσεων αὐτῶν ἦν ἱκανῶς εὐάρεστον τὸ περιεχόμενον. Ὁ Τσάρος εἶχε δηλώσει, ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ ἀναλάβῃ τὰς μετὰ τῆς Πύλης διπλωματικὰς αὐτοῦ σχέσεις, καὶ νὰ πέμψῃ πληρεξούσιον αὐτοῦ, τὸν Κ. Μινσιάκην, εἰς Κωνσταντινούπολιν, κυρίαν ἔχοντα ἀποστολὴν τὴν προστασίαν τοῦ Ῥωσικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς Ῥωσικῆς ναυτιλίας. Μεγίστην δὲ ἀπέδιδε σπουδαιότητα ἡ Ῥωσία εἰς τὴν ἐκκένωσιν τέλος πάντων τῶν Ἑγεμονειῶν. Περὶ τῶν Ἑλλήνων τὸναντίον ἐλάλησεν ὁ Τσάρος περιφρονητικῶς σχεδόν. «Κατέστησαν ἕνεκα τῶν ἀρχῶν αὐτῶν ἀνάξιοι συμπαθείας,» παρεθέρει τὴν 7 Ὀκτωβρίου, «καὶ εὐχομαι μάλιστα νὰ νικήσωσιν οἱ Τοῦρκοι». Τὸν δὲ πόλεμον ἐθεώρει ὡς ἀληθὲς διὰ τὴν Εὐρώπην δυστύχημα. Καίτοι ὁμως οὐδεὶς περὶ εἰρηνοποιήσεως ἐγένετο λόγος κατὰ τὰς ἐν Τσέρνοβιτζ διαπραγματεύσεις, ἡ Ῥωσία οὐχ ἤττον δὲν εἶχε διαγράψει αὐτὴν ἐκ τοῦ προγράμματός της· τὴν ἐχώρισε μόνον ἀπὸ τῶν

εἰδικῶς ῥωσοτουρκικῶν διαφορῶν, καὶ παρέστησεν αὐτὴν ὡς ἀντικείμενον εὐρωπαϊκῆς μερίμνης. « Ἄν ποτε ἡ συμμαχία νομίσῃ, » ἔγραφεν ἡ Ῥωσία, « ὅτι ἐπῆλθεν ἡ στιγμή τῆς ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀποπομπῆς τῶν Τούρκων, ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας εἶνε πρόθυμος νὰ συμπράξῃ εἰς τοῦτο· οὐδέποτε ὅμως θέλει προσβάλλει μόνος τοὺς Τούρκους ».

Ἄλλ' ὅσον ἐνθαρρυντικὰ καὶ ἀνῆσαν αἱ διαβεβαιώσεις αὗται, δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἀκριβῶς διὰ τῶν ἐν Τσέρνοβιτζ διαπραγματεύσεων εἶχε προσεγγίσει κατὰ ἓν βῆμα ἡ πιθανότης τοῦ πολέμου. Ἡ τοῦ Μινσιάκη ἀποστολὴ μικρὰν εἶχε κατὰ βάθος σημασίαν· πέμπουσα μάλιστα ἡ Ῥωσία εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπλοῦν « ἀπεσταλμένον δι' ἐμπορικὰς ὑποθέσεις » καὶ οὐχὶ πρεσβευτὴν, ἐπεριποιεῖτό πως τοὺς Ἕλληνας ἐκείνους, οὓς ἤθελε νὰ φανῇ θεωροῦσα ὡς ἀναξίους συμπαθείας ἀνθρώπους. Δὲν παρητήθη δὲ καὶ τοῦ τῆς εἰρηνοποιήσεως ζητήματος, ἀλλὰ τὸναντίον μάλιστα εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ἐπ' αὐτοῦ συνδρομὴν τῆς Αὐστρίας. Ἐν Τσέρνοβιτζ ἠνεύχθη ἡ ὁδὸς τῆς εἰς τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα ἀναμίξεως τῶν δυνάμεων, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐντελοῦς ἀδιαφορίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐγένετο τὸ πρῶτον διπλωματικὸν βῆμα εἰς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐπρόκειτο δὲ συγχρόνως ἐν Τσέρνοβιτζ — καὶ τοῦτο εἶνε ἡ βαθυτέρα σημασία τῶν ἐκεῖ γενομένων διαπραγματεύσεων — νὰ ἐπενεχθῇ κτύπημα κατὰ τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Ἀγίου Ἰακώβου, ὅπως μὴ ὑπερακοντισθῶσιν ὑπὸ τοῦ Κάνιγγος οἱ δύο σύμμαχοι, μῆτε ἀφῃσῶσι τὸν τολμηρὸν ἄγγλον διπλωμάτην ἐνεργοῦντα κατ' ἰδίαν καὶ μόνην βούλησιν ἐν Ἀνατολῇ. Ὅτε ὁ Νέσσελρωδ ἠρώτησε τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ, ἂν ἤθελεν ἀνεχθῇ ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἦν περίπτωσιν οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουον τὰς τῶν συμμάχων προτάσεις, ἀπήντησε μὲν οὗτος, ὅτι « ἡ φυσικὴ αὐτῶν τιμωρία ἤθελεν εἶναι νὰ τοὺς ἐγκαταλείψωσιν εἰς τὰ κτυπήματα τῶν Τούρκων », ἀλλ' ὅμως αὐταὶ καὶ μόναι αἱ περὶ εἰρηνοποιήσεως προτάσεις — εἴτε ἀπεδέχοντο εἴτε ἀπέβαλλον αὐτάς οἱ Ἕλληνες — περιεῖχον τροπὴν τινα ὑπὲρ αὐτῶν. Διότι ἐκ προσμίμων ἦτο γνωστόν, ὅτι δυσκόλως ἤθελον ἀποδεχθῇ αὐτάς οἱ Τούρκοι, ἀποκρούοντες οἵανδῆποτε ἀνάμειξιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους αὐτῶν. Ἀπο-

φασίζοντες λοιπὸν οἱ ἐν Τσέρνοβιτζ νὰ διατυπώσωσι προτάσεις, καὶ ἀσχολούμενοι ἤδη εἰς σχέδια μελλούσης τακτοποιήσεως τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τῆς Πύλης, ἔπραττον συνάμα τὸ πρῶτον βῆμα, ὅπερ ἤγαγε κατόπιν εἰς τὴν αἵματηρὰν τοῦ Ναυαρίνου καταστροφὴν. Μικρὸν δὲ μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν Τσέρνοβιτζ διαπραγματεύσεων προσεχώλεσεν ὁ Τσάρος τὰς λοιπὰς δυνάμεις εἰς Πετρούπολιν, ὅπως συνδιασχεθῶσι περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος.

Ὁ πάγος εἶχε ῥαγῇ πλέον. Ὅποῖαι δὲ σκέψεις ἐπεκράτουν περὶ τοῦ πολιτικοῦ μέλλοντος τῆς τοῦ Αἴμου χερσονήσου, καταφαίνεται ἐκ τοῦ γνωστοῦ ῥωσικοῦ ὑπομνήματος τῆς 9 Ἰανουαρίου 1824, ὅπερ διὰ γαλλικῆς ἀκριτομυθίας — τῆς τοῦ Σατωβριάν, καθ' ἃ ὑπόπτευνεν ὁ Κάνιγγ — παρεδόθη μετ' ὀλίγον εἰς τὴν δημοσιότητα. Ἡ συνοδεύουσα τὸ ὑπόμνημα διακοίνωσις πρὸς τὸν Ἀἷβεν παρίστα αὐτὸ ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐν Βερώνῃ τεθεισῶν ἀρχῶν, καὶ προέτεινεν, ὅπως αἱ καθησυχάσασαι τὴν Ἰσπανίαν καὶ Ἰταλίαν δυνάμεις περάνωσι καὶ τὴν ἐν Ἀνατολῇ τριετὴ αἵματοχυσίαν. Ἡ Πύλη, ἔλεγε, θέλει πλήρη τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν προτέραν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, οἱ δὲ Ἕλληνες θέλουσι πλήρη ἀνεξαρτησίαν· πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκλεχθῇ μέση τις ὁδός. Αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι πρέπει νὰ διατηρήσωσι τὸν μέχρι τοῦδε δημοκρατικὸν αὐτῶν ὀργανισμόν· ἐκ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς Στερεᾶς (Θεσσαλίας, Βοιωτίας καὶ Ἀττικῆς), ἐκ τοῦ δυτικοῦ (Ἠπείρου, Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας) καὶ ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ Κρήτης θέλουσι σχηματισθῇ τρεῖς ἡγεμονεῖαι, διατελοῦσαι ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ὧν τὸν ἐσωτερικὸν ὀργανισμόν καὶ τὴν δημοσίαν διοίκησιν θέλει ἀσφαλίσαι ἡ Εὐρώπη, διατηροῦντος τοῦ Σουλτάνου τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς φρουρίων τινῶν καὶ τὸ τοῦ φόρου τῆς ὑποτελείας. Οἱ νησιῶται τοῦ Αἰγαίου θέλουσιν ἀποτελέσει ἴδιον κράτος κατὰ τὸ παλαιὸν αὐτῶν κοινοτικὸν σύστημα. Ἐδικαιολογεῖτο δὲ ἡ ῥωσικὴ αὕτη πρότασις διὰ τῆς σκέψεως, ὅτι οἱ Τούρκοι δύνανται νὰ ἐννοήσωσι τοιαῦτα πολιτικὰ κατασκευάσματα, ὡς αἱ τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας ἡγεμονεῖαι, προνοίας ὅμως λαμβανομένης κατὰ τῶν καταχρήσεων, αἵτινες κατατρώχουσι τοὺς τόπους ἐκείνους. Ἀλλὰ κατὰ βάθος φαίνεται πρόδηλον, ὅτι ἡ ῥωσικὴ πρότασις δὲν ἐπεθύμει ἰσχυρὰν καὶ

ἀνεξάρτητον ἀλλ' ἀδύνατον καὶ κατατετμημένην Ἑλλάδα. Οἱ μέλλοντες Ὀσποδάροι ἤθελον εἶναι σκόλοψ τῇ σαρκὶ τῶν Τούρκων, ἔχοντες ἰσχύν, ἱκανὴν μὲν ὅπως ἀπασχολῶσι τὴν Τουρκίαν δι' ἀπαύστων σκευωρημάτων, καὶ γεννῶσι ταραχάς, καὶ προκαλῶσι ξένην ἐπέμβασιν, ἀνεπαρκὴ ὅμως εἰς ἐθνικὴν διαβίωσιν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον εἰς πραγματοποίησιν τῆς περὶ παλινρθώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἰδέας. Ἡ δημοσίευσίς τοῦ ὑπομνήματος καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῶν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀνατολῆς ῥωσικῶν σχεδίων προῦξένησαν ἐντύπωσιν ἐν Εὐρώπῃ, τὰ δὲ ἀνακτοβούλια ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ σκιδρώματος, δι' οὗ εἶχε περικαλυφθῆ τῶς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, καὶ νὰ διευκρινήσωσι τὴν θέσιν αὐτῶν. Χαρακτηριστικῶς τῇ ἰδίῳς ὑπῆρξεν ἡ διαγωγὴ τοῦ Μέντερνιχ. Οὐδόλως καταπλάγεις ἐκ τῶν ῥωσικῶν ἰδεῶν (1), ἐδήλωσε τὸναντίον, ὅτι συμφῶναι πληρέστατα πρὸς αὐτάς, ἀλλ' ὅτι τὰς ἐθεώρει ἀπραγματοποιήτους, φοβούμενος ὅτι ἤθελον προσκρούσει κατὰ τῆς διπλῆς ἀρνήσεως τῶν τε ἐπαναστατῶν καὶ τῆς Πύλης. Οἱ Ἕλληνες, εἶπε, διαφωνοῦντες ἐν παντί, καὶ ἐν καὶ μόνον ὁμοφρονοῦσι, τὴν ἰδέαν τῆς ἐντελοῦς αὐτῶν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀνεξαρτησίας. Κρυφίως δὲ παρήγγειλεν αὐστηρότατα εἰς τὸν Λεβτσέλτερν νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς σημαίας καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἐμάντευε, τίνας εἶχε λόγους τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροπόλεως ὑποστηρίζον τοσούτον θερμῶς τὴν ἰδέαν τῆς ἐπικυριαρχίας τῆς Πύλης, καὶ ἤρξατο ἀναγνώριζων, ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ῥωσικὸν ὑπόμνημα καὶ τὸ προσφορώτατον κατ' αὐτοῦ ἀντιμνηχάνημα ἦν: « *πλήρης τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησία* ».

Ἄλλ' ἐννοεῖται, ὅτι ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν πρώτοις ἐξήρητο ἡ ἐλευθέρωσις ἢ μὴ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀπὸ τῶν πολεμικῶν γεγονότων ἢ ὑπὲρ αὐτῶν μείζων ἢ ἐλάσσων τροποποίησις τῶν σχεδίων τῆς διπλωματίας. Ὁ Ὡμαῆς Μαίτλανδ εἶχεν ἐκθέσει, διαρκούσης τῆς ἐν Βερῶνῃ συνόδου, εἰς τὸν λόρδον Βάθωρστ καὶ τὸν δοῦκα Οὐέλ-λιγκτων τὴν κατάστασιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων, καὶ οὕτω

(1) Ὁ Γερβίνος λέγει ἐν Σελ. 479: « Πόσον κατέπληξεν ἄρα γε τὸν πρίγκηπα Μέντερνιχ ἡ πάντῃ διάφορος αὕτη γραφὴ τῆς ἀθροῦς αὐτοῦ περὶ εἰρηνοποιήσεως προτάσεως! »

ζοφερὰν εἶχε παραστήσει τὴν εἰκόνα αὐτῶν, ὥσανεὶ μόνον ἐκ δισταγμοῦ τῶν δυνάμεων ἢ ἐκ παντελοῦς τῶν Τούρκων ἀνικανότητος ἠδύνατο νὰ ἀποκερδήσῃ βραχὺν ἔτι βίον ἢ ἐπανάστασις, ἣν, ὡς ἔλεγεν, ἀπίστευτοι πλάναι εἶχον ὑποθρέψει ἕως τότε. Ἀληθῶς δὲ τοιαύτην ἔλαβον φάσιν ἐν τῷ μεταξύ τὰ πράγματα, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἤρκει μόνον νὰ καταλίπη ὁ Σουλτάνος τοὺς Ἑλλήνας εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τῶν διαμάχας, ἵνα ἐκπνεύσῃ ἢ ἐπανάστασις. Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ 1822 εἶχον ἐπιδράσει ναρκωτικῶς ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπερ, μέγα ἐν τῇ συμφορᾷ, ἐξ ἐλαχίστης μόλις περιλαμποῦς ἐπιτυχίας διεφθείρετο καὶ κατετέμνετο εἰς φατρίας. Αἱ νικηφόροι κατὰ τοῦ Δράμαλι καὶ τοῦ Ὀμέρ Βριώνη μάχαι εἶχον ἐμπνεύσει εἰς τοὺς ὀπλαρχηγοὺς μέγιστον φρόνημα περὶ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων καὶ βαθυτάτην περιφρόνησιν πρὸς πάντα τὰ μὴ πολεμικὰ στοιχεῖα. Αἱ ἀρχαί εἶχον ἀπολέσει τὴν ὑπόληψιν αὐτῶν ἔνεκα τῆς ἐλεεινῆς διαγωγῆς, ἣν εἶχον δεῖξει πρὸ τοῦ ἐχθροῦ· ἡ δειλὴ φυγὴ τῆς Κυβερνήσεως ἐκ τοῦ Ἄργους ἐφέρετο ἔτι δι' ὅλων τῶν στομάτων, κακίστη δ' ἐπίσης ἦν ἡ ὑπόληψις τοῦ Νομοθετικοῦ· γνωστὸν εἶνε, πῶς ἠναγκάσθη νὰ καταισχύνη αὐτὸ ὁ Ὑψηλάντης κατὰ τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου, ἀναμιμνήσκων αὐτῷ τὸ καθήκον. Διόρθωσιν τῶν κακῶν ἀνέμενον πάντες ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1822 συγκληθείσης δευτέρας ἐθνικῆς συνελεύσεως, καὶ αὕτη δὲ ἡ Κυβέρνησις, ἥς ἡ ἀρχὴ εἶχε παραταθῇ νομοθετικῶς μέχρι τέλους Φεβρουαρίου, ἐπεθύμει μεταβολὴν τινα τοῦ καθεστῶτος. Τοσοῦτον εἶχεν ἐκπέσει αὕτη ἐν τῇ κοινῇ γνώμῃ, ὥστε ὁ γαμβρὸς τοῦ Κολοκοτρώνου ἀπετόλμησε νὰ τῇ κλείσῃ τὰς πύλας τοῦ Ναυπλίου, λέγων ὅτι παρῆλθεν ὁ χρόνος τῆς ἀρχῆς αὐτῆς· μετέβη λοιπὸν αὕτη εἰς Ἀστρος, ὅπου ἀνεμείνοντο οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι.

Περὶ τὰ τέλη Μαΐου ἀφίκοντο οὗτοι ἄνθρωποι, τριπλάσιοι τὸν ἀριθμὸν ἢ ἐν Πιάδᾳ. Ἡ Θεσσαλία, ἡ Κρήτη καὶ αἱ Κυκλάδες ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, πολλοὶ δέ, οὐδενὸς ὄντες νόμιμοι ἐντολοδόχοι, ἤλθον ὡς ἑαυτῶν τῶν ἰδίων πληρεξούσιοι, καὶ ἄλλοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν πρώτην ἐθνικὴν συνέλευσιν, ἐθεώρησαν ὡς φυσικώτατον νὰ μετάσχωσι καὶ τῆς δευτέρας. Πάντες δὲ ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰ παλαιὰ τῶν συμφέροντα, τὰς ῥαδιοιουργίας καὶ τὰς μικροφιλοτιμίας αὐ-

τῶν, καὶ ἀπλῇ μόνον μετάθεσις ἐφαίνετο γενομένη ἐκ Πιάδας εἰς Ἄστρος (1). Οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ εἶχον ἤδη ἐκτὸς τῆς συνελεύσεως χωρισθῆ εἰς δύο στρατόπεδα, στήσαντες ἐγγὺς τοῦ αἰγιαλοῦ δύο συστάδας χειμαδίων χωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ ῥυακος Τάνου. Οἱ πολιτικοὶ συνεσκέπτοντο καθ' ἑαυτοὺς καὶ ὑπέβαλον μετὰ ταῦτα τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν εἰς τὴν ἔγκρισιν τῶν στρατιωτικῶν, οἵτινες, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου, ἦσαν βεβαίως ἀνίκανοι εἰς νομοθετικὴν πρωτοβουλίαν, διότι οὔτε γνώσεις εἶχον οὔτε κοινοβουλευτικὴν πεῖραν. Τοσούτῳ βιαίτερον ὅμως προσέκειντο εἰς τοὺς τύπους καὶ εἰς τὸ γράμμα, καὶ τοσούτῳ ἀπηνέστερον ἐπέκρινον πᾶσαν πρότασιν τοῦ ἀντιπάλου στρατοπέδου, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι οὐδὲν ἀγαθὸν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡδύνατο νὰ παραγάγῃσιν οἱ *καλαμαράδες*, οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ Βύρωπαιοι. Τὸ προεδρεῖον ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πολιτικῶν. Ὁ Πετρόμπεης ἐξελέχθη πρόεδρος, ὁ ἐπίσκοπος Θεοδώρητος ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ Νέγρης γραμματεὺς τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Οἱ στρατιωτικοὶ ὑπέκυψαν γογγύζοντες, ἀλλ' ἡ ὑπομονὴ αὐτῶν ὑπέστη ἔτι σκληροτέρας δοκιμασίας. Τὴν 10 Ἀπριλίου ἀπεφασίσθη ἡ ἐπικύρωσις τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδάφρου. Ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὃν ἔφερεν ὁ Κολοκοτρώνης, κατηργήθη, ἡ δὲ διεύθυνσις τῶν κατὰ ξηρὰν στρατιωτικῶν πραγμάτων ἀνετέθη εἰς τριμελὴ ἐπιτροπὴν, καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν τοπικῶν ἀντιζηλιῶν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν συγκρότησιν αὐτῆς εἰς Πελοποννησίος, εἰς Μανιάτης καὶ εἰς Στερεοελλαδίτης. Αἱ περὶ χρεῶν ἀπαιτήσεις τῶν τριῶν νήσων ἐξητάσθησαν, καὶ προθεσμίαι ἐτάχθησαν πρὸς πληρωμὴν αὐτῶν. Ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη ἐξωτερικοῦ δανείου, καὶ προσπάθεια ἐγένετο πρὸς κατάρτισιν προϋπολογισμοῦ καὶ σύνταξιν ποινικοῦ Νόμου. Ὡς πρὸς τὸν ὀργανισμὸν δὲ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπεκυρώθη νομοθετικῶς ἡ διάταξις τοῦ Μαυροκορδάτου, καθ' ἣν ὁ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διοριζόμενος Ἐπαρχὸς δὲν ἡδύνατο νὰ ᾔη ἐντόπιος. Αἱ τοπικαὶ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος διοικήσεις, ὡς

(1) « Ἡ ῥαδιουργία, ἡ διχόνοια καὶ ἡ ἰδιοτέλεια ἔφθασαν εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμόν ». Ὁρλάνδου, Ναυτικά, Ἀθήν. 1869, Τομ. Α'. σελ. 352.

καὶ ἡ πελοποννησιακὴ Γερουσία, αἵτινες εἶχον δυσχεράνει μέχρι τοῦδε τὴν ἐνιαίαν τῆς διοικήσεως πορείαν διελύθησαν. Ἡ ἀντιπολίτευσις τῶν στρατιωτικῶν, ἣτις μόλις καὶ μετὰ βίας εἶχε κατασταλῆ μέχρις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, κατεδηλώθη νῦν πεισματωδεστάτῃ, ἅμα ἐπιστάσης τῆς ἐκλογῆς τῆς μελλούσης Κυβερνήσεως. Ταύτην ἐμελλον νὰ ἀποτελέσωσιν ὡς πρότερον δύο σώματα, τὸ μὲν βουλευτικὸν τὸ δὲ ἐκτελεστικόν. Τούτου δὲ πρόεδρος ἐγένετο ὁ Πετρόμπεης, καὶ παρ' αὐτῷ ἐξελέχθησαν ὁ Χαραλάμπεης, ὁ Ζαῖμης καὶ ὁ Μεταξᾶς. Ἡ πέμπτη θέσις ἐπεφυλάχθη εἰς νησιώτην· ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης κατῴρθωσε διὰ σκευωριῶν καὶ ἀπειλῶν νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν «χάριν τῆς πατρίδος». Μὴ ἄρκεσθεις δὲ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην, διελογίσατο νὰ κατακτήσῃ καὶ ἐν τῷ νομοθετικῷ θέσιν διὰ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, καὶ προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ πρόεδρον αὐτοῦ τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην, μετ' οὗ εἶχε συνδιαλλαγὴ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ συγγενεύσει μάλιστα ἐκ κηδεστείας. Ἐξεμάνη δέ, ὅτε ἡ θέσις αὕτη ἐδόθη διὰ τῶν προσπαθειῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος εἰς τὸν Μαυροκορδάτον. — «Πρὸ ὀλίγου,» εἶπεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀρτης, «μὴ λέγετε τόσα διὰ τὸν Μαυροκορδάτον. πῶς εἰς ἓνα μῆνα ἔγεινε καλὸς;» — «Ὁ καλὸς εἶνε καὶ κακός.» ἀπεκρίθη ἐκεῖνος. — «Ἐὰν τὸν ἐκλεξες γιὰ καλόν, πάρ' τον εἰς τὴν Ἀρταν... καὶ μὴ μοῦ βροντᾷς τὸ πόδι, γιατί βροντῶ τὸ σπαθί καὶ σοῦ κόβω τὸ κεφάλι!» Δρομαῖος ἔφυγεν ὁ ἐπίσκοπος μακρὰν τοῦ ἐκμανοῦς· ἀλλὰ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἔπαθε τὰ αὐτά. — «Σοῦ λέγω νὰ μὴ καθίσῃς πρόεδρος» ἐφώνησεν ὁ Κολοκοτρώνης πρὸς τὸν κομφῶς ἐνδεδυμένον ἀντίπαλόν του, «διότι ἔρχομαι καὶ σὲ διώχνω μὲ τὰ λεμόνια, μὲ τὴν βελάδα ποῦ ἦλθες!» Ὁ Μαυροκορδάτος τοσοῦτον ὀλίγον ἀσφαλῆ ἐνόμισε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῶν παταγούντων στρατιωτῶν, ὥστε ἔφυγεν εἰς Ἰῶραν, ὅπως εὖρη στήριγμα ἐν τῷ μέλλοντι παρὰ τοῖς πλουσίοις καὶ συντηρητικοῖς πολίταις τῆς νήσου. Ἡ νέα νομοθετικὴ συνέλευσις ἀφῆκε τὴν θέσιν του κενήν, μεταβᾶσα δὲ εἰς Ἀργος, ἡρνήθη, βία τῶν ἀπειλῶν τῶν στρατιωτικῶν, νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ναύπλιον, ὅπου ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν ἐλκύσει τὴν κυβέρνησιν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἐνῷ δὲ ἡ μετὰξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν διχόνοια μετετίθετο ἐντὸς τῆς

κυβερνητικῆς περιφερείας, καὶ τὸ μὲν βουλευτικὸν μάτῃν ἐκάλει τὸ ἐκτελεστικὸν εἰς Ἄργος, τοῦτο δὲ μάτῃν ἐκείνο εἰς Ναύπλιον, ἐνῶ ὁ φατριασμός καὶ ἡ ἀναρχία ἐπαγιοῦντο παρὰ τοῖς Ἑλλησι, πρόσφορος βεβαίως παρείχετο εὐκαιρία εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰς ἀποτυχίας τοῦ παρελθόντος ἔτους. Τὸ ἀκόλαστον ὅμως καὶ τὴν ἀποκτῆνωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀντεστάθμιζε πλέον ἢ ἐπαρκῶς ἡ ὑλικὴ ἀδυναμία καὶ ἀνικανότης τῶν Τούρκων. Δὲν ἐστερεῖτο μὲν ὁ Σουλτάνος εὐφυῶν στρατηγικῶν σχεδίων, διότι καὶ ἐπὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων εἶχε πάντοτε, ὡς ἐπὶ διπλωματικῶν, καλλίστους συμβούλους τὰς φίλας αὐτῷ εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις· ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν ἀπέκειτο εἰς χεῖρας ἀνικάνων καὶ δειλῶν λειτουργῶν, οἵτινες, ἀντὶ νὰ ὑποστηρίζωνται ἀμοιβαίως, προὔτιμων νὰ μάχωνται κατ' ἀλλήλων μᾶλλον ἢ νὰ στρατεύωσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Οἱ κατὰ τῆς πολυτελείας νόμοι δὲν ἐπανάγαγον τὴν παλαιὰν ἐκείνην πολεμικὴν πειθαρχίαν καὶ ἀνδρίαν δι' ἣν εἶχόν ποτε καταστή φοβεροὶ οἱ Ὀσμανλήδες. Χαρακτηριστικώτατον δὲ αὐτύχημα παρέλυσεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὰς παρασκευὰς τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1823. Τὸ ὅπλοστάσιον τοῦ Τοπχανᾶ ἐπυρπολήθη, ὁλόκληρος δὲ ἡ πυροβολικὴ παρασκευὴ τοῦ θεσσαλικοῦ στρατοῦ, χίλια διακόσια τηλεβόλα, ὠρισμένα εἰς ὅπλισμόν τοῦ στόλου, ἄπειρα πολεμεφόδια καὶ ὑλικὸν πολέμου ἀξιώλογώτατον κατεστράφησαν. Ἡ πυρκαϊὰ ἐκείνη ἦν ἐκ τῶν φοβερωτάτων, ὅσαι ἐνθυμοῦντο οἱ κάτοικοι τῆς συνειθισμένης ἄλλως εἰς τοιαῦτα ἀπαίσια πρωτευούσης· πλὴν δὲ τοῦ ὅπλοστασίου κατέφαγον ἔτι αἱ φλόγες 50 τεμένη καὶ ἑξακισχιλίας οἰκίας.

Ἡ φήμη ὑπεδείκνυνεν ὡς πυρπολητὰς τοὺς προωρισμένους εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν γιαννιτσάρους, οἵτινες οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ στρατεύωσι κατὰ τῶν ἀπίστων, προὔτιμων δὲ στάσιν τινα ἐν Κωνσταντινουπόλει μᾶλλον καὶ σφαγὴν τῶν ἀόπλων γκιαουρῶν. Δὲν ἦσαν δὲ ὑψοχαριστημένοι ἐκ τοῦ Σουλτάνου, ὃν ὑπώπτευν κληρονομήσαντα τὰ σχέδια τοῦ Σελήμ. Τὰ γεγονότα προβάλλουσι συνήθως τὴν σκιὰν αὐτῶν πρὶν ἢ συμβῶσιν· ἡ δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πυρκαϊὰ ἦν προμήνυμα τῆς ἀγρίας ἐκείνης στρατιωτικῆς

στάσεως ἥτις μικρὸν μετὰ ταῦτα ἔμελλε νὰ ἀπειλήσῃ τὸν θρόνον καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Μαχμούτ.

Οἱ πραιτωριανοὶ τῆς πρωτευούσης κακῶς ἐγνώριζον τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν, τὸν μικρὸν ἔχοντα τὸ ἀνάστημα καὶ μελαγχολικὸν μὲν ἀλλὰ καὶ διάπυρον συνάμα τὸ βλέμμα, ἃν ἐπίστευον, ὅτι ἤθελον τρομάξῃ αὐτὸν διὰ πυρπολήσεως τοῦ ὀπλοστασίου του. Ὁ Μαχμούτ οὐδόλως ἐταράχθη ἐν ταῖς προπαρασκευαῖς τῆς ἐκστρατείας· ἐξαρτίσας δὲ τὸν Μάϊον μικρὸν τινα στόλον διὰ τοῦ περισωθέντος ὕλικου, ἔταξε διοικητὴν αὐτοῦ τὸν Χοσρέφ, ἐπικαλούμενον Τοπάλ (χωλὸν) Πασσᾶν, καὶ σωφρονισθεὶς ὑπὸ τῆς πείρας τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ πολέμου, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι σπουδαῖον κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ νὰ κρατῇ ἀδιακόπως τοὺς Ἑλληνας ἐν ταραχῇ διὰ μεμονωμένων προσβολῶν. Ὁ νέος ναύαρχος ἦν ὕπουλος καὶ ἐπιδόξιος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐπίσης τοῦλάχιστον ἀπόλεμος καὶ δειλὸς ὡς ὁ πρῶτος· ἦν δὲ πολὺ ἀρμοδιώτερός εἰς διεξαγωγὴν διπλωματικῶν ὑποθέσεων, ἢ εἰς ὑποταγὴν τῶν τολμηρῶν πελαγοδρόμων τοῦ Αἰγαίου. Οὕτω δέ, ἀντὶ πάσης ἄλλης ἐνεργείας, ἠρκέσθη ἀποβιάσας τὴν 4 Μαΐου ἀσιατικὸν στρατὸν παρὰ τὴν Κάρυστον, παραπλεύσας εὐλαβῶς πρὸ τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ὑδρας, ἐπισιτίσας τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην καὶ τὰς Πάτρας, καὶ ἐπιστρέψας περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, αἵτινες τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς ληϊστικὰς ἐπιδρομὰς τῶν Κασσίων καὶ τῶν Ψαριανῶν. Τὸν δὲ Νοέμβριον ἀνέπλευσεν ἀδόξως εἰς Ἑλλήσποντον. Ὁρμῶν πρὸ τῶν Πατρῶν, ἤθελε τύχει βεβαίως εὐκαιρίας νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς κατὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ ἐνεργείας τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων· ἀπολιπὼν ὁμῶς ἐκεῖ ὀλίγα μόνον πλοῖα, ἐμακρύνθη χαίρων μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ στόλου του τῆς δυσaréστου γειτονίας τῶν ἐλληνικῶν πυρπολικῶν. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὁ στόλος δὲν εἶχε θρέψει ἐξαιρέτους δάφνας τὸ θέρος ἐκεῖνο. Πρὸς ἀπελπισίαν τοῦ Μιαούλη, οἱ ἴδιοι αὐτοῦ πατριῶται Ὑδραῖοι δὲν συγκατένευσαν νὰ κινηθῶσι, πρὶν ἢ ἀπεξημιούνη διὰ τὰς προτέρας αὐτῶν πατριωτικὰς δαπάνας. Οἱ ναῦται ἐδείχθησαν φιλάρπαγες, ἀπειθεῖς καὶ στασιασταί· αἱματηραὶ συγκρούσεις ἐγένοντο μεταξὺ Ὑδραίων ἐξ ἑνὸς καὶ Σπετσιωτῶν

καὶ Ψαριανῶν ἐξ ἐτέρου· διεδίδετο δὲ μεταξύ τῶν νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου ἡ ἰδέα τῆς εἰς τὸν Σουλτάνον ὑποταγῆς, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἀναρχικῆς τύρβης, τῶν πολυδαπάνων ἐξαρτίσεων στόλων καὶ τῆς φορολογίας τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως. Ἡ Σάμος ἐπίστευσε μάλιστα, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ καθ' ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον κράτος ὑπὸ τὸν Λυκούργον, καὶ νὰ χωρισθῇ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Οἱ Σάμιοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως ὀρισμένου Ἐπαρχου, καὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν πλοίων τῶν Ψαριανῶν· οὗτοι δὲ ἀπέκλεισαν τὴν Σάμον διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν. «Οὐδέποτε» γράφει ὁ νεώτατος ἱστορικός τοῦ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ (1) «τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος εἶχον περιέλθει εἰς τοιαύτην... οἰκτρὰν κατάστασιν, ἕνεκα τῆς ἐνυπαρχούσης ἀπολύτου ἀχρηματίας καὶ τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν».

Ἡ κυρία κρίσις ἐμελλε νὰ γείνη κατὰ ξηράν, κατὰ τὸ περὶ τῆς ἐκστρατείας σχέδιον τοῦ Σουλτάνου. Δύο στρατοὶ ἐμελλον νὰ εἰσελάσωσιν εἰς Ἑλλάδα ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ὁ μὲν τούτων, ἐξ ἱππικοῦ κυρίως ἀποτελούμενος, νὰ εἰσβάλῃ ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τὸν Ἰουσοῦφ Βερκοφτσάλην, ὁ δὲ ἕτερος, τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ σῶμα, νὰ εἰσχωρήσῃ ὑπὸ τὸν Πασσάν τῆς Σκόδρας Μουσταήν καὶ τὸν Ὁμέρ Βριώνην εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ Μακρινόρου. Ἡθέλον δὲ νὰ ἀποφύγῃσι τὸν Ἴσθμόν, ἔντρομοι ἔτι ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ Δράμαλη, καὶ σκοπὸν εἶχον, ἐνουμένων τῶν δύο στρατῶν παρὰ τὴν Ναυπάκτον ἢ τὰς Πάτρας, νὰ καταστήσωσιν αὐτὰς ὀρμητήριον τῶν κατὰ τῆς Πελοποννήσου κινήσεων αὐτῶν. Αἱ πεδιάδες τῆς Ἥλιδος καὶ τῆς Μεσσηνίας ἦσαν πρόσφοροι εἰς χρησιμοποίησιν τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ· ἐγγὺς δὲ καὶ κατὰ τὰ νῶτα αὐτῶν εὕρισκομένων τῶν ἀφθόνων ζωοτροφῶν τῶν Ἴονίων νήσων, εἰς τὸν στόλον ἀπέκειτο νὰ τηρῇ τὴν μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν Πατρῶν συγκαινωνίαν.

Συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον, ἐμηνύθη τὸν Ἀπρίλιον ἤδη ἡ λήξις τῆς μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως συμπεφωνημένης ἀναχωχῆς, καὶ τὰ ἱππικὰ σμήνη ἐξεχύθησαν διὰ τῶν θεσσαλικῶν πόρων εἰς τὴν Φω-

(1) Ὁρλάνδου Ναυτικά, Ἀθῆναι 1869. Τομ. Α', σελ. 398.

κίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν. Ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἤδη κατεφάνη ἐπαισθητῶς ἡ ἑλληϊφίς προσηκούσης πειθαρχίας ἐν τῷ συνόλῳ. Οὕτως, ἀντὶ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν Ἀμφισαν καὶ ἀσφαλίσῃ τὴν μετὰ τῆς Ναυπάκτου συγκοινωνίαν, κατέστησεν ὁ Ἰουσοῦφ τὸ στρατοπεδαρχεῖον αὐτοῦ ἐν Θήβαις, καὶ διατάξας τὸν στρατὸν του νὰ προελάσῃ πρὸς ἀνατολάς, ἵνα ἐκβάλῃ τὸν Ὀδυσσεῖα ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος, προὔχωρησεν αὐτὸς πρὸς τὴν Ἀττικὴν, καὶ εἰσῆλσε λεηλατῶν εἰς Ἀθήνας· μάτην ὅμως περιέζωσε τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχε καταλίπει ἐν αὐτῇ τὸ πρωτοπαλλήκαρον αὐτοῦ τὸν Γκούραν μετὰ 200 ἀνδρῶν καὶ ἀφθόνων πολεμεφοδίων· αὐτὸς δὲ προσέβαλε τὸ περικλόν τοῦ Ἰουσοῦφ παρὰ τὴν Κάρυστον, καὶ ἐξηκολούθησεν ἀνησυχῶν αὐτὸν ὅτε μὲν ἐκ πλαγίου ὅτε δὲ ἐκ τῶν νώτων, βρηθούμενος ὑπὸ τῶν παρὰ τοῦ Νικήτα διοικουμένων Πελοποννησίων.

Ἐν τούτοις ὁ ὑπὸ τὸν Μουσταῆ Πασσᾶν τῆς Σκόδρας κύριος τουρκικὸς στρατὸς εἶχε συναθροισθῇ ἐν Ἡπειρῷ, καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ εἰσῆλσε διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀγελῶφου εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα μετὰ ὀκτακισχιλίων Ἀλβανῶν. Τὴν λογάδα αὐτοῦ στρατιὰν ἀπετέλουν οἱ ἀδιάλλακτοι τῶν Ἑλλήνων ἐχθροὶ Μιρῶνται, καθολικοὶ ἄλβανοί, ὧν ἡ φυλὴ ἐτίμα μὲν ἄλλοτε τὸν Σκεντέρμπεην ὡς ἐθνικὸν αὐτῆς ἥρωα, ἀπ' αἰῶνων ὅμως εἶχε συνδεδῆ στενῶς μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν διὰ συγγενικῶν δεσμῶν. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα Κυβερνήσεως Μαυροκορδάτος ἀπῆν εἰς Ἄργος, ὁ δὲ τοποτηρητὴς αὐτοῦ Μεταξᾶς ὀλίγην εἶχεν ἔτι καταδείξει στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν ἱκανότητα. Οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐβοήθουν μᾶλλον τοὺς Τούρκους διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν, διότι ἕκαστος σχεδὸν ὀπλαρχηγὸς τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας διετέλει ἐρίζων πρὸς τοὺς γείτονας αὐτοῦ. Πολλάκις δὲ συνεκρούοντο, ἵνα ἀποφασίσωσι τίς ἤθελεν ἐκστρατεύσει κατὰ τοῦ Πασσᾶ τῆς Σκόδρας, καὶ τῆς νίκης τὸ γέρας ἦτο, ὅτι ὁ νικητὴς ἔμενεν οἶκοι καὶ ἐλαφυραγῶγει τοὺς χωρικοὺς. Ἐν μέσῳ τῆς ἀνηκέστου ἐκείνης ἀναρχίας ἐπιφαίνεται ἡ ἥρωϊκὴ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη μορφή ὡς παρηγορία καὶ καύχημα τοῦ ἔθνους.

Ἦν οὗτος ἐκ τῶν σπανίων ἐκείνων τῆς ἐλευθερίας προμάχων, οἵτινες ὑπέταξαν τὸ ἴδιον ὄφελος εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον, ἀνδρείως

δὲ καὶ πιστὸς ἀνὴρ, οὗ διέμεινεν ἀγία παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἡ μνήμη. Οὐδεὶς εἶχε τὴν ἀφιλοκερδῆ αὐτοῦ ἀφοσίωσιν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, οὐδεὶς τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης γενναιότητα. Ὅτε ὁ Χουρσὴτ Πασσᾶς κατεμέμφη ποτὲ τῶν Ἀλθανῶν, ὅτι ἦσαν δειλοὶ, ἀνάξιοι νὰ τρώγῃσι τὸν ἄρτον τοῦ βασιλείως τῶν, διότι δὲν κατῴρθουν νὰ καταβάλῃσι τοὺς Σουλιώτας, ἀπήντησεν αὐτῷ γηραιὸς τις πολεμιστὴς, οὐλῶν ἀνάμεστος, ὁ Χασὰν Ἀρούνης: «Ὁχι, αὐθέντα! οἱ Ἀλθανοὶ ἔδειξαν πάντοτε ὅτι δὲν στεροῦνται γενναιότητα, καὶ ὅτι ἀξίως τρώγουσι τὸν ἄρτον τοῦ βασιλείως· ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν χάριν τῆς ἀληθείας, ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶνε ἔκτακτα παλληκάρια, καὶ ὁ Μάρκος μάλιστα εἰς τῶν ἀηττήτων ἀνδρείων τοῦ καιροῦ μας. Ἄν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο Μουσουλμάνος, θὰ ἐπιστεύομεν ἀδιστάκτως, ὅτι ὁ προφῆτης Ἀσεὲτ Ἀλῆς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν γῆν». Αἱ κατὰ τοῦ Χουρσὴτ μάχαι καὶ ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Μεσολογγίου εἶχον περιβάλλει τὸ μέτωπον τοῦ Μάρκου δάφνας, ὑπὸ παντὸς ἐν Ἑλλάδι, κατὰ τὸ σῦνθεσις, φηνοϋμέναις. Ἰσως δὲ τὸ μόνον αὐτοῦ ἐλάττωμα ἦτο, ὅτι συνησθάνετο ἑαυτὸν πολὺ ὑπέρτερον τοῦ χαμαιζήλου φθόνου τῶν περὶ αὐτόν, καὶ δὲν ἀνελογίζετο ἐπαρκῶς τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἔσχισε τὸ παρῆσκευασμένον αὐτῷ δίπλωμα στρατηγοῦ, ἅμα ἀκούσας τὰς ἐπὶ τούτῳ φηνορὰς παρατηρήσεις τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ, καὶ εἶπε τοὺς μετριοφρονas μὲν τούτους ἀλλὰ καὶ τολμηροὺς λόγους: «Ὅστις εἶνε ἄξιος, λαμβάνει αὖριον τὸ δίπλωμά του ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὀλίγον βεβαίως ἐσυλλογίζετο, ὅτι περιστοίχιζον αὐτὸν ῥαδιοῦργοι, οἵτινες χαίροντες ἐβλεπον αὐτὸν ἐμπλεκόμενον εἰς κινδύνους, ἵνα καταλίπῃσιν αὐτὸν ἔπειτα ἔρμαιον εἰς τὴν μοῖραν του.

Ὁ Μάρκος ἀνέλαβε μετὰ χαρᾶς νὰ ἀρχηγῇ τῆς πρώτης προσβολῆς κατὰ τῶν Ἀλθανῶν τοῦ Πασσᾶ τῆς Σκόδρας, καὶ νὰ ἀναρρίπισθαι διὰ τολμηροῦ ἐγχειρήματος τὸ καταπεπτωκὸς θάρρος τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Τετρακισχίλιοι Μιρδῖται καὶ Γέγαι ὑπὸ τὸν Τσελαλεδῆν Μπέην ἀπετέλουν τὴν προφυλακὴν τοῦ ἐχθροῦ, σκηνοῦντες παρὰ τὸ Καρπενῆσι, ἐγγὺς πηγῆς σκιαζομένης ὑπὸ γηραιῶν ἵτεων. Ἐκεῖ ἀπεφάσισεν ὁ Μάρκος Μπότσαρης νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῶν τὴν

νύκτα τῆς 23 Αὐγούστου 1823. Ἐσκόπει δὲ νὰ εἰσπορήσῃ ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον μετὰ 350 Σουλιωτῶν, ἐνῷ σῶμα Αἰτωλῶν καὶ Ἀκαρνανῶν ἤθελε προσβάλλει ἐκ τῶν ὀρέων, ἦτοι τῶν χωρίων Νόστιμο καὶ Τρανὸ Χωριό. Μάτην ὅμως ἀνέμεινε κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν μετὰ τῶν πιστῶν αὐτοῦ ἐταίρων· οὐδεὶς ἐκινήθη ἀπὸ τῶν ὀρέων, οὐδαμοῦ ἐφάνη ἡ ἐπηγγελημένη ἐπικουρία. Μὴ κατορθῶν δὲ τέλος νὰ χαλινώσῃ τὴν ἀνυπομονησίαν αὐτοῦ καὶ τὸν πρὸς τὴν μάχην πόθον, ὤρμησεν ἡγούμενος τοῦ μικροῦ αὐτοῦ στίφους κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Κατάπληκτοι ἀφύπνωσαν οἱ Μιρδῖται, καὶ οἱ πλείστοι αὐτῶν, ῥίψαντες χαμαὶ τὰ ὅπλα, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸ τῶν θάνατον καὶ τρόμον ἐκπεμπόντων Σουλιωτῶν. Ἄν ἔσπευδον ἐκείσε τότε καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες, ἀντὶ νὰ ἀκούωσιν ἐν σῇ ὁλῇ τὸν πυροβολισμὸν, λαμπρὰ βεβαίως κατήγετο νίκη. Ὁ τούρκος στρατηλάτης εἶχε πῆξει τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐνδον μάνδρας, ἦτοι περιφράκτου μέρους, χρησιμεύοντος εἰς προφύλαξιν τῶν προβάτων κατὰ τῶν τρόχων καὶ τῶν ἀλωπέκων. Ὁ Μπότσαρης ἔδραμε πρὸς τὴν μάνδραν, καὶ μὴ εὐρίσκων εἰσόδον, ὕψωσε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ τεῖχος, ἵνα ἴδῃ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ εἰσέλθῃ τις. Ἄλλ' οἱ γηραιοὶ τοῦ Τζελαλεδὴν μαχηταί, οὓς δὲν εἶχε θορυθήσει ἡ κενὴ ταραχή, καὶ οἵτινες ἐσκόπευον ἤδη ὀπισθεν τοῦ τοίχου, ἐπυροδόλησαν ἅμα ἰδόντες ἀνθρωπίνην μορφήν διαγραφομένην ἐπὶ τοῦ ἁμαυροῦ οὐρανοῦ, σφαῖρα δὲ ἔδαλε τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σουλιωτῶν εἰς τὸ μέτωπον, ἄνωθεν τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὁ Μάρκος ἔπεσε κατὰ γῶραν νεκρός. Οἱ Σουλιῶται ἀπεκόμισαν ἐκεῖθεν τὸ πτώμα τοῦ ἀρχηγοῦ των, καὶ πλούσια φέροντες λάφυρα ἐτράπησαν πρὸς τὸ Μικρὸ Χωριό, μὴ τολμήσαντος τοῦ ἐχθροῦ νὰ παρενοχλήσῃ τὴν υποχώρησιν αὐτῶν. Ἠλαυνον δὲ πρὸ αὐτῶν τοὺς λαφυραγωγηθέντας ἡμιόνους, φέροντας βαρύντα φορτία ἐκ γιαταγανίων, ἀργυροτεύκτων πιστολίων, κιβωτίων μεστῶν πολεμεφοδίων καὶ δέσμας ὅλας μακρῶν ἀλθανικῶν πυροβόλων. Οἱ Τούρκοι ἀπώλεσαν διςχιλίους ἄνδρας, ἀλλ' ὁ θάνατος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἦν ἰσοβαρὴς πρὸς τὴν ἀπώλειαν ταύτην. Πολλοὶ τῶν Σουλιωτῶν, οἵτινες μετὰ τὴν προσβολὴν τοῦ Καρπενησίου ἔφερον πλούσια καὶ κατάκοσμα ὅπλα, κατερῶντο τῆς νυκτός, καθ' ἣν

εἶχον συλήσει αὐτά, καὶ ἔλεγον: Καλλίτερον θὰ ἦτο δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἂν ἔζη ὁ Μάρκος, καὶ εἵχομεν καὶ ἡμεῖς ἀκόμη τὰ παλαιὰ ἀπλᾶ τῶν πατέρων μᾶς ὅπλα.

«*Ἐρα πουλὶ ἀναστέναξε*»

λέγει τὸ δημοτικὸν ᾠσμα

μέσα 'ς τὸν "Αἰ Νικόλα,
κ' ἐμαραθήκαρ τὰ κλαδιά, ὅλα τὰ περιβόλια·

'ς τοὺς κάμπους ὅπ' ἀκούστηκε μαράθηκαρ τὰ χόρτα.

Τ' ἀκοῦσαν καὶ δυὸ "Ελλήνες, δυὸ Ἀνατολικιώταις:

«*Τ' ἔχειε πουλάκι μου καὶ κλαῖς 'ς τὸν ἥλιο καὶ μαδιέσαι;*»

— «*Ἀντίπροχθεῖς ἐδιάβαινα ἀπὸ τὸ Καρπεῆσι,*

Κι' ἀκουσα νὰ συνομιλοῦν 'ε τοῦ Σκόδρα τὸ τσαρτῆρι.

Κ' ἐλέγαρ 'ε τὸ συμβούλιον τὸ κάτω τὸ χαμπέρι.

Ὁ Μάρκος ἐσκοτώθηκε μὰ ἔσφαξε χιλίους.

Μετὰ τὴν νυκτερινὴν μάχην παρὰ τὴν πηγὴν καὶ τὴν γηραιὰν ἰτέαν τοῦ Καρπενησίου ἔθαψαν οἱ Μιρδαῖται τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, καὶ προῦχώρησαν ἀνυπομονοῦντες νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ἡττάν των. Οἱ Ἕλληνες ἀπεπειράθησαν ἀσθενῶς νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν χαράδραν τοῦ Προυσοῦ μεταξύ τῶν θέσεων Χελιδόνη καὶ Καλιακουῦδα, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Μάρκου δὲν ἐζωογονεῖ αὐτοὺς πλέον, καὶ μετὰ μικρὰν ἀψιμαχίαν ὑπεχώρησαν, ἀφέντες ἀναπεπταμένην εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Βραχωρίου ἄγουσαν. Ὁ Μουσταῆς κατεῖχε τότε τὴν μεταξύ τῶν λιμνῶν καὶ τῶν πόρων τοῦ ζυγοῦ ἐπίχωσιν· ἐνωθέντος δὲ μετ' αὐτοῦ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη καὶ τῶν τετρακισχιλίων αὐτοῦ ἀνδρῶν, ἐξώρμησαν συνηνωμένοι αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις περὶ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου τοῦ 1822 κατὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ. Φρονοῦντες δὲ εὐχερέστερον τὸν κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἀγῶνα, ἐτράπησαν νῦν οἱ Πασσάδες κατ' αὐτοῦ. Ἡ τελματόπολις αὕτη, κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελφου κειμένη καὶ προσιτὴ μόνον εἰς ἀβαθὴ ἀκάτια, κυβερνώμενα ὑπὸ ἐμπείρων τοῦ τόπου ἀνδρῶν, ἦτο μὲν φυσικῶς ὀχυρά, ἀλλ' οὔτε τείχη οὔτε τάφρους εἶχεν, ἐν δὲ καὶ μόνον ἐκ πηλοῦ τηλεβολοστάσιον καὶ ἐξ σιδηρᾶ ναυ-

τικά τηλεβόλα, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἁγγλοῦ λειποτάκτου Μαρτί-
νου, ἀπετέλουν πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἀμυντικὴν παρασκευήν. Ἀπὸ τῆς
θαλάσσης ἦν ἀποκεκλεισμένον τὸ Ἀνατολικὸν ὑπὸ τῶν αἰγυπτιακῶν
πλοίων, ἅτινα εἶχε καταλίπει ὁ Χοσρέφ· διετηρεῖτο ὅμως πάντοτε
ἡ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μεσολογγίου συγκοινωνία δι' αὐλακος δια-
σχίζοντος τὸ τέναγος. Ἡ φρουρά του συνεποστοῦτο εἰς 600 ἄνδρας.

Ἐν τούτοις κατὰ τῶν ἀνεπαρκῶν ἐκείνων ἀμυντικῶν μέσων
ἐθραύσθησαν οἱ ἀγῶνες τῶν πολιορκητῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ὥς τὸ
παρελθὸν ἔτος πρὸ τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Μαρτίνος κατεκρήμνισε
διὰ τῆς ἐλλεινῆς αὐτοῦ κανονοστοιχίας τὸ μόνον χρήσιμον τηλεβό-
λον τῶν Τούρκων· οὕτω δὲ οἱ Πασσάδες περιωρίσθησαν εἰς βομ-
βιδοδόλησιν τῆς πόλεως, στήσαντες βομβιδοδόλους τινὰς ἐκτὸς τῆς
βολῆς τῶν Ἑλληνικῶν κανονίων. Ἀλλ' αἱ βόμβαι ὀλίγην ἐπροξέ-
νησαν βλάβην· ἐφόνευσαν μόνον καὶ ἐπλήγωσαν ἀνθρώπους τινὰς,
συνετέλεσαν δὲ μᾶλλον διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν εἰς κραταίωσιν
τῆς ἐπὶ θεῇ ἀντιλήψει ἐλπίδος τῶν πολιορκουμένων. Μεγάλης
ὑπαρχούσης ἐλλείψεως ὕδατος ἐν Ἀνατολικῷ, εὐτυχῆς τις σύμπτω-
σις, ἡ θαῦμα, ὥς λέγουσιν ὀρθόδοξοὶ ἱστορικοί, ἐπήνεγκε θεραπείαν τοῦ
κακοῦ. Βόμβα τουρκικὴ, πεσοῦσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Mi-
χαήλ, διέρρηξε τὸ ἔδαφος, καὶ ἄφθονος ὕδατος πηγὴ ἀνεπήδησεν ἐξ
αὐτῆς. Ἐν τῇ μεταξὺ δὲ διελύθη ταχέως καὶ ὁ ἐκ θαλάσσης ἀπο-
κλεισμός. Συνεπείρ τῆς εἰδήσεως, ὅτι ἡ Ἀγγλία παρεσκεύαζεν ἐν
Μελίτῃ ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Τύνιδος, ἀπέπλευσαν οἱ καὶ ἐν
σπουδῇ τὰ ὑπὸ τοῦ Χοσρέφ καταλειμμένα βαρβαρικά πλοῖα·
ἐπιφανέντος δὲ στολίσκου ἐξ ὑδραϊκῶν καὶ σπετσιωτικῶν πλοίων
πρὸ τῶν Στροφάδων, ἔληξεν ἡ στενοχωρία τῶν πολιορκουμένων.
Ἐν τῇ ἁλθανικῷ στρατοπέδῳ τὸναντίον καθίστατο ἐπαισθητὴ ἡ
ἐλλειψις τακτικοῦ σιτισμοῦ καὶ χρημάτων, φόβος δὲ ὑπῆρχε μὴ
ἀποκόψωσιν ἐκ τῶν νώτων οἱ Ἕλληνες πᾶσαν σιταγωγὴν. Ὁ Μου-
σταῆς αὐτὸς δὲν διετέλει εἰς λίαν φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ συνα-
δέλφου του Ὁμέρ Βριώνη, καὶ αἱματηραὶ συγκρούσεις συνέβαινον
μεταξὺ Τόσκων, Γέγων καὶ Μιρδιτῶν. Ἐπελθόντος δὲ καὶ τοῦ χει-
μῶνος μετ' ἀσθενειῶν καὶ βροχῶν καὶ ψύχους, καὶ οὐδὲ λόγου κἂν
γινομένου περὶ βοηθείας τοῦ Ἰουσούφ ἢ τοῦ στέλλου, ἔλυσεν ὁ Μου-

σταῆς τὴν πολιορκίαν ἐν θυελλώδει τοῦ Δεκεμβρίου νυκτί, ἀπολέσας ἤδη δισχιλίους ἄνδρας ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τοῦ σιδήρου, καὶ ῥίψας χιλιάδας τινὰς ἀχρήστων βομβῶν κατὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, καὶ ἐπανέκαμψε δρομαῖος εἰς Ἡπειρον διὰ τῶν πόρων τοῦ Ζυγοῦ καὶ τοῦ Μακρονόρους. Ἔβαψε δὲ τὰ τηλεβόλα αὐτοῦ, καὶ περιτειχίσας τὸ μέρος διὰ ἡθαμαλοῦ τοίχου, κατεκόσμησεν αὐτὸ δίκην τουρκικοῦ κοιμητηρίου. Οἱ Ἕλληνες ἠπατήθησαν ἐκ τούτου, καὶ μεθ' ὑπερηφανείας ἐπεδείκνυνον κατόπιν τὸν χώρον, λαλοῦντες περὶ τῶν μπέηδων, οἵτινες ἔπεσον ὑπὸ τὸ φονικὸν αὐτῶν πῦρ. Ὅτε ὁμως ὁ Κιουταχλῆς πολιορκήσῃ τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὸ 1825, πρῶτον αὐτοῦ ἔργον ὑπῆρξε νὰ ἐξαγάγῃ τῆς σκοτεινῆς αὐτῶν κρύπτης τὰ τεθαρμμένα πυροβόλα τοῦ Πασσᾶ τῆς Σκόδρας.

Οὕτω τὸ σχέδιον τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας ἀπέτυχεν ἐντελῶς. Πρὶν ἢ λύσωσιν οἱ Ἀλβανοὶ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ, ὁ Ἀκροκόρινθος εἶχε περιέλθει πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Τὸ φρούριον ἐσυνθηκολόγησε τὴν 7 Νοεμβρίου, ἡ εὐστάθεια δὲ τοῦ Νικήτα ἐφύλαξε τὴν συνθήκην καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἐλληνικοῦ πολιορκητικοῦ σώματος. Ἀλλὰ, καὶ τοι τὸ τρίτον τοῦ πολέμου ἔτος κατέδειξεν ἐπίσης, ὅτι ὁ Σουλτάνος δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τῆς ἐπαναστάσεως, οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλασσαν, δὲν εἶχεν ὁμως βελτιωθῇ διὰ τοῦτο ἡ κατάστασις τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἐξαντλήσεως συμπτώματα κατεφαίνοντο/ πρόδηλα ἐκατέρωθεν. Ἡ δὲ μάχη τοῦ Καρπενησιῦ, καθ' ἣν Μιρδῖται μὲν καὶ Σουλῶται ἐμάχοντο κατ' ἀλλήλων, Τοῦρκοι δὲ καὶ Ἕλληνες ἴσταντο μακρόθεν θεωροί, ὡς ἦκιστα περὶ τοῦ ἀγῶνος ἐνδιαφερόμενοι, εἶνε φαινόμενον χαρακτηριστικώτατον. Ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι συνησθάνοντο τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν δυνάμεων αὐτῶν εἰς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος, ἀμφοτέροι περιεζήτουν συμμάχους. Καὶ ὁ μὲν Σουλτάνος ἐσκέφθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸν Αἰγύπτιον αὐτοῦ ὑποτελῆ ὡς ὄργανον κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οὔτοι δὲ, ἀποβληθέντες ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων, ἐζήτησαν καὶ εὖρον ἰσχυρὸν ἔρεισμα παρὰ τῇ κοινῇ τῆς Εὐρώπης γνώμῃ.

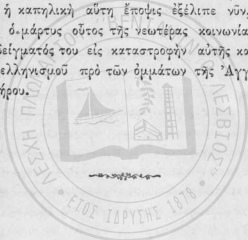
Αἱ ἐνέργειαι τῶν γερμανῶν καθηγητῶν Κρούγ, Φόσς καὶ Θηρσίου δὲν ἦσαν πλέον « γελοῖαι καὶ ἐγκληματικάι, » ὡς ἔλεγον οἱ διπλωμάται, ἀλλ' ἀληθῶς « κινδυνώδεις », διότι ὁ φιλελληνισμὸς εἶχε

καταστῇ δύναμις. Συνδιαλλάξας οὗτος τὰς μεγίστας τῶν πολιτικῶν ἀντιθέσεων, καὶ συνενώσας ἐν κοινῷ ἐνθουσιασμῷ ἐχθρὰς ἄλλως μερίδας, ἐνέργησεν ὡς ἐνεργοῦσι συνήθως τὰ θρησκευτικὰ κινήματα, καὶ κατέβρῃφε τὰ μεσότοιχα τῶν κοινωρικῶν τάξεων καὶ τῶν ἐθνικοτήτων. Οἱ ἀριστοκράται ἔτειναν ἐν φιλελληνισμῷ τὴν χεῖρα εἰς τὸν ὄχλον, οἱ ῥίζοσπάσται εἰς τοὺς συντηρητικούς καὶ ἡ γερμανικὴ νεολαία καὶ οἱ γερμανοὶ σοφοὶ εἰς τοὺς γάλλους νομιμόφρονας, ὡς ὁ Σατωβριάν, ὁ Ῥισελιὲ καὶ ὁ Βιλλέλ. Πάντες ἐνθουσίῳν ὑπὲρ τῆς « αἰμοσταγοῦς ὄρφανῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ». Ἄλλ' ὁ ἐνθουσιασμός τότε μόνον εἶχε σημασίαν, ὡςάκις πέραν τῶν ἀπλῶν λόγων ἐνεσαρκούτο εἰς ἔργα. Ἐμελλε δὲ ὁ φιλελληνισμός νὰ ἀποκτήσῃ οὐ μόνον πιστοθε πάσης τάξεως καὶ ἐθνικότητος ἀλλὰ καὶ ἀποστόλους ἔτι καὶ μάρτυρας. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν θέρει τοῦ 1821 σχηματισθέντος καὶ ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς προγραφέντος γερμανικοῦ βοηθητικοῦ συλλόγου, ἐμορφώθησαν ὅμοιοι ἐλβετικοί, γάλλικοι καὶ ἀγγλικοὶ ἔτι. Συνελέγοντο φιλόανθρωποι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων προσφοράι, ὠργανίζοντο φιλελληνικαὶ παραστάσεις καὶ συναυλῖαι, ἐστρατολογούντο ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, καὶ ἡγοράζοντο ὅπλα καὶ πολεμικοὶ στελλόμενα εἰς Ἑλλάδα διὰ Μασσαλίας καὶ Λιθόρνου. Μάταιαι ἦσαν πλέον αἱ τῆς ἀστυνομίας καὶ τῶν Κυβερνήσεων ἀπαγορεύσεις, μάτην ἀπέτρεπεν ἡ προμηθὴς φρόνησις ὀλίγων « γερόντων », μάτην ἔσειεν ἀποδοκιμάζων ὁ Γκαϊτε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὡς ὀλύμπιός τις Ζεὺς. Πόθος μεγάλῃς καὶ παγκοσμίῳ ἐπιχειρήσεως εἶχεν ἐξαφθῇ, στυροφορικαὶ ἰδέαι διέτρεχον τὸν κόσμον, καὶ ὁ φιλελληνισμός εἶχε καταστῇ θρησκεία νέων καὶ γιρόντων.

Καὶ αὐτὸς ὁ λογιστικὸς ἐμπορικὸς νοῦς τοῦ βρεττανικοῦ νησιωτικοῦ λαοῦ δὲν κατῴρθησε νὰ ἀντιστῇ ἐπὶ μακρὸν κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐκείνης φορᾶς τῶν καιρῶν. Ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1823 αἱ φιλελληνικαὶ ἐνέργειαι ἔσχον ἀσφαλεστέραν τὴν διεύθυνσιν καὶ μᾶλλον ἐνιαῖον τὸ διεθνὲς αὐτῶν κέντρον ἐν τῷ λονδινεῖ συλλόγῳ, οὗτινος προϊστάτο ὁ λόρδος Ἑρσκιν. Κατ' ἐντολὴν δὲ αὐτοῦ ὁ μὲν λοχαγὸς Βλακιέρ περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα, διεγείρων πανταχοῦ τὴν ἐλπίδα προσεχούς βροχῆς ἀγγλικοῦ χρυσίου, ὁ δὲ Στάνωπ τὴν Γερμανίαν

καὶ τὴν Ἑλβετίαν, ἵνα παρορμήσῃ τοὺς ἐκεῖ συλλόγους εἰς κοινὴν ἐνέργειαν.

Αἱ φιλελληνικαὶ διαθέσεις τοῦ βρεττανικοῦ ὑπουργείου εὗρον ἰσχυρὸν στήριγμα παρὰ τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ τῇ κοινῇ γνώμῃ τῆς μεγάλης Βρεττανίας. Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐπρόβαλλον πάντοτε οἱ Ἕγγλοι τὸ ἐμπορικὸν αὐτῶν συμφέρον εἰς ὑποστήριξιν τοῦ ἐν Τουρκίᾳ καθεστῶτος, καὶ ὅπως ἐθεώρουν ὡς εὐτύχημα τὴν ἐν Τουρκίᾳ ὑπαρξιν ἀνθρώπων κατεχόντων ἀνωφελῶς τὰς καλλίστας τοῦ κόσμου χώρας, οὕτως ἐπὶ τινα χρόνον ἐφοβοῦντο μὴ ἀπολέσωσι τοὺς νωχελεῖς ἐκείνους καὶ εὐκόλους ἐμπορικοὺς των πελάτας καὶ συναντήσωσιν ἀντ' αὐτῶν τοὺς πανούργους καὶ φιλοκερδεῖς Ἕλληνας. Ἄλλ' ἡ καπηλικὴ αὕτη ἔποψις ἐξέλιπε νῦν, καὶ ὁ λόρδος Βύρων ἰδίως, ὁ μάρτυς οὗτος τῆς νεωτέρας κοινωνίας, συνετέλεσε διὰ τοῦ παραδείγματός του εἰς καταστροφὴν αὐτῆς καὶ εἰς ἐξευγένισιν τοῦ φιλελληνισμοῦ πρὸ τῶν ὁμμάτων τῆς Ἀγγλίας καὶ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου.

BIBΛION ΠΕΜΠΤΟΝ.

Η ΚΡΙΣΙΣ.

"Οσον καὶ ἂν προπηλακίζῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ ἡ ψευδολογία γυναικείων γλωσσῶν μεστῶν ὑποκρισίας, ὁ λόρδος Βύρων ἦν μέγας ὡς ἄνθρωπος, ὅπως ὑπῆρξε μέγας ὡς ποιητής. Τοῦτο δὲ κατέδειξεν ἐν Ἑλλάδι.

Ἐγνώριζε καὶ τὴν χώραν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐδεμία ποιητικὴ πλάνη ἐθάμβου αὐτοῦ τὰ ὄμματα. Σπανίως δὲ μετέβη εἰς Ἑλλάδα φιλέλλην τοσοῦτον ἐλεύθερος προκαταλήψεων ὡς αὐτός.

Οὐδὲ περὶ τοῦ χαρακτηῖρος τῆς ἐπαναστάσεως πλανώμενος, ἐγνώριζε κάλλιστα, ὅτι ἡλείφετο εἰς ἀτυχὴ καὶ ἀπεγνωσμένον νομιζόμενον ἀγῶνα. Οὐχ ἤττον ἀνέλαβεν ἀταράχως τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς πληρεξούσιος τοῦ λονδινείου φιλελληνικοῦ συλλόγου.

Φαίνεται δέ, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐνόμισαν καθήκον αὐτῶν νὰ τῷ καταδείξωσιν εὐθὺς ἐν πάσῃ ἀφελείᾳ τὴν φιλαυτίαν καὶ τὸν πατριασμὸν αὐτῶν. "Οτε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1823 διέτριβεν ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἦλθον πρὸς αὐτὸν ἀπεσταλμένοι παντός ἐξέχοντος ὀπλαρχηγοῦ καὶ προκρίτου, καὶ ἐναμίλλως ἐθήρευσαν αἱ φατρίαι τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ.

Ὁ Κολοκοτρῶνης προσεκάλει αὐτὸν νὰ παραστῇ εἰς μέσον τῶν πελοποννησίων ὀπλαρχηγῶν, μηνύων ὅτι, ἂν ὁ Μαυροκορδάτος δὲν παρητεῖτο τῶν μηχανορραφιῶν του, ἤθελε καθίσει αὐτὸν ἐπὶ ὄνου καὶ διώξῃ τῆς Πελοποννήσου διὰ μαστιγώσεων. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐξ ἐτέρου καὶ ὁ Μεταξᾶς προσεκάλουν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτούς, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἤθελε καταστραφῇ, ἂν ὁ

Λόρδος δὲν ἀπῆρχετο εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Πετρόμπεης, ἀφελέστατος πάντων, ὡς συνήθως, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν « Μυλόρδον, » ὅτι τὸ μόνον εἰς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος μέσον ἦτο νὰ δανείσῃ εἰς αὐτόν, τὸν Μπέην τῆς Μάνης, χιλιάδας τινὰς λιρῶν στερλινῶν. Ἐκαστος δὲ ὅπλαρχηγὸς ἐπανηγύριζεν ἑαυτὸν, ὀνειδῶ κατὰ τοῦ γείτονος αὐτοῦ ὑπαινισσόμενος. « Μέχρι τοῦδε, » ἔγραφεν ὁ Λόρδος Βύρων « δὲν δύναμαι νὰ εἶπω πολλὰ καλὰ περὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἶπω κακὰ περὶ αὐτῶν, καίτοι οὗτοι λέγουσι τὰ χεῖριστα κατ' ἀλλήλων ». Δὲν ἀπώλεσεν ἐντούτοις ἐν μέσῳ τῆς δυσaráστου ἐκείνης τῶν πραγμάτων καταστάσεως τὴν ἀπάθειαν τῆς παρατηρήσεως καὶ κρίσεως αὐτοῦ. Ἐχρησιμοποίησε μὲν τὴν ἐν Κεφαλληνίᾳ διαμονὴν του, ἵνα καταμάρῃ τι περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν σκοπῶν τῶν κομμάτων, ἀπέφυγεν ὅμως ἐπιμελῶς πάντα στενότερον σύνδεσμον μετ' οἰουδήποτε τῶν ἀρχηγῶν. « Ἄν ἀπῆρχόμην ἐνωρίτερον ἐντεῦθεν, » ἔγραφε τὴν 7 Δεκεμβρίου 1823 ἐκ Κεφαλληνίας πρὸς τὸν γραμματεῖα τοῦ Λονδινίου φιλελληνικοῦ συλλόγου Βλακίερ, « ἤθελον ἐξαναγκασθῇ νὰ συνταχθῶ εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μερίδα· ἀμφιβάλλω δὲ καὶ τώρα, ἂν δὲν θέλει συμβῇ τὸ αὐτό· ὅπωςδήποτε θὰ πράξωμεν ὅ,τι δυνάμεθα ». Κατὰ βάθος ὅμως ἔκλινεν ὁ Λόρδος Βύρων μᾶλλον πρὸς τοὺς πολιτικούς ἢ πρὸς τοὺς κλέφτας, μᾶλλον πρὸς τὸν εὐρωπαϊκῶς ἀγατεθραμμένον Μαυροκορδάτον ἢ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην. Ἐπεμψε δὲ μάλιστα καὶ τὸν συνταγματάρχην Στάνωπ μετὰ κολακευτικωτάτης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, βεβαιῶν, ὅτι « ἐθαύμαζε τὸ θάρρος καὶ τὴν ἱκανότητα ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν τιμιότητά του, » καὶ ὀνομάζων αὐτὸν « Οὐάσιγκτων ἢ Κόστσιουσκον τῆς Ἑλλάδος ».

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μαυροκορδάτος, μεταβάς περὶ τὰ τέλη τοῦ 1823 εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὑπέδειξεν εἰς τὸν Λόρδον τὴν σπουδαιότητα τοῦ Μεσολογγίου, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Στάνωπ παρώτρυνεν αὐτὸν θερμῶς νὰ μεταβῇ ἐκεῖσε, ἀπεφάσισεν ὁ Βύρων νὰ ἀπέλθῃ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, καὶ οὐχί εἰς Πελοπόννησον ὡς ἐπεθύμει ὁ Κολοκοτρώνης.

Τὴν πρωΐαν τῆς 5 Ἰανουαρίου 1824, διαφυγὼν ὡς ἐκ θαύματος τὴν τριχυμίαν καὶ τοὺς Τούρκους, ἐφάνη ἐπὶ τῆς προκυμαίας τῆς

πόλεως. Μετὰ μεγίστων δὲ τιμῶν ὑπεδέξαντο αὐτὸν καὶ ὡς πολιτικὸν Μεσσιὰν τὸν ἔχαιρέτισαν. « Σὲ ἀνεμένουμεν, » τῷ εἶπον, « ὡς αἱ νεαραὶ χελιδόνες ἀναμένουσι τὴν μητέρα των ». Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι αἱ τοιαῦται διαθεβαιώσεις ἦσαν ἥκιστα συγκινητικά, ὁ δὲ λόρδος Βύρων ἐγίνωσκε κάλλιστα, ὅτι πᾶσα ἐκείνη ἡ τιμητικὴ θεραπεία εἶχε λίαν ὑλικὴν κατὰ βάθος τὴν ἀφορμὴν, καὶ ὅτι ὁ πανοῦργος ἐκεῖνος λαὸς ἔβλεπεν ὀπίσω τοῦ « Μυλόρδου » τοὺς χρηματικούς τῆς Ἀγγλίας πόρους καὶ τὸ ἀργύριον ἀγγλικῶν δανείων, καὶ ὑπελάμβανεν ἀνεξάντλητα τὰ θυλάκια αὐτοῦ.

Ἐν θαυμασίᾳ ἀληθῶς τροπῇ κατέδειξε διὰ μιᾶς ὁ Βύρων, ὅτι εἶχεν ἀποδυθῆ τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν ἀεροδρομοῦντα ἰδεολόγον, καὶ ἠδύνατο νὰ γείνη ἀληθῶς πρακτικὸς ἀνὴρ. Ὁ ἀλκιβιάδεις αὐτοῦ χαρὰ κτῆρ ἐφάνη ἀναστομωθείς οὕτως εἰπεῖν, ἅμα ὡς ἀνέλαβε νὰ ἐνεργήσῃ καὶ πράξῃ ὑπὲρ μεγάλου σκοποῦ, ὁ δὲ πρακτικὸς τοῦ Ἑγγλίου νοῦς ἀνέβλυσεν ὡς ὁροσῶδες καὶ ὑγιὲς νᾶμα ἐν τῇ ἀναμενούσῃ αὐτὸν πλήρει δοκιμασιῶν καὶ στερήσεων ἀγρία ζωῇ. Ἐξ ἀρχῆς οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπησεν ἢ διάνοιά του ἢ τὸ δυνατόν καὶ ἐφικτόν. Προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ ἀνθρωπινότερον τὸν πόλεμον, καὶ νὰ καταλύσῃ τὰς βασάνους καὶ τὸν φόνον τῶν αἰχμαλώτων. Ἐγγράφει δὲ εἰς τὸν τοῦρκον διοικητὴν τῶν Πατρῶν Ἰουσοῦφ, συκιστῶν αὐτῷ ἡπιωτέραν τὴν ἐνέργειαν, καὶ ἐπέστρεφεν εἰς αὐτὸν τοῦρκους αἰχμαλώτους. Ἐσπούδασε νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ ἀντίμαχα καὶ ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἐνεργοῦντα ἑλληνικὰ στοιχεῖα, ἱστάμενος αὐτὸς ὑπεράνω τῶν ἐρίδων καὶ ἀποφεύγων πᾶσαν πρὸς τοὺς ἐρίζοντας οἰκειότητα. Εἰς πάντας συνεβούλευεν ὁμόνοιαν· ὁσάκις δὲ τις Ἕλλην ἀπεπειράτο νὰ διαβάλῃ παρ' αὐτῷ τὸν ἀντίπαλόν του, ἔφερεν εὐθὺς τὸν κατήγορον πρὸ τοῦ κατηγορουμένου, καὶ ἀνεκοῖνου εἰς τοῦτον ἀπροκαλύπτως τὰ ὑπ' ἐκείνου λεχθέντα. Προσῆνεγκεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Μαυροκορδάτου ὅσα εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ μετρητά, καὶ εἰς σιτηρέσια μόνον κατέβαλλε δισχίλια τάλληρα καθ' ἐβδομάδα. Μισθοδοτήσας δ' ἐπίσης τοὺς στρατιώτας τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, ἀπετέλεσεν ἐκ τῶν λειψάνων τῶν μαχητῶν τοῦ Καρπενησίου σουλιωτικὴν σώματοφυλακὴν, καὶ προσεπάθησε νὰ συνειθίσῃ αὐτὴν εἰς εὐρωπαϊκὴν πειθαρχίαν, παρασκευαζόμενος νὰ στρατεύσῃ ὡς ἀρχιστράτηγος αὐτῶν κατὰ τῆς

Ναυπάκτου. Ἡ μετὰ νοημοσύνης καὶ εὐσταθείας ἐπέμβασις αὐτοῦ εἰς τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα ἀπετέλεσαν εὐάρεστον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βιαίας νεωτεριστικὰς ὁρμὰς τῶν ἀπὸ τῆς δύσεως ἐκπολιτιστῶν, οἵτινες κατήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, παντοῖα ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας αὐτῆς προτείνοντες. Ἐμειδία σαρκαστικῶς πρὸς τοὺς ἐκπολιτιστικὸς ἀγῶνας τοῦ φίλου του Στάνωπ, ὃν προσωνόμαζε αὐτογραφικὸν συνταγματάρχην, » καὶ ἠμφισβήτη περὶ τῆς χρησιμότητος ἐλευθέρου τύπου ἐν πάντῃ νηπιάζοντι πολιτισμῷ. Ἰσχυρίζετο δὲ μετ' ἐπιμονῆς, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἔπρεπε νὰ προπορευθῇ ἡ τάξις τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐδυσφόρει καὶ ἠγανάκτει βλέπων τὴν φοβεράν πλημμύραν προῶρων ὅλως βενθαιμίων ἐκπολιτιστικῶν μέσων, τυπογραφικῶν πιεστηρίων, ἀλληλοδιδασκτικῶν σχολείων καὶ ἱερῶν γραφῶν, ἣν ἐξέπεμπεν εἰς Ἑλλάδα ὁ λονδίνειος σύλλογος. Καλῶς ἡσχημένος στρατὸς ἐφαίνετο αὐτῷ πολὺ σπουδαιότερος καλῶς συντεταγμένων ἐφημερίδων. « Ἡ Ἑλλάς, » ἔλεγεν ὁ Βύρων, « θέλει ἔχει ἀσφαλῆ τὴν νίκην, ἔχουσα ἔμπειρόν τινα τραπεζίτην προϊστάμενον τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς, ἱκανὸν στρατηγὸν ἀρχηγοῦντα τακτικοῦ στρατοῦ, καὶ τὸν ἄγγλον Ἀστιγξ διοικοῦντα ὠπλισμένον ἀτμήρη στολίσκον ». Οὐδεὶς τῶν ξένων φιλελλήνων ἐσχέπτετο τοσοῦτον ἐπωφελῶς, πράγματι, οὗτ' ἐνήργει τοσοῦτον λογικῶς ὡς αὐτός. « Ἦθελε καταστῇ Σόλων ἢ Λυκούργος τῆς νέας Ἑλλάδος » εἶπε περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Γκαίτε, ὅστις ἐξεφράζετο πρὸς τὸν γραμματέα Μύλλερ ἐναντίον τῆς φιλελληνικῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Βύρωνος, *ιδιοτελεῖ* αὐτὴν ὑπολαμβάνων. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ δύναμις αὕτη ἔμελλε νὰ θραυσθῇ, καὶ τοῦ θανάτου ἡ μοῖρα ἐπέπρωτο νὰ καταλάβῃ τὸν μεγαλοφυῆ ἄνδρα ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐνεκαίνιζε νέον βίον. Αἱ ἀπὸ τῆς εἰς Μεσολόγγιον ἀφίξεώς του ἀλλεπάλληλοι δυσἀρέσκειαι καὶ ἀπογοητεύσεις ἠδύναντο νὰ συνταράξωσι καὶ καρδίαν ἤτον λεπτοτέρας ἔχουσαν τῆς εὐαισθησίας αὐτῆς τὰς χορδὰς.

Τὰ πρῶτα ἐξολισθήματα τῆς νεαρᾶς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας ἐτελοῦντο ἐγγὺς αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτά του τὰ ὄμματα. Οἱ Σουλιῶται, ἀποκτύσαντες πάντα χαλινὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μπότσαρη, ἤριζον ἀπαύστως πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας καὶ τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας. Ἡζίουν νὰ λάβῃ ἕκαστος αὐτῶν τρίτος βαθμὸν ἀξιωματικοῦ καὶ νὰ

ὑπηρετῆται ἐν τοῖς καφενείοις τοῦ Μεσολογγίου ὑπὸ ἀκολούθου, φέροντος τὴν καπνοσύριγγά του· ἀπῆλθον δὲ διπλοὺς μισθοὺς καὶ τριπλᾶ σιτηρέσια, καὶ στασιάσαντες ἐφόνευσαν τὸν σουηδὸν φιλέλληνα Σάς, προτρέφοντα αὐτοὺς νὰ ἡσυχάσωσι. Θορυβοῦντες εἰσώρμηξαν εἰς τὸ οἶκημα τοῦ Λόρδου Βύρωνος, καὶ προύχωρσαν μέχρι τῆς κλίνης, ἐφ' ἧς κατέκειτο ἀσθενῶν ὁ ποιητής· ἀλλ' οὗτος τοὺς ἀπέπεμψεν ἀξιοπρεπῶς, καὶ ἀπολύσας αὐτοὺς τῆς ὑπηρεσίας του παρητήθη τῆς κατὰ τῆς Ναυπάκτου ἐκστρατείας. Οἱ ἀδιάκοποι ὁμως νευρικοὶ ἐρεθισμοὶ καὶ τὸ δηλητηριῶδες κλίμα τοῦ Μεσολογγίου ἠπειλοῦν νὰ ἐξαντλήσωσιν αὐτὸν παντελῶς καὶ νὰ ὑποσκάψωσιν ὅλως τὴν ἐξησθενημένην ἄλλως ὑγείαν του. Τὴν πρωίαν τῆς 22 Ἰανουαρίου 1824 ἀπέγγειλεν εἰς τοὺς ἐν τῇ αἰθούσῃ αὐτοῦ συνηγμένους φίλους του τὸ ποίημα ἐκεῖνο: α *Εἰς τὴν ἕκτην καὶ τριακοστὴν ἐπέτειον τῆς γεννήσεώς μου,* » ἐν ᾧ τοσοῦτον στενωῶς εἶνε συνωπασμένη ἡ προσωπικότης τοῦ ποιητοῦ, ὅπως ἐν παντὶ ὅ,τι ἔγραψεν ὁ Βύρων.

α *Ἄν θρηνηῖς χαμμένην νεότητα, γιατί θέλεις πλεὺν γὰ ζῆς;*
 » *τῆς τιμῆς ἐδῶ εἶνε ὁ τάφος! τρέξε αὐτοῦ γὰ σκοτωθῆς!*
 » *Δὲρ σοῦ μέτει παρὰ καθῆρος ὅ,τι ἐγύρευες παρτοῦ*
 » *καὶ γὰ τωῆρης δὲρμποροῦσες, μνημ' ἀνδρὸς πολεμικοῦ (1).*

Ἡ ἕκτη καὶ τριακοστὴ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐπέτειος τῆς γεννήσεως τοῦ Βύρωνος, καὶ τὸ ποίημα ἐκεῖνο ἦν τὸ κύκνειον αὐτοῦ ᾄσμα. Ἐξελθὼν ἔφιππος εἰς περίπατον τὴν 7 Ἀπριλίου μετὰ τοῦ κόμητος Γάμβα, τρία μίλια μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου κατέλήφθη ὑπὸ αἰφνιδίου θυέλλης καὶ καταιγίδος, ὅποια εἰσὶ συνηθέσταται ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἔαρ. Ὅτε δὲ διάθροχοι καὶ ἀσθμαίνοντες ἔφθασαν πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Μεσολογγίου, δὲν συνήνεσεν ὁ Βύρων νὰ μεταβῇ πεζὸς οἶκαδε, ἀλλὰ, καὶ περ τοῦ Γάμβα ἀποτρέποντος, ἐπέβη ἀκατίου καὶ διεπεραιώθη οὕτω διὰ τοῦ τενάγους εἰς τὴν οἰκίαν του, ὅπου σφοδρότατον ῥίγος πυρετοῦ τὸν κατέλαθεν. Ὁ ἰατρός αὐτοῦ Βρούτος διέταξεν ἀφαίμαξιν, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀντέστη πεισμόνως ἐπὶ τινας ἡμέρας, καὶ ἐνέδωκε μόνον ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ, ὅτι ἡδύνατο νὰ

(1) Κατὰ μετάφρασιν τοῦ Κ. Σ. Τρικοῦπη. Σ. τ. Μ.

τῷ ἐπέλθῃ παραφροσύνῃ, ἣν ἰδίως ἐφοβεῖτο. Ἄλλ' ἡ ἐγχείρησις ἦτο βραδεῖα πλέον. Ὁ πυρετός ἐπῆλθε σφοδρότερος ἢ πρότερον, συμπτώματα ἐγκεφαλίτιδος ἀνεφάνησαν, καὶ τὴν 17 Ἀπριλίου πάντες ἐν Μεσολογγίῳ προσεδόκων τὰ χεῖριστα. Μετὰ μεσημβρίαν τῆς 18 ἐξέστη παντελῶς τῶν φρενῶν, καὶ ἀσυνάρτητοι μόνον φράσεις ἐξήρχοντο τῶν χειλέων αὐτοῦ, ἐλάλει δὲ περὶ τῶν φιλτάτων αὐτῷ συγγενῶν καὶ περὶ τῆς Ἑλλάδος. «Ἑλλάς!» ἔκραζε· «σοὶ ἔδωκα πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ δώσῃ ἄνθρωπος· τὴν περιουσίαν μου, τὸν καιρὸν μου, τὴν υἰεῖάν μου, καὶ αὐτὴν τώρα τὴν ζωὴν μου· εἴθε ἡ θυσία μου ἀποβῇ εἰς ἀγαθὸν σου!» Περὶ τὴν ἕκτῃν τῆς ἐσπέρας ὥραν εἶπεν εἰς τὸν πιστὸν ὑπηρέτην, ὅστις ἐκράτει κλαίων τὰς χεῖράς του: «Τώρα πηγαίνω νὰ κοιμηθῶ,» καὶ στραφείς ἐβυθίσθη εἰς βαθὺν ὕπνον. Ἦνοιξε δὲ ἅπαξ ἔτι τὴν ἐσπέραν τῆς 19 τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τοὺς ἔκλεισε πάλιν εὐθύς. Ἐκεῖνο ἦν τὸ ἔσχατον τῆς ζωῆς του σημεῖον, καὶ ἡ καρδιά ἣτις εἶχε πάλαι τοσοῦτον θερμὴν ὑπὲρ παντός μεγάλου καὶ ὠραίου δὲν ἔπαλλε πλέον.

Ἐν Μεσολογγίῳ ἀνεμένετο ἀνησύχως ἡ ἑκβάσις τῆς ἀσθενείας· τὴν 18 δὲ Ἀπριλίου, Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, μόλις ἤκούετο, ἐκπνέων εἰς τὰ χεῖλη τῶν Ἑλλήνων, ὁ σωτήριος χαιρετισμός: «Χριστὸς ἀνέστη». Πρὶν ἢ συγχαρῶσιν ἀλλήλοις ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τῆς χαρμῶν ἡμέρας, ἡρώτων ἐναγωνίως: Πῶς ἔχει ὁ Δόρδος Βύρων;

Γενικὴ ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξις καὶ τὸ πένθος, ἅμα τοῦ θανάτου ἀγγελθέντος. Πάντῃ δὲ περιττὰ ἦσαν, εἰς τροφὴν τῆς γενικῆς λύπης, καὶ τὰ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διαταχθέντα, καὶ οἱ 37 ἐπικῆδαιοι πυροβολισμοί, καὶ τὸ κλείσιμον τῶν ἐργαστηρίων καὶ τοῦ Τρικούπη ὁ ἐπιτάφιος λόγος. Διότι ἦν ἀληθῶς πένθους ἄξιος ὁ ἐπτακαιτριάκοντούτης θανὼν· οὐχὶ δι' ὅσα ἐζήσεν ὀλίγα ἔτη, ἀλλὰ διὰ τὸ εὐρὺ μέλλον, ὅπερ ἠγνοίετο ἐνώπιόν του, ἂν ἐξηκολούθει ὅπως εἶχεν ἀρχίσει ἐν Μεσολογγίῳ. Ἐπιπτε δυστυχῶς ἐν πλήρει τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀκμῇ, μόλις ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα εἰς διαμόρφωσιν τῆς πάντῃ ἀκατασκεύου καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ὑπ' ἀθανάτου ὅμως ὀνόματος δημιουργούμενον ἀγαθὸν ἐκτείνεται καὶ πέραν τοῦ νήματος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς· τὸ δὲ πένθος ἐπὶ τῇ πρόρῳ ἀπωλείᾳ διαλύεται, ὅταν τις ἀναλογισθῇ, ὅτι

ἠτύχησεν ὁ πολὺ διαβοηθεὶς καὶ πολὺ περιλαληθεὶς ἐκεῖνος ἀνὴρ νὰ ἀποθάνῃ ἀξιοπρεπῶς καὶ ἐν συνειδήσει τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ.

Ἀφοῦ ὁ θάνατος καταλαμβάνει ἡμᾶς ἐν μέσῳ τῶν σπουδαιότατων ἐπίσης καὶ τῶν ἀσημοτάτων ἀσχολήσεων, ἐξαίρει ἀληθῶς τὸν νοῦν ἡ μεγαλεία ἰδέα, ὅτι ὁ Βύρων δὲν κατελήφθη ἐν μικροῖς, ἀλλὰ θυσιάζων τὴν περιουσίαν καὶ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ μεγίστου ἀνθρωπίνου ἀγαθοῦ, τῆς ἐλευθερίας.

Τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐξωμοίωσε πρὸς τὸ κύμα, ὅπερ θραύεται καὶ ἐκπνέει εἰς τὴν ἀκτὴν, πρὶν ἢ ἐξωθήσασα αὐτὸ πλημμυρὶς φθάσῃ εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς. Ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ τοῦ ἀειπλανοῦς Σίλδ-Ἀρολδ «τοῦ φεύγοντος τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σκοτεινὴν ψυχὴν» εἵμαρτο νὰ λυθῇ τὸ μέγα τῆς ἐπιγείου ὑπάρξεως αἰνιγμα· εἰς αὐτὸν ἔμελλε νὰ ἀποκαλυφθῇ, ὅτι πᾶς τοῦ κόσμου τούτου ὁδοιπόρος εὕρισκει σωτηρίαν «ἀγωνιζόμενος», καὶ ὅτι ἡ ἀληθὴς τοῦ βίου εὐδαιμονία τότε μόνον ἐπέρχεται, ὅταν ὁ ἀτομικὸς ἐκεῖνος ἀγὼν εὐρύνεται εἰς γενικὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα. «Προαισθάνομαι τὴν ὑπερτάτην ἐκείνην εὐδαιμονίαν ἐν τῇ ὑπερτάτῃ αὐτῇ στιγμῇ» ἠδύνατο νὰ εἴπῃ καὶ ὁ Βύρων, ὁ Φάουστ αὐτὸς τῆς νεωτέρας κοινωνίας, ὅτε μακρὰν τῆς πατρίδος αὐτοῦ κατήρχετο εἰς τὸν τάφον ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἀκτῆς τοῦ Μεσολογγίου, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἔθνους παλαιόντος κατὰ τῶν δυναστῶν αὐτοῦ.

Ἦν δὲ ἀναγκαία ἡ τοιαύτη θυσία καὶ ἡ φαινὴ αἴγλη τοιοῦτου ὀνόματος, ὅπως μὴ ἀποπλανηθῶσιν οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν ἀκολαστημάτων τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, μήτε ἀποτραπῇ ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη ἀγῶνος, ὃν ἐκηλίδουν φατριασμός καὶ αἰσχυρὰ ἰδιοτέλεια. Ὁ Βύρων εἶχε κατίδῃ ζῶν τὴν πλήρη ἐλεεινότητα τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, καὶ ἡ ἀφοσίωσις αὐτοῦ εἰς ἀγῶνα θεωρούμενον ὡς ἀπεγνωσμένον καθιστᾷ ἔτι τιμιωτέραν τὴν θυσίαν αὐτοῦ.

Ἐνῷ ὁ Βύρων ἐπάλαιε πρὸς τὸν πυρετὸν ἐπὶ τῆς θανασίμου του κλίνης, ἐν Πελοποννήσῳ παρὰ τὴν Τρίπολιν ἴσταντο ἔνοπλοι ἀντιμέτωποι οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ. Αἷμα εἶχε ρέυσῃ, καὶ τῶν φατριῶν αἱ διχόνοιαι εἶχον μετατραπῇ εἰς ἐκφαντὴ ἐμφύλιον πόλεμον. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐκμεταλλεῦόμενος τὴν ἐπὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως ἐπιρροήν του, ἐξώθει αὐτὰ

εἰς ἀποτομώτερα πάντοτε μέτρα κατὰ τῶν ἐν Ἀργεῖ συνεδριαζόντων βουλευτῶν, ἡ δὲ μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν διάστασις ἐξήφθη βικιοτέρα ἢ πρότερον ἐν τῇ συγκρούσει τῶν ἐν Ἀστρεὶ σχηματισθέντων δύο νομοτελεστικῶν σωμάτων. Ἀμφότερα διεκηρύχθησαν ἀμοιβαίως παράνομα καὶ ἐκνόμως καθεστηκότα. Ὁ Γέρος ἐπεχείρησε τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1823 διὰ τοῦ υἱοῦ του Πάνου πραξικόπημά τι κατὰ τῶν βουλευτῶν. Ἐνοπλοὶ δέ, εἰσβαλόντες εἰς τὸ βουλευτήριον, ἐλήστευσαν τοὺς βουλευτὰς καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς. Οἱ πλειῆστοι αὐτῶν, μὴ τολμῶντες πλέον νὰ ἐπανακάμφωσιν εἰς Ἀργος, συνήχθησαν εἰς Κρανίδι, ἐγγὺς τῆς φιλικῆς πρὸς αὐτοὺς διακειμένης Ὑδρας· ὑποστηριζόμενοι δὲ θερμότατα ὑπὸ τῶν νησιωτῶν, ἐκήρυξαν καὶ αὐτοὶ καθηρημένον τὸ νομοτελεστικὸν σῶμα, καὶ διώρισαν νέαν Κυβέρνησιν ἀποτελουμένην ἐκ φίλων των, ἧς πρόεδρος μὲν ἐγένετο ὁ Κουντουριώτης, μέλη δὲ ὁ Μπότασης, ὁ Λόντος, ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Σπηλιωτάκης. Συνάμα δὲ προσεκλήθησαν εἰς νέας ἐκλογὰς αἱ ἐπαρχίαι, ὧν οἱ ἀντιπρόσωποι εἶχον ἀποχωρήσει. Ἡ ἐν Ναυπλίῳ Κυβέρνησις ἀφ' ἐτέρου, τὰ ἴσα ἀνταποδίδουσα, προὐκήρυξεν ἐκλογὰς ἀντιπροσώπων διὰ νέαν ἐθνοσυνέλευσιν καὶ μετέθηκε τὴν εἴδραν αὐτῆς εἰς Τρίπολιν.

Εἰς τοιοῦτον λοιπὸν σημεῖον εἶχον προχωρήσει τὰ πράγματα· μία ἐν Τριπόλει Κυβέρνησις καὶ ἑτέρα ἐν Κρανιδίῳ ἴσταντο ἀπέναντι ἀλλήλων, κατελεγχόμεναι ἀμοιβαίως ὡς ἔκνομοι. Οἱ πολιτικοὶ ἀπεκάλουν τοὺς ἐναντίους αὐτῶν κλέφτας καὶ ἀντάρτας, οἱ δὲ τοῦ Κολοκοτρώνου ὁπαδοὶ ὠνείδιζον τοὺς ἄλλους ὡς καλαμαράδες καὶ φαναριωτικὸν σκυολόγιον. Ἄλλ' ἡ πλάστιγξ ἔκλινεν ὑπὲρ τῆς νέας Κυβερνήσεως, ἣν ἰσχυρῶς ὑπεστήριζον οἱ ὑδραϊσπετσιῶται πλοίαρχοι καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Κωλέττου κυβερνώμενοι στερεοελλαδίται ὀπλαρχηγοί. Πάντες οἱ δυνάμενοι ν' ἀντιποιηθῶσι νοημοσύνης καὶ μορφώσεως, ὁ ἐλληνικὸς καὶ ὁ ἀλλοδαπὸς τύπος καὶ οἱ φιλέλληνες ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τοῦ Κουντουριώτου καὶ τῶν πολιτικῶν. Καὶ ὁ Βύρων αὐτὸς ἔκλινεν ὑπὲρ ἐκείνων. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης μόνον ἰδίως ἐπὶ τῶν ὀλίγων πιστῶν ὁπαδῶν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πεποιθήσιν, οἵτινες πρὸ δύο ἐτῶν εἶχον ἀποδιβασθῇ μετ' αὐτοῦ εἰς Μάνην, ἐπὶ τῶν υἱῶν καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ἐντίμου καὶ ἀνδρείου ἀλλὰ

μικρόνου Νικήτα καὶ ἐπὶ τοῦ παραφόρου Ἀρχιμανδρίτου Παπᾶ Φλέσσα. Ὁ Πετρόμπεης, ὅστις συνετάσσετο αὐτῷ ὡς μέλος τῆς παλαιᾶς Κυβερνήσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς πιστὸς συμμαχητής. Καὶ κατεῖχε μὲν ὁ Γέρος τὰ φρούρια τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τοῦ Ναυπλίου, ὧν ἡρνήθη νὰ παραδώσῃ τὰς κλεῖδας εἰς τὴν νέαν Κυβέρνησιν. Ἀλλ' ἡ μὲν Κόρινθος περιῆλθε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1824 εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων του, τὸ δὲ Ναύπλιον, ἐν ᾧ ἐφρουράρχει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πάνος, γαμβρὸς τῆς Βουβουλίνης, ἦν τοσούτῳ στενωῶς ἀποκεκλεισμένον, ὥστε ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν ἀνεμένετο ἡ παράδοσις αὐτοῦ. Πρὸ τῆς Τριπόλεως ἐπῆλθε τὴν 13 Ἀπριλίου 1824 σπουδαία πῶς ἄλλ' ἀναίμακτος ἄλλως ἀφίμαχία μεταξὺ τοῦ Κολοκοτρώνου αὐτοῦ καὶ τῶν προκρίτων, καὶ ἰκανὴ μὲν κατεσπαταλήθη πυρίτις, ἥτις ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ πολὺ κάλλιον κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἀπέφυγον οἱ ἀντίμαχοι νὰ βλάψωσιν ἀλλήλους. Οἱ δὲ πρόκριτοι, κἀκίστα τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν καρπούμενοι, κατῆχαριστήθησαν, ὅτε τέλος κατώρῃωσαν νὰ καταλάβωσι τὴν Τρίπολιν, καὶ ἀφῆκαν τοὺς ἐναντίους αὐτῶν νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἀνενόχλητοι. Μαθὼν ὁ Γέρος, ὅτι ὁσὶς τις τοῦ ἀνυπομόνως προσδοκωμένου ἀγγλικοῦ δανείου εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Ζάκυνθον, διπλᾶς κατέβαλε προσπαθείας, ἵνα δράξῃ καὶ πάλιν τὸ πηδάλιον. Παρορμήσας τὸν Πετρόμπεην νὰ καταλάβῃ τὰς Καλάμας, τὴν κλεῖδα τῆς Μεσσηνίας, ἐστράτευσεν αὐτὸς ἐκ νέου μετὰ δυνάμειος ἐν τάχει στρατολογηθείσης κατὰ τῆς Τριπόλεως, καὶ προσεπάθησε νὰ λύσῃ διὰ τοῦ Πλαπούτα καὶ τοῦ Γενναίου τὸν ἐν Ναυπλίῳ ἀποκλεισμόν τοῦ Πάνου. Ἀλλ' οἱ ἐναντίοι αὐτοῦ ἐγρηγόρουν πανταχοῦ. Ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Πλαπούτας ἀπέτυχον ἐντελῶς, ὁ δὲ Γέρος ἠναγκάσθη νὰ προτείνῃ εἰρήνην, φοβούμενος ἄλλως, μὴ ἐξακολουθῶν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἀπομείνῃ κενὰς ἔχων τὰς χεῖρας κατὰ τὴν διάθεσιν τῶν χρημάτων τοῦ δανείου. Αἱ προτάσεις αὐτοῦ ἐγένοντο δεκταὶ ἐπὶ ἡπίοις ὅροις· καὶ παρ' αὐτοῦ μὲν ἀπητήθη ὑπόσχεσις ὑποταγῆς καὶ ἡσυχίας, εἰς δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πάνον, ὅστις εἶχε κηρυχθῇ ἐνοχος ἐσχάτης προδοσίας, ἐδόθη ἀμνηστία, ἀφοῦ πρῶτον παρέδωκε τὴν 4 Ἰουνίου 1824 τὰς κλεῖς τοῦ Ναυπλίου, ὅπου κατέστησεν εὐθὺς τὴν ἑδρὰν αὐτῆς ἡ νέα καὶ πανταχόθεν πλέον ἀναγνωριζομένη

Κυβέρνησις. Οὕτως ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος ἔληξεν αἰσίως καὶ ταχέως, νικήσαντος τοῦ συνασπισμοῦ τῶν τριῶν μερίδων, προκρίτων, νησιωτῶν καὶ στερεοελλαδιτῶν.

Ἡδύνατό τις ὅμως νὰ προΐδῃ, ὅτι οἱ νικηταὶ ἤθελον ταχέως ἐρίσει πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Κουντουριώτης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δὲν ἐγνώριζον νὰ τηρήσωσι τὸ μέτρον καὶ νὰ καρπωθῶσι τὴν νίκην αὐτῶν, ἥτις ἔπρεπε νὰ ἀποβῇ εἰς νίκην τῆς τάξεως κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας. Ὁ νέος τῆς Κυβερνήσεως πρόεδρος ἦν ἀπειροπόλεμος καὶ κακῶς συνειθισμένος ἔμπορος, ὅστις εἶχε μὲν θυσιάσει χρήματα ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' ὑπελείπετο τοῦ ἀδελφοῦ του ὡς πρὸς τὴν πατριωτικὴν πίστιν, καὶ οὔτε ἰσχὺν θελήσεως οὔτε κρίσιν ἱκανὴν εἶχεν, ὅπως διαμείνῃ ὑπέρτερος τῶν κομμάτων κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς ἐκείνας ἔριδας καὶ περιπλοκάς. Ὁ ὀρίζων αὐτοῦ ὅλος δὲν ἐξετείνετο πέραν τῆς βραχύδους νήσου, ἐφ' ἧς εἶχε γεννηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πόλεμος εἶχε παραλύσει πάσας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ αἱ συναλλαγαὶ εἶχον παντελῶς διακοπῇ, βαρεῖα δὲ βιωτικὴ κρίσις ἠπέλει τὴν Ὑδραν, πρῶτον τοῦ Κουντουριώτου μέλημα ὑπῆρξε, νὰ ἀνακουφίσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς γενεθλίας αὐτοῦ νήσου, καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν Ὑδραν εἰς τὴν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως περιωπὴν αὐτῆς. Πρὸ τοῦ περιορισμένου τοπικοῦ αὐτοῦ πατριωτισμοῦ ἦν δευτερεύον πάντῃ τὸ γενικὸν τῆς Ἑλλάδος συμφέρον. Ἔστω δὲ εἰς ἀπόδειξιν τούτου, ὅτι τοσοῦτον προσέβη χαριζόμενος εἰς τὰς συλητικὰς ὁρέξεις τῶν Ὑδραίων, ὥστε ἐξέδωκε τὴν 27 Μαΐου διάταξιν, καθ' ἣν ἡ σημαία δὲν ἐκάλυπτε πλέον τὸ ἐμπόρευμα, καὶ οὐ μόνον ἐπετρέπετο ἡ ἀπὸ τῶν οὐδετέρων πλοίων ἀφαίρεσις τοῦ ἐχθρικοῦ φορτίου ἀλλὰ καὶ ἡ καταβύθισις αὐτῇ τῶν πλοίων ἐκείνων. Μόλις αἱ ἔντονοι παραστάσεις τοῦ λόρδου ἀρμοστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων κατῴρθωσαν νὰ πείσωσι τὸν Σεπτέμβριον τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν εἰς ἀνάκλησιν τῆς διατάξεως ταύτης καὶ συμμόρφωσιν αὐτῆς πρὸς τὸ γενικὸν διεθνὲς δίκαιον.

Πλὴν τοῦ ἐμπαιγμοῦ τούτου πρὸς τὰ διεθνή νόμιμα, ὅστις ἀναγκαιῶς ἔβλαψε τὴν ὑπόληψιν τῆς Κυβερνήσεως, ἀξιόποινος ἐπεκράτει ἀδράνεια περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πατριωτικῶν καθηκόντων. Αἱ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, παρα-

σκευαί τοσοῦτον νωχελῶς ἐγίνοντο, ὥσανεὶ πλαστός μόνον ἦτο ὁ πόλεμος καὶ ἰδανικός ἀπλῶς ὁ κίνδυνος.

Καὶ ὅμως ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου εἶχεν εἰς διάθεσιν αὐτῆς ἀσφαλεῖς καὶ τακτικούς πόρους, οἷους ἐστεροῦντο αἱ προκαταχοὶ αὐτῆς. Τὸ ὑπὸ τῆς δευτέρας ἐθνικῆς συνελεύσεως ἀποφασισθὲν δάνειον εἶχε συνομολογηθῆ αἰσίως ἐν Λονδίνῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824· τὸ ὄνομα δὲ μᾶλλον τοῦ Λόρδου Βύρωνος ἢ πᾶσα ἄλλη ἐγγύησις, οἷον ὁ λόγος τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ ὑποθήκευσις τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, τῶν τελωνείων, ἀλυκῶν καὶ ἰχθυοτροφείων, εἶχον ἐλκύσει τὸν χρυσὸν ἐκ τῶν βαλαντίων τῶν περὶ τὰς συναλλαγὰς πεπειραμένων αὐτοῦ πατριωτῶν. Ἐβοήθησε δὲ πλὴν τούτου τοὺς Ἕλληνας πληρεξουσίους Ὁρλάνδον καὶ Λουριώτην κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1824 ἡ εὐνοϊκὴ σύμπτωσις, ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁλόκληρον τὸν ἐμπορικὸν τῆς Ἀγγλίας κόσμον συνεκίνει ὁ πόθος ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς μεμακρυσμένας χώρας. Τὸ δάνειον συνωμολογήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Λόρδου ᾠδημάρχου μετὰ τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τῶν Ῥικάρδων, κατόπιν δείπνου, εἰς ὃ παρευρίσκετο ὁ δούξ τοῦ Σώσσεξ καὶ τὰ μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Εἶχε δὲ ὀνομαστικὴν ἀξίαν 800,000 λιρῶν στερλινῶν. Δεύτερον ἄλλο, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1825 συνομολογηθὲν, δάνειον παρέσχεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Κουντουριώτου δύο ὅλα ἑκατομύρια λιρῶν. Ἐκ τῶν χρημάτων ὅμως τούτων ὀλίγιστα, ἐννοεῖται, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δύο τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπίτροποι ἐνέπεσον εἰς χεῖρας ἄγγλων κολλυβιστῶν, οἵτινες κατώρθωσαν τὰ διαφανακίσωσι προσηκόντως τὴν ἀκαλλιέργητον καὶ μὴ ἀνεπτυγμένην ἐλληνικὴν ἀτιμίαν. Τὰ δάνεια συνεφωνήθησαν πρὸς 59 καὶ 55 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{10}$, εἰς χεῖρας δὲ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως περιήλθον ἐκ μὲν τοῦ πρώτου ὀλίγον τι πλέον τῶν 300,000, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου οὐδὲ 600,000 ἀκριβῶς, ἦτοι 920,000 ἐν συνόλῳ. Τὰ λοιπὰ ἐκρατήθησαν ἢ προαφηρέθησαν ὑπὸ διαφόρους λόγους καὶ ἀφορμὰς· διότι ἐδέησε νὰ πληρωθῶσι μεσιτικά, προμήθειαι, τόκοι τῶν πρώτων ἐτῶν, χρεωλύσια, καὶ ὅπως ἄλλως ὀνομάζονται συνήθως εὐσχήμως τὰ μέσα, δι' ὧν ὁ τραπεζιτικός κόσμος καλύπτει τὸ ἴδιον κέρδος καὶ καρποῦται τὴν ἀμάθειαν τοῦ πλήθους. Ἀνάγκη ἐπίσης ὑπῆρξε νὰ διανεμηθῶσι δῶρα εἰς gr-

λους τῆς Ἑλλάδος σπουδαίας αὐτῇ προσεγγιζόντας ἐπιπλοίας, καὶ νὰ ὑπολογισθῶσιν ἔξοδα τῆς ὁδοιπορίας, ναῦλοι καὶ ἐφημερίδες. Ὁ λόρδος Κόχραν προσελήφθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιπλοίαν ὡς ναύαρχος καὶ ἐμισθοδοτήθη· μόνη δὲ ἡ πρόσληψις αὐτοῦ, θαυματουργήσαντος ἄλλοτε ἐν Βρασιλίας, ἔμελλε νὰ ὑψώσῃ τὰ ἑλληνικὰ χρεώγραφα, κατὰ τὰς κερδοσκοποῦς τῶν Ῥικάρδων ἰδέας. Ὑπετίθετο ὅτι ὁ Κόχραν δι' ἐνὸς μικροῦ μόνον ἀτμοκινήτου στόλου ἤθελε καταστρέφει τὸν τουρκικόν, κατακυροβολήσει τὴν Κωνσταντινουπόλιν καὶ καταστήσει πάντῃ περιττὴν πᾶσαν ἄλλην πολεμικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐνέργειαν. Ἐν τούτοις ὁμως ἔλαβεν ὁ μέγας ἐκεῖνος θαλάσσιος ἥρως 37,000 λιρῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ἑλληνικοῦ δανείου, καὶ παρηγγέλθησαν δι' αὐτὸν παρὰ μηχανουργῶν τινι, κάκιστα καὶ βραδύτατα καὶ ἀντὶ ὑπερόγκων τιμῶν ἐργαζομένῳ ἕνεκεν τῶν μετὰ τῆς Αἰγύπτου σχέσεων αὐτοῦ, ἔξ ἀτμόπλοια, δι' ὧν ἔμελλε νὰ καταστραφῇ καὶ βυθισθῇ ὁ τουρκικὸς στόλος. Τιμαὶ αὐτῶν συνεφωνήθησαν 130,000 λιρῶν, ἐπὶ τῷ ὄρῳ νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1825. Ἀλλ' εἰς μόνος δρόμων « ἡ Καρτερία » κατέπλευσε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1826, ἕτερα δὲ δύο ἀτμόπλοια κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὅτε ἦσαν πλέον ἄχρηστα, καὶ τὰ ἕτερα τρία κατεστράφησαν ἐπὶ τῶν νεωρίων τοῦ Λονδίνου· ὁ δὲ λόρδος Κόχραν, ὁ ἀνυπομόνως προσδοκώμενος, ἐβράδυνε τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1827. Πλὴν τούτου ἐστάλη καὶ εἰς Ἀμερικὴν γάλλος τις στρατηγὸς τοῦ ἱππικοῦ, Λαλλεμὰν καλούμενος, ὅστις, καίτοι παντελῶς τῆς ναυτικῆς ἀδάης, ἔλαβεν ἐντολήν, ἀδρότατα πληρωθεὶς, νὰ παραγγείλῃ ἐκεῖ δύο φρεγάτας εἰς χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Καίτοι δὲ τιμὴ αὐτῶν ὠρίσθησαν 160,000 λιρῶν, οἱ ληστρικοὶ ὁμως οἴκοι, οἱ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν ἀναλαβόντες, ἀπήτησαν τὸ διπλοῦν, ὅτε βραδέως μόλις ἡτοιμάσθησαν τὰ πλοῖα. Ἐπειδὴ δὲ, πρὸς τούτοις, εἰς τῶν οἰκῶν ἐκείνων ἐκινδύνευε νὰ διακόψῃ τὰς πληρωμὰς του, κατηνυχαισθήθησαν βεβαίως ὁ Λαλλεμὰν καὶ ὁ εἰς ἀναπλήρωσιν αὐτοῦ ἀποσταλεὶς Κοντόσταυλος, ὅτε, τῇ μεσιτείᾳ διακεκριμένων προσώπων τῆς Οὐάσιγκτων, κατῴρθωσαν τῇ ἐξάρτισιν καὶ παράδοσιν μιᾶς τοῦλάχιστον τῶν φρεγατῶν, τῆς « Ἑλλάδος », ἥτις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1826 κατέπλευσεν εἰς Ἑλλάδα.

Ἄλλ' οὐδ' αὐτὸ τὸ εἰς τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν περιελθὼν ὑπόλοιπον τῶν τοῦ δανείου χρημάτων, μετ' ὅλας ἐκεῖνας τὰς προαφαιρέσεις, ἐπληρώθη ταχέως καὶ προθύμως. Ἡ πρώτη τοῦ δανείου δόσις ἐξ 80,000 λιρῶν, ἣν εἶχε κομίσει μετ' ἑαυτοῦ ὁ Βλακιέρ εἰς Ζάκυνθον, ἔμενεν ἐκεῖ ἄχρηστος καὶ δὲν παρεδίδοτο εἰς τὴν Κυβέρνησιν, διότι ὁ μὲν Βύρων, οὐτινος ἀπήτειτο ἡ ἐντολὴ πρὸς πληρωμὴν, εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ ἀποθάνει, ἡ δὲ ἰόνιος Κυβέρνησις παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ χρήματος. Μόλις κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1824 ἐστάλη ἐκ Λονδίνου ἡ ἀδεια νὰ παραδοθῇ τὸ ποσὸν εἰς τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ νῦν ἡ ἐλπίς, ὅτι τὸ ἐκ τῶν ὀνύχων τῶν τοκογλύφων περισωθὲν ὑπόλοιπον τοῦ δανείου, ἤθελε δαπανηθῇ εἰς ὄφελος τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ; Ὁ Βύρων αὐτὸς εἶχεν ἀνησυχῆσαι ἐπὶ τῆς ἐσχάτης θανασίμου του κλίνης, ἂν τὰ δάνεια ἤθελον πέσει εἰς ἀγαθὰς χεῖρας, φοβούμενος, ὅτι ἡ ἰδιοτέλεια μᾶλλον πατριαρχῶν τινῶν ἢ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον ἤθελε καρπωθῇ τὰ ἐξ αὐτῶν χρήματα.

Ἡ κρίσις τοῦ στρατηγοῦ Γόρδων περὶ τῶν ἐπιτραπέντων τὴν διαχείρισιν τῶν δανείων ἀνδρῶν ἦτο τοιαύτη: « τοῦ Ζαΐμη ἴσως μόνου ἐξαιρουμένου, τὰ μέλη τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως κατ' οὐδὲν διαφέρουσι ληστῶν ». Ὅπωςδὲποτε δέ τις καὶ ἂν κρίνῃ περὶ τῆς τότε Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, δὲν δύναται δυστυχῶς νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ὁ Κουντουριώτης καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ κατασπαταλήσωσι τὰ ἀπὸ τῶν ἀγγλικῶν δανείων εἰσπραχθέντα ὀλίγα χρήματα εἰς δεύτερον ἐμφύλιον πόλεμον, ἐνῶ ἡ Κρήτη, ἡ Κάσος καὶ τὰ Ψαρά, ἔρμαιον εἰς τὸν ἐθνικὸν ἐχθρὸν ἀφειμέναι, κατεβάλλοντο, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι παρесеκευάζοντο νὰ κατενέγκωσιν ὀλέθρου πληγὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Τῆς μομφῆς ταύτης δὲν δύναται τις νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀγαθοὺς μὲν πῶς τὴν γνώμην ἀλλὰ περιορισμένους τὸν νοῦν ἐκείνους ἄνδρας. Τὸ ἐξοχώτατον τῆς Κυβερνήσεως μέλος ἦν ὁ Κωλέττης· ὁ δὲ πρόεδρος Κουντουριώτης καὶ ὁ ἀντιπρόεδρος Μπότσης ὑπελείποντο πολὺ τοῦ δεξιοῦ ἐκείνου πολιτικοῦ. Ἡ τε μορφὴ καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ Ι. Κωλέττου κατῆλεγχον τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς αἰνιγματώδους ἐκείνης ἰνδικῆς φυλῆς τῶν Ἀθιγγάνων, ἥτις, συμπαρασυρθεῖσα εἰς τὴν Εὐρώπην συνεπέα μογγολικῆς εἰσβολῆς,

κατωχίσθη ἐν ἀφρονίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν πεντήκονταετηρίδα τοῦ ΙΔ'. αἰῶνος ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ταῖς ἡπειρωτικαῖς ἀκταῖς (1). Καί-ροσκόπος φρόνησις καὶ νηφάλιος ἀπάθεια εἶχον καταστῆ δευτέρα φύ-σις τοῦ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ παιδευθέντος ἐκείνου ἀνδρός· δὲν διέφυγε δὲ νῦν τὴν ὀξύδερκειαν αὐτοῦ, ὅτι ἀμφότεροι οἱ Ὑδραῖοι ἦσαν ἀκατάλληλοι εἰς τὰς ὑψηλὰς θέσεις, ἃς κατεῖχον. Ὁ Κωλέτ-της εἶχε πολὺ μᾶλλον τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ προτέρημα τοῦ νὰ καρ-ποῦται τὰς ἀδυναμίας τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀντιπάλων, καὶ νὰ κι-νῇ ὑπὲρ ἐαυτῶν τὰ ἐλαττώματά των. Θεωρῶν δὲ ἀπαθῶς τὸν ὑδραῖον ἔμπορον ἀποξενούμενον τῶν ιδίων αὐτοῦ ἐπαδῶν διὰ τῆς ἰδιοτροπίας καὶ σοφιστικῆς αὐτοῦ λεπτολογίας, ὑπεστήριξε μάλιστα τὰς μικρο-τοπικὰς καὶ ὑπὲρ τῶν ἰδιαιτάτων τῆς Ὑδρας συμφερόντων ἐνεργείας αὐτοῦ, καὶ ἠνέχθη ἀδιάφορος τὴν ἀμφίλοξον ἐκείνην περὶ λειῶν διάταξιν τοῦ Κουντουριώτου, ἥτις ἐπέσυρεν ἐπ' αὐτὸν θύελλαν ὅλην εὐρωπαϊκῆς ἀγανακτήσεως. Προσέβλεπε δὲ ἀπαθίστατα τὴν διὰ τῆς ἀδεξιότητος τοῦ Κουντουριώτου ἀφυπνιζομένην μεταξὺ τῶν νήσων καὶ τῆς Πελοποννήσου ἀντιζήλειαν, ἐξ ἧς ἔμελλε βεβαίως νὰ κερδή-σῃ αὐτὸς ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Στερεοελλαδιτῶν.

Ταπεινωθέντος τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ στρατιωτικοῦ κόμματος, ἔμελλον νῦν νὰ ταπεινωθῶσι καὶ οἱ πολιτικοί, οἱ τὴν νέαν Κυβέρνη-σιν κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνου ὑποστηρίξαντες, καταβαλλομένης τῆς ἀλαζονείας τῶν προκρίτων, καὶ διακρινομένης ὀριστικῶς τῆς ὑπερο-χῆς τῶν νησιωτῶν καὶ Στερεοελλαδιτῶν. Μεταξὺ τῶν προκρίτων ἐξεῖχον νῦν οἱ δύο Ἀνδρέαι, Λόντος καὶ Ζαΐμης, ὡς καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἡλεῖος γαιοκτήμων Σισίνης, δν ὤφειλον νὰ προσαγορεύωσι γονυπετεῖς οἱ χωρικοὶ αὐτοῦ· ἀνὴρ εὐχόμενος νὰ ἀποθάνῃ ὡς ὁ Κλά-ρενς, πίνων οἶνον τῆς Μονεμβασίας, καὶ ἐπιθυμῶν πρὸ παντὸς ἄνε-τον ἐξακολουθήσῃν τοῦ τουρκικοῦ πασσαδικοῦ βίου, τρέμοντας ἐνώπιον αὐτοῦ δούλους καὶ δούλας, καὶ ὠραῖα ἀγροτικὰ κτήματα μετὰ κήπων καὶ μεγαλοπρεπῶν ἱππῶνων. Πάντες οἱ τοῦ πολιτικοῦ κόμματος

(1) Πρβλ. "Ὅπρ, 'Η εἰς Εὐρώπην μετανάστευσις τῶν Ἀθιγγάνων. 'Εν Γότθρ, 1870, σελ. 12 ἐπ. — 'Εκ παρεννοήσεως βεβαίως ὁ εἰδῆμων συγγραφεὺς θεωρεῖ τοὺς θαλασσίους ἥρωας τῶν Ψαρῶν (ἐν Σελ. 23) ὡς ἀπογόνους τῶν Ἀλβανῶν.

ἤσθάνοντο ἑαυτοὺς παρηγκωνισμένους καὶ προσβεβλημένην τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀντιπελοποννησιακῆς πολιτείας τοῦ Κουντουριώτου. Βοηθήσαντες εἰς τὴν πῦσιν τοῦ Κολοκοτρώνου, ὅπως καταλάβωσιν αὐτοὶ τὴν ἀρχήν, οὐδαμῶς ἠρέσκοντο νῦν βλέποντες εἰς χεῖρας τῶν Στερεοελλαδιτῶν οὐ μόνον τὴν ἐξουσίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν τῶν ἀγγλικῶν χρημάτων διάθεσιν. Διὰ τοῦτο ἡ δυσἀρέσκεια αὐτῶν ἐξετράπη εἰς προφανῆ ἀντίστασιν, ὅτε τὸν Ὀκτώθριον τοῦ 1824, κατὰ τὴν νέαν τῆς Κυβερνήσεως ἐκλογὴν, ἐξελέχθησαν πάλιν οἱ δύο Ὑδραῖοι, ὁ Κωλέττης, ὁ Σπηλιωτάκης καὶ εἰς μόνος Πελοποννήσιος, ὁ ἐκ Καλαβρύτων Φωτίλας. Πρόδηλον καθίστατο πλέον, ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἐποδοπατεῖτο καὶ πυριϋβρίζετο ὡς δορυάλωτος χώρα ὑπὸ τῶν αὐθαδῶν νησιωτῶν καὶ στερεοελλαδιτῶν. Ὁ Φωτίλας παρητήθη· ἐν Ἀρκαδίᾳ ἠρνήθησαν πάντες τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων, καὶ ἀπέκρουσαν τὸν εἰς ἐκτέλεσιν τῶν κυβερνητικῶν διαταγῶν ἀποσταλέντα στρατόν· ὁ δὲ γέρον Κολοκοτρώνης, κατηνυχαισθημένος ὅτι οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ διεπληκτίζοντο, μετέβη πάραυτα παρὰ τοῖς ἀντάρταις καὶ ἀνερρύπισε τὴν παραφορὰν αὐτῶν διὰ τῶν στασιωτικῶν του σκευωριῶν. Ἀποστείλας τὸν Νικήταν κατὰ τοῦ Ναυπλίου, ἤλασεν αὐτὸς μετὰ τῶν υἱῶν του κατὰ τῆς Τριπόλεως, ἐνῷ ὁ Νοταρᾶς καὶ ὁ Λόντος ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἀλλὰ καὶ ὁ δεύτερος αὐτὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἐπερατώθη ταχύτερον καὶ ὀριστικώτερον ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως ἢ ὁ πρῶτος. Ἡ Κυβέρνησις, ἥς τὸ ὄνομα μόνον ἦτο ὁ Κουντουριώτης, ὁ Κωλέττης δὲ ἡ ψυχὴ, ἀνέπτυξε δραστηριότητα, ὁποῖαν δὲν προσεδόκων παρ' αὐτῆς οἱ ἀντάρται. Ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων κατήγαγεν ὁ Κωλέττης σπουδαίαν στρατιωτικὴν δύναμιν ἐκ τῆς Στερεᾶς ὑπὸ τὸν Γούραν καὶ τὸν Καραϊσκάκην, καὶ ἐξέπεμψεν αὐτὴν κατὰ τῶν ἐπανεστηκότων μερῶν τῆς χερσονήσου. Οἱ *Ρουμελιῶται* δὲ οὗτοι κατετρόπωσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Ζαΐμη, τοῦ Λόντου καὶ τοῦ Σισίνη, καὶ ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης ἐφονεύθη ὡς ληστής ἐν μικρᾷ τινι παρὰ τὴν Τρίπολιν ἀψιμαχίᾳ.

Οἱ δύο Ἀνδρέαι ἔφυγον εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὑπεδέξατο καὶ παρέσχεν αὐτοῖς ἄσυλον ὁ Μαυροκορδάτος· ὁ δὲ Σισίνης κατέφυγεν εἰς Ζάκυνθον, ὅθεν ὁμως παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Κουντου-

ριώτην ἢ ἰόνιος Κυβέρνησις. Ὁ δὲ γηραιὸς Κολοκοτρώνης τοσοῦτον χατεβλήθη ὑπὸ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὥστε ἐπεκαλέσατο καὶ δεύτερον τὴν ἀμνηστειάν τῆς Κυβερνήσεως, καὶ παρεδόθη μάλιστα παρὰ πάντα νόμον φρονήσεως εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἀπαιτούντων ἐπιμόνως τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἐμφάνισιν· μετηνέχθη δὲ μετὰ τριῶν ἄλλων πρωτανταρτῶν εἰς Ὑδραν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1825, καὶ κατείρχθη μετ' αὐτῶν ὡς πολιτικὸς δεσμώτης ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Ἐκεῖ καθήμενος μόνος ὁ γέρον *κλέφτης* ἐπὶ τῆς ἐχθρικῆς αὐτοῦ νήσου, ἐσκόπει μακρὰν τὴν θάλασσαν ἡμέραν μεθ' ἡμέραν, βοήθειαν ἀπὸ τῶν πατρίων ὁρέων προσδοκῶν. Μετὰ λελογισμένης δὲ ἀδιαφορίας παρημέλησε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ, ἀφῆκε νὰ αὐξήσωσιν οἱ ὄνυχες καὶ ὁ πῶγων του, καὶ οἱ ἐκ περιεργείας τὴν Ἑλλάδα ἐπισκεπτόμενοι ξένοι εὗρισκον αὐτὸν πρὸς ζῶον ὁμοιάζοντα μᾶλλον ἢ πρὸς ἄνθρωπον. Παντὸς τῆς Ἑλλάδος δυστυχήματος καὶ πάσης νίκης τῶν Τούρκων ἀφορμὴν ἔλεγε τὴν κάθειρξιν αὐτοῦ, καὶ προσέφητευσεν, ὅτι ταχέως πάλιν ἦνέλε καταστῆ ἀναγκᾶς καὶ κληθῆ εἰς μεγίστας τιμὰς.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως δὲν ἐφαίνετο μέλλουσα νὰ ἀληθεύσῃ ἡ προφητεία του. Ἡ τοῦ Κουντουριώτου Κυβέρνησις ἦν ἐπὶ τοῦ κολοφῶνος τῆς ἰσχύος αὐτῆς· στηριζομένη δὲ ἐπὶ τῆς εὐπόρου ἐμπορικῆς τάξεως, ἐπὶ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος πεπαιδευμένων, καὶ πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς ὕλικῆς βοήθειας τῶν ἀγγλικῶν δανείων, κατέρθωσε νὰ καταπνίξῃ πάσας τὰς ἰδιοθούλους καὶ μικροτοπικὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς. Οὕτω δὲ ἐν μὲν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι κατέβαλε τὸν *πρωτοκλέφτην* Μακρῆν, ἐν τῇ ἀνατολικῇ δὲ τὸν ἰσχυρὸν τοῦ Κολοκοτρώνου σύμμαχον Ὀδυσσεά.

Κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη εἶχε προδηλότερον καταφανῆ, ὅτι ὁ φιλόδοξος ὀπλάρχηγός προσεπάθει νὰ καταστήσῃ κράτος ἐν κράτει, καὶ νὰ καρπωθῇ τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα, ἵνα ἰδρύσῃ ἐαυτῷ ἰδίαν ἡγεμονείαν ἐκ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἀποπειραθεὶς δὲ νὰ σαγγηνεύσῃ τὸν λόρδον Βύρωνα, εἶχε τοῦλάχιστον κατορθώσει νὰ διαθέσῃ τοὺς φίλους του Στάνωπ καὶ Τρελώνεϋ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ὥστε πᾶσαν οὗτοι τῆς Ἑλλάδος σωτηρίαν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ὀδυσσεῶς μόνον ἔβλεπον ἐνσαρκου-

μένην. Ὁ παράδοξος μάλιστα ψευδευλαβὴς Τρελώνεϋ εἰς τοσοῦτον προήλθε θαυμασμοῦ πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ὥστε ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ ῥωμαντικοῦ ἐκείνου ἥρωος, καὶ κατόκησε μετ' αὐτῆς ἐν σπηλαίῳ τινὶ τοῦ Παρνασοῦ παρὰ τὸ Καστρί. Ἀλλῶς ὅμως ἐσκέπτετο ἡ Κυβέρνησις, ἥτις μὴ ἀποδεξαμένη τὴν συνδρομὴν, ἣν μεθ' ἱκανῆς ἐπιμονῆς προσέφερεν αὐτῇ κατὰ τῶν πελοποννησιακῶν ἀνταρτῶν ὁ ὀπλαρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, προὔτίμησε τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Γούρα καὶ τοῦ Καραϊσκάκη. Ἡ ἀνακωχὴ ἤδη ἐκείνη, ἡ συνωμοτολογία μετὰ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1822, εἶχεν ἐγείρει ὑπόφιας κατ' αὐτοῦ, καὶ τοι κατόπιν ἐθεωρήθη ὡς πατριωτικὸν στρατήγημα, χάριν προστασίας τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος γενόμενον. Τὸν Δεκέμβριον ὅμως τοῦ 1824 ἀπεκλύφθησαν ἐν πάσῃ αὐτῶν τῇ μελανότητι τὰ σχέδια τοῦ ἀνδρός, ὅστις διεπραγματεύετο νέαν συνθήκην μετὰ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, ἀπαιτῶν δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ὀπλαρχηγίαν τῆς Ἑλλάδος, ὡμολόγει εἰρήνην πρὸς τὸν Σουλτάνον, καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀπουσίας τῶν κατὰ τῶν πελοποννησιακῶν ἀνταρτῶν στρατευσάντων ρουμελιωτῶν, ἐκάλει τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς Εὐβοίας εἰς Ἀττικὴν. Ἀλλ' ἡ προδοσία ἀπέτυχεν. Ὁ Γούρας ἐστράτευσεν ὡς ἐκδικητὴς τῆς πατρίδος κατὰ τοῦ προτέρου κυρίου καὶ διδασκάλου του, καὶ ἐπανακάμφας ἐκ τῆς Πελοποννήσου τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1825, προσέβαλε παρὰ τὴν Δωρίδα τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν τοῦρκον στρατηλάτην Ἀδβὰς Πασσᾶν, καὶ ἀπέκρουσεν αὐτοὺς μέχρι Χαιρωνείας. Παρὰ τὰς Λιβανάτας ἠναγκάσθη ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ παραδοθῇ ἄνευ ὅρων εἰς τὸ παλαιὸν αὐτοῦ πρωτοπαλλήκαρον. Ἀλυσίδετον παρήγαγον αὐτὸν πρὸ τοῦ ἐν τῷ Παρνασσῷ σπηλαίου, ἐν ᾧ εἶχεν ὀχυρωθῇ ἡ οἰκογένεια καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Τρελώνεϋ· ἀποτυχούσης δὲ τῆς πρὸς παράδοσιν αὐτῶν γενομένης ἀποπειράς, ἐκόμισαν τὸν δεσμώτην εἰς Ἀθήνας. Ἡ ὑπόληψις αὐτοῦ παρὰ τῷ λαῷ καὶ τοῖς στρατιώταις εἶχε παντελῶς ἐκπέσει, καὶ οἰκτρὰν πλέον μόνον εἰκόνα πεπτωκότος μεγαλείου παρίστα ὁ Ὀδυσσεύς. Αἱ γυναῖκες ἐρρόαπιζον αὐτόν, τὸ δὲ πλῆθος ὀλίγου δεῖν ἐλιθοβόλει καθ' ὁδὸν τὸν ἥρωα τοῦ Χανίου τῆς Γραβιᾶς. Ἀφοῦ ἐβασάνισαν αὐτόν, ἵνα δηλώσῃ ποῦ εἶχε κρύψει τοὺς θησαυροὺς του — τὸ τίμημα τῆς προδοσίας αὐτοῦ, — ἤγαγον αὐτόν τέλος εἰς τὴν

Ἀκρόπολιν, καὶ καθεῖρξαν αὐτὸν ἐν τῷ δεξιᾷ τῶν Προπυλαίων ἐνε-
τικῷ πύργῳ. Ἐκεῖ, παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου νί-
κης, εὐρέθη χαμαὶ τὴν 16 Ἰουλίου 1825, συντετριμμένα ἔχων τὰ
μέλη, καὶ ὁ λαὸς διηγεῖτο εἰς τοὺς ἐρωτῶντας ξένους, ὅτι ἐκρημνί-
σθη ἀποπειραθεὶς νὰ δραπετεύσῃ. Οἱ μεμυημένοι ὁμῶς ἐγίνωσκον,
ὅτι εἶχε πνιγῇ καὶ ῥιφθῇ ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ πύργου κατὰ δια-
ταγὴν τοῦ Γούρα, καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου ἐκλείσε
τοὺς ὀφθαλμούς, ὅτε ὁ πιστὸς θεράπων ἀπηλλάγη βιαίως τοῦ κιν-
δυνώδους αὐτοῦ ἀντιπάλου (1).

Ἡ ὑπὲρ τοῦ Ὀδυσσεῶς συμπάθεια τῶν ἁγγλων αὐτοῦ φίλων ὀλί-
γον ἔλειψε νὰ ἀποβῇ αὐτοῖς ὀλεθρία. Καὶ ὁ μὲν Στάνωπ εἶχεν ἀσφα-
λισθῇ ἐν καιρῷ· ἀλλ' ὁ Τρελώνεϋ εὐρέθη στενότατα συνδεδεμένος
μετὰ τῆς τύχης τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, ἡ δὲ Κυβέρνησις δὲν ἠσχύνθη
νὰ παραδεχθῇ τὴν πρότασιν Σκώτου τινός, ἀναδεξαμένου νὰ ἀνέυρῃ
καὶ δολοφονήσῃ τὸν Τρελώνεϋ. Ἀλλ' ὁ Ἄγγλος ἡμύνατο ἐπιτυ-
χῶς κατὰ τῶν μισθοφόρων ληστῶν, καὶ μόνον κατόπιν, ὅτε, ἐπὶ τῷ
ἀκούσματι ὅτι ὁ Τρελώνεϋ ἐφύλασσε τοὺς θησαυροὺς τοῦ πενθεροῦ
του, ἠῤῃξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν προσβολῶν καὶ ἐπέκειτο τακτικῇ
τοῦ σπηλαίου πολιορκία, κατέλιπεν οὗτος τὸ ἄσυλον αὐτοῦ καὶ
ἔφυγεν αἰσίως εἰς Κεφαλληνίαν μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ τῆς
περιουσίας του.

Ἡ Κυβέρνησις, ὡς βλέπει τις, ἐκαρποῦτο ἀμειλίχτως τὴν νίκην
αὐτῆς. Ἐν Πελοποννήσῳ διῆγον οἱ παρὰ τοῦ Κωλέττου μεταπεμ-
φθέντες Ρουμελιῶται ὡς ἐν χώρᾳ ἐχθρικῇ. Ἐλυον τὰ κτήνη τῶν
χωρικῶν ἀπὸ τῶν ἀρότρων, ἐλθίζοντο καὶ κατηρήμουν τοὺς ἀγροὺς,
ἡ δὲ γῆ ἔμενεν ἄσπορος καὶ ὁ λαὸς ἐκτεθειμένος εἰς λιμοκτονίαν.
Οἱ ὅπλαρχηγοὶ ἐπληρώνοντο παρὰ τῆς Κυβερνήσεως μισθοὺς καὶ
σιτηρέσια διὰ στρατοὺς οὐδέποτε ἐπιθεωρουμένους, ὁ δὲ Γούρας, ἐν
παραδείγματι, ἐλάμβανε σιτηρέσιον διὰ 12,000 ἄνδρας, καὶ τρι-
σχιλίους μόνον ἔχων ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ. Αὐτὸ ἦν τὸ ἀνοι-
κτὸν καὶ ἀκόρεστον χάσμα, ὅπερ κατέπτε τὸ ὑπόλοιπον ἀμφοτέρων τῶν

(1) Κατὰ τοῦ Σουρμελῆ (Ἱστορ. τῶν Ἀθηνῶν, 1834) ὑπερασπίζει τὸν Ὀδυσσεῆ
ὁ Παπαδόπουλος ἐν τῇ « Ἀνασκευῇ τῶν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἀθηνῶν ἀναφερομέ-
νων περὶ τοῦ στρατηγοῦ Ὀδ.σσεῶς ». ἈΘ. 1837.

δανείων· καὶ ὅσα δὲν εἶχεν ἤδη πληρώσει ὁ Κουντουριώτης εἰς ἀποζημιώσεις τῶν πατριωτῶν αὐτοῦ δι' ἀνύπαρκτα ὑδραῖκά πυρπολικά, οὐδαμῶς βλάψαντα τὸν ἐχθρόν, ἔδαπανῶντο νῦν εἰς προμήθειαν κεντημένων ἐνδυμάτων καὶ ἐπαργύρων ὅπλων, δι' ὧν κοσμούμενοι ἐπόμπευον οἱ τὸν δεύτερον ἐμφύλιον πόλεμον καταπνίξαντες πιστοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται. Οἱ περὶ τὸν Κουντουριώτην ἄνθρωποι τῆς τάξεως εἶχον καταστή ὅργανα ἀταξίας. Κατασπατάλησις τῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἐπαχθέσιν ὅροις ληφθέντων δημοσίων χρημάτων, ἀσυνείδητος τῆς νίκης κάρπωσις κατὰ τῶν ὑποταχθέντων ἀνταρτῶν, μικρόθυμος τῆς Ὑδρας προτίμησις, διανομὴ τῶν θέσεων καὶ ἀξιωματῶν εἰς ἐξωλέστατα πρόσωπα—ὅποιοι οἱ τὰς ὁδοὺς τοῦ Ναυπλίου πληροῦντες συνταγματάρχαι ἀπὸ φαρμακοποιῶν καὶ λοχαγοὶ ἀπὸ θαλαμηπόλων—: ταῦτα πάντα εἰσὶν ἀναντιρρόητως βαρύνταται ψόγοι καὶ διττῶς βαρεῖς ἐν καιρῷ φοβεράς ἐθνικῆς κρίσεως. Διότι μετ' ἐκπλήξεως ἐρωτᾷ ὁ βλέπων τὴν εἰκόνα τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατούσης ἀναρχικῆς τύρβης ὑπὸ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Κουντουριώτου— ποῦ ἦσαν λοιπὸν οἱ Τούρκοι; δὲν ὠφελήθη ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ἐκ τῆς παρεχομένης αὐτῷ διὰ τῶν ἐρίδων τῶν ἀνταρτῶν λαβῆς;

Αἱ πολεμικαὶ τῶν Τούρκων ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὸ ἔτος 1824 τοσοῦτον χαλαρῶς καὶ νωχελῶς, ὥστε ἐφαίνετο οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ὁ Μαχμούτ ἤθελε νὰ παράσχη καιρὸν εἰς τοὺς στασιώτας γκισούρας νὰ σπαράξωσιν ἀλλήλους. Κατὰ τε τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν Ἑλλάδα οὐδὲν σχεδὸν ἐγένετο, ἐκτὸς τῶν συνήθων θερινῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες ὅμως ἐπεχειρήθησαν διὰ τοσοῦτον ὀλίγων δυνάμεων, ὥστε οἱ Ἕλληνες δὲν κατέβαλον πολὺν κόπον εἰς ἀπόκρουσιν τῶν προσβολῶν. Ὁ Γούρας καὶ ὁ Πανουριᾶς ἀπέκρουσαν παρὰ τὸν Μαραθῶνα καὶ τὴν Ἀμπλιανὴν τὸν εἰσβαλόντα εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐχθρόν, ἐνῷ ὁ Μαυροκορδάτος ὑπερήσπιζεν ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι τῆς θέσεως τοῦ Λυγοβιτισίου κατὰ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη. Ἀφορμὴ ὅμως τῶν χαλαρῶν ἐκείνων κινήσεων τῶν Τούρκων δὲν ἦτο ἐξάντλησις μόνον, ἀλλὰ καὶ παντελής μεταβολὴ πολεμικοῦ σχεδίου.

Ὁ Σουλτάνος, παραιτηθεὶς τῆς ἰδέας τοῦ νὰ καταπαύσῃ τὴν ἐπανάστασιν δι' εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐσκέφθη μᾶλλον νὰ στε-

ρήση τὸν ἐχθρὸν τῶν ἐξώθεν βοηθημάτων, πρὶν ἢ προσβάλῃ αὐτὸν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς δυνάμεώς του. Οὕτω δὲ ἤθελε νὰ καταστρέψῃ τὸν ἐλληνικὸν στόλον, οὗτινος στερουμένη τὴν βοήθειαν ἡ ἐπανάστασις ἤθελε σθεσθῇ ἀφ' ἐαυτῆς· καὶ ἀνάγκη πρὸ παντός ἦτο νὰ ὑποταχθῶσιν αἱ τρεῖς ἡγεμονίδες νῆσοι, Ὑδρα, Σπέτσαι καὶ Ψαρά, ὡς καὶ ἡ Κάσος καὶ Σάμος, ὧν οἱ ναῦται ἀπετέλουν τὴν ζύμην τοῦ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ. Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν ἐπῆρ-
 κουν — ὡς κάλλιστα συνησθάνετο ὁ Μαχμουτ — αἱ ἴδιαι αὐτοῦ δυνάμεις. Ὅθεν, συνεπῆς πρὸς τὴν πολιτικὴν, ἥτις παρορᾷ μικρὸν κα-
 κὸν πρὸς μεῖζονος ἀποφυγὴν, ἐρρίφθη ὁ Σουλτάνος εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ Αἰγυπτίου ὑποτελοῦς, οὗτινος μόνου ἡ συνδρομὴ ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ κατὰ θάλασσαν τῶν Ἑλλήνων. Δὲν ἡπατάτο δὲ ὁ Μαχμουτ περὶ τῶν κινδύνων τῆς τοιαύτης συμμαχίας. Διότι ἐφαίνετο νῦν ἐνισχύων οὕτω καὶ ἐπικυρῶν τὰς πρὸς ἰδίαν καὶ ἀνεξάρτητον ὑπαρξίν τάσεις τῶν μεγάλων αὐτοῦ ὑποτελῶν, αὐτὸς ὁ εἰς κατάπνιξιν αὐτῶν ἀνέκαθεν ἐργασθεὶς. Ἀλλὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχον διδάξει τὸν Σουλτάνον, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἀξιοκα-
 ταφρόνητοι ἐχθροὶ ἐπὶ τῆς ὀρεινῆς καὶ φύσει ὀχυρᾶς τῶν χώρας· ἄλ-
 λως τε δὲ ἡλπίξεν ἴσως νὰ καταβάλῃ πρῶτον τὸν βέβαιον ἐχθρὸν διὰ τοῦ ἀδελφικοῦ φίλου, καὶ νὰ ἐκκαθαρίσῃ βραδύτερον τοὺς μετὰ τούτου λογαριασμοὺς αὐτοῦ. Ὁ Χοσρέφ Πασσᾶς, ἔμπιστος τοῦ Μαχμουτ καὶ θανάσιμος τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐχθρὸς, εἰσηγήσατο εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅτι ὁ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πόλεμος ἤθελεν ἐξαντλήσει τοὺς χρηματικούς καὶ πολεμικούς πόρους τοῦ Αἰγυπτίου καὶ κατα-
 στρέψει τὸν εὐρωπαϊκῶς ἡσκημένον καὶ ὀργανισμένον στρατὸν αὐ-
 τοῦ. Ἄν δὲ τὸναντίον ὁ στρατὸς οὗτος κατέβαλλε τοὺς Ἕλληνας, ἐδικαιολογεῖτο ἐπὶ μᾶλλον ἡ εἰσαγωγὴ ὁμοίου στρατιωτικοῦ συστή-
 ματος ἐν Τουρκίᾳ, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν « νέων διατάξεων » τοῦ Σουλ-
 τάνου Σελήμ, καὶ ἡ διὰ τοῦ μέσου τούτου περιστολὴ τοῦ ὑπερφιά-
 λου τῶν Γιαννιτσάρων. Εἴτε λοιπὸν κατεσυντρίβετο ὁ λίαν ἰσχυρὸς καὶ ἐπίφοβος ὑποτελής ἐν τῇ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πάλῃ, εἴτε τούλάχιστον ἐπερατοῦτο ἡ ἐπανάστασις αὕτη καὶ κα-
 τελύοντο συγχρόνως οἱ τοῦ Ἰσλάμ πραιτωριανοὶ Γιαννίτσαροι, κατ' ἀμφοτέρως τὰς περιπτώσεις ἐβελτιοῦτο ἡ τῶς θέσις τῆς Τουρκίας.

Οὕτως ἀπέστειλεν ὁ Μαχμούτ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1824 πράκτορά του τινὰ εἰς Αἴγυπτον καὶ προσήνεγκεν εἰς τὸν αἰγύπτιον σφετεριστὴν τὴν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολέμου.

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, σκεπόμενος ὑπὸ τοῦ θορύβου τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἶχεν ἱκανῶς κραταιωθῆ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν τῇ δεσποτείᾳ τῆς Αἰγύπτου, ἣν εἶχε σφετερισθῆ, καὶ ἦν πράγματι ὅ,τι ὁ Σουλτάνος ἠδύνατο νὰ ᾔηνε. Τὸ μυστήριον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ εἶνε ὁ ἐξευρωπαϊσμός τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀφθόνων πολιτικῶν καὶ ὕλικῶν μέσων, ἅτινα παρέχει εἰς τὸν ἰσχυρὸν ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος, εἶχεν ἀπολέσει ἐνωρὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ, Ἀγᾶν τῶν ὁδοφυλάκων. Ὁ δὲ διοικητὴς τῆς Καβάλας, ἐκπλαγεὶς τὴν ἀσυνήθη τοῦ παιδὸς εὐφυΐαν, παρέλαβεν αὐτὸν οἰκᾶς καὶ τὸν ἀνέθρεψε διὰ τὸ ἐμπόριον. Οὕτω δὲ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἔμελλε βραδύτερον νὰ δεσπόσῃ ἰσχυροῦ κράτους καὶ νὰ κρατῇ ἀνήσυχον καὶ ἀγωνιώσαν τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν, ἵστατο νέος παρὰ τὴν τράπεζαν ἐργαστηρίου, καπνὸν καὶ σιγᾶρα πωλῶν.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον ἐστρατεία τοῦ Βοναπάρτου, ἥτις πολλὰ ζωῆς σπέρματα ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξήγαγεν εἰς φῶς, ἐσήμανεν ἐπίσης καὶ τὴν ἐκ τοῦ σκότους καὶ τῆς ἀρανεΐας ἔξοδον τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἡ Πύλη ἐστρατολόγησεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἵνα πολεμήσῃ τοὺς Γάλλους, τὸ δὲ διαπνέον τότε τὸν κόσμον στρατιωτικὸν πνεῦμα ἐξωογόνησε καὶ τὸν παρὰ τὴν τράπεζαν τοῦ ἐργαστηρίου μαθητευόμενον. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἔλαβε βαθμὸν δεκανέως, καὶ τριακοσίων ἡγούμενος Ἀλθανῶν ἀπῆλθεν εἰς Αἴγυπτον. Νέος ἐκεῖ κόσμος ἠνέψχθη πρὸ αὐτοῦ. Ἡ Αἴγυπτος ἦν τότε σφαῖρα παιδιᾶς τῶν ποικιλοτάτων μερίδων καὶ ἐθνῶν. Τοῦρκοι, Μαμελοῦχοι καὶ Γάλλοι ἡμφισβήτην τὴν κατοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου· ὁ δὲ λαὸς ἔπασχεν ἀναγκαιῶς ἐκ τῶν ἐρίδων τῶν ἰσχυρῶν, ὑπὸ βαρυτάτους στενάζων φόρους. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γάλλων καλίστατο προδηλότερον ὁσημέραι, ὅτι οἱ Μαμελοῦχοι, οἱ ὡς ἀντίρροποι τῶν Γιανικισάρων κληθέντες ὑπὸ τοῦ Σελῆμ εἰς τὴν Αἴγυπτον κερκάσιοι ἐκεῖνοι μισθοφόροι, ἐπωφθαλμίῳ τὴν κυριαρχίαν τῆς χώρας. Ὁ τὴν τουρκικὴν ἀρχὴν ἐν Καίρῳ ἐκ-

προσωπῶν Πασσᾶς εἶχε παντελῶς ἐξουθενωθῇ. Ὑποτελές κράτος ἐν οἰκτροτάτῃ διατελοῦν διαφθορᾷ, κατακτητικῇ στρατιᾷ ἐπανισταμένη κατὰ τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς, ἐκπεπτωκῶς καὶ πάντῃ ἀποκεκτνωμένος πληθυσμός, πωλούμενος ἀναισθήτως εἰς τὸν ἰσχυρότερον· τοιαύτῃ ἦν ἡ γενικὴ παραλυσία καὶ ἀναρχία, ἣτις ἐνέπνευσε τὰς λαμπροτάτας ἐλπίδας εἰς τὴν ἐπίμονον καὶ ἐπιδέξιον τοῦ Μεχμέτ φιλοδοξίαν. Οὕτω δὲ ἀπεφάσισε νὰ καταστῇ δεσπότης τῆς ἀδεσπότης Αἰγύπτου. Ἐξέφθῃ λοιπὸν εἰς μέσον τῶν ἐριζόντων, ὅτε μὲν εἰς τὴν μίαν ὅτε δὲ εἰς τὴν ἄλλαν τῶν μερίδων κατὰ τὸ φαινόμενον συντασσόμενος, κατὰ βάθος ὅμως προσπαθῶν νὰ καταστρέψῃ τοὺς μὲν διὰ τῶν δέ. Πάσης ἐν Καίρῳ γινομένης ἐπαναστάσεως μετεῖχε καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς πιστῆς ἀλθανικῆς του σωματοφυλακῆς, καὶ συνεμάχει μὲν μετὰ τῆς Πύλης, ὅσῃς ἦτο ἀνάγκη νὰ ταπεινωθῶσιν οἱ Μαμελοῦχοι, συνεδέετο δὲ μετὰ τούτων, ἵνα κλονήσῃ τὴν δύναμιν τῶν προτέρων αὐτοῦ συμμάχων. Ἐντὸς ὀλίγου κατῴρῃσε νὰ ἐξολοθρεύσῃ ἀλληλοδιαδόχως τοὺς μᾶλλον διακεκριμένους τούρκους Πασσάδες καὶ μπέηδες τῶν Μαμελοῦκων. Ἀφοῦ δὲ κατέστησεν ἀθλαβεῖς τοὺς μὲν διὰ τῶν δέ, ἐδέξατο προσεγεγῆν παρὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ Πασσᾶ, μετὰ πολλὴν ὅμως προσπεποιημένην ἀντίστασιν καὶ οἶονεἰ εἰς τὴν βίαν μόνον ὑπέικων. Κατορθώσας δὲ διὰ τῆς δραστηριότητος τῶν πράκτόρων αὐτοῦ καὶ τῆς γαλλικῆς προστασίας νὰ λάβῃ ἐν ἔτει 1806 τὴν Σουλτανικὴν ἀναγνώρισιν, ἔσχε τάχιστα τὴν εὐκαιρίαν νὰ παράσχῃ εἰς τὸν Σουλτάνον ἀναμφήριστον ἀπόδειξιν τῆς ὑποταγῆς καὶ πίστεως αὐτοῦ. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1811 προσεκάλεσε τοὺς Μπέηδες τῶν Μαμελοῦκων, 470 ἐφίππους, εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τοῦ Καίρου, ἵνα μετάσχωσιν ἐορτῆς διδομένης πρὸς τιμὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τουσούν. Φιλοξενήσας δὲ πρότερον καὶ ἐστιάσας αὐτοὺς, περιέζωσεν εἴτα καὶ ἐφόνευσεν πάντας πρὸ τῆς στενῆς βραχῶδους εἰσόδου τῆς ἀκροπόλεως. Εἰς μόνος διέφυγεν ὡς ἐκ θαύματος διὰ τολμηροῦ πηδήματος, πρὶν ἢ κλεισθῶσιν αἱ ἀπαίσιοι τοῦ φρουρίου κιγκλίδες. Συγχρόνως δὲ εἶχε διατάξει ὁ Μεχμέτ νὰ συλληφθῶσι καὶ φονευθῶσιν οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διασπαρμένοι Μαμελοῦχοι, ὁ δὲ λαὸς ἐπέπεσε χαίρων κατὰ τῶν μισητῶν δυναστῶν αὐτοῦ, καὶ κατὰ σωροὺς ἐστάλησαν αἱ κεφαλαί

των εἰς Κάϊρον. Οὕτως, ἐνῷ αἱ « νέαι διατάξεις » τοῦ Σελῆμ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπῆγαγον τὴν κραταίωσιν τῶν πραιτωριανῶν καὶ τὴν πτώσιν τοῦ ἀναμορφωτοῦ Σουλτάνου, κατέδειξεν ὁ Μεχμέτ μετὰ φοβερᾶς πειστικότητος, διὰ τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ ἐκείνου πραξικοπήματος κατὰ τῆς στασιαστικῆς σπείρας τῶν Μαμελούκων, πῶς πρέπει νὰ γίνωνται αἱ ἀναμορφώσεις ἐν Ἀνατολῇ. Συνέβη πολλάκις νὰ συζητήσωσιν εὐρωπαῖοι περιηγηταὶ μετὰ τοῦ Μεχμέτ περὶ τῆς αἰγυπτιακῆς ἐκείνης νυκτὸς τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου· ἐλάλει δ' οὗτος περὶ αὐτῆς τοσοῦτον ἀπαθῶς, ὥσανεὶ προέκειτο περὶ σεισμοῦ ἢ περὶ ἄλλης τινὸς τοιαύτης φοβερᾶς φυσικῆς ἀνάγκης. Ἄν τις σφοδρῶς τῷ ἐπετίθετο, ἀπῆντα προσφωῶς, ὅτι αἱ πράξεις αὐτοῦ ἤθελον πολὺ εὐκολώτερον συγχωρηθῇ ὡς ἀναγκαῖαι πρὸ τοῦ κριτηρίου τῆς ἱστορίας, ἢ ὁ φόνος τοῦ δονκὸς τοῦ Ἑγγιέν, ὃν δὲν ἤθελε βεβαίως δυνῇ ὁ Ναπολέων νὰ δικαιολογήσῃ τόσον εὐκόλως.

Ἀπὸ τῆς σφαγῆς τῶν Μαμελούκων ἄρχεται ἰδίως ἡ κυριαρχία καὶ ἡ διοικητικὴ ἐνέργεια τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἀντὶ νὰ ἀρκεσθῇ οὗτος εἰς τὴν ἐπιτευχθεῖσαν νίκην, προσεπάθησε νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτὴν εἰς αἰί. Οἱ πόροι τῆς χώρας εἶχον ἐξαντληθῇ ὅλως ὑπὸ τῶν ἀπαύστων πολέμων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν, οἱ δὲ τακτικοὶ φόροι μόλις ἐξῆρχουν εἰς πληρωμὴν τοῦ ἐτησίου εἰς τὴν Πύλιν τέλους. Ὁ Μεχμέτ ἐπεχείρησε τότε τολμηροτάτην καὶ βιαιοτάτην πρᾶξιν, εἰς καθίδρυσιν ἰσχυρᾶς διοικήσεως ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς ἀμηχανίας. Καταλαβὼν πᾶσαν τὴν γῆν ἐν Αἰγύπτῳ, ἰδιοποιήθη τὴν τε δημόσιον καὶ ἰδιωτικὴν περιουσίαν, τῶν τε Μαμελούκων καὶ τῶν Τούρκων τὰς κληρονομίας. Ἐκβαλὼν δὲ ἀνεξαιρέτως καὶ ἀνελεημόνως τοὺς τέως κυρίους, ἐγένετο πάντων διάδοχος, φυσικώτατα οὕτως εἰπεῖν καὶ ὥσανεὶ ἐνοεῖτο τοῦτο ἄφ' ἑαυτοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα, μεταβαλὼν τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἐκάλυψε διὰ βαμβακοφυτειῶν τὴν σιτηρὰ τέως μόνον παράγουσαν χώραν. Κατέστησε κτήματα καὶ ὄργανα αὐτοῦ παραγωγικὰ πάσας τὰς ὑλικὰς δυνάμεις, τὴν τε φύσιν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν διὰ μονοπωλίων τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν. Μετεποίησεν οὕτω πᾶσαν τὴν Αἰγυπτον εἰς μέγα ἐργοστάσιον γεωργῶν καὶ βιομηχάνων, ὑπηρετούντων εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ καὶ τὴν φιλοδοξίαν. Ἐφαρμόσας δὲ ἐν τῇ

Ανατολῇ τὰς ὑπ' αὐτοῦ μεγάλως θαυμαζομένας ναπολεοντείους κυ-
 βερνητικὰς θεωρίας, κατέστησεν ἑαυτὸν ἀπεριόριστον κύριον τῆς
 ζωῆς καὶ τῆς τύχης τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, ὧν ἄλλους μὲν ἐνέδυσσε τὴν
 στρατιωτικὴν στολὴν, ἄλλους δὲ ἀπασχόλησεν ἐν τοῖς ἐργαστασίοις
 ἢ ἐν τοῖς νεωρίοις τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ λαὸς ὥφειλε νὰ γεωργῇ
 τὴν γῆν καὶ νὰ χορηγῇ εἰς αὐτὸν εὐθηνὰ προϊόντα, ἅτινα ἡδύνατο
 οὕτως νὰ πωλῇ ἐπὶ σπουδαίῳ κέρδει. Οὕτως ἡδύνατό τις ἀληθῶς νὰ
 εἴπῃ, ὅτι ὁ Μεχμέτ ἦν ὁ μόνος κτηματίας, ὁ μόνος βιομήχανος καὶ
 ὁ μόνος ἔμπορος τῆς Αἰγύπτου. Εἶχε δὲ ἀπομιμηθῇ πάντα τοῦ εὐ-
 ρωπαϊκοῦ καισαρισμοῦ τὰ τεχνάσματα, δι' ὧν, ἔστω καὶ πρὸς ζη-
 μίαν τῆς μελλούσης ἐθνικῆς εὐημερίας, αὐξάνονται αἱ ἀμυντικαὶ ду-
 νάμεις χώρας τινός, καὶ ἐντείνεται μέχρις ἐσχάτων ἡ φορολογικὴ
 παραγωγικότης τῶν ὑπηκόων. Μόνον ἐπὶ τοῦ φοίνικος, τοῦ φλοιοῦ
 καὶ τῶν φύλλων αὐτοῦ, τῶν καρπῶν του καὶ τῶν πυρήνων των ἐθά-
 ρυνε φόρος πεντήκοντα τοῖς ἑκατόν.

"Ὅπως ὅμως φρόνιμός τις καλλιεργητὴς αὐξάνει τὴν ἐργατικότη-
 τα καὶ τὴν προθυμίαν τῶν δούλων αὐτοῦ δι' ἐκτάκτων ἀμοιβῶν καὶ
 διασκεδάσεων, καὶ ἐμπνέει αὐτοῖς ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς
 ξένης ἐπιχειρήσεως, οὕτω κατώρθωσεν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς νὰ συνειβίσῃ
 τοὺς Αἰγυπτίους εἰς τὰ ἐν πολλῷ ἰδρῶτι παρεχόμενα ἀγαθὰ τῆς
 εὐρωπαϊκῆς ἀγωγῆς. Κατέχων καὶ καρποῦμενος τὴν κοιλάδα τοῦ
 Νείλου, τὸν μαργαρίτην αὐτὸν τῆς γῆς, ὡς μόνος ἔλεγε, ἤλπιζε
 νὰ αὐξήσῃ τοσοῦσον τὰς προσόδους καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ, ὥστε νὰ
 καταστῇ ἡ Αἴγυπτος ἡ ἕκτη μεγάλη δύναμις. Ἐμενεν ὅμως, ἐν-
 νοεῖται, μεγάλη τις ἐτι δυσχέρεια, ἣτις ἔπρεπε νὰ νικηθῇ: ἡ τῶν
 σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλην. Διότι δέν ἦτο πιθανόν, ὅτι ὁ Σουλ-
 τάνος ἠθελε προσίδει ἀταράχως τὴν προαγωγὴν ὑποτελοῦς πολλῷ
 ἰσχυροτέρου καὶ κινδυνωδεστέρου τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Εἶνε δὲ ἀκριβῶς
 φαινόμενον μεγάλης σημασίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀνατολῆς καὶ σπου-
 δαιοτάτῃ συνέπειᾳ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι παρεκώλυσεν
 αὕτη οἰονδήποτε κίνημα τοῦ Σουλτάνου κατὰ τοῦ αἰγυπτίου ὑποτελοῦς
 του καὶ ἐβοήθησεν οὕτω ἐμμέσως τὴν προαγωγὴν ἐκείνου. Ὁ Μεχμέτ
 Ἀλῆς ἐγνώριζε κάλιστα νὰ ὠφελῇται ἐκ τῶν πολιτικῶν συμπτώ-
 σεων· δέν παρεσύρθη δὲ οὔτε ὑπὸ τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀλῆ, οὔτε

ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐξηκολούθει πληρώνων ἡσύχως τὰς χρηματικὰς αὐτοῦ εἰς τὴν Πύλην εἰσφοράς, καὶ ἀμετάπτωτον πρὸς αὐτὴν πίστιν ἐξωτερικῶς ἐπιδεικνύμενος. Περιοριζόμενος ὁμως εἰς τοῦτο καὶ ἀταράχως προσθλέπων τὸν ἄπελπιν ἀγῶνα τοῦ Σουλτάνου κατὰ τῶν Ἑλλήνων, μόνον λόγον εἶχε τῆς καιροσκόπου ταύτης οὐδετερότητος τὴν ἐνδόμυχον αὐτοῦ ἐπιθυμίαν, ὅπως ταπεινώσῃ τὸν Σουλτάνον. Ἐμελλε δὲ τέλος νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ Μαχμούτ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδυναμίαν καὶ τὴν ἀνάγκην αἰγυπτιακῆς συνδρομῆς. Ἐμελλεν αὐτὸς νὰ ἀποταθῇ πρῶτος εἰς τὸν ὑπερίσχυρον αὐτοῦ ὑποτελῆ, καὶ παραδίδων αὐτῷ τὴν Κρήτην, τὴν εἰς Ἑλλάδα ἄγουσαν γέφυραν, νὰ ἀνοίξῃ αὐτῷ μόνος τὴν εἰς Εὐρώπην — ἴσως καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν — φέρουσαν ὁδόν.

Οὕτω συνηντήθη τὸ σχέδιον τοῦ Χοσρέφ Πασσᾶ καὶ τοῦ Μαχμούτ πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ Αἰγυπτίου. Ἐνῷ ὁ Σουλτάνος ἠλπίζε νὰ ἐξασθενώσῃ καὶ ἐξαντλήσῃ τὸν ὑποτελῆ αὐτοῦ διὰ τοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος πολέμου, οὗτος τὸναντίον προσεδόχα ἐξ αὐτοῦ προαγωγὴν. Ἀμα δὲ παραστάντος ὡς ἰκέτου τοῦ Σουλτάνου, δὲν ἐσκέφθη πολὺ ὁ Μεχμέτ, ἀλλ' ἐδράξατο πάραυτα τῆς παρεχομένης αὐτῷ εὐκαιρίας ὅπως ῥιζώσῃ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἀποποιηθεὶς τὴν ἀρχιστρατηγίαν δι' ἑαυτόν, ἀπεδέξατο αὐτὴν διὰ τὸν υἱόν του Ἰβραήμ, καὶ μετεδίβασεν αὐτῷ πανηγυρικῶς τὴν ἐπιτραπεῖσαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐξουσίαν. Ὁ κατάλογος τῶν προβιθασμῶν τῶν ἀνωτέρων τουρκικῶν ὑπαλλήλων φέρει ἐν ἔτει 1824 τὸν Ἰβραήμ ὡς διοικητὴν τῆς Ἀβυσσινίας καὶ τοῦ Μωρέως, ἔμελλον δὲ νῦν οἱ Ἕλληνες νὰ καταμάθωσιν, ὅποῖον φοβερὸν ὄγκον ἰσχύος παρεῖχον εἰς τὸν νέον αὐτῶν πολέμιον εὐρωπαϊκὰ πολεμικὰ μέσα καὶ διοικητικὰ ὄργανα. Ὁ Μεχμέτ παρεσκεύασε στόλον ἐκ 54 πολεμικῶν καὶ 400 φορτηγῶν πλοίων, καὶ ἡύξησε τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀπὸ 19 εἰς 90 χιλιάδας ἀνδρῶν. Διέταξε τὴν ἄσκησιν χιλιάδων αἰχμαλώτων μαύρων ἀποδειχθέντων δι' αὐτῶν ἀνικάνων εἰς τοιαύτης φύσεως κόπους, κατέταξε δι' ἀναγκαστικῆς στρατολογίας τριάκοντα χιλιάδας Φελλάχων εἰς τὸν τακτικὸν αὐτοῦ στρατόν. Οὐδὲ χρημάτων οὔτε κόπου ἐφείσθη, ὅπως καλέσῃ εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ εὐρωπαϊοὺς καὶ ἰδίως τῆς ναπολεοντείου σχολῆς ἀξιωματικούς, προσεκτέσαστο δὲ πεπειραμένον διαχειριστὴν διὰ

τὸν στόλον αὐτοῦ τὸν γάλλον Λεττελλιέ, καὶ παρορμήσας τὸν ἱκανώτατον συνταγματάρχην Σέβ νὰ ἀσπασθῇ τὸν Ἰσλαμισμὸν, κατέστησεν αὐτὸν στρατηγόν. — Ἡ τελετὴ τῆς ἐξωμοσίας σου, εἶπεν αὐτῷ γελῶν εἰς τὸ οὖς, θὰ μείνῃ μυστικὸν ἡμῶν τῶν δύο. Ὁ δὲ Σουλεϊμὰν Μπέης — οὕτως ἐκαλεῖτο ἔκτοτε ὁ συνταγματάρχης — ἐπιγε μὲν τὸν οἶνον αὐτοῦ ἐν τῷ κρυπτῷ, συνεστήσατο ὅμως ἀναφανδὸν χαρέμιον, καταδεικνύων, ὅτι ὁ γνήσιος Γάλλος εἶνε ἀνώτερος τῶν ἀπαιτήσεων τῆς θετικῆς θρησκείας (1). Ὑπῆρξε δὲ ἡ δεξιὰ χεὶρ, καὶ ὁ δεξιώτατος τοῦ Ἰβραὴμ ὑπαρχηγός, ἡ δὲ πολεμικὴ αὐτοῦ πεῖρα καὶ ἀνδρεία πολλάκις ἐπήνεγκον ἐπικαίρως τὴν κρίσιν τῆς μάχης ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἄμεσος τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ σκοπὸς ὑπῆρξεν ἀναγκαίως ἡ Κρήτη, ἄνετος σταθμὸς μεταξὺ Ἀλεξανδρείας καὶ Πελοποννήσου, καὶ κάλλιστον πάντων στρατηγικὸν ὀρμητήριον οἷός-δεῖποτε κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιθέσεως.

Καὶ ἐν Κρήτῃ δὲ εἶχεν ἤδη καταδείξει εἰς τὸν Σουλτάνον ὁ τῶν γεγονότων ροῦς, ὅτι ἦν ἀνίκανος νὰ ὑποτάξῃ τὴν νήσον ἐξ ἰδίας δυνάμεως. Ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ Σφακιανοί, οἱ πολεμικοὶ τῶν Λευκῶν Ὀρέων κάτοικοι, ἠσπάσθησαν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλεπάλληλοι ἐπῆλθον αἱ κατὰ τὸ Θέρισον, τὴν Κρέπαν καὶ τὴν Ἀλιακὴν ἤτται (2). Οἱ Τοῦρκοι περιωρίσθησαν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὰ τρία βόρεια παράλια φρούρια, ἡ δὲ πεδιάς καὶ τὰ ὄρη ἀνῆκον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας.

Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Κρήταις ἀνεφάνη μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας ἡ πρὸς τὴν διχόνοιαν καὶ τὸν φατριασμὸν κλίσις, ἡ ἐθνικὴ αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἀμαρτία. Οἱ Σφακιανοὶ περιέστησαν εἰς ἔριδας πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ἀποσταλέντα εἰς Κρήτην διοικητὴν ῥῶσον Ἀρεντούλην, καὶ τοὺς πεδινούς Κρήτας, οἵτινες δὲν ἔστεργον νὰ ἀναγνωρίσωσι τὰς ἐπὶ ἡγεμονεῖα ἀξιώσεις τῶν ὄρειων. Ὁ ἱκανώτατος ἀρχηγὸς τῶν πεδινῶν Κρητῶν Μελιδώνης ἐδολοφονήθη γευματίζων κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1822 ὑπὸ τοῦ σφακιανοῦ Ρούσου. Ἐξ ἄλλου δὲ κατηγορεῖτο ὁ Ἀρεντούλης ὡς σκοπεύων νὰ

(1) Γερβίνου, Ἱστορία τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, Τομ. 5^{ος}, σελ. 42.

(2) Τὰ περὶ τῶν μαχῶν τούτων βλέπε λεπτομερῶς ἐν τῇ «Περὶ τῆς νήσου Κρήτης» διατριβῇ (τοῦ συγγραφέως) ἐν τοῖς «Καθ' ἡμᾶς Καιροῖς», Ἔτ. 1869, σελ. 489, ἐπ.

καταστήσῃ τὴν Κρήτην ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονείαν ὑπὸ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκήπτρον· καὶ ἀφορμὴν εἰς τὰς ὑποφίας ταύτας πῶν Κρητῶν πατριωτῶν παρῆγον αἱ πρὸς τὴν Ῥωσίαν σχέσεις τοῦ ἀνδρὸς καὶ ἡ προστασία τοῦ Ὑψηλάντου. Ἀλλ' αἱ ἐσωτερικαὶ διαμάχαι ἐξηκολούθησαν καὶ μετὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1822, ὅτε ἐκβληθέντος τοῦ «ῥώσου προδότου» ἀπεστάλη ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τῆς πελοποννησιακῆς Γερουσίας νέος διοικητής, ὁ ὕδραϊος Τομπάζης. Πολύτιμος χρόνος ἤσπασεν εἰς ἀνωφελεῖς περὶ πολιτεύματος συζητήσεις καὶ τοπικὰς συνελεύσεις, ἀντικείμενον ἔχουσας τὰ θεμελιώδη δίκαια τοῦ κρητικοῦ λαοῦ· ἐννοεῖται δὲ κάλλιστα, ὅτι ὁ διὰ τοπικῶν συμφερόντων καταμεριζόμενος καὶ αἰωνίως ἐρίζων λαὸς ἐκεῖνος, καίτοι ἀντιτασσόμενος εἰς τοὺς Τούρκους, δὲν ἦτο ὅμως ἱκανὸς νὰ ἀντιστῇ εἰς τοὺς ἐν ἐνότῃ καὶ συνδέσμῳ συντεταγμένους Αἰγυπτίους. Ἐνῷ οἱ Κρητὲς ὠμίλουν, ἔπραττεν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς. Ταχέως δὲ ἅπασι τῆς νήσου ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, ἀλλεπάλληλοι αἰγύπτιοι στρατοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σούδας, τὰ σπουδαιότερα ἐπαναστατικὰ στίφη, ἅτινα εἶχε συγκεντρώσει ὁ Ἑλληγὴν διοικητὴς Τομπάζης παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἰδης, διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν λογγῶν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, καὶ μετ' ὀλίγον ἤρξατο ἡ εἰρήνευσις τῆς νήσου κατὰ τρόπον ἀναμνησκοντα τὸν ἐξολοθρευμὸν τῶν Μαμελούκων. Δισχίλιοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶχον καταφύγει εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Μελάτου, ἀλλ' ὁ γαμβρὸς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ Χασσάν Πασσᾶς καταφθάσας τοὺς φυγάδας προσέβαλεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασεν εἰς παράδοσιν. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες πάντες κατεσφάγησαν πλὴν τριάκοντα, ἀχθέντων δεσμίων εἰς Σπιναλόγκαν, οἱ δὲ αἰχμαλωτισθέντες ἱερεῖς, συνδεθέντες πρὸς ἀλλήλους ὡς κτήνη, ἐρρίφθησαν εἰς μεγάλην πυρὰν καὶ ἐκάησαν ζῶντες, καὶ ἐκ τῶν γυναικῶν αἱ μὲν πρεσβύτεραι ἐλαχπατήθησαν ὑπὸ τῶν ἱππέων καὶ ἐφονεύθησαν, αἱ δὲ νεώτεραι ἐπωλήθησαν δοῦλαι εἰς Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον. Νεαρά τις καὶ θάλλουσα κόρη, λαχοῦσα ὡς λεία εἰς ἄλθανόν τινα, καὶ μετενεχθεῖσα παρ' αὐτοῦ εἰς Σπιναλόγκαν, ἐπήδησε καθ' ὁδὸν ἐντὸς δεξαμενῆς καὶ ἐπνίγη. Καὶ εἶνε μὲν πιστευτὸς ὁ ἄγγελος περιγηγνητῆς Σπράττ, λέγων, ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Μελάτου σήμερον ἔτι, διηγούμενοι τὰς φρικτῶδεις ἐκεῖνας σκηνάς, δὲν ἀποκρύ-

πτοῦσι τὴν ἐκδίκητήριον αὐτῶν δέψαν· μόνον ὅμως λίαν ἀναίσθητοι ψυχαὶ δύνανται νὰ συμμερισθῶσι τὴν ἡπιότητα τῶν φρονημάτων τοῦ εὐλαβοῦς βρεττανοῦ ναυτικοῦ, ἐλαχίστην αἰσθανομένου ἐκπληξιν πρὸς τὰς φρίκας ἐκεῖνας, καὶ ἰσχυριζομένου ἐν ἀπαθεί σοφίᾳ, ὅτι κάλλιστον πάντων εἶνε νὰ καλύπτῃ τις διὰ τοῦ πέπλου τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ νὰ λησμονῇ τοιαῦτα μικρολογήματα. Ἐτι ἀπαισιωτέραν παρέχει τὴν ἀνάμνησιν τὸ παρὰ τὸ χωρίον Μελιδόνι σπήλαιον. Ἐκεῖ εἶχον καταφύγει, ἅμα ἀποθάντων εἰς Σούδαν τῶν πρώτων ἐξ Αἰγύπτου ἐπικουρικῶν στρατευμάτων, 370 ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά, ἐν οἷς καὶ τριάκοντα ἔνοπλοι, οἵτινες, χάρις εἰς τὸ πρόσφορον τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν στενὴν τοῦ σπηλαίου ἐξοδον, ἀπέκρουσαν μετ' ἐπιτυχίας πᾶσαν ἐχθρικὴν προσβολήν. Τὸ σπήλαιον πολιορκήθη τακτικῶς καὶ κατεπυροβολήθη διὰ τηλεβόλων, ἀλλ' οἱ πολιορκηταὶ οὐδὲν κατώρθωσαν. Τότε ἐπενόησε διαβολικόν τι μέσον ὁ ἀρχηγὸς Χουσεῖν Πασσᾶς, προλαμβάνων τὰς ἐκπολιτιστικὰς ἰδέας, ὅσας ἐγήρμωσε βραδυτέρον ὁ Πελισσιέ κατὰ τῶν Καβύλων τῆς Ἀφρικῆς. Ἀνευρὼν ὁπὴν τινα πρὸς τὰ ἄνω, κατὰ τὴν ὁροφὴν οὕτως εἰπεῖν τοῦ σπηλαίου, ἀπέφραξεν ἐντελῶς τὴν εἰσοδον διὰ ξύλων καὶ λίθων, καὶ ἀνῆψε συγχρόνως καυσίμους ὕλας ἐν τῇ ὀπῇ ἐκείνῃ. Οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι, οἱ ζῶντες ἔτι ταφέντες, ἔφρευγον ἀπὸ γωνίας εἰς γωνίαν τοῦ σπηλαίου, ἀλλὰ τὸ ὀλεθρὸν τοῦ καπνοῦ νέφος κατέφθανεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀπέπνιξε τέλῳ πάντας. Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες, μετὰ πολλὰς τοῦ ἀγῶνος περιπετείας, ἀνέκτησαν τὸ Μελιδόνι καὶ τὸ σπήλαιον, σπαρακτικὴ ὑπῆρξεν ἡ σκηνή, καθ' ἣν ἀνεγνώρισαν ἐν αὐτῷ τὰ ὅσῃ τῶν φιλτάτων αὐτῶν οἰκείων. Κατησπᾶσαντο τὰ ὑπὸ τοῦ καπνοῦ μελανωθέντα ἐκεῖνα λείψανα καὶ φοβεράν ὤμοσαν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἀπίστων βαρβάρων. Ὅστις ἐπιθυμῇ πιστὴν εἰκόνα τῆς ὑπὸ τῶν Τουρκοαιγυπτίων εἰρηνεύσεως τῆς Κρήτης, ἄς διατρέξῃ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Βαρῶνος Πρόκες—Ὅσταν, ἄνδρὸς ἀναμφέριστον ἔχοντος τὸν φιλοτουρκισμόν. Αὐτὸς οὗτος ὑπῆρξεν ἐν ἔτει 1824 μάρτυς παιδείας τινος, ἣν ἔπαιζον οἱ Αἰγύπτιοι πρὸ τοῦ στρατοπέδου αὐτῶν, ἀκοντίζοντες πρὸς διασκέδασιν τὰ ἐγχειρίδιά των κατὰ νεαροῦ τινος Ἑλλήνος, ἀσφαλῶς εἰς τὸν τοῖχον προσδεδεμένου. Συνοδεία αἵχμαλώτων παρέρχεται τὴν στιγμὴν ἐκείνην πρὸ τῆς

τῆς σκηνῆς, περικαλλῆς δὲ νεᾶνις ὁρμᾷ ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ σπαρ-
κτικὴν ῥηγγύουσα κραυγὴν ἀπελπισίας περιβάλλει τὴν ἀγκάλην αὐ-
τῆς περὶ τὸν ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἐγχειριδίων ἀπειλούμενον, ὃν ἀνα-
γνωρίζει ὡς ἴδιον αὐτῆς ἀδελφόν. Οἱ Αἰγύπτιοι ἀνακαγχάζουσι σαρ-
δόνειον, φοβερὰ γεννᾶται ἔρις μεταξὺ τοῦ ἀγοραστοῦ τῆς Ἑλλη-
νίδος καὶ τῶν βαρβάρων στρατιωτῶν, καὶ τέλος ἡ ἀτυχὴς κόρη, θυ-
μα γενομένη τῶν κτηνωδῶν ὁρμῶν τῆς συμμορίας, συνδέεται μετὰ
τοῦ αἱμάσσοντος σώματος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς καὶ ῥίπτεται εἰς τὴν
θάλασσαν. Τοιαῦτα ἐπεισόδια κατέπληξαν καὶ αὐτὸν τὸν συντηρητι-
κώτατον Πρόκες, καὶ ἐνέπνευσαν αὐτῷ ἀπαρέσκειαν κατὰ τῆς τουρ-
κοαιγυπτιακῆς πολεμικῆς. Ἀλλ' ἡ ἀδιάπτωτος τῶν τουρκοαιγυπτίων
βαρβαρότης ἤγαγεν εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐπιδιωκόμενον
σκοπὸν. Μάτην παρώτρυνον τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν αἱ ἐπιστολαὶ
τοῦ Τομπάζη, νὰ θεωρήσῃ ὡς ἴδιον ἀγῶνα καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ κρα-
ταιῶς τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν· διότι ὁ πελοποννησιακὸς ἐμφύ-
λιος πόλεμος ἐχαλάρου πᾶσαν ἰσχυράν πρὸς τὰ ἔξω ἐνέργειαν. Τὸν
Ἀπρίλιον τοῦ 1824 ἠναγκάσθη ὁ Τομπάζης νὰ καταλίπῃ τὴν νῆ-
σον, ἀπογνοὺς πάσης τακτικῆς ἀντιστάσεως, καὶ μόνον ἐν ταῖς
ἀπροσίτοις χαράδραις καὶ ἐπὶ τῶν ὄροπεδίων τῶν Λευκῶν Ὀρέων
ἀπέμενεν ἔτι ζωσα ἡ ἠθικὴ τῶν Κρητῶν ἀντίστασις δίκην ληστρι-
κοῦ μικροπολέμου. Ἡ κρητικὴ ἐπανάστασις ἐπνίγη εἰς αἶμα, ὁ δὲ
δῆμιος τοῦ Μελιδονίου Χουσεῖν Πασσᾶς κατώρθωσε τὸν Ἰούνιον τοῦ
1824 νὰ ὑποτάξῃ καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κρήτης κειμένην βρα-
χῶδῃ νήσον Κάσον, ἧς οἱ ναυτικοὶ κάτοικοι ἤσκουν τέως πειρατεῖαν
μετὰ μεγίστης ἐπιτυχίας ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, καὶ εἶχον συν-
δράμει οὐσιωδῶς τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν διὰ σιταγωγῆς καὶ
ἀποκλεισμοῦ τοῦ Ῥεθύμνου καὶ τῶν Χανίων. Δεκατέσσαρα μεγάλα
καὶ τριάκοντα μικρὰ πλοῖα περιήλθον εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ ἀξιό-
μαχοι ἄνδρες καὶ αἱ γραῖαι γυναῖκες ἐσφάγησαν, αἱ δὲ νεαραὶ γυ-
ναῖκες καὶ τὰ παιδία διενεμήθησαν καὶ ἐπωλήθησαν εἰς Ἀλε-
ξάνδρειαν.

Ἡ τύχη τῆς Κρήτης καὶ Κάσου ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σπου-
δαία εἰς τοὺς Ἑλληνας νομβεσία, διότι καιρὸς ἦτο πλέον νὰ ἀφυ-
πνώσῃ ἡ τοῦ Κουντουριώτου Κυβέρνησις. Τὰ βραδέα ὅμως καὶ ἀνε-

παρκῇ αὐτῆς μέσα ἀναμιμνήσκουσι δυστυχῶς τὸν ἀδέξιον ἐκεῖνον πυγμάχον, περὶ οὗ λέγει ὁ Δημοσθένης, ὅτι α ἂν τῆς πληγῆς ἔχεται, καὶν ἐτέρωσε πατάξῃ τις, ἐκεῖσέ εἰσιν αἱ χεῖρες ». Κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου ἀπέπλευσαν εἰς Κάσον 18 ὑδραῖκα καὶ 12 σπετσιοτικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Μπουκουβάλαν καὶ τὸν Σαχτούρην, ἀλλ' ἐφθασαν μόνον ἐγκαίρως ὅπως παραστῶσι μάρτυρες τῆς νίκης τῶν Αἰγυπτίων. Παρηγορήσαντες δὲ τοὺς διαφυγόντας τὸν ὀλεθρον καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς πλανωμένους Κασίους, συνεβούλευσαν αὐτοὺς νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα· οἱ δυστυχεῖς ὁμῶς ἐκεῖνοι οὐδεμίαν εἶχον διάθεσιν νὰ καταλίπωσι τοὺς πατρίους αὐτῶν βράχους, εἶπον ὅτι ἦσαν *παρὰ πολὺ πτωχοί*, καὶ προτίμησαν ἀσφαλῆ δούλου μοῖραν τῆς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι βεβαίας ὑπάρξεως..

Ἀπὸ τῆς Κάσου ἐπλευσαν οἱ ὑδραίοσπετσιοῦται εἰς Σάμον, νομίζοντες ὅτι ὁ Καπουδᾶν Πασσᾶς ἐσκόπει καίριαν προσβολὴν κατὰ τῆς νήσου ἐκείνης. Παλαίοντες ὁμῶς παρὰ τὴν Θήραν κατ' ἐναντίων ἀνέμων, συνήντησαν αὐστριακὸν ἐμπορικὸν πλοῖον, καὶ ἔμαθον παρ' αὐτοῦ, ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος δὲν εἶχε τραπῇ κατὰ τῆς Σάμου, ἀλλ' εἶχε προσβάλει καὶ καταστρέψει τὰ Ψαρά.

Ἐκ τῶν τριῶν ἡγεμονίδων νήσων τὰ Ψαρά πρὸ πάντων ἐμίσουν οἱ Τούρκοι, καθότι οἱ κάτοικοι αὐτῶν καθίστων ὀλόκληρον τὴν παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐπισφαλῇ διὰ τῶν τολμηρῶν αὐτῶν ληϊστικῶν ἐπιδρομῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ἀπέβλεπε νῦν πρὸ παντός εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ, φόβος ὑπῆρχεν, ὅτι τὴν πρώτην αὐτοῦ προσβολὴν ἤθελε διευθύνει κατὰ τῶν Ψαρῶν, ἅτινα ἄλλως ἦσαν καὶ μᾶλλον ἐκτεθειμένα εἰς τὸν κίνδυνον, ἔνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν. Ὁ Σουλτάνος εἶχε συμφωνήσει μετὰ τοῦ Αἰγυπτίου αὐτοῦ συμμάχου, νὰ γείνη σύγχρονος καὶ κοινὴ ἡ κατὰ τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Κάσου προσβολή, ὅπως ὁ ἐκ τῆς συγχρόνου καταστροφῆς τῶν δύο ληστρικῶν φωλεῶν τρόμος παραλύσῃ ἐντελῶς τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ἡ ταχύτης καὶ ἀνυπομονησία τοῦ Αἰγυπτίου προέδραμε, καὶ ὁ αἰγύπτιος στόλος ἦν ἤδη ἑτοιμος εἰς ἐνέργειαν, πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἐκπλεύσῃ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ τουρκικὸς οὕτω κατεστράφη ἡ Κάσος, πρὶν ἢ φανῇ καὶ πρὸ τῶν Ψαρῶν ὁ Καπουδᾶν Πασσᾶς.

Οὐχ ἤττον ὅμως δὲν ἠδύναντο οἱ Ψαριανοὶ νὰ ὑποτιμήσωσι τὸν ἐπικείμενον αὐτοῖς κίνδυνον. Διότι χωρὶς τῆς βοήθειας τῶν δύο ἄλλων ἡγεμονίδων νήσων ἦσαν ἀνίκανοι εἰς ἐπιτυχὴ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀντίστασιν. Εἶχε μὲν αὐξήσει ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου εἰς τριάκοντα χιλιάδας ψυχῶν, διὰ τῶν ἐκ Χίου, Κυθωνίων καὶ Σμύρνης συρρέουσάντων εἰς Ψαρὰ φυγάδων, ἀλλὰ τὰ ἄμαχα ἐκεῖνα καὶ εὐπτότητα στίφη ἀπετέλουν ἄχρηστον ἔρμα, δυσχεραίνον μᾶλλον τὴν ἄμυναν. Οἱ ἰδίως ἀξιόμαχοι ἄνδρες συνεποσοῦντο εἰς τρισχιλίους, ἐν οἷς 1027 ξένοι, Μακεδόνες τὸ πλεῖστον, μισθοφόροι· ἐπὶ δὲ τῶν παραλίων ὁχυρωμάτων εἶχον τοποθετηθῇ 470 τηλεβόλα. Δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι οἱ Ψαριανοὶ εἶχον ὑπερφρονήσει ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἀγαθῆς αὐτῶν τύχης. Τὸν Σουλτάνον ἐθεώρουν ὡς τρελλὸν καὶ τὸν Καπουδᾶν Πασσᾶν ὡς φοροῦν· πεποιθότες δὲ εἰς τὰ κυρπολικά αὐτῶν, δὲν ἀνελογίζοντο, ὅτι εἰς οὐδὲν ταῦτα ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν κακοκαιρίᾳ καὶ ἐναντίου πνέοντος ἀνέμου. Τὴν 20 Ἰουνίου, ἡμέραν Κυριακὴν, συνελθόντες ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Νικολάου, ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως νὰ ἀντιστῶσι μέχρις ἐσχάτων, καὶ εἰς τοσοῦτον μάλιστα προέβησαν τόλμης, ὥστε ὀρμίσαντες ἐπ' ἀγκυρῶν τὰ πλοῖα, ἀφῆρεσαν αὐτῶν τὰ πηδάλια, πλὴν τῶν κυρπολικῶν καὶ πέντε βρικίων, ἵνα καταστήσωσιν ἐκ τῶν προτέρων ἀδύνατον πᾶσαν σωτηρίας ἀπόπειραν (1). Πρέπει τις ὅμως νὰ ὁμολογήσῃ χάριν τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἐπραξάν πᾶν ὅ,τι δυνατόν, ὅπως ἀναγγεῖλῃσι τὰ κατ' αὐτοὺς εἰς τοὺς ὑδραίους καὶ σπετσιοῦτας ἀδελφούς αὐτῶν καὶ καλέσωσι τὴν βοήθειαν τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1824 ἐζήτουν ἐπανειλημμένως συνδρομὴν, ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι κενὰς μόνον παρηγορίας καὶ ὑπεφυγὰς ἔχουσιν παρὰ τῆς κυβερνήσεως Κουντουριώτου. "Οτε δὲ ἠῤῥξησαν τὰ προμηνύματα ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως, ἀπήτησαν ἐπιμονώτατα νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτοῖς εἰς βοήθειαν οἱ στόλοι τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ὡς καὶ οἱ κατὰ τὴν δευτέραν ἐθνικὴν συνέλευσιν

(1) Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν ὑπὸ Κ. Νικηδῆμον, 'Αθ. 1862, τόμ. Α'. σελ. 438· καὶ: Ναυτικά, ὑπὸ Ὁρλάνδου, 'Αθ. 1869, τόμ. Β'. σελ. 33 καὶ ἐπ. Διὰ τούτων ἀνασκαυάζεται ἐπαρκῶς ἡ κακεντροχῆς τῶν γεγονότων παράστασις ὑπὸ τοῦ Φίλιππου (Β', σελ. 49, ἐπ.) καὶ τοῦ Τρικούπη.

τοῦ Ἀστρους ἐπαγγελθέντες αὐτοῖς χίλιοι στρατιῶται. Ἄλλ' οἱ ὑδραιοσπετσιῶται δὲν ἤθελον νὰ ἀποπλεύσωσι χωρὶς χρημάτων, ἢ δὲ Κυβέρνησις, ὀχυρώσασα τὴν ὑπνηλὴν αὐτῆς ἀπάθειαν ὀπισθεν τῆς προφάσεως, ὅτι τὰ χρήματα τῶν ἐλληνικῶν δανείων δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι, παρεδέξατο τέλος τὴν εἰς Κάσον ἐκστρατεῖαν, ἣτις ὅμως καὶ ἐκεῖσε, ὅπως εἰς Ψαρά, ἔφθασε λίαν βραδέως.

Ὁ Σουλτάνος εἶχε δώσει ῥητὴν διαταγὴν εἰς τὸν ἐμπιστον αὐτοῦ «χωλὸν» Χοσρέφ, νὰ ὑποτάξῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὰ Ψαρά. Ἡ δὲ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐγίνωσκεν ἤδη κάλλιστα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824, ὅτι ἐμελετάτο καιρία κατὰ τῶν Ψαρῶν προσβολῇ. Ἐν τούτοις ὁ τούρκος ναύαρχος, περιεσκεμμένος πάντοτε καὶ περίφοβος, κατεσπατάλησεν εἰς παρασκευὰς πολύτιμον χρόνον, ὃν ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἐπωφεληθῇ ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς σωτηρίαν τῶν Ψαρῶν.

Καταλιπὼν τὸν Ἑλλήσποντον, ἐμνηχανεύθη ἐν πρώτοις ἀπατηλὸν τι στρατήγημα, μέρος μὲν τῶν φορτηγίδων αὐτοῦ καταλιπὼν εἰς Μιτυλήνην, ἀποστείλας δὲ τὰς λοιπὰς εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, καὶ τραπεῖς αὐτὸς περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου κατὰ τῆς Σκοπέλου καὶ Εὐβοίας μετὰ 33 μεγάλων καὶ μικρῶν πολεμικῶν πλοίων. Οὕτω δὲ κατώρθωσε πράγματι νὰ τρέψῃ ἐκεῖσε τὴν προσοχὴν τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἣτις ἔτι ἀμεριμνοτέρα περὶ τῆς τύχης τῶν Ψαρῶν γενομένη, ἔθηκεν ἡσύχος εἰς τὰ ἀρχεῖα τὰς ἱκετηρίους τῶν Ψαριανῶν ἀναφοράς. Ἐξ Εὐβοίας ἐπλευσεν ὁ Χοσρέφ εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἐπεβίβασεν εἰς τὰ πλοῖά του 6000 Ἀλβανῶν, καὶ ἐπανέκαμψεν εἰς Μιτυλήνην κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου. Ὡς βλέπει τις, ὁ ναύαρχος δὲν ἔσπευδεν. Ἐν τούτοις ὅμως εἶχον ἐπιβιβασθῇ καὶ οἱ συνηθροισμένοι ἐπὶ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας στρατιῶται, ὥστε ὁ Χοσρέφ εἶχε πάντοτε εἰς διάθεσιν αὐτοῦ, ἂν οὐχὶ 28,000 ἢ 14,000 ὡς ἀναφέρουσιν ὁ Νικόδημος καὶ ὁ Ὀρλάνδος, πάντως ὅμως πλείονα μυρίων ἀνδρῶν δεδοκιμασμένον στρατὸν ἀποθάσεως. Ἀφοῦ ἐπὶ ἐβδομάδας ὅλας ἔμεινε κατασκοπῶν πρὸ τῆς Μιτυλήνης, ἐνόμισε τέλος εὐκαιρον τὴν στιγμὴν περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου, εἰς ἀποτόλμησιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπιχειρήσεως. Ἐπὶ ἡμέρας ὅλας εἶχεν ἐπικρατήσῃ γαλήνῃ, καὶ πυκνῇ ὀμίχλῃ ἔσκέπε τὸν ὀρίζοντα,

« ὡς εἰ προεμήνυε, » λέγει ὁ αὐτόπτης Νικόδημος « τὸ πένθος τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ καλύψῃ τοὺς Ψαριανούς ». Τὴν 2 Ἰουλίου ὅμως (20 Ἰουνίου π. ἔ.) ἔπνευσεν ἀσθενής τις βορεία αὔρα (μελτέμι), καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀνήγγειλεν ὁ τηλεγράφος τῶν Ψαριῶν, ὅτι ὁ ἐχθρικός στόλος, καταλιπὼν τὸ ἀκρωτήριο τῆς Μιτυλήνης Σίγγρι, ἔπλεε πρὸς τὰ Ψαρά· ἡριθμήθησαν δὲ 235 πλοῖα, μικρὰ καὶ μεγάλα. Μὴ γνωρίζοντες οἱ Ψαριανοί, ποῦ ἐσκόπει νὰ ἐνεργήσῃ ἀπόβασιν ὁ Καπουδᾶν Πασσᾶς, ἠναγκάσθησαν νὰ διασκορπίσωσι τὸν ὀλιγάριθμον αὐτῶν στρατῶν. Προσδοκῶντες δὲ μᾶλλον τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς τῆς νήσου, ὅπου εἶνε εὐκολωτάτη ἢ ἀπόβασις πνέοντος βορείου ἀνέμου, ἔταξαν ἐκεῖ τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως αὐτῶν, εἰς προστασίαν τῆς πόλεως καὶ τῶν πλοίων.

Ἐκεῖ ὑπῆρχον καὶ τὰ ἰσχυρότατα αὐτῶν τηλεβολοστάσια καὶ ὀχυρώματα, ἐνῷ ἐπὶ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς οὐδὲν εἶχε κατασκευασθῇ ὀχύρωμα, κατὰ τὴν βορείαν δὲ ὀλίγιστα μόνον ἐγγὺς τῆς *Πούρτας* τοῦ *Ρούσου* καὶ τοῦτο διότι ἡ ἀνατολικὴ καὶ βορεία πλευρὰ τῆς νήσου προασπίζονται φυσικῶς δι' ἀποτόμων βράχων, καὶ ὧν τοσούτον παταγῶδῳς θραύονται τὰ ἐξηγριωμένα κύματα, ὥστε ἀδύνατος καθίσταται ἡ ἀπόβασις, πνέοντος μάλιστα βορείου ἀνέμου.

Πεποιθότες εἰς τὰ τοπικὰ ἐκεῖνα πλεονεκτήματα, κατέλιπον οἱ Ψαριανοὶ ἀφρουρήτους τοὺς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἄρκτον βράχους τῆς νήσου. Δεκαοκτῶ δὲ μόνον ἀπλῆται καὶ τινες χωρικοὶ ἐφύλασσον τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Μαρκάκη πρὸς βορρᾶν, ὡς καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀγκάλῃς τοῦ Ἑρινού πρὸς τὸ ὕψωμα ἄγουσαν ἀτραπὸν. Ἐκ τούτου ὠφεληθέντες οἱ Τούρκοι, προέβησαν εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτῶν μετὰ καταπληκτικῆς δεξιότητος καὶ ταχύτητος. Προσεγγίσαντες δὲ περὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν νήσον ἐκ τοῦ στενοῦ, ἤρχισαν σφοδρότατα πυροβολοῦντες, καὶ κρατοῦντες οὕτω ἐν ἀπαύστῳ ἀγωνίᾳ τοὺς Ψαριανούς. Ὁ πυροβολισμὸς οὕτως διήρκεσε μέχρι τῆς τρίτης ὥρας τῆς νυκτός. Τοσούτῳ δὲ ὀλιγώτερον ἐπίστευον οἱ Ψαριανοί, ὅτι ἤθελεν ἐπιχειρήσει ἀπόβασιν ὁ ἐχθρὸς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἢ βόρειον τῆς νήσου πλευράν, ὅσῳ ἢ νῦν εἶχεν ἐπέλθει μετὰ τῶν συνήθων προμηνημάτων βορείου ἀνέμου, ἥτοι ἀστραπῶν

καὶ ἀδιακόπου πτώσεως διαπτόντων ἀστέρων. α' Ἄλλ' ἡ νύξ κατὰ δυστυχίαν » διηγείται ὁ Νικοδήμος, ἀπαρῆλθε μὲ γαλήνην, ἴσως διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ πεπρωμένον». Περὶ τὸν ὄρθρον ἤρξατο πάλιν μετὰ νέας σφοδρότητος ὁ ἐχθρικός κανονοβολισμός. Αἱ τῶν Ψαριανῶν κανονοστοιχίαι ἀπήντων κρατερῶς, ἀλλ' ἐνῷ ἡ προσοχὴ τῶν νησιωτῶν ἦν ἐστραμμένη πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ τὴν ἀπειλουμένην ὤρην πόλιν, μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, περικάμψαν τὴν *Ποῦνταρ* τοῦ *Ρούσου*, ἐτράπη πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς νήσου, καὶ αἱ τουρκικαὶ λέμβοι, εὐνοούμεναι ὑπὸ τῆς νηνεμίας, ἐνήργησαν ἀπόθασιν περὶ τὴν ὁγδόην ὥραν κατὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀκρωτηρίου *Μαρκάκη* ἀγκάλῃν.

Οἱ στρατιῶται ἀνέβησαν τὴν ἀτραπὸν, κατέβαλον τὴν ὑψηλὰ τεταγμένην μικρὰν φρουράν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου τουρκικὰ στίφη ἀνεπτύχθησαν ἐπὶ τῶν κατὰ τὰ νῶτα τῆς πόλεως ὑψωμάτων. Καὶ μέρος μὲν τῶν προσβολῶν ἐτράπησαν πλαγίως κατὰ τῶν παρὰ τὸ Φτελιὸ ἰδρυμένων τριῶν ψαριανῶν κανονοστοιχιῶν, τὸ κύριον δὲ σῶμα ὥρμησεν εὐθὺ κατὰ τῶν Ψαρῶν. Ὅτε οἱ Ψαριανοὶ παρετήρησαν, ὅτι εἶχον περικυκλωθῇ καὶ εὐρίσκοντο μεταξύ δύο πυρῶν, ἠθέλησαν νὰ χρησιμοποιήσωσι τὸ ἔσχατον αὐτῶν βοήθημα, τὰ πυρπολικά, καὶ τὰ παρὰ τὸ Φτελιὸ ὀρμοῦντα πέντε τοιαῦτα διατάχθησαν νὰ ἐκπλεύσωσι πάραυτα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ὥς ἂν εἶχε συνομόσει καὶ ἡ τύχη κατὰ τῶν δυσμοίρων νησιωτῶν, ἤρθη πάλιν ὁ βόρειος ἄνεμος, τὸ *Μελέμι*, καὶ παρεκώλυσε τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τῶν πυρπολικῶν. Ἀπεγνωσμένος ἄγων συνεκροτήθη τότε περὶ τὰς κανονοστοιχίας τοῦ Φτελιοῦ. Οἱ Ψαριανοὶ ἀπέκρουσαν τρεῖς ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ, εἴτα δὲ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἀπέλιπον εἰς τὸν ἐχθρὸν τὰ καπνίζοντα συντρίμματα. Ἡ πόλις ἐπίσης εἶχεν ἁλωθῇ ὑπὸ τῶν ἀποθάντων καὶ παραδοθῇ εἰς τὰς φλόγας. Ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ δὲ συνωθοῦντο μετὰ τῶν γυναικοπαίδων τῶν Ψαριανῶν οἱ Χῖοι καὶ οἱ ἀπὸ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πρόσφυγες, οἵτινες παρίσταντο καὶ πάλιν μάρτυρες ὀλέθρου, ὃν εἶχον ἤδη ἅπαξ ὑποστῇ.

Τὸ πλῆθος εἰσώρμησεν εἰς τὰ χωρὶς πηδαλίου ἡγκυροβολημένα πλοῖα, πολλὰ δὲ τῶν ὑπερπληρωθέντων ἀκατίων ἀνετράπησαν, καὶ οἱ διώκοντες τούρκοι ἐφάνησαν ἐντὸς ὀλίγου ἐπὶ τῆς ἀκτῆς. Πολλαὶ

τῶν γυναικῶν ἐρρίφθησαν τότε μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς τὰ κύματα, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τουρκικῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ τινὰ μὲν τῶν ψαριανῶν πλοίων ἀντέταξαν ἀνδρικήν ἀντίστασιν κατὰ τῶν τουρκικῶν φρεγατῶν, αἵτινες προσέπλεον νῦν ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς καὶ δυτικῆς πλευρᾶς· ἀλλὰ μέγα μέρος τοῦ ψαριανοῦ στόλου, ἐν οἷς 12 βρίκια καὶ 2 πυρπολικά, περιέπεσον εἰς χεῖρας τοῦ Καπουδᾶν Πασσᾶ, καὶ μόνον 16 βρίκια καὶ ἑπτὰ πυρπολικά διέφυγον.

Οἱ λοιποὶ μάχιμοι Ψαριανοὶ καὶ ὁμάς τις γυναικοπαίδων εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὸ κατὰ τὴν ἐσχάτην μεσημβρινοδυτικὴν ἄκραν τῆς νήσου κείμενον « Παλαιοκάστρον »· ἐκεῖ δὲ ἀντέστησαν γενναίως οἱ τελευταῖοι οὗτοι Ψαριανοὶ μέχρι τῆς Κυριακῆς 4 Ἰουλίου εἰς τὰς ἐφορμώσας κατ' αὐτῶν πολὺ ἀνωτέρας δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἡ ἀνδρεία αὐτῶν ἐνδοξον μόνον θάνατον ἠδύνατο νὰ τοῖς ἀσφαλίσῃ. Τὸ πῦρ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἠραίωσε τὰς τάξεις αὐτῶν, καὶ ἐξωτερικῆς βοήθειάς οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπίς. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιστῶσιν 150 ἄνδρες εἰς τὴν ὁρμὴν ὁλοκλήρου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ; Ὁ Καπουδᾶν Πασᾶς εἶχε ὀώσει ῥητὴν πρὸς ἄλωσιν τοῦ Παλαιοκάστρου διαταγὴν· ἐσχλημάτισε δ' ἐπιφυλακὴν ἐξ ἐπιλέκτων, ὅπως ὦθῃ αὕτη τὸν λοιπὸν στρατὸν κατὰ τῶν τηλεβόλων τοῦ Παλαιοκάστρου. Τάχιστα ἐπληρώθησαν οἱ Ψαριανοὶ πυροβολισταί, οἱ δὲ Τούρκοι εἰσώρμησαν εἰς τὸ πυροβολοστάσιον καὶ συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς ὑπερασπιστάς. Οὗτοι, κοινωνήσαντες τὴν προτε-
ραίαν νύκτα, εἶχον ἀποφασίσαι ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Κοτζιά, νὰ θέσῃ πῦρ ὁ Ἀντώνιος Βρατσάνος εἰς τὴν πυριταποθήκην, καθ' ἣν περίπτωσιν οὐδεμία πλέον ὑπελείπετο ἐλπίς. Ἀποχαιρετίσας οὗτος τὸν μαχόμενον πατέρα του, ἔδραμεν εἰς τὴν πυριταποθήκην, ἣν εὖρε περικυκλουμένην ὑπὸ γυναικοπαίδων, ἀνακραζόντων ἐν ὀλο-
λυγμοῖς: προτιμῶμεν νὰ καῶμεν, παρά νὰ πέσωμεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ὁ Βρατσάνος ἐξετέλεσεν εὐθὺς τὴν ἀποστολὴν αὐ-
τοῦ, καὶ φοβερὰ ἐκπυρσοκρότησις ἐκλόνησε τὴν νήσον καὶ μακρὰν τὴν κύκλῳ θάλασσαν. Οἱ ὑπερασπισταὶ τοῦ Παλαιοκάστρου καὶ δισχιλίοι περίπου τῶν προσβολέων ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια· μό-
νον δὲ Ἑλληνίδες τινὲς διέφυγον, καὶ διηγῆθησαν τὰ ἐν Παλαιο-
κάστρῳ γενόμενα.

Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν διήγειρε μέγιστον παρά τοῖς Τούρκοις ἐνθουσιασμόν, ὧν κακοὶ ἀληθῶς θαίμονες εἶχον καταστῇ οἱ Ψαριανοὶ διὰ τῶν ταχέων αὐτῶν καταδρομικῶν πλοίων. Στίφη ὅλα στρατιωτῶν λείας ὀρεγομένων ἐξεχύθησαν τότε πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Κολοφῶνα, ἐλπίζοντα ὅτι ἡ αὐτὴ τῶν Ψαρῶν μοῖρα ἀνέμενε τὴν ἀντικρὺ κειμένην Σάμον, καὶ προσδοκῶντα, ὅτι ὁ Καπουδάν Πασσᾶς ἤθελεν ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ πρώτου τρόμου τῶν Ἑλλήνων, ἵνα τραπῇ κατὰ τῆς Σάμου, πρὶν ἢ ἐξυπνήσῃ ἐκ τοῦ ληθάργου τῆς ἡ ἐλληνικῆς κυβέρνησις καὶ προφθάσωσιν οἱ Ὑδραιοσπετσιῶται πρὸς ἐκδίκησιν τῶν Ψαριανῶν ἀδελφῶν των.

Ἀλλ' ὁ *χωλὸς* Χοσρέφ δὲν ἦτο φίλος τοιούτων γοργῶν ἀποφάσεων· ἐφάνη καταπλαγείς πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ θρίαμβον, καὶ ἱκανὴν χρήζων σχολῆς, ὥς ἀληθῆς Μουσουλμάνος, ὅπως σκεφθῇ περὶ αὐτοῦ. Καταλιπὼν δὲ 600 Ἀλβανούς εἰς Ψαρά, ἐπέπλευσε μετὰ τῶν συληθέντων Ψαριανῶν πλοίων εἰς Μιτυλήνην, ὅπου ἐώρτασε τὸ Βαϊράκι, καὶ ἐπέστειλεν εἰς τὸ Διδάνιον κομπορρήμονα περὶ τῶν γενομένων ἔκθεσιν, ἐν ᾗ δὲν ἠδέσθη ὑποτιμῶν τοὺς ἀνδρείους αὐτοῦ ἀντιπάλους, καὶ ἰσχυριζόμενος, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ψαριανῶν, ἀρνηθέντες πρῶτον νὰ παραδοθῶσι, ἔφυγον εἰτα διαρκούσης τῆς μάχης καὶ ἐγκατέλιπον τοὺς πατριώτας αὐτῶν εἰς τὴν μοῖραν των.

Ὁ Μέντερνιχ καὶ ὁ Γέντζ εὐρίσκοντο ἐν Ἰσχυλ, ὅτε τὴν 30 Ἰουλίου ἀφίκετο ἐκεῖσε τὸ ἄγγελμα τῶν γενομένων. «Ὁ πρίγκηψ (γράφει ὁ Γέντζ) εἶχεν ἐξέλθει πεζὸς εἰς περίπατον, εἰς ὃν δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἀκολουθήσω· ἔστειλα ὅμως εὐθὺς τὸν Φράντζ εἰς ἀναζήτησιν αὐτοῦ, καὶ τῷ ἔπεμψα τὴν σπουδαίαν αὐτὴν ἐπιστολήν, ἣν ἔλαθεν εἰς μέρος τι, ὅπου οὐδέποτε βεβαίως ἐγένετο λόγος περὶ Καπουδάν Πασσᾶ. Ὁ πρίγκηψ ἦλθε μετ' ὀλίγον πρὸς με, καὶ (ἡσυχότατα, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν οἱ ἐλληνόφιλοι,) ἐχάρημεν ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τῷ ἄγγέλματι, ὅπερ δύναται εὐχερέστατα νὰ καταστῇ ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως».

Ἡ πτώσις τῶν Ψαρῶν ἦν ἀληθῶς ὀλέθριον κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος κτύπημα. Τίς εἶχε καταδείξει λαμπρότερον τῶν Ψαριανῶν, τί δύνανται νὰ κατορθώσωσι κατὰ θάλασσαν ἀνδρικὸν θάρρος, γοργότης καὶ δεξιότης; Τίς ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ ὡς πυρπολητὴς πρὸς

τὸν Παπανικολῆν καὶ τὸν Κανάρην; Νῦν ἡ ἀκμάζουσα ψαριανὴ νεολαία ἔκειτο ἐν τάφῳ, οἱ δὲ ἐκ τοῦ ὀλέθρου τῆς πατρίδος αὐτῶν περισσθέντες ὀλίγοι Ψαριανοὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ ζῶσιν ὡς φυγάδες ἀπὸ τοῦ ἐλέου τῶν συμπατριωτῶν των. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐζήτησαν καὶ εὖρον ἄσυλον ἐν Σπέτσαις, ἄλλοι δὲ κατέφυγον εἰς Ὑδραν, Σύρον καὶ Αἴγινα. Γυναῖκες καὶ παιδία, στερηθεῖσαι τοὺς συζύγους καὶ τοὺς τροφεῖς αὐτῶν, ἐπλανῶντο ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπλήρουν θρήνων τὸν ἀέρα κατατίλλουσαι τὰς κόμας. Ἡ ἀκτὴ τῆς Αἰγίνης παρίστα, καθ' ἡ ἐκτίθησιν ὁ Ὁρλάνδος, εἰκόνα ὁμηρικοῦ ἀληθῶς κοπετοῦ.

Οἱ Σπετσιῶται καὶ οἱ Ὑδραῖοι ἠσθάνθησαν βαθυτάτην λύπην καὶ ἡ Κυβέρνησις ἠσχύνθη ἐπὶ τοῖς γεγεμένοις· κεντριζόμενοι δὲ πάντες ὑπὸ τοῦ πατριωτικοῦ ἄλλους, ἀνέπτυξαν νῦν τοιαύτην δραστηριότητα, ὅποια ἤθελεν ἀρκέσει πρό τινων ἡμερῶν εἰς σωτηρίαν τῶν Ψαρῶν. Ὁ Μιαούλης ἀπέπλευσε μετὰ 16 πολεμικῶν πλοίων καὶ 4 πυρπολικῶν ἐξ Ὑδρας εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ δυστυχήματος, καὶ ὁ Ἀποστόλης ἐπίσης ἐκ Σπετσῶν μετὰ 5 ἐκ τῶν σωθέντων ψαριανῶν πολεμικῶν πλοίων καὶ τεσσάρων πυρπολικῶν. Ἠνώθησαν δὲ παρὰ τὴν Χίον μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Μπουκουβάλαν καὶ Σαχτούρην ὕδραιοςπετσιωτικοῦ στόλου, καὶ τὴν 15 Ἰουλίου ἐπεφάνη ὀλόκληρος ὁ ἐλληνικὸς στόλος πρό τῶν Ψαρῶν. Ἐπιχειρήσαντες ἐπιτυχῶς ἀποθασιν, ἠνάγκασαν μετὰ πεισματώδη ἀντίστασιν ἄλλους μὲν τῶν Ἀλβανῶν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ἐν τῷ λιμένι ὑπολειφθέντα πλοῖα, ἄλλους δὲ νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς ὀχυρῶν τινων οἰκιῶν τῆς πόλεως, ὅπου ἠμύναντο ὡς ἀπεγνωκότες. Ὅτε ὅμως ὁ ἐλληνικὸς στόλος προσέβαλε τὰ τουρκικὰ πλοῖα, ἐτράπησαν ταῦτα εἰς φυγὴν, καὶ ἐν μὲν βρίκειον μετὰ τεσσάρων κανονιοφόρων διέφυγεν εἰς Μιτυλήνην, τὰ δὲ λοιπὰ προσεπάθησαν νὰ σωθῶσιν εἰς Χίον· ἀλλὰ τινὰ μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφθασαν καὶ ἐβύθισαν οἱ Ἕλληνες, ἄλλα δὲ ἐπυρπόλησαν οἱ Τούρκοι αὐτοὶ παρὰ τὰς χιακὰς ἀκτὰς.

Νῦν δὲν ἠδύνατο βεβαίως πλέον ὁ γωλὸς Χοστρέφ νὰ ἐπιμένῃ κοιμώμενος τοῦ θριάμβου τὸν ὕπνον· διότι προδηλότατα κατεφαίνετο, ὅτι τὸ εἰς τοὺς Ψαριανοὺς δοθέν μάθημα ἦν ἀνεπαρκές. «Δυστυχῶς» ὁμολογεῖ τουρκικῇ τις ἔκθεσις, «ὅτε παρήγαγε τὴν προσ-

δοκιωμένην ἐπὶ τῶν ἐπαναστατῶν ἠθικὴν ἐντύπωσιν ἢ ὑποταγὴ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν ».

Οὕτως ὁ Καπουδάν Πασσᾶς διέκοψε τὰς διασκεδάσεις τοῦ Βαϊράμ, καὶ ἀναγκασθεὶς πάλιν ἐπεφάνη τὴν 19 Ἰουλίου μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου του ἐνώπιον τῶν τολμηρῶν ἀποστατῶν, οἵτινες ἀπετόλμων ἐκδίκησιν τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἔπνεε βορειοδυτικὸς ἄνεμος, καὶ κίνδυνος ὑπῆρχε νὰ παραδράμῃ τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀνεκαμψαν οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν Σκύρον καὶ τὸν Καφηρέα, ὅπως ἀναλάβωσιν εὐκαιρότερον τὴν προσβολήν. Ὁ Καπουδάν Πασσᾶς ὅμως, ἀποβὰς εἰς Ψαρὰ καὶ ἀναλαβὼν τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς πόλεως ἐγκατακλείστους τέως Ἀλβανούς, ἀνέπλευσεν εἰς Μιτυλήνην. Οὕτω δὲ ἀπέπλευσαν καὶ οἱ Ἕλληνες οἵκαδε πρὸς ἐπισιτισμόν, διότι εἶχον ἀναχθῆ τὸ πρῶτον παντελῶς σχεδὸν ἀνεφοδίαστοι. Περὶ τῶν ἐκ Ψαρῶν λαφυραγωγηθέντων τηλεβόλων καὶ ἄλλων πολεμεφοδίων ἠγέρθη ἕρις γυνισία ἐλληνικὴ μεταξὺ τῶν Ψαριανῶν ἐξ ἑνός, διεκδικούντων τὴν λείαν ὡς ἰδιοκτησίαν αὐτῶν, καὶ τῶν Ὑδραίων ἐξ ἑτέρου, ἐνισταμένων, ὅτι χωρὶς τῆς βοήθειας αὐτῶν ἤθελον ἀπομείνει πάντα εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Σπετσιῶται προσεπάθησαν νὰ μεσιτεύσωσι πρὸς διαλλαγὴν· ἀλλ' ὅμως, καὶ τοι ἦτο πικρὰ εἰρωνεία ὁ ἐκ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν Ψαριανῶν πλουτισμὸς τῶν εἰς σωτηρίαν τῶν Ψαρῶν ἐκπλευσάντων πλοίων, δὲν ἀπεδόθη δίκαιον εἰς τοὺς ληστευθέντας, ἢ δὲ ἀπόγνωσις αὐτῶν ἐξετράπη τάχιστα εἰς αὐτοδικίας, καὶ ἡ τῶν Ψαρῶν καταστροφή ἀνεπτέρωσε φοβερώς τὴν πειρατείαν. Ἐν τῇ Ἑρμουπόλει δέ, ἣν ἱδρυσαν οἱ Ψαριανοὶ ἐπὶ τῆς Σύρου, ἀνεπτύχθη ἀκμαιστάτῃ ἐμπορίᾳ διὰ τῆς πωλήσεως τῶν πειρατικῶν λειῶν.

Ὁ τουρκικὸς στόλος εἶχεν ἐκλέξει τὴν Σάμον ὡς σκοπὸν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπιθέσεως· ὑποτασσομένης δ' αὐτῆς, ἐσχεδίαζεν ὁ Χοσρέφ νὰ τραπῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Ἐν Σάμῳ ἐπεκράτει μέγας ἀναθρασμός. Ἀποφασίσαντες δὲ οἱ Σάμιοι νὰ ἐκπέμψωσιν εἰς τὰ ὄρη τὰ γυναικόπαιδά των καὶ νὰ ἀντιστῶσιν αὐτοὶ κατὰ τῶν Τούρκων, μέχρι τῆς ἐμφάνισεως ἐλληνικοῦ στόλου, ἤθελον ἀφεύκτως πάθει τὰ τῶν Ψαρῶν, ἃν ἐγκατελείποντο ὑπὸ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Νῦν ὅμως

ἐγρηγόρουν οἱ Ὑδραϊσπετσιῶται, καὶ τὴν 8 Αὐγούστου ἤδη σπετσιωτικὸς τις στολίσκος, ἐκ 15 πολεμικῶν πλοίων συγκείμενος καὶ ἐνὸς πυρπολικοῦ, ἠγκυροβόλησε πρὸ τῆς Σάμου. Μετὰ τέσσαρας δὲ ἡμέρας ἐφάνησαν μετὰ 20 πολεμικῶν πλοίων καὶ 4 πυρπολικῶν ἐν τῷ μεταξὺ Σάμου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας στενῷ οἱ Ὑδραῖοι ὑπὸ τὸν Σαχτούρην, καὶ ἀκριβῶς ἐν θεόντι καιρῷ, ὅπως παρακωλύσωσι τὴν ἀπὸ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας εἰς τὴν νῆσον μεταγωγὴν ἀποβατικοῦ στρατοῦ. Αἱ τουρκικαὶ φορτηγίδες διεσκορπίσθησαν καὶ κατεβυθίσθησαν, οἱ δὲ Σάμιοι ἀνέπνευσαν. Προσῆγγιζε μὲν ἀληθῶς νῦν καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐκ Μιτυλήνης πλέων, ἀλλ' ἡ προεκπομπὴ μόνη σπετσιωτικῶν καὶ ὑδραϊκῶν πυρπολικῶν ἤρκεσεν ὅπως χαλαρώσῃ πᾶσαν τοῦ Χοσρέφ ἐπιθετικὴν ὁρμήν. Τὴν 15 Αὐγούστου, συγκροτήσαντες οἱ Ἕλληνες πολεμικὸν συμβούλιον ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος, ἀπεφάσισαν νὰ μείνωσιν ὁρμοῦντες ἐπ' ἀγκύρας μεταξὺ Σάμου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, καί, ἀναμένοντες ἐκεῖ τὸν ἐχθρόν, νὰ κινήσωσι μὲν κατ' αὐτοῦ τὰ πυρπολικά, τὰ δὲ πολεμικὰ πλοῖα νὰ ἐκπέμψωσιν ἐν ἐσχάτῃ μόνον ἀνάγκῃ, ἵνα μὴ εὖρη εὐκαιρίαν ὁ ἐχθρὸς, ὅπως μετακομίσῃ εἰς Σάμον τοὺς ἐπὶ τῆς ἡπείρου ἀναμένοντας στρατιώτας. Ἦν δὲ τοῦτο τὸ φρονιμώτατον πάντων. Ὁ Χοσρέφ ἀπεπειράθη τὴν 16 καὶ 17 Αὐγούστου νὰ ἐκθιάσῃ τὸν πορθμόν, νὰ προκαλέσῃ εἰς ναυμαχίαν τοὺς Ἕλληνας καὶ νὰ ἀποβῇ εἰς Σάμον· ἀλλ' ἐκεῖνοι ἔμειναν ὁρμοῦντες ἀτάραχοι, καὶ ἐξέπεμψαν μόνον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τὰ πυρπολικά αὐτῶν, συνοδευόμενα ὑφ' ἐνὸς πολεμικοῦ πλοίου. Ὁ Κανάρης ἐξεδίκησε τότε τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος του.

Τὸ πυρπολικὸν αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ σπετσιώτου Λέκκα Ματρώζῃ ἀπεμάκρυναν φοβίσαντα τὸν ἐχθρόν διὰ μόνης αὐτῶν τῆς ἐμφανίσεως, τὴν δὲ 17 ἀνετίναξεν ὁ Κανάρης εἰς τὸν αέρα μίαν τουρκικὴν φρεγάταν, καὶ ὁ Λέκκας ἐπυρπόλησε τὴν τυνησίαν ναυαρχίδα, ἐνῷ ὁ ὑδραῖος πυρπολητὴς Βατικιώτης ἔκαεν ἄλλο τυνήσιον βρίκιον. Ἡ ἐκθεσις τοῦ σπετσιώτου ναυάρχου Ἀνδρούτσου ἀναθιβάξει τὴν ἀπώλειαν τῶν Τούρκων εἰς πλείους τῶν δισχιλίων ἀνδρῶν (1). « Δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ » λέγει αὕτη, « καὶ ἀγαλλώμεθα πάντες κοινῶς, ... διότι

(1) Βλ. Ὁρλίνδον (Τόμ. Β', σελ. 99), ἀναιροῦντα τὴν ἀνακριθεὶς ἐκθεσιν τοῦ Τρικούπη.

τὸ σχέδιον (τοῦ ἐχθροῦ) παντελῶς διελύθη... Ἡ Σάμος σχεδὸν ἀπηλλάγη τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου». Ὁ Ἀνδρουτσος καὶ ὁ Σαχτούρης ἀπέδωκαν τὴν νίκην αὐτῶν εἰς τὰ πυρπολικά, καὶ ὁμοφώνως παρεκάλεσαν τοὺς προκρίτους τῶν πατρίων νήσων, νὰ παρασκευάσωσι τάχιστα ἔτι πλείονα τοιαῦτα ἐμπρηστικά πλοῖα, «διότι αὐτὰ μόνον» ἔγραφον «εἶνε ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος».

Ἀληθῶς δὲ ὁ χωλὸς Χοσρέφ παρητήθη τῶν κατὰ τῆς Σάμου σχεδίων του, καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος, τρέμων τὰ ἐλληνικά πυρπολικά, κατέφυγεν ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τῆς Κῶ καὶ τῆς Ἀλικαρνασοῦ. Ἀλλ' ὁ κίνδυνος δὲν εἶχεν ἔτι παρέλθει. Διότι ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ εἶχεν ἐκπλεύσει ὁ ὑπὸ τὸν Ἰβραὶμ πασσάν αἰγυπτιακὸς στόλος, μετὰ 56 πολεμικῶν πλοίων, 150 φορτηγίδων, δεκαεὶς χιλιάδων ἀνδρῶν πεζικοῦ καὶ δισχιλίων ἵππέων, ἵνα μετὰσχη τῶν κατὰ τῶν ἐλληνικῶν νήσων ἐπιχειρήσεων. Ἐν τῷ ἐρήμῳ καὶ ὡς διὰ μαγικῆς ῥάβδου ζωογονηθέντι νῦν ὄρμῳ τῆς Μάκρης, ὑπὸ τοὺς τάφους τῆς ἀρχαίας Τελμησσῶ, ἐώρταζον οἱ Αἰγύπτιοι τὸ Βαῖράμ. Τὴν Α'. δὲ Σεπτεμβρίου ἠνώθησαν μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου παρὰ τὸ Βουδροῦμι ἀπέναντι τῆς Κῶ.

Σπουδαία δύναμις ἦν οὕτω συνηγμένη ἐπὶ τῷ αὐτῷ. Τριακόσαι ἡριθμοῦντο φορτηγίδες, τεσσαράκοντα βρίκια καὶ μυοπάρωνες, εἰκοσιπέντε κορβέται, εἴκοσι φρεγάται καὶ ἓν πλοῖον τῆς γραμμῆς, φέρον τὴν σημαίαν τοῦ χωλοῦ Χοσρέφ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες εἶχον λάβει ἐπικουρίας ἐξ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν. Τὴν 5 Σεπτεμβρίου συνεκεντρώθησαν μετὰ τῶν νήσων Λέσθου, Λειψοῦς καὶ Πάτμου, καίτοι δὲ μόλις ἠδύναντο νὰ ἀντιτάξωσιν 80 περίπου πλοῖα μετὰ 850 τηλεβόλων καὶ 5,000 ναυτῶν κατὰ τῆς πολὺ ὑπερτέρας ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἀπεφάσισαν οὐχ ἥττον νὰ προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Βουδρουμίου, καὶ ἐνῷ τὸ κύριον τοῦ στόλου αὐτῶν μέρος ἔμενε παρὰ τὴν Κάλυμνον, ἐξέπλευσαν ἐξ πυρπολικά, ὑπὸ 20 πολεμικῶν πλοίων συνοδευόμενα, εὐθὺς κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. Ἐκθαμβοὶ ἀπέμειναν οἱ παρόντες εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ καὶ οἱ αἰγύπτιοι, βλέποντες τὸ πρῶτον τὰ πυρπολικά, περίτρομος δὲ ὁ χωλὸς Χοσρέφ, ὅστις εἶχεν ἤδη γνωρίσει αὐτά. Λίαν εὐκαίρως δι' αὐτὸν ἐδράβη κατὰ τὴν ἀρχὴν εὐθὺς τῆς μάχης ἡ κε-

ραία τοῦ μεσαίου αὐτοῦ ἱστοῦ, καὶ ἐπὶ προφάσει ἐπισκευῆς κατέλιπεν οὗτος τὴν τάξιν καὶ ἐζήτησεν ἄσυλον ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τοῦ Βουδρουμίου. Αἱ τάξεις τῶν τουρκικῶν πλοίων περιέστησαν πάραυτα ἔνεκα τῆς φυγῆς τοῦ ναυάρχου εἰς μεγίστην σύγχυσιν· ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἐταράχθησαν τοσοῦτον εὐκόλως· ἐχαιρέτισαν τοὺς Ἑλληνας διὰ σφοδροτάτου κανονοβολισμοῦ, 4 δὲ τῶν φρεγατῶν αὐτῶν προσεπάθησαν νὰ γείωσιν ὑπερδῆξιοι τῶν ἐλληνικῶν πλοίων, καὶ νὰ ἐξωθήσωσιν αὐτὰ ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ φρουρίου τῆς Κῶ. Καὶ ἐματαίωσε μὲν τὸ κίνημα τοῦτο τῶν Αἰγυπτίων ἡ ναυτικὴ δεξιότης τῶν ὑδραιοσπετσιωτῶν, ἀλλ' ἐν τῶν πυρπολικῶν περιέπεσεν ὑπὸ τὰ τουρκικά τηλεβόλα καὶ ἐδέησεν ἔνεκα τούτου νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὑπὸ τοῦ πληρώματός του. Ἔτερον πυρπολικόν, διευθυνόμενον κατὰ τῆς φρεγάτας τοῦ Ἰβραὶμ, δὲν κατῴρθησε νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, καὶ ἐκὰθ' ἀβλαβῶς ἐν μέσῳ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου· τούναντίον δὲ τουρκικὴ τις πολεμικὴ λέμβος ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν σπετσιωτῶν Λεμπέση καὶ Ξάνθου. Ἡ νύξ τέλος καὶ ὁ ἄνεμος ἐχώρισαν τοὺς μαχομένους. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης ταύτης ναυμαχίας παρὰ τὸ Βουδρουμί δὲν ὑπῆρξεν ἔκτακτον, διότι κινήματα μᾶλλον ἐγένοντο ναυτικά ἢ καθαυτὸ μάχη, καὶ εἰς μάτην ἐκὰθ' ἀπὸ μακρᾶς ἀποστάσεως ἀβλαβῆς πυρῖτις. Ἀλλ' ὅπωςδῆποτε, ἀντὶ τῆς ἀπωλείας τῶν δύο ἐλληνικῶν πυρπολικῶν, κατεδείχθη ἡ δυνάμει ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπέναντι τοῦ Καπουδᾶν Πασσᾶ.

Τὴν 9 Σεπτεμβρίου ὁμοῦ συνεκροτήθη παρὰ τὰ Τσάταλα (1), πρὸς βορρᾶν τοῦ Βουδρουμίου, δευτέρα σπουδαιοτέρα ναυμαχία. Οἱ τουρκοαιγύπτιοι εἶχον κατ' ἀρχὰς ὑπὲρ αὐτῶν τὸν τε καιρὸν καὶ τὸν ἄνεμον. «Αὐτοὶ μὲν εἶχον τὸ σοφρᾶνο,» γράφει ὁ Ἀνδρουτσος, «ἡμεῖς δὲ τὸ σοτοβέντο· αὐτοὶ ἀέρα, ἡμεῖς γαλήνην». Οἱ Ἕλληνες ἐκινδύνευσον οὕτω νὰ ἀποχωρισθῶσι τῆς ἀκτῆς καὶ νὰ περιζωσθῶσι· δὲν ἀπώλεσαν ὁμοῦ τὸ θάρρος των, καὶ κινήσαντες ἐπιτυχῶς τὰ πλοῖά των διὰ τῶν λέμβων, ἐπωφελήθησαν αἰφνίδιον ἐλαφρὰν αὔραν

(1) Ὁ Τρικούρης μεταφέρει ταχέως τὴν σκηνὴν εἰς Ἀττάλειαν, ἀπέχουσαν ἑκατὸν περίπου ἀγγλικά μίλια· ἄλλως δέ, ἐν γένει ἡ γεωγραφία του δὲν εἶνε λίαν ἀξιόπιστος. Ὁ Φίνλεϋ γράφει (B'. 58) «Ἀττάκη»· ἡμεῖς ἐπόμεθα τῷ Ὁρλάνδω (B'. 113).

πνεύσασαν ἐξ ἀνατολῶν, ὅπως παραπλεύσωσι τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ τύχωσιν ἰσχυροτέρου ἀνέμου. Τότε ἐξέπεμφαν τὰ πυρπολικά των. Αἰγυπτιακόν τι βρίκιον προσεβλήθη ὑπὸ τεσσάρων ἀλληλοδιαδόχως πυρπολικῶν, καὶ ἐπὶ στιγμὴν ἐφάνη οἰονεὶ κεκαλυμμένον ὑπὸ τῶν φλογῶν ἡ πρόρα του ἐκαίετο πράγματι, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρησαν αὐτὸ ὡς ἀπολωλός. Ἀλλὰ τὸ πλήρωμα αὐτοῦ κατώρθωσε νὰ σθέσῃ ταχέως τὸ πῦρ, καὶ τὸ βρίκιον ἐξῆλθεν ἀβλαβές ἐκ τῶν φλογῶν, θυσιασθέντων ἀνωφελῶς τῶν τεσσάρων πυρπολικῶν. Ἀλαλαγμὸς θριάμβου ἤρθη ἐκ μέσου τοῦ τουρκοαιγυπτίου στόλου, ὅστις προῦχώρησεν, ἀσφαλῆ πλέον τὴν νίκην λογιζόμενος· καὶ οἱ μὲν Αἰγύπτιοι προέβησαν πρὸς ἀνατολάς, οἱ δὲ Τοῦρκοι πρὸς δυσμάς, προσπαθοῦντες ἀμφότεροι νὰ περιζώσωσι τοὺς βραδέως ὑποχωροῦντας Ἕλληνας. Οὕτως ἡ μάχη παρεσύρθη πρὸς βορρᾶν μέχρι σχεδὸν τοῦ ὅρμου τοῦ Γέροντος. Νῦν ὅμως κατώρθωσαν δύο ὑδραῖκα πυρπολικά νὰ προσκόλληθῶσι δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν εἰς τυνησίαν τινὰ φρεγάταν 44 τηλεβόλων, ἀπερισκέπτως προδραμοῦσαν τῶν ἄλλων, καὶ ἀναφλέξαντα ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Πανικὸς τρόμος κατέλαβε τότε τοὺς προσβολεῖς, οἵτινες ὑπεχώρησαν ἐν ἀταξίᾳ πρὸς τὴν Κω καὶ τὴν Ἀλικαρνασσόν, διωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ τῆς Ἑρεσοῦ νικητῆς Παπανικολῆς, ὁ σπετσιώτης Λεμπέσης καὶ οἱ ὑδραῖοι Βατικιώτης καὶ Παπαντώνης ὑπῆρξαν οἱ ἥρωες τῆς ἡμέρας. Οὐχ ἤττον δύσκολον ἦθελεν εἶναι διὰ τοὺς Ἕλληνας νὰ κινηθῶσι νικηφόροι κατὰ τῆς ὑπερτέρας δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, ἂν ἡ μεταξὺ τούτων ἐγερθεῖσα ζηλοτυπία καὶ διχόνοια δὲν παρέλυε τὴν ἐνεργητικότητά των. Ὁ Καπουδᾶν πασσᾶς ἐβλεπε τὸν Ἰσραῖμ ὡς υἱὸν τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἐχθροῦ του· αὐτὸς δὲ πάλιν ἐκόμπαζεν, ὅτι ἦν ἀνώτερος ἐκείνου τὸν βαθμόν. Ὁ Ἰσραῖμ οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ θυσιάσῃ τὰ ὠραῖα αὐτοῦ αἰγυπτιακὰ πλοῖα ὑπὲρ τοῦ τούρκου ναυάρχου, ὅστις ἐφρόντιζε πάντοτε φρονίμως νὰ μένῃ ἐκτὸς τῆς βολῆς τῶν ἐλληνικῶν σφαιρῶν. Ἀμφότεροι δὲ ἐπέῳριπτον κατ' ἀλλήλων τὴν αἰτίαν τῆς νέας ἀποτυχίας. Χάριν ὅμως τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως, συγκατένευσε τέλος ὁ Ἰσραῖμ νὰ παρᾶσχη ἔτι ἅπαξ τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Καπουδᾶν Πασσᾶ, πρὸς νέαν κατὰ τῆς Σάμου ἐπιχείρησιν, ἐνῷ αὐτὸς ἀποδι-

θασθεὶς παρὰ τὸ Βουδρουῖμι, ἐστρατοπέδευσε μετὰ τῆς τακτικῆς αὐτοῦ στρατιᾶς.

Μαντεύει τις ὁμῶς εὐκόλως, ὅτι ὁ γ.ω.λὸς Χοσρέφ, ἐνεργῶν μόνος κατὰ τῆς Σάμου, δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος ἢ ὑπὸ τὰ ὅμματα τοῦ Αἰγυπτίου.

Τὴν 18 Σεπτεμβρίου ἀπέπλευσε κατὰ τῆς Σάμου μετὰ διακοσίων μεγάλων καὶ μικρῶν σκαφῶν· κινητὸν δὲ δάσος πλοίων ἐφάνη καλύψαν τὴν μεταξὺ Κῶ καὶ Ἀγαθονήσου θάλασσαν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἐγένοντο αὐτοῦ ὑπερδέξιοι, καὶ ὅτε εἶδεν αὐτοὺς ὁ Χοσρέφ πρόσφορον κατέχοντας θέσιν καὶ ἐτοίμους εἰς μάχην πρὸ τοῦ μεσημβρινοῦ στομίου τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμου, ἀνέκαμψε ταχέως πρὸς τὴν νῆσον Ἀρκίους. Οὐδὲ τὴν ἐπαύριον ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος, διότι βιαία τρικυμία ἐπελθούσα ἐσκόρπισε τὸν στόλον του καὶ ἐξώθησεν αὐτὸν πρὸς τὰ παράλια τῆς Χίου. Παραιτήσας οὕτω πᾶσαν κατὰ τῆς Σάμου ἐπιθετικὴν ἐπιχείρησιν, ἀπέπλευσε κατὰ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου εἰς Ἑλλάσπαντον μετὰ μέρους τινὸς τῶν πλοίων του, γήρυχαριστήμενος ἐκ τῆς γενομένης αὐτῷ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων συνοδείας· κατέλιπε δὲ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στόλου αὐτοῦ μετὰ τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων εἰς Μιτυλήνην, ἀφίει τὸν Ἰβραῖμ κύριον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πολεμικὰς ἐργασίας. Οἱ Ἕλληνες, ὑπολαβόντες, ὅτι ἐγίνετο τοῦτο, ἵνα μὴ ἐννοήσῃ ὁ Σουλτάνος τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀπολεσθέντων πλοίων καὶ τὰς καταστροφὰς ὅσας εἶχεν ὑποστῇ ὁ Χοσρέφ, ἐνεθαῖρύνθησαν ἔτι μᾶλλον, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι τὸν Ἰβραῖμ ὅπου ἂν εὕρισκον αὐτόν. Ὁ Αἰγύπτιος ἀπέπλεεν ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς Μιτυλήνης εἰς Βουδρουῖμι, ὅτε οἱ ὑδραιοσπετσιῶται κατέλαβον αὐτόν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Καραμπουρνοῦ, καὶ διώξαντες διὰ τῶν πυρπολικῶν των ἠνάγκασαν αὐτόν νὰ ἀνακάμψῃ εἰς Μιτυλήνην. Δύο αἰγυπτιακαὶ φρεγάται καταφθασθεῖσαι ἐπυρπολήθησαν. « Ἄν εἴχομεν » γράφει ὁ Ἀνδρουτσος, « περισσότερα πυρπολικά, ... ὅλα τοῦ ἐχθροῦ τὰ πλοῖα ἦτο δυνατόν, ἄλλα μὲν νὰ πυρπολήσωμεν, καὶ ἄλλα νὰ ἐπισωρεύσωμεν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Καραμπουρνοῦ. Δύο μόνον πυρπολικά ἐναπομείναντ' αὖ φειδωλεύμενοι τὰ ἐμποδίσσαμεν, διὰ νὰ μὴ ῥιψοκινδυνεύσωμεν εἰς ἄλλην περίστασιν ». Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἐξεπέμφθη ἀπέναντι τῆς Μιτυλήνης καὶ τὸ προτελευ-

ταῖον ἑλληνικὸν πυρπολικὸν κατὰ αἰγυπτιακῆς τινος φρεγάτας, ἀλλ' ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός, μόνον ἐν μέρει κατορθώσαν νὰ ἀναφλέξῃ τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον. Εὐκόλως ἐννοεῖ τις, ὅτι ὁ Ἀνδροῦτσος καὶ ὁ Μιαούλης ἀπέτεινον εἰς Σπέτσας καὶ Ὑδραν τὰς θερμοτάτας παρακλήσεις, ὅπως ἀποσταλῶσιν αὐτοῖς νέα πυρπολικά, πρὸς ματαίωσιν τῶν περαιτέρω ἐνεργειῶν τοῦ Αἰγυπτίου. Ὁ Ἰβραὶμ ἐμάνη ἐκ λύσσης κατὰ τῆς ἀδρανεΐας καὶ τῆς ἀδεξιότητος τῶν ναυτικῶν του· ἓνα τῶν κυβερνητῶν ἀπηγγόνισε, ἄλλον δὲ κατεδίδασεν εἰς ῥαβδισμόν. Ἀλλ' ἡ λίαν προκεχωρημένη ὥρα τοῦ ἔτους δὲν ἐπέτρεπε πλέον αὐτῷ νὰ σκεφθῇ περὶ ἀντιποίνων κατὰ τῶν τολμηρῶν ὑδραισπετσιωτῶν, καὶ χυχαριστήθη ἀναγκάως, δυνηθεὶς νὰ καταλίπῃ τὴν Μιτυλήνην τὴν 20 Ὀκτωβρίου, τυχὼν οὐρίου ἀνέμου, καὶ νὰ ἀναπλεύσῃ εἰς Βουδρουμι, ἀνενόχλητος παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπιβιβάσας δὲ τὸν ἀπολειφθέντα ἐκεῖ καὶ σκληρῶς ὑπὸ νόσων καὶ κακοκαιρίας δεκατισθέντα στρατόν του, ἀνήχθη πάλιν πλέων πρὸς τὸν λιμένα Σουδαν τῆς Κρήτης, ὅπου ἐσκόπει νὰ διαχειμάρσῃ. Οἱ Ἑλληνεῖς βραδέως μόλις παρηκολούθουν αὐτόν· διότι εἶχον μὲν ἐνωθῇ μετ' αὐτῶν νέα τινὰ πυρπολικά, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Κανάρη, ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ χειμῶνος, ἐπῆλθε, κατὰ τὴν λυπηρὰν συνήθειαν τῶν νησιωτῶν, γενικὴ τῶν πλοίων λειποταξία. Οὕτω δὲ ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Ἀνδροῦτσος ἡρίθμουν μόλις τριάκοντα πλοῖα, ὅτε κατέφθασαν τὴν 13 Νοεμβρίου τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὰ ὕδατα τοῦ Μεγαλοκάστρου. Τοῦ αἰγυπτίου στόλου προέπλεε μετὰ τῶν φρεγατῶν ὁ Ἰβραὶμ· εἶποντο δὲ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν αἱ φορτηγίδες καὶ ἔσχατα πάντων τὰ μικρότερα πολεμικὰ πλοῖα. Οἱ Ἑλληνες, ὠφεληθέντες ἐκ τῆς διαιρέσεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ οὐρίου δι' αὐτοὺς βορείου ἀνέμου, ἐπέπεσον κατὰ τῶν φορτηγίδων καὶ αἰγυπτιακῆς τινος φρεγάτας, ἥτις ἔπλεεν ὑπερδέξις τοῦ λοιποῦ στόλου. Καὶ τὰ μὲν πυρπολικά ὀλίγην βλάβην προὔξενησαν, διότι δύο ἐξ αὐτῶν ἀνεφλέχθησαν εἰς μάτην καὶ περίτρομος μόνον διέφυγεν αὐτὰ ἡ ἐχθρικὴ φρεγάτα· καὶ ὁ Κανάρης δ' ἐπίσης δὲν κατώρθωσε νὰ φθάσῃ τὸ ταχύτερον αὐτοῦ θαλασσοδρομοῦν αἰγυπτιακὸν πλοῖον, ὅπερ κατεδίωκε. Κατώρθωσαν ὁμῶς οἱ Ἑλληνες νὰ ἐπιφέρωσι σύγχυσιν καὶ ἀταξίαν εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ὅστις, νυκτὸς ἐπελθού-

σης καὶ τρικυμίας, διεσχορπίσθη πανταχόσε. Αἰγυπτιακά τινα πλοῖα κατέφυγον εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἄλλα ἐξώκειλαν κατὰ τῶν ἀκτῶν τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κάσου, καὶ ἄλλα τέλος συνελήφθησαν τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὴν Κάσον. Τὸ πλεῖστον ὅμως αὐτῶν ἐξεβλήθησαν πρὸς τὰ ὕδατα τῆς Ῥόδου, καὶ μὴ ἐχούσης τῆς νήσου ἀσφαλῆ ὁρμητήρια διὰ τὸν χειμῶνα, κατέφυγον τέλος εἰς τὸν ἀντικρὺ ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας κείμενον ὄρμον Μαρμάρι, ὅπου καὶ πάλιν ὁ Ἰσραὴμ ἐτιμώρησεν αὐστηρότατα τοὺς ἀνικάνους καὶ τοὺς δειλοὺς. Οἱ Ἕλληνες, παθόντες καὶ αὐτοὶ σκληρῶς ὑπὸ τῆς τρικυμίας, ἐθεώρησαν τὴν ναυτικὴν αὐτῶν ἐκστρατείαν ὡς περατωθεῖσαν, καὶ ἀνέπλευσαν μετὰ τῶν λαφύρων των, πιστεύοντες ὅτι ὁ Αἰγύπτιος οὐδεμίαν εἶχε πλέον διάθεσιν νὰ παραχειμάσῃ ἐν Κρήτῃ. Ἦγνούν ὅμως τὸ σκληροτράχηλον τοῦ Ἰσραὴμ. Μόλις ἰδὼν ὁ Πασσᾶς τὸ πέλαγος ἐλεύθερον ἐχθρῶν, κατέλιπε τὴν 5 Δεκεμβρίου τὸν ὄρμον Μαρμάρι καὶ κατῴρθωσθε νὰ μεταβιβάσῃ ἀνενόχλητος εἰς Κρήτην τὸν τε στρατὸν αὐτοῦ καὶ τὸν στόλον. Ὅτε δὲ εἶδεν ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν τῷ λιμένι τῆς Σούδας, παρετήρησεν εἰς ἓνα τῶν εὐρωπαϊῶν αὐτοῦ ἀξιωματικῶν: α Ὑπερτερήσαντες τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὰς ναυτικὰς κινήσεις, δὲν θέλομεν δυσκολευθῆ νὰ νικήσωμεν αὐτοὺς καὶ κατὰ ξηράν.

Ἴσως τοιαύτη τις ἔκφρασις ἤλεγγεν ὑπερφίλαυτον μᾶλλον κομπορρημοσύνην ἢ ἀλήθειαν τῶν γεγονότων ἐκτίμησιν. Ἴσως δ' ἀληθῶς αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ ἔτους 1824, πλὴν τῶν κατὰ τὴν Κάσον καὶ τὰ Ψαρά ἐπιτυχιῶν, ὀλίγον κατὰ βάθος ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰς μεγάλας τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων προσδοκίας. Ἦν ὅμως ἐπίσης ἀναντίρρητος ἀλήθεια, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον νῦν ἀπέναντι αὐτῶν ἐπιμονώτερον ἢ προτοῦ καὶ πολὺ κινδυνωδέστερον ἀντίπαλον. Εἶχον μὲν κατορθώσει νὰ σώσωσι τὴν Σάμον καὶ νὰ ἀποτρέψωσι πρὸς ὦραν τὸν ἀπειλοῦντα τὴν Ὑδραν, τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Πελοπόννησον κίνδυνον· ἐπίσης δὲ καὶ τὰ πυρπολικά αὐτῶν εἶχον εὐδοκίμησαι παρὰ τὸ Βουδρουμί καὶ τὸ Καραμπουρνού· ἀλλ' 22 ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀπολεσθῆ ἐν μιᾷ μόνῃ ἐκστρατείᾳ, καὶ ἡδυνάτο τις νὰ προῖδῃ, ὅτι ἡ περιβάλλουσα αὐτὰ φοβερά αἰγλή ἤθελε κατ' ὀλίγον ἐξαφανισθῇ. Ὁ δὲ πάντων μέγιστος φόβος ἦτο, ὅτι ὁ Ἰσραὴμ δὲν ἤθελε μείνει

ἀπρακτῶν ἐν Κρήτῃ, ἀλλ' ἤθελε τὸνναντίον ἐπωφεληθῇ τὴν πρόσφορον τοῦ χειμαδίου αὐτοῦ θέσιν, ἵνα τολμήσῃ τι κατὰ τῆς Πελοποννήσου.

Νῦν δὲ ἔμελλε νὰ καταδειχθῇ, ὅποσον μεγάλην στρατιωτικὴν σπουδαιότητα ἔχει ἡ τῆς Κρήτης κατοχὴ διὰ τὸν θέλοντα νὰ προσβάλῃ τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἰβραῖμ εὐρίσκειτο ἐν Σούδα, ὅθεν οὐρίου πνέοντος ἀνέμου ἠδύνατο νὰ μεταβιβάσῃ ἐν διαστήματι 48 ὥρων τοὺς στρατοὺς αὐτοῦ εἰς Πελοπόννησον. Βλέπων μακράν, ἐν αἰθρίᾳ, τὰς χιονοσκεπεῖς τοῦ Ταυγέτου κορυφάς, εἶχεν οὕτω καὶ τὴν καθημερινὴν αὐτῶν θέαν κέντρον τῆς φιλοδοξίας του, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἔχρηζε τοιοῦτον ὁ Πασσᾶς. Καίτοι πάσῃ τὴν ὑγείαν, εἰργάζετο ἀπαύστως. Ἐκάθητο, ὡς εἶδον αὐτὸν εὐρωπαῖοι περιγητᾶι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐπὶ τῆς πρύμνης τοῦ πλοίου του, καὶ ἀνεκούριζε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ λύσσαν καὶ ἀνυπομονησίαν λακπατῶν, δέρων καὶ πυροβολῶν τοὺς ἀτυχεῖς αὐτοῦ ὑποτεταγμένους. Εἶχεν ὁμοσεῖ νὰ μὴ πατήσῃ πλέον ξηράν, ἢ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ γνωστὸν ἦτο, ὅτι δὲν ἐκομπορήμονε εἰς μάτην. Ἦτο ἀναντιρρήτως ὁ κινδυνωδέστατος ἐχθρὸς, ὅστις εἶχεν ἀναστῇ κατὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἄν δὲ ὁ θετὸς αὐτοῦ πατήρ Μεχμέτ Ἀλῆς ὑπερέβαλλεν αὐτὸν κατὰ τὴν πανουργίαν καὶ τὴν δεξιότητα τοῦ πνεύματος, ὑπερεῖχεν ὅμως οὗτος ἐκείνου κατὰ τὸ πολεμικὸν μένος καὶ τὴν τόλμην. Ἐλέγετο, ὅτι νέος ὢν διεσκέδαζε πυροβολῶν κατὰ τῶν σάκκων τῶν παρερχομένων ὑδροφόρων, ἵνα ἴδῃ ἂν ἐτρύπων αὐτοὺς αἱ σφαῖραι. Σκληρὸς δὲ φύσει καὶ διαθέσει, οὐδὲν μέσον ἀπετροπιάζετο, ὡς πάντες ἐγνώριζον, ὑπηρετικὸν τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ. Ἦν πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἤθελεν εἶναι καταβεβλημένη, ἂν οἱ Τούρκοι ἐπελαμβάνοντο δεξιώτερον τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ ἐσκόπει νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἑλλάδα δι' ἀμειλίχτου κατὰ τῶν ἀποστατῶν αὐστηρότητος, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, ὡς εἶχεν ἤδη εἰρηνεύσει τὴν Κρήτην. Ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεὰ εἶχον ἀραιότατον πληθυσμόν, καὶ πάντα ἀδιάφορον ἦτο εἰς τὸν Αἰγύπτιον τὸ νὰ μεταφέρῃ εἰς Αἴγυπτον τοὺς ἐκ τῶν νόσων καὶ τοῦ πολέμου περισσωζομένους κατοίκους, καὶ νὰ μεταφυτεύσῃ ἀντ' αὐτῶν εἰς Ἑλ-

λάδα τοὺς Ἀραβας καὶ τοὺς Φελλάχους αὐτοῦ, μεταβάλλων ἐν ἄλλοις λόγοις εἰς πολιτείαν ἀφρικανῶν Βαρβάρων τὴν Ἑλλάδα. Τὸ φοβερόν τοῦτο σχέδιον ὁν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ἡ εὐαίσθητος ἐσπερία, καὶ ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἀπήτησε τὴν 25 Νοεμβρίου ἀληθινὴν αὐτοῦ διάψευσιν, ὅπως καθησυχάσῃ τὴν κοινὴν γνώμην. Ἡκιστα ὑπώπτευν οἱ Ἕλληνες, τίνες ἴσταντο ἀπέναντι αὐτῶν, καὶ ἥδιστα ἐθαυκαλῶντο δι' ἀκόπου φανταστικῆς ἀπάτης περὶ τῆς πολεμικῆς ἀνικανότητος τῶν Αἰγυπτίων, περὶ ὧν εἶχον συνειθίσει νὰ ὀμιλῶσι λίαν περιφρονητικῶς, μετὰ τὰς περιγραφὰς τῶν ναυμαχιῶν τοῦ ἔτους 1824. Ἡ Κυβέρνησις, χαίρουσα ἐπὶ ταῖς νίκαις αὐτῆς κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς ἐχθρῶν, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον εἶχε μεριμνήσει περὶ παρασκευῶν, οὔτε πλοῖα εἶχε διατάξει νὰ περιπλέωσι μετὰ τὸν Πελοποννήσου καὶ Κρήτης, οὔτε τὰ φρούρια ἐξώπλισεν εἰς ἄμυναν, ὅσα, ὡς τὸ Ναβαρίνον, ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμένα εἰς προσβολήν. Αἴφνης ἀντήχησε τὸ ἄγγελμα, ὅτι ὁ Ἰβραῖμ ἀνήχθη ἐν μέσῳ χειμῶνι ἐκ Σουδᾶς καὶ ἀπέβη εἰς Πελοπόννησον. Ἡ ἑλληνικὴ ἀμεριμνησία εἶχεν εὐκολύνει τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ. Οὐδὲν ἐχθρικὸν συναντήσας πλοῖον, ἔπλευσε τὴν 24 Φεβρουαρίου 1825 πρὸς τὴν μεσημβρινοδυτικὴν τῆς Πελοποννήσου ἄκρην, καὶ ἀπεδίβασε παρὰ τὴν Μεθώνην 4000 πεζικοῦ καὶ πεντακοσίους ἵππους. Ἐκεῖ στρατοπεδεύσας εὐθὺς περιεχαρὰ κώθη, αἱ δὲ φορτηγίδες αὐτοῦ, ἐκπλεύσασαι πάλιν εἰς Σουδαν, μετεκόμισαν τάχιστα δευτέραν αἰγυπτιακὴν μοῖραν, 6,000 πεζικοῦ, 500 ἵππους καὶ ἰσχυρὰν σκευὴν πυροβολικοῦ. Τότε ὁ Ἰβραῖμ ἀνέλαβεν εὐθὺς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐτράπη κατὰ τῶν φρουρίων Ναβαρίνου καὶ Πύλου, ὧν ἐκεῖνο μὲν περιεῖχε φρουρὰν 1600, τοῦτο δὲ 800 μόνον ἀνδρῶν. Ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου διέμεινε πιστὴ εἰς ἑαυτὴν καὶ ἥκιστα συνησθάνθη τῆς θέσεως αὐτῆς τὰ κατήκοντα. Κρατοῦσα πάντοτε τοὺς πελοποννησιακοὺς ὀπλαρχηγοὺς καθεῖρκτους ἐν Ὑδρᾷ, ἐστερεῖτο οὕτω τῶν φυσικωτάτων αὐτῆς στηριγμάτων. Τὸ ἀγγλικὸν δάνειον εἶχε χρησιμεύσει εἰς μισθοδοσίαν στρατοῦ ἐκ τρισμυρίων φανταστικῶν στρατιωτῶν προκειμένου θὲ νῦν νὰ στρατεύσωσιν οὗτοι κατὰ τοῦ Αἰγυπτίου, μόλις εὐρέθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Κυβερνήσεως ὀκτακισχίλιοι, στερεοελλαδῖται τὸ πλεῖστον καὶ μακεδόνες μισθοφόροι. Ὁ

πρόεδρος Κουντουριώτης κατεπείσθη δυστυχῶς ὑπὸ τῶν κολάκων του, ὅτι αὐτὸς ἰδίως ἦτο προωρισμένος νὰ κατατροπώσῃ τὸν Ἰβραῖμ, καὶ ἐν μεγάλῃ πομπῇ, κανονοβολούντων πλοίων καὶ φρουρίων, ἐκίνησεν ἐκ Ναυπλίου τὴν 28 Μαρτίου. Μὴ δυνάμενος δέ, ὡς ἀληθῆς νησιώτης, νὰ ἱππεύσῃ καλῶς, ἐδαπάνησε τρεῖς ὅλας ἡμέρας, ἵνα φθάσῃ εἰς Τρίπολιν, κρατούμενος ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπὸ δύο ὑπηρετῶν, ὡς ἀγκαλὶς τις ἀχύρου, ἐπὶ τοῦ πλουσίως κεκοσμημένου ἵππου. Σμῆνος χρυσοστόλων ὑπηρετῶν, καπνοσυριγγοφόρων καὶ γραμματέων συναπετέλει τὴν πομπήν. Τοσοῦτον ἀσαφῆ ἰδεάν εἶχε περὶ τῶν σχεδίων τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε ἤθελε νὰ τραπῇ πρὸς βορρᾶν, πιστεύων, ὅτι κατὰ τῶν Πατρῶν ἰδίως ἐσχόπει νὰ στρατεύσῃ ὁ Ἰβραῖμ. Μαθὼν δέ, ὅτι ἡ καταιγὶς εἶχεν ἐκραγῇ πρὸς μεσημβρίαν τῆς χερσονήσου, ἐστράφη μὲν πρὸς τὸ Ναβαρίνον, ἀλλὰ διὰ τοῦ μακρυτέρου περιδρόμου καί, ὅτε τέλος ἡ συνοδεία ἔφθασεν αἰσίως εἰς Καλάμας, ἀδυνατῶν νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ πλέον τοὺς κόπους τῆς ἵππασίας, ἀνέκαμψεν εἰς τὴν πάτριον αὐτοῦ νῆσον, οὐδὲ συναντήσας καὶ τὸν ἐχθρὸν. Ἐπέθηκε δὲ τὴν κορωνίδα εἰς τὴν ἑνδοξὴν αὐτοῦ ἐκστρατείαν, διορίσας ἀρχιστράτηγον τοῦ στρατοῦ τὸν ἀγαθὸν αὐτοῦ φίλον πλοίαρχον Σκούρτην, γενναῖον μὲν ναυτικόν ἀλλ' ἀδαῆ πάντως τοῦ κατὰ γῆν πολέμου.

Ὁ Σκούρτης ἀπεπειράθη νὰ διακόψῃ τὴν μετὰ τὸ αἰγυπτιακοῦ στρατοπέδου καὶ τῆς Μεθώνης συγκοινωνίαν. Καταλαβὼν δὲ θέσιν παρὰ τὸ Κρεμμύδι, δύο ὥρας ἀπέχον τῆς Μεθώνης, ἔταξε τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἐν ἡμικυκλίῳ, οὗτινος τὰ κέρατα κατεῖχον οἱ στερεοελλαδῖται καὶ οἱ Σουλιῶται. Οὕτω δὲ δεξιᾷ μὲν παρὰ τὸ Κρεμμύδι ἴσταντο ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Τσαβέλας, ἀριστερᾷ δὲ ὁ Μπότσαρης καὶ ὁ Καρατάσος. Ἀλλὰ ὁ Ἰβραῖμ δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν ἥσυχον. Τὴν 19 Ἀπριλίου προσέβαλε ζωήρως τὰς θέσεις τοῦ ὑδραίου στρατηγοῦ, καὶ κρατερὰ διὰ τῆς λόγχης ἐπίθεσις τῶν Αἰγυπτίων διέσπασε τὸ κέντρον, ὅπερ διεσκορπίσθη πάραυτα. Αἱ πτέρυγες τῆς τάξεως ἀντέστησαν μακρότερον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸ ὑπὸ τὸν Κώσταν Μπότσαρην ἀριστερόν κέρας, προσβληθὲν ἐκ πλαγίου ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Ἰβραῖμ, ἐνέδωκε, καὶ ἡ ἥττα κατέστη γενική. Ἀγανακτοῦντες οἱ Στερεοελλαδῖται ἐπὶ τῇ ἀδεξίᾳ διευθύνει, ἧς ἐγένοντο

θύματα, καὶ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος μεριμνῶντες, κατέλιπον τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐπέστρεψαν, τρισχίλιοι τὸν ἀριθμόν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Οὕτως ὁ Ἰβραΐμ ἠδύνατο νῦν ἀνενόχλητος νὰ προσβάλῃ τὰ φρούρια τοῦ Ναβαρίνου καὶ τῆς Πύλου, ὧν ἡ κατοχὴ εἶχε κρισιμωτάτην ἀληθῶς πὴν σπουδαιότητα. Διότι, κατέχων οὗτος, πλὴν τῆς Μεθώνης καὶ Κωρώνης, καὶ τὰ δύο ταῦτα φρούρια, ἀπέκτα ἐν τῷ ὀχυρῷ τούτῳ τετραγώνῳ ἀσφαλέστατον ἐπὶ τῆς παραλίας ὁρμητήριον πάσης αὐτοῦ κατὰ τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς ὅλης Πελοποννήσου ἐπιχειρήσεως.

Οὕτω συνεκεντρώθη ὁ πόλεμος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἀήμαθοέσεως Πύλου », ὅπερ κατ' αὐτὴν ἤδη τὴν ἀρχαιότητα εἶχε βαφῇ δι' αἵματος. Μεταξὺ τῶν δύο φρουρίων τοῦ Παλαιοῦ καὶ Νέου Ναβαρίνου ἐκτείνεται βαθὺς ἡμιστροφύλλος ὄρμος, οὗτινας τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν στόμιον καλύπτει ἐντελῶς σχεδὸν ἡ βραχῶδης νῆσος Σφακτηρία.

Πρὸς ἄλωσιν τοῦ παλαιοῦ Ναβαρίνου κατέλαθόν ποτε οἱ Λακεδαιμόνιοι τὴν Σφακτηρίαν, ἀλλὰ τάχιστα κατεῖδον, ὅτι παρεδίδοντο οὕτω μόνοι εἰς τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν τὰς χεῖρας. Καθότι καὶ εὐκολος ἂν ὑποτεθῇ εἰς τὸν δεσπόζοντα τῆς νήσου ἡ ἄλωσις τοῦ ταπεινότερου κειμένου παλαιοῦ Ναβαρίνου, μένει ὁμως πάντοτε ἀκροσφαλῆς ἡ τῆς Σφακτηρίας κατοχὴ, ἐνόσω τις δὲν διαθέτει ἱκανὴν ναυτικὴν δύναμιν εἰς προάσπισιν τῆς νήσου· διότι αὕτη, περιβαλλομένη ὑπὸ βαθέων πλωτῶν ὑδάτων δύναται εὐκολώτατα νὰ περιζωσθῇ καὶ κυριευθῇ ὑπὸ στόλου. Ὅμοιον λάθος πρὸς τὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπραξαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1825, ῥίψαντες ἐπὶ τὴν νῆσον 800 ἄνδρας μετὰ τινων τηλεβόλων, φρουρὰν ἱκανὴν εἰς φύλαξιν αὐτῆς, ἐνόσω εἶχον οὗτοι τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν. Ἀλλὰ πρὸ τῆς νήσου ὥρμουν πέντε μόνον ἑλληνικὰ πλοῖα, — προστασία λίαν ἀσθενής, — ἡ δὲ κυρία τῶν ὑδραυροσπετισιωτῶν δύναμις ἔλειπε πάλιν κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν. Διὰ τοῦτο δέ, ἅμα ὡς ἐπεφάνη πρὸ τοῦ Ναβαρίνου ὁ ἐξ 90 σκαφῶν αἰγύπτιος στόλος, κατέστη ἀναγκαίως ἀπεγνωσμένη ἡ θέσις τῶν ἐν Σφακτηρίᾳ εὐρισκομένων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Σαχτούρης καὶ ὁ Τσαμαδός, ὁ παλαιὸς κλέφτης Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ φιλέλληन Σάντα-Ρόζας. Καί τοι μὴ ἀναγνοὺς τὸν Θουκυδίδην, ὁ ἀλάστωρ τοῦ Μελιδονίου

δαίμων Χουσσείν εἶχε κατανοήσει τὴν στρατηγικὴν τῆς νήσου ση-
μασίαν, καὶ ὑπέδειξεν εἰς τὸν Ἰβραῖμ, ὅτι ἡ Σφακτηρία ἦν ἡ
κλειὴ τοῦ Ναυαρίνου. Οὗτος ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν διεύθυνσιν τῆς προσ-
βολῆς, καὶ τὴν 8 Μαΐου κατώρθωσεν, ἐνῷ ὁ στόλος ἤρξατο βιαίως
κανονοβολῶν κατὰ τῆς Σφακτηρίας, νὰ ἀποβιδάσῃ εἰς τὴν ἀκτὴν
ὑπὸ τὸν πυκνὸν τοῦ πυροβολισμοῦ καπνὸν χιλιάδας τινὰς Ἀράβων,
οἵτινες ἐν βραχυτέρῳ ἔτι χρόνῳ ἢ ποτε οἱ Ἀθηναῖοι κατέβαλον τοὺς
ὑπερασπιστὰς τῆς νήσου. Τὸν βυρσοδέφην Κλέωνα καὶ τὸν Δημο-
σθένην ὠφέλησε πυρκαϊὰ δάσους τινός, στερήσασα τοὺς Λακεδαι-
μονίους τῆς ἀσφαλοῦς κρύπτῃς, ἐν ᾗ ἠδύναντο νὰ κρύψωσι τὴν ὀλι-
γάριθμον αὐτῶν δύναμιν, καὶ νὰ ἐνισχύωνται ἐκάστοτε ἀναλόγως
τοῦ κινδύνου. Οὕτω δ' ἐπίσης ὠφέλησε τοὺς αἰγυπτίους προσβολεῖς
ἡ φαλακρὰ καὶ ἄδενδρος κατάστασις τῆς βραχέως Σφακτηρίας.
Ἀναρριχηθέντες εἰς τοὺς βράχους ὡς αἴλουροι οἱ τοῦ Χουσσείν
στρατιῶται, ἀπεδίωξαν τῶν τηλεβόλων αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας, καὶ
κατατροπώσαντες αὐτούς, ἐγένοντο τάχιστα κύριοι τῆς ὅλης νήσου.
Τριακόσιοι πεντήκοντα Ἕλληνες ἔπεσον νεκροὶ καὶ διακόσιοι ἡχημα-
λωτίσθησαν· οἱ δὲ λοιποί, ἐν οἷς καὶ ὁ Σαχτούρης καὶ ὁ Μαυρο-
κορδάτος, — ὅστις διαρκούσης τῆς μάχης ἐκράτει ἀπαύστως ὑψω-
μένον τὸν λύκον τοῦ πιστολίου του, ἵνα μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας
τῶν ἐχθρῶν — κατέφυγον εἰς τὰ πέντε ἐκεῖνα πολεμικὰ πλοῖα, ἅτινα
κατώρθωσαν εὐτυχῶς νὰ διαφύγωσιν ὡς ἐκ θαύματος τὸν αἰγυπτια-
κὸν στόλον. Ὁ Τσαμαδὸς καὶ ὁ Ἀναγνωσταρὰς ἐφρονεύθησαν ἐνδό-
ξως, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ εὐγενὴς ἀλλ' ἀτυχὴς Σάντα-Ρόζας, ὁ ὡς
ἀπλοῦς ἐβελοντὴς καταταχθεὶς ἐν τοῖς προμάχοις τῆς Σφακτηρίας,
εὔρε μαχόμενος τὸν ποθοῦμενον θάνατον.

Οὕτω κατεδείχθη ἡ στρατηγικότης τοῦ βλέμματος τοῦ Χουσ-
σεῖν. Ἡ ταχεῖα κατὰ τῆς Σφακτηρίας νίκη διέκρινε τὴν μοῖραν τοῦ
φρουρίου τοῦ Ναυαρίνου, καὶ τὴν μὲν 11 Μαΐου κατέθετο τὰ ὅπλα
ἡ φρουρά τοῦ παλαιοῦ Ναυαρίνου, τὴν δὲ 23 τοῦ αὐτοῦ παρεδόθη
τὸ ὑπὸ τοῦ πεδεμοντίου Κολλέγνου μετ' ἐπιμονῆς καὶ γενναιότητος
ὑπερασπισθὲν Νέον Ναυαρίνον. Ἀφθονον πολέμου ὑλικὸν περιήλθεν
εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, ἡ δὲ φρουρά, ἐλαττωθεῖσα εἰς 1200 ἄν-
δρας, μετηνέχθη ἐπὶ αὐστριακῶν πλοίων εἰς Καλάμας. Ὁ ἐπιμό-

ως κατὰ τῆς παραδόσεως ἀντιστὰς Γεώργιος Μαυρομιχάλης ἔμεινε μετὰ τοῦ Γιατράκου ὡς ὁμηρος εἰς χεῖρας τῶν Αἰγυπτίων, ἀντὶ τῶν ἐν Ναυπλίῳ αἰχμαλωτισθέντων παρὰ τῶν Ἑλλήνων Σελήμ καὶ Ἀλῆ Πασσᾶ. Ἄλλως δὲ ὁ Ἰβραῖμ κατέρωθωσε νὰ καταισχύνη τοὺς Ἑλληνας διὰ πιστῆς τηρήσεως τῆς συνθήκης καὶ νὰ τύχη τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν συνοδευόντων αὐτὸν Εὐρωπαίων.

Ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἐπεφάνη, ὡς συνήθως, εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ δράματος μόνον μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Σφακτηρίας. Ἐπηνώρῳσεν ὁμως τὴν βραδύτητά του διὰ τολμηροῦ ἐπιχειρήματος κατὰ τῶν πρὸ τῆς Μεθώνης ὁρμούντων Αἰγυπτίων. Ὁ Μιαούλης ἐξέπεμψε τὴν 12 Μαΐου περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν τῆς ἑσπέρας ἐξ πυρπολικὰ κατὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου, ἐκτελέσαντα ταχέως καὶ τολμηρῶς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν. Ἡ Ἀσία, λαμπρὰ φρεγάτα ἐν Δέπτορφῳ ναυπηγηθεῖσα, δύο βρίκια καὶ ἐξ φορτηγίδες ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἄερα, καὶ ἀποθήκη τις ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐπυρπολήθη ἐπίσης. Ἠκούσθη δὲ ἡ ἐκπυρσοκρότησις ἐν τῷ πρὸ τοῦ Ναβαρίνου στρατοπέδῳ τοῦ Ἰβραῖμ. Ἀλλ' ὁ Αἰγύπτιος δὲν ἐταράχθη διὰ τοιούτων μεμονωμένων ἀτυχημάτων ἐν ταῖς ἐργασίαις αὐτοῦ. Εἶχε ριζώσει πλέον ἐν Πελοποννήσῳ, καὶ ἀδιάφορον ἦτο εἰς αὐτόν, ὅτι διέπραττον ἀνδραγαθήματα τὰ ἐλληνικὰ πυρπολικά, ὅτι ὁ μὲν Σαχτούρης διεσκόρπιζε τὴν Α'. Ἰουνίου παρὰ τὴν Εὐβοίαν τὸν στόλον τοῦ Χοσρέφ καὶ ἀνετίνασεν εἰς τὸν ἄερα τὴν ναυαρχίδα, ὁ δὲ Μιαούλης προσέβαλλε μετὰ δύο ἐβδομάδας παρὰ τὴν Σούδαν τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον καὶ ἔκαie μίαν αἰγυπτιακὴν κορβέταν, ὁ δὲ Κανάρης αὐτὸς τέλος προέβαινε εἰς τοσοῦτον θράσους, ὥστε νὰ ἀποπειραθῇ τὴν διὰ τριῶν πυρπολικῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καταστροφὴν τῶν παρασκευῶν τοῦ Αἰγυπτίου, ἀποτυχοῦσαν ἄλλως ἔνεκεν ἐναντίου ἀνέμου. Κατέχων τὸ ὄχυρόν τετράγωνον, ὅπερ ἀπετέλουν ἡ Μεθώνη, ἡ Κορώνη, τὸ παλαιὸν καὶ τὸ νέον Ναβαρίνον, ἔχων τὸν λαμπρότατον τοῦ κόσμου λιμένα εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἐδίκαιοιτο προσδοκῶν ὁ Ἰβραῖμ, ὅτι οἱ Ἑλληνες, πειθόμενοι κατ' ὀλίγον περὶ τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως αὐτῶν, ἤθελον οἰκειοθελῶς ὑποταχθῇ.

Αἱ κατὰ τὸ Κρεμμύδι καὶ τὴν Σφακτηρίαν μάχαι εἶχον παρα-

γάγει βαθυτάτην ἐντύπωσιν, ἥ δὲ ὑπεροχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς πολέμικῆς εἶχε σκληρότατα καταδειχθῆ εἰς τὰ ὄμματα τῶν κλεφτῶν. Ὡς τείχη ἴσταντο πρὸ αὐτῶν αἱ λόγχαι καὶ τὸ ἵππικόν τῶν Αἰγυπτίων, ἐνῶ τὰ ἴδια αὐτῶν ὄπλα τοῖς ἐφαίνοντο βεβαίως ὥστε καλάμια. Ἀπέναντι τῆς ἐνιαίας συντάξεως τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων ἐτι προδηλότερον καταφαίνοντο τὰ μειονεκτήματα τῆς ἐλληνικῆς ἀπομονώσεως καὶ διαιρέσεως. Πικραὶ κατηγορίαι ἤκούοντο, καὶ μεταξὺ τῶν ὑποχωρούντων στερεοελλαδιτῶν τοῦ Καραϊσκάκη ἰδίως ἀντήχει ἀθυροστομώτερον ἢ κακὴ γλῶσσα. Ἡ Κυβέρνησις κατέβαλλε ματαίας προσπάθειας, ὅπως παρακωλύσῃ τὴν ἀποχώρησιν τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἐφ' ἧς εἶχε τέως στηριχθῆ, καὶ ὁ Κουντουριώτης ἐξέδωκε μάλιστα διαταγὴν, ὅπως μηδαμοῦ γεῖνῃ δεκτὸν τὸ σῶμα τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλὰ προσβληθῇ μάλιστα καὶ καταστραφῇ. Τοιαῦτα ὅμως εὐκολώτερον διετάσσοντο ἢ ἐξετελοῦντο, ἀφοῦ μάλιστα ὁ φυσικὸς τοῦ Καραϊσκάκη προστάτης Κωλέττης ἐπραξε πᾶν τὸ δυνατόν πρὸς ματαίωσιν τῆς κυβερνητικῆς διαταγῆς. Ἡ θέσις τοῦ Κουντουριώτου περιπλέκετο ὁσημέραι, καὶ ὀργιλοτέρα πάντοτε ἤκούετο ἡ μομφή, ὅτι ἡ κυβέρνησις εἶχε δεσμεύσει τοὺς ὀπλαρχηγούς, παρ' ὧν μόνον ἠδύνατο νὰ προσδοκᾶται βοήθεια. Ἐν αὐτῇ τῇ Ὑδρᾷ ἐξετράπη ὁ λαὸς εἰς ἀπειλὰς ἐνώπιον τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου, κράζων· ἂν δὲν τοὺς ἐλευθερώσετε, τοὺς ἐλευθερώνομεν ἡμεῖς διὰ τῶν ὀπλων. Καὶ παρ' αὐτοῖς δὲ τοῖς οἰκειοτάτοις τοῦ Κουντουριώτου ἤκούοντο σπουδαῖαι φωναὶ ὑπὲρ τῶν δεσμωτῶν. Ὁ Παπᾶ Φλέσας (1), ὅστις διαρκούντων τῶν ἐμφυλίων πολέμων πολέμων εἶχε συνταχθῇ τῇ Κυβερνήσει καὶ διατέλει νῦν ὑπουργὸς τῶν

(1) Βλ. βίον τοῦ Παπᾶ Φλέσα, ἸΑθ. 1863, σελ. 42. — Τὸν Φλέσαν παρώρμησε φαίνεται εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ οὐ μόνον ἡ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Κολοκοτρώνου ἐπιθυμία, ἀλλὰ καὶ ἡ βασιουργία τῆς πρὸς ἐκλογὴν βασιλέως ἐργαζομένης γαλλικῆς μερίδος· ἤθελε δὲ οὕτω νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς τὸν ἐλευσόμενον ξένον βασιλέα ὡς πρωτουργὸς τῆς κατὰ τοῦ Ἰβραὴμ νίκης. — Ἡ τοῦ Φωτάκου ἔκθεσις περὶ τῆς παρὰ τὸ Μανιάκι μάχης βασίζεται ἐπὶ τῶν διηγήσεων τοῦ ἐπιζώντος Μ. Σταϊκοπούλου καὶ τοῦ Ζαφειροπούλου. — Ὁ Πρόεδρος (τομ. Α'. σελ. 362) λαλοῦν ἐσφαλμένως περὶ θέσεως « καλῶς προπεφυλαγμένης » παρὰ τὸ Μανιάκι. — Ὅτι δὲ ὁ Ἰβραὴμ ἐφίλησε τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ Ἀρχιμανδρίτου (Γερβίνος, ζ'. σελ. 86), δὲν φαίνεται πιθανόν.

Ἑσωτερικῶν παρὰ τῷ Κουντουριώτῃ, εἶχεν ἱκανὸν πολιτικὸν ἔμφυτον, ὅπως κατίδῃ τοὺς κινδύνους τῆς ἐπισήμου ἐκείνης διχοστασίας, καὶ ἐπέμεινε παρὰ τῷ προέδρῳ τῆς Κυβερνήσεως, προτρέπων αὐτὸν νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς δεσμώτας, καὶ συνδιαλασσόμενος πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς Ἀνδρέας καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, νὰ κηρύξῃ γενικὴν ἀμνηστειάν. Ἵνα δὲ κρατύνη ἔτι μᾶλλον τὰς παραστάσεις αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ ὁ ἴδιος κατὰ τοῦ Ἰβραῖμ, καί, καθ' ἣν περίπτωσιν ἐνίκα τὸν Αἰγύπτιον, νὰ ζητήσῃ ὡς ἀμοιβὴν τῆς νίκης αὐτοῦ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν δεσμωτῶν. Ἡ Κυβέρνησις εὐχαρίστως εἶδεν ἐκστρατεύοντα τὸν φιλοτάραχον ἱερέα, ὅπως ποτὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν εἰς μάχην τὸν Κλέωνα, ἐλπίζοντες νὰ ἀπαλλαγῶσιν ὅπωςδῆποτε ἐνὸς τῶν δύο κακῶν, εἴτε τοῦ ἐχθροῦ εἴτε τοῦ ἰδίου αὐτῶν στρατηγοῦ.

Περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου ἐκίνησεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης ἐκ Ναυπλίου μετὰ στρατιᾶς συγκειμένης ἐκ παλαιῶν μαχητῶν, εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Αἰγυπτίου. Ἄλλ' οὐδὲν ἄλλο ἀπῆντησε καθ' ὃδον ἢ ὄκνον μόνον καὶ λειποταξίαν. Καὶ πολλοὶ ἔτι δόκιμοι κλέφται, ὡς ὁ Καρατάσος, ἦσαν παραλελυμένοι οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τῆς αἰγυπτιακῆς ὑπεροχῆς. Ὁ Πετρόμπεης ἐδικοιολόγησε τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ, προφασίζόμενος ποδαλγίαν, καὶ ἔγραψεν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Παπᾶ Φλέσαν, ἐν ἣ ὠνόμαζε τὸν Ἰβραῖμ ἄλλον Ναπολέοντα ἢ ἡπειρώτην Πύρρον, καὶ παρετήρει, ὅτι ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς δὲν ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ πρὸς τὸν τοῦ Δράμαλη, διότι ἦν εὐρωπαϊκῶς ἡσχημένος καὶ ἐδιοικεῖτο ὑπὸ εὐρωπαϊῶν ἀξιωματικῶν. Ἐν Φουρτσάλα ἔμαθεν ὁ Ἀρχιμανδρίτης, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας αὐτοῦ, ἂν τοιοῦτος ἦτο ἡ τῶν δεσμωτῶν ἀπελευθέρωσις, εἶχεν ἤδη ἐπιτευχθῇ. Ἄλλος προήρπασεν αὐτοῦ τὴν δόξαν τοῦ εἰρηνοποιοῦ. Τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Κωλέτου ἠλευθερώθη τὴν 22 Μαΐου ὁ γέρων Κολοκοτρώνης, καὶ τοι ὁ ἀνὴρ « εἶχε πολλὰ νὰ ἐκδικήσῃ », ὡς ἔλεγεν ὁ Κουντουριώτης, τὴν δὲ 30 Μαΐου ἐκηρύχθη γενικὴ ἀμνηστεια, καὶ ἐν παντὶ ναῶ ἐφάλησαν δοξολογίαι, ὅτι ὁ θεὸς ἐκίνησεν εἰς πρᾶότητα τὰς καρδίας τῶν διοικούντων τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τοι ὁμῶς προσεβλήθη πῶς οὕτω ἡ φιλοτιμία του, ἀπεφάσισεν οὐχ ἥττον ὁ Ἀρχιμανδρίτης νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πορείαν αὐτοῦ, ἔστω καὶ κινδυνέων νὰ θυσια-

σθῆ ὑπὲρ τῆς ἀγνώμονος Κυβερνήσεως. Ὁ τολμηρὸς ἱερεὺς ἐν μόνον εἶχε στρατιωτικὸν προτέρημα: γενναιότητα. Ἀφικόμενος εἰς τὸ ὄρος Μάλια κατὰ τὰ μεσημβρινοδυτικὰ τῆς Πελοποννήσου, ἠρώτησε τοὺς χωρικοὺς, τίς θέσις ἡ ὁρος ἦν ἀρκετὰ ὑψηλὸν, ὅπως κατοπτρευθῇ ἐκεῖθεν τὸ Ναβαρῖνον. Ἐπεδείχθησαν δὲ αὐτῷ αἱ θέσεις *Πεδεμέου* καὶ *Μαριάκι* κατὰ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ ὄρους κλιτύν. Ἐκεῖ διέταξε τὴν κατασκευὴν τριῶν ταμπουριῶν, κατέλαβεν ὁ ἴδιος τὸν βόρειον καὶ μᾶλλον ἐκτεθειμένον προμαχῶνα, καὶ κατεσκόπησε τὰς κινήσεις τοῦ Ἰσραὴμ. Ἡ θέσις ὁμως ἦν κακῶς ἐκλελεγμένη, τὰ δὲ ὀχυρώματα ἦσαν τοσοῦτον χθαμαλά, ὥστε τάχιστα καὶ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ εἰσβάλῃ ἐντὸς αὐτῶν ὁ ἐχθρὸς, ὅστις ἄλλως δὲν ἐβράδυνε νὰ φανῇ. Τὴν Α'. Ἰουνίου ἐπεφάνη ὁ Ἰσραὴμ ἐρχόμενος μετὰ ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν ἀπὸ τοῦ Σκάρμιγκα ἐκ μεσημβρίας καὶ τοῦ Κεφαλοδρύσου ἐκ δυσμῶν, καὶ παρεσκευάσθη εἰς περιζώσιν τῶν θέσεων τοῦ Ἀρχιμανδρίτου. Ἰδόντες οἱ Ἕλληνες τὴν τε πεδιάδα καὶ τὰ ὄρη, ἐρ' ὅσον ἐξικνεῖτο ἀνθρώπου βλέμμα, κεκαλυμμένα ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἤρχισαν γογγύζοντες, καὶ λέγοντες πρὸς ἀλλήλους: Ἐχετε ἵππους; ἱππεύσατε καὶ φύγετε!

Ὁπλαρχηγὸς τῶν Σταυριανῶν Καπετανάκης κατήρξατο πρῶτος τῆς φυγῆς, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἠραιώθησαν αἱ τάξεις τοῦ Ἀρχιμανδρίτου. Ὁ Παπᾶ Φλέσας ὁμως εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐμμεῖνῃ ὀπισθεν τοῦ ἑλεεινοῦ λιθίνου τοῦ προμαχῶνος καὶ νὰ ἐκλέξῃ ἐνδοξον θάνατον ἀντὶ αἵσχους καὶ φυγῆς. Ἀγριον δὲ καὶ πικρὸν μειδιῶν προσέβλεπε τοὺς αἰγυπτίους ἱππεῖς διώκοντας τοὺς φεύγοντας, καὶ τὸν Ἰσραὴμ περιβάλλοντα σιδηρᾶν ζώνην περὶ τοὺς τρεῖς προμαχῶνας καὶ καθιστῶντα ἀδύνατον πλέον τὴν φυγὴν. Τότε ἐστράφη πρὸς τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του, μὴ ὑπερβαίνοντα τοὺς χιλίους ἄνδρας, ἀνέμνησεν αὐτοῖς τὰς νίκας τοῦ Βαλτετσίου, τοῦ Λεβιδίου καὶ τῶν Δολιανῶν, τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπόλεως καὶ τὴν ἥτταν τοῦ Δράμαλη, καὶ ἐπηγγείλατο αὐτοῖς θαρρόντως τὴν νίκην, καί τοι οὐδ' αὐτὸς πλέον ἐνδομύχως ἤλπιζε τοιαύτην. « Ἄν νικηθῶμεν, » εἶπεν εἰς τὸν Κεφάλαν καὶ τὸν Παπαγεώργην, « θὰ ἀδυνατίσωμεν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, πολλοὺς Τούρκους θὰ χάσῃ, καὶ τὴν μάχην μας θὰ τὴν ὀνομάσουν ἱστορικῶς *Λεωτίθειον μάχην* ». Ἀληθῶς δὲ συνεκροτήθη

τότε μία τῶν πεισματωδεστάτων καὶ μᾶλλον αἱματηρῶν μαχῶν ὅλου τοῦ πολέμου. Εἰσώρμησαν μὲν ταχέως τὰ τακτικά στρατεύματα τοῦ Ἰβραῒμ εἰς τὰ ἀσθενῆ καὶ ταπεινὰ ταμπούρια τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῶν ἐγένετο φοβερά καὶ ἀπεγνωσμένη μάχη ἐν λόγχῃ καὶ ξίφει, ἐπενεγκοῦσα τὸν θάνατον εἰς ὀκτακοσίους Ἑλληνας καὶ οὐχ ἥττονας Αἰγυπτίους. Ἐντὸς σωρείας τουρκικῶν πτωμάτων εὗρέθη ὁ ἀκέφαλος τοῦ ἀρχιμανδρίτου κορμός. Ὁ δὲ Ἰβραῒμ, διατάξας νὰ ἀνευρεθῇ ἡ κεφαλὴ του, ἐπέθηκεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ πτώματος, καὶ ἀνεστήλωσεν αὐτὸ ἐπὶ ξύλου οὕτως, ὥστε ὁ Παπᾶ Φλέσας ἐφαίνετο ζῶν ἔτι καὶ ὀρθιος ἱστάμενος. Ὁ πολέμιος στρατηλάτης, θεωρήσας αὐτὸν ἀκίνητος καὶ σιωπηλός, εἶπεν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς του: Ἀληθῶς οὗτος ἦτο ἱκανὸς καὶ γενναῖος ἀνὴρ· κάλλιον ἤθελεν εἶναι, ἀντὶ διπλῆς ζημίας νὰ συνελαμβάνομεν αὐτὸν ζῶντα· διότι ἤθελε μᾶς χρησιμεύσει πολύ.

Ἡ προαίσθησις τοῦ Παπᾶ Φλέσα κατὰ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου του ἐπληρώθη. Ἡ παρὰ τὸ Μανιάκι μάχη ἀνήγειρε τὸ πεπτωκὸς ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων, περιεποίησεν αὐτοῖς δόξαν καὶ τοὺς ἐνέπνευσε θάρρος.

Ὁ Ἰβραῒμ οὐδεμίαν ἀπώλεσε στιγμήν πρὸς κάρπωσιν τῆς νίκης του. Ἦλυσεν ἐρημῶν καὶ καταστρέφων διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Παμίσου πρὸς τὸ Νησί καὶ τὰς Καλάμας, ἃς ἐπυρπόλησε, κατεσχόπησε τὰ ὄρη τῆς Μάνης μέχρι τῶν Κιτρῶν, καὶ παρεσκευάσθη νὰ εἰσχωρήσῃ ἀριστερόθεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου πρὸς τὴν Τρίπολιν. Νῦν ὁμως παρέστη ἀντιμέτωπος αὐτοῦ ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις, ἀπελευθερωθεὶς, εἶχε διορισθῇ τὴν Α'. Ἰουνίου, ἡμέραν τῆς παρὰ τὸ Μανιάκι μάχης, δικτάτωρ μετ' εὐρείας πληρεξουσιότητος, πρὸς διάσωσιν τῆς πατρίδος. Ὁ Γέρος εἶχε γίνεαι δεκτὸς ἐν Ναυπλίῳ μετ' ἀγαλλιάσεως. Ἀκούσας δέ, ὅτι οἱ κάτοικοι εἶχον σκάψει ἀναζητοῦντες θησαυρόν, ἐδῆλωσεν αὐτοῖς, ὅτι εἶχε ρίψει εἰς τὴν θάλασσαν πᾶσαν αὐτοῦ μνησικαχίαν, καὶ ὅτι τὸ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ πράξωσι καὶ ἐκεῖνοι, θάπτοντες τὸ παλαιὸν των μίσος· τοῦτο δὲ ἦτο ὁ κάλλιστος θησαυρὸς ὃν ἠδύναντο νὰ εὑρωσι. Τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐρημώσῃ μᾶλλον τὴν ὅλην χώραν, ἢ νὰ καταλίπῃ αὐτὴν ἔρμαιον εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ νὰ καταστρέφῃ πᾶσαν θέσιν, δυναμένην

νὰ χρησιμεύσῃ αὐτοῖς ὡς ἔρεισμα, οἷον ἡ Τρίπολις, «ὁ ἄχρηστος ἐκεῖνος σταυλός». Τοιαύτη φοβερὰ ἐνεργητικότητα ἤθελεν εἶναι ἀναντιρρόητος ἢ μᾶλλον ἀνταποκρινομένη πρὸς τὸ κρίσιμον τῶν περιστάσεων. Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις ἐτρόμαξε τὰ ἔσχατα ταῦτα μέτρα τοῦ ἀρχιστρατήγου, καὶ φοβηθεῖσα ἴσως, ὅτι ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἡδύνατο νὰ ᾔηνε οὐ μόνον ἡ ἀπόκρουσις τοῦ Ἰβραΐμ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάδειξις τοῦ Κολοκοτρώνου ἀπολύτου κυρίου τῆς Πελοποννήσου, μετέγνω τὴν προτέραν αὐτῆς συγκατάβασιν. Οὕτω δὲ ἀτελὲς μόλις ἐνέργεια ἐπετράπη εἰς τὸν *Γέρον*, καθ' ἣν στιγμὴν πλήρης μόνον καὶ ἀπεριόριστος ἡδύνατο νὰ ὠφελήσῃ. Οὐχ ἤττον οὐδεμιᾶς στρατιωτικῆς παρασκευῆς ὠλιγόωρησεν οὗτος, δυναμένης νὰ παρακωλύσῃ τὴν πρόσodon τοῦ Ἰβραΐμ. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἤσκει πάντοτε τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο γόητρον τοῦ ὀνόματος τοῦ Βαλλενσταῖν, χιλιάδες δὲ ἐνόπλων ἔδραμον ὑπὸ τὰς σημαίας του. Ὡς τόπον συναθροίσεως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ ὥρισε τὸ κατὰ τὸ Μακρυπλάγι πανδοχεῖον, ἐπὶ τῶν μεταξὺ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τοῦ Παμίστου ὑψωμάτων, ὅπως φυλάξῃ τὴν ἐκ Μεσσηνίας εἰς τὸ ὄροπέδιον τῆς Τριπόλεως προσχώρησιν. Ἀλλ' ὁ Ἰβραΐμ, ὀδηγούμενος ὑπὸ δωροδοκηθέντων ἐμπείρων ὀδηγῶν, ἐξελέξατο τὸν ὑψηλότερον κείμενον πόρον τῆς Πολιανῆς, καὶ ἐπεφάνη τὴν 18 Ἰουνίου πρὸς ἀριστερὰν τῶν Ἑλλήνων μετ' 8000 ἀνδρῶν πεζικοῦ, σύμπαντος τοῦ ἱππικοῦ καὶ τῶν ὄρεινῶν αὐτοῦ τηλεθόλων (1). Κατὰ διαταγὴν τοῦ *Γέρον* προσέδραμον ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Κ. Δελιγιάννης, κατέλαβον τὸ δύο ὥρας ἀπέχον τῆς Πολιανῆς χωρίον Ἀκοβόν, καὶ ὠχυρώθησαν ἀπέναντι τοῦ χωρίου παρὰ τὴν Δραμπάλαν· βραδύτερον κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Γιατράκου καὶ τὸ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Πολιανῆς κείμενον Διράχι, ἐκ δὲ τοῦ χωρίου Μακρυπλάγι ἦλθον ἐπικουραὶ ὑπὸ τὸν Πλαπούταν, Τζώκην καὶ Κ. Μαυρομιχάλην, οὓς ἔστειλεν ὁ Γέρος εἰς τὴν ἀπειλουμένην θέσιν. «Εἴμεθα σφαλισμένοι εἰς τὸ θεόκτιστον ταμποῦρι, λεγόμενον Δραμπάλα,» ἔγραφον τὴν 18 Ἰουνίου εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἅμ' ἀρξαμένης τῆς μάχης, ὁ Δελιγιάννης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης· «οἱ Ἕλληνες εἶνε

(1) Ἑλληνικά ὑπομνήματα, ὑπὸ Ι. Θ. Κολοκοτρώνη, Ἀθ. 1856, σελ. 154, ἐν οἷς εὐρίσκεται καὶ ἡ χαρακτηριστικωτάτη ἐπιστολὴ τοῦ Δελιγιάννη καὶ Κολοκοτρώνου, γραφεῖσα κατὰ τὴν παρὰ τὸ Ἀκοβόν μάχην.

ὡς λέοντες,... ἐλπίζομεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ δώσωμεν τοὺς Αἰγυπτίους τῷ Διαβόλῳ. Νὰ μᾶς προφθάσετε ἐφόδια, τροφὰς καὶ ἱμιτάτι... κινήσατε πάντα λίθον, διότι τὰ μαῦρα ἀνδράποδα ἔρχονται αὐτοῦ καὶ ἄλλου καὶ τότε τετέλεσται ὃ. Πράγματι δὲ ἡ ἐν Ἀκόβῳ μάχη ἤρξατο ὑπὸ ἀγαθοὺς διὰ τοὺς Ἑλληνας οἰωνούς. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ γενναῖοι τῆς Δραμπάλας πρόμαχοι ἀντετάσσοντο ἐπιτυχῶς κατὰ τῆς ὁρμῆς τῶν Αἰγυπτίων, ὁ Γιατράκος ἐτίμα καὶ πάλιν τὴν ἐπωνυμίαν αὐτοῦ *Μεγαλορρήμων*. Τεταγμένος εἰς ὑπεράσπισιν δυσχεροῦς τινος θέσεως καὶ πληγῶθεις εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς μάχης, ἔδωκε πρῶτος τὸ αἰσχρὸν παράδειγμα τῆς φυγῆς. Ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νῦν νὰ καταβῇ εὐθὺ ἀπὸ τοῦ Διραχίου εἰς τὸ βαθύπεδον τοῦ Ξερίλλου πρὸς τὸ Λεοντάρι, ἡ δὲ ἐν Ἀκόβῳ θέσις δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κρατηθῇ. Οὐχ ἤττον ἐπέμειναν ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Δελιγιάννης δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὀπισθεν τῶν λιθίνων αὐτῶν ὀχυρωμάτων. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν προσεπάθησε νὰ ἀνακουφίσῃ αὐτοὺς ὁ γέρον Κολοκοτρώνης, διατάξας κρατερὰν καθ' ὅλης τῆς αἰγυπτιακῆς γραμμῆς ἐπίθεσιν διὰ τοῦ Πλαπούτα καὶ τῶν Ἀρχάδων. Ἀλλ' ὁ Ἰσραὴμ ἀπέκρουσε τοὺς προσβολαίς, τὰ ὄρεινά αὐτοῦ τηλεβόλα καὶ αἱ βομβιδοβόλοι ἤρξαντο φοβεροῦ πυρὸς κατὰ τῶν παρὰ τὸ Ἄκοβον ταμπουρίων, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς 19 ἠναγκάσθησαν οἱ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ νὰ καταλίπωσι τὰς θέσεις αὐτῶν. Ἡ εἰς Τρίπολιν ἄγουσα ἦν οὕτω ἀναπεπταμένη ἐλευθέρα ἐνώπιον τῶν Αἰγυπτίων. Συνήθροισε μὲν καὶ πάλιν τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ὁ Κολοκοτρώνης παρὰ τὸ Χρυσοβίτσι, καὶ διέταξε νὰ πυρποληθῇ ἡ Τρίπολις· ἀλλὰ μόλις ἀρξαμένης τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαταγῆς αὐτοῦ, ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν οἱ στρατοὶ τοῦ Ἰσραὴμ.

Ὁ Ναπολέων ἦν ἀληθῶς τὸ πρότυπον τοῦ αἰγυπτίου στρατηλάτου, ὡς πρὸς τὴν ἀστραπιαίαν ταχύτητα τῶν κινήσεων. Διότι, μόλις ἀφείς μικράν εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἀνάπαυαν ἐν μέσῳ τῶν καπνίζόντων ἐρειπίων τῆς Τριπόλεως, ἐκίνησεν αὐτοὺς πάλιν εὐθὺς πρὸς ἀνατολάς, καὶ τὴν 24 Ἰουνίου τὸ Ναύπλιον καὶ τὸ Ἄργος εἶδον τὰς λόγχας τῶν Αἰγυπτίων ἀκτινοβολούσας ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, δι' ὧν διέρχονται αἱ εἰς Τρίπολιν ἄγουσαι ὁδοί. — Ἀ! μικρά Ἀγγλία! πόσον καιρὸν θὰ μοῦ διαφύγῃς! ἀνέκραξεν ὁ Ἰσραὴμ, προσιδὼν τὴν Ὑδραν καὶ τὰς νήσους τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου.

Ἡ αἰφνίδιος τοῦ Ἰμβραῖμ ἐμφάνισις προὔξενχε φοβερὰν ἐν Ναυπλίῳ κατάπληξιν. Ὑπετίθετο γενομένη προδοσία, ἐνῶ πάντα ἐξηγουῦντο φυσικώτατα διὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς περὶ τὰς πολεμικὰς κινήσεις δεξιότητος τῶν Αἰγυπτίων. Γεώργιός τις Ὀρφανίδης, φίλος τοῦ Κωλέττου, κατηγορηθεὶς ὡς ἀλληλογραφήσας μετὰ τοῦ Αἰγυπτίου καὶ ἐμπνεύσας αὐτῷ τὸ κατὰ τοῦ Ναυπλίου σχέδιον, ὑπεβλήθη εἰς ἀνάκρισιν ἀλλ' ἠθωώθη ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου. Ὅτε δὲ ὁ Ἰβραῖμ, ὑπὸ 80 μόνον ἱππέων συνοδευόμενος, προήλασε μέχρις αὐτῆς σχεδὸν τῆς πύλης τοῦ Ναυπλίου, μόλις ἐπρόφθασαν ἐν τῇ ταραχῇ των νὰ κλείσωσιν αὐτὴν οἱ Ἕλληνες. Διεδραματίσθησαν σκηναὶ ἀγωνίας καὶ παντελοῦς ἐκστάσεως, ὅποια καὶ ἄλλοτε κατὰ τὴν προσέλευσιν τοῦ Δράμαζης· ἀλλὰ καὶ νῦν, ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ὄντων τῶν πραγμάτων, εὗρέθησαν πάλιν γενναῖαι ἄνδρες παρελθόντες εἰς μέσον ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ὁ πατριωτισμὸς ἀφύπνωσεν ἴσος πρὸς τὸν ἀπειλοῦντα κίνδυνον· ἅμα δὲ κατελθόντων τῶν αἰγυπτιακῶν ταγμάτων ἀπὸ τῶν λόφων εἰς τὴν πεδιάδα ἔσπευσαν ὁ Μακρυγιάννης καὶ ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης μετὰ 350 στρατιωτῶν πρὸς τοὺς λερναίους Μύλους, ὅπου ἔκειντο αἱ ἀποθήκαι τοῦ Ναυπλίου. Ἡ ἀσφάλεια τοῦ φρουρίου ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς καταλήψεως καὶ κατοχῆς αὐτοῦ. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ τινες Φιλέλληνες ἔδραμον ἐπίσης εἰς τὴν ἀπειλουμένην θέσιν· ὅτε δὲ ὁ γάλλος πλοίαρχος Δερινὺ παρετήρησεν εἰς τὸν πρίγκηπα, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ κινδυνεύσῃ ἀνωφελῶς τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, ἀπήντησεν οὕτως· «Ὅχι! τὸ καλὴκὸν μας εἶνε νὰ ἀποθάνωμεν ἐδῶ».

Τὸ βαθύ ἔλος τῆς Λέρνης καὶ λίθινός τις τοίχος ἀπετέλουν τὰ μόνα ὀχυρώματα τῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων καταληφθείσης θέσεως· ὡρμουν δ' ἐπίσης, εἰς βολῆς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, δύο ἑλληνικαὶ κανονιοφόροι. Τὸ περικλινὲς τοῦ Ἰβραῖμ ἀπεπειράθη νὰ εἰσχωρήσῃ διὰ μικροῦ τινος ῥήγματος τοῦ λιθίνου τοίχου, ὅπερ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀμελήσει νὰ καταλάβωσιν· εἶχον δὲ ἤδη φθάσει εἰς τὴν ἐκείθεν τοῦ τοίχου αὐλὴν αἱ προφυλακαὶ τῶν ἐφορησάντων αἰγυπτιακῶν ταγμάτων, καὶ κατεγίναντο νὰ συνταχθῶσιν, ὅτε ὡρμησαν κατ' αὐτῶν ὡς λυσσῶντες οἱ ὑπερασπισταί, ἀπέκρουσαν αὐτοὺς ξιφίρεις, καὶ ἔφραξαν τὸ ῥήγμα.

Τοῦ Ἰβραῖμ σκοπὸς ἦτο νὰ ἐπιχειρήσῃ τόλμημά τι μόνον, ὅπως καταλάβῃ ἐξ ἀπροόπτου, εἰ δυνατόν, τὸ Ναύπλιον. Ἰδὼν ὅμως, ὅτι οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν Μύλων εἶχον ἀποφασίῃ νὰ ἀντιστῶσι μέχρῃς ἐσχάτων, καὶ στερούμενος τοῦ ἀναγκαίου εἰς τακτικὴν πολιορκίαν βαρέος πυροβολικοῦ, ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τῆς κατὰ τῶν Μύλων καὶ τοῦ Ναυπλίου προσβολῆς, καὶ ἀρκεσθεῖς εἰς πυρπόλησιν τοῦ Ἀργους, ἐπανεκάμφε τὴν 27 Ἰουνίου διὰ τοῦ Παρθενίου εἰς Τρίπολιν.

Ἰσως εἰς τὴν ταχεῖαν τοῦ Ἰβραῖμ ὑποχώρησιν συνετέλεσεν ἐπίσης ἐξ ἐνὸς μὲν ἡ φήμη, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ ὑφώσωσιν ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου τὴν ἀγγλικὴν σημαίαν καὶ νὰ θέσωσιν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν τὴν πόλιν, τὰ περιχώρα καὶ τὰς νήσους, ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ εἰς τὸν γάλλον Φαδιὲ μεταβίβασις τῆς ἀρχιστρατηγίας ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἁγγλοῦ καὶ γάλλου πλοίαρχου Ἀμιλτων καὶ Δερινύ, οἵτινες ἀμφότεροι δὲν ἀπέκρυπτον τὰς ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος συμπαθείας αὐτῶν, καὶ ἐφαίνοντο ἐπιθυμοῦντες νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτοὶ τὸ Ναύπλιον. Ἰσως, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἰβραῖμ ὁ φόβος διεθνoῦς ἐριδος καὶ συγκρούσεως πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις. Κυρία ὅμως καὶ κατὰ βάθος ἀφορμὴ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Ἰβραῖμ ὑπῆρξεν ἡ ἔγκαιρος τῶν Μύλων κατάληψις καὶ ἡ προκινδύνευσις τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῶν, καθ' ἧς προσέκοιφεν ἡ ὁρμὴ τῶν Αἰγυπτίων.

Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐπελθὼν λίαν βραδέως, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαναλάβῃ κατὰ τῶν ὑποχωρούντων Αἰγυπτίων ἐν ταῖς στενοπορίαις τοῦ Παρθενίου ὅ,τι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἄλλοτε κατὰ τοῦ Δράμαλη ἐν τοῖς Δερβενίοις. Ἐπανελάβεν ὅμως τὴν παλαιὰν αὐτοῦ κατὰ τῆς Τριπόλεως τακτικὴν, καὶ καταλαβὼν τὰ περιβάλλοντα αὐτὴν ὄρη, ἤλπισε νὰ λιμοκτονήσῃ τοὺς περιζωσθέντας Αἰγυπτίους. Ἀλλ' αἱ ταχεῖαι κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐματαίωσαν τὸ σχέδιον αὐτοῦ. Τὴν 6 Ἰουλίου προσέβαλεν ὁ Ἰβραῖμ μετὰ πολὺ ὑπερέρας δυνάμεως τὰ πρὸς τὴν Τρίπολιν προκεχωρημένα στίφη τοῦ Γενναίου, καὶ ἐξώθησεν αὐτὰ μετὰ πεισματώδη ἀγῶνα ἐκ τῶν ταμπουρίων των, ἐνῷ τὰ λοιπὰ σώματα, τὰ παρὰ τὰ Βέρβена καὶ τὸ Λεβίδι εὐρισκόμενα, ἡμέλησαν τῆς εὐκαίρου πρὸς ἐπιβοήθειαν στιγμῆς. Εἶτα δέ, γενόμενος

κύριος τῶν Μύλων τῆς Πιάνης, Ζαρακόδας καὶ Δαβιάς, ἐξ ὧν ἐπορίζετο τὸν ἄρτον αὐτῆς ἢ τῆς Τριπόλεως φρουρά, ὠχύρωσεν αὐτοὺς καὶ ἡσφάλισε τὴν μετ' αὐτῶν συγκοινωνίαν διὰ σειρᾶς σταθμῶν καὶ ξυλοπύργων. Τὴν 8 Αὐγούστου προσέβαλε τὸν Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Ὑψηλάντην παρὰ τὰ Βέρβενα, οἱ δὲ Μανιάται διεσχορπίσθησαν ἅμα τυμπανίσαντος μόλις τοῦ πρώτου αἰγυπτιακοῦ τάγματος. Ἐπίσης δὲ παρὰ τὴν Ἀλωνίσταιναν καὶ τὰ Μαρούλιανα ἐνέδωκαν εὐθὺς τὰ στρατεύματα τοῦ Κολοκοτρώνου, καὶ ὁ Ἰβραῖμ ἤλαυνε νικηφόρος πανταχοῦ δι' ὅλης τῆς χερσονήσου, ἀπ' ἄκρων ἀνατολῶν — τῆς Μονεμβασίας, μέχρις ἄκρων δυσμῶν — τῶν Γαργαλιάνων καὶ τῆς Μεθώνης, ἔχων τὴν Τρίπολιν κέντρον τῶν κινήσεων αὐτοῦ καὶ σιταποθήκην. Οἱ Αἰγύπτιοί τοι κατηρήμωσαν πανταχοῦ τὴν χώραν, ἀφανίσαντες καὶ τοὺς ἐσχάτους πόρους τῶν ἀπειγνυκῶτων κατοίκων, ὁ δὲ φεύγων τὸ ξίφος τοῦ ἐχθροῦ ἔθνησκεν ἐκ λιμοῦ. Ἀντὶ τῶν παραχοποιῶν Ἑλλήνων ἤρχετο ἴσως τότε νὰ κατοικήσῃ τὴν Ἑλλάδα εὐαγωγότερός τις λαὸς Φελλάχων ἢ Κοπτῶν. Ὡς ἄλλοτε οἱ τῆς Ἀνατολῆς τύραννοι Σαγχερίθ καὶ Ναβουχοδονόσωρ ἐξωλόθρευον αὐτοπρέμνους ὀλοκλήρους λαοὺς καὶ μετεφύτευον ἀντ' αὐτῶν ἄλλους, οὕτως ἐσκόπει καὶ ὁ Ἰβραῖμ νὰ ἐκτελέσῃ ἀγρίως καὶ ἀμειλίχτως τὸ σχέδιον αὐτοῦ, ἄγων πόλεμον ἐξολοθρευμοῦ, εἰς ὃν οἱ Ἕλληνες μόνον διὰ ληστρικοῦ μικροπολέμου καὶ ἀρπαγῶν ἠδύναντο νὰ ἀπαντήσωσιν. Οὕτω δὲ περιωρίσθησαν εἰς τὸ νὰ κχτασκοπῶσι μόνον ἐκ τῶν ὀρέων τὰς κινήσεις αὐτοῦ, καὶ νὰ ἐπιπίπτωσιν ἐκ τῶν νώτων ἢ ἐκ πλαγίου κατὰ σιταγωγοῦ τινος ἀμάξης, ἢ συνοδείας πολεμεφοδίων. Ἀπὸ τῆς παρὰ τὰ Τρίκορφα μάχης δὲν κατέρωθσε πλέον ὁ Κολοκοτρώνης νὰ συαγάγῃ στρατόν, καὶ νὰ τάξῃ αὐτόν ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ ἀπέναντι τῶν ἐπιφύθων λογῶν καὶ ξιφῶν τῶν Αἰγυπτίων· τοῦτο δέ, οὐχὶ διότι ἐχαλαρώθη ἡ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἐλαστικότης μετὰ τὴν ἐν Ὑδρᾷ κάθειρξιν, ἀλλὰ διότι ἡ μοῖρα μᾶλλον φαίνεται καταλιποῦσα αὐτόν ἀπέναντι τοῦ Αἰγυπτίου, καὶ πάντῃ καταπεπτωκυῖα παρίσταται ἡ πρὸς ἀντίστάσιν ἐθνικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων. Ἡ Κυβέρνησις δείκνυται ἀνίκανος εἰς βοήθειαν αὐτοῦ· καὶ ἂν δ' ἐκεῖνος ἠδύναντο νὰ ἀναστήσῃ στρατιώτας κτυπῶν τὴν γῆν διὰ τοῦ ποδὸς του, δὲν δύναται ὅμως νὰ συγκρατήσῃ καὶ θρέψῃ αὐτοὺς ἄνευ μέσων. Ἀπὸ

τῆς αἰφνιδίου ἐμφανίσεως τῶν Αἰγυπτίων πρὸ τοῦ Ναυπλίου, εἶχον ἀπολίεσσι παντελῶς τὰς φρένας οἱ ἐν αὐτῷ. Ἀποφασίσαντες τὴν 20 Ἰουλίου, ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτῶν ἀμηχανίᾳ καὶ ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Μαυροκορδάτου, τὴν σημαντικωτάτην ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὴν προστασίαν ξένης δυνάμεως, τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, ἐλησμόνησαν ὁμῶς τὴν ἰδίαν αὐτοτέλειαν καὶ παρητήθησαν οὕτως εἰπεῖν ἑαυτῶν. Οὕτε τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου διελογίζοντο πλέον, οὕτ' ἐπὶ τὴν προστασίαν τοῦ ἀκαταπονήτου ἀρχιστρατήγου ἐθάρρουν.

Περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1825 ὁ Ἰβραὶμ εἶχε σχεδὸν ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, ὑποτάξας πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον, ἐκτὸς τῶν ἀπροσιτοτάτων ὀρέων καὶ παραλίων τινῶν φρουρίων, ὡς τὸ Ναύπλιον, ἅτινα παρίστων τὴν εἰκόνα ἐσχάτης ἐλεεινότητος. Τότε ἐκάλεσεν αὐτὸν ἡ παραγγελία τοῦ πατρὸς του εἰς ἄλλο στάδιον κινδύνου καὶ δόξης, ὅπως στέψῃ τὰς ἐπὶ τῆς στερεᾶς τουρκικᾶς πολεμικᾶς ἐργασίας διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ, μὴ θέλων νὰ ὑπολειφθῇ τῶν λαμπρῶν κατορθωμάτων τοῦ αἰγυπτίου αὐτοῦ ὑποτελοῦς, εἶχεν ἤδη αἰσθανθῇ τὴν ἀνάγκην νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Στερεὰν ὅπως εἰρήνευσεν τὴν Πελοπόννησον ὁ Ἰβραὶμ. Ἐταξε λοιπὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιδρομικοῦ αὐτοῦ στρατοῦ τὸν διάπυρον τοῦ Πέτα νικητὴν Μεχμέτ Ῥεσσὶτ Κιουταγῆν, τὸν μόνον τοῦρκον στρατηλάτην, ὅστις ἠδύνατο νὰ ταχθῇ πάρισος τοῦ Ἰβραὶμ. Ἡ δραστηριότης καὶ ἡ ἰκανότης τοῦ νέου στρατάρχου εἶχον ἤδη πολλάκις δοκιμασθῇ ἐν αἵματι ἂν δὲ προσέτι ἀνάγκη παρίστατο νὰ γοητευθῶσι σκληροτράχηλοι πολέμιοι διὰ φρονίμων ψευδεπαγγελιῶν καὶ συμφώνου πρὸς τὰς περιστάσεις πολιτικῆς, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν νὰ κερδηθῶσι πολιτικαὶ νίκαι κατὰ τῶν ἀποστατῶν βαγιάδων, ὁ Κιουταγῆς παρίστατο ἱκανὸς πρὸς τοῦτο πειρασμός, ὅσον καὶ ὁ Ἰβραὶμ.

Ἀσφαλίσας τὴν ἁλθανικὴν τιμιότητα διὰ τῶν νενομισμένων δώρων, ἐστράτευεν ἐξ Ἰωαννίνων ἡγούμενος δισφυρίων στρατιωτῶν καὶ εἰσέβαλε τὴν 6 Ἀπριλίου 1825 διὰ τοῦ Μακρυνόρους, τῆς βραχέως ταύτης πύλης τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἡ Κυβέρνησις εἶχε τάξει ἐκεῖσε ἀσθενές τι μόνον ἐπιτηρητικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Νότην Μπότσαρην, ὅπερ διεσχορπίσθη ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ ἐχθροῦ. Οὐδεμίαν ἀπαν-

τήσας ἀνίστασιν, διήλασεν ὁ Κιουταγῆς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, ἀπέσπασε σῶμα 1500 Ἀλβανῶν καὶ ἐξέπεμψεν αὐτὸ ἀνατολικῶς πρὸς τὴν Ἀμφισαν, τὴν δὲ 27 Ἀπριλίου ἴστατο πρὸ τῆς τεναγοπόλεως Μεσολογγίου, ἣτις εἶχεν ἤδη ἅπαξ ἀντιταχθῆ αὐτῷ μετ' ἐπιτυχίας. Ἀπόφασιν εἶχε νὰ μὴ ἀπέλθῃ νῦν καὶ πάλιν ἀπρακτος, καὶ συνησθάνετο βεβαίως, ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιστρατήγου «Ρούμελι Βαλεσσί» εἶχε δοθῇ αὐτῷ μετὰ τῆς σιωπηρᾶς συνθήκης: «ἢ τὸ Μεσολόγγιον πίπτει, ἢ ἡ κεφαλὴ σου». Οὕτως ἀπεράσισε νὰ διεξαγάγῃ τακτικὴν πολιορκίαν, καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς εὐρωπαϊκῆς πολεμικῆς. Εὐρωπαῖοι μηχανικοὶ ἐβοήθουν αὐτὸν ἐνεργῶς, χριστιανοὶ δὲ ἐργάται ἀγγαρευόμενοι ἔσκαπτον νυκθημερόν, καὶ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἤρξατο ἀνοιγομένη, τριακοσίας ὀργυίας μακρὰν τοῦ τείχους, ἡ πρώτη παράλληλος, ἣτις κατελήφθη τὴν 7 Μαΐου.

Μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πολιορκίαν τὸ Μεσολόγγιον εἶχεν ὀχυρωθῇ οὕτω διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνῃ, ὥστε ἐφαίνετο δυνάμενον νὰ ἀντιταχθῇ κατ' ἀπαιδεύτου καὶ ἀπείρου τῆς πολιορκητικῆς τέχνης στρατοῦ. Ὁ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς περιβάλλων τὴν πόλιν γεώτοιχος προησπίζετο ἀριστερόθεν διὰ κανονοστοιχίας ἐπὶ τῆς τεναγονήσου Μαρμαροῦς, παρὰ τὸ κέντρον δὲ διὰ τῶν δύο προμαχῶνων τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ Μπότσαρη, καὶ δεξιᾷ διὰ τοῦ μικροῦ ἡμισελήνοειδούς προμαχῶνος τοῦ Βύρωνος καὶ ἄλλων μικρατέρων ὀχυρωματικῶν ἔργων. Ἐξωτερικῶς τῆς παρὰ τὸν γεώτοιχον διηκούσης τάφρου εἶχεν ἐπίσης κατασκευασθῇ προπεφυλαγμένη ὁδὸς μετὰ στηθαίου, τὸ δὲ πυροβολικὸν τῶν πολιορκουμένων ἦν κατ' ἀρχὰς ἰσχυρότερον τοῦ τῶν πολιορκητῶν, διότι οἱ Ἕλληνες ἠρίθμουν 48 τηλεβόλα, 2 ὄλμους καὶ 2 βομβιδόβλους. Καὶ στρατὸς δὲ ὑπῆρχεν ἀρκετός. Οἱ ἰκανώτατοι ὀπλαρχηγοὶ καὶ στρατιῶται τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, Ἰσκος, Βεΐκος, Στουρνάρης, Μακρῆς, Διακατᾶς καὶ Κοντογιάννης εἶχον καταβῇ εἰς Μεσολόγγιον καὶ Ἀνατολικόν, ἡ φρουρὰ ὑπερέβαινε τοὺς τετρακισχιλίους ἀνδράς, ὑπὸ τῶν καλλίστων ἐμπνεομένων διαθέσεων, προσεδοχάτο δὲ ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἡ σύμπραξις πάντων τῶν ἀξιωμαχῶν πολιτῶν. Ἀντὶ τούτων ὅμως ὑπῆρχον 12,000 ἄνθρωποι ἐντὸς τῶν τειχῶν πρὸς δια-

τροφὴν, ὥστε ταχεῖα ἐπέκειτο ἡ ἔλλειψις τροφῶν καὶ ἐπιτηδείων. Ὁ παλαιὸς μαχητὴς Νότης Μπότσαρης συναπετέλεσε μετὰ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ὀπλαρχηγῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἀμυντικὸν συμβούλιον· τὴν δὲ πολιτικὴν διοίκησιν ἤσκει τριμελὲς ἐπιτροπή, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ πλήρους αὐταπαρνήσεως προκρίτου τῶν Πατρῶν Παπαδιαμαντοπούλου.

Αἱ προκαταρκτικαὶ τῶν πολιορκητῶν ἐργασίαι προὔχουσιν δραστηρίως· ἡ σκαπάνη εἰργάζεται ἀπαύστως, καὶ περὶ τὰ τέλη Μαΐου οἱ τοῦρκοι εἶχον προσεγγίσει μέχρι 15 ὀργυῶν εἰς τὸν γεώτοιχον. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες εἰργάζοντο ἀδιακόπως, ἐγείροντες νέας κανονοστοιχίας καὶ προχώματα, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς ἡσχολεῖτο περὶ τὰ προσιτήρια αὐτοῦ ὀρύγματα. Ὁ Κιουταγῆς κατήγαγε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου ἐκ Πατρῶν ἐπικουρίαν διὰ τὸ πυροβολικὸν αὐτοῦ, καὶ ἤρξατο καταπυροβολῶν τὴν παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ἀνατολικοῦ κεντρικῆν τῶν Ἑλλήνων θέσιν, ἥτοι τοὺς προμαχῶνας Μπότσαρη καὶ Φραγκλίνου. Δὲν προὔξενησαν ἐντούτοις μεγάλην βλάβην τὰ ἀδεξίως χειριζόμενα τηλεβόλα του, καθόσον μάλιστα ἐντὸς ὀλίγου ἐπῆλθεν ἔλλειψις πολεμεφοδίων καὶ οἱ τουρκοὶ ὅλμοι ἤρξαντο βάλλοντας λίθους ἀντὶ βομβῶν. Ἀπόπειρα αἰφνιδίου ἐπιδρομῆς κατὰ τῆς νήσου Μαρμαροῦς ἀπέτυχε· πλήρεις δὲ ἐλπίδων ἠτένιζον εἰς τὸ μέλλον οἱ πολιορκούμενοι. Τὴν 10 Ἰουνίου ἔλαβον τροφὰς δι' ἑπτὰ ὑδραϊκῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Νέγκαν, ὡς καὶ τὴν παρήγορον διαβεβαίωσιν περὶ προσεχοῦς λύσεως τῆς πολιορκίας· ἐπικουρίαι δ' ἐλθοῦσαι ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀνεξωπύρηνσαν τὸ θάρρος αὐτῶν. Ὅτε τὴν 10 Ἰουλίου ἐσημάνθη ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς θαλάσσης ἡ προσέγγις τοῦ στόλου, ἠγαλλίασαν οἱ πολιορκούμενοι καὶ ἠλάλαξαν θριαμβευτικῶς πρὸς τὰς τουρκικὰς προφυλακὰς, πιστεύοντες ὅτι ἤρχετο ἡ ἐπιγγεγμένη πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας βοήθεια ἐξ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν. Ὅτε ὅμως ἐφάνησαν νέα καὶ μείζονα πλοῖα, καὶ διεκρίθη ἀντὶ τοῦ σταυροῦ ἡ ἐρυθρὰ σημαία μετὰ τῆς ἡμισελήνου, ἡ ἀπάτη κατέστη πρόδηλος. Ἦν ὁ Καπουδὰν Πασσᾶς, ὅστις συνελθὼν ἐκ τοῦ τρόμου καὶ τῶν ζημιῶν, ἃς εἶχεν ὑποστῆ παρὰ τῶν ἐλληνικῶν πυρπολικῶν παρὰ τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Σούδαν, συνώδευσε πρῶτον τὸν αἰγύπτιον Χουσσείν ἀπὸ τῆς Σούδας εἰς Ναβαρῖνον, καὶ ἐπεφαίνετο νῦν πρᾶ

τοῦ Μεσολογγίου, ἔλα διώξῃ τὸν ὑδραϊκὸν στολίσκον καὶ φέρῃ εἰς τοὺς πολιορκητὰς ἐν ἀφθονίᾳ τροφάς, πολεμεφόδια καὶ χρήματα.

Ὁ Ἰουσοῦφ Πασσᾶς τῶν Πατρῶν εἶχε χορηγήσει πρὸς τούτοις εἰς τὸν Καπουδὰν 36 ἀλιτενῇ σκάφῃ, ἅτινα ἤρξαντο διατρέχοντα τὰ ἀβαθῆ τενάγη καὶ καταपुरοβολοῦντα τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Συγχρόνως κατέλαθεν ὁ Κιουταγῆς τὰ ἐν τῷ τενάγει κείμενα νησύδρια· ἡ Σκύλλα καὶ ὁ Προκοπάνιστος περιῆλθον εἰς χεῖράς του, τὸ δὲ προτείχισμα Βασιλάδι ἦν τοσούτῳ στενοχωρημένον, ὥστε ἡ πόλις ἦν ἐντελῶς ἀποκεκλεισμένη ἀπὸ τε γῆς καὶ θαλάσσης.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐξέπληξε μὲν δυσaráεστως τοὺς πολιορκουμένους, ἀλλ' οὐδόλως ἐκλόνησε τὴ θάρρος αὐτῶν. Ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ μέγα ἀπέμενε τοῖς Ἑλλήσι μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἐκείνην περίοδον τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῆς ἀναρχίας, ἡ ἀκατάβλητος τοῦτέστι σταθερότης καὶ πίστις τοῦ λαοῦ ἀπέναντι τοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ τῆς διχονοίας τῶν ἀρχηγῶν του, ἐξεδηλώθη περιφανέστατα κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην. Ὁ ἐλληνικὸς πατριωτισμὸς εἶχε καταφύγει ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐνῷ δὲ ἡ ἐπανάστασις ὑπνωττεν ἀλλαχοῦ, καὶ ὁ πόλεμος μετετρέπετο εἰς ληστρικάς ἐπιδρομὰς κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, ἦν ἐξ Εὐβοίας καὶ Ἀμφίσσης ἐπέτρεχον οἱ Τούρκοι, τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ ὅλου κινήματος συνεκεντρώθη ἐν Μεσολογγίῳ. Ἡ Εὐρώπη συνησθάνετο ἤδη τοῦτο, καὶ οἱ μὲν τουρκόφιλοι προσέβλεπον μετ' ἀπίστου ἐκπλήξεως, οἱ δὲ τῶν Ἑλλήνων φίλοι μετ' ἐναγωνίου ἐλπίδος τὴν τεναγόπολιν ἐκείνην. «Ὅ,τι καὶ ὅπως ἂν φρονῇ τις περὶ τῶν Ἑλλήνων» ἔγραφεν ὁ Γέντζ τὴν 21 Σεπτεμβρίου 1825 πρὸς τὸν πιστὸν αὐτοῦ Πιλάτ, «οὐδεὶς δύναται νὰ ἀναγνώσῃ χωρὶς ἐνδιαφέροντος, χωρὶς τινος συμπαθείας μάλιστα, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, διότι οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροὶ δύνανται νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Μεσολογγίου, οἰαδήποτε ἂν ᾖ ἡ ἐκβασίς αὐτῆς, εἶνε ἀληθὲς ἥρώων ἔργον».

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου δὲν ἐκρατεῖτο πλέον τὸ πολεμικὸν μένος τοῦ Κιουταγῆ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς πόλεως ἦν ἤδη τετελεσμένος, καὶ οἱ πολιορκηταί, σκεπόμενοι ὑπὸ ταχυσκαρῶν συρίγγων προσήγγιζον ἤδη εἰς τὸ στηθαῖον τῆς προπεφυλαγ-

μένης ὁδοῦ, ἀπεφάσισεν οὗτος νὰ προβῇ εἰς τὴν ἔφοδον. Πρόκλησις εἰς συνθηκολογίαν, ἀπειθυνθεῖσα εἰς τοὺς πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ταχῆρ Ἀμπᾶ, παλαιοῦ ὁπαδοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ἀπέβη ματαία. Ἀπὸ τῆς 23 Ἰουνίου εἶχε καταστῇ ὁ κανονοβολισμὸς βιαιότερος ἀπὸ τε τῆς ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τῶν εἰς τὸ τέναγος εἰσχωρησάντων σκαφῶν. Ἐνώπιον δὲ τῶν κατὰ τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν κανονοστοιχιῶν ἄπαυστος σχεδὸν ἐγένετο ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὁ πόλεμος, καὶ πάντα κατεδήλουν, ὅτι ἐπέκειτο γενικὴ ἔφοδος. Τὴν 20 Ἰουλίου ἀνετίναξαν οἱ Τοῦρκοι ὑπόνομόν τινα ὑπὸ τὸν προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη, καὶ καταστρέψαντες μέρος αὐτοῦ, ἀπεπειράθησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν διὰ τοῦ ἀνοιχθέντος ῥήγματος. Τὴν ἐπομένην εὐθὺς ἡμέραν ἔπηξαν τὰς σημαίας αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἑρειπίων, ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀντέστησαν, οἱ πολῖται ὥρμησαν ἀθρόοι πρὸς τὸ ἀπειλούμενον μέρος, καὶ οἱ προσβολαῖς ἀπεκρούσθησαν αἰμοσταγεῖς. Δευτέρα περὶ συνθηκολογίας πρότασις τοῦ Κιουταγῆ ἀπεκρούσθη ἐπίσης χωρὶς πολλῶν φράσεων, οἱ δὲ Ἕλληνες ἔπεμψαν πρὸς χλευασμὸν εἰς τὸν πολέμιον στρατάρχην φιάλας τινὰς ρουμίου διὰ τοὺς ἐφορμῶντας σηματοφόρους του. Τὴν ἐσπέραν τῆς Α'. Αὐγούστου παρετήρησαν γενικὴν προσευχὴν ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ, τὴν δὲ 2 Αὐγούστου, ἅμα τῇ ἡμέρᾳ, ὥρμησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς ἔφοδον κατὰ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Φραγκλίνου, ἐνῷ ὁ προμαχῶν τοῦ Μπότσαρη καὶ τὰ ἀνατολικά ὀχυρώματα προσεβάλλοντο ἐπίσης μετὰ νέας σφοδρότητος. Ἀλλὰ καὶ νῦν πάλιν ἦσαν οἱ πολῖται εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν. Κατῶρθωσαν μὲν νὰ πῆξωσιν οἱ προσβολαῖς τὰς σημαίας των ἐπὶ τῶν ἑρειπίων τῶν ἐλληνικῶν προμαχῶνων, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσιν αὐτοὺς, καὶ μετὰ μάχην τριῶν ὥρων καὶ ἡμισείας ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποχωρήσωσι, πεντακοσίους ἀπολέσαντες νεκρούς. Ὁ Κιουταγῆς τοσοῦτον ἡγανάκτησεν ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ ταύτῃ, ὥστε ἀγαγὼν ἀπεκεφάλισε πρὸ τῶν τειχῶν τοὺς εἰς χεῖρας αὐτοῦ περιπεσόντας αἰχμαλώτους. Ἐννοεῖται ὅμως, ὅτι ἂν ἐγνώριζε τὴν κατάστασιν τῆς πολιορκουμένης πόλεως, δὲν ἠθέλην ἐκφοβισθῇ διὰ τῆς ἀποτυχίας του, ἀλλὰ διατάξει τάχιστα νέαν ἔφοδον, καθότι ἡ στενοχωρία τῆς πόλεως εἶχε κορυφωθῇ εἰς τὸν ἔσχατον βαθμόν, τὰ τρόφιμα καὶ πολεμεφόδια εἶχον δαπανηθῇ, μόλις δὲ δύο μικροὺς

πίθους πυρίτιδος εἶχον ἔτι οἱ πολιορκούμενοι. Δυσκόλως ἤθελον ἀντιστῆ εἰς νέαν ἔφοδον, καὶ ἡ στιγμή ἦτο κρισιμωτάτη. Αἶφνης τὴν νύκτα τῆς τρίτης Αὐγούστου ἐσημάνθη ἀπὸ τῶν πύργων τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἀριεὶς τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου. Οἱ ναυτικοὶ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν εἶχον ἀρνηθῆ καὶ πάλιν ὑπηρεσίαν, ἀπαιτοῦντες διπλοῦν καὶ προπληρωτέον τὸν μισθὸν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ἔγκαιρος ἀριεὶς τῶν ἐκ τῶν ἀγγλικῶν δανείων χρημάτων ἀνεθέρμανέ πως τὸν πατριωτισμὸν τῶν γενναίων ἐκείνων, καὶ τὴν 20 Ἰουλίου ἀνῆχθησαν οἱ μὲν Σπετσιῶται ὑπὸ τὸν Ἀνδρουτσον, οἱ δὲ Ὑδραῖοι ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ οἱ Ψαριανοὶ ὑπὸ τὸν Ἀποστόλην. Ἐμποδισθεὶς ὁμως ὑπὸ κακοκαιρίας, μόλις τὴν 2 Αὐγούστου κατῴρθησεν ὁ ἐλληνικὸς στόλος, ἐκ 40 πλοίων συγκείμενος, νὰ φανῇ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Σκρόφας, ἐκωλύθη δὲ καὶ πάλιν ὑπὸ βορείου ἀνέμου καὶ τρικυμίας νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς προσβολὴν τοῦ Καπουδᾶν Πασσᾶ. Τὴν ἐπομένην ὁμως ἡμέραν ἐπλευσαν τολμηρῶς οἱ Ἕλληνες κατὰ τῆς ἐχθρικῆς τάξεως· μετ' ἐναγωνίου δὲ προσδοκίας παρατήρουν οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου τὰς κινήσεις ἀμφοτέρων τῶν στόλων. Οἱ Τούρκοι ἐκινεῦντο μετὰ τῆς ἐμφόβου περισκέψεως, ἥτις ἐχαρακτήριζε τὸν ναύαρχον αὐτῶν, παρατήρησαν δὲ βεβαίως, ὅτι οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ προσεπάθουν νὰ καταστῶσιν αὐτῶν ὑπερδέξιοι, ὅπως ἐκπέμψωσι τὰ πυρπολικά των. Μετὰ τινων ὥρων λοξοδρομίας, ἐγένοντο τέλος οἱ Ἕλληνες προσήνεμοι ἀπέναντι τῶν προφυλακίδων τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἀπέστειλαν πάραυτα τρία πυρπολικά κατὰ τῆς ναυαρχίδος· ἐνώπιον αὐτῶν ὑπεχώρησεν εὐλαβῶς ὁ Χοσρέφ, καὶ νομίσας ὅτι ἱκανῶς εἶχε σώσει τὴν τιμὴν αὐτοῦ, ἔδωκε τὸ σύνθημα πρὸς γενικὴν ὑποχώρησιν. Μέρος τῶν ἐλληνικῶν πλοίων κατεδίωξαν αὐτὸν μέχρι Κεφαλληνίας, ἀλλ' ὁ Καπουδᾶν δὲν ἀνέκοψε τὴν φυγὴν αὐτοῦ, ἢ μόνον ὅτε ἔφθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἐκεῖ ὑπέλαβεν ἑαυτὸν νικητὴν, διότι οὐδεμίαν ἀκόμη ἀληθῶς εἶχεν ὑποστῆ ἄλλην βλάβην, ἐλησμόνησε δέ, ὅτι ὁ μικρὸς τοῦ Ἰουσσούφ Πασσᾶ στολίσκος εἶχεν ἀπολειφθῆ ἐν τῷ τενάγει τοῦ Μεσολογγίου ἔρμαιον εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὁ συνάδελφος αὐτοῦ Κιουταγῆς ἀπέμενεν ἐγκαταλειμμένος ἐν μεγίστῃ ἀμηχανίᾳ καὶ ἀνάγκῃ. Μέρος μόνον τῶν κανονιοφόρων κατῴρθησεν ὁ Κιουταγῆς νὰ σώσῃ ἀνέλκων εἰς τὴν ξηράν· αἱ δὲ

λοιπαὶ συνελήφθησαν καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τὴν 6 Αὐγούστου, ἐνῷ νυκτερινὴ προσβολὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἡγουμένου τοῦ Καραϊσκάκη, καὶ συμπεφωνημένη σύγχρονος ἔξοδος τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου προὐκάλουν μεγίστην ταραχὴν παρὰ τῇ τουρκικῇ στρατῷ. Μέρος τῶν τουρκικῶν πολιορκητικῶν ἔργων καὶ τάφρων κατεστράφη, ὁ Κιουταγῆς ἀπώλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τεναγονήσων θέσεις αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀποκλεισμός τῆς πόλεως διασπασθεὶς ἐλύθη.

Ἀρῶν ἐπέτεύχθη οὕτω περιφανῶς ὁ σκοπὸς τῆς ἐλληνικῆς ναυτικῆς ἐκστρατείας, καὶ ἄφθονοι ἐπορίσθησαν τῇ πόλει τροφαὶ καὶ πολεμεφόδια, ἀπέπλευσαν πάλιν ὁ Ἀνδρουτσος, ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Ἀποστόλης, καταλιπόντες πρὸ τοῦ Μεσολογγίου στολίσκον ἐξ 7 πολεμικῶν πλοίων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πρὸς τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Πελοπόννησον συγκοινωνίας. Παρηκολούθησαν τὰ ἔχνη τοῦ Καπουδαν Πασσᾶ μέχρι Ταινάρου, δὲν ἡδυνήθησαν ὁμῶς, ἐννοεῖται, νὰ τὸν φθάσωσι πλέον.

Πρὸ τοῦ Μεσολογγίου δὲ ἤρξαντο νῦν ἐντελῶς μεταβαλλόμενα τὰ πράγματα, καὶ τοῦ Κιουταγῆ ἡ θέσις ἦν δυσχερεστάτη, ὡς πρὸ μικροῦ ἢ τῶν Ἑλλήνων. Χωρὶς πολεμεφοδίων πρὸς σύντονον ἐξακολούθησιν τοῦ κανονοβολισμοῦ, χωρὶς τροφῶν καὶ χρημάτων, πρὸς συγκράτησιν τῶν πειναλέων καὶ δυσηρεστιμέων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὰς σημαίας, ἐφοβεῖτο ἀναγκάως, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤβελον ἀποκόψει αὐτοῦ ἐκ τῶν νώτων τὴν σιταγωγὴν καὶ τὴν διὰ τῶν ὀρεινῶν πόρων συγκοινωνίαν. Τότε δὲ ἠδύνατο νὰ καταστῇ ἀπὸ πολιορκητοῦ πολιορκούμενος.

Ἡ ἐπίθεσις τῆς 6 Αὐγούστου εἶχε καταδείξει πόσον εἶχε προβῇ τὸ θράσος τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ἐν τῇ ἀτρομήτῃ τοῦ Κιουταγῆ στρατιωτικῇ καρδίᾳ δὲν εἰσεχώρουν δειλίας δισταγμοί. Ἀναγκασθεὶς νὰ παραιτηθῇ τῆς δι' ἀποτελεσματικοῦ κανονοβολισμοῦ ἢ διὰ θαλασσίου ἀποκλεισμοῦ ἀλώσεως, ἐπεδόθη μετὰ μείζονος ἔτι ζήλου εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς περίζωσιν αὐτῆς. Τὰ ὑπὸ τῶν ἐλλήνων καταστραφέντα ἔργα ἀνηγέρθησαν ἐν πάσῃ σπουδῇ, καὶ ὁ στρατάρχης ἐφαίνετο νῦν προσκεκολλημένος οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν σκαπάνην. Πρὸ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Φραγκλίνου κάτεσκειύασεν ἰσχυρότατον γεώ-

τοιχόν, ὃν προσεπάθει νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἀνυψώσῃ ἀδιακρίτως διὰ πασσαλωτῶν διαδρόμων, μέχρις οὗ ὑπερβῇ τὸν ἐλληνικὸν προμαχῶνα καὶ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ὑπεράσπισιν αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἐχλεύαζον τὴν παράδοξον ἐκείνην ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς πολιορκητικῆς τέχνης, ὃ δὲ μηχανικὸς Κοκκίνης ἐθάπτισε τὸ τουρκικὸν ἐκεῖνο τέρας "Ἰψώμα τῆς Ἐνώσεως, εἰς ἱστορικὴν ἀνάμνησιν τοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου προχώματος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Οὐχ ἤττον ἠναγκάσθησαν οἱ χλεύαζοντες νὰ ἐκκενώσωσι τὸν προμαχῶνα τοῦ Φραγκλίνου, ὅτε, προσεγγίζοντος ὁλονὲν τοῦ ὑπερέχοντος κολοσσιαίου γεωτοίχου, ἐπληρώθη ἡ τάφρος πολιορκητῶν. Οἱ τουῦρκοι εἰσεχώρησαν εἰς τὸ τοσοῦτον πεισματωδῶς ὑπερασπισθὲν ὀχύρωμα, ἀλλ' εὐθὺς κατεδείχθη, ὅτι οὐδὲν διὰ τούτου κατώρθωσαν. Διότι οἱ Ἕλληνες εἶχον κατασκευάσει νέας τάφρους καὶ νέα ὀχυρώματα ὀπισθεν τοῦ αὐχένος τοῦ προμαχῶνος, καὶ δυσχεράνει οὕτω τὴν εἰς τὴν πόλιν περαιτέρω προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ. Ἡρχίσαν δὲ κανονοβολοῦντες ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων αὐτῶν θέσεων τὸν προμαχῶνα τοῦ Φραγκλίνου, καὶ ταχέως μετεβλήθησαν αἱ ἀμοιβαῖαι πῶν μαχομένων θέσεις. Οἱ Τουῦρκοι εὐρέθησαν πολιορκημένοι καὶ πανταχόθεν προσβαλλόμενοι ἐπὶ τοῦ κυριευθέντος ὀχυρώματος καὶ τοῦ ἰδίου αὐτῶν γεωτοίχου. Μετὰ μακρὸν δὲ καὶ πείσμονα ἀγῶνα κατώρθωσαν οἱ Ἕλληνες τὴν 31 Αὐγούστου καὶ τὴν Α'. Σεπτεμβρίου νὰ καταλάβωσιν οὐ μόνον τὸν ἀπολεσθέντα χώρον καὶ τὸν προμαχῶνα τοῦ Φραγκλίνου πάλιν, ἀλλὰ καὶ μέρος τοῦ Ἰψώματος τῆς Ἐνώσεως. Οὕτω δὲ κατεστράφη πᾶν ὅ,τι μετὰ πολλοῦ κόπου εἶχον κατασκευάσει οἱ ἐχθροὶ ἐντὸς τριῶν ἐβδομάδων.

Δὲν κατεβλήθη ὅμως ἔτι τὸ θάρρος τοῦ Κιουταγῆ, καὶ νέαν παρσκευάσεν οὗτος γενικὴν ἔφοδον. Ἀλλ' οὐδὲν πλέον μέγα ἡδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ παρὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὃν εἶχεν ἐξασθενήσει ἢ πείνα, ἢ νόσος καὶ ἢ λειποταξία. Ἐνῷ δ' ἐκεῖνος ἐκαιροφυλάκτει τὴν πρόσφορον εἰς ἔφοδον στιγμήν, προέλαβον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες τὴν 21 Σεπτεμβρίου διὰ γενικῆς ἐξόδου, καὶ προσέβαλον τοσοῦτον λυσσώδως τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ὥστε ἐπὶ τινὰς στιγμὰς δὲν ἤξευρε πῶς νὰ προφυλαχθῇ. Τὸ ἄκρον τοῦ γεωτοίχου κατεστράφη δι' ἐλληνικῆς ὑπονόμου· ἐνῷ δ' ἐμαίνετο ἔτι ὁ ἀγὼν ἐν τῷ τουρκικῷ στρα-

τοπέδῳ, καὶ μέλεις κατάρθουν οἱ Τούρκοι νὰ ἀποκρούσωσι τὴν προσβολὴν καὶ νὰ προφυλάξωσι τὰ τηλεβόλα αὐτῶν ἀπὸ τῆς καθηλώσεως, νέοι καὶ γέροντες προσέδραμον ἐκ Μεσολογγίου μετὰ σκαπανῶν, ὅπως ἀποκομίσωσι τὸ πρόχωμα καὶ καθαρίσωσι τὰ ὀρύγματα. Δευτέρα ἔξοδος, ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τὴν 13 Ὀκτωβρίου, ἐπέτυχεν ἐπίσης. Τὰ λείψανα τοῦ Ὑψώματος τῆς Ἐνώσεως κατεστράφησαν, οἱ τουρκικοὶ ὀχυρωματικοὶ κόφινοι ἐπυρπολήθησαν, φθινοπωρινὴ δὲ βροχὴ καὶ κακοκαιρία συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν πάντων τῶν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὀχυρωματικῶν ἔργων τῶν Τούρκων.

Ὁ Κιουταγῆς ἐδέχθη νὰ παραιτηθῇ εὐθὺς παντὸς ἐπιθετικοῦ σχεδίου, καὶ νὰ σκεφθῇ περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀσφαλείας. Ἀποχώρησιν ἐντελεθῇ οὔτε ᾔθελεν οὔτε ᾔδυνάτο νὰ ἐπιχειρήσῃ, διότι ἐγνώριζε κάλλιστα τὴν θετικὴν τοῦ Σουλτάνου θέλησιν, καὶ συνησθάνετο, ὅτι ἀνάγκη ἦτο ἢ νὰ ἀλώσῃ τὴν πόλιν ἢ νὰ ἀποθάνῃ πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς. Ἐτάφη λοιπὸν ἐν τοῖς ἀκροτάτοις αὐτοῦ χαρακώμασι, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ζυγοῦ, διέταξε τὸ ἱππικὸν αὐτοῦ νὰ διατηρῇ τὴν πρὸς τὸ Κρυονέρι συγκοινωνίαν, δύο ὥρας ἀπέχον ἀνατολικῶς τοῦ Μεσολογγίου, καὶ διετέλει τηρῶν ἀπαρεγκλίτως τὴν ἀμυντικὴν αὐτοῦ θέσιν. Ἐναγωνίως ἀνέμενε τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Καπουδὰν Πασσᾶ καὶ τὰς βοηθείας, ὅσας ἔμελλε νὰ κομίσῃ αὐτῷ. Ὁ ὑπερήφανος αὐτοῦ στρατὸς εἶχεν ἐλαττωθῇ εἰς τρισχιλίους ἄνδρας, ἐνῷ τούναντίον οἱ Ἕλληνες ἐνεδυναμοῦντο ἀπαύστως διὰ προσελεύσεων ἐκ τε τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὀπλαρχηγοί, ἐν οἷς ὠνομάζετο νῦν ὁ Καραϊσκάκης μετ' αὐξούσης ὑπερηφανείας καὶ φήμης, κατεῦχε τὰ ὀπισθεν τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου ὄρη· ἂν δὲ ἡ τοῦ Μεσολογγίου φρουρὰ συνεφώνει μετ' ἐκείνων κοινὴν τινα κατὰ τῶν θέσεων τοῦ Κιουταγῆ προσβολὴν, πάντῃ ἀπίθανον, ἦτο ὅτι οἱ λιμώττοντες καὶ ῥιγοῦντες Τούρκοι ᾔθελον δυνήθῃ νὰ ἀντιστῶσι κατὰ τῆς ὑπερτέρας ἐλληνικῆς δυνάμεως. Οἱ Ἕλληνες ὅμως δὲν ὠφελήθησαν ἐκ τῆς δοθείσης αὐτοῖς κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ ἔτους 1825 εὐκαιρίας πρὸς τοιοῦτον κρίσιμον ἐπιχειρήμα. Ἐθόσκοντο διὰ τῶν κομπορήσιμων ἐκθέσεων, ἃς κατεχώριζον τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικὰ περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν

ὑπερασπιστῶν τοῦ Μεσολογγίου, τῆς νέας αὐτῆς Σαραγόσσης, καὶ ἐν τῇ γενικῇ νικητηρίῳ χαρᾷ δὲν ἐσκέπτοντο καὶ περὶ ἐπαρκοῦς διὰ τὸ μέλλον σιτισμοῦ καὶ περὶ μετακομιδῆς τῶν κατὰ τὰς δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου σεσωρευμένων σιτηρῶν. Οὐδείς ἐμάντευε, πόσον ταχέως ἐμελλε νὰ ἐνσκήψῃ νέα κατὰ τοῦ Μεσολογγίου καταιγίς.

Πρῶτον τοῦ κινδύνου σημεῖον ὑπῆρξεν ἡ ἐκ νέου ἐμφάνισις τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Τὴν 18 Νοεμβρίου ἀνέκαμψεν ὁ Καπουδὰν Πασσᾶς ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Μεσολόγγιον, ἄφθονον φέρων προμήθειαν ζωαρκειῶν καὶ χρήματα, ἔφθασε δὲ ἐγκαίρως, ἵνα σώσῃ τῆς λιμοκτονίας τὸν παρὰ τὸν Ζυγὸν ἐσκηνωμένον στρατὸν τοῦ Κιουταγῆ. Κατεδίωξε μὲν αὐτὸν εὐθὺς ὑδραῖκός τις στολίσκος ὑπὸ τὸν Μιαούλην, καὶ συνεκρότησε μετ' αὐτοῦ παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Πάπα μικράς τινας ἄλλεπαλλήλους ἐντίμους μάχας, ἀλλ' ὁ στολίσκος ἐκεῖνος ἦν λίαν ἀσθενής, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ τολμήσῃ κρίσιμον συμπλοκὴν. Ἐρκέσθη μεταγαγὼν τροφάς τινας καὶ πολεμεφύδια εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἀποκαταστήσας τὴν μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων συγκοινωνίαν· εἶτα δὲ ἐπανεκάμψε περὶ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου εἰς Ὑδραν, ἀναγκασθεὶς νὰ καταλίπῃ τὸν τουρκικὸν στόλον κύριον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τῆς θαλάσσης τοῦ Μεσολογγίου.

Ἐν τούτοις ὁμοῦς εἶχε φανῇ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραῖμ, νέος φοβερώτερος ἐχθρός. Ὁ Σουλτάνος θυσιάζων καὶ τὰ ἔσχατα τῆς ὑπερηφανείας αὐτοῦ λείψανα, εἶχε ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐμπειροπολέμου αὐτοῦ ὑποτελοῦς πρὸς καθυπόταξιν τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Μεχμέτ Ἀλῆς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐδίστασε νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν καλῶς λελογισμένην δουλικὴν αὐτοῦ πίστιν, καὶ πέμψας ἐπικουρίαν μυρίων ἀνδρῶν εἰς Ναβαρῖνον, διέταξε τὸν υἱὸν του νὰ ἐνώσῃ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Κιουταγῆ.

Ἀναμφισβήτητον εἶνε, ὅτι ὁ Ἰβραῖμ ὑπετίμησε τὴν πρὸς ἀντίστασιν δύναμιν καὶ τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ Μεσολογγίου. Οὕτω δὲ ἐσκέφθη νὰ κατορθώσῃ διαρκούντος τοῦ χειμῶνος ὅ,τι δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ κατὰ τὸ θέρος ὁ Κιουταγῆς, καὶ ὁ πόθος τοῦ νὰ ὑπερακοντίσῃ τὸν Τοῦρκον αὐτοῦ ἀντίπαλον ἐκέντρισεν αὐτὸν εἰς πυρετώδη δραστηριότητα. Ἐπιβιδάσας καὶ ἀποστείλας εἰς Πάτρας τὸ πυροβολικὸν αὐ-

τοῦ καὶ μέρος τοῦ πεζικοῦ του, ἐκίνησεν αὐτὸς ἐκ τοῦ Ναβαρίνου πρὸς βορρᾶν μετὰ τῶν λοιπῶν πεζῶν καὶ τοῦ ἱππικοῦ· οὐδὲν δὲ σπουδαῖον ἐμπόδιον ἀνέκοψε τὴν πορείαν αὐτοῦ. Τὸ σπουδαῖον στενὸν Κλειδί εἶχεν ἀφεθῆ ἀφρούρητον ὑπὸ τῶν ἀμερίμων Ἑλλήνων· μάτην δὲ εἶχε στενοχωρήσει τὴν Κυβέρνησιν ὁ Κολοκοτρώνης, ὅπως ἐπατρέψῃ αὐτῷ νὰ ἀποκομίσῃ εἰς Μεσολόγγιον τὰ ἐν Πύργῳ καὶ Γαστούνῃ συνηγμένα σιτηρά. Μετ' ἀξιοποίνου ἀληθῶς ἀπαθείας ἔθλεπον οἱ ἐν Ναυπλίῳ τοὺς Αἰγυπτίους κυριεύοντας τὸν διὰ τὸ Μεσολόγγιον προωρισμένον ἐκείνον σῖτον, ὅστις καὶ βραδύτερον ἔτι ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ αὐτοῖς τὰ μέγιστα. Ἐκ τοῦ Ῥίου, ὅπου εἶχεν ἤδη στρατοπεδεύσει ὁ διὰ θαλάσσης ἑλθὼν στρατὸς του, ἐπεραιώθη ὁ Ἰβραὶμ εἰς Ναύπακτον, καὶ συνεκρότησεν ἐκεῖ τὴν 27 Νοεμβρίου πολεμικὸν συμβούλιον μετὰ τοῦ Κιουταγῆ καὶ τοῦ Ἰουσσούφ. Τὸν Δεκέμβριον μῆνα διήγαγεν οἰκοδομῶν ἀποθήκας κατὰ τὸ Κρουονέρι, μετακομίζων στρατεύματα καὶ πολεμεφόδια, καὶ ἰδρύων στρατόπεδον παρὰ τὸ τοῦ Κιουταγῆ. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ βοχὴ εἶχε κατακλύσει πᾶσαν τὴν μεταξὺ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐήνου πεδιάδα, οὐδεμίᾳ κατὰ τὰς τάφρους ἠδύνατο νὰ γείνη ἐργασία. Αἱ μεταξὺ Ἰβραὶμ καὶ Κιουταγῆ σχέσεις πᾶν ἄλλο ὑπῆρξαν, ἐννοεῖται, ἢ φιλικαί. Ἡ δραστηριότης καὶ τάξις, αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ στρατοπέδῳ, ἡ αὐτόθουλος τοῦ αἰγυπτίου ἐνέργεια, ὅστις οὐδεμίαν συμβουλήν ἡξίου ἀποδοχῆς, καὶ ἐφαίνετο λέγων ἀδιακόπως, ὅτι σφάλματα μόνον εἶχον τέως διαπραχθῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν ἰδίως ἤρχιζεν ἡ κυρίως πολιορκία, πάντα ταῦτα ἠρέθισαν ἀναγκαίως τὸν Κιουταγῆν, καὶ ἔτρωσαν βαρέως τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν πρώτην εὐθὺς συνέντευξιν ἠρώτησεν ὁ Ἰβραὶμ χλευαστικῶς τὸν τοῦρκον στρατηλάτην, πῶς συνέβη νὰ μείνῃ ἐπὶ ὀκτὼ ὅλους μῆνας ἐνώπιον τοῦ φράκτου ἐκείνου, ἐνῷ αὐτὸς εἶχεν ἀλώσει τὸ Ναβαρίνον ἐντὸς 8 μόνον ἡμερῶν· ἐπηγγείλατο δὲ νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν πόλιν μόνος ἐντὸς δύο ἐβδομάδων. Ὁ Κιουταγῆς ἀπεδέξατο, ἴσως μετὰ τινος κρυφίας χαιρεκακίας, τὴν προσφοράν, ἀπέξεδύσατο πάσης εὐθύνης ἀπέναντι τοῦ Σουλτάνου, καὶ παρεχώρησεν εἰς τὸν αἰγύπτιον αὐτοῦ ἀντίζηλον τὰς κανονοστοιχίας του καὶ τὰς προκεχωρημένας αὐτοῦ θέσεις ἀπέναντι τῆς πόλεως. Πρὸ τοῦ Μεσολογ-

γίου ἐσπάρη τὸ πρῶτον ἢ μετὰ τῶν δύο ἐκείνων βιαίων ἀνδρῶν ἐχθροπάθεια, ἥτις κατεδηλώθη κατόπιν, μετὰ τινα ἔτη, ἐν τῷ κατὰ τὴν Κόνιαν πεδίῳ τῆς μάχης. Ὁ Κιουταγῆς ἦν τοσοῦτω ἐκμανέστερος, ὅσῳ ἠναγκάζετο νὰ καταστέλλῃ καὶ κρύπτῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ· ταύτην δὲ ἀπέτινον οἱ δυστυχεῖς αἰχμάλωτοι: εἰς ἱερεῖς, δύο γυναῖκες καὶ τρεῖς παῖδες ἀνεσκολοπίσθησαν τῇ διαταγῇ αὐτοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου.

Κατὰ τὰ πρότερα τῆς ἐπαναστάσεως ἔτη ὁ ἐχθρὸς εἶχεν ἐπιχειρήσει μόνον θερινὰς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας· νῦν δὲ ἐβλεπον αὐτὸν οἱ Ἕλληνες μετὰ τινος ἐνδομύχου ἀνησυχίας παρασκευαζόμενον νὰ διαχειμάσῃ ἐπὶ τῆς χώρας των. Ἡ Κυβέρνησις ἤρξατο καθορῶσα, ὅτι ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Μεσολογγίου εἶχε τέως διεξαχθῇ λίαν ἀμελῶς, καὶ ὅτι φοδερὰν πλάνην εἶχον πλανηθῇ οἱ Ἕλληνες, νομίσαντες, ὅτι ὁ Κιουταγῆς ἤθελεν ἀποχωρῆσαι ἅμα ἐπερχομένου τοῦ χειμῶνος. Τὰ ἀγγλικά χρήματα εἶχον κατασπαταληθῇ, χωρὶς δὲ σπουδαίων χρηματικῶν μέσων οὐδεμία ἡδύναται νὰ ἐλπισθῇ δραστηρία τοῦ στόλου ἐνέργεια πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐγένετο μὲν ἡ ἀφελεστάτη πρότασις νὰ πωληθῶσι τὰ ἐθνικὰ κτήματα, ἅτινα εἶχον ἤδη ὑποθηκευθῇ διὰ τὰ ἀγγλικά δάνεια, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀντέκειτο ῥητὴ ἀπαγόρευσις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως τοῦ Ἄργους εἰς τὸ ὑπὸ διπλὴν σημασίαν τολμηρὸν ἐκεῖνο μέτρον. Τότε δὲ προταθείσης ἐκουσίας συνεισφορᾶς, κατεδείχθη περιφανῶς ἡ αὐτοπάρνησις καὶ ἡ μετὰ χαρᾶς ὑπὲρ τῶν κοινῶν θυσία πατριωτῶν τινων. Ὁ καθηγητὴς Γεννάδιος ἔρριψε τὸ βαλάντιον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, λέγων: «Ἰδοὺ ὅ,τι ἔχω· τὸ οἶδω εἰς τὴν πατρίδα μου ὡς εἰς τὸ ἰδίον μου τέκνον· εἶμαι ἑτοιμὸς νὰ ὑπηρετήσω εἰς οἵανδήποτε θέσιν ἐπὶ ἐν ἔτος καὶ νὰ παραχωρήσω ὁλόκληρον τὸν μισθόν μου εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον». Οἱ θεαταὶ αὐτοῦ συνεκινήθησαν μέχρι δακρύων, τὸ παράδειγμα τοῦ εὖρε μιμητάς, καί, ἐνῷ δάνειον ἐνὸς ἑκατομυρίου διστήλων, προκηρυχθὲν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀπέτυχεν, ἐνῷ πολλοὶ ὑπουργοὶ καὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, πλουτισθέντες ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, ἔσφιγγον ἐναγωνίως τὰ θυλάκιά των, ἡ ἰδιωτικὴ μεγαλοδωρία εἰσήνεγκε τοσοῦτον πλουσίως, ὥστε ὁ Μισούλης ἡδυνήθη περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου τοῦ 1826 νὰ πλεύσῃ πάλιν εἰς Μεσολόγγιον μετὰ 20

ὑδραϊκῶν καὶ 4 Ψαριανῶν πλοίων. Ὑποστάς καθ' ὁδὸν τρικυμίας, ἀλλ' ἐνισχυθεὶς διὰ τριῶν Σπετσιωτικῶν πλοίων, ἅτινα συνήντησε κατὰ τὸν πλοῦν αὐτοῦ, ἐφάνη τὴν 21 Ἰανουαρίου ὁ ὑδραῖος Ναύαρχος πρὸ τοῦ ὁρμου τῆς πολιορκουμένης πόλεως, ὅπου ποθεινότατα ἀνεμένετο ἡ ἀφίξις αὐτοῦ. Διότι ἀπὸ τοῦ στενοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἀποκλεισμοῦ τοσοῦτον ἐπαισητὴ εἶχε καταστῇ ἡ τῆς πόλεως ἀμνηχανία, ὥστε, ἀφοῦ ἐσφάγησαν πᾶσαι αἱ κάμηλοι, οἱ ἡμίονοι καὶ οἱ ὄνοι, ἐδέησε νὰ καταβιβασθῇ ἡ ἡμερησία τοῦ ἄρτου μερὶς ἀπὸ 50 εἰς 30 δράμια, καὶ ἤρξαντο τέλος καταβιβρωσκόμενα παντὸς εἶδους ρυπαρὰ ζῶα. Ὁ Μισούλης ἀπεβίβασεν ἐν πρώτοις εὐθὺς τροφάς τινας διὰ τοὺς πολιορκουμένους παρὰ τὴν νῆσον Βασιλάδι. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν προσέβαλον αὐτὸν οἱ τουρκοαἰγύπτιοι, βοηθούμενοι ὑπὸ σφοδροῦ ἀνέμου, καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι τῶν Σχροφῶν. Τὴν νύκτα ὁμως τῆς 27 πρὸς τὴν 28 Ἰανουαρίου κατώρθρωσεν ὁ πυρπολητὴς Πολίτης νὰ καύσῃ ἐχθρικήν τινα φρεγάταν 24 κανονίων καὶ 300 ἀνδρῶν ἔχουσα πλήρωμα, ἥτις εἶχε καθίσει παρὰ τὸν Προκοπάνιστον, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ πάλιν τοσοῦτον τρόμον εἰς τοὺς πολεμίους ναυτικούς, ὥστε εὐθὺς μετὰ ταῦτα μοῖρά τις 20 ἐχθρικῶν πλοίων ἐτράπη εἰς φυγὴν παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τοῦ Πάπα ἐνώπιον ἐνὸς μόνου πυρπολικοῦ τοῦ σπετσιώτου Δεμπέση, καὶ ὅτε τὴν 28 ἐπῆλθε σπουδαιότερα τῶν δύο στόλων συμπλοκή, ὁ τουρκοαἰγύπτιος στόλος ἐγκατέλειπεν αἰσχρῶς μετὰ τριήμερον μάχην δύο τῶν πυρπολικῶν αὐτοῦ καὶ ἔφυγεν εἰς Πάτρας. Τότε κατώρθρωσεν ὁ Μισούλης νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν πολιορκουμένην πόλιν τροφάς καὶ πολεμεφόδια διὰ δύο μῆνας· παραλαβὼν δὲ ἀπεσταλμένους τινάς, ἐπιτετραμμένους νὰ παραστήσωσιν εἰς τὴν Κυθέρνησιν τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου, ἀνέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου.

Τὸ Μεσολόγγιον ἐκέρδησεν οὕτω ἀναβολὴν τινα μόνον τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Μετὰ τρεῖς ἐβδομάδας ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου τοῦ Μισούλη ἤρξατο ὁ Ἰβραΐμ τῶν δραστηρίων αὐτοῦ ἐνεργειῶν κατὰ τῆς πόλεως, ἀφοῦ πολλάκις κατ' ἐπανάληψιν προσεκάλεσεν εἰς παράδοσιν τοὺς ἀτρομήτους αὐτῆς ὑπερασπιστάς. Ἐνῶ δὲ ὁ Κιουταγῆς ἔσπευδεν εἰς τὰ ὄρη, ὅπως ἀποδιώξῃ τὸν Καραισκάκη καὶ εὐρύνη

τὸν περὶ τοὺς πολιορκητὰς κύκλον, δισμύριοι Αἰγύπτιοι προσέκειντο εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὑπονομεύοντες αὐτὰ καὶ καταπυροβολοῦντες. Ἐφ' ὅσον ἔφθανε τὸ βλέμμα τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἡμισέληνος μόνον ἐφαίνετο· τὴν περίξ πεδιάδα ἐκάλυπτον αἱ σκιναὶ καὶ αἱ σημαῖαι τοῦ ἐχθροῦ, ὁ δὲ θόρυβος τῶν ἐργατῶν κατὰ τὴν Ἀσπρην Ἀλυκὴν καὶ κατὰ τὴν ἔχθρην τοῦ τενάγους, ὅπου ἔκειντο τὰ συντρίμματα τῶν τουρκικῶν κανονοφόρων, καὶ τὰ προστάγματα τῶν Ἀράδων ἀπὸ τοῦ πεδίου, ἐφ' οὗ ἐγυμνάζοντο, ἀντήχουν μέχρι τῆς πόλεως ὥστε φοβερά τις κατὰ τῶν πολιορκουμένων ἀπειλή. Ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν παλαιῶν τουρκικῶν κανονοστοιχιῶν ἀνηγέρθησαν νῦν ὑπὸ ἐμπειροτέρων χειρῶν πολυάριθμοι νέαι, κινδυνωδέστεραι καὶ ἐγγύτατα τῆς πόλεως. Τὴν 25 Φεβρουαρίου ἀνήγγειλεν ἡ αὐξουσα σφαδρότης τοῦ πυροβολισμοῦ τῶν Αἰγυπτίων, ὅτι ἐπέκειτο ἔφοδος. Ὁκτακισχίλια σφαῖραι καὶ βόμβαι ἔπεσον εἰς τὴν πόλιν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν, τὰ δὲ ἑρείπια τῶν οἰκιῶν αὐτῆς ἐξηφανίσθησαν παντελῶς ὑπὸ τὴν σιδηρᾶν ἐκείνην χάλαζαν. Τὴν 28 ἐγένοντο κύριοι οἱ Αἰγύπτιοι ἐξωτερικοῦ τινος ὀχυρώματος, ἐνώπιον τοῦ προμαχῶνος τοῦ Μπότσαρη, αἱματηρὸς δὲ ἀγῶν συνεκροτήθη πάραυτα περὶ αὐτά. Καὶ αὐτὸ τοῦ Ἰβραῖμ τὸ ἡσκημένον πεζικὸν κατεῖδε νῦν, ὅτι εἶχε πρὸς κρείττονας αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ἀκατασχέτου ὁρμῆς τῶν Μεσολογγιτῶν, ὅτε ξιφῆρεις οὗτοι ὤρμησαν ὥστε μαινόμενοι κατ' αὐτῶν. Ὁ αἰγύπτιος στρατάρχης παρῶρμησε τὴν σωματοφυλακὴν αὐτοῦ εἰς νέαν ἔφοδον· καὶ δις ἐφορμήσαντες κατέλαβον τὸ ὀχύρωμα οἱ Αἰγύπτιοι, ἀλλὰ καὶ δις ἐξεβλήθησαν αὐτοῦ. Κατάπληκτος δὲ καὶ λυσσῶν εἶδε τέλος περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Ἰβραῖμ ἀπομένουσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν τοσοῦταν πεισματωδῶς ἀμφισβητηθεῖσαν θέσιν. Ἦν δὲ καὶ ὁ τοῦρκος ὀπλαρχηγὸς μάρτυς τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου, ὅστις ἐδικαίου νῦν αὐτὸν περιφανῶς. «Φρονεῖς ἀκόμη καὶ σήμερον ὅπως πρὸ μικροῦ περὶ τοῦ φράκτου ἐκείνου;» ἠρώτησε τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ· κατησχυμένος δὲ οὗτος ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν περιφρανηθεῖσαν πρότερον τουρκικὴν συνδρομήν, καὶ νὰ γράψῃ μάλιστα εἰς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον, ὅτι εἶχεν αὐτῆς ἀνάγκην.

Ἡ ἥρωϊκὴ τῶν πολιορκουμένων ἀντίστασις κατέδειξεν, ὅτι ἔφα-

δός τις ἤθελεν ἀπαιτήσῃ τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν, ἐνόσω δὲν προσεβάλλετο ἡ πόλις ἀπὸ τῆς γῆς συνάμα καὶ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο δὲ ἀμφοτέροι οἱ πολέμιοι στρατάρχαι ἔτρεψαν νῦν ἰδίως τὰς ἐνεργείας αὐτῶν κατὰ τῶν τεναγόνησιν. Ὁ Ἰβραῖμ διέταξε νὰ διορθωθῇ καὶ ἐπισκευασθῇ ὁ παρά τὴν Ἀσπρην Ἀλυκὴν καθίσας καὶ ἡμισεσηκῶς σχεδὸν στολίσκος τοῦ Ἰουσσούφ, καὶ ἀφῆρσεν αὐτοῦ τοὺς ἰστοὺς καὶ τὰς τρόπεις, ὥστε νὰ πλῆῃ εἰς τὰ ἀβαθέστατα τῶν ὑδάτων. Τὰ ἀτμόπλοια αὐτοῦ ἐρυμούλκησαν ἐκ Πατρῶν ἱκανὰ ἔτι ἀλιτενὴ σκάφη καὶ σχεδίας, τὴν δὲ 9 Μαρτίου ἐξέπεμψε διὰ 40 τοιούτων πλοιαρίων, ὧν ἕκαστον εἶχε καὶ ἐν τηλεβόλῳ, 1200 τῶν ἀράβων αὐτοῦ κατὰ τοῦ Βασιλαδίου, τῆς κλειδὸς τοῦ ὅλου τενάγους. Ὁ ἰταλὸς Γιακομούτσης ἀντέστη ἀνδρικῶς μετὰ 14 τηλεβόλων καὶ μιᾶς ὀρακὸς μαχητῶν, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ ἦτο πολὺ ὑπερτέρα, ὁ ἐκ κορμῶν δένδρων προμαχῶν καὶ τὰ τηλεβόλα ἠλώθησαν, ὁ δὲ γενναῖος φιλέλλην καὶ ἡ φρουρὰ ἐσώθησαν εἰς τὴν πόλιν πληροβατοῦντες διὰ τοῦ τενάγους. Τὴν 12 ἐγένετο ἐπτάωρος μάχη περὶ τῆς κατοχῆς τοῦ νησιδίου Ντολμᾶ, ὅπερ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς προμαχῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ· ἡ ἀσθενὴς δὲ φρουρά του, ἐξ 120 ἀνδρῶν συγκειμένη ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Διακατᾶν, ἐνέδωκε τέλος εἰς τὴν δεκαπλάσιαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἐπαύριον οἱ τρισχίλιοι κάτοικοι τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἀποβαλόντες τὸ θάρρος αὐτῶν ἐκ τῆς πτώσεως τοῦ Βασιλαδίου καὶ τοῦ Ντολμᾶ, ἐσυνθηκολόγησαν ὑπὸ τὸν μόνον ὄρον τοῦ νὰ σωθῇ ἡ ζωὴ αὐτῶν, καὶ μετεκομίσθησαν εἰς Ἄρταν μετὰ μικροῦ τινος μέρους τῆς περιουσίας των.

Τότε ἤρξαντο πλέον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Μεσολογγίῳ καθορῶντες τὸ πάντῃ ἀπελπι τῆς θέσεως αὐτῶν. Τὸ πλήρες πεποιθήσεως πρότερον ὕψος τῶν ἐλληνικῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐφημερίδων ἐνέφαινε νῦν βαθύτατον πένθος καὶ ἐγκαρτέρησιν. Σκέψεις φιλάνθρωπίας παρεκίνησαν τὸν λόρδον ἀρμοστήν τῶν Ἰονίων νήσων στρατηγὸν Ἀδάμς, εὐρισκόμενον ἀκριβῶς τότε κατὰ τὰ ὕδατα τῆς Ζακύνθου, νὰ πλεύσῃ πρὸς τὸ Κρουνέρι, καὶ νὰ προσφέρῃ τὴν μεσιτείαν αὐτοῦ εἰς τοὺς διαμαχομένους. Ἠναγκάσθη ὁμῶς νὰ ἀποπλεύσῃ ἄπρακτος, καθότι ὁ μὲν Ἰβραῖμ καὶ ὁ Κιουταγῆς, ἀσφαλεστάτην τὴν λείαν αὐτῶν νομίζοντες, ἀπέφυγον τὴν μετὰ τοῦ Ἀγγλοῦ συνέντευξιν, οἱ δὲ Ἑλ-

λῆνες οὐδὲ νὰ ἀκούσωσι καὶ ἤθελον τὰς προτάσεις αὐτοῦ. «Τοῦτο καταδεικνύει,» παρατηρεῖ ὁ Φίνλεϋ, «ὅτι εἶνε παραφροσύνη ἢ μετὰ πολλοῦ ζήλου ἐνέργεια ὑπὲρ ξένων ὑποθέσεων». Ἀποχωρήσαντος τοῦ Ἀγγλου, ἐπεμψαν οἱ πολιορκηταὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἐγγραφον πρόσκλησιν, προφασίζόμενοι ὅτι ἐκεῖνοι εἶχον ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μάθωσι τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως. Ὡφειλον δέ, κατ' αὐτοὺς, οἱ Ἕλληνες νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα καὶ νὰ καταλίπωσιν ἀνενόχλητοι τὴν πόλιν, ἥ, ἂν ἤθελον, νὰ διαμείνωσιν ἐν Μεσολογγίῳ μετ' ὅλης αὐτῶν τῆς περιουσίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Σουλτάνου.

Ἀδάμαστοι τὸ φρόνημα, ἀπήντησαν οἱ Μεσολογγίται, ὅτι ἡπόρουν, πῶς ἐπῆλθε τοιαύτη ἰδέα εἰς τὸν νοῦν τοῦ Πασσᾶ, ἀφοῦ αὐτοὶ οὐδέποτε διελογίσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι. «Δὲν ἠλπίζαμεν» ἔγραψαν, «ποτὲ νὰ σᾶς περάσῃ μία τέτοια φαντασία, ὅπου ὀκτῶ χιλιάδες ἄρματα αἵματωμένα νὰ ζητήσετε καὶ νὰ σᾶς τὰ δώσωμεν μὲ τὰ χέρια μας, τὰ ὅποια ἄρματα συμφωνοῦν μὲ τὴν ζωὴν. Ὅθεν, καθὼς βλέπομεν τὸν σκοπὸν σας καὶ τὴν ἀπόφασιν ὅπου ἔχομεν ἡμεῖς, θὰ γένη ἐκεῖνο ὅ,τι ἀπεφάσισεν ὁ Θεός, τὸ ὅποιον δὲν τὸ ἠξεύρετε οὔτε ἡ Ἐκκλησία σας οὔτε ἡμεῖς, καὶ ἅς γείνη τό θέλημα τοῦ Θεοῦ».

Τὸ μόνον σημεῖον, ὅπερ κατεῖχον ἔτι οἱ Ἕλληνες ἐντὸς τοῦ τε-
νάγους ἦν ἡ μικρὰ νῆσος Κλείσοβα, ἐν τέταρτον τῆς ὥρας μεσημβρι-
νοανατολικῶς ἀπέχουσα τῆς πόλεως. Εἶχον δὲ περιβάλει τὰ ἐκαὶ
εὐρισκόμενον μοναστήριον τῆς Ἀγίας Τριάδος διὰ πασσαλωτῶν ὀχυ-
ρωμάτων, καὶ ἡ ἐκκλησία ἐχρησίμευεν αὐτοῖς ὡς ἀποθήκη τροφῶν
καὶ πολεμεφοδίων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῆς ἀνῆρχετο
εἰς 131 μαχητάς, μετ' ὧν ὅμως ἠνώθησαν ἐθελονταὶ ἐκ τῆς πό-
λεως κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ κινδύνου ὑπὸ ἀτρόμητόν τινα ἀρχηγόν,
τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν. Τὴν 6 Ἀπριλίου προσέβαλεν ὁ Κιουταγῆς
τὴν νῆσον διὰ δισχιλίων Ἀλβανῶν αὐτοῦ. Τὰ περὶ τὴν νῆσον τε-
ναγῶδη ὕδατα ἦσαν τοσοῦτον ἀβαθῆ, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ ἀλιτενῆ τῶν
Τούρκων πλοιάρια δὲν ἠδύναντο νὰ προσεγγίσωσιν, οἱ δὲ προσβολεῖς
ἠναγκάσθησαν νὰ κηδήσωσιν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ νὰ πιεζεύσωσι διὰ τοῦ
τενάγους πρὸς τὴν ὄχθην. Ἀμα παρατηρήσαντες τοῦτο οἱ Ἕλληνες,
οἵτινες εἶχον προφυλαχθῆ κατὰ τοῦ πυρὸς τῶν τουρκικῶν κανονο-

φόρων, πτήσσοντες ὀπίσθεν τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν, ἀνεπήδησαν αἰφνης, ἔθηκον τὰ μακρὰ των τηλεβόλα ἐπὶ τοῦ στηθαίου τῶν προχωμάτων των, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοσοῦτον εὐσκοπον χαιρετισμόν, ὥστε οἱ πρόσθιοι προσβολαῖς ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐτράπησαν ἔμφοβοι εἰς φυγὴν. Οἱ ἀξιωματικοί, οἵτινες ἴσταντο ὀρθοὶ ἐπὶ τῶν ἀλιτενῶν σκαφῶν, διευθύνοντες τὴν ἀπόβασιν, καὶ παρεῖχον οὕτω εὐδιάγνωστον σκοπὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας πυροβολιστάς, ἔπεσον οἱ πλεῖστοι, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κιουταγῆς ἐτρώθη διὰ σφαίρας εἰς τὴν κνήμην.

Ἀμιλλώμενοι πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ἀπεπειράθησαν τῆς τύχης αὐτῶν καὶ οἱ Αἰγύπτιοι, ἀλλ' ὁμοία ὑπῆρξε καὶ τούτων ἡ ἐπιτυχία. Ὁ Ἰβραῖμ, θέλων νὰ καταδείξῃ διὰ πάσης θυσίας τὴν ὑπὲρ τοὺς Ἀλβανούς τοῦ Κιουταγῆ ὑπεροχὴν τοῦ τακτικοῦ αὐτοῦ στρατοῦ, διέταξε καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἐφοδὸν τῆς τρίτης δὲ ταύτης ἡγεῖτο ὁ τοῦ Μελιδονίου ὀλέθριος δαίμων Χουσσείν. Τότε εὔρεν αὐτόν, ἐνῷ διέτασσε ἐκ τοῦ σκάφους του τὸν σχηματισμὸν τῶν πρὸς ἐφοδὸν ταγμάτων, ἡ ἐκδικητήριος σφαῖρα, καὶ θανασίμως πληγῶθεις κατέπεσε χαμαί. Ὁ ἐπίμονος αἰγύπτιος παρέτεινε τὸν ἀγῶνα μέχρι τῆς νυκτός, ἀλλὰ τὸ εὐστοχον τῶν Ἑλλήνων πῦρ ἐμπόδιζεν ἐκάστοτε τοὺς προσβολαῖς νὰ συνταχθῶσι, καὶ ἠνάγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ ἀποχωρήσωσιν ἐν ταραχῇ, περφεύοντες πάλιν διὰ τῶν ὑδάτων. Ἐπὶ τέλους δέ, ἐπιχειρήσας ἐξοδὸν ὁ Τσαβέλας, κατέκτησε 12 πλοῖα-ρια καὶ ἀνήγειρε τρόπαιον ἐκ δισχιλίων περίπου λαφυραγωγηθέντων εὐρωπαϊκῶν ὅπλων. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπώλεσε 35 μόνον νεκροὺς καὶ τραυματίας, ὁ δὲ ἀριθμὸς τῶν τουρκοαιγυπτίων πτωμάτων, ἅτινα ἐπορφύρωσαν τὸ ὕδωρ τοῦ τενάγους, ἔφθασε καθ' ἑλληνικὰς μὲν πηγὰς εἰς 3000, κατὰ τουρκικὴν δὲ ὁμολογίαν εἰς 500 σχεδόν, καὶ κατὰ πῆν διαβεβαίωσιν τοῦ Γόρδωνος, τηροῦντος τὸ μέσον, εἰς χιλίους.

Ὁ ἐπὶ τοῦ νησιυδρίου τῆς Κλεισόδης ἀγὼν ὑπῆρξεν ὁ ἔσχατος τοῦ Μετολογίου θρίαμβος. Ἡδύναντο οἱ Ἕλληνες, ὠφελοῦμενοι ἐκ τοῦ τρόμου, ὃν ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος εἶχε προξενήσει εἰς τοὺς πολιορκητάς, νὰ ἀποπειραθῶσιν, ὅπως διὰ τολμηρᾶς τινας ἐξόδου διελάσσωσιν ἐν μέσῳ αὐτῶν· ἀλλ' ὁ οὐρανὸς εἶχε σώσει τέως τὸ Μετολόγιον,

τὰ παλλάδιον ἐκεῖνο τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ὡς οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ τὸ ὠνόμαζον, τοσοῦτον θαυμασίως ἀπὸ παντὸς κινδύνου, ὥστε ἐλπίζοντες οἱ ἐν αὐτῷ ἐπὶ τὴν θεῖαν προστασίαν, προὔτιμησαν νὰ ἐγκαρτερήσωσι καὶ νὰ μείνωσιν. Ἐν τῇ γενναίᾳ τῶν πολιορκουμένων καρδίᾳ ἔζη ἀμετάπτωτος πάντοτε ἡ ἐλπίς βοηθητικῆς τινοῦ ἐκστρατείας τῆς Κυβερνήσεως, ἡ γενικῆς ἀναστάσεως τῆς Πελοποννήσου πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς πόλεως, ἡ σωτηρίου ἀνδραγαθήματος τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς ἐκείνη ἦν ἐλπίς ἀπατηλή.

Καί τοι ἀπαλλαγεῖσα τῆς φορτικῆς παρουσίας τοῦ Ἰσραήλ, ἡ Πελοπόννησος δὲν ἐκινεῖτο. Τὸ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Φαδιὲ σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ, ὅπερ εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὅπως ἐπιχειρήσῃ ἀντιπερισπασμὸν τινα, ἔστω καὶ μεμακρυσμένον, εἰς ὄφελος τοῦ Μεσολογγίου, κατεστρέφετο σχεδὸν ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ παρὰ τὴν Κάρυστον, καθ' ὃν χρόνον ἐμαίνετο πρὸ τῆς Κλεισώθης ὁ πόλεμος. Τὴν ἐπιδρομὴν ἐπαρκοῦς στόλου εἰς λύσιν τῆς πολιορκίας ἐκώλυεν ἡ χρηματικὴ τῆς Κυβερνήσεως ἀμνηχανία· μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας συνήχθησαν τέλος 30 περίπου πλοῖα, ἅτινα ἀπέπλευσαν τὴν 31 Μαρτίου ἐξ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν πρὸς ἐλευθέρωσιν τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλ' ὅτε ὀπλισμὸς καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν ἦσαν πτωχότερα παρὰ ποτε, καὶ τινα μάλιστα ἐξ αὐτῶν μόλις ἠρίθμουν περὶ τοὺς εἴκοσι ναύτας· ἄλλως τε δὲ ἐστεροῦντο ἀλιτενεῖς κανονοφόρους, δι' ὧν καὶ μόνον ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ τι ἐπὶ τῶν ἀβαθῶν ἐκείνων ὑδάτων. Ὅτε τὰ ἐλληνικὰ πλοῖα προσήγγισαν εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ Μεσολογγίου, ἐφάνη ὁ ἐχθρικός στόλος ἀποκλείων ἐν μακρᾷ γραμμῇ πᾶσαν εἰς τὸ τέναγος προσέλευσιν ἀπὸ τῶν Σκροφῶν μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Πάπα. Ἐμαπαύθη δὲ ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπόπειρα, ὅπως εἰσχωρήσωσι πρὸς τὴν πολιορκουμένην πόλιν διὰ τοῦ μικροῦ πόρου τοῦ Πεταλᾶ, ὃν ἔκρυπτον οἱ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ πεφυκότες θάμνοι, διότι οἱ Τούρκοι, ἀγροπνότεροι τοῦ συνήθους, συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον τὰ ζητούντα νὰ παρεισέλθωσι ζακύνθια πλοίαρια, καὶ ἀπηγγόνισαν τὰ πληρώματά των. Οὕτως ἀπεκόπη πᾶσα συκοινωνία τῶν πολιορκουμένων μετὰ τοῦ Μιαούλη. Τὴν 15 Ἀπριλίου ἐξεπέμφθησαν πυρπολικά τινα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅπως συνταράξωσι καὶ διασπά-

σωσιν εἰ δυνατόν τὰς τάξεις αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ ἀπειλούμεναι τουρκικαὶ φρεγάται διετήρησαν ἐπιμελῶς τὴν προσήνεμον αὐτῶν θέσιν, τὰ δὲ πυρπολικά ἐπανεκάμφαν βεβλαμμένα ἢ ἐκάησαν ἀνωφελῶς. Ἀγὼν κατὰ τοῦ ὑπερδιπλασίου τουρκοαιγυπτίου στόλου ἐφαίνετο πάντῃ μάταιος, διότι, καὶ ἐν περιπτώσει νίκης, ἀδύνατον ἦτο νὰ εἰσβιασθῶσιν οἱ διὰ κανονοστοιχιῶν καὶ κανονοφόρων φυλασσόμενοι πόροι τοῦ τενάγους· οὕτω δὲ ἀπεφάσισε βαρυθύμως ὁ ἑλληνικὸς στόλος νὰ καταλίπῃ τὴν πόλιν εἰς τὴν μοῖραν αὐτῆς, καὶ νὰ ἐπανακάμψῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια.

Ἀπὸ τριχὸς δὲ πράγματι εἶχε κρεμασθῇ ἡ τύχη τοῦ Μεσολογγίου. Ἄν ὁ ἑλληνικὸς στόλος εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ἀλιτενῇ πλοίαρῖα, ἤθελε κατορθώσει νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὸ ἀβαθὲς τέναγος, καὶ ἐπισιτίζων τὴν πόλιν νὰ μετατρέψῃ ὅλως τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων. Τότε δὲ βεβαίως οἱ πολιορκηταὶ ὤφειλον νὰ ἀπελπισθῶσι. « Βλέπεις πῶς τήκεται ἡ χιών ἐκείνη ἐπὶ τῶν ὀρέων; » εἶπεν ὁ Ἰβραὴμ πρὸς τὸν γάλλον Δερινύ· « τοιοῦτοτρόπως ἐτήχόμεθα καὶ ἡμεῖς, ἂν τὸ Μεσολόγγιον ἐλάβανε τροφὰς ἐπὶ τρεῖς ἔτι ἐβδομάδας ».

Καθ' ἣν ὁμοῦς ἔλαβον τὰ πράγματα τροπὴν, τὸ Μεσολόγγιον, μὴ δαμασθὲν ὑπὸ τῶν ὀπλῶν, ἐδαμάσθη ἀναγκαιῶς ὑπὸ τῆς πείνης.

Ὅτε ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπέπλευσεν, εὐρίσκοντο ἐν ταῖς ἀποθήκαις τῆς πόλεως σιτηρέσια διὰ δύο ἔτι μόνον ἡμέρας. Τὸ κρέας τῶν μυῶν εἶχε καταστῇ σπάνιον καὶ περιζήτητον ὄψον. Ἰχθὺς καὶ καρκίνοι ἠγρεύοντο ἐν κινδύνῳ ζωῆς, ἡ δὲ βρώσις φυκίων, σκωλήκων καὶ δερμάτων ἐπέφερε νόσους καὶ θάνατον. Πολλοὶ κατέπιπτον ἐν ταῖς ὁδοῖς, ὑπὸ αἰφνιδίων σπασμῶν καταλαμβανόμενοι, οἱ δὲ ὑγιεῖς ἐπλανῶντο κοίλους ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πελιδνοὶ ὡσεὶ φάσματα. Παρόντες ἰατροὶ ἀπεικόνισαν φοβεράν καὶ φρίκην ἐμποιοῦσαν τὴν κατάστασιν τῶν ἀσθενῶν, οἵτινες ἀπεριποίητοι καὶ γυμνοί, ρυπαρίας ἀνάμεστοι καὶ φθειριῶντες, ἐσήποντο ζῶντες ἔτι. Αἱ οἰκίαι πᾶσαι εἶχον καταρρέουσαι, ὁ δὲ κανονοβολισμὸς τῶν Αἰγυπτίων εἶχε μεταβάλῃ τὴν πόλιν ἅπασαν εἰς ἓν καὶ μόνον ἄστεγον ἐρείπιον. Ἀλλ' οἱ μὲν ἄνδρες ἀνεγίνωσκον εἰς τοὺς ἐσθεςμένους κοίλους ὀφθαλμοὺς τῶν γυναικῶν αὐτῶν, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς τοὺς τῶν συζύγων τῶν τὴν σταθερὰν καὶ ἀκλόνητον ἀπόφασιν, τοῦ νὰ ὑπα-

στῶσι τὰ ἔσχατα μᾶλλον ἢ νὰ παραδοθῶσι. Πᾶσα πρόσκλησις τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις κάλλιστα ἐγνώριζε τὴν ἐλπεινὴν τῶν πολιορκουμένων κατὰστασιν, ἀπεκρούετο μεθ' ὑπερηφανείας καὶ χλεύης. — « Περὶ ἡλ-
θομεν εἰς τὴν ἀνάγκην, » γράφει ὁ ἐκδότης τῶν *Ἑλληνικῶν Χρο-
νικῶν* περὶ τὰ μέσα Ἀπριλίου, « νὰ τρεφώμεθα ἐκ τῶν πλέον ἀκα-
θάρτων ζώων, ὑποφέροντες φοβερά ἐκ τῆς πείνης καὶ δίψης, τὰ δὲ
νοσήματα αὐξάνουσιν ἐτι τὴν ἀθλιότητα ἡμῶν. 1740 τῶν ἡμετέρων
ἀπέθανον ἤδη, 100,000 σφαῖραι καὶ βόμβαι κατέστρεψαν τοὺς οἴ-
κους καὶ τοὺς προμαχῶνας ἡμῶν, στερούμεθα δὲ ξύλων, ὅπως ἀνά-
ψωμεν πῦρ, καὶ τὸ ψῦχος κατατρύχει ἡμᾶς δεινῶς. Ἐν ταῦτοις εἶνε
φαιδρὸν θέαμα ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀφοσίωσις τῆς φρουρᾶς ἐν μέσῳ το-
σούτων στερήσεων. Μετ' ὀλίγας ἐτι ἡμέρας οἱ ἥρωες οὗτοι θέλουσιν
εἶναι ἀσώματα πνεύματα! Ἐν ὀνόματι τοῦ γενναίου ἡμῶν στρα-
τοῦ, τοῦ Νότη Μπότσαρη, τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου καὶ ἐμοῦ αὐ-
τοῦ, εἰς ὃν ἡ Κυβέρνησις ἐνεπιστεύθη τὴν ἀρχηγίαν ἐνός σώματος,
διακηρύττω, ὅτι ὠρίσθημεν εἰς τὸν Θεόν, νὰ ὑπερασπισθῶμεν σπι-
θαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ Μεσολόγγιον, νὰ μὴ ἀκούσωμεν οἰανδῆ-
ποτε περὶ συνθηκολογίας πρότασιν, καὶ νὰ ταφῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ ὑπὸ
τὰ ἐρείπια. Ἡ τελευταία ἡμῶν ὥρα πλησιάζει. Ἡ ἱστορία θέλει μᾶς
δικαιώσει, καὶ οἱ μεταγενέστεροι θέλουσι κλαῦσαι τὴν μοῖραν ἡμῶν! »

Εἰς τὴν ἡρωϊκὴν τοῦ Μεσολογγίου φρουρὰν ἔμενε νῦν ἡ ἐκλογή·
ἢ νὰ λιμοκτονήσῃ ἐν τῇ πόλει, ἢ νὰ ἀποπειραθῇ — ὡς ἄλλοτε ἐν
ὁμοίᾳ ἀνάγκῃ ἔπραξαν οἱ Πλαταιεῖς — ἂν ἦτο δυνατόν νὰ διελάσῃ
ξιφῆρης διὰ τῶν ἐχθρῶν. Δημοσίᾳ συνέλευσις ἀπεφάσισε τὸ δεύτε-
ρον. Καί τοι δὲ ἐδυσχέρανον οἱ πολῖται νὰ χωρισθῶσι τοῦ ἐδά-
φους ἐκείνου, εἰς ὃ προσέκειτο ἡ μνήμη τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν ἀγῶνος
καὶ τὸ αἷμα τῶν πεσόντων αὐτῶν ἀδελφῶν, καὶ τοι ἀβέβαιος καὶ
σκοτεινὴ ἐφαίνετο ἡ ἐκβασίς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπόφασις οὐχ ἤττον
ἐγένετο νὰ καύσῃσι πᾶσαν κινητὴν περιουσίαν, καὶ περιφρουροῦντες
ἐν μέσῳ αὐτῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδιά νὰ διελάσῃσι διὰ τοῦ
ἐχθρικοῦ στρατοπέδου τὴν νύκτα τῆς 22 Ἀπριλίου. Ἴσως μικρὸν
μόνον μέρος κατῴρησε νὰ διαφύγῃ, οἱ δὲ λοιποὶ κατεστρέφοντο κατὰ
τὴν τελευταίαν ταύτην ἐξοδόν· ἀλλὰ τοῦτο ἦν ἀδιάφορον· διότι καὶ
οἱ σωζόμενοι καὶ οἱ πίπτοντες ἠλευθεροῦντο.

ἠλπίζετο, ὅτι ὁ Καραϊσκάκης καὶ οἱ παρὰ τὸν Πλάττανον στρατοπεδεύοντες στερεοελλαδῖται ὀπλαρχηγοὶ ἤθελον ἀποτρέφει τοῦ Μεσολογγίου τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ ἀντιπερισπῶντες αὐτὸν συγχρόνως ἐκ τῶν νώτων. Οὕτω δὲ ἀπεσταλμένοι ἐκ τῆς πόλεως διωλίσθησαν διὰ τῶν πολιορκητικῶν γραμμῶν πρὸς τὸν Πλάττανον, ἵνα ἀνακοινώσωσι τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Οὗτος ὁμως, τρυχόμενος ὑπὸ πυρετοῦ, συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν τοὺς ὀπλαρχηγούς του καὶ ἀνεκοίνωσεν αὐτοῖς, ὅτι αὐτὸς μὲν δὲν ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ συμπράξῃ προσωπικῶς εἰς σωτηρίαν τοῦ Μεσολογγίου, συνεβούλευεν ὁμως αὐτοῖς νὰ βαδίσωσι πάντες πρὸς τὰς κρημνωρείας τοῦ Ζυγοῦ, καὶ προσβάλλοντες τοὺς Τούρκους, νὰ ἀποκουφίσωσι τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ ἀδελφούς. Ἡ ἀσθένεια ὁμως τοῦ ἀρχηγοῦ, ὅστις ἀπῆλause τῆς ἀπεριόριστου τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἐμπιστοσύνης, παρέλυσεν ἀναγκαιῶς πᾶσαν ἐνέργειαν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν. Ἐκ τῶν ἐν Πλάττανῳ συνηγμένων δισχιλίων Ἑλλήνων ἑκατοντάδες τινὲς μόλις εὑρέθησαν πρόθυμοι νὰ στρατεύσωσιν ὑπὸ τὸν Κώσταν Μπότσαρην. Ὑπεραναθάντες δὲ τὰς πρὸς ἀνατολὰς κορυφὰς καὶ φθάσαντες εἰς τὸν θασιῶδη Καρβασαράν, κατῆλθον τὴν 22 Ἀπριλίου εἰς τὴν πεδιάδα, μικρὸν πρὸ τῶν δυσμῶν τοῦ ἡλίου, καὶ πυροβολήσαντες παρὰ τὸν Ἅγιον Συμεῶνα, ἔδωκαν εἰς τοὺς πολιορκουμένους τὸ πρῶτον μετ' αὐτῶν συμπεφωνημένον σύνθημα. Πλὴν ἐκείνων ὁμως, κατενόησαν καὶ οἱ Τούρκοι πάραυτα τὴν σημασίαν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ἐκείνου στίφους. Ὁ Ἰθραῖμ καὶ ὁ Κιουταγῆς εἶχον μάθει παρὰ τινος βουλγάρου προδότου τὸν σκοπὸν τῶν Μεσολογγιτῶν, καὶ τοὶ δὲ μόλις πιστεύοντες, ὅτι πάντες οἱ τῆς πόλεως κάτοικοι ἤθελον ἀποπειραθῆ νὰ διασπᾶσιν τὰς τουρκικὰς τάξεις, ἔλαβον οὐχ ἥττον τὰ ἀναγκαιὰ μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐνδεχομένης ἐξόδου, συνεκέντρωσαν ἐν τῇ στρατοπέδῳ ὅσους στρατιώτας ἡδύναντο νὰ ἀποσπᾶσιν ἐκ τοῦ Κρυονέρου, τῆς Στάμμας καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ, ἔταξαν ἱππικὸν εἰς ἐνέδραν ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ ἀπέστειλαν δισχιλίους Ἀλθανοὺς κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Κώστα Μπότσαρη, ὅπερ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ταχέως ἐνώπιον τῆς ὑπερτέρας ἐκείνης δυνάμεως.

Οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἐνόησαν, — ἴσως πρὸς εὐτυχίαν των — ὅτι

ὁ ἐξωτερικὸς ἀντιπερισπασμὸς εἶχεν ἤδη ματαιωθῆ. Ταχθέντες δὲ παρὰ τοὺς τοίχους τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἐγγὺς τῶν προμαχώνων τοῦ Μονταλαμπέρ καὶ τοῦ Ῥήγα, ἤκουσαν παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου τῶν Μεσολογγιτῶν ὀπλαρχηγῶν Νότη Μπότσαρη τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου. Οὗτος διέταξε τοὺς ἀξιωμαχοτέρους τῶν ἀνδρῶν νὰ διολισθήσωσιν ἐν πάσῃ σιγῇ πρὸ τῶν προμαχώνων καὶ νὰ ταχθῶσιν ἐκεῖ κατὰ γῆς ἐν τῇ τάφρῃ· εὐθὺς δὲ ὡς ἤθελον ἀναγγεῖλει νέοι ἐκ Ζυγοῦ πυροβολισμοί, ὅτι τὰ πρὸς ἐλευθέρωσιν αὐτῶν ἐλληνικὰ στρατεύματα συνεπλάκησαν μετὰ τῶν πολιορκητῶν, νὰ ἀναπηδήσωσιν οἱ μαχηταί, καὶ νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν ἐν τὰ τραπῇ κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κιουταγῆ, τὸ δὲ ἕτερον μετὰ τῶν γυναικῶν, παιδιῶν καὶ γερόντων, κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Αἰγυπτίου. Ὡς τόπον δὲ συγκεντρώσεως ὥρισεν ὁ Μπότσαρης τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσαν ἄμπελον τοῦ Κότσικα παρὰ τὸν Ἅγιον Συμεῶνα.

Δὲν ἐμελλεν ὅμως τὸ σχέδιον τοῦτο νὰ ἐκτελεσθῇ τοσοῦτον ταχέως καὶ εὐτυχῶς, ὅπως εἶχε συλληφθῇ. Ἡριθμούντο μὲν πάντοτε οἱ ἐν τῇ πόλει εὐρισκόμενοι εἰς 9,000, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τὸν Νότην Μπότσαρην, Κίτσον Τσαβέλαν καὶ Μακρὴν ἀξιωμαχῶν ἀνδρῶν μόλις ἔφθανεν εἰς τρισχιλίους, ἐνῷ ὁ τῶν γυναικῶν ὑπερέβαινε τὰς 5,000. Οἱ βαρέως πληγωμένοι ἔπρεπε νὰ ἀπολειφθῶσι, πολλοὶ δὲ τῶν ἄλλων δὲν ἔστεργον νὰ ἀφήσωσι κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τὸ πάτριον ἔδαφος. Σπαρακτικὴ σκηνὴ διεδραματίσθη, ὅτε οἱ ἀπομένοντες ἐμελλον νὰ χωρισθῶσι τῶν ἀναχωρούντων ἀδελφῶν των. Ὁ ἀποχαιρετισμὸς παρετείνετο, οἱ δὲ πολῖται τοῦ Μεσολογγίου ἐβράδυνον φυσικῇ τῇ λόγῳ πλέον τῶν ἄλλων.

Ἐν τούτοις οἱ Τούρκοι εἶχον καταστῇ προσεκτικώτεροι διὰ τοῦ ἀπὸ τῆς πόλεως ἀντηχοῦντος συγκεχυμένου βορύθου, καὶ ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν προμαχώνων τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς, ὅθεν ἀνεμένετο ἡ ἐξόδος, ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν χαμαὶ ἐξηπλωμένων παλληκαρίων.

Μεσονύκτιον ἦλθεν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ζυγοῦ, ὅθεν ἀνεμένετο ἡ ἐπανάληψις τοῦ συνθήματος καὶ ἡ ἐκ τῶν νώτων προσβολὴ τῶν Τούρκων, πλήρης ἐπεκράτει σιγή. Τότε ἡ ἀνυπομονησία τῶν μαχητῶν κατέστη πλέον ἀκατάσχετος, ψιθυρισμοὶ καὶ γογγυσμοὶ

ἤκούοντο ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ ὅτε ἡ Σελήνη ἀνέτειλε πασιφανής, ἀνεπήδησαν αἰφνης πάντες ἐκ τῆς τάφρου, καὶ ὤρμησαν ὁμοφώνως κράζοντες: *ἐμπρός!* κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων καὶ κανονοστοιχιῶν. Ὁ Μπότσαρης ἐτράπη δεξιᾷ, ὁ Μακρῆς ἀριστερᾷ, καὶ ὁ Τσαθέλλας πρὸς τὸ μέσον. Ἡ πρώτη αὐτῶν ἔφοδος ὑπῆρξεν ἀνυπόστατος. Ἀλλ' ἐνῷ οὗτοι ἀκράτητοι ὑπερεπῆδων ὀχυρώματα, τάφρους καὶ λόγγας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τηρηθῇ ὀπισθεν αὐτῶν ἡ συμπεφυνημένη τάξις. Ἐν σιγῇ τὸ πρῶτον εἶτα δὲ ἐν θρήνοις καὶ ὀλολυγμοῖς ἐξώρμησαν διὰ τῆς πύλης καὶ τῶν ῥηγμάτων ὑπὲρ τὴν τάφρον τοῦ τείχους οἱ πολλοὶ τῶν κατοίκων, γυναῖκες μετημφισμένοι καὶ ὠπλισμένοι ὡς ἄνδρες, παῖδιά φέροντα πιστόλια καὶ ἐξωσμένα ξίφη, γέροντες, ὧν ἔτρεμον αἱ κατεσκληκυῖαι χεῖρες κρατοῦσαι τὰ ὅπλα. Τάχιστα ὅμως κατεσπαράχθη τὸ πυκνὸν ἐκεῖνο στίφος διὰ τῶν μύδρων τῶν τουρκικῶν κανονοστοιχιῶν, ὧν μία μόλις ἀπείχεν αὐτοῦ τριάκοντα βήματα. Αἱ τέσσαρες ὑπὲρ τὴν τάφρον ἐρριμμένοι ξύλιναι γέφυραι ἐγένοντο σκηναὶ τῆς φοβερωτάτης συγχύσεως. Ἐκ μέσου δὲ αἰφνης τοῦ συνταρασσομένου ἐκείνου πλήθους ἦρθη ἡ περὶ τρομος κραυγὴ: *Ὀπίσω! Ὀπίσω! εἰς τὰς κανονοστοιχίας καὶ τὰ τηλεβόλα μας!* Ἀγνωστον, ἂν προδότης ἐξέβαλε τὴν κραυγὴν ἐκείνην, ἢ ἀπηλπισμένος τις ὥστιζόμενος ἐντὸς τῆς τάφρου, ἢ Μεσολογγίτης μὴ θέλων νὰ ἐπιζήσῃ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεώς του. Ὅπωςδὴποτε τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου ἐματαιώθη, διότι ἀπατηθέντες ὑπὸ τῆς κραυγῆς ἐκείνης οἱ Μεσολογγῖται, ὤρμησαν πάλιν πρὸς τὴν πόλιν κατὰ διεσπασμένους καὶ ἀτάκτους ὀμίλους, προτιμῶντες νὰ πέσωσι παρὰ τὴν πάτριον ἐστίαν ἢ νὰ συντελέσωσι τὸ φρικῶδες τῆς ἐξόδου τόλμημα. Συγχρόνως δὲ μετ' αὐτῶν ἐχύθησαν καὶ τῶν πολιορκητῶν τὰ σμήνη, φονεύοντα καὶ πυρπολοῦντα, κατὰ τῆς ἀτυχοῦς πόλεως, ἧς μοῖρα ἦν ὁ ὀλεθρος πλεόν.

Ὁ βρόντος τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν θνησπόντων οἱ ὀλολυγμοί, ὁ τρισμός τῶν κρημνιζομένων δοκῶν καὶ ὁ πολυτάραχος τῶν Μουσουλμάνων ἀλαλαγμός ἀνήγγελλον περίξ ἀπανταχοῦ τὴν αἵματηράν δίκην τῆς ἀπαισίας ἐκείνης νυκτός.

Ἀλλὰ καὶ νῦν ἀντὶ μεγάλων θυσιῶν ἠγόρασαν τὴν νίκην αὐτῶν οἱ πολιορκηταί. Οἱ Μεσολογγῖται ἡμύναντο ὡς ἀπεγνωκότες. Γέρων

τις τραυματίας, ἀφεθείς παρὰ τὸν προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη, ἀνέμεινε τὴν στιγμὴν καθ' ἣν εἰσώρμησαν οἱ ἐχθροί, καὶ ἐμβαλὼν πῦρ εἰς τὴν πλήρη πυρίτιδος ὑπόνομον ἀνετινάχθη μετ' ἐκείνων εἰς τὸν ἀέρα. Ὁ μηχανικὸς τοῦ φρουρίου Κοκκίνης, ὁ ἐκδότης τῶν Ἑλληνικῶν Χρονικῶν Διδάκτωρ Μάγερ, οἱ γερμανοὶ φιλέλληνες Ρέξερ, Κλέμπ, Σήπαν, Διττμάρ, Λύτσοβ καὶ Σπιτσελδέργ, ὁ βαρὼν Ρηδέζελ, ὁ ἐπίσκοπος Ῥόστωφ, Ἰωσήφ, οἱ ὀπλαρχηγοὶ Α. Γρίβας, Στουρνάρης, Σηδῆμας, καὶ οἱ πρόκριτοι Τρικουπῆς καὶ Παπαδιαμαντόπουλος ἀπέθανον ἡρώων θάνατον. Ἡ ποίησις ἐλάμπρυνε τὴν ἀρχαίαν αὐταπάρνησιν τοῦ γηραιοῦ προκρίτου Καψάλη. Ἰδὼν οὗτος ἄδακρυς θνήσκουσαν τὴν σύζυγόν του τὴν προτεραίαν τῆς ἐξόδου, παρηγόρησε τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἔπρεπε νὰ χαρῇ, διότι ἡ μήτηρ του διέφυγε τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τὸν προέτρεψε νὰ σωθῇ μετὰ τῶν ἀναχωρούντων, μὴ συγκατανεύων ὅμως αὐτὸς νὰ κατὰλίπῃ τὴν πάτριον γῆν καὶ τῶν πατέρων αὐτοῦ τοὺς τάφους. Οἱ Τούρκοι, βλέποντες ὅτι πλῆθος γυναικῶν κατέφευγον εἰς τὸ κατάστημα τοῦ φουσεκαποιεῖου, καὶ ἐλπίζοντες νὰ εὕρωσιν ἐν αὐτῷ πλούσια λάφυρα, ἀνερρίχθησαν εἰς τὴν στέγην καὶ προσεπάθησαν νὰ εἰσέλθωσιν ἄνωθεν· ἐντὸς ὅμως τοῦ οἰκοδομήματος ἀνέμενεν αὐτοὺς ὁ Καψάλης, ἀνημμένον τὸ ἔναυσμα κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα. Μέλπων τὸ «Μνήσθητί μου Κύριε» προσήγαγε τὸ ἔναυσμα εἰς τὴν πυρίτιδα, καὶ ἔκρηξις φοβερά συνέθαψε πιστοὺς καὶ ἀπίστους, καὶ τῆς θαλάσσης τὰ κύματα ἐρρόχθουν μετ' ὀλίγον ὑπὲρ τὰ συντρίμματα τῆς οἰκοδομῆς. Οὕτως εὔρον οἱ κατακτηταὶ θάνατον ἀντὶ λαφύρων. Ὅτε δὲ ὁ ἥλιος ἀνέτειλε τὴν 23 Ἀπριλίου, ἐφώτισε τὴν καιομένην ἔτι πόλιν καὶ χιλιάδας πτωμάτων καλυπτόντων τὸ ἔδαφος. Ὁ Ἰβραὴμ εἶπε καυχώμενος, ὅτι οἱ αἰγύπτιοι αὐτοῦ μόνον συνήγαγον τρισχιλίας κεφαλὰς. Τὰ ἐπιζήσαντα γυναικόπαιδα ἀπῆλθον εἰς δουλείαν.

Ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς τῆς πόλεως κειμένης νήσου Ἀνεμοῦλου ἔμενεν ἔτι τὴν 24 Ἀπριλίου μικρὸν τι στίφος Ἑλλήνων. Ὅτε δὲ κατέστη ἀδύνατος πᾶσα ἀντίστασις, προὔτίμησαν οἱ πρόμαχοι αὐτῆς τὸν θάνατον τῆς αἰχμαλωσίας καὶ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα.

Ἐν τούτοις δὲ ταχέως ἐτελέσθη καὶ ἡ μοῖρα τῶν ὑπὸ τὸν Μπότσαρην, Κ. Τσαβέλλαν καὶ Μακρὴν ἐξορμησάντων σιγῶν, ἅτινα εἰ-

χον διασπάσει τὰς ἐχθρικὰς γραμμάς. Ἐνῷ ὑπέθετον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς πλέον, ὥς ἔχοντες ὀπισθεν αὐτῶν τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐξώρμησε τὸ κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἰβραὶμ ἐνεδρεῦον ἱππικὸν εἰς καταδίωξιν τῶν φευγόντων, οὓς κατεπρόδιδε τὸ φῶς τῆς σελήνης, καὶ φοβερά ἐπ' αὐτῶν ἐτελέσθη σφαγή. Ἑλληνίς τις νεᾶνις, φέρουσα τὸν ἀσθενῆ ἀδελφόν της, εἶδε τοῦρκον ἱππέα ἐπελαύνοντα· ἀποθεῖσα παράυτα χαμαί, χωρὶς τινος δισταγμοῦ, τὸν ἀσθενῆ, ἔλαβε τὸ πυροβόλον του, καὶ ἀντιστᾶσα εἰς τὸν πυροβολισμόν τοῦ τούρκου, ἀντεπυροβόλησε κατ' αὐτοῦ, τὸν ἐκρήμνισε νεκρὸν ἐκ τοῦ ἵππου του, καὶ ἀπῆλθεν ἀναλαβοῦσα τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς. Καὶ ἡ γενναία δὲ τῆς Κλεισόδης φρουρά, πεζεύσασα διὰ τοῦ τενάγους, μετέσχε τοῦ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν δυστυχῶς ὠφέλησεν ὁ ἥρωϊσμός καὶ ἡ αὐταπάρνησις. Τὰ ὑπὸ τὸν Μακρὴν ἀριστερᾷ πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν τραπέντα στίφη, ἅτινα ἰδίως ὑπέστησαν τὴν βιαιοτέραν τῶν ἱππέων προσβολήν, κατεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου· καὶ τὰ δύο δὲ ἄλλα ἐλληνικὰ σώματα ὑπέστησαν μεγάλας ἀπωλείας, καὶ μόλις κατώρθωσαν νὰ συνταχθῶσι πάλιν, ὅτε τὸ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ διατεμνόμενον ἔδαφος ἀνέστειλε τὰς κινήσεις τῶν διωκόντων ἱππέων. Ἐκεῖ ἀναπνεύσαντες, ἤλπισαν νὰ συναντήσωσι τὸν ἐπικουρικὸν στρατὸν τοῦ Καραϊσκάκη.

Ἄντ' ἐκείνου ὅμως εὔρον τὸ ὑπὸ τοῦ Κιευταγῆ προαποσταλὲν εἰς Ἅγιον Συμεῶνα σῶμα, ὅπερ ἔρπον σιγά, ἐπλησίασεν εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν καὶ κατεπυροβόλησεν αὐτοὺς θανασίμως. Ἡ ἀπώλεια τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε πολὺ μεγαλειτέρα ἢ πρότερον ἐπὶ τῆς πεδιάδος. Ἐμβρόντητοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, διωκόμενοι κατὰ πόδας ὑπὸ τῶν ἀλθανῶν, εἰς οὓς εἶχε προκηρυχθῆ μεγίστη ἀμοιβὴ δι' ἐκάστην κεφαλὴν. Αἱ πλείους τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων, αἵτινες εἶχον μὲν φθάσει μέχρι τοῦ μέρους ἐκείνου συρόμεναι οὕτως εἰπεῖν, δὲν ἠδύναντο ὅμως πλέον νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω, ἔπεσον εἰς χεῖρας τῶν Ἀλθανῶν κατὰ τὴν ἀγρίαν ἐκείνην ἀνθρωποθηρίαν. Τέλος εἶδον οἱ φυγάδες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ζυγοῦ, ὅπου εὔρον δράκα τινὰ ἀνδρῶν ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Μπότσαρη καὶ ὀλίγας τροφάς. Μακρὰν ἐν τῇ κοιλάδι ἀπεσβέννυτο ὁ θόρυβος τῶν διωκτῶν· ἀπὸ δὲ τῆς πεδιάδος ἔλαμπον αἱ φλόγες τῆς

καιομένης πόλεως. Οἱ διασωθέντες, πεινῶντες καὶ γυμνοί, διήγαγον τρομερὰν νύκτα ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους. Τὴν ἐπαύριον πρωΐαν ἀφίκοντο εἰς τὴν ἔρημον Δεσθέκισταν, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πλατάνου, ὅπου διέμειναν μίαν ἑβδομάδα, ἵνα συναγάγῃσι τοὺς διεσπαρμένους φυγάδας. Παρὰ τοῖς ἐκεῖ ὀπλάρχῃσι ὀλίγην, ἐννοεῖται, εὖρον προστασίαν καὶ περίθαλψιν. Οὕτω δὲ τὰ λείψανα τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου — 1300 μῦθις, ἐξ ὧν 7 γυναῖκες καὶ τινα κοράσια καὶ παῖδες ἀνηβοὶ — ἐσύρθησαν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου, οἰκτρὰ καὶ ἐλεεινὰ, εἰς Ἀμφισσαν, ὅπου εὖρον ἀναφυγὴν καὶ βοήθειαν. Οἱ σωθέντες ἄνδρες, ὁ γέρων Νότης Μπότσαρης, ὁ Τσαβέλλας καὶ ὁ Φωτομάρας ἐθεωροῦντο μετὰ καταπλήξεως ὡς θαύματα ἀνδρείας· μύχιόν τι δὲ συναίσθημα ἐγενήσατο ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀτυχοῦς καὶ κατεσπαραγμένου λαοῦ, ὅτι τὸ Μεσολόγγιον εἶχε θυσιασθῆ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὤφειλε νὰ φανῇ ἀξία τῆς θυσίας.

Ὅτε τὸ ἀλγεινὸν ἄγγελμα ἔφθασεν εἰς Ἐπίδαυρον, ὅπου ἀκριβῶς τότε εἶχε συνέλθει ἡ τρίτη ἐθνικὴ συνέλευσις ἐν μέσῳ μεγίστης ἀμηχανίας, σιγὴ τάφου ἐπεκράτησεν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν, καὶ κ' ἐμέτρες καθένας, ὡς λέγει ὁ Κολοκοτρώνης, « μὲ τὸ νοῦ τοῦ τὸν ἀφανισμόν μας ». Ἐαυτοὺς βεβαίως ὤφειλον νὰ αἰτιῶνται, ὅτι ἐβράδυναν καὶ ὤκνησαν σκεπτόμενοι καὶ ἐρίζοντες, ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς ἴστατο πρὸ τῶν πυλῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ὠμίλησεν ἐνθαρρύνων τοὺς παρῆστώτας, καὶ παρώτρυνεν εἰς νέας παρασκευὰς καὶ εἰς σχηματισμὸν νέας Κυβερνήσεως ἐν Ναυπλίῳ.

Ὁ Κουντουριώτης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μικρόθυμοι ἐγώϊσταί εἶχον καταστῆ ἄχρηστοι πλέον καὶ ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων· διότι μόνον ἰσχυρὸς καὶ οὐδενὸς φειδόμενος πατριωτισμὸς ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως δὲ ἐν Ἑλλάδι, οὕτω καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἐξηγέρθη ἡ κοινὴ γνώμη κατὰ τῶν ἡπίων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν, οἵτινες, ἰστάμενοι μακρόθεν, συνεβούλευον μόνον, ὅτε ἐσήμαινε τοῦ θανάτου ὁ κῶδων.

Διὰ τῆς πολιορκίας ἐκείνης, τῆς τοσοῦτον ἀξιωμανημονεύτου ὡς ἡ τῆς Ζακάνθης κατὰ τοὺς παλαιούς καὶ ἡ τῆς Σαραγόσσης κατὰ τοὺς νέους χρόνους, διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἐκείνου ἀγῶνος, ὅστις θέλει μείνῃ

θάνατος, ἐνὸς τοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του καὶ δύναται νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ζωὴν αὐτοῦ, διὰ τῆς ἐνδόξου ἐκείνης κατατροφῆς τοῦ Μεσολογγίου εἶχε πλέον ἀναγραφῇ διὰ μεγάλων αἱματηρῶν γραμμάτων ἡ ἀδιάλλακτος ἀντίθεσις μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων· εἶχε δὲ προδήλως καταδειχθῇ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὁκνοῦσαν καὶ πτωχὴν ἐνθουσιασμοῦ διπλωματίαν, ὅτι ἔπρεπε νὰ γείνη τί ἐν Ἀνατολῇ, καὶ ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κίνημα δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκαλυφθῇ οὔτε νὰ ταφῇ ἐν σιγῇ.

Τὸ ῥωσικὸν ὑπόμνημα τῆς 9 Ἰανουαρίου 1824 εἶχεν ἀποτελέσει νέαν σπουδαίαν περίοδον ἐν ταῖς περὶ ἀνατολικοῦ ζητήματος διαπραγματεύσεσιν. Ἡ Ῥωσία εἶχεν ἐκδηλώσει τὴν γνώμην αὐτῆς, καὶ αἱ ἰδέαι τῆς ἦσαν γνωσταὶ πλέον εἰς τὸν κόσμον· τὸ δὲ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρούπολεως ἤλπιζεν, ὅτι ἤθελε κατορθώσει νὰ καταστήσῃ αὐτὰς ἀποδεκτὰς παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Τούρκοις ὡς καὶ παρὰ ταῖς δυνάμεσιν αὐταῖς.

Δὲν ἤθελεν εἶναι ἄρα γε εὐχάριστος καὶ ἐπιθυμητὴ εἰς τὴν Πύλῃν ἡ εἰς ἐκουσίας τῶν ἐπαναστατῶν ὑποταγῆς περάτωσις ἀπέλπιδος πολέμου, καὶ ἡ ἐπὶ ἐγγυήσει τῆς Εὐρώπῃς ἐξασφάλισις τῆς ἐν Ἑλλάδι κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου; Καὶ τίνας ἔνεκεν δὲν ἤθελον παραδεχθῇ τοῦτο οἱ Ἕλληνες; τίνας ἔνεκεν ἤθελον προτιμήσῃ τὸ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν ὀνειροπόλημα τῶν μεγάλων πλεονεκτημάτων τοῦ ῥωσικοῦ σχεδίου;

Ἐπίστευε δὲ τέλος ἡ Ῥωσία, ὅτι εἶχεν ἀσφαλῆ καὶ τῶν δυνάμεων τὴν συναίνεσιν, διότι ἡ ῥωσικὴ πρότασις ἦτο κατάλληλος ὅπως παραλύσῃ τὰς μηχανορραφίας τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπαναστατικῆς μεριδος, καὶ στερήσῃ τοὺς δημαγωγοὺς τῆς εὐπροσώπου δικαιολογίας, ὅτι ἐσχόπευον δῆθεν οἱ ἡγεμόνες νὰ βυθίσωσι καὶ πάλιν τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν βαρβαρότητα, καθιστῶντες ἐν ἴσῃ μοῖρα τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἀληθῶς δὲ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ῥωσικοῦ σχεδίου ἤθελε τάχιστα ψυχράνει τὸν ὑπὲρ Ἑλλάδος ἐνθουσιασμόν καὶ ἀποτρέφει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινῆς ἐν Εὐρώπῃ γνώμης ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ἄλλην ὁμως ἐπέπρωτο νὰ λάβωσι τὰ πράγματα μορφήν.

Τὸ ῥωσικὸν ὑπόμνημα οὔτε τῶν διαμαχομένων οὔτε τῶν δυνά-

μεων τὴν ἐλπιζομένην ἐπιδοκιμασίαν ἀπήντησεν. "Οτε δὲ ὁ Λόρδος Στράγγφορντ προσεπάθησε νὰ μετριάσῃ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἶχε παραγάγει τὸ ὑπόμνημα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ νὰ καταστήσῃ ὑποπτον τὴν ἀκρίβειαν τοῦ ἀντιγράφου, ὅπερ εἶχε λάβει ἡ Πύλη, ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Ῥεῖσης: «Εἰς ποίαν συνθήκην εἶνε γεγραμμένον, ὅτι οἱ εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ παίζωσι κατ' ἀρέσκειαν κυριάρχου πρόσωπον ἐν Τουρκίᾳ, διότι ἦλθεν ἡ ὀρεξις εἰς χριστιανούς ὑπηκόους τῆς Πύλης νὰ ἐπαναστατήσωσι; πῶς δικαιολογοῦσι τὴν τοιαύτην αὐτῶν ἀξίωσιν; μήπως διότι τὰ ὅπλα ἡμῶν δὲν καθυπέταξαν τοὺς ἀποστάτας; Ἀλλὰ τίς ὁ πταίων; Πολεμοῦμεν ἀρά γε μόνους τοὺς Ἕλληνας, ἢ πλὴν τῶν κεκρυγμένων τούτων ἐχθρῶν, καὶ ἄλλους ἐτι μυστικούς, οἵτινες παρέχουσι μὲν εἰς ἡμᾶς γλυκεροὺς λόγους φιλίας, εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ὅμως παρέχουσιν ὅπλα, χρήματα, συμβουλὰς καὶ παντοειδῆ συνδρομήν; Ἄν ἀπητοῦμεν ξένην βοήθειαν, θὰ εἶχέ τις ἴσως τῶν δυνάμεων τὸ δικαίωμα νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲν ἄλλο ἀπαιτοῦμεν ἢ σεβασμὸν τῆς ἡμετέρας ἀνεξαρτησίας. Εἰς οὐδενὸς ξένου ὑποθέσεις ἀναμιγνύμεθα, καὶ ἀπόφασιν σταθεράν ἔχομεν νὰ μὴ ἀνεχθῶμεν τὴν ἀνάμιξιν ἄλλων εἰς τὰς ἡμετέρας». Ταχέως δὲ κατεφάνη, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπίσης οὐδὲν ἠθέλον νὰ ἀκούσωσι περὶ τῶν ῥωσικῶν προτάσεων. Ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἑλλήν γραμματεὺς Ῥόδιος διεμαρτυρήθη ἐπιστημότατα, ἐν τῷ ἀπὸ 12 Αὐγούστου 1824 ἐγγράφῳ αὐτοῦ πρὸς τὸν Κάνιγγ, κατὰ πάσης σκέψεως ἥς ἠθέλον ἀξιῶσαι αἱ δυνάμεις τὰς ῥωσικὰς προτάσεις, ἐζήτησε δὲ τοιαύτην παρὰ τῆς Ἀγγλίας βοήθειαν, ὁποίαν εἶχε παράσχει αὕτη εἰς τὰς ἐν Ἀμερικῇ ἰσπανικὰς ἀποικίας. Πόσον εἶχεν ἐκπέσει παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ ῥωσικὴ ἐπιρροή συνεπεία τοῦ ὑπομνήματος ἐκείνου, κατεφάνη πρόδηλον, ὅτε, ἐλθὼν τὸ φθινόπωρον τοῦ 1824 ἐξ Ὁδησοῦ εἰς Ἑλλάδα ὁ ὀδοιχροντούτης πλοῦσιος Βαρβάκης, κατέκρινε μετὰ θερμότητος τὰς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν χρηματικὰς ὑποχρεώσεις τῆς Ἑλλάδος, συνέστησε τὸν Καποδίστριαν ὡς πρέδρον Κυβερνήσεως, καὶ προσεπάθησε νὰ προσηλυτήσῃ ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας. Ἀπεδέξαντο μὲν οἱ Ἕλληνες τὰ χρήματα, ὅσα ἐδώρησεν οὗτος ὑπὲρ τῶν Ψαριανῶν καὶ πρὸς γενικοὺς κοινωφελεῖς σκοποὺς, ἀπέφυγον ὅμως δυσ-

πίστως πᾶσαν στενοτέραν μετ' αὐτοῦ σχέσιν καὶ προσηνέχθησαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς ὕποπτον. Γυμνὸς οὕτω πάσης ἐπιρροῆς, ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ἐν Ζακύνθῳ. Διὰ τὸν Κάνιγγ ὁμως ἡ ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως γενομένη βοήθεια ἐπὶ κλησίς ἦν ἐπιθυμητὴ λαβή, πρὸς κραταίωσιν τῆς ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς ἐν Ἑλλάδι· ἀπεκάλεσε δὲ τὴν σταλεῖσαν αὐτῷ ἀναφορὰν «τὴν λογικωτάτην τῶν Ἑλλήνων πρᾶξιν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἐπαμεινώνδα». — «Ὁ Κάνιγγ φαίνεται,» ἔγραφεν ὁ Μίττερνιχ, «θεωρῶν τὸ γεγονὸς ὡς θρίαμβον κατὰ τῆς Ῥωσίας». Εἰς δὲ τὸν πρίγκηπα Ἑστερχάξην, ἐκπληττόμενον, ὅτι ἀπεδίδετο σημασία εἰς ἔγγραφα Κυβερνήσεως, μηδεμίαν ἐχούσης πρὸς τοῦτο ἐντολὴν τοῦ ἔθνους, ὠμολόγησεν ὁ ἄγγλος πρωθυπουργὸς «μετὰ τινος στενοχωρίας» — ὡς ἐνόμισεν ὅτι παρέτῃρσεν ὁ Ἑστερχάξης, «ὅτι οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀποστάτας, ἡ δὲ κοινὴ ἐν Ἀγγλίᾳ γνώμη, ἀρκοῦντως ἤδη ἡρεθισμένη, ἤθελεν εἰς βιαϊότερον ἐξεγερθῆ, ἂν ἀπεπειράτο ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐπιβάλλῃ οἰανδήποτε παρέμβασιν παρὰ τὴν θέλησιν ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν».

ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἀπήντησεν ὁ Κάνιγγ τὴν Α'. Δεκεμβρίου 1824 εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦ Ἑλλήνος γραμματέως τοῦ Κράτους. Τοῦτο δὲ μόνον ἀπλῶς, ὅτι ἐγένετο ἀπάντησις, ἦν ἤδη ἀναγνώρισίς τις, ἀνυπολογίστους ἔχουσα τὰς συνεπείας. Ὁ ἄγγλος ὑπουργὸς διεφιλονεῖκῃσε τὴν γνησιότητα τῶν Ῥωσικῶν προτάσεων, καὶ ἐθεώρησεν ὡς ἀναμφήριστον γεγονὸς, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδένα ἤθελον ἀποδεχθῆ συμβιβασμόν, μὴ βασιζόμενον ἐπὶ τῆς ἀνεξαρτησίας των, ὅπως καὶ τὸ Διβάνιον ἤθελεν ἀπορρίψει πάντα τοιοῦτον, μὴ διαφυλάσσοντα ἀκεραίαν τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίαν αὐτοῦ. Ἐν μέσῳ τοσούτων ἀντιθέτων ἐπιθυμιῶν, ἔγραφεν ὁ Κάνιγγ, ἦν ἀπίθανος ἐν γένει μεσιτεία τις, ὁποίας ἀναντιρρότως περιελάμβανε τὰ στοιχεῖα τὸ Ῥωσικὸν δῆθεν ὑπόμνημα. Διεκέρυττε δὲ ἐπὶ τέλους, ὅτι θέλησιν μὲν εἶχε νὰ τηρήσῃ αὐστηράν οὐδετερότητα, δὲν ἐπεθύμει ὁμως νὰ συμπράξῃ εἰς οἰονδήποτε συμβιβασμόν, ἀντιβαίνοντα εἰς τὴν θέλησιν τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐγγράφου τούτου, ὅπερ παρηκολούθησεν ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἐλληνικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὑπῆρξε καταπληκτικόν. Οἱ Ἕλληνες εἶδον, ὅτι ἀνε-

γνωρίζετο ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ὑπαρξίς, καὶ ἐτάσσοντο ὡς δυνάμεις ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὴν Πύλῃν. Ὁ δὲ πρίγκιψ Μέντερνιχ δὲν κατώρθωσε νὰ κρύψῃ τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐκπληξίν αὐτοῦ, καὶ ἔγραψεν, «ὅτι ὁ Κάνιγγ ἀνεγνώριζεν ἐπισήμως ὡς Κυβέρνησιν τὰ ἐν Ναυπλίῳ κυριαρχοῦντα ἄτομα». Ὑποθέτων δέ, ὅτι τὸ παράδοξον διάδημα τοῦ ἄγγλου πρωθυπουργοῦ προὐκάλεσεν ἡ ἀντιπάθεια μᾶλλον τοῦ Κάνιγγ κατὰ τῶν ῥωσικῶν σχεδίων ἢ ἡ κατ' αὐτῶν ἐλληνικὴ διαμαρτύρησις, παρηγορήθη διὰ τῆς ἐλπίδας, ὅτι ὅσω ἐπαναστατικώτερον προέβαιεν ὁ Κάνιγγ, τοσούτῳ ἐνωρίτερον ἤθελεν ἀναγκασθῇ ἡ Ῥωσία νὰ ἐνεργήσῃ πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς νομιμότητος».

Ἄλλ' ὅπως συνήθως, οὕτω καὶ νῦν τοῦ Μέντερνιχ ὁ ὀφθαλμὸς ἔβλεπεν ὀξυδερκέστερον τὸ παρελθὸν ἢ τὸ μέλλον.

Ὁ κίνδυνος τῶν ῥωσικῶν προτάσεων ἐκέντρισε τὸν Κάνιγγ εἰς αὐτόβουλον ὅλως καὶ αὐτοτελῇ ἐνέργειαν ἐν Ἀνατολῇ. Ἀνεγνώρισε μὲν εὐγενῶς, ὅτι ἐν τῷ ῥωσικῷ ὑπομνήματι περιείχετο πολῦτιμος ὕλη καὶ ἀξιόλογος βάσις πρὸς περαιτέρω ἐνεργείας, συμφωνῶν ὅμως πρὸς τὰς ῥωσικὰς ἰδέας, διανοήθη νὰ μετατρέψῃ αὐτὰς ἐν τῇ ἐφαρμογῇ πρὸς ὄφελος τῆς Ἀγγλίας, καὶ νὰ κερδίσῃ ἐπιρροὴν ἐν Ἑλλάδι. Διὰ τοῦτο προσεπάθησε νὰ ματαιώσῃ τὴν συνδιασκέψιν, ἣν συνεκάλει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἥς ἀντικείμενον ἔμελλε νὰ ᾔηε ἡ περὶ ἐκτελέσεως τοῦ ῥωσικοῦ ὑπομνήματος συζήτησις. Ἐδῆλωσε δέ, ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ μετάσχη τῆς συνδιασκέψεως ἐκείνης, καὶ ὅτι ἡ Βιέννη ᾔην κρεῖττων συνδιασκέψεως τόπος ἢ ἡ Πετρούπολις.

Ἡ κατὰ τῶν ῥωσικῶν σχεδίων ἀθόρυβος ἀντίπραξις τοῦ Κάνιγγ ἔμελλε τοσούτῳ μᾶλλον νὰ ἐπιτύχῃ, ὅσω καὶ τὰ λοιπὰ ἀνακτοβούλια, καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν καλῶς ἀποδεξάμενα τὸ ὑπόμνημα, δὲν εἶχον ὅμως ἐντελῶς εὐχαριστηθῇ ἐκ τῶν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος ῥωσικῶν ἰδεῶν. Συμφωνήσαντα δὲ πάντα ὡς πρὸς τὴν βᾶσιν τῶν ῥωσικῶν προτάσεων, ἐπεφυλάξαντο νὰ ἐκθέσωσι τὰς περὶ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς διαφερούσας γνώμας των. Ὅτε ἐν τούτοις ἤρξαντο ἐν Πετρούπολει τὴν 17 Ἰουνίου 1824 αἱ συνδιασκέψεις, καὶ ὁ Κόμης Νέσσελρωδ ὑπέβαλε τὸ ὑπόμνημα τῆς 9 Ἰανουαρίου, ὅπως ἐκφρασθῶσιν οἱ ἄλλοι πρέσβεις περὶ τε τῶν βάσεων καὶ τῆς ἐκτελέ-

σεως τῆς εἰρηνεύσεως, ἐφάνησαν μὲν ἐκεῖνοι πρόθυμοι νὰ ἀποδώσωσι δικαιοσύνην εἰς τὰς εὐγενεῖς προθέσεις τῆς Ῥωσίας, ἐδήλωσαν ὅμως, ὅτι ἦσαν ἀναρμόδιοι νὰ ἀποστείλωσιν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις ὁδηγίας περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, καὶ νὰ προβῶσιν ἐν γένει εἰς διαβήματα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ῥωσικῶν σχεδίων.

Κατὰ τὸν Αὐγουστον διέκοψεν ἐφ' ἱκανὸν τὰς συνδιασκέψεις ἡ παρεμπροσθία ἐλληνικὴ διαμαρτύρησις καὶ περιοδεία τις τοῦ Τσάρου κατὰ τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας. Ὁ δὲ Κάνιγγ, ἐπικαλούμενος τὸ ἔγγραφον τοῦ Ῥωδίου καὶ τὴν σύγχρονον διαμαρτύρησιν τῆς Πύλης, ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἦτο τοιαύτη, ὥστε τὸ βρεττανικὸν ἀνακτοβούλιον οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἦτο καταφανέστατον, ἔλεγεν, ὅτι ὁ ἀγὼν εἶχε καταστῆ πόλεμος πεισματώδης, πόλεμος ἐξολοθρευμοῦ· τοῦτου ἕνεκεν ὅμως δὲν ἦτο ἔτι καιρὸς πρὸς διπλωματικὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐξαντληθῶσι πρότερον οἱ διαμαχομένοι, πρὶν ἢ καταστῇ δυνατὴ ξένη παρέμβασις. Κατέκρινε δὲ τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Βάγοτ, ὅτι μετέσχεν ἐν γένει τῶν συνδιασκέψεων. Ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Στράτφορντ δὲν ἠρνήθη εἰς τὸν Μέττερνιχ, ὅτι ἡ Ἀγγλίᾳ δυσαρέστως ἔβλεπε διπλωματικὴν σύνοδον ἀνακαλοῦσαν τοὺς τύπους τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. « Συμπαθοῦντες » παρετήρησεν εἰρωνικῶς « εἰς τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν ὅσον καὶ ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ, δὲν ἠθελήσαμεν νὰ βεβηλώσωμεν τὸ ἅγιον ἐκεῖνο σῶμα ».

Ὁ Αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος διεμαρτυρήθη, ἰσχυριζόμενος ὅτι ὁ Κάνιγγ δὲν ἐγνώριζε τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν, καὶ ἐπανηγύρισεν αὐτὴν διὰ μακρῶν. Εἶχε δέ, εἶπεν, αὕτη τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι δὲν ἠναγκάζοντο αἱ δυνάμεις νὰ ἀναζητῶσιν ἀλλήλας, ὅπως εὐρεθῶσι σύμφωνοι ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς· ἐκ τούτου ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ αἱ κατὰ τῆς συμμαχίας προσβολαὶ τῶν ταραχοποιῶν. Ἄν ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, προσέθηκε, συμβαδίζῃ μετὰ τῆς Αὐστριακῆς, ἃς ὀπισθοχωρήσῃ μὲν ἀφ' ἐνὸς ὀλίγα βήματα, ἃς προβῇ δὲ ἀπ' ἐτέρου ἐν μόνον, ἦτοι ἃς θωπεύσῃ μὲν ὀλιγώτερον τοὺς ἐπαναστάτας, ἃς ἐκτιμήσῃ δὲ τὰς ἀρχάς, ἐφ' ὧν ὀρμῶνται.

Οὐχ ἥττον ἐβλεπε κάλλιστα ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ, πόσον εὐστό-
 χως εἶχεν ὑπαινιχθῆ ὁ ἄγγλος διπλωμάτης τὴν μεταξὺ Ῥωσίας καὶ
 Αὐστρίας ἀντίθεσιν· ἦν δὲ καὶ αὐτὸς ἥκιστα ὑψαριστημένος ἐκ τοῦ
 ῥωσικοῦ ὑπομνήματος, ὡς καὶ ὁ κατὰ τὴν *Downing-Street* διπλωματι-
 κὸς αὐτοῦ ἀντίπαλος. Ἦκουσεν ὁμολογουμένως μετ' εὐχαριστήσεως
 τὴν κατὰ τοῦ ὑπομνήματος διαμαρτύρησιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ εἶχεν
 ἤδη προειπεῖ, ὅτι καὶ ἡ Πύλη ἤθελεν ἀποκρούσει τὰς ῥωσικὰς προ-
 τάσεις. Ὅτε δὲ ὁ Λεβτσέλτερν ἔγραψεν, « ὅτι τὸ ῥωσικὸν ἀνακτο-
 βούλιον περιῆλθε διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὑπομνήματος εἰς μεγέ-
 στην ἀμηχανίαν, ἐξ ἧς ἤλπιζεν ὅτι τάχιστα νὰ ἐξέλθῃ, ἄλλως ἤθε-
 λεν ἀναγκασθῆ νὰ τολμήσῃ πολιτικόν τι πραξικόπημα, » ὁ Μέττερ-
 νιχ οὐδόλως ἐξενίσθη.

Ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος διενοήθη νὰ προβῇ εἰς τὰς περὶ
 τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ἐνεργείας αὐτοῦ ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀγγλι-
 κοῦ καὶ τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου.

Αἱ ἐνέργειαι τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι παρατηροῦντο ὑπὸ τῆς βιεν-
 ναίας αὐλῆς μετὰ μεγίστης προσοχῆς· κάλλιστα δὲ κατενόουν οἱ ἐν
 Βιέννῃ, πόσον ἀποτόμως οἱ τοῦ Κουντουριώτου καὶ Μαυροκορδάτου
 ὁπαδοὶ ἴσταντο ἀντιμέτωποι τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ
 Ὀδυσσεως, πόσον ἀφίσταντο τῶν κλεφτῶν οἱ εὐρωπαϊκῶς μεμορφω-
 μένοι. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ καρπωθῶσι τὴν κομματικὴν ἐκείνην
 διάστασιν, πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοτελοῦς πολιτικῆς καὶ ἐπιρροῆς ἐν
 Ἑλλάδι. Ἐνῷ δὲ ὁ Κάνιγγ ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊκῶς ἀνατε-
 θραμμένων καὶ πεπολιτισμένων, ἡ αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ
 στηριχθῇ ἐπὶ τῶν ἀμορφῶτων μὲν καὶ ἀπαιδευτῶν ἀλλὰ γνησίως
 ἐθνικῶν στοιχείων. Ἀπεφάσισε δὲ οὕτω νὰ μεταχειρισθῇ τοὺς
 κλέφτας, ὅπως κρημίσῃ τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, « τὸ νόθον
 αὐτὸ τέκνον τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος, τὸ προκαθήμενον τῆς ἐν
 Ἑλλάδι Κυβερνήσεως, » καὶ ἤθελε νὰ στηρίξῃ τὴν ἀρχὴν τῆς νο-
 μιμότητος διὰ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ Ὀδυσσεως, οἵτινες βεβαίως
 ἥκιστα ἐμάντευον, ὅτι εἶχον καταστῆ ἀντικείμενον πολιτικῆς κερδο-
 σκοπίας ἐν τῇ βιενναίᾳ αὐλῇ. « Καὶ ἐκεῖ ὡς καὶ ἐνταῦθα, » λέγει
 ὑπόμνημά τι, ὑπὸ τοῦ Γέντζ γεγραμμένον, « πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ
 ἡμῖν εἰς νοουεσίαν καὶ μάθημα ἡ ὑπὸ τὴν σημερινὴν διεφθαρσιν πα-

ρεία τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, οὐχὶ δὲ ὅπως μιμηθῶμεν αὐτήν, ἀλλ' ὅπως τραπῶμεν τὴν ὁλως ἀντίθετον ὁδόν. Ἡ Ἀγγλία θεωρεῖ ὡς Ἑλλάδα τοὺς δημαγωγοὺς τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ὑδρας· οἱ ἐπιθυμοῦντες ὁμως τὴν ἀληθῆ τῆς Ἑλλάδος εὐτυχίαν, πρέπει νὰ ἀναζητήσωσιν αὐτὴν παρὰ τῇ ἄλλῃ μερίδι· ἄλλως ἐπικεῖται ναυάγιον». Ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ, ἔχων καλλίστας πληροφορίες παρὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρακτόρων αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατουσῶν διαθέσεων, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἐντελῇ ἀποκατάστασιν τοῦ *Status quo*. Θεωρῶν δὲ σπουδαιότατην τὴν διαρρύθμισιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, ἐδήλωσεν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα ἔπρεπε νὰ συζητηθῇ, καὶ ὅτι οὐδ' αὐτὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ αὐθεντεία ἠδύνατο νὰ παρεμποδίσῃ τὴν τοιαύτην συζήτησιν.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1824 εἶχε κατορθώσῃ οὗτος νὰ λυθῇ τὸ ζήτημα τῶν Ἡγεμονειῶν, ἀντικείμενον πολυετοῦς διενέξεως μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Τουρκίας. Ἀποῦ εἶχεν ἤδη δοθῇ εἰς τὸν Λόρδον Στράγγφορδ, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὑπόσχεσις τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἡγεμονειῶν, αἱ ὁριστικαὶ τοῦ Μέττερνιχ παραστάσεις πρὸς τὸ Διδάνιον ἀποτέλεσμα ἔσχον νὰ ἐπέλθῃ καὶ πράγματι ἡ ἐκκένωσις. Οὐδὲν δ' ἐφαίνετο πλέον κωλύον τὴν ἐπανάληψιν τῶν μετὰ τῆς Ῥωσίας διπλωματικῶν σχέσεων καὶ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποστολὴν τοῦ Ῥώσου πληρεξουσίου Ριβωπιέρ. Ἀλλὰ τὰ εἰς τὴν φιλανθρωπίαν ἀναγόμενα ζητήματα εἶχον προσλάβει νῦν πολὺ πλείονα σπουδαιότητα τῶν ἀφορώντων τὴν παρὰ βασιν τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ δὲ Μέττερνιχ εἶχεν ἐντελῶς κατανοήσῃ — καὶ αὕτη εἶνε ἡ παραγνωρισθεῖσα μέχρι σήμερον θετικὴ ὁψις τῆς τότε πολιτικῆς τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου — ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα ἔχρηζε πλήρη καὶ οὐχὶ ἡμιτελῆ τὴν λύσιν. Οἷαςδὲποτε δέ, νομιμόφρονος ἢ δημοκρατικῆς, πολιτικῆς καὶ ἂν ἦσαν ὄργανα τὰ δύο κόμματα, ὧν τὴν ἀπότομον ἀντίθεσιν εἶχε παρατηρήσῃ ἐν Ἑλλάδι, οὐχ' ἤττον ὁμως καὶ κλέφται καὶ πρόκριτοι συνεφώνουν κατὰ τὸ πρὸς τοὺς Τούρκους μῖσος αὐτῶν, καὶ περὶ τούτου ἱκανὰς εἶχε λάβῃ πληροφορίες ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ. Οὔτε οἱ μὲν οὔτε οἱ δὲ ἐπεθύμουν τὴν ἀνανέωσιν τῆς προτέρας καταστάσεως ὑπὸ ἄλλην μορφήν, τοῦτέστι σχέσιν ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς Πύλης.

Ἀμρότεροι ἤθελον πλήρη αὐτονομίαν. Καίτοι δὲ ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διὰ τοῦ περὶ λειῶν ψηφίσματος αὐτῆς τῆς 27 Μαΐου καὶ διὰ τῆς συλλήψεως καὶ γυμνώσεως αὐστριακῶν ἐμπόρων εἶχε περιέλθει εἰς ἰδίως ἐχθρικὴν θέσιν ἀπέναντι τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας, ἐνόμισεν οὐχ ἥττον κατάλληλον ὁ Μαυροκορδάτος νὰ διαμαρτυρηθῇ ἐπισήμως ἐνώπιον καὶ τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου, ὅπως ἐνώπιον τοῦ ἀγγλικοῦ, κατὰ τῶν ῥωσικῶν σχεδίων. Ἀπευθύνθη δὲ τὴν 17 Δεκεμβρίου 1824 πρὸς τὸν Φρειδερίκον Γέντζ, ὑπομιμνήσκων, ὅτι ὁ ἐνδοξος ἀγὼν διήρκει τέσσαρα ἤδη ἔτη, καὶ ὅτι εἶχε διαλυθῇ πλέον ἢ πλάνη, ὅτι ἡ Τουρκία ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ μόνη τὴν ἐπαγαστασιν, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἐτέρα περὶ τοῦ συνδέσμου δῆθεν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαναστατικὰς σκευωρίας. Τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, ἔλεγεν, ἦν πλέον χρόνου μόνον ζήτημα· ἔπρεπε δὲ νὰ ἐξετασθῇ, κατὰ πόσον ἡ αὐτονομία αὕτη ἤθελεν ὑπηρετήσῃ ἢ βλάψῃ τὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης. Τὸ ῥωσικὸν σχέδιον σκοπὸν εἶχε, κατὰ τὸν Μαυροκορδάτον, νὰ διασπάσῃ τὴν Ἑλλάδα, καὶ νὰ καταστήσῃ τὰς ὑποτελεῖς τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας τοσαύτας εὐαλότους διὰ τὴν Ῥωσίαν χώρας, ἐνῶ μία αὐτόνομος Ἑλλάς ἤθελεν ἀποθῇ ἡ φυσικὴ φίλη καὶ σύμμαχος τῆς Πύλης, κοινὴ δὲ μετ' αὐτῆς φρουρὸς κατὰ τῆς Ῥωσίας, καὶ πολὺ κρείττων μάλιστα ἢ μέχρι τοῦδε, ἐπομένως ἀξία τῶν εὐχῶν καὶ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν Δυνάμεων διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, δι' οὓς ὑπεστήριζον αὐταὶ τὴν Τουρκίαν. Τῆς Αὐστρίας μάλιστα τὰ ἰδιαίτατα συμφέροντα ἤθελον κερδῆσαι προδήλως ἐκ τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ὀξυδέρκεια τοῦ αὐστριακοῦ πολιτικοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδῃ τὸ εὖστοχον τῶν συλλογισμῶν τούτων. Καὶ ἀπέφυγε μὲν αὐτὸς νὰ ἀπαντήσῃ ἀπ' εὐθείας, ἀπεκρίθη ὅμως ἐν μεγαλοπρεπείᾳ διὰ τοῦ ἐν Κερκύρᾳ γενικοῦ προξένου τῆς Αὐστρίας Χαουενσίλδ, ὅτι: καὶ τοὶ ἐπιδεξίως συνηγόρησεν ὁ Μαυροκορδάτος ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, διὰ τὰς δυνάμεις οὐχ ἥττον ὑπῆρχε ζήτημα ἀρχῶν πολὺ σπουδαιότερον τοῦ περὶ συμφερόντων ἐκείνου ζητήματος· καὶ ἀληθὲς μὲν ἦτο, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἰδιαίοντα ἔθνικόν χαρακτῆρα, οὔτε ἔπρεπε νὰ συγχισθῇ πρὸς τὰς ἐπαναστά-

σεις, ὅσας ὑπεκίνησεν ἀλλαχοῦ φατριαστικὴ ἄνοια ἢ μοχθηρία· τὸ ζήτημα ὅμως ἔπρεπε νὰ κριθῇ ἐκ τῆς ἐπόψεως τοῦ δημοσίου δικαίου, ὅπερ ἦν ὁ μόνος κανὼν τῶν μεταξὺ Πύλης καὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων σχέσεων· οὐδὲν δὲ ὑπῆρχε νόμιμον μέσον δυνάμενον νὰ παρακινήσῃ τὸν Σουλτάνον εἰς παραίτησιν τῆς ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος κυριαρχίας αὐτοῦ.

Οὐχ ἤττον ἠναγκάσθη ὁ Γέντζ νὰ μεταχειρισθῇ ἐν τέλει τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ τὴν σημαντικωτάτην ταύτην φράσιν: «Ἐὰν οἱ μὲν Ἕλληγες ἐπιμένωσιν ἀπαιτοῦντες, οἱ δὲ Τούρκοι ἀρνούμενοι τὴν ἀπόλυτον τῆς Ἑλλάδος αὐτονομίαν, αἱ δὲ δυνάμεις δὲν δύναται νὰ ἐπιβάλωσι τὸ πρακτέον εἰς τὰ διαμαχόμενα μέρη, ἀπαρνούμεναι τὰς ἀρχὰς αὐτῶν καὶ διακυβεύουσαι τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην, ἡ θεία πρόνοια μόνῃ δύναται νὰ λύσῃ τὸ προκείμενον πρόβλημα».

Χαρακτηριστικωτάτῃ δὲ ἀληθῶς εἶνε τοιαύτῃ τις ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὁμολογία θερμοῦ τουρκοφίλου, οἷος ὁ Γέντζ.

Ἐν ἐμπιστευτικῷ ὑπομνήματι τῆς 10 Νοεμβρίου 1824 εἶχεν ἤδη ὁ Γέντζ θεωρήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτὴν τῆς Ἑλλάδος ὡς τὸ ἐλάχιστον τῶν δυναμένων νὰ ἐνσκήψωσι κατὰ τῆς Εὐρώπης κακῶν. «Ἄν», ἔγραφεν εἰς τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ, ἡ ἄνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος — διότι δὲν πρόκειται πλέον περὶ ἄλλου — φαίνεται ἡμῖν τοσοῦτῳ σπουδαῖον ἀγαθὸν ἢ τοσοῦτῳ πρόδηλος ἀνάγκη, ὥστε πρέπει νὰ ληρθῇ ἀπόφασίς τις περὶ τῆς μελλούσης υπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, τότε ἂς ἀναγνωρίσωμεν ἀπλῶς καὶ καθαρῶς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐκείνην, καὶ ἂς ἀναμείνωμεν νὰ μᾶς ζητήσῃ περὶ τούτου λόγον ἡ Πύλη». Αἱ ἐκφράσεις τοῦ Γέντζ ἐπέχυσαν νέον, ζωηρὸν φῶς ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου· βλέπομεν δὲ τέλος καθαρῶτατα περὶ τίνος πρόκειται. Οἱ ἐν Αὐστρίᾳ ἀντιπαρετάχθησαν συγχρόνως κατὰ τοῦ Κάνιγγ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσίας· προσπαθοῦντες δὲ νὰ ἀντιτάξωσι κατὰ τοῦ προστατεύοντος τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἀγγλικοῦ ἐγγράφου τὸν μετὰ τῶν κλεφτῶν συνδυασμόν, καὶ «ἀναγκάσωσι τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ καθήκον αὐτοῦ,» ἀντέταξαν συνάμα τὴν ἰδέαν τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἐν τῷ ὑπομνήματι τοῦ Ἰανουαρίου κατὰδηλα γενόμενα ῥῶσι.

καὶ σχέδια. Ἐπειδὴ ἡ Ῥωσία ἀπέκρουε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἀναγκαῖον ἐνόμιζε νὰ προμαχῆσθαι αὐτῆς ἡ Αὐστρία. Ἐπρεπε νὰ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἐγωϊσμός, ὁ θεωρῶν τοὺς Ἑλληνας ὡς ὄργανα τοῦ πανσλαβισμού, καὶ ἐκ τῶν ὑποτιθεμένων ὑποτελῶν τῆς Ῥωσίας νὰ σχηματισθῇ πρόχωμα κατὰ τῶν κατακτητικῶν ὁρέξεων τῆς μοσχοβίας. Ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν εἶχε περιβληθῇ νέαν αἴγλην διὰ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ γενομένου θανάτου τοῦ λόρδου Βύρωνος, καὶ εἶχεν ἀποκτήσει σπουδαίαν ὕλικὴν ὑποστήριξιν διὰ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ διαθέσεως ἀγγλικῶν κεφαλαίων. Ἐξ ἐτέρου ὁμως ἠπείλει αὐτὸν σπουδαίως ὁ κίνδυνος τῆς διὰ τοῦ Αἰγυπτίου ὑποταγῆς, ὅστις ἐγκαταστάς ἐν Ναβαρίνῳ, εἶχεν ἀρχίσει τὰς νικητηρίους καὶ ληϊστικὰς αὐτοῦ στρατείας διὰ τῆς Πελοποννήσου. Οὕτω παρέστη σαφὲς πρὸ τῆς διανοίας τοῦ αὐστριακοῦ καγκελλαρίου τὸ δίλημμα « αὐτονομία ἢ ὑποταγή », καὶ ἀνεγνώρισεν οὗτος, ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα ἔχρηζεν ἐντελῇ καὶ πλήρῃ τὴν λύσιν. Ὅτε ἐπομένως αἱ διακοπεῖσαι ἐν Πιερρούπολει συνδιασκέψεις ἐπανελήφθησαν περὶ τὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1825, διεβίβασεν ὁ Μέττερνιχ εἰς τὸν πρεσβευτὴν αὐτοῦ Κόμητα Λεβτσέλτεν τὴν μυστικὴν ἐντολήν, ὅτι, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς ὑποταγῆς, μόνον ἡ αὐτονομία τῶν Ἑλλήνων ἔπρεπε νὰ γείνη παραδεκτὴ ὡς ἑτέρα διλήμματος πρότασις· παρηγγέλλετο δὲ ὁ Λεβτσέλτεν νὰ παραστήσῃ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας ὡς τὴν μόνην ἀπειλήν, ἥς ἔπρεπε νὰ γείνη χρῆσις πρὸς ἐξαναγκασμὸν τοῦ Διθανίου.

Ἐκ τούτων ἐπῆλθε σπουδαία τῶν πραγμάτων τροπὴ, μεγίστων συνεπειῶν ἐγκύμων. Τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοδοῦλιον εἶχεν ἀνεχθῇ κατὰ τὰς συνδιασκέψεις — ὡς ἐνδεχομένην ἴσως περίπτωσιν — τὸ πρόγραμμα τῶν ἐν Εὐρώπῃ φιλελευθέρων. Ἐν Πιερρούπλει δὲ ἀνεγνώριζον, ὅτι μεσιτεία τις μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν καὶ ἀναχωρῇ εἶχον καταστῆ ἔτι δυσχερέστεραι μετὰ τὴν ἀπόδασιν τοῦ Αἰγυπτίου. Τούτου ἕνεκα ἐν ἀρχῇ τῶν διαπραγματεύσεων — ὦν μόνον τῶν τεσσάρων μεγάλων Δυνάμεων οἱ πρέσβεις μετέσχον ἐπισήμως, ἐνῷ ὁ τῆς Ἀγγλίας ἀντιπρόσωπος Στράτφορντ Κάνιγγ ἔλαβεν ἀνεπισήμως μόνον γνῶσιν τῶν ἀποφασισθέντων — ἐξέφρασεν ἡ Ῥωσία τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως ἡ Αὐστρία παράσχῃ τὴν φιλικὴν αὐτῆς

σύμπραξιν, καθ' ἣν περίπτωσιν τὰ μέσα τῆς πειθοῦς ἀπέβαινον μάταια παρὰ τῇ Πύλῃ. Ἐγένετο ἐπίσης πρότασις νὰ ἀποσταλῶσι διπλωματικοὶ πράκτορες εἰς Ἑλλάδα, ὅτινες νὰ ὑποσχεθῶσι εἰς τοὺς Ἕλληνας διοικητικὴν αὐτονομίαν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου· τὴν δὲ Πύλῃν ἐσκόπουν νὰ φοβίσωσιν, ἐπιδείκνυντες κατ' αὐτῆς τὴν ἀπειλὴν τῆς διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Τότε ὅμως ἐδράξατο τῆς στιγμῆς ὁ αὐστριακὸς ἀπεσταλμένος, ὅπως πολεμήσῃ τὰ ὑπὸ τῆς Ῥωσίας προταθέντα καταναγκαστικὰ μέτρα, καὶ ὑποστηρίξῃ τὸ νέον πρόγραμμα τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ. « Τὸ κατ' ἐμέ, » εἶπε τῇ 24 Φεβρουαρίου 1825, « εἰμί πεπεισμένος, ὅτι ἡ αὐλή μου δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ γίνηται λόγος περὶ ὅπλων, καταλήψεως χωρῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐν Βιέννῃ ἐπιθυμοῦσι βεβαίως νὰ εὐαρεστήσωσι τῇ Ῥωσίᾳ, καὶ ἡ ἐπιθυμία αὕτη δύναται νὰ ἐξαλείψῃ τὴν διαφορὰν τοῦ φρονήματος ἐν πολλοῖς, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐν περιπτώσει κινδύνου τῶν συμφερόντων τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς ὅλης Εὐρώπης. Ἀλλως δέ, οὐδὲν ἔτι ἐπείγει εἰς ἀπόφασιν περὶ τῶν ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ληπτέων μέτρων. Πρὸς τί νὰ διατυπώσωμεν σήμερον ἀποφάσεις, ὧν ἡ ἀπαγγελία μόνῃ ἤθελεν εἶναι ἐχθροπραξία κατὰ τῆς Πύλης, ἥς ἐν τούτοις θέλομεν νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ ἰσχυρὰ τῆς ἐπαναστάσεως ὑποστήριξις, ἥς προτιθέμεθα τὴν καταστολήν; Ἡ αὐλή μου ἠθέλε προτιμήσει, — τὸ λέγω ἐλευθέρως — νὰ ὑπερπηδῇσωμέν δι' ἐνὸς ἄλματος τὴν τάφρον, ἥτις καὶ μεθ' ὅλας τὰς στρατιωτικὰς ἐνεργείας καὶ καταλήψεις χωρῶν ἠθέλε μένει χαίνουσα πρὸ τῶν ποδῶν ἡμῶν, καὶ ἀναγνωρίζοντες σαφῶς καὶ καθαρῶς τὴν ἐλληνικὴν αὐτονομίαν νὰ κόψωμεν προῤῥίζους τὰς ἐν οἰαδήποτε λύσει τοῦ ζητήματος τούτου ἀναρρομένας δυσχερείας ». Ἡ ἀνυπόκριτος αὕτη γλῶσσα τοῦ Λεβτσέelterν παρήγαγε βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς πάντας τοὺς ἐν Πετρούπολει συνηθροισμένους διπλωμάτας, ὁ δὲ Κόμης Νέσσελρωδ δὲν ἠδύνατο νὰ συνέλθῃ ἐκ τῆς ἐκπλήξεως αὐτοῦ, ὅτι τοσοῦτον ῥιζοσπαστικὴ ἰδέα ἀνεφύη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἄλλως τοσοῦτον συντηρητικῆς πολιτικῆς τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λεβτσέelterν ἐστενοχῶρει αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον, καὶ ἀπῆται νὰ μάθῃ παρ' αὐτοῦ, ἂν ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦτο προτιμητέα τοῦ πολέμου, ὡς ἐσχάτης ἀνάγκ-

κῆς μέτρον, δὲν ἐδυσκολεύθη ὁ ῥώσος διπλωμάτης νὰ δηλώσῃ, ὅτι αἱ Ῥωσία οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ θελήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων, ἤθελε δὲ αὐτοὺς διοικητικῶς μόνον αὐτονόμους, ἀλλ' ὑποτελεῖς εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ ἀπολαύοντας τῶν δυνατῶν προνομίων». Οὕτως ἐνήργησεν εὐθὺς ἡ τολμηρὰ γλῶσσα, ἣν ἐλάλησεν ὁ κόμης Λεβτσέλτερν ἐν ὀνόματι οὕτως εἰπεῖν τῆς κοινῆς γνώμης τῆς Εὐρώπης· ἡ Ῥωσία ἠναγκάσθη νὰ δηλώσῃ τὸ φρόνημα αὐτῆς, καὶ νὰ καθομολογήσῃ, ὅτι προσέκειτο πάντοτε ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ Μεγάλου Πέτρου καὶ τῆς Αἰκατερίνης, ὅτι κύριον αὐτῆς μέλημα ἦν νὰ κρατῇ τὴν ῥωσικὴν ἐπιφρόνῃ ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καὶ νὰ τάμῃ εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος ἐκείνην τὴν ὁδόν, κατ' ἣν αὐτὴ μόνη ἠδύνατο νὰ βαδίσῃ ἐμπρὸς ἡγουμένη τῶν ἄλλων.

Αἱ συνδιασκέψεις ὀλίγου δεῖν διελύοντο· διότι ἐξ ἑνὸς μὲν οἱ Ῥῶσοι διπλωμάται οὐδὲν ἤθελον νὰ ἀκούσωσι περὶ ἀναγνωρίσεως τῆς χιμαίρας ἐκείνης τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας, ὡς ἀπεκάλει αὐτὴν ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὁ δὲ κόμης Λεβτσέλτερν ἐξ ἐτέρου ἀπέχρουν οἰονόηποτε καταναγκασμὸν τῆς Πύλης πρὸς παραδοχὴν τῆς ἐπεμβάσεως, καὶ πᾶσαν κατ' αὐτῆς κοινὴν ἀπειλὴν «περὶ δυσαρέστων συνεπειῶν» (*fâcheuses conséquences*), οἱ ᾗς ἤλπιζον οἱ Ῥῶσοι νὰ κάμψωσι τὸ σκληροτράχηλον τῶν Τούρκων. Τέλος συνεφώνησαν πάντες τὴν 7 Ἀπριλίου εἰς σύνταξιν πρωτοκόλλου, κατελέγχοντος πρόδηλον τὸ ἀσύμφυλον τῶν ἀντιμαχομένων ὅλως γνωμῶν τῶν ὑπογραψάντων αὐτὸ καὶ τὴν μυστικὴν μεταξὺ αὐτῶν διάστασιν. Ἡ Πύλη κατ' αὐτὸ ἐμέλλε νὰ προτραπῇ ὡς ὅπως ἐπιτρέψῃ ἐξ οἰκείας θελήσεως τὴν ἐπέμβασιν τῶν αὐλῶν»: — ἡμιτελὲς καὶ σφαλερὸν μέτρον, οὗτινος τὴν μηδαμινὴν πολιτικὴν σημασίαν κάλλιστα συνήσθοντο ἔν τε Βιέννῃ καὶ Πετροπόλει. Οὕτω δὲ ἐκ νέου διεχωρίσθησαν αἱ ὁδοὶ τοῦ αὐστριακοῦ καὶ τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου. Ἀλλ' ἡ βιενναία πολιτικὴ εἶχε καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι διέγνω ὀρθῶς τὸ προκείμενον πολιτικὸν νόσημα. «Ἐγνώσθη μὲν,» ἔγραφεν ὁ Λεβτσέλτερν, «τὶ δὲν θέλει ἡ Ῥωσία, ἐμαντεύθη δὲ τὶ θέλει Ἡ Ῥωσία ἐπιθυμεῖ νὰ ὑποδυθῇ τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἔπαιξεν ἡ Γαλλία ἐν Ἰσπανίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, καὶ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς Ἰε-

ρᾶς Συμμαχίας νὰ ἀνακτήσῃ διὰ στρατιωτικῶν ἐπιδείξεων τὴν παλαιὰν αὐτῆς ἐπιρροήν». Ἐπὶ ὀριμώτερον ἔκρινεν ὁ Μέττερνιχ περὶ τῶν αἰθικῶν ἀποπλανήσεων (*aberrations*) » τῆς Ῥωσίας, ὡς ἀπεκάλει αὐτάς.

Οὗτος μετέθῃ εἰς Παρισίους κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1825, χάριν μὲν τῆς ὑγείας τῆς συζύγου αὐτοῦ, ὡς προεφασίζετο, πράγματι ὁμως ἔνεκα πολιτικῶν λόγων. Σκοπὸς τῆς μεταβάσεως ἐκείνης ἦν νὰ προσελκυσθῇ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας καὶ ὁ Βιλλέλ, ὅπως ἄνευ ὄρων συνταχθῶσι τῇ αὐστριακῇ πολιτικῇ. Δὲν ὑπῆρξε δὲ δύσκολον τὸ ἔργον τοῦ Μέττερνιχ ἐν τῇ ἀπολυτοφρονούσῃ τότε αὐτῇ τοῦ Κεραιμεικοῦ, καὶ ἀνεχώρησεν οὗτος τῶν Παρισίων μετὰ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἡ Γαλλία ἤθελε συμβαδίσαι τοῦ λοιποῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας ἐν πᾶσι τοῖς μεγάλοις ζητήμασι. Ὅτε ἐπανείδε τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον ἐν Μιλάνῳ, ἐξέφρασε τὴν πληρεστάτην αὐτοῦ εὐχαρίστησιν ἐκ τῆς ἐν Γαλλίᾳ διαμονῆς του, καὶ ὁ Γέντζ εἶπε: «Μερίστην ἔχει τὴν σπουδαιότητα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁδοιπορίας ταύτης, διότι κρατύνει ἡμᾶς μεγάλως ἀπέναντι τῆς Ῥωσίας, καὶ παρέχει ἀφορμὴν μερίμνης εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς, καὶ τοι ὑπερβάλα διανουμένους». Πράγματι δὲ τὸ ἔρεισμα, ὅπερ ἐπίστευεν ὅτι εὔρε παρὰ τῇ Γαλλίᾳ ἡ Αὐστρία, ἐνέπνευσε μέγιστον θάρρος εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας ἦθος αὐτῆς, καὶ ὅτε τὴν 16 Ἀπριλίου Ῥωσικὴ τις ἐγκύκλιος διακοίνωσις προέτεινε πάλιν ἐξαναγκαστικὰ κατὰ τοῦ Διθανίου μέτρα καὶ περίστα ὡς ἀναγκαίαν τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν, ἀπήντησεν ἐντόνως περὶ τὰ τέλη Μαΐου ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγγελλάριος, ὅτι ἡ Αὐστρία θέλει πάντως προτιμήσῃ τὸν ἠθικὸν ἐξαναγκασμόν, π. χ. τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος, ἀποδοκιμάζουσα ἄλλως πᾶσαν ὕλικὴν βίαν. Ἐκ τούτου βλέπει τις, πόσον ἐπιμελῶς προσεπάθει ὁ Μέττερνιχ νὰ καρπωθῇ τὴν εὐνοϊκὴν θέσιν, ἣν εἶχε κερδίσῃ διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας. «Τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον,» παρητῇρει, «δὲν θέλει νὰ ἀναγνώρισῃ τὴν λυπηρὰν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἐπιρροή αὐτοῦ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπετρίβη» καὶ εἶνε μὲν βεβαίως λυπηρὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον πάντοτε ἡ ὁμολογία δυσαρέστου ἀληθείας, ἀλλὰ τοιαύτη εἶνε σήμερον ἡ θέσις τοῦ Ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου. Δὲν πείθεται δὲ

νὰ ἀναγνώρισῃ, ὅτι ὁ χρόνος, τὰ γεγονότα, καὶ ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ πορεία κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνετάραξαν πάντων τὰς ἀμοιβαίας θέσεις. Ἡ Ῥωσία οὐδέποτε ἐπεθύμησεν, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ ἐν τῷ συμφέροντι αὐτῆς, τὴν αὐτονομίαν τῶν Ἑλλήνων. Σήμερον ὁμως ἡ ἐπανάστασις εἶνε ἀγὼν περὶ αὐτονομίας, καὶ τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῆς τροπῆς ταύτης εἶνε τὸ ἀσυμβίβαστον τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἤσκει ἄλλοτε ἡ Ῥωσία ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, πρὸς τὰ σημερινὰ τῶν Ἑλλήνων συμφέροντα· τοῦτο δὲν θέλει νὰ ἀναγνώρισῃ ἡ Ῥωσία, καὶ φρονεῖ, ὅτι ὀφείλει νὰ μὴ μείνῃ ξένη τῶν τυχῶν τῆς χώρας ἐκείνης, ὅπου ἐπὶ μακρὸν ἐπεκράτησεν ἡ ἐπιρροή αὐτῆς. Ἐξ ἐτέρου δὲ ἡ Ῥωσία εἶνε τοσοῦτον στενῶς συνδεδεμένη μετὰ τῶν δυνάμεων, ὥστε οὐδὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ χωρὶς τῆς συναινέσεως καὶ συμπράξεως αὐτῶν. Ζητεῖ πανταχόθεν διέξοδον καὶ οὐδεμίαν εὕρισκει. «Ὅ,τι θέλει εἶνε ἀδύνατον· τὸ δὲ δυνατόν δὲν τὸ θέλει.» Ἰδοὺ ὁ κύριος δεσμὸς πασῶν τῶν δυσχερειῶν.

Ὅσῳ ἀπαθέστερον ἐτρύφα ὁ πρίγκηψ Μέντερνιχ βλέπων τὴν ἀμυχανίαν τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου, τοσοῦτο μᾶλλον ἐξήπτετο ἡ ὀργὴ τοῦ Τσάρου· ἡ δὲ τεταμένη τῶν πραγμάτων κατάστασις ἐδεινῶτο ὁσμήραι, ἀφ' ἧς στιγμῆς εἶχεν ἀποπειραθῇ ἡ Αὐστρία νὰ καρπωθῇ τὰ πλεονεκτήματα φιλελληνικῆς πολιτικῆς, ὑποσκελίζουσα τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἐπῆλθον καὶ προσωπικοὶ λόγοι, δεινῶσαντες ἔτι μᾶλλον τὰ πράγματα. Εἰς τὸν Τσάρον ἀνεκοινώθη, ὅτι ὁ Μέντερνιχ εἶχε παραστήσει ἐν Παρισίοις τὰς ῥωσικὰς πολεμικὰς ἀπειλὰς ὡς μὴ σπουδαίως γενομένας, λόγος δὲ τις κομψαστικὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γάλλου πρεσβευτοῦ κόμητος Γκιλιεμινώ, ὅτι «ἤρκει μόνον νὰ ἀλυσιδεθῇ ἡ ἄρκτος τοῦ βορρᾶ καὶ αὐτὸς ἡγγυᾶτο περὶ τῶν λοιπῶν,» ἐκορύφωσε τὴν ἀγανάκτησιν ἐν Πετροπόλει, ὅπου, δυσχεραίνοντες ἐπὶ τῷ ἀσημάντῳ ἀποτέλεσματι τῶν συνδιασκέψεων, ἤρξαντο ἀναμιμνησκόμενοι τῆς προφητείας τοῦ Καποδιστρίου: «Τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα οὐδέποτε θέλει λυθῇ τῇ συμπράξει τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, καθότι ἡ Αὐστρία εἶνε ἐναντία, καὶ θέλει ἀπατήσῃ τὴν Ῥωσίαν». Συμφώνως δὲ πρὸς τὰς διαθέσεις ταύτας τῆς αὐλῆς τῆς Πετροπόλεως, ἐδηλώσε ῥωσικῇ τις ἐγκύκλιος διακοίνωσις τῆς 18 Αὐγούστου, ὅτι ἡ Ῥωσία

θέλει τοῦ λοιποῦ προβῇ μόνη ἐν τῷ Ἀνατολικῷ ζητήματι, λαμβάνουσα ὑπὸ λόγον τὸ δίκαιον αὐτῆς μένον καὶ τὰ συμφέροντά της. Ὁ Πότσο Διθόργο ἐκέντριζεν ἐκ Παρισίων πρὸς πόλεμον, καὶ μὴ θεωρῶν λίαν σπουδαῖον τὸν κίνδυνον τῆς διαταράξεως τῆς εἰρήνης ἐν τῇ ἀπὸ 16 Ὀκτωβρίου διακοινῶσει αὐτοῦ, ἀνέπτυσσεν ὅτι παρ' οὐδεμιᾶς τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἔπρεπε νὰ προσδοκᾶται ἔνοπλος ἀντίστασις, καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ Τσάρος ἠδύνατο μόνος νὰ λάβῃ καταναγκαστικά κατὰ τῆς Πύλης μέτρα, καὶ νὰ καταλάβῃ ὡς ἐνέχυρον τὰς Ἑγεμονείας· ἂν δὲ ἀντίστατο ὁ Μέττερνιχ, ὑπαγόρευσις τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς ἦτο νὰ ἀπειλήσῃ τὴν φοβερωτάτην καταιγίδα κατὰ τῆς Αὐστρίας. Εἶχε μὲν ἡ Πύλη συγκατατεθῇ νὰ ἐνδῶσῃ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν Ἑγεμονειῶν, συνεπεία τῶν ἐπιμόνων προτροπῶν τοῦ αὐστριακοῦ ἐξάρχου, ἀλλ' εἶχεν ὁμως μετ' ἀγανακτήσεως καὶ ὀριμείας χλεῦθς ἀποκρούσει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰς γενομένας αὐτῇ ἐμπιστευτικὰς παραστάσεις περὶ ἐπεμβάσεως εἰς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα. Οὕτω δὲ ἡ παρακελευστικὴ τοῦ Πότσο Διθόργο φωνὴ ἀντήχησεν ἀποτελεσματικῶς ἐν Πετροπόλει παρὰ τοῖς περὶ τὸν Τσάρον, καὶ ἤ τε θρησκεία καὶ ἡ πολιτικὴ, ἤ τε πίστις καὶ ἡ δεισιδαιμονία ὑπῆρξαν ἀναγκαῖοι τῆς πολεμικῆς μερίδος ὑπηρέται. Αὐτὴ ἡ τοῦ Νέβα πλημμύρα κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1824 πρὸς τὸ 1825 ὑπελήφθη ὡς μῆνυμα τοῦ ἐξωργισμένου θεοῦ, οὗτινος εἶχεν ἐξαντληθῇ πλέον ἡ μακροθυμία διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ σταυροῦ. Ὁ πολιτικὸς καὶ θρησκευτικὸς φανατισμὸς ἀνέγνω οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ γεγονότι ἐκείνῳ τὰς ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ Ἀσσυρίου χαραχθείσας ποτὲ φλογεράς λέξεις: « Μενέ, Θεκέλ ». Μελανὰ προαισθήματα κατέκλυσαν τὴν ψυχὴν τοῦ Τσάρου, ἡ μνήμη δὲ τοῦ αἱματηροῦ τέλους τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατεδίωκεν αὐτὸν ἐγρηγοροῦντα καὶ ὑπνώττοντα. Εὐπαθέστερος ἢ ποτε καὶ μελαγχολικώτερος, ἔκλινε νῦν μᾶλλον ἢ ἄλλοτε νὰ κόψῃ διὰ τοῦ ξίφους τὸν διπλωματικὸν Γόρδιον δεσμόν, ἐνδίδων εἰς θρησκευτικὰς μόνον παρορμήσεις ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος.

« Ὁ ἐρεθισμὸς ἐν Πετροπόλει », ἔγραφον εἰς τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ, « ἐκορυφώθη τοσοῦτον, ὥστε οἱ πρέσβεις τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας ἠναγκάσθησαν νὰ τείνωσι τὴν χεῖρα εἰς

τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον». Ἦν ὁμως ζήτημα, ἂν ἡ προσέγγις αὕτη ἤθελε πλέον καρποφορήσει. Ἐνῶ δὲ αἱ συνδιαλλακτικαὶ προσπάθειαι ἀνεπετεροῦντο ἐντε Πετροπόλει καὶ Κωνσταντινουπόλει, χωρὶς τινος ὁμως ἐλπίδος ἐπιτυχίας, ἐρράγη αἴφνης τὸ ἔδαφος ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν μεσιτῶν.

Γνωστὸν ἦτο, ὅτι ὁ τσάρος εἶχε μεταβῆ εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας, συνοδευόμενος ὑπὸ ὁπαδῶν τῆς πολεμικῆς μερίδος, οἷον τοῦ συνταγματάρχου Δῆβιτζ. Δύσφορον βάρος πνιγηρᾶς ἀτμοσφαίρας ἐπίεζε τότε τὴν Εὐρώπην, ταλαντευόμενοι δὲ μεταξὺ ἐλπίδων καὶ φόβων ἠπένιζον οἱ εὐρωπαῖοι διπλωμάται πρὸς ἀνατολάς. Αἴφνης ἦλθε τὸ ἐκπληκτικὸν ἄγγελμα, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεβίωσε τὴν 1. Δεκεμβρίου ἐν Ταϊγανίφ κατὰ τὴν Κριμαίαν, καὶ μετὰ μικρὸν ἠκούσθη, ὅτι ἐν Πετροπόλει ἐξερράγη αἵματηρὰ στρατιωτικὴ στάσις, καὶ ὅτι ὁ νεώτερος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀδελφὸς Νικόλαος ἔταμε διὰ πτωμάτων τὴν εἰς τὸν θρόνον ἄγουσαν.

Ἰσως ἡ βαρυνμία, ἐν ᾗ ἐπεχείρησε τὴν ὁδοιπορίαν αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἦν προαίσθημά τι τοῦ ἐγγιζόντος τέλους του. Ποίαν ὁμως ἄλλως ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσωσιν αὐτῷ εὐθυμίαν τὰ παθήματα τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ; Πολέμου κίνδυνοὶ ἐπέκειντο ἐξωτερικῶς, ὑπόκωφος βρασμὸς ἐνέμετο ἐσωτερικῶς τὸ κράτος του, περίφροντις δὲ καὶ ἐσκεμμένος προσέβλεπε τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ.

Ἐν τῷ δημοσίῳ πνεύματι τῆς Ῥωσίας εἶχεν ἐπέλθει φοβερά τροπὴ μετὰ τὰς ναπολεοντεῖους ἐκστρατείας καὶ τὸν συγχρωτισμὸν τῶν Ῥώσων μετὰ τῆς Εὐρώπης. Ὁ στρατός, ὁ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τῆς ἰσχύος τοῦ ῥωσικοῦ κράτους, εἶχε καταληφθῇ ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἰδεῶν, οἱ δὲ νέοι ῥῶσοι ἀξιωματικοί, ἐκθέντες γενναίως τὰ στήθη αὐτῶν εἰς τὰς ἐχθρικὰς σφαίρας, εἶχον παύσει ὄντες τοσοῦτον εὐπειθεῖς, ὥς ἄλλοτε, καὶ εὐτυχεῖς ἐν τῇ ὑποταγῇ νομίζοντες ἑαυτοὺς. Μετασχόντες ζωηρῶς τῶν πολιτικῶν ἀγώνων τῆς χώρας, ἦν εἶχον στρατεύσει ὅπως καταπολεμήσωσι, μετήγαγον εἰς Ῥωσίαν τὰς περὶ ἀστυκῆς κοινωνικῆς τάξεως (*bourgeoisie*), συνταγματικοῦ δικαίου καὶ ἐλευθερίας ἰδέας, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τὴν φιλελεύθερον Γαλλίαν.

Ὁ ῥωσικὸς λαὸς δὲν ἐτύφλωτε πλέον πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς τοῦ

κράτους πληγὰς· γογγύζων δὲ κατὰ τῆς διαφθορᾶς τῆς ἐγγχωρίου διοικήσεως καὶ τῆς ἀστυνομικῆς πιέσεως, ἣν ὑπελάμβανε πρότερον ὡς ἀνάγκην, ἀπῆτει μόνιμους ἐγγυήσεις πολιτικῆς ἀναμορφώσεως, καὶ θεσμούς ἀντὶ ἀτόμων. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν καλλίστων ῥωσικῶν συνταγμάτων ἐσχηματίσθησαν ἔδραι ἐλευθέρων τεκτόνων, καὶ κατόπιν, ὅτε αὗται διελύθησαν καὶ ἀπηγορεύθησαν, μυστικαὶ ἐταιρίαι σκοποῦσαι τὴν εἰς συνταγματικὴν μοναρχίαν μεταβολὴν τῆς Ῥωσίας. (1)

Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1817, ὅτε ὁ Παῦλος Πέστελ ἔδρυσεν τὴν πρώτην μυστικὴν πολιτικὴν ἐταιρίαν, « τὸν Σύλλογον τῆς Σωτηρίας, » μετὰ τοῦ συνταγματάρχου τῆς σωματοφυλακῆς Μουραβιέφ, τοῦ Τρουβετσκόη καὶ ἄλλων, τὸ ἄνθος τῆς ῥωσικῆς νεολαίας, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ στρατοῦ εἶχον ἀσπασθῆ τὰς τάσεις τῶν νεωτεριστῶν. Οἱ δὲ δισταγμοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν τῇ ἀνατολικῇ πολιτικῇ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ πρίγκηπος Μέττερνιχ ἐξάρτησις αὐτοῦ ἐξήπλωσαν τὴν δυσἀρεσκίαν εἰς κύκλον εὐρυνόμενον ὁσημέραι. Ὁ Σύλλογος ἔλαβε τὴν πολύσημον ἐπωνυμίαν « Ἐταιρία τῆς κοινῆς εὐημερίας, » καὶ δημοκρατικαὶ τάσεις ἀνεφύησαν παρὰ ταῖς συνταγματικαῖς. Πέστελ, ὁ ὁρμητικώτατος καὶ εὐφυέστατος τῶν συνωμοτῶν, ἐδήλωσεν ὅτι προὔτιμα πάντων τῶν ὑπαρχόντων πολιτευμάτων τὴν δημοκρατίαν, κατὰ δὲ τὰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ἐγένοντο τὸ 1825 μετὰ τῶν ῥωσικῶν καὶ τῶν πολωνικῶν μυστικῶν ἐταιριῶν ἐξεπροσώπησε μεθ' ὅλου τοῦ θάρρους τὴν ἰδέαν τῆς δημοκρατίας. Ἦν ἐκ τῶν ἀγρίων ἐκείνων καὶ οὐδὲν εὐλαβουμένων φύσεων, αἵτινες φαίνονται προωρισμέναι ἢ διὰ τὸν ὕπατον κολοφῶνα τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου, ἢ διὰ τὴν εἰρκτὴν καὶ τὸ κάτεργον· ὀλίγον δὲ ἔλειψε νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ πρώτου. Τὸ μυστικὸν τῆς ἐταιρίας ἐφυλάχθη κάλλιστα· καὶ τοὶ δὲ ὑπόνοιά τις περὶ ἐπικρατούσης δυσἀρεσκείας ἐτάραξε τοὺς κυβερνητικοὺς κύκλους, δὲν ἀνεκαλύφθησαν ὅμως τὰ ἀληθῆ ἔχνη τῶν συνωμοτῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὅστις πανταχοῦ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ εἶχεν ἰχνηλατήσει καὶ καταδιώξει τὴν ἐπανάστασιν, καὶ

(1) Ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων ῥώσου Δεκεμβριανέυ. Ἐν Λειψίᾳ, παρὰ τῷ Irtschel, 1869, σελ. 32.

ἔπου ἔτι αὕτη περιεβάλλετο τὸν ἁβῶν τύπον τῶν γερμανικῶν μαθητικῶν συλλόγων, μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ ἔμαθεν ἐν Ταϊγανίῳ, ὅτι εὐρεία συνωμοσία εἶχεν ἐξυφανθῇ ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ κράτους, ὅτι μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ του εἶχε μολυνθῇ ὑπὸ τῶν νέων ἰδεῶν, καὶ ὅτι οἱ τῆς μεσημβρίας συνωμόται εἶχον ἀποφασίσει ἐν συμβουλίῳ νὰ δολοφονήσωσιν αὐτόν. Ἐπὶ τῆς θανασίμου του κλίνης ἔγνω τὸ ἔωλον τῶν τέως ἐνεργειῶν αὐτοῦ, καὶ ἐνόησεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις, ὃ διαρκῆς τῆς ζωῆς του τρόμος, ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἁγίαν Ῥωσίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος εἶχε παράσχει ἀφορμὴν καὶ πρόφασιν εἰς ἔκρηξιν στάσεως, ἀφείς ἐν ὁλεθρίᾳ ἀβεβαιότητι κυμαινόμενον τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς, καὶ οὐδὲ κατ' αὐτὰς τὰς ἐσχάτας στιγμὰς του ὑποδείξας τὸν μέλλοντα αὐτοκράτορα μεταξὺ τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Νικολάου.

Ὁ Κωνσταντῖνος, διατελὼν ὑπὸ τὸ κράτος ἀνυπολογίστων καὶ βαρυθύμων χιμαιρικῶν ἰδεῶν, εἶχεν ἤδη ἐπανειλημμένως ἐκφράσει καὶ βεβαιώσει τὴν ἀποστροφὴν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀγνώμον ἔργον τοῦ κυβερνᾶν. Διαζευχθεὶς τῆς ἐκ Κόβουργ πρώτης αὐτοῦ συζύγου, εἶχε νυμφευθῇ τὴν πολωνίδα Ἰωάνναν Γρουτζίνσκαν, ἐνῷ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἀπέκλειε ῥητῶς τῆς διαδοχῆς τὰ τέκνα τοιοῦτου ἀσυμφύλου γάμου· τέλος δὲ εἶχεν ἐπισημότατα παραιτηθῇ τοῦ ῥωσικοῦ στέμματος δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀπὸ 14 Ἰανουαρίου 1822. Ἀλλὰ τὸ παράδοξον αὐτὸ διάδημα τοῦ μεγάλου δουκὸς δὲν εἶχε γείνει γνωστὸν οὔτε παρὰ τῷ λαῷ οὔτε ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ οἰκογενείᾳ, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἀναποφάσιτος ὡς ἦτο, ἀνέβαλε πλέον τοῦ ἔτους τὸ νὰ καταστήσῃ ἐπίσημον τὴν ὅλως ἰδιαιτέραν δῆλωσιν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Μόλις τὸ θέρος τοῦ 1823 διέταξε νὰ συνταχθῇ ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλαρέτου ἐπίσημον ἔγγραφον περὶ τῆς παραιτήσεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ νὰ κατατεθῇ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῆς Μόσχας· καὶ ὅτε ὁ Φιλάρετος ὑπέδειξε τὸ σπουδαῖον τοῦ γεγονότος καὶ τοὺς ἐκ τῆς μυστικότητος κινδύνους, συνήνεσεν ὁ Τσάρος νὰ κατατεθῶσιν ἀντίγραφα τοῦ σπουδαιωτάτου ἐγγράφου εἰς τρία ἔτι ἄλλα μέρη, ἦτοι εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Γερουσίας, τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους καὶ τῆς

Συνόδου. Τὸ παραδοξότατον ὁμως πάντων ἦτο, ὅτι ὁ εἰς διαδοχὴν προωρισμένος μέγας δοῦξ οὐδόλως εἶδε τὸ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ ἀποφασίζον ἔγγραφον. Εἶχε μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1819 ὑπαι-
νιχθῇ ὁ Τσάρος μεταξὺ λόγων, ὅτι ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς ἤθε-
λεν εἶναι ὁ διάδοχος του· ἀλλ' ὁ Νικόλαος, ἀνατεθραμμένος διὰ τὸ
στρατιωτικὸν στάδιον καὶ οὐδόλως τέως σκεφθεὶς περὶ ἔργων κυβερ-
νήτου, ἐταράχθη μᾶλλον ἢ ἐχάρη ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ἐκείνης, ἀνί-
κανον ἑαυτὸν ὑπολαμβάνων πρὸς τὸ ὑψηλὸν αὐτὸ ἔργον. Τὰ πράγ-
ματα ἔμειναν οὕτως ἔχοντα μετὰ τοὺς ὑπαινιγμοὺς ἐκείνους. Τὸ
ἀγαπῶν τὴν μυστικότητα πνεῦμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠρέσκετο εἰς τὴν
ἐπικρατοῦσαν ἀθεβαιότητα, ὅτε δὲ ὁ πρίγκηψ Γάλιτσιν παρέστησεν
αὐτῷ μετὰ παρρησίας, πόσον ἀκροσφαλὴς ἦτο ἡ ἐν τῷ κρυπτῷ διά-
θεσις τῆς τύχης ὁλοκληροῦ κράτους, ἀπήντησεν ὁ Τσάρος: « Ἄς
ἀφήσωμεν τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν θεόν. θὰ διατάξῃ βεβαίως τὰ πράγ-
ματα κάλλιον ἡμῶν τῶν ἀσθενῶν θνητῶν ».

Ἄλλ' ἦτο πάντῃ ἄτοπος ἡ εἰς τὸν θεὸν ἐκείνη πεποίθησις, καὶ
αἱ πρῶται εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡμέραι κατέδει-
ξαν, ὅποιαν σύγχυσιν καὶ ταραχὴν προῤῥένησεν ὁ ἄγγελος ἐκεῖνος,
εἰς οὗ τὰ θυλάκια εὗρέθησαν δύο ἰδιόγραφοι προσευχαί μετὰ γραφι-
κῶν ῥητῶν. Μόλις ἀφίχθέντος τοῦ πενθίμου ἀγγελήματος εἰς Βαρσο-
βίαν, ἔσπευσεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ προσφέρῃ ὄρκον πίστεως εἰς τὸν
Νικόλαον· ὅτε δὲ μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασεν ἡ εἰδήσις εἰς Πετρούπο-
λιν, ἔσπευσε πάραυτα ὁ Νικόλαος νὰ ὁμώσῃ ἐπίσης πίστιν εἰς τὸν
ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον. « Ὅστις δὲν μὲ μιμηθῇ, » εἶπε, « καὶ δὲν
ὁμώσῃ πίστιν εἰς τὸν πρεσβύτερόν μου ἀδελφόν, εἶνε ἐχθρὸς μου καὶ ἐχ-
θρὸς τῆς πατρίδος ». Ἐξήχθη τότε τῶν ἀρχείων τοῦ Συμβουλίου τοῦ
κράτους τὸ ἀποδεικνῶν ἐπισήμως τὴν παραίτησιν τοῦ Κωνσταντίνου
ἔγγραφον· ἀλλ' ὁ Νικόλαος οὐχ ἤττον ἐπέμεινε μὴ πιστεύων εἰς τὴν
παρεχομένην αὐτῷ ἀρχήν, καὶ δηλώσας ἐγγράφως τε καὶ προφο-
ρικῶς ἐνώπιον τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὅτι τὰ ἔγγραφα
ἐκεῖνα ἦσαν ἤδη αὐτῷ πρὸ πολλοῦ γνωστά, διέταξε τὸ Συμβούλιον
καὶ τὸν στρατὸν καὶ τὴν ὑπαλληλίαν νὰ ὁμώσωσι πίστιν εἰς τὸν
ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ἐκδοὺς ἐπίσης ῥητὴν διαταγὴν, ὅπως τὸ
αὐτὸ γεῖνη πανταχοῦ τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εὐ-

ρίσκετο ἔτι ἐν Βαρσοβία, ἤρξατο περίεργός τις διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, καὶ «διεδραματίσθη,» κατὰ τὴν ἐπίσημον ἔκθεσιν τοῦ βαρῶνος Μοδέστου Κόρφ, «πρωτοφανές τι φαινόμενον, καθ' ὃ οἱ δύο εὐγενεῖς ἀδελφοὶ ἤριζον περὶ παραιτήσεως τῆς ἀρχῆς, ἐνῷ συνήθως περὶ καταλήψεως αὐτῆς ἀναγράφει αἱματηροὺς ἀγῶνας ἡ ἱστορία.»

Ὁ Νικόλαος ἐξώρκισε τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφὸν νὰ ἀποφασίσῃ τέλος περὶ τῆς τύχης του· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀπαντῶν μετὰ τινος ὑπεκφυγῆς, ἐδήλωσεν ὅτι ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀπόφασίν του, ἤρνεϊτο ὅμως νὰ μεταβῇ εἰς Πετρούπολιν. Ἐν τούτοις ὁ τρίτος ἀδελφὸς Μιχαὴλ μετέβαινεν ἐκ Πετρουπόλεως εἰς Βαρσοβίαν καὶ ἐντεύθεν εἰς Πετρούπολιν, ἤκιστα κατὰ βάλος γινώσκων τί νὰ σκεφθῇ καὶ τί νὰ πράξῃ· μέριμνα δὲ πανταχοῦ, καὶ ἄσκοποι ὁδοιπορίαι, καὶ οὐδεὶς ὁ καθορῶν τί τὸ πρακτέον. Ἐνεκα τῶν μακρῶν ἀποστάσεων καὶ τῶν κακῶν συγκοινωνίας μέσων παρετάθη ἡ σύγκυσις ἐκείνη τῆς μεσοβασιλείας· ἐπὶ τέσσαρας ὅλας ἐβδόμαδας, αἵτινες ἐξηλείφθησαν πάντως μετὰ ταῦτα διὰ προκηρύξεως, διατασσούσης ὅτι ἡ Α'. Δεκεμβρίου, ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ᾗν καὶ ἡ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Νικολάου εἰς τὸν θρόνον. Μόλις δὲ τὴν 24 Δεκεμβρίου μετὰ μεσημβρίαν ἀφίκετο τοῦ Κωνσταντίνου τὸ τελεσίγραφον εἰς Πετρούπολιν, περιλαμβάνον ἐπίσημον καὶ ὀριστικὴν παραίτησιν.

Ὁ Νικόλαος ἀπεφάσισε τότε νὰ θέσῃ ἐν τάχει τέρμα εἰς τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην ἔντασιν τῶν πραγμάτων· ἐγνώριζε δέ, ὅτι τὰ πνεύματα ἦσαν λίαν ἠρεθισμένα ἐν Πετροπόλει. Τὴν πρωίαν τῆς 24 ἦλθεν ἐπιστολὴ τοῦ Δῆμιτς, ἐμπόστου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐπιγραφομένη «λίαν κατεπείγουσα,» ἐν ᾗ κατηγγέλλετο ἡ ὑπαρξὶς τῆς ἐπαναστάσεως, ἐχούσης τὸ κέντρον αὐτῆς ἐν Πετροπόλει, ἐν τῇ Β'. στρατιᾷ. Ἡ κατάθεσις δὲ συνωμότητος τινός, ἐνόματι Ῥοστόφτσωφ, ὃν ἀποκαλεῖ «εὐγενῆ νέον» ὁ Κόρφ, ἠῤῥησεν ἔτι μᾶλλον τοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων φόβους, καὶ κατέδειξε μείζονα τὴν ἀνάγκην ταχείας ἀποφάσεως. Ὁ Σπεράνσκις διετάχθη νὰ συντάξῃ νέαν προκήρυξιν, ἀναπτύσσουσαν τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεως τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Νικολάου, ἡ πρωίᾳ δὲ τῆς 26 ὤρίσθη ὡς ἡμέρα τῆς νέας τοῦ στρατοῦ ὀρκωμοσίας.

Οἱ συνωμῶται ἐν τούτοις εἶχον προσπαθήσει νὰ καρπωθῶσι τὸ εὖνουν τῶν περιστάσεων. Καὶ ἡ μὲν πλειονοψηφία ἐφοβήθη νὰ προβῇ εἰς τὰ ἔσχατα, εἰς δολοφονίαν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου, εἰς δὲ τῶν ἀγριωτέρων συνωμοτῶν ὁ Καχόφσκις ἀνέκραξε δυσθύμως: «Μετὰ τῶν φιλανθρώπων τούτων οὐδὲν δύναται νὰ γείνη· πρέπει ἀπλουστάτα νὰ φονεύσωμεν, καὶ οὐδὲν ἄλλο!» Οὐχ ἦττον ὁμως συνεφωνήθη τὴν 24 Δεκεμβρίου παρὰ τῷ πρίγκηπι Όβολένσκη νὰ ἀρνηθῶσιν ὅρκον πίστεως εἰς τὸν μέγαν δοῦκα Νικόλαον, ἐπὶ προφάσει σεβασμοῦ πρὸς τὰ δίκαια τοῦ Κωνσταντίνου, νὰ συναγάγῃσι τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Γερουσίας, καὶ κηρύττοντες τὸν θρόνον χηρεύοντα νὰ ἀνακηρύξωσι πενταμελῆ προσωρινὴν κυβέρνησιν. Ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ἐνόπλου δυνάμεως ἐξελέχθη ὁ πρίγκηψ Τρουβετσκόη. Κατὰ κακὴν τῆς ἐπαναστάσεως μοῖραν ὁ τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἀποτελὼν κραταῖος ἀνὴρ Πέστελ διέμενε μακρὰν ἐν Μεσημβρίᾳ, ὁ δὲ Τρουβετσκόη οὔτε κατὰ τὴν ψυχικὴν δύναμιν οὔτε κατὰ τὴν μεγαλοφυΐαν ἠδύνατο νὰ μετρηθῇ πρὸς αὐτόν. Τὰ ληφθέντα μέτρα κατῆλεγχον ἀβεβαιότητα, σύγχυσιν καὶ ἀνυπομονησίαν, πανταχόθεν δὲ ἠκούετο ἡ φωνή: «Πρέπει τέλος νὰ ἀρχίσωμεν! πρέπει καὶ νὰ πράξωμεν».

Ἀλλὰ μόνῃ αὐτῶν πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἄσκησις τῶν στρατιωτῶν εἰς χειρισμὸν τῆς λόγχης. Ὁ Νικόλαος δὲν ἦτο ἀγαπητὸς παρὰ τοῖς κοινοῖς τῶν ἀνθρώπων ἔνεκα τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ αὐστηρότητος. Παρέστησαν δὲ οἱ συνωμῶται εἰς τὸ εὐπιστον πλῆθος, ὅτι ἦτο σφετεριστής, καὶ ὅτι διέταξε τὴν κάθειρξιν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου καὶ Μιχαήλ. Περί χρημάτων καὶ τοῦ ἐν Ῥωσίᾳ παντοδυνάμου ἐλατηρίου — τοῦ οἰνοπνεύματος — ἀρκοῦσα εἶχε γείνει φροντίς· ἵνα δὲ πληρωθῇ καὶ διὰ τινος συγκεκριμένης εἰκόνος ἡ περιωρισμένη τῶν κοινῶν στρατιωτῶν διάνοια, παρεστήθη αὐταῖς, ὅτι τὸ ζητούμενον σύνταγμα ἦν ἡ σύζυγος τοῦ μεγάλου δούκους Κωνσταντίνου. Αἱ σκευωρίαι αὗται δὲν ἔμειναν χωρὶς ἀποτελέσματος. Τὴν πρωΐαν τῆς 26 ἀνεγνώσθη ἡ προκήρυξις τοῦ Σπεράνσκη, καὶ ἤρξατο ἡ ὀρκωμοσία. Καὶ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ὤμοσεν ἡσύχως τὸ σύνταγμα τῆς Μόσχας ὁμως ἠρνήθη νὰ ὁμόσῃ τὸν νέον ὅρκον, προφασιζόμενον τὴν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον πίστιν, καὶ ὁδηγούμενον ὑπὸ

τῶν συνωμοτῶν κατηυθύνθη εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Γερουσίας. Σχηματισθὲν ἐκεῖ εἰς τετράγωνον, ἀπέκρουσεν ἐπίθεσίν τινα τῆς ἐφίππου φρουρᾶς· οἱ δὲ στρατιῶται τοῦ ναυτικοῦ καὶ τρεῖς λόχοι τῶν ἐπιλέκτων σωματοφυλάκων ἔσπευσαν πάραυτα ἐκεῖσε, ἵνα βοηθήσωσι τοὺς στασιώτας.

Πλείους τῶν δισχιλίων στρατιωτῶν καὶ πολλὸς ὁμιλος παταγούντων πολιτῶν εἶχον συναθροισθῆ ἐπὶ τῆς πλατείας, ἀλλ' ὁ ἐκλεχθεὶς δικτάτωρ οὐδαμοῦ εὐρίσκετο· ἐκστάς πάντῃ τῶν φρενῶν, εἶχε κρυβῆ. Οὕτως ἔστερήθησαν οἱ ἐπαναστάται ἐνιαίας διευθύνσεως, καὶ ἐνῶ πάντες διέτασσον καὶ ἐφώναζον συγχρόνως, ἡμέλησαν τῆς δόθεισης αὐτοῖς εὐκαιρίας, ὅπως προσβάλωσι τὰ χειμερινὰ ἀνάκτορα· οἱ δὲ στρατιῶται, οἵτινες ἴσταντο κατ' ἀνάγκην ὄρθιοι, τὴν στολὴν αὐτῶν μόνον φέροντες, ἐνῶ τὸ φύχος ἦν δέκα βαθμῶν ὑπὸ τὸ μηδὲν καὶ ὀριμύτατος ἔπνεεν ὁ ἐξ ἀνατολῶν ἄνεμος, ἠρκέσθησαν ἀποκρούοντες τὰς προσβολὰς τῆς ἐφίππου φρουρᾶς διὰ τῶν ἀκτηρίδων καὶ τῆς λόγχης, ἢ ζητωκραυγούντες ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς συζύγου του.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐκέρδησε καιρὸν ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, ὅπως συναθροίσῃ τὸν πιστὸν στρατὸν πρὸ τῶν χειμερινῶν ἀνακτόρων καὶ τοῦ μεγάρου τῶν Γενικῶν ἐπιτελῶν. Τὸ σύνταγμα τοῦ Πρεσβρασένσκη ἐσχημάτισε τετράγωνον πρὸ τῆς λεωφόρου τοῦ Ναυαρχείου, παριστῶν, κατὰ τὸ λέγειν αὐτοῦ τοῦ Νικολάου, «τὴν γρανίτειον ἔκφρασιν τοῦ βαθυτάτου συναισθήματος τοῦ καθήκοντος». Οἱ στασιῶται ἔβλεπον ἑαυτοὺς περικυκλουμένους βαθμηδὸν ὑπὸ πυκνῶν στρατιωτικῶν σωματῶν, ἡ δὲ πλάστιγξ ἔκλινεν ὑπὲρ τοῦ Τσάρου. Οὐχ ἤττον πᾶσα περὶ συνδιαλλαγῆς πρότασις ἀπεκρούετο ὑπ' αὐτῶν πεισματωδῶς, καὶ μάταιαι ὑπῆρξαν αἱ παραστάσεις τοῦ στρατηγοῦ Σουχάσνονετ καὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς Μιχαήλ, οἵτινες, διακινδυνεύοντες τὴν ζωὴν αὐτῶν, ἔπνευσαν πρὸς τὸ τυρβάζον καὶ φωνοῦν πληθος καὶ προσεφώνησαν αὐτό. Ὁ στρατηγὸς Μιλοράδοβιτς, γηραιὸς στρατιώτης, οὗτινος εἶχον φεισθῆ αἱ σφαῖραι κατὰ τὸν πρὸς τὸν Ναπολέοντα πόλεμον, ἐπυροβολήθη ἐκ τῶν νώτων ὑπὸ τοῦ Καχόφσκη, ἀποπειραθεὶς νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς στασιαστὰς τὸ καθήκον αὐτῶν· εἰς δὲ τὸν μητροπολίτην Σεραφεῖμ, ὅστις κρατῶν τὸν τίμιον σταυρόν, ἐπορεύθη πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ ἰκέτευσεν αὐτοὺς νὰ

ἐπανεῖλθωσιν εἰς τοὺς στρατῶνάς των, δεχόμενοι τὴν συγχώρησιν τοῦ αὐτοκράτορος, προσεφώνησαν ἐκεῖνοι: « Πήγαινε εἰς τὴν οἰκίαν σου, πάτερ, καὶ δέου ὑπὲρ ἡμῶν καὶ πάντων· ἐδῶ δὲν εἶνε ἡ θέσις σου! »

Ἦτο πρόδηλον, ὅτι μόνον ἡ λογικὴ τῶν τηλεθόλων ἡδύνατο νὰ παραγάγῃ ἐντύπωσιν, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐδίσταζε, καὶ ἐπὶ μακρὸν δὲν κατῴρθου νὰ ἀποφασίσῃ τὴν χρῆσιν τῶν ἐσχάτων μέτρων. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἡμέραν οὐδόλως ἐφάνη ὁ ἀρχαῖος ἥρωες, ὅποιον παριστᾷ αὐτὸν ἡ ἐπίσημος τοῦ Κόρφ ἐκθεσις. Εἶχεν ἤδη διατάξῃ μυστικῶς νὰ παρασκευασθῶσι τὰ ὄχηματα πρὸς φυγὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας· συγκίνησιν δὲ μᾶλλον καὶ ἐγκαρτέρησιν ἡ ἡρωϊσμὸν ἠσθάνετο, ὅτε, μικρὸν πρὶν ἢ καταλίπῃ τὰ χειμερινὰ ἀνάκτορα, παρίστα αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς θῦμα ἐνώπιον τῆς μεγάλης δουκίσσης Μαρίας. « Προσεύχου εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἐμοῦ », ἔλεγεν αὐτῇ, « ἀγαπητῇ μου καλῇ Μαρία. Λυπήθητι τὸν ἀτυχῇ σου ἀδελφόν, ὃν ὥρισαν θῦμα ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν δύο του ἀδελφῶν. Ἐφ' ὅσον ἡδυνήθην νὰ ἀπομακρύνω ἀπ' ἐμοῦ τὸ πατήριον τοῦτο, ἰκέτευσα πρὸς τοῦτο τὴν θεῖαν πρόνοιαν, καὶ ἐπραξά ὅ,τι μοι ὑπηγόρευεν ἡ καρδιά μου καὶ τὸ καθήκόν μου. Ὁ αὐτοκράτωρ μου Κωνσταντῖνος ἀπέβαλε τὸν ὄρκον, ὃν ὥφειλον αὐτῷ ἐγὼ καὶ πᾶσα ἡ Ῥωσία· ἀλλ' ἤμην ὑπήκοός του καὶ χρέος εἶχον νὰ ὑπακούσω. Ὁ ἄγγελος ἡμῶν θὰ εἶνε βεβαίως ὑποχρισθημένος, ὅτι ἐγένετο τὸ θέλημά του, ὅσῳ καὶ ἂν ᾔνε δι' ἐμὲ πικρὸν καὶ φοβερόν. Προσεύξου, προσεύξου εἰς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ δυστυχούς σου ἀδελφοῦ, διότι ἔχει ἀνάγκην αὐτῆς τῆς παρηγορίας, καὶ οἴκτειρε αὐτόν! » Τοιαῦτα φρονήματα ἦσαν βεβαίως πάντῃ ἀκατάλληλα, ὅπως ἐπιβάλωσιν εἰς ἐξηγριωμένον στρατιωτικὸν ὄχλον.

Ἡμέρα Δεκεμβρίου εἶνε λίαν βραχεῖα κατὰ τὰς ὑπερβορεῖους χώρας, περὶ τὴν τρίτην δὲ ὥραν μετὰ μεσημβρίαν εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἐπερχόμενον τὸ σκότος. Οἱ στασιασταὶ στρατιῶται ἦσαν πάντοτε συνηθροισμένοι περὶ τὸ μνημεῖον Πέτρου τοῦ Μεγάλου· ὁ δὲ κατὰ τὴν προσέγγισιν τοῦ πιστοῦ στρατοῦ διαλυθεὶς ὄχλος ἐπανεκαμψεν ἄμα τῷ σκότει. Οὕτως εἶχεν ἔτι πιθανότηας ἐπιτυχίας ἡ στάσις. Ὅτε τέλος ἀπεφάσισεν ὁ Τσάρος νὰ διατάξῃ τὴν προσέλα-

σιν τῶν τηλεβόλων, ἔλειπον σφαῖραι, καὶ ὅτε προσηνέχθησαν τὰ πολεμεφόδια, δὲν κατώρθωσε πάλιν ὁ Νικόλαος νὰ δώσῃ τὸ ὀριστικὸν πρὸς πυροβολισμὸν πρόσταγμα. Οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, παρὰ τοῖς πυροβολισταῖς κατεφαίνοντο ὑποκτα συμπτώματα, καὶ τινες αὐτῶν συνετάχθησαν τοῖς ἐπαναστάταις. Δραστήριοι ὅμως καὶ ἐνεργοὶ ἄνδρες ἐπετέθησαν τότε εἰς τὸν Τσάρον, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸ κινδυνῶδες ἐκεῖνο θέαμα, καὶ νὰ μὴ χαρίσῃ πλέον καιρὸν σκέψεως εἰς τὸν λαόν. Ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος τοῦ Βύρτεμβεργ κατετρύχετο ὑπὸ ἀνυπομονησίας ἐπὶ τῷ περιφόβῳ ἐκείνῳ δισταγμῷ τοῦ Τσάρου· ὁ δὲ στρατηγὸς Τόλλ ἀνέκραξε: « Μεγαλειότατε, ἢ διατάξατε νὰ καθαρισθῇ διὰ μύδρων ἢ πλατεῖα, ἢ παραιτηθῇτε τοῦ θρόνου! » Καὶ ὅμως ἅπαξ ἔτι διέταξεν ὁ Τσάρος νὰ προτραπῇ εἰς διάλυσιν τὸ πλῆθος· ὅτε δὲ ὁ στρατηγὸς Σουχάσσανετ ἀνῆνεγκεν αὐτῷ, ὅτι: « οἱ παράφρονες ἀπαιτοῦσι σύνταγμα, » ἀνύψωσε τοὺς ὤμους καὶ ἔδωκε τὸ πρόσταγμα εἰς πυροβολισμὸν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεκάλεσεν αὐτό. Τέλος διέταξε νὰ γεμίσωσιν ἄνευ σφαιρῶν, καὶ ἀντήχησεν ὁ πρῶτος τῶν τηλεβόλων κρότος· ἀλλ' οἱ στασιῶται δὲν ἠπατήθησαν, καὶ ὅτε ἔτι αἱ πρῶται σφαῖραι, ἱπτάμεναι ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς των, ἐνεπήχθησαν εἰς τοὺς τοίχους τοῦ μεγάρου τῆς Γερουσίας, ἀπήντησαν διὰ βροντώδους ἀλαλαγμοῦ! Τότε ἐγέμισαν διὰ μύδρων καὶ ἐσχόπευσαν κατὰ μέσον τοῦ τετραγώνου τοῦ συντάγματος τῆς Μόσχας. Πυροβολιστὴς τις ἠρνήθη σταυροκοπούμενος, ἀλλ' ὁ λοχαγὸς Βακούνιν ἔλαβεν αὐτοῦ τὸ ἑναύσμα ἀπὸ τῆς χειρός, ὁ Νικόλαος προσέταξε: Πῦρ! καὶ οἱ μύδροι ἐχαλαζοβόλησαν τὰ πυκνὰ πλῆθη. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε στιγμιαῖον καὶ φοβερόν. Οἱ στασιασταὶ διεσκορπίσθησαν ὡς κονιορτός, φεύγοντες διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Κατέργων καὶ ὑπεράνω τοῦ Νέβα, ἀλλὰ τὸ ἱππικὸν ἐδίωκεν αὐτοὺς κατὰ πόδας, αἱ δὲ σφαῖραι τοῦ ἐπελαύνοντος πυροβολικοῦ διέθραυσαν τὸν πάγον τοῦ ποταμοῦ καὶ παρείχον ὑγρὸν τάφον εἰς τοὺς φυγάδας. Ἐντὸς ὀλίγου ἦν ἡρεμος πάλιν ἡ πόλις, καὶ ὁ Νικόλαος ἀνεγνωρισμένος αὐτοκράτωρ πασῶν τῶν Ῥωσιῶν. Δικαίως δὲ ἡδύνατο νῦν, φρονεῖ ὁ Κόρφ, νὰ προσαρτήσῃ τὴν φράσιν: Ἐλέω Θεοῦ εἰς τὸ ἀξίωμα του, διότι ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ εἶχε μεγάλως φρουρήσει αὐτὸν κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην. Τὸ μέλλον καταπληκτικοῦ κράτους

ἔσται ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς· ἂν δὲ ὁ Πέστελ κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ Τρου-
βετσκόη, κρυθέντος κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ κινδύνου, οἱ στυγνοὶ τοῦ
Τσάρου φόβοι ἤθελον ἀληθεύσει, ὁ δὲ Κύριος Κόρφ οὐδεμίαν ἤθελε
λάβει ἀφορμὴν νὰ ἐκφέρῃ τὰς εὐλαβεῖς αὐτοῦ ἱστορικοφιλοσοφικὰς
σκέψεις.

Δυσκόλως ὅμως δύναται τις νὰ λυπηθῇ ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῆς ἐπα-
ναστάσεως. Ἡ τύχη τῶν Δεκεμβριανῶν, τῶν νέων ῥώσων εὐγενῶν
καὶ στρατιωτικῶν, οἵτινες εἶχον μετὰσχει τῆς ἐπαναστάσεως, ὑπῆρ-
ξε βεβαίως σκληροτάτη· διότι ἔπεσον εἰς χεῖρας δυνάμεως ἥκιστα
μεγαλοθύμου, καὶ ὁ Τσάρος δὲν ἐσυγχώρησεν αὐτοῖς, ὅτι ἐπὶ μίαν
στιγμὴν τοὺς ἐτρόμαξεν. Οὕτω δὲ ἀπέτισαν ἐπὶ τῆς ἀγχόνης καὶ ἐν
τῇ εἰρκτῇ, ἐν ἐλσεινότητι καὶ ἐξορίᾳ τὸν ὑπὲρ τοῦ ἰδανικοῦ ἐνθουσια-
σμὸν αὐτῶν. Ἀλλὰ θὰ ἦσαν ἄρά γε ἱκανοὶ νὰ περιβάλωσι σάρκα
καὶ μορφήν εἰς τὴν πολιτικὴν ἰδέαν, ἣν ἐπέδιωκον; εἶχον ἄρά γε
ἀσφαλές τι ἔρεισμα παρὰ τῷ λαῷ, βαθέως ἐρριζωμένην δυσαρέσκειαν
τοῦ ῥωσικοῦ ἔθνους, δικαιολογοῦσαν τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων;
Ὅταν τις ἀναλογισθῇ, ὅτι τὰ πλήθη ἔμειναν ἡρεμα, ἀντὶ νὰ ἐγερ-
θῶσιν ὡς εἰς ἀνὴρ κατὰ τῆς δεσποτικῆς καὶ αὐθαιρέτου ἐκείνης πρά-
ξεως, ἥτις καθίστα αὐτὰ ἀντικείμενον ἐμπορικῆς συναλλαγῆς μεταξὺ
τοῦ γαλινοτάτου αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους τῶν δύο ἀδελφῶν, ὅταν τις
ἀναπολήσῃ τὸ εὐάριθμον σμῆνος πεινῶντων καὶ ῥιγούντων ταραχο-
ποιῶν, τὸν μέγαν ὄμιλον περιέργων, ἀτόλμων καὶ δειλῶν συνω-
μοτῶν, καὶ τὸ πολυάριθμον τέλος εὐλαβῆς πλήθος λαοῦ καὶ στρα-
τιωτῶν, ὅπερ συνωθεῖτο τὴν 26 Δεκεμβρίου περὶ τὸν τσάρον, ζητοῦν
νὰ ἀσπασθῇ τὴν στολὴν αὐτοῦ ἢ καὶ αὐτὰ του μόνον τὰ πέδιλα, θέ-
λει βεβαίως ὁμολογήσει, ὅτι οἱ Δεκεμβριανοὶ οὔτε τὸν καιρὸν αὐτῶν
εἶχον ἐννοήσει οὔτε τὸν λαόν των ἐγνώριζον, καὶ ὅτι εἶχον ἀπατηθῇ
πιστεύσαντες ἀναγκαίαν τὴν συνταγματικὴν μεταπολίτευσιν ἐν Ῥω-
σίᾳ. Τὸ δυστύχημα αὐτῶν ἦν τὸ ἄωρον ἔτι τῶν περὶ αὐτούς. Περὶ
θετικῶν σκοπῶν τῆς ἐπιχειρήσεώς των εἶχον τὴν αὐτὴν ἀσαφῆ ἐν-
νοίαν, οἷαν καὶ οἱ στρατιῶται, οἱ ὑπὲρ τοῦ συντάγματος ζητωκρα-
γοῦντες καὶ φανταζόμενοι ὅτι ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου.

Εἰς μόνος σκοπὸς ὑπῆρχε τότε, δυνάμενος νὰ προσηλώσῃ τὴν
στρατιωτικὴν καὶ θρησκευτικὴν φιλοδοξίαν τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ· ἀλλὰ

καὶ εἰς μόνος ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν συνωμοστῶν, ὁ καθαρῶς αὐτόν συν-
ειδώς. Ὅτε ὁ Πέστελ, συλληφθεὶς τὴν 26 Δεκεμβρίου ἐν Τουλτσίν,
ἀνεκρίθη περὶ τῆς μελετωμένης προσωρινῆς Κυβερνήσεως, ἐδήλωσεν,
ὅτι τὸ σκοπούμενον αὐτῆς μέλημα ἦτο ἡ δι' ἐξωτερικῶν πολέμων
προσῆλωσις τῶν συντεταραγμένων πνευμάτων, καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀνί-
δρουσις τῶν παλαιῶν δημοκρατιῶν.

Δὲν πλανᾶται δέ τις, παραδεχόμενος, ὅτι τοιαύτη δῆλωσις ἐνε-
ποίησε βαθυτάτην ἐντύπωσιν εἰς τὸν νικητὴν τῆς 26 Δεκεμβρίου
καθότι ἐν αὐτῷ περιείχετο μομφή τις κατὰ τῆς παρελθούσης καὶ νου-
θεσία περὶ τῆς μελλούσης ἀνατολικῆς πολιτικῆς τοῦ Τσάρου.

Οὕτω μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς στρατιωτικῆς στάσεως ἐν Πέτρου-
πόλει ἀνεφύη τὸ φοβερόν ζήτημα, πῶς ὁ Νικόλαος ἤθελε χρησιμο-
ποιήσει ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτοῦ πολιτικῇ τὰ ἐκ τῶν παθημάτων δι-
δάγματα. Ἡ στάσις αὕτη, εἶπεν ὁ Νικόλαος εἰς τὸ διπλωματικόν
σῶμα, «εἶνε οἰκογενειακὴ ὑπόθεσις, κατ' οὐδὲν ἐνδιαφέρουσα τὴν Εὐ-
ρώπῃν (*c'est une affaire de famille avec la quelle l'Europe n'a rien à démêler*)», ἀλλ' ὅξυδερκεῖς ὁμῶς πολιτικοὶ κατενόουν, ὅτι
αἱ συνέπειαι τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἤθελον ὑπερβῇ τὰ ἐσωτερικὰ τῆς
Ῥωσίας πράγματα. Ἄν ὁ Τσάρος ἐπεθύμει νὰ προλάβῃ ἐπανάληψιν
τῆς στάσεως, ὧφειλε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ναπολεόντειον πρόγραμμα, ὅπερ
ὁ Πέστελ εἶχε καθομολογήσει πρὸ τῶν δικαστῶν αὐτοῦ, ἀντιπερι-
σπῶν διὰ δόξης καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων τὸν ἐν Ῥωσίᾳ ἀναθρασμόν.

Ὁ Νικόλαος δὲν ἦτο ἐλεύθερος φιλοδοξίας. Τὸ ἀμφιταλαντευόμε-
νον καὶ διστάζον ἦθος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Μέττερνιχ
ἐξάρτησις αὐτοῦ εἶχον πολλάκις διεγείρει τὴν δυσαρέσκειάν του·
ἦν δὲ προσωπικῶς προκατελλημμένος κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἀρχικαγ-
κελλαρίου, οὗτινος οἱ παλατοὶ ἐχθροί, ὡς ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ
Πότσο Διθόργο, ἤρξαντο πάλιν δραστηρίως ἐνεργοῦντες. Ὁ Μέτ-
τερνιχ, ἐλπίζων ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελεν εἶναι ὁ διάδοχος τοῦ
Ῥωσικοῦ θρόνου, ἦν πάντῃ ἀμέριμνος περὶ τῆς Ἀνατολικῆς πολιτι-
κῆς τῆς Ῥωσίας· γνωρίζων τὸν μέγαν ἐκείνον δοῦκα, ἦν πεπει-
σμένος, ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἤθελε σκοπῆσαι ἐξωτερικῶς μὲν τὴν
διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ἐσωτερικῶς δὲ τὴν τῆς μοναρχικῆς ἰδέας καὶ
τὴν βελτίωσιν τῆς διοικήσεως. «Διὰ τὴν Ῥωσίαν,» εἶλεγε πεποιθό-

τως, ἀρχεται νῦν ἡ ἱστορία, ἀφοῦ ἔληξε τὸ μυθιστόρημα ». Ἀλλ' ἡ ἐν Πετρούπολει ἐπανάστασις καὶ ἡ εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασις τοῦ Νικολάου κατέστρεψαν τὰς ἐλπίδας του. Ἡ βιενναία αὐλὴ ἀπέστειλεν εἰς Πετρούπολιν τὸν ἀρχιδουκὰ Φερδινάνδον τῆς Ἑσθης, ἵνα συγχαρῇ τῷ αὐτοκράτορι ἐπὶ τῇ ἀναβάσει αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον· ὁ δὲ πρίγκηψ Μέττερνιχ ἔδωκεν αὐτῷ τῇ 11 Ἰανουαρίου 1826 ὁδηγίαν περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καθ' ἃς κύριος σκοπὸς προϋτίθετο αὐτῷ « ἡ ὁμοφωνία τῶν δύο αὐλῶν καὶ ἡ συντήρησις καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ καθεστώτος ». συγχρόνως δὲ ἔλαβεν ὁ ἀρχιδουξ μετ' ἑαυτοῦ μακρὰν ἱστορικὴν ἐκθεσιν, ὅπως ἐπανορθώσῃ τὰς ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι ἐσφαλμένας ἰδέας τοῦ Τσάρου. Ὁ τουρκόφιλος λόρδος Στράγγφορντ, ὁ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου διορισθεὶς ἄγγλος πρεσβευτὴς ἐν Πετρούπολει, εἶχεν ὑποβάλλει ἐγγράφους προτάσεις εἰς τὸν πρίγκηπα Νέσσελρωδ, εὐχόμενος, ὅπως ἡ μὲν Ῥωσία ἀποστείλῃ πάλιν τὸν πρεσβευτὴν αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, αἱ δὲ εὐρωπαϊκαὶ αὐλαὶ μεσιτεύσωσιν ἡνωμέναι μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν Ἑλλήνων, χωρὶς ὅμως ἀπειλῆς ἐξαναγκαστικῶν μέτρων. « Ἄν δὲ ἡ Πύλη δὲν ἐνέδιδε, τότε ὁ μὲν τῆς Ῥωσίας πρεσβευτὴς νὰ καταλίπῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ λοιποὶ πρέσβεις νὰ δηλώσωσιν, ὅτι ἐγκατέλειπον εἰς τὴν Πύλην τὰς συνεπείας τῆς δευτέρας ἀναχωρήσεως τοῦ ῥώσου πρεσβευτοῦ ». Εἰς τὰς ἡπίας πάντως προτάσεις ταύτας τοῦ Στράγγφορντ ἐπένευσεν ὁ Μέττερνιχ, καὶ συνέστησεν εἰς τὸν ἀρχιδουκὰ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰς θερμότατα.

Εἰς δὲ τὸν κόμητα Λεβτσέλτερν ἔδωκε τὴν ἐντολὴν « νὰ συσπειρώσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς συναδέλφους του, συνεπείᾳ τοῦ ἀξιοθρηνήτου ἐν Ταϊγανίφ γεγονότος ». Ὁ πρίγκηψ Τρουβετσκόη, ἡ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἀφάνης γενομένη ὑπερτάτη κεφαλὴ τῆς στρατιωτικῆς συνωμοσίας, εἶχε κρυβῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ του πρεσβευτοῦ Αὐστρίας· τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ δεινώσῃ ἔτι τὰς μεταξὺ τῶν δύο αὐτοκρατορικῶν αὐλῶν ἀκροσφαλεῖς ἤδη σχέσεις. Ἀλλ' ὁ κόμης Λεβτσέλτερν, ἐκδοὺς τὸν φυγάδα, προσεπάθησε νὰ ἐξαλείψῃ, διὰ διπλῆς προθυμίας ἀπέναντι τῆς ῥωσικῆς Κυβερνήσεως, τὰς κακὰς ἐντυπώσεις, ἃς εἶχεν ἴσως παραγάγει ἡ μετὰ τῶν ἀποστατῶν σχέσις αὐτοῦ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀνησύχως ἀνεμένετο ἡ

ἄφιξις τοῦ ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου. Οὗτος ἔτυχε μὲν ἐξαιρέτου ὑποδοχῆς, ὅποίας καὶ οἱ ἔκτακτοι ἀπεσταλμένοι τῆς Πρωσίας καὶ Ἀγγλίας, ὁ πρίγκηψ Γουλιέλμος καὶ ὁ δοῦξ Οὐέλλικτων· ἀλλ' ἐν τοῖς εἰρηνικοῖς καὶ καθησυχαστικοῖς λόγοις τοῦ Νικολάου ὑπεφαίνετο πικρά τις δυσπιστία, ἥτις ἐνεποίησε βεβαίως ἐντύπωσιν εἰς τοὺς βαθύτερον μεμυημένους τὰ πράγματα. Τὸν Τσάρον οὐδόλως εἶχον διαλάβει αἱ σχέσεις τῆς βιενναίας αὐλῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ αἱ ἐπὶ τῇ ἀναβάσει τοῦ Κωνσταντίνου ἐλπίδες τῆς Αὐστρίας. Αἱ προθέσεις αὐτοῦ, εἶπεν, ἐν τῷ Ἀνατολικῷ ζητήματι παρεγνωρίσθησαν, ἐνῷ αὐτὸς ἐπεθύμει νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν δυνάμεων. «Καὶ ὅμως πρέπει τὸ πρᾶγμα νὰ τελειώσῃ· ἂν δὲ ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἐνέργεια δὲν εἴνε δυνατή, ἃς μὲ ἀφήσωσιν, εἶπε, νὰ ἐνεργήσω μόνος· ἔχω τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, καὶ εὐκόλως θὰ συνετίσω τοὺς ἀχρείους ἐκείνους.» Κατόπιν δὲ τοιούτων βιαίων ἀπειλῶν, οὐδὲν βεβαίως ἐσήμαινε κατὰ βάθος, ὅτι ὁ Τσάρος ἀπέδιδε σπουδαιότητα «ἐνεκα τῶν συνωμοσιῶν» εἰς τοὺς στενοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς τοῦ πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσίαν, αἵτινες μόναι ἠδύναντο νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἀμφέβαλλε περὶ τῆς τιμότητος τῆς Ἀγγλίας, καὶ ἐξέφρασε περὶ τῶν Ἑλλήνων ἰδέας καθαρῶς νομιμόφρονος πολιτικῆς.

Ὅτε ὁ ἀρχιδουξ προέφερε τὴν λέξιν *Εἰλληνες*, διέκοψεν αὐτὸν ὁ Τσάρος, λέγων· αὐτὸς δὲν ὀνομάζω αὐτοὺς *Εἰλληνας*, ἀλλ' ἀποστάτας, καὶ ὡς τοιούτους οὐδέποτε θέλω βοηθήσει αὐτούς, διότι οὐδ' ἔχω τὸ πρὸς τοῦτο δικαίωμα. Ἀλλὰ μετὰξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς Πύλης ὑπάρχουσιν ἄλλου εἴδους δυσκολίαι. Σήμερον, ὅτε γνωρίζω, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας κατ' οὐδένα λόγον πιστεύει, ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκήσῃ βίαν κατὰ τῆς δυνάμεως ταύτης, θέλω ἐκκαθαρίσει μόνος μου τὴν ὑπόθεσιν ταύτην· καὶ ἂν δ' ἐπέλθῃ ῥῆξις, ὁ ἀγὼν τῆς Ἑλλάδος οὐδέποτε θέλει ἀναμειχθῇ εἰς τὰς μετὰξὺ ἐμοῦ καὶ τῆς Πύλης συμφωνίας. Πλὴν μεθ' ὅλας ἐκείνας τὰς εὐήχους ὑποσχέσεις, ὁ ἀρχιδουξ Φερδινάνδος ἀνεχώρησε μετὰ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι ἐν Πετροπόλει «ἐκ ματαιότητος καὶ περιφρονήσεως τῶν Τούρκων» ἐπεθύμουν ἂν ὅχι τὸν πόλεμον, ἀλλὰ στρατιωτικὴν τινα τοῦλάχιστον διαδήλωσιν κατὰ τῆς Πύλης, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτὴν εἰς εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἦν δὲ ὀρθὴ ἡ πεποιθήσις του αὕτη.

Οἱ περιφρονητικοὶ λόγοι τοῦ Τσάρου περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Κάνιγγ καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Οὐέλλιγκτων, ἦν ἀπεχάλεσε κωμωδίαν (*satire*), δὲν ἐγένοντο βεβαίως ἐν σπουδαιότητι, σκοπὸν δὲ μᾶλλον εἶχον νὰ κρύψωσιν ἀπὸ τῆς αὐστριακῆς αὐλῆς τὴν ἐν τῇ Ῥωσικῇ πολιτικῇ τελουμένην σπουδαίαν τροπὴν. Οἱ Ῥῶσοι ὑπουργοὶ ἀπήντησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου ἐπιδοθεῖσαν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τοῦ Μέττερνιχ δι' ὁμοίου ἐγγράφου, ἐν ᾧ, στυγνίζόμενοι ἐπὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1821 διαφορῶν μεταξὺ Πύλης καὶ Ῥωσίας, κατεδείκνυν, ὅτι οὐδὲν κατωρθώθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διότι ἡ βιενναία αὐλὴ δὲν ἀφῆκε τὸν Τσάρον Ἀλέξανδρον νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου ματαιῶν συζητήσεων. Ἀναφέροντες δὲ περιφρονητικῶς τὰς τοσοῦτον θερμῶς ὑπὸ τῆς Αὐστρίας συνιστωμένης προτάσεις τοῦ Στράγγφορδ, παρστήρουν λίαν αὐταρέσκως, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἦν ἐτοίμη νὰ διαπραγματευθῇ μὲν μετὰ τῆς Ῥωσίας περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος.

Οὕτω δὲ πραγματικῶς ἐγένετο. Ὁ Κάνιγγ εἶχεν ἀποδοκιμάσει τὰ διαθήματα, εἰς ἃ εἶχε προβῇ ὁ Στράγγφορδ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι αὐστριακῆς συμπτύξεως, καὶ ἀπηγόρευεν αὐτῷ νὰ ἐπιληφθῇ διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ γάλλου καὶ τοῦ αὐστριακοῦ αὐτοῦ συναδέλφου. Τὸ «τραγικὸν γεγονός τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου,» ἔγραφεν αὐτῷ, «ἡδύνατο νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἔχνη προηγουμένων συμφωνιῶν καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ νέους συνδυασμούς· τοῦτο δὲ ἐξήρτητο ἐκ τῆς φρονήσεως τοῦ Στράγγφορδ. Δὲν ἔπρεπε νὰ παράσχω εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Γαλλίαν τὴν εὐχαρίστησιν τῆς μετ' αὐτῶν συμπτύξεώς του, καθότι αἱ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀντιπάθειαι τῆς Αὐστρίας καὶ αἱ σκευωρίαι τῆς Γαλλίας ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἑλλάδι ἀντέκειντο ἄντικρυς εἰς τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν. Ὄφειλε μᾶλλον, καθ' ἃ παρηγγέλλοντο αὐτῷ, νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὸν Νέσσελρωδ τὴν ἐπιθυμίαν ἀμοιβαίας ἐμπιστοσύνης, καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν πρότασιν ἰδιαιτῆς συνεννοήσεως μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας». Ἡ ἐπελθοῦσα νῦν τροπὴ, μεθ' ἣν εἶχον λάβει φάσιν τὰ ἀνατολικά πράγματα, ἐμελλε νὰ καταστῇ κρίσιμος· διότι προσήγγιζον ἀλλήλαις αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι, αἵτινες, ἀπόφασιν ἔχουσαι νὰ ἐνεργήσωσι καὶ προβῶσι τολμηρῶς ἐν Ἀνατολῇ, ἥσαν διατεθειμέναι νὰ θυσιάσωσι τὰς ἀπὸ τοῦ Ναπολέοντος διεπούσας τὴν Εὐρώπην ἀρχάς.

Ὁ Κάνιγγ παριστᾶται συνήθως ὑπὸ τοῦ Μέντερνιχ ὡς «ἀπλοῦς ῥήτωρ καὶ ἀμαθὴς πολιτικός». «Δὲν εἶνε πολιτικός ἀνὴρ,» παρατηρεῖ ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος, «καὶ οὐδέποτε θὰ γείνη τοιοῦτος· διότι τὸ πνεῦμά του ἀρέσκεται ἐπανιστάμενον κατὰ τῶν κανόνων τῆς πείρας. Εἶνε ὁμῶς στωμύλος καὶ ἐπαγωγός, καὶ γνωρίζει νὰ ἀποφεύγῃ τὰ ὀχληρά· διὰ τοῦτο δὲ ἔκυψε πρὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ θωπεύει αὐτήν. Ἄλλ' ἔπραξε τοσαῦτα ὑπὲρ τῆς φιλελευθέρου μερίδος, ὥστε αὕτη ἔχει ἀξιώσεις ἔτι μειζόνων παραχωρήσεων». Ἡ ἰδέα δὲ αὕτη, περὶ τῆς συγκαταβάσεως τοῦ Κάνιγγ ἀπέναντι τοῦ πνεύματος τῶν καιρῶν, ἐπαναλαμβάνεται πολλάκις ἐν τῇ μεταξὺ τοῦ Μέντερνιχ καὶ τοῦ παρὰ τῇ αὐτῇ τοῦ Ἀγ. Ἰακώβου αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ ἀλληλογραφίᾳ, καὶ μετὰ μελαγχολικοῦ ὕφους γίνεται ἐν αὐτῇ λόγος περὶ τῆς ἀπομακρύνσεως τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν τῶν ἡπειρωτικῶν δυνάμεων καὶ τῆς περὶ τὴν εὐνοίαν τῶν ἐλευθεροφρόνων σπουδῆς τοῦ Κάνιγγ. Αἱ κατὰ τῆς παλινρωτικῆς ἐν Ἰσπανίᾳ πολιτικῆς ἔντονοι ἐνέργειαι τοῦ ἁγγλοῦ πολιτικοῦ καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν δημοκρατικῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἀμερικῆς ἐνεποίησαν φρίκην εἰς τοὺς νομιμόφρονας πολιτικούς· ἡ δὲ διάσκημος πρόπρσις κατὰ τὸ ἐν Ἀρουίτζ συμπίσιον· «Πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐλευθερία καθ' ὅλον τὸν κόσμον!» διηγείρεν ἀπροκάλυπτον ἀγανάκτησιν. Νῦν ἐπῆρχοντο καὶ κατὰ τὴν Ἀνατολήν ἁγγλικαὶ ἐνέργειαι· ἦν δὲ καὶ τῷ τυφλῷ, ὅλον ὅτι ἡ ἐπὶ τῆς σκηπτικῆς ἐμφάνισις τοῦ Κάνιγγ, ὡς καὶ ἡ τοῦ Λόρδου Βύρωνος εἶχον ἀνυψώσει πολὺ τὸ ἁγγλικὸν ὄνομα ἐν Ἑλλάδι.

Μετὰ τὴν διαμαρτύρησιν κατὰ τοῦ ῥωσικοῦ ὑπομνήματος καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥοδίου γενομένην αἴτησιν ξένης προστασίας, ἐπῆλθε τὸν Αὐγούστον τοῦ 1825, τῇ συνεργείᾳ καὶ ἐπινεύσει τοῦ Λόρδου Ἄρμστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων Ἀδάμς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἠπειλεῖ τὸ Ναύπλιον ὁ Ἰβραῖμ, ἡ πρᾶξις ἐκείνη, δι' ἧς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐνεπιστεύετο τὸ κειμήλιον τῆς αὐτονομίας, ἐλευθερίας καὶ πολιτικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν προστασίαν τῆς μεγάλης Βρετανίας. Οἱ ὁπαδοὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων εἶχον ἡττηθῇ. Κατὰ τὸ ἔτος 1823 σκέψις εἶχε γείνει νὰ παρακληθῇ ὁ Δὸν Μιχαὴλ τῆς Πορτογαλλίας ὅπως δεχθῇ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα· τὸ 1824 εἶχεν ἐμφανισθῇ

ἐν Μεσολογίῳ Διδάκτωρ τις Βιτάλης, ἐνεργῶν ὑπὲρ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ Δουκὸς τῆς Αὐρηλίας· ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀπριλίου 1825 ἐνήργει ὑπὲρ τῆς αὐρηλιανῆς οἰκογενείας ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ ἐν Παρισίοις ἑλληνικοῦ συλλόγου στρατηγὸς Ῥὸς (*Roche*)· ἀλλὰ πάντων αὐτῶν τῶν ἀνάγκοποιῶν αἱ ἐνεργεῖαι ἀπέβησαν ἔωλοι καὶ φροῦδαι. Καίτοι ὁ Ῥὸς δὲν ἐφείδετο χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ὥρολογίων, εἰκόνων τῶν αὐρηλιανῶν περιχέπων καὶ χρήματος ἱκανοῦ, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς ἐμφρόνως λογιζομένους καὶ πονηροὺς Ἕλληνας. Ἐλαθον μὲν τὰ δῶρά του, ἀλλ' ἀφῆκαν αὐτόν τε καὶ τὸν ἀμερικανὸν ἀπεσταλμένον Τάουνσενδ Οὐάσιγκτων διαμαρτυρομένους ἐμπαθέστατα κατὰ τῆς ἐπικαλουμένης τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν πράξεως. Ἐν κρυπτῷ δὲ ἐχαίροντο ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ, ἣν παρήγαγε τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, καὶ τὸ ὑπέγραφον χωρὶς δισταγμοῦ. Χιλιάδες ὑπογραφῶν ἐκάλυψαν αὐτό. Καὶ αὐτὸς ὁ τῶν Γάλλων ὁπαδὸς Γούρας, σφοδρῶς ἐν ἀρχῇ ἀντιστάς, κατεπίσθη τέλος ὑπὸ τῆς συζύγου του, ὅτι πάντῃ ἀβάσιμος ἦτο ἡ διαδιδόμενη κατηγορία, ὅτι ἐπρόκειτο ὀφθῆναι νὰ μεταβληθῇ διὰ τῆς ἀναφορᾶς ἐκείνης ἡ Ἑλλάς εἰς ἀγγλικὴν ἀποικίαν. Οἱ ὁπαδοὶ τῆς Γαλλικῆς ὑποψηφιότητος, ὡς ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κωλέττης, προσέβλεπον μετὰ δυσθύμου ἐγκαρτερήσεως τὴν αὐξουσαν δημοτικότητά τῆς Ἀγγλίας, οἱ δὲ πατριωτικῶς φρονούντες ἠλπίζον, ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἀγγλίαν προσφορὰ τῆς προστασίας ἤθελεν ἐξαγάγει τέλος τὰς δυνάμεις τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀδιαφορίας αὐτῶν. Οὕτω πραγματικῶς ἐμελλε νὰ συμβῇ.

Καὶ ἀπήντησε μὲν ἀρνητικῶς ὁ Κάνιγγ εἰς τὸν κομιστὴν τοῦ περὶ προστασίας ἐγγράφου υἱὸν τοῦ Μιαούλη, δηλώσας αὐτῷ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αἵτησις ἤθελεν ἐμπλέξει τὴν Ἀγγλίαν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, αἱ δὲ δυνάμεις ἤθελον θεωρήσει τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς Ἀγγλίας ὡς παραβίασιν τῶν συνθηκῶν· προσέθηκεν ὅμως τὴν χαρακτηριστικωτάτην συμβουλήν, τοῦ νὰ μὴ τραπῶσιν οἱ Ἕλληνες πρὸς ἄλλην δύναμιν, καὶ ὅσῳ ἐπιμελέστερον ἐφαίνετο ἀποκρούων ἐπισήμως τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν Ἑλλήνων, τοσοῦτω ζωηρότερον ἔχαιρεν εὐδομύχως ἐπὶ τῷ θριάμβῳ ἐκείνῳ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ. Ἔδωκε δὲ πληρεξουσιότητα εἰς τὸν ἀντὶ τοῦ Στράγγφορντ διορισθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν ἐξάδελφόν του Στράγγφορντ νὰ διαπραγ-

ματευθῇ καθ' ὁδὸν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1826 ἡγκυροβόλησεν ὁ ἄγγλος διπλωμάτης ἀντικρὺ τῆς Ὑδρας παρὰ τὰ Περιβολάκια, καὶ ἤρξατο συνδιασκέψεων μετὰ τοῦ Ζωγράφου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Κατεδείχθη δέ, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς οἰκτρᾶς αὐτῶν τότε καταστάσεως, ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν μεσίτευσιν τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῇ Πύλῃ, καὶ παραιτούμενοι μάλιστα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τῆς ἀπαιτήσεως τῆς πλήρους αὐτῶν ἀνεξαρτησίας, νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς ἐλευθερωτέραν τινὰ πολιτικὴν κατάστασιν, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης. Οὕτω δὲ ἡδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ὁ Κάνιγγ, ὅτι ἤθελε διεξαγάγει αἰσίως τὴν μεσιτείαν χωρὶς συνδιασκέψεων καὶ ὀχληρῶν συμπρακτόρων. Ὅσημέραι καθίστατο προδηλότερον, εἰς πόσον εὐνοϊκὴν θέσιν εἶχε περιέλθει τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον διὰ τῆς περὶ προστασίας ἐλληνικῆς αἰτήσεως. Καὶ ὁ Μέττερνιχ δ' αὐτὸς ἀνεγνώριζεν, ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος ἔπρεπε πλέον νὰ ζητηθῇ οὐχὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Περτρούπολει, ἀλλ' ἐν Λονδίνῳ, καὶ ὅτι ἡ Ἀγγλία « εἶχε κερδῆσαι ἐν Ἑλλάδι τὴν θέσιν, ἣν οἱ μὲν σύμμαχοι δὲν κατέλαβον οἱ δὲ Τούρκοι δὲν κατώρθωσαν νὰ κατακτήσωσιν ». Ἐνῷ δὲ προσεπάθει νὰ χωρίσῃ ἀπ' ἀλλήλων τὰ δύο ἀνακτοβούλια, ὧν κυρίως ἐφοβεῖτο τὴν ἐν Ἀνατολῇ ἐνέργειαν, ἐκεῖνα προσήγγιζον καθ' ἑκάστην ἐπὶ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλα. Ἐν μυστικαῖς διαλέξεσι μεταξὺ τοῦ Κάνιγγ καὶ τοῦ ῥώσου πρεσβευτοῦ Λῆβεν εἶχε γεννηθῇ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1825 ἡ ῥωσοαγγλικὴ συμμαχία, τὸ « τερατῶδες ἐκεῖνο προῖον, » οὗτινος τὴν πραγματικότητα δὲν ἡδύνατο νὰ πιστεύσῃ τὸ κατ' ἀρχὰς ὁ Μέττερνιχ. Ὁ Λῆβεν ἀπὸ μακροῦ ἤδη εἶχεν ἐργασθῇ ὑπὲρ τοιαύτης τῶν πραγμάτων τροπῆς, τῇ εἰσηγήσει τῆς πνευματώδους καὶ ἔμφρονος αὐτοῦ συζύγου. Τῇ δὲ 24 Ὀκτωβρίου 1825 προέβη εἰς τοιοῦτον ἐμπιστοσύνης δεῖγμα πρὸς τὸν ἄγγλον ὑπουργόν, ὅποιον ἀπὸ πολοῦ ἤδη χρόνου δὲν εἶχε λάβει ἡ Ἀγγλία παρ' ἡπειρωτικῆς τινος δυνάμεως, καὶ ἐξέφρασεν αὐτῷ τὴν ἐπιθυμίαν, « ὅπως ἐπιληφθῇ ἐκεῖνος τῆς υποθέσεως, διότι ἡ Ἀγγλία ἦν ἡ μόνη δύναμις, ἥτις ἡδύνατο νὰ διεξαγάγῃ αὐτὴν κατ' εὐχὴν. « Τὰ μέλη τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, » ἔγραφεν ὁ Κάνιγγ πρὸς τὸν ἐν Παρίσις φίλον αὐτοῦ Γρανβίλλ τὴν 8 Νοεμβρίου 1825, « δηλοῦσιν ἀλλη-

λοδιαδόχως, ὅτι ἡμεῖς μόνοι δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν αὐτὰ τῆς δυσκόλου των θέσεως». Διὰ τοῦ θανάτου δὲ τοῦ Τσάρου καὶ τῆς δεκεμβριανῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν αὐξήσει ἐτι ἡ ζωηρότης τῶν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας σχέσεων. Ὁ Τσάρος Νικόλαος ἐδήλωσε διὰ τοῦ Νέσσελρωδ, αὐτὸν ἀνεγνώριζεν, ὅτι ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἀνατολῆς μόνον διὰ τῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας συνεννοήσεως ἦτο δυνατὴ, καὶ ὅτι, ἐλπίζων ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην τῆς Ἀγγλίας, ἀπέκρουε τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Αὐστρίας». Ὁ Κάνιγγ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Λῆβεν ἐπὶ τῶν ἐξῆς τριῶν ὅρων: « Ἀθήνη τοῦ παρελθόντος· ἐνδόμυχος ἐμπιστοσύνη μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων· μυστικότης». Ἐν τούτοις κεῖται ἡ γένεσις τῆς ῥωσσοαγγλικῆς συμμαχίας. Στενότερος δὲ τις σύνδεσμος μεταξὺ Πετροπόλεως καὶ Λονδίνου ἐπήρχετο οὕτως εἰπεῖν ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τῶν πραγμάτων. Ἐν μόνον πρὸς τοῦτο διάδημα ἐδέησε νὰ πράξῃ ὁ εἰς προσαγόρευσιν τοῦ νέου Τσάρου ἀποσταλὴς εἰς Πετρούπολιν δούξ Ουέλλιχτων, καὶ οἱ ῥῶσοι πολιτικοὶ ἀπήντησαν αὐτῷ φιλικώτατα. Ὡστε ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο « πᾶντὴ ἀθῶας φύσεως,» ὥς ἐξέλαβεν ὁ Μέττερνιχ. Ὁ σιδηροῦς δούξ ὑπέβαλε τῷ Τσάρῳ τὴν 23 Μαρτίου ὑπόμνημά τι περὶ Ἑλλάδος, καθ' ὃ αἱ εἰρήνευσις ἤθελεν ἐπιτύχει, ἂν ἤνοῦτο ἡ Ῥωσία μετὰ τῆς Ἀγγλίας· αὕτη δὲ ἀνελάμβανε νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ ἀποφασισθησόμενα διὰ τῆς ἐγγυήσεως τῶν ἄλλων τεσσάρων δυνάμεων. Ὁ Τσάρος ὑπεκρίνατο πρὸς τὸν ἄγγλον πληρεξούσιον τὴν αὐτὴν περὶ τῶν Ἑλλήνων ἀδιαφορίαν, ἣν εἶχεν ἐπιδείξει καὶ πρὸς τὸν ἀρχιδούκα Φερδινάνδον, τὸν πρίγκηπα Γουλιέλμον καὶ τὸν Λαφερονναί. Δὲν ἐπίστευεν, ὅτι ἤθελεν εἶναί ποτε δυνατόν νὰ δοθῇ πολιτικὴ ὑπαρξίς εἰς τοὺς στερουμένους πολιτισμοῦ Ἑλλήνας. Τούναντίον δὲ ἐφαίνετο ἰδίαν ὅλως ἀποοίδων σημασίαν εἰς τὴν ταχέϊαν λύσιν τῶν λοιπῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλην διαφορῶν, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἐξαναγκάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν διευθέτησιν τῶν ρουμουνικῶν καὶ σερβικῶν πραγμάτων. « Ἀφετέ μας νὰ ἐνεργήσωμεν,» εἶπε, « καὶ θέλετε εὐχαριστηθῇ παρ' ἡμῶν ». Ἡ φιλοδοξία τοῦ Νικολάου ἐσκόπει προδήλως νὰ ἐπιτύχῃ ταχέως, ὥς ὁ Κάνιγγ, πολιτικὰ ἀποτελέσματα ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Πεισμένος δέ, ὅτι ἤρκει σοβαρότης ἥθους μόνον, ὅπως ἐκφοβίσῃ τὴν Πύλην, εἶχεν

ἤδη τὴν 17 Μαρτίου ἀποστείλει τελεσίγραφον εἰς τὴν Πύλην, δι' οὗ ἀπῆλθε ἐντὸς 6 ἑβδομάδων διευθέτησιν τῶν ρουμουνικῶν καὶ σερβικῶν πραγμάτων, καὶ ἀποστολὴν τουρκικῶν πληρεξουσίων εἰς τὰ ῥωσικὰ σύνορα, οὔτινες νὰ κανονίσωσι τὰς ἀπὸ τοῦ 1816, συνεπεῖξ τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Πύλης ἐκκρεμείς διαφοράς. Ἀπηγγέλλετο δέ, ὡς συνέπεια μὲν τῆς ἀρνήσεως ὁ πόλεμος, ὡς τῆς παραδοχῆς δὲ συνέπεια ἡ μετὰ τῶν ἄλλων δυνάμεων ἔνωσις τῆς Ῥωσίας πρὸς ἐπιδιώξιν τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος. Πεντακόσαι χιλιάδες λογγῶν, ἐλέγετο ἐν ἐπομένῳ ὑπομνήματι τῆς ῥωσικῆς πρεσβείας, εἰσὶν ἑτοιμοὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θελήματος. Ἡ ἀπειλητικὴ γλῶσσα τοῦ νέου Τσάρου δὲν ἔμεινεν ἄγονος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Μέττερνιχ εἶχεν ἤδη παραστήσει εἰς τὴν Πύλην, ὅτι «ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης» ἐβίαζεν εἰς ὑποχώρησιν, καὶ ὅτι οὐδεὶς περὶ ἀντιπαθείας ἠδύνατο νὰ γείνη λόγος, προκειμένου ζητήματος πολιτικῆς ὑπάρξεως. Τούτοις δὲ προσετέθη καὶ ἡ εὐάρεστος ἱκανοποίησις, ἣν ἔσχε τὸ Διθάνιον διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου. Οὕτω τὴν 30 Ἀπριλίου ἀπεφάσισεν ἡ Πύλη τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν τριῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ῥωσικοῦ τελεσιγράφου, καὶ ἐξεδίκησε τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἐπιβαλλομένην ταπείνωσιν, λακτίζουσα τὸν παλαιὸν καὶ νῦν ἀποστάντα σύμμαχον αὐτῆς, τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συνέντευξις τοῦ Στράτφορντ εἶχε τὰ μέγιστα δυσάρεστήσει τὸ Διθάνιον, καὶ ἰταμῶς ἀπεκρούσθησαν αἱ μεσιτευτικαὶ προτάσεις τοῦ ἄγγλου πρεσβευτοῦ. «Ἐκ τῶν τριῶν στηριγμάτων,» ἐξεφράσθη θριαμβευτικῶς ὁ Ῥεῖς πρὸς τὸν Κύριον "Οττενφελς, «ἐφ' ᾧ ἤλπιζον οἱ Ἕλληνες, τοῦ Μεσολογγίου, τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, τὰ δύο πρῶτα ἔλειψαν, τὸ δὲ τρίτον, ἡ Ἀγγλία, δὲν θέλει ὠφελῆσαι αὐτοὺς μεγάλως τοῦ λοιποῦ». Οὕτως ἡ μὲν Ῥωσία κατήγαγε νίκην, ἡ δὲ Ἀγγλία ὑπέστη ἥτταν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπετίνατο δὲ καὶ ἐπὶ νορβοῦτο ἡ ἐν Ἑλλάδι νίκη μὲν τῆς Ἀγγλίας ἥττα δὲ τῆς Ῥωσίας. Ἡλπιζεν ἴσως τὸ Διθάνιον, ὅτι ἐνδίδον εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἀνέβαλεν ἐπὶ μῆκιστον τὸ δυσάρεστον τῆς εἰρηνεύσεως ζήτημα. Ἀλλ' ἐσφάλλετο, τοιαῦτα ἐλπίζον.

Διότι ἐν Πετροπόλει εἶχεν ἤδη ὠριμάσει ὁ καρπὸς τῶν μεταξὺ

τοῦ ῥωσικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου μυστικῶν διαπραγματεύσεων. Ὁ ἄγγλος πληρεξούσιος εἶχε κατανοήσει, ὅτι ὁ νέος Τσάρος ἀπόφασιν εἶχε νὰ προβῇ μονομερῶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα φρονιμώτερον ἦτο νὰ συμβαδίσωσι μετ' αὐτοῦ, ἢ νὰ τὸν ἀφήσωσι βαίνοντα μόνον. Ὑπέθαλψε δὲ ἐπιτηδεύειν τὴν μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας δυσπιστίαν, ἥ, ὡς ἐξεφράσθη ὁ Μέττερνιχ «ὕπεκρίνατο ὅτι ἔβλεπε προσέγγισιν μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας,» ἵνα καταδείξῃ τὴν κατεπείγουσαν ἀνάγκην ἰδίᾳς ῥωσοαγγλικῆς συνεννοήσεως. Ὁ Τσάρος ἐξ ἐτέρου εἶχαν ἑννοήσει ἐπίσης, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ ἢ νὰ καταστήσῃ δυσχερῇ μεμονωμένην τινὰ τῆς Ῥωσίας ἐνέργειαν ἐν Ἀνατολῇ. «Ὁ φόβος» ἔλεγε βραδύτερον εἰς τὸν Κύριον Λαφερρόναί, «μὴ ἡ Ἀγγλία παρενοχλήσῃ τὴν Ῥωσίαν, κατίσχυσε τῆς ἀντιπαθείας, ἣν τῷ ἐνέπνεεν ἡ ὑπογραφὴ συμφωνίας περὶ μονομεροῦς ἐνεργείας τῆς Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας. Ἐνέδωκε δέ, διότι ἔβλεπε, πόσον ἐπιμόνως ἐπεθύμει ἡ Ἀγγλία τὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, καὶ διότι παρετήρει συνάμα, ὅτι ὁ Οὐέλλιγκων, χωρίζων τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, ἠδύνατο νὰ κινήσῃ πόλεμον κατ' αὐτῆς χωρὶς νὰ προβῇ εἰς ῥῆξιν πρὸς ἐκείνην. Ἀλλως δέ, ἡ Ῥωσία ἐδέσμευε διὰ πρωτοκόλλου τὰς χεῖρας τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελεν ἐκείνη νὰ ἀσκήσῃ βίαν». Οὕτω, ἐμπεφορημέναι πάντοτε τὴν παλαιὰν αὐτῶν δυσπιστίαν, καὶ ἔτοιμαι νὰ ἀδεσμεύσωσι» καὶ ἐξαπατήσωσιν ἀλλήλους κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, συνηνώθησαν αἱ δύο ἀντίπαλοι δυνάμεις καὶ τὰ ἐκπροσωποῦντα αὐτὰς αὐτοδύναμα πρόσωπα, καὶ τὴν 4 Ἀπριλίου 1826 ὑπεγράφη ἐν Περτροπόλει ἐν ἄκρᾳ μυστικότητι πρωτόκολλον, ἐν ᾧ ἀμφοτέραι αἱ δυνάμεις ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μεσιτεύσωσι πρὸς συνδιαλλαγὴν τῆς Πύλης μετὰ τῶν Ἑλλήνων· ἐν τῇ δικαιολογίᾳ δὲ αὐτοῦ, ὁ μὲν Οὐέλλιγκων ἀνέφερε τὰς περὶ βρεττανικῆς προστασίας αἰτήσεις τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Τσάρος τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ περὶ περατώσεως τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολέμου. Αἱ προτάσεις, ἃς ἐσχόπουν νὰ ἀποτείνωσιν εἰς τὴν Πύλην, συνεφώνουν πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν Περιβολαχίοις γενομένας. Κατ' αὐτὰς ὁ Σουλτάνος ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ ὡς πρότερον εἰδὸς τι κυριαρχίας, ἡ δὲ Ἑλλάς,

ὡς ὑποτελὲς κράτος νὰ μείνῃ συνδεδεμένη μετὰ τῆς Τουρκίας διὰ τοῦ προσωπικοῦ μόνον δεσμοῦ τοῦ κυριάρχου· τούναντίον δὲ παρεχωρεῖτο τοῖς Ἑλλησιν ἐλευθερία συνειδήσεως, ἐμπορίου καὶ διοικήσεως, καὶ ἐλευθέρᾳ ἐκλογῇ τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὤφειλον νὰ ἐκκενώσωσιν ὅσῃν ἔτι κατεῖχον ἑλληνικὴν χώραν ἐπὶ ἀποξημιώσει ἢ πωλήσει τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ἄν δὲ τὸ Διβάνιον ἀπέβαλλε πεισμόνως τὴν μεσιτείαν, ἧς τὰ πρῶτα διαθήματα ἐμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἡ Ἀγγλία, συνεφώνουν ἀμφότεραι αἱ δυνάμεις νὰ διατηρήσωσι τὴν βάσιν τοῦ πρωτοκόλλου, « οἰαιδῆποτε καὶ ἂν ἀπέβαινον, » λέγει ἡ πολύσημος φράσις, « αἱ πρὸς τὴν Πύλῃν σχέσεις τῆς Ῥωσίας ».

Ὁ δοῦξ Οὐέλλαγκτων ἰσχυρίσθη βραδύτερον, ὅτι ὁ Κάνιγγ ἠθέλησε νὰ ἀποδοκιμάσῃ αὐτὸν ἕνεκα τοῦ ἰδιοβούλου ἐκείνου διαθήματός του, καὶ ἔγραψεν αὐτῷ ἀπρεπῇ ἐπιστολῇ· ἀλλὰ βεβαίως ἡ δυσαρέσκεια τοῦ Κάνιγγ δὲν ἦτο λίαν σπουδαία, διότι εὐθὺς τὴν 15 Μαΐου ἀπεδέξατο καὶ ἐνέκρινε τὸ πρωτόκολλον. Εἶπε δὲ καυχώμενος πρὸς τὸν Ἑστερχάζην, « ὅτι τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο ἐδέσμευε τὴν Ῥωσίαν, ἐνῷ ἡ Ἀγγλία ὑπεχρέωθη μόνον ὡς φίλη, καὶ οὐδεμίαν ἠθέλην ἀναγνωρίσει ὑποχρέωσιν, ἅμα ὡς μετεβάλλετο τῆς Ῥωσίας τὸ ἦθος· ἄλλως δὲ ἡ Ῥωσία δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ μεγαλυνθῇ δι' εὐρωπαϊκῶν κατακτήσεων, ἐν περιπτώσει πολέμου ». Καὶ ἡ Ῥωσικὴ δὲ αὐλὴ δὲν ἀπέκρυψεν ἐξ ἑτέρου τὴν εὐχαρίστησιν αὐτῆς ἐπὶ τοῖς γενομένοις. Ἵνα δὲ βεβαιωθῇ οὕτως εἰπεῖν ἐπισήμως, ὅτι ἡ Ῥωσία, πλὴν τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῆς διαφορῶν πρὸς τὸ Διβάνιον, δὲν παρεῖδε καὶ τὸ γενικὸν τῆς εἰρηνεύσεως ζήτημα, οὔτε σκοπὸν εἶχε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀνεκοινώθη τὸ πρωτόκολλον ἐμπιστευτικῶς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἀνακτοβούλια, προστεθείσης ἐν αὐταρκεῖᾳ τῆς φράσεως, ὅτι « μόνῃ ἡ ἔνωσις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ῥωσίας ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐναντιότητος τῆς Πύλης ». Ἡ ἐκπληξίς καὶ ἡ δυσαρέσκεια τῆς Αὐστρίας, Γαλλίας καὶ Πρωσίας, αἵτινες ἔβλεπον νῦν ἑαυτὰς παρὰ κωνιζομένας καὶ τιθεμένας αἴφνης καὶ ἀποτόμως ἀπέναντι τετελεσμένου γεγονότος, κατεδηλώθησαν πάραυτα ἐμφαντικῶτα. Ὁ Μέττερνιχ ἀπεχάλεσε τὸ πρωτόκολλον « ἅπεπτον προῖον ἀντιμάχων ἰδεῶν καὶ συμφερόντων, λέγων, ὅτι ἀμφότερα τὰ ἀνακτοβούλια

ἠθέλησαν δι' αὐτοῦ νὰ ἐξουδετερωθῶσιν ἀμοιβαίως, καὶ ἐκ τούτου ἔπα-
θεν ἀναγκαίως τὸ γενικόν. Ἀπέμενε δέ, κατ' αὐτόν, ἀσύγνωστος
προσβολὴ κατὰ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, πολιτικὸν ἔγκλημα δια-
πραχθὲν κατ' αὐτῆς· καθότι αἱ μέγιστον ἀλλήλων ἀποκλίνουσαι ἐν τῷ
ἀνατολικῷ ζητήματι δύο μερίδες συνηνώθησαν, παραδεχθεῖσαι τὴν
ἀρχὴν τοῦ πολέμου. Τὸ ῥωσικόν δὲ κοινόν καὶ ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώ-
πης γνώμη ἤθελον ἀναπτρωθῇ πάλιν, ἀφοῦ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ῥω-
σία συνέθεντο σχέδια συμβάσεως ἐπὶ σκοπῷ ἐγκλήματος. Ἀπλῶς
εἰπεῖν, ἔλεγεν ὁ Μέττερνιχ, τὸ πρωτόκολλον ἐκεῖνο ἦν νεκροτό-
κιον, οἰκτρὰν ἔχον τὴν μέλλουσαν ὑπαρξιν· ἐθεώρει δὲ ἐν γένει
τὴν Ῥωσίαν ὡς μᾶλλον ἐξ αὐτοῦ ὠφελουμένην. Περὶ Κάνιγγ ἔλε-
γεν, ὅτι δὲν ἦτο μὲν ἐμπρηστής, ἀλλ' ἅμα ἐκρηγνυμένης πυρκαϊᾶς,
εὐρίσκετο πάντοτε βεβαίως μεταξὺ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς ἀντλίας. Ὁ
δοῦξ Οὐέλλιγκτων, κατὰ τὸν Μέττερνιχ, προσεπάθησε νὰ σώσῃ
τὴν ἀγγλικὴν μεσιτείαν ἐν τῷ ἐλληνικῷ ζητήματι, ἀλλ' εἶδεν ἔπει-
τα, ὅτι ὁ Τσάρος ἐθεώρει ὡς πάντῃ δευτερεῦσον τὸ ἐλληνικόν ζή-
τημα· οἱ δὲ «φιλέλληνες» Ἀῆθεν καὶ Νεσσελρῶδ' ἐτρόμαξαν, ὅτι
ὁ κύριος αὐτῶν ἐγκατέλιπε τοὺς Ἕλληνας, καὶ προσεπάθησαν νὰ
συνδιαλλάξωσι τὸ ἀγγλικόν μετὰ τοῦ ῥωσικοῦ συμφέροντος· οὕτω
δὲ ὁ φόβος, μὴ περιέλθῃ ἡ Πελοπόννησος ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προ-
στασίαν, καὶ ἡ ἀπειρία τοῦ Τσάρου συνετέλεσαν ὅπως ὁ Νικόλαος
ἀνεχθῇ τὴν συντέλεισιν ἔργου ἀσθενοῦς καὶ γελοίου. Ἀλλ' ἡ Ἀγ-
γλία, προσέλεγεν ὁ Μέττερνιχ, ἤθελε μετανοήσῃ ἐπὶ τῇ διαγωγῇ
αὐτῆς. Ἐν περιπτώσει δὲ πολέμου ἔθλεπεν ὑπὲρ τῶν Ῥώσων κλί-
νουσαν τὴν πλάστιγγα ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελάριος. «Ἄν ἐπέλ-
θῃ πόλεμος,» ἔλεγε προφητεύων, «ἡ Ῥωσία θέλει ἀποφασίσῃ
περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος». Τὴν βαθυτάτην ὁμως ἐντύπωσιν
παρήγαγε τὸ πρωτόκολλον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου, μετὰ τὴν
πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὰς γενομένας εἰς τοὺς Ῥώσους πα-
ραχωρήσεις ὡς πρὸς τὴν Σερβίαν καὶ Ῥουμουνίαν, ἐφαντάζοντο, ὅτι
οὐδεὶς πλέον ἤθελε γεῖναι λόγος περὶ εἰρηνεύσεως καὶ Ἑλλάδος. Ὁ
Μέττερνιχ συνεβούλευσε νὰ ἐξουδετερωθῶσιν αἱ τερατώδεις προθέ-
σεις τῆς Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας διὰ ταχείας συνδιαλλακτικῆς ἀπο-
φάσεως· ἐπαινέσας δὲ τὸ Διθάνιον ἐπὶ τῇ συγκαταβάσει αὐτοῦ πρὸς

τὸ ῥωσικὸν τελεσίγραφον, παρετήρησεν, ὅτι ὁ μὲν Τσάρος ἐχάρη ἐκ τούτου, τὸ δὲ ῥωσικὸν ὑπουργεῖον ἐξεπλάγη, καθότι προσεδόκα παν-τελῆ ἄνοιαν ἐκ μέρους τῆς Πύλης.

Ἄλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ πρωτοκόλλου ἐξήγειρε μόνον πάντα τὰ παλαιὰ πάθη καὶ ὠρίμασε βίαια μέτρα. Ὁ Σουλτάνος ἀπεφάσισε νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς Πετροπούλεως καὶ τὴν περὶ τῆς ἀπεχθοῦς ἐπεμβάσεως ἀπειλὴν διὰ μέ-τρου, ὅπερ ἔμελλε νὰ μεταμορφώσῃ τὸ μέλλον σύμπαντος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ νὰ καταδείξῃ εἰς τοὺς ἀμφιβάλλοντας, ὅτι ἡ Τουρκία ἦν ἔτι βιώσιμος.

Ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου Σελίμ ἡδὴ ἔτρεφε σταθερῶς τὴν ἰδέαν νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν Γιανιτσάρων, τῶν ἀκολάστων ἐκείνων πραιτωριανῶν τοῦ Ἰσλάμ. Ὡς δὲ ἡ Ῥωσία, καταβαλοῦσα τὴν στρατιωτικὴν στά-σιν, ἀπέβη ἰσχυροτέρα, οὕτως ἤλπιζεν ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ καταστρέφω τοὺς ἐσωτερικοὺς ἐκείνους ἐχθροὺς, νὰ πατάξῃ συγ-χρόνως τοὺς ἐξωτερικοὺς αὐτοῦ πολεμίους, τοὺς Ἑλλήνας καὶ τοὺς προστάτας αὐτῶν. Ἐνα τῶν φοβερωτάτων ταραχοποιῶν μεταξὺ τῶν Γιανιτσάρων, τὸν Ἀγᾶν Χουσεῖν, ἄγριον ἄνδρα, ἀθλητικὴν ἔχον-τα τὴν ἀναβολὴν, εἶχεν ἡδὴ προσελκύσει καὶ καταστήσει ἀδλαβὴ ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1823, ὀνομάσας αὐτὸν Πασσᾶν μὲ τρεῖς ἱππούριδας, καὶ διορίσας αὐτὸν διοικητὴν τοῦ Βοσπόρου. Ὅτε δὲ ἠρώτησεν αὐτόν, ἂν ἐσώζοντο ἔτι πολλοὶ τοῦ παλαιοῦ συρφετοῦ μεταξὺ τῶν Γιανιτσάρων τῆς πρωτεύουσας, ἀπήντησεν ὁ ἀξιότιμος ἐκεῖνος ἄνθρωπος Σουλτάνῳ: «Ὅχι, αὐθέντα, εἶμαι ὁ τελευταῖος τοῦ εἴδους μου!» Ὁ Χουσεῖν ἐφάνη τὸ προσφορώτατον ὄργανον εἰς ἐντελῆ ἀναμόρφωσιν ἢ καταστροφὴν τοῦ σωματείου τῶν ἐταίρων αὐ-τοῦ. Πάσας τὰς σπουδαίας θέσεις ἀξιωματικῶν ἐπλήρωσε διὰ πι-στῶν καὶ ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Σουλτάνον ἀνδρῶν, εἴτα δέ, κατα-λιπὼν τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς Γιανιτσάρ-Ἀγᾶ εἰς ἀσήμαντόν τινα ἀλλ' ἀσφαλῆ τὸ φρόνημα διάδοχον, τὸν Τσελαλεδῖν, ἀνέλαθεν αὐ-τὸς τὰς διοικήσεις τῆς Νικομηδείας καὶ Προύσης, ὅπου διωργάνωσεν ἐτοίμην ἡδὴ πρὸς καταπολέμησιν τῶν παλαιῶν αὐτοῦ συντρόφων στρατιωτικὴν δύναμιν.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ μακροῦ ἡδὴ κατηλέγχετο ἡ ἀπέ-

ναντι τῶν Ἑλλήνων πολεμική τῶν Γιανιτσάρων ἀνικανότης, καὶ λόγος ἐγένετο περὶ τῶν ἐπιτυχιῶν τῶν εὐρωπαϊκῶς ἡσκημένων στρατῶν τοῦ Ἰβραήμ καὶ τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου Σελίμ τοῦ Γ'. ἀνάγκης. Τὴν 22 Μαΐου ἀνήγγειλεν ὁ Στράτηρχος Κάνιγγ εἰς τὸ Διδάνιον, ὅτι ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Ἀγγλία ἤθελον μεσιτεύσει ἐν τῇ ὑποθέσει τῆς Ἑλλάδος. Τὴν δὲ 29 συνεκάλεσεν ὁ Σουλτάνος ἑκτακτον Διδάνιον ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Ἀγᾶ, ἐν ᾧ, ἐπεξελθὼν ὀργίλως κατὰ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν πολεμικῶν τῆς Τουρκίας, καὶ τοῦ ἀγόνου τέως πολέμου κατὰ τῶν Ἑλλήνων, « τῶν ἀσθενῶν ἐκείνων καλὰ μων, οὓς ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἔπρεπε νὰ κατασυντρίβῃ ἡ ἀνυπόστατος ὁρμὴ τῆς ὁσμаниκῆς ἀνδρίας, » προσεκάλεσε τὸ συνέδριον νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν καταλλήλων μέσων καὶ τρόπων πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς στρατιωτικῆς ἰσότητος τῶν Τούρκων πρὸς ἄλλα ἔθνη. Γενικὴ ἐπευφημία ὑπεδέξατο τοὺς λόγους τοῦ Παδισᾶ· οἱ οὐλεμάδες ἀνέμνησαν τὸ ἱερὸν λόγιον: « πολεμήσατε τὸν ἐχθρόν σας διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὅπλων, » τὰς ἐν Πελοποννήσῳ νίκας τῶν Αἰγυπτίων, καὶ τὴν ἐπονειδίστον διοίκησιν τῶν Τούρκων κατὰ τὸν τελευταῖον πρὸς τοὺς Ῥώσους πόλεμον· τέλος δὲ ἀπεφασίσθη ὁ σχηματισμὸς τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα: *Mona.lem Ἰσχεντζί*, « ἡσκημένη χεὶρ ».

Τὸ ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐπαναστάσεων δύσφημον ὄνομα *Νιζάμ-ι-Τζεδιδ* ἐγκατελείφθη, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ὀρίσθη, συμφώνως πρὸς τὰ ἀναμορφωτικὰ σχέδια τοῦ Γ'. Σελίμ, ὅτι ἕκαστος τῶν 15 Ὀρτάδων τῶν Γιανιτσάρων ἤθελε συνεισφέρει 150 ἄνδρας εἰς τὸν νέον στρατόν (1).

Οἱ Γιανίτσαροι κατεῖδον, ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα κατ' αὐτῶν ἰδίως ἀπηυθύνοντο· ἠνέχθησαν δὲ γογγύζοντες τὴν διαταχθεῖσαν στρατολογίαν, καὶ προσεῖδον τὴν πρὸς ἐμπαιγμὸν αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ κυρίου στρατῶνός τῶν γενομένην πανηγυρικὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν νέων στρατευμάτων, καὶ παρέλασιν αὐτῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν αἰγυπτίων ὑπαξιωματικῶν. Ὁ Σουλτάνος δι' ἐγκαθέτων σκανδαλοποιῶν ὑπεκίνησε κρυφίως τοὺς δυσηρεστημένους εἰς στάσιν, διότι ἦν ἤδη το-

(1) Ῥόξεν, Ἱστορία τῆς Τουρκίας, Α'. 166, σελ. 10 ἐπ.

σοῦτον καλῶς παρεσκευασμένος εἰς καταστολὴν αὐτῆς, ὥστε τῷ ἦτο ἐπιθυμητὴ ἡ ἔκρηξις. Τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 Ἰουνίου εἶχον συναθροισθῇ 20,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τοῦ Ἀτμεϊδάν, τῆς κατὰ τὸ κέντρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένης ἐκείνης πλατείας, ἣτις ὑπῆρξε πάντοτε ἡ ἀφετηρία πάσης ἐπαναστάσεως τῆς πρωτευούσης. Σκοπὸν εἶχον οἱ στασιῶται νὰ συλλάβωσι τὸν Σουλτάνον, καὶ νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτὸν εἰς ἐπίσημον ἀναγνώρισιν γιανιτσαρικῆς τρομοκρατίας, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ δὲ ἀντιστάσει νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν καὶ τοὺς ὑπουργοὺς του, ὡς καὶ τὸν μουφτὴν καὶ τοὺς οὐλεμάδες. Πλείους τῶν 100 πασσάλων εὐρέθησαν ἐν τινι στρατῶνι, φέροντες καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μελλόντων νὰ ἀνασκολοπισθῶσιν ἐπ' αὐτῶν, ἐν ἐπιτυχίᾳ τοῦ τολμήματος. Ἀποσπάσματα τῶν στασιαστῶν ἐτράπησαν πρὸς τὴν Πύλην καὶ τὸ μέγαρον τοῦ Γιανιτσάρ-Ἀγᾶ, ἵνα συλλάβωσιν ὡς ὁμήρους τὸν μέγαν Βεζύρην καὶ τὸν Τσελαλεδίν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἀπειλούμενοι ἔφυγον ἐγκαίρως διὰ τοῦ Κερατίου κόλπου, οἱ στασιῶται κατεδῆλωσαν καὶ ἐλήττευσαν τὰς οἰκίας αὐτῶν ὡς καὶ τὴν τοῦ πράκτορος τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ὃν ἐμίσουν ἐπὶ τῇ εἰσαγωγῇ τῶν εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν ἀσκήσεων, καὶ διαρρήξαντες τοὺς γυναικωνίτας, ἐκακοποίησαν τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς ὑπηρέτας.

Αὗται ὅμως ὑπῆρξαν αἱ μόναι τῶν ἐπαναστατῶν νίκαι. Οἱ τοῦ ἔτους 1807 συνεργοί, οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν φρουρῶν τοῦ Βοσπόρου Γιαμάκai, καὶ οἱ τοῦ Τοπχανά πυροβολισταὶ τοπτιζήδες ἡρνήθησαν πᾶσαν συνδρομὴν, καὶ ὁ ὄχλος τῆς πρωτευούσης ἔμεινεν ἀπαθέστατος. Ἐνῷ δὲ οἱ κατὰ τὸ Ἀτμεϊδάν συναθροισθέντες στασιῶται ἀφῆκαν νὰ παρέλθωσιν εἰς μάτην δύο πολῦτιμοι ὧραι, ἕνεκα τῆς πανουργίας τοῦ δευτέρου ἀνωτάτου ἀξιωματικοῦ αὐτῶν Κουλ-Ἀγᾶ, συμβουλευσάντος αὐτοῖς νὰ ἀποταθῶσιν ἐγγράφως εἰς τὸν Σουλτάνον, ὁ Μαχμουτ εὗρε καιρὸν νὰ ἀντιπαρατάξῃ αὐτοῖς σπουδαίαν ὑπερτέραν δύναμιν. Τὰ στρατεύματα τοῦ Χουσσείν Πασσᾶ καὶ τοῦ Μεχμέτ ἐκ Βεϊκὸς ἔφθασαν ἐκ τοῦ Βοσπόρου διὰ μεγάλων ἀκάτων· ἔτοιμον δὲ εἰς μάχην ἦτο τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ ναυτικὸν πεζικόν. Τὸ Χύρχα-ἰ-Σερίφ, ἡ ἱερὰ τοῦ προφήτου σημαία, ἀνεπετάσθη, καὶ κήρυκες διατρέχοντες τὴν πόλιν καὶ τὰ προάστεια, ἐκάλουν τὸν λαὸν νὰ συναθροισθῇ « περὶ τὴν πρασί-νην σημαίαν τοῦ προφήτου, τὴν μεγαλοπρεπῆ κυπάρισσον ἐν τῇ κήπῳ

τῆς νίκης v. Συνέρρευσαν οὕτω εἰς τὸ ἵπποδρόμιον Οὐλεμάδες καὶ Σοφτῆδες, καθηγηταὶ καὶ μαθηταί, πιστοὶ μουσουλμάνοι κατὰ χιλιάδας, καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πλήθη, παρ' ὧν ἤλπιζον συνδρομὴν οἱ Γιανίτταροι, ἀπετέλεσαν σώματα φρουρᾶς ἐξ ἐθελοντῶν, ὅπως ὑπερασπισθῶσι τὴν τάξιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅτε τέλος ἡ πρεσβεία τῶν Γιανιτσάρων ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Σουλτάνου, ἀπαίτοῦσα διάλυσιν τοῦ νέου στρατοῦ καὶ τὰς κεφαλὰς πάντων τῶν μισητῶν αὐτοῖς ἀνωτέρων ἀρχόντων, ἀπέβαλεν αὐτοὺς χλευαστικῶς ὁ ἄγριος Χουσσεῖν, λέγων, ὅτι ἤθελε στείλει νὰ λάβῃ τὰς κεφαλὰς τῶν, ἃν δὲν παρεδίδοντο αὐθωρεὶ καὶ ἄνευ ὄρων. Ὁ πιστὸς τοῦ Σουλτάνου στρατὸς προὔχωρσε τότε κατὰ τοῦ Ἀτμεϊδάν, καὶ σιδηρᾶ ζώνη περιέβαλε τὴν πλατεῖαν καὶ τὸν παρακείμενον στρατῶνα. Προσκληθέντες νὰ παραδοθῶσιν, ἀπήντησαν ὑλακτοῦντες οὕτως εἰπεῖν καὶ ἀλαλάζοντες οἱ Γιανίτταροι· ὅτε ὁμως ἐβρόντησαν τὰ τηλεβόλα κατὰ τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν εἴσοδον τῆς πλατείας ὑψηλοῦ πυλῶνος, καὶ αἱ τάξεις τῶν στασιωτῶν κατεσυντρίβησαν εἰς ἑδαφος ὑπὸ τῶν μύδρων, ὥρμησαν πάντες προτροπάδην πρὸς τὸν στρατῶνα, οἰκοδόμημα εὐρὺ μὲν ἀλλὰ κατεσκευασμένον, ὡς ἔθος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξ ξυλῶν δοκῶν καὶ φατνωμάτων, ὅπου δυσκόλως ἠδύναντο νὰ εὗρωσιν ἀσφάλειαν ἐπὶ μακρόν. Ὁ Χουσσεῖν Πασσᾶς διέταξε νὰ περιζωσθῇ καὶ κατόπιν νὰ πυρποληθῇ τὸ οἰκοδόμημα, οἱ δὲ πρεσβευταὶ τῶν στασιαστῶν, οἷτινες ἐζήτουν νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὸν ἔλεον τοῦ Σουλτάνου, κατεκόπησαν πάντες. Ὁ Μουφτῆς ἀπήγγειλε κατ' αὐτῶν ἀνάθεμα, καὶ ἐκήρυξε θεάρεστον μὲν ἔργον τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, μαρτύριον δὲ ὑπὲρ πίστεως τὸν ἐν τῷ κατ' αὐτῶν ἀγῶνι θάνατον. Οἱ εἰς φυγὴν τραπέντες ἐσφάγησαν, οἱ πλείστοι δὲ κατεκάζησαν οἰκτρῶς μετὰ τῆς οἰκοδομῆς. Κατὰ τῶν λοιπῶν, οἷτινες συνελήφθησαν ζῶντες, καὶ τῶν ὑπόπτων, οὓς συνέλαβον οἱ ἐντιμοὶ αὐτοκαλούμενοι σωματοφύλακες, ἐτελέσθη τὴν ἐπιούσαν λίαν συνοπτικὴ στρατιωτικὴ κρίσις. Ἦρκει ἡ προσαγωγὴ αὐτῶν ἵνα καταδικασθῶσιν· ὁ δὲ Χουσσεῖν Πασσᾶς καὶ ὁ Μέγας Βεζύρης ἐξετέλεσαν μετὰ ψυχροτάτης ἀπαθείας τὸ ἔργον τοῦ Φουκιέ Τενδὶλ καὶ τοῦ Ἑρμανν. Οἱ λέδητες τῶν Γιανιτσάρων, τρόμος τέως τῶν βαγιάδων καὶ σέβασμα τῶν Μουσουλμάνων, προὔπηλακίσθησαν δη-

μοσία, αἱ σημαῖαι αὐτῶν κατεπατήθησαν καὶ διεσχίσθησαν, οἱ πῖλοι αὐτῶν διεσύρθησαν διὰ τῶν ὁδῶν, καὶ φερμάνιον πρὸς τὸν Καδὴν ἐξεδόθη, ἐξαγγέλλον τὴν δικαιολογίαν τῆς αἱματηρᾶς πράξεως καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν Γιανιτσάρων διὰ νέων στρατευμάτων, αὐτοῦ νέου νικηφόρου μωαμεθανικοῦ στρατοῦ». Δύσσα ἠγέρθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατ' αὐτοῦ ἀπλῶς τοῦ ὀνόματος τῶν Γιανιτσάρων, ὅπερ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ῥηθῇ μεγαλοφώνως ἐν ταῖς ὁδοῖς, καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐν τοῖς κοιμητηρίοις μαρμαρίνων ἐπιτυμβίων λίθων, οἵτινες διεκρίνοντο ὡς τύμβοι Γιανιτσάρων ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῶν γεγλυμμένου πύλου. Τὸ σῶμα τῶν Βεκτασίδων, ὁ πνευματικός τῶν Γιανιτσάρων ἀνάδοχος, κατελύθη, ὁ Σέχης αὐτῶν ἀπεκεφαλίσθη, τὰ τεμένη αὐτῶν κατεστράφησαν καὶ οἱ Δερβῖσαι ἐπνίγησαν. Οἱ δὲ πυροσθέσται καὶ οἱ ἄχθοφόροι τῆς πρωτευούσης, οἵτινες εἶχον συνταχθῇ τοῖς Γιανιτσαροῖς, ἐφρονεύθησαν ἢ ἐξωρίσθησαν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον εἶχε διατάξει ὁ Μαχμούτ νὰ συνταχθῶσι κατάλογοι πάντων τῶν ὑπόπτων ἢ δυσαρέστων αὐτῷ προσώπων, καὶ κατ' αὐτοὺς ἐγίνοντο νῦν αἱ συλλήψεις καὶ αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις. Τρέμων δὲ ὠνόμαζεν ὁ λαὸς τὸν φοβερόν Σουλτάνον: «Χουνκιάρ» (αὐθέντην) καὶ προσεφώνει αὐτῷ τὴν παραδεδομένην εὐλογίαν: «Μπὲν Γιασσά! » (Ζῆθι χίλια ἔτη!). Αὐτὸς οὗτος ἐφαίνετο ὑψηλότερον ἀναβάς καὶ ἀλαζονέστερος ἢ πρότερον, ὡς ἄνθρωπός τις διαβρῆξας πολυετὴ δεσμὰ καὶ διὰ τολμηρᾶς ἀποφάσεως καταβαλὼν ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς συγχρόνους του. Θριαμβευτικῶς δὲ ἠρώτησεν ὁ Χουσεῖν Πασσᾶς τὸν γάλλον διερμηνέα Δεγκράντζ: «Πόσον διήρκεσεν ἡ ἐπανάστασίς σας ἐν Γαλλίᾳ;» καὶ ἀπαντήσαντος ἐκείνου: «25 — 40 ἔτη», ὑπέλαβεν: «Γράψατε λοιπὸν εἰς Παρισίους, ὅτι ἡμεῖς ἐτελέσαμεν ἐπανάστασιν ἐντὸς 20 λεπτῶν τῆς ὥρας». Μὴ ταρασσόμενος ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα σπασμῶν τῆς καταβληθείσης στάσεως, καὶ τῶν ὑπὸ τῶν δυσηρεστημένων ἐνεργηθεισῶν πυρκαϊῶν, αἵτινες περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου ἀπετεφρώσαν τὸ ἐν ὄγδοον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξηκολούθησεν ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ μετ' ἀμειλίχτου αὐστηρότητος κολάζων τὸν ἀναρχικὸν ὄχλον, καὶ ἐγκαινίζων διὰ ρείθρων αἱματος τὸ ἔργον τῆς τουρκικῆς ἀναγεννήσεως. Οἱ κόλακές του διεσάλπιζον, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐκυροῦτο

τὸ λόγιον τοῦ προφήτου, καθ' ὃ ἐν ἀρχῇ ἐκάστου αἰῶνος στέλλει πάντοτε ὁ θεὸς ἓνα ἄνδρα, ἐπιτετραμμένον τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πίστεως.

Ἡ Ἑσπερία ὁμως ὑπῆρξε φειδωλοτέρα ἐπαίνων, καὶ ζήτημα ἦν δι' αὐτήν, ἃν ὁ Μαχμούτ ἐξελέξατο τὴν εὐκαιρον εἰς ἐκτέλεσιν τῶν φοβερῶν του σχεδίων στιγμὴν, ἣ ἂν ἐξησθένωσε μᾶλλον ἑαυτὸν δι' ἀνωφελοῦς ἐπιδείξεως ἰσχύος. Ὡμολογεῖτο μὲν ἐν τῇ δύσει ὅτι ὁ ἐξολοθρευμὸς τῶν Γιαντισάρων ἦν ἀναγκαῖος, ὅπως ἀπὸ τιμαριωτικοῦ κράτους μεταβληθῇ εἰς νεωτέραν μοναρχίαν ἡ Τουρκία, ἀμφίβολον ὁμως παρίστατο, ἃν ἡ ἐπανάστασις τῆς 16 Ἰουλίου ἦν ἡ προσήκουσα εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου ἀπάντησις, καὶ ἃν ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ ἤθελε καταβάλλει εὐκολώτερον τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης γνώμην, ἀπλῶς καὶ μόνον διότι κατέπνιξε τὴν ἐν τῷ Ἀτμεϊδάν στρατιωτικὴν στάσιν. Ὁ αὐστριακὸς ἐξάρχος παρετήρει ἔμφροντις, ὅτι «τὴν πρώτην ἐλπίδα κρείττονος μέλλοντος καὶ βαθμιαίων ἀναμορφώσεων ἐν Τουρκίᾳ παρηκολούθησε γενικὴ δυσαρέσκεια» » ὁ δὲ Μέττερνιχ δὲν ἠδύνατο νὰ καταστείλῃ τὸν φόβον, μὴ ἡ Ῥωσία, ἐκμεταλλευομένη πολιτικῶς τὸν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ προξενηθέντα ἀναδρασμὸν, καρπωθῇ τὴν στιγμιαίαν ἀδυναμίαν τῆς Τουρκίας, καὶ διακόψῃ διὰ πολέμου τὴν παλιγγενέσιον αὐτῆς πορείαν.

Ἐφαίνετο μὲν ἀληθῶς, τὸ γε νῦν ἔχον, ἐκλιποῦσα πᾶσα ἀρορμὴ ῥωσικῶν αἰτιάσεων διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ τελεσιγράφου τῆς 17 Μαρτίου, καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ῥωσίας ἦλθον τοῦρκοι πληρεξούσιοι εἰς τὸ Ἀκκερμαν τῆς Βασαραβίας, πρὸς κανονισμὸν τῶν ἀπὸ τοῦ 1816 ἐκκερμῶν διεθνῶν διαφορῶν. Ἐγένοντο δὲ οὗτοι δεκτοὶ μετ' ἰδιαζούσης φιλοφροσύνης, εὗρον τὰ καταλύματα αὐτῶν ὑπηρεπισμένα πολυτελῶς κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον, καὶ ἑξιπποὶ δημόσιοι ἅμαξαι ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς των, καὶ τιμητικὴ φρουρὰ ἐδόθη αὐτοῖς εἰς συνοδείαν. Ἀλλ' ἐνῷ προσεπύθουν οἱ Ῥῶσοι νὰ πνίξωσιν αὐτοὺς κατὰ γράμμα διὰ τῶν περιποιήσεων, παρέστησαν αὐτοῖς συνάμα διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ὤφειλον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς Ῥωσίας. Πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἐγένοντο θορυβωδῶς ὑπὸ τὰ ὀμματὰ των, ἐνδεικνύουσαι ὅτι ὁ Τσάρος

σκοπὸν εἶχε νὰ λάβῃ διὰ τῶν ὄπλων, ὅ,τι δὲν ἤθελε παραχωρηθῇ αὐτῷ διὰ τῶν διαπραγματεύσεων. Οἱ αὐστριακοὶ διπλωμάται ἀπε-
 κάλεσαν κωμωδίαν τὴν σειρὰν πᾶσαν τῶν κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ
 1826 ἀρξαμένων ἐν Ἀκκερμαν διαπραγματεύσεων. Ἀντὶ πάσης
 ἐλευθέρας συζητήσεως, ἐπέδωκεν ὁ κόμης Βόροντζωφ εἰς τοὺς
 Τούρκους τελεσίγραφον, καὶ ἔταξεν αὐτοῖς προθεσμίαν παραδοχῆς μέ-
 χρι τῆς 7 Ὀκτωβρίου. Ἀπῆτει δ' ἐν αὐτῷ: ἐπιβεβαίωσιν τῆς συν-
 θήκης τοῦ Βουκουρεστίου, διόρθωσιν τῶν κατὰ τὴν Βασαραβίαν συνό-
 ρων, κύρωσιν τῶν παρακχεωρημένων εἰς τοὺς Ῥουμούνους καὶ Σέρ-
 βους δικαιωμάτων καὶ προνομίων, ἐκχώρησιν φρουρίων τινῶν ἐπὶ
 τῶν κερκασιανῶν καὶ ἀβασγικῶν παραλίων, ἐλευθερίαν ἐμπορίου
 ὑπὸ ῥωσικὴν σημαίαν, καὶ ἐκκαθάρισιν τῶν ἀπαιτήσεων ῥώσων τι-
 νῶν ὑπηκόων. Ὁ κόμης Βόροντζωφ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ στιγμὴν
 εὐκαιροτέραν εἰς τοσοῦτον ἐξωγκωμένους ἀπαιτήσεις. Ἐν Κωνσταν-
 τινουπόλει ἔτρουξαν ἐκ θυμοῦ τοὺς ὀδόντας, ἀλλ' ἤσθάνοντο πόσον
 εἶχον ἐξασθενήσει διὰ τοῦ πρᾶξικοπήματος τῆς 15 Ἰουνίου, καὶ πό-
 σον ἀνίκανοι ἦσαν νὰ ἀντιταχθῶσιν εἰς τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα διὰ
 τοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον εὐρισκομένου ἀνέου νικηφόρου ὀθωμανι-
 κοῦ στρατοῦ. » Οὕτω δὲ ἀπεφάσισαν, μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς λήξεως
 τῆς τεταγμένης προθεσμίας, νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὰς ῥωσικὰς ἀπαιτή-
 σεις, καὶ ὑπογράφοντες τὴν συνθήκην τοῦ Ἀκκερμαν, νὰ ἀρκεσθῶσι
 μόνον εἰς τὴν ἐνιαχοῦ μετρίασιν τοῦ ἀποτόμου ὕφους αὐτῆς, ἐν τῇ
 διὰ τὴν Πύλην προωρισμένῳ ἀντιγράφῳ.

Ἡ Ῥωσία ἀπέκτησεν οὕτω διὰ μιᾶς μονογραφῆς ἐν Ἀκκερμαν
 ὅ,τι νικηφόρος μόνον στρατεία ἠδύνατο ἄλλως νὰ περιποιήσῃ αὐτῇ.
 Δὲν ἀπέκρυψαν ὁμῶς, ἐννοεῖται, οἱ τοῦρκοι διπλωμάται, ὅτι εἶχον
 ὑπογράψει ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀναποδράστου ἀνάγκης, καὶ οἰοεῖ ὑπὸ τὴν
 μάχαιραν οὕτως εἰπεῖν εὐρισκόμενοι. Ὁ Ρεῖς ὑπεσῆμανεν εἰς τὰς
 δυνάμεις, τὶ ἔπρεπε νὰ ἀναμένωσι καὶ αὐταὶ παρὰ νέου καὶ ἰσχυροῦ
 ἡγεμόνος, καταχρωμένου τῇ δυνάμει αὐτοῦ κατὰ φίλης χώρας· ἐδή-
 λωσε δὲ κατ' ἐπανάληψιν, ὅτι ἡ εἰρήνη ὠφείλετο εἰς τὴν καταστρο-
 φὴν τῶν Γιαντισάρων, τοῦτέστιν εἰς τὴν ἐξασθένωσιν τῆς πολεμι-
 κῆς δυνάμεως τῆς Τουρκίας, καὶ εἰς τὴν μετριοπάθειαν, ἣν τὸ γεγο-
 νὸς ἐκεῖνο ἐπέβαλλε πρὸς ὥραν ὡς καθήκον εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ

ὑπηνίξατο, ὅτι κατελήφθη μὲν ἐξαίφνης ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἢ τουρκικῇ κυβέρνησιν, ἐνῷ ἡσχολεῖτο περὶ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ, ἀλλ' ὅτι ὁμως ἤθελεν ὠφεληθῇ τῆς πρώτης εὐκαιρίας, ἵνα δράξῃ τὰ ὄπλα.

Περὶ τῆς τύχης δὲ τῆς Ἑλλάδος οὐδεμία ἔτι ἀπόφασις. Ἡ Ῥωσία συνῆψε μὲν τὰς διπλωματικὰς αὐτῆς σχέσεις μετὰ τῆς Πύλης, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πληρεξούσιον αὐτῆς τὸν Κ. Ῥιθωπιέρ· ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδηγίαις τοῦ διπλωμάτου τούτου οὐδόλως εἶχε λησμονηθῇ τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, καὶ θερμῶς εἶχε συστηθῇ εἰς αὐτὸν νὰ σώσῃ τοῦ ἐπικειμένου ὀλέθρου τὸν ἐλληνικὸν λαόν, οὔτινος ἡ καταστροφὴ ἤθελε προσβάλῃ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσίας. Ὁφείλε δὲ νὰ ἀφήσῃ πάντοτε πρωταγωνιστοῦντα τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν, ὅπως φαίνεται ὁ Κάνιγγ ἔχων πάντοτε τὴν διεύθυνσιν. Ἀλλ' ἡ Πύλη ἀντέταξεν ἀπότομον πείσμα καὶ ἀπόλυτον ἄρνησιν εἰς τὰς πρώτας εὐθὺς ἐταστικὰς ἐρωτήσεις τοῦ Στράτφορντ Κάνιγγ, καὶ ὅταν ὁ ἄγγλος, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ῥιθωπιέρ, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Πύλην, τὸ μὲν πρῶτον ἐμπιστευτικῶς κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1827, εἶτα δὲ ἐπισήμως τὴν 4 Ἀπριλίου, ἡμέραν τοῦ νέου ἔτους, τὸ πρωτόκολλον τῆς Περσουλῆως καὶ τὴν περὶ ἀνακωχῆς ἐπιθυμίαν, ὃ τὴν 23 Μαρτίου ἀντὶ τοῦ Σεῦδὰν Ἐφένδῃ ὁιορισθεὶς Ῥεῖς Περτέβ Ἐφένδης, ἀδιάλλακτος παλαιότουρκος, ὠνόμασε τὸ πρωτόκολλον ἐκεῖνο, « ἐν ᾧ δύο δυνάμεις ἀπεφάσιζον αὐτογνωμόνως περὶ τῶν δικαιωμάτων ἄλλης τρίτης, » ἀσήμαντον λευκὸν τεμάχιον χάρτου, οὔτινος τὴν ἡμιεπίσημον μὲν ἀνεκοίνωσιν δυσαρέστως ἀπεδέξατο, τὴν ἐπίσημον ὁμως ὥφειλε νὰ θεωρήσῃ ὡς ὑβριστικὴν προσβολὴν τὸ Διθάνιον. « Προτιμῶμεν, εἶπε, νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ νὰ πολεμήσωμεν, παρὰ νὰ ἀποδεχθῶμεν τὰς ῥωσοαγγλικὰς προτάσεις ». Ἡ σιγὴ, ἣν εἶχε τηρήσει ἐν Ἀκκερμαν ἡ Ῥωσία περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, καὶ ἣν οἱ Ῥῶσοι θεώρουν ὡς σημεῖον τρυφεράς πρὸς τὴν Πύλην θεραπείας, ὑπελήφθη ὡς ὑποχώρησις ὑπὸ τῶν τούρκων, οἵτινες καὶ ἰσχυρίσθησαν μάλιστα τολμηρῶς, ὅτι ἡ Ῥωσία παρητήθη ἐν Ἀκκερμαν πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ἀναμίξεως εἰς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα. Τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν τοῦτον προσεπάθησε κατ'

ἐπανάληψιν νὰ καταδείξῃ ψευδῇ ὁ Κ. Ῥιθωπιέρ, ὑποδεικνύων τὸ ῥῆμα τῶν πρωτοκόλλων. Ἄλλ' αἱ ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ πεδίου νίκαι καθίστων τὴν Πύλην αἰ ἐτι δυσκολωτέραν πρὸς πᾶσαν διαπραγματεύσιν», παρὰ δὲ τῇ τουρκικῇ διπλωματίᾳ ἐπεκράτει κεκορυφωμένη εὐπάθεια καὶ νευρικός ἐρεθισμός, οἵτινες ἠδύναντο νὰ δώσωσι λαβὴν εἰς τὸν ἐλλογῶντα βόρειον ἐχθρόν. Ὁ κύριος τῶν Τούρκων κίνδυνος ἔκειτο ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου οὗτοι ἐπέμενον οὐδένα διορῶντες. Αἱ παραχωρήσεις, εἰς ἃς εἶχεν ἀναγκασθῇ ἐν Ἀκκερμαν ἡ Τουρκία, ἦσαν ἀπλοῦν προανάκρουσμα τῶν θυσιῶν, ἃς προσεδόκα παρὰ τοῦ Διθανίου ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν τῷ ἐλληνικῷ ζητήματι. Ὁ Τσάρος εἶχε κάλλιστα κατανοήσει, πόσον ἰσχυρὰ εἶχε καταστῇ ἡ θέσις αὐτοῦ, ἀφότου ὑπέστῃριζον αὐτὸν ἡ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ Μεγάλη Βρεττανία. Ὑποκρινόμενος δὲ ἀδιαφορίαν καὶ περιφρόνησιν μάλιστα πρὸς τὸν Κάνιγγ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐπαναστάτας, ἐδράξατο ὁμῶς τῆς λαβῆς, ἣν παρέσχεεν αὐτῷ κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν εὐρωπαίων τῆς προστατῶν τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου. Αἱ διαθέσεις τῆς βιενναίας αὐλῆς ἦσαν αὐτῷ γνωσταί· ἤξευρε κάλλιστα, ὅτι ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ οὐδέποτε ἤθελε συγκρατανεύσει εἰς καταναγκαστικά μέτρα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου, καὶ ἠδύνάτο τις νὰ προΐδῃ, ὅτι καὶ τὸ πρωσικὸν ἀνακτοβούλιον, θεραπεύον τὴν Αὐστροίαν, ἤθελεν ἀπόσχει τῆς ἀγγλορωσικῆς συμβάσεως, ἥ ὅτι ἐν Πρωσίᾳ, ὡς ἔλεγεν ὁ Μέττερνιχ, ἤθελεν ὑπερισχύσει αἱ πεφωτισμέναι ἰδέαι τοῦ πρὸς τὴν Ῥωσίαν φόβου». Τόσῳ θερμότερον ὁμῶς ἠγωνίζοντο ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Ἀγγλία, ὅπως προσελκύσωσι τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Κεραμεικοῦ εἰς τὴν μελετωμένην ἐπέμβασιν αὐτῶν εἰς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα.

Ὁ φιελληνισμός ἐδέσποζε τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τὰ δημόσια φύλλα ἐξεφράζοντο ἐνθουσιωδῶς ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Κάρολος ὁ Γ'. εἶχεν εὐχαριστηθῇ, ὅτι ἀπέτυχον ἐν Ἑλλάδι αἱ αὐρηλιαναὶ σκευωρίαι, καὶ ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς ἱπποτικὰς καὶ θρησκευτικὰς αὐτοῦ διαθέσεις· ὀλίγα δὲ ἔσως ζητήματα ὑπῆρχον τότε ἐν Γαλλίᾳ, ἐφ' ὧν ἐπεκράτει τοσοῦτον πλήρης ὁμοφωνία μεταξὺ ἔθνους καὶ βασιλέως, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἦρκει μόνον νὰ θεραπευθῇ ἡ ἐθνικὴ περιφιλαυτία καὶ φιλοδοξία τῶν

Γάλλων, καὶ νὰ βαυκαληθῶσιν οὗτοι διὰ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ἤθελον πρωταγωνιστήσῃ ἐν τῷ μελετωμένῳ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν μεγάλῳ διπλωματικῷ καὶ στρατιωτικῷ ἀγῶνι, ὅπως κερδηθῶσιν ἐντελῶς ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος. Ἐπὶ τοιοῦτῳ σκοπῷ ἐνήργησεν ὁ Πότσο Διθόργου καὶ ὁ Κάνιγγ, ὅτε οὗτος μετέβη εἰς Παρισίους τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1826, ἕνεκα μὲν τῆς ἰσπανοπορτογαλλικῆς ἔριδος ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ συνάμα ζητήματος. Μάτιν συνεβούλευε τῇ γαλλικῇ Κυβερνήσει ὁ Μέττερνιχ νὰ μὴ ἀποδώσῃ θρησκευτικὴν ἔννοιαν εἰς τὰς ῥωσοαγγλικὰς προτάσεις, καὶ προσεπάθει νὰ καταδείξῃ αὐτῇ, ὅτι, ἀντὶ θρησκευτικοῦ πολέμου πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων, ἤθελεν ἀπλῶς ἐπιχειρήσῃ πόλεμον συμφερόντων πρὸς ὄφελος τῆς Ἀγγλίας. Μάτιν ἐτρέφετο διὰ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ὁ Κάνιγγ ἀκροβιγῶς μόνον ἤψατο ἐν Παρισίοις τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος. Ἐντὸς ὀλίγου ἔσχεν ἀφορμὴν νὰ ἐλέγξῃ πικρότατα τὴν ἀξιοθρήνητον ἀδυναμίαν τοῦ γαλλικοῦ ἀνακτοβουλίου, ἀποκινηθέντος ἕνεκα τοῦ φιλελληνισμοῦ του· διότι ἐνῷ ὁ Βιλλέλ καὶ ὁ Δαμάς ἐξεφράζοντο πρὸς τὸ βιενναῖον ἀνακτοβούλιον περιφρονητικῶς περὶ τοῦ Κάνιγγ, προέβησαν ἐντούτοις εἰς τοσοῦτον ἀρεσκείας πρὸς τὸν ἄγγλον πολιτικόν, ὥστε ἐδήλωσαν αὐτῷ, ὅτι εὐχαρίστως ἤθελον ἶδει μεταβαλλόμενον τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου εἰς σύμβασιν, καὶ ὑπέβαλον αὐτῷ μάλιστα καὶ σχέδιον τοιαύτης (*canavas*), πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ παρὰ τὸν Σηκουάναν ἐνεργητικαὶ διαθέσεις ἀντήχισαν τάχιστα εἰς τὸν Νέβαν. Ὁ Τσάρος ἐδήλωσε τὴν 26 Ἰανουαρίου 1827, ὅτι ἦν πρόθυμος νὰ ἀποδεχθῇ τὴν γαλλικὴν πρότασιν, περιάπτων ἐπισημότερον ἡγεμονικὸν χαρακτήρα εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου, διὰ τῆς εἰς σύμβασιν μεταβολῆς αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι ὁμως πρὸ παντὸς ἔπρεπε νὰ ληφθῇ φροντίς, ὅπως καταστῇ δυνατὸς ὁ εἰς παραδοχὴν αὐτοῦ ἐξαναγκασμὸς τῆς Πύλης, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε πλέον νὰ φανῶσιν ἐπαρκῆ τὰ ἀτελεῖ μέτρα. Τούτου ἕνεκα προέτεινεν ὁ κόμης Λήβεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν, ὅπως, μετὰ τὴν εἰς σύμβασιν τροπὴν τοῦ πρωτοκόλλου, ταχθῇ εἰς τὴν Πύλιν ὠρισμένη προθεσμία πρὸς ἀπόφασιν, οἱ δὲ σύμμαχοι στόλοι, κλαμβάνοντες ἐν τούτοις θέσιν ἀρνητικῶς ἐχθρικὴν, παρακωλύσωσι πᾶσαν περαιτέρω ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰσραὴμ ἐν Πελοποννήσῳ. — α Πρέπει τέλος

πάντων νὰ δοθῇ ἐν τέλος, εἶπεν ὁ Νέσσελρωδ πρὸς τὸν Κύριον Ὅττενφελς».

Ἡ πρότασις περὶ λήψεως καταναγκαστικῶν μέτρων κατὰ τῆς Πύλης παρήγαγε φυσικῶς μεγίστην ἐν Βιέννῃ ταραχήν. Ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ εἶδεν ἐπικειμένην φοβερὰν περιπλοκήν, καθ' ἣν περὶπτωσιν « παρεβιάζοντο τὰ περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐπεμβάσεως φρονίμως ὀρισθέντα ἐν Ἀχεν (ἄρθρ. 4) τὴν 15 Νοεμβρίου 1818 ». ἐδήλωσε δέ, ὅτι ἦν μὲν πρόθυμος καὶ αὐτὸς νὰ συντελέσῃ εἰς εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς καὶ νὰ καταστήσῃ τὸ Λονδῖνον « ἐστίαν συνεννοήσεως, » δὲν ἠδύνατο ὅμως νὰ ἀποδεχθῇ σύμβασιν ἐπιτρέπουσαν τὴν χρῆσιν πολεμικῶν καταναγκαστικῶν μέτρων. Ἐπεθυμεῖτο μὲν εἰρήνευσις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐπέμβασις. « Πῶς εἶνε δυνατόν, » ἀνέκραξεν ὁ Μέττερνιχ, « νὰ εἰρηνεύσῃ τις διὰ πολέμου; » Ἐθεώρει δὲ τὸ βιενναῖον ἀνακτοβούλιον τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον ὡς τὴν μεγίστην τῶν δυναμένων νὰ ἐνσκήψωσι κατὰ τῆς Εὐρώπης συμφορῶν, καὶ τὸ μόνον καταναγκαστικὸν μέτρον, εἰς ὃ συνήκει ὁ Μέττερνιχ ἐν τῇ εἰς Λονδῖνον ἀποσταλείσῃ τὴν 25 Μαρτίου 1827 διακοινώσῃ αὐτοῦ, ἣν ἡ κοινὴ ἀπειλὴ καθαρᾶς καὶ συγχρόνου ῥήξεως τῶν πέντε δυνάμεων. Ἄν δὲ καὶ πάλιν ἠρνεῖτο σκληροτράχηλος ἡ Πύλη, ἐδήλου ὅτι ἦτο διατεθειμένος εἰς νέαν συνεννόησιν περὶ τῆς ἀμοιβαίας θέσεως τῶν συνεργασθησομένων δυνάμεων. Ὡς πρὸς τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος, προέτεινε χωρισμὸν τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τῶν Τούρκων, κατάληψιν τῶν ἐλληνικῶν φρουρίων, αὐτοδιοίκησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐτήσιον αὐτῶν φόρον εἰς τὴν Πύλην· τοῦτέστι τὰ αὐτὰ κατὰ βάθος, ὅσα περιείχοντο καὶ ἐν τῷ πρωτοκόλλῳ τοῦ Ἀπριλίου. Συμφωνῶν ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν ὑπογραψάντων αὐτό, ἰσχυρίζετο ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος, ὅτι ὤφειλε νὰ διαφωνήσῃ ὡς πρὸς τὰ μέσα. Ἐλπίζων δὲ πάντοτε νὰ χωρίσῃ τοὺς ὑπογράφαντας τὸ πρωτόκολλον, προέβαλεν εἰς τὸν Τσάρον τοὺς κινδύνους τῆς ἐκ τοῦ βρεττανικοῦ ἀνακτοβουλίου ἐξαρτήσεως, μεθ' οὗ αὐτὸς δὲν ἠδύνατό τις νὰ συνδεθῇ, χωρὶς νὰ καταστῇ συνένοχος τῶν ἀποπλανήσεων καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν αὐτοῦ δογμάτων, » καὶ ἐξέφρασε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ Κάνιγγ, οὕτινος αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀνατρεπτικαὶ ὁρέξεις εἶχον πρὸ μικροῦ ἐτι ἐκδηλωθῇ

φοβεραὶ ἐν τῷ περὶ Πορτογαλλίας ἐκείνῳ λόγῳ τῆς 12 Δεκεμβρίου 1826. Ἐν αὐτῷ ὁ ἐπὶ τοῦ ὑπουργικοῦ ἐδωλίου καθήμενος, ἀφηρημένος πλέον τὸ προσωπεῖον, αἰκωθίνος » παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Αἰόλον, τὸν δυνάμενον νὰ ἀνοίξῃ τὸν ἀσχὸν τῶν ἐπαναστατικῶν καταιγίδων, καὶ ἔλεγε καυχώμενος: « Ἀνεκάλεσα τὸν νέον κόσμον εἰς τὴν ζωὴν, ὅπως ἀποκαταστήσω ἰσόρροπον τὸν παλαιόν ». Ἡ Αὐστρία παρέστησε τὴν διαγωγὴν τοῦ Κάνιγγ ὡς ἄφρονα καὶ ἐμπαθῆ, καὶ προσεπάθησε νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ, διαβάλλουσα αὐτὸν παρὰ τῷ βασιλεῖ. Πλὴν πάντα εἰς μάτην! « Καίτοι περιεζωσμένοι γύρωθεν ὑπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, » ἔλεγε παραπονούμενος ὁ Μέττερνιχ, « ἀσκεῖ οὐχ ἥττον ὁ Κάνιγγ εἰδὸς τι τρομοκρατίας ἐπὶ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ὑπουργείου. » μετὰ μελαγχολικοῦ δέ τινος κόθου ἀνεμιμνήσκετο ὁ αὐστριακὸς ὑπουργὸς τῆς σφόδρονος πολιτικῆς τοῦ Λονδόνδεῖρου, οὗτινος ὁ θάνατος εἶχε διαλύσει τὰ ἐν Εὐρώπῃ καθεστῶτα, καὶ καταστήσει τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν ἀπλὴν ἀφηρημένην ἔννοίαν καὶ ὄνομα μόνον ψιλόν. Ἡ σκοπούμενη τριπλῇ σύμβασιν μετὰ τὴν Ἀγγλίαν, Ῥωσίαν καὶ Γαλλίαν παρίστατο εἰς τὸν Μέττερνιχ ὑπὸ τὰ μελανώτατα χρώματα. « Ἐν Λονδίῳ, » ἔλεγε, « νομίζουν ὅτι ἠπάτησαν τὴν Ῥωσίαν, ἐν Πετρούπολει δὲ πιστεύουσιν ὅτι ἠπάτησαν τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἐν Παρίσις ἀπεδέξαντο τὴν σύμβασιν διὰ τὸν τύπον μόνον, ὅπως ἀπατήσωσιν ἀμφοτέρας, καὶ ματαιώσωσι τοὺς κινδυνώδεις αὐτῶν σκοπούς ». Ἐνῷ ὁμοῦς ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος κατεδείκνυσεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1815 ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία μόναι εἶχον μείνει ἐπὶ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, καὶ ἐξήγγελλεν ἀποδεικτικῶς, ὅτι τὸ ἀπαίσιον πρωτόκολλον ἤθελεν ἔχει τὴν ἥτταν ὡς συνέπειαν αὐτοῦ, ὅτι ἦτο ἀπλοῦν « φάντασμα, » καὶ ὅτι ἐκ τῆς συγχύσεως ἦν ἐνομιμοποιεῖ, οὕτως εἰπεῖν, οὐδεμία πλέον διαρρύθμισις τῶν πραγμάτων ἠδύνατο νὰ προέλθῃ, ἀλλὰ τερατῶδές τι ἀποκύημα ἄξιον τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, » ὡμολόγει ἐν κρυπτῷ, ὅτι καὶ « ἡ ἰδίᾳ αὐτοῦ εὐθεῖα ὁδὸς δὲν ἤθελεν ἀποθῇ εὐτυχέστερα », καὶ εἶδε τέλος, ὅτι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ πρὸς διαίρεσιν τῆς τριπλῆς συμμαχίας οὐδὲν ἄλλο παρήγαγον ἀποτέλεσμα, ἢ τὴν ἀπομόνωσιν τῆς Αὐστρίας. Ἐν Παρίσις ἐξέφρασεν ὁ Δαμὰς χλευαστικῶς τὴν λύπην αὐτοῦ, ὅτι ἡ Αὐστρία ἀπεχωρίσθη τῆς συμμα-

χίας· ὅτε δὲ ὁ Ἑστερχάζης ἐν Λονδίῳ προσήνεγκε τὴν σύμπραξιν τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν μελετωμένην συνθήκην, ἀπέβαλεν αὐτὴν ψυχρῶς τὸ ἀγγλικὸν Ὑπουργεῖον, προσθέν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ὑπέγραψεν ἤδη τὴν μετὰ τοῦ γαλλικοῦ ἀνακτοβουλίου συνεννόησιν, ἀφοῦ ἡ μὲν Αὐστρία ἐν μέρει μόνον συνεφώνει, τῆς δὲ Πρωσίας αἱ διαθέσεις ἦσαν πάντα ἀβέβαιοι. Ὁ κόμης Λήβεν κατεμέμφθη τοῦ αὐστριακοῦ πρεσβευτοῦ, ὅτι αἱ ὁδηγίαι αὐτοῦ ἦσαν ἀτελεῖς, καὶ ὅτι ἐν περιπτώσει ἐφαρμογῆς καταναγκαστικῶν μέτρων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσδοκᾷται ἡ τῆς Αὐστρίας σύμπραξις. Καὶ παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ «ἄλλως τοσοῦτον εὐαρέστου» Τατίσεφ ἔλαβεν ὁ Μέττερνιχ τὴν 29 Μαΐου τὴν μεγάλως συνταράξασαν αὐτὸν ἀνακοίνωσιν, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐθεώρει τὰς αὐστριακὰς ὁδηγίας ὡς ἀπόπειραν ἀναβολῆς τῆς κρίσεως, καὶ ᾗθελεν ἐπομένως προβῆ μόνος. «Ὁμολογῶ,» παρετήρει ὁ αὐστριακὸς διπλωμάτης, «ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τὴν ἡθικὴν θέσιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου· παλαιὰ πείρα μοὶ κατέδειξεν, ὅτι ὅσας μὲν μεγάλαι ἢ μικραὶ ὑποθέσεις παράγουσι τοιαύτην σύγχυσιν, ὅποιαν νῦν τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, τὸ σκοπούμενον δὲν ἐπέρχεται· καὶ τοιαύτη θὰ ἦεν καὶ ἡ τύχη τῶν ῥωσοαγγλογαλλικῶν ἰδεῶν. Θέλει δὲ ἔλθει ἡμέρα, καθ' ἣν θέλουσιν ἐκτιμηθῇ ἐπαξίως αἱ σκέψεις τῆς βιενναίας αὐλῆς, καὶ ὅ,τι σήμερον θεωρεῖται ὡς φειδῶ πραγμάτων καὶ προσώπων καὶ κενὴ ἰδεολογία, θέλει τότε ἀποκτήσει τὸ κῦρος πράγματος προῤῥηθέντος».

Ὅτε τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον ἔστειλε κατὰ τὸν Μαῖον πανταχοῦ τὸ σχέδιον τῆς συνθήκης, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως γείνη τοῦτο δεκτόν, ἐν Βιέννῃ διεμαρτυρήθη ἐντονώτατα ὁ Μέττερνιχ κατὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ μετάσχη ἀορίστου κινδυνώδους ἐπιχειρήσεως, καὶ νὰ ἐπισφραγίσῃ τὸν θρίαμβον νέας ἐν Εὐρώπῃ ἐπαναστάσεως διὰ τῆς χειραφεσίας τῶν Ἑλλήνων. Ἐφαινετο δὲ οἷονεὶ χλευάζουσα καὶ πάλιν ἡ γαλλικὴ διπλωματία, ὅτε αὕτη ἀνεγνώριζε μὲν ἐντελῶς τὴν φρόνησιν τῶν σκέψεων τοῦ ἀρχικαγκελλαρίου, καὶ συνωμολόγει, ὅτι ἐκινδύνευεν ἡ Εὐρώπη νὰ ἀμαρτήσῃ κατὰ τῶν νομιμοφρόνων ἰδεῶν, προσέθετεν ὅμως ἐν τούτοις, ὅτι ἔπρεπε τις νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ κακοῦ, ἵνα ἐπιτύχῃ τὸ ἀγαθόν».

Ὁ τῶν νομιμοφρόνων ἰδεῶν πρόμαχος δὲν ἡμέλησε τῆς εὐκαιρίας, ὅπως ἐπιτιμήσῃ τοιαύτας θρασείας ἐκφράσεις. «Θὰ αὐξήσωσι μόνον τὸ κακόν,» παρετήρησεν, «οἱ ὑποθάλλοντες τὴν ῥωσοαγγλικήν συμμαχίαν· προσθέτων δέ τις σύγχυσιν εἰς τὴν σύγχυσιν, καὶ ῥιπτόμενος εἰς τὴν ἀταξίαν ὅπως αὐξήσῃ αὐτήν, οὐδόλως κατορθοῖ νὰ προφυλαχθῇ κατὰ τῶν ἐξ αὐτῆς κινδύνων, ὠφελεῖ δὲ μᾶλλον τοὺς μένοντας ἔξωθεν.» Ἐκφρασθεὶς ἐπίσης βιαιότατα πρὸς τὴν βερολίνειον αὐλὴν κατὰ τῶν περιορισμένων ἐπόψεων τῶν γάλλων, ἐπετίμησε τὸν ἐπαναστατικὸν πυρπολητὴν Κάνιγγ, οὗτινος, ἔλεγε, κύριος σκοπὸς ἦτο νὰ καταδείξῃ ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου τὴν διάλυσιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, νὰ ὠθήσῃ μέχρις ἐσχάτων τὴν σύγχυσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ νὰ ἀπακτήσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ Μορέως προστασίαν· ὑπέδειξε δὲ, ὅτι ὁ Τσάρος ἦν ἄπειρος νέος, μὴ ἀκούων τὰς ἀγαθὰς συμβουλὰς, καὶ τὴν ἰδιότροπον αὐτοῦ κατὰ τῆς Αὐστρίας ἀντιπάθειαν ἐξωμοίωσε πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν γάλλων παραφρόνων τοῦ 1793, οἵτινες εἶχον ὀνομάσει Πίττ καὶ Κόβουργ τὰς δυσχερείας τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, ἃς αὐτοὶ οἱ ἴδιοι εἶχον δημιουργήσει. Οὕτω καὶ ὁ Τσάρος, ἔλεγε, βαδίζων τὴν ὁδὸν τοῦ πρωτοκόλλου, φερόντα ἀδιακόπως ἐμπόδια, ἅτινα ἀπέδιδεν εἰς τὸν Μέττερνιχ καὶ τὴν αὐστριακὴν κυβέρνησιν.

Αἱ παραστάσεις τοῦ αὐστριακοῦ ἀρχικαγκελλάριου ἐνεποίησαν βαθύτατην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Φρειδερίκον Γουλιέλμον τὸν τρίτον, ὅστις, προσωπικῶς διατεθειμένος ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος καὶ εὐαρέστως ἰδὼν τὰς προσπάθειάς τοῦ Ἀνσιλλιὼν καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτῶν κήρυγμα τοῦ Οὐφελανδ, εἶχε καὶ αὐτὸς σπουδαίας χορηγήσει συνδρομὰς ἐν τῷ κρυπτῷ εἰς τοὺς φιλελληνικοὺς συλλόγους. Ὁ δὲ παρὰ τῇ ἀγγλικῇ αὐλῇ πρῶτος πρεσβευτὴς Κ. Μπύλω πᾶσαν κατέβαλε προσπάθειαν, ὅπως κατορθώσῃ τὴν εἰς τὴν τριπλὴν συμμαχίαν προσχώρησιν τῆς Πρωσίας.

Ὡς κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1821, ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Ἀνσιλλιὼν, οὕτω καὶ νῦν ἐφαίνετο πάλιν ταλαντευομένη ἡ Πρωσία ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐσαγηνεύθη ὡς τότε ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἐν τῇ χρισίμῳ στιγμῇ ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ. Ἦκουε μετὰ τινος κυρίου σεβασμοῦ τὸν Μέττερνιχ παραβάλλοντα

ἑαυτὸν πρὸς βράχον ἐν μέσῳ ταραχώδους θαλάσσης. α' Ἐσυνηθείσαμεν, ἔλεγεν ὁ αὐστριακὸς πρωθυπουργός, νὰ ἀποκρούωμεν τὰ κύματα, καὶ εἶδομεν αὐτὰ συντριβόμενα καθ' ἡμῶν, χωρὶς τὸ παράπαν νὰ μεταβληθῶμεν· αὐτὸ τοῦτο πρόκειται καὶ πάλιν νὰ γείνη». Ἡ μεγαλοπρεπὴς αὕτη εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσις ἐπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσίας, ὅστις δὲν κατῴρθου νὰ ἀποφασίσῃ, ὅπως ἀπομονώσῃ τὴν Αὐστρίαν ἐνώπιον τοῦ κόσμου, προσχωρῶν εἰς τὴν ἀγγλορωσικὴν συμμαχίαν. Ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ Τσάρος διεθίδασε παραστάσεις εἰς τὸν Κ. Μπέρνστορφ ἕνεκα τῆς μὴ ἀποδοχῆς τῆς συνθήκης ὑπὸ τῆς Πρωσίας, ἐδικαιολόγησεν ὁ πρῶτος διπλωμάτης τὴν πολιτικὴν τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, λέγων ὅτι ἡ Πρωσία οὐδὲν εἶχεν ἄμεσον συμφέρον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἐξεπροσώπει μόνον ἡθικὴν τινα ἀρχήν, καὶ παρετήρησεν, αὐτὴ ἡ συνθήκη συνέδεε δι' ἀπλοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου ἀντίθετα συμφέροντα καὶ στοιχεῖα».

Οὕτως αἱ δύο μεγάλαι γερμανικαὶ δυνάμεις ἔμειναν ὀριστικῶς μακρὰν τῆς μεγάλης διπλωματικῆς ἐνεργείας, ἥ, ὡς ὁ Μέττερνιχ ἔλεγεν ἐγκαυχώμενος, διετήρησαν ἐλευθερίαν συμπράξεως.

Τὴν ἕκτην Ἰουλίου 1827 ὑπεγράφη ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ῥωσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἡ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς σκοποῦσα σύμβασις. Ὁ Κάνιγγ, προσπαθήσας νὰ συμβιβάσῃ τὸ γαλλικὸν σχέδιον μετὰ τῶν προτάσεων τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς Ἀγγλίας, εἶχε συντάξει νέον σχέδιον τοσοῦτον μυστικῶς, ὥστε οὐδ' αὐτὸς ὁ ἐν Λονδίνῳ γάλλος πρεσβευτὴς Πολλινιὰκ ἔμαθέ τι περὶ αὐτοῦ. Ὁ λόρδος Γρανβίλλ ἔφερε τὸ ἔργον εἰς Παρισίους· γενόμενον δὲ τοῦτο ἀποδεκτὸν παρὰ τοῦ βασιλέως Καρόλου τοῦ Γ' καὶ τοῦ Τσάρου Νικολάου, ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς συνθήκης τοῦ Ἰουλίου. Ἐν αὐτῇ τῇ δικαιολογίᾳ τῆς πολυσήμου ἐκείνης πολιτικῆς πράξεως καταφαίνονται εὐθὺς αἱ ἀγγλικαὶ ιδέαι· διότι ἐν αὐτῇ λέγεται, ὅτι αἱ ζημίαι, ἃς ὑπέστη τὸ ἐμπόριον τῶν τριῶν δυνάμεων ἐκ τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μακροῦ πολέμου καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀναρχίας, παρεῖχον εἰς τὰς τρεῖς κυβερνήσεις τὸ δικαίωμα νὰ λάβωσι μέτρα πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης. Εἰς ἀμφοτέρω τὰ διαμαχόμενα μέρη ἔμελλε νὰ προταθῇ συμβιβασμὸς καὶ ἀνακωχή· ἂν δὲ τὸ Διάνιον δὲν ἀπεδέχετο τὰς

προτάσεις τῶν τριῶν δυνάμεων, τότε ἤθελον αὐται ἐπιδιώξει τὰς ἀμέσους συνεπείας τῆς ἀνακωχῆς, ἐξαναγκάζουσαι τὴν εἰρηνοποίησιν, χωρὶς νὰ διαταράξωσι διὰ τοῦτο τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις. Εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐδίδετο διὰ τῆς συνθήκης αὐτόνομος διοίκησις ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Χριστιανοὶ δὲ καὶ Τοῦρκοι ἔμελλον τοῦ λοιποῦ νὰ χωρισθῶσιν ἐντελῶς, ἀποξενουμένων τῶν Ὀθωμανῶν, ἐπὶ ἀποζημιώσει, τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ἐκαστῇ τῶν τριῶν κυβερνήσεων—καὶ ἐν τούτῳ δ' ἐπίσης καταφαίνεται ἡ προμηθὴς τοῦ Κάνιγγ χειρ—παρητεῖτο πάσης ἀξιώσεως μείζονος ἐπιρροῆς καὶ ἰδιαιτέρων ἐμπορικῶν προνομίων ἐν Ἀνατολῇ. Διὰ τριῶν δὲ μυστικῶν ἄρθρων ὠρίζετο ἡ διαγωγὴ τῶν δυνάμεων ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς Πύλης. Κατ' αὐτὰ ἤθελον συνδέσει αἱ κυβερνήσεις τῶν δυνάμεων ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνταλλάξει μετ' αὐτῶν προσέτους· ἂν δὲ ἡ ἀνακωχὴ δὲν ἐγίνετο δεκτὴ ἐντὸς ἐνὸς μηνός, « ἤθελον λάβει τὰ προσήκοντα εἰς τὰς περιστάσεις μέτρα, καὶ ἂν καὶ ταῦτα ἀπεδεικνύοντο ἀνεπαρκῆ, ἤθελον ἐξακολουθήσει τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης κατὰ τὰς ὀρισθείσας ἀρχάς ». Τὸ σπουδαῖον ὁμῶς ἦτο νὰ δοθῇ σημασία εἰς τὰς ἀορίστους πῶς ἐκείνας ἀπειλὰς διὰ σπουδαίας στρατιωτικῆς διαδηλώσεως. Οὕτω δὲ ῥωσικὸς στόλος εἴκοσι ἱστιοφόρων πλοίων ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σινιάβιν ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ Κρόνστατ εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως, ἐντολὴν ἔχων νὰ ἐκπέμψῃ εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐκ τοῦ Πλύμουθ τὸν ἀντιναύαρχον Ἐϋδεν μετὰ τεσσάρων πλοίων τῆς γραμμῆς, τεσσάρων φρεγατῶν καὶ τεσσάρων βρικίων. Οἱ ὑπὸ τὸν Κόδριγκτων καὶ Δερινὺ ἐν Μεσογείῳ ἤδη εὕρισκόμενοι ἀγγλικοὶ καὶ γαλλικοὶ στόλοι ἐνισχύθησαν, ἐν δὲ ταῖς ὁδηγίαις τῶν τριῶν στολάρχων περιλαμβάνετο—καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα τῶν ἐπελθόντων γεγονότων—ἡ χρῆσις βιαίων μέτρων κατὰ τῶν Τοῦρκων ὡς ἐνδεχομένη ἀνάγκη. Ἄν οἱ μὲν Ἕλληνες ἀπεδέχοντο τὴν εἰρήνευσιν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπέκρουον αὐτήν, οἱ ναύαρχοι εἶχον τὴν ἄδειαν οὐ μόνον νὰ συνάψωσι σχέσεις φιλίας μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποκωλύσωσι πᾶσαν διὰ τουρκικῶν καὶ αἰγυπτιακῶν πλοίων ἀποστελὴν ὅπλων καὶ ἀνδρῶν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ ἀσκήσωσι καὶ βίαν. « Αἱ ὑμέτεραι ὁδηγίαι, » ἐλέγετο εἰς τοὺς ναυάρχους, « δὲν δύνανται

βεβαίως νὰ προῖδωσι πᾶσαν δυνατὴν περίπτωσιν, καὶ ἀνάγκην ἔχετε ἐλευθερίας τινός· ὁ βασιλεὺς χορηγεῖ ὑμῖν αὐτὴν πλήρη » (1).

Παρὰ τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ πληρεξουσιότητι κατεφαίνετο βεβαίως ὡς εἰρωνεία σχεδὸν τὸ νὰ συνιστάται μεγίστη προσοχή εἰς τοὺς ναυάρχους, ὅπως μὴ τυχὸν τὰ πρὸς εἰρήνευσιν ἀναγκαῖα μέτρα ἐκτραπῶσιν εἰς ἐχθροπραξίας. « Μήπως νομίζουν », ἡρώτων οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ, « ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ Ἰβραῖμ θέλουν εἰρηνεῦσαι ῥαντιζόμενοι μὲ *ζαχαρότερον καὶ πορτοκαλλάδαρ*; »

Ἡ ἐγγύτης τοῦ κινδύνου δὲν διέφυγε τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ· ὅσον δὲ περιφρονητικῶς καὶ ἂν ἐξεφράζετο περὶ τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως, ὀνομάζων αὐτὴν ἀπερίσκεπτον κατασκευάσμα, βρῖθον ψεύδους καὶ ἀοριστίας, ὅπερ *δολίγον ὄν κατ' ἀρχάς* κατήντησε *σχεδὸν μηδέν*, οὐχ ἥττον δὲν ἠδύνατο νὰ καταστείλῃ ἀπέναντι τοῦ βερολινείου ἀνακτοβουλίου τὸν φόβον αὐτοῦ, « μήπως αἱ σοβαρὰν μορφήν περιβεβλημέναι ἀργολογίαι ἐκεῖναι ἐπενέγκωσι τέλος μέγα δυστύχημα ». Ὅτε δὲ ἡ σύμβασις ἐδημοσιεύθη ἐν μέρει, καὶ φοβερόν παρήγαγε θόρυβον, καὶ γενικὸν Ὠσαννά! ἀντήχησεν ἐκ τῶν τάξεων τῶν φίλων τῆς Ἑλλάδος, ὁ αὐστριακὸς πολιτικὸς παρετήρησεν, ὅτι οὐδόλως ὑπωπτεύετο τὸν Ἀγγλον ὑπουργὸν ὡς μετασχόντα τοῦ πολιτικοῦ ἐγκλήματος τῆς δημοσιεύσεως τῆς συμβάσεως, ἀλλ' ὅτι ἔζη δυστυχῶς οὗτος ἐν μέσῳ τοσοῦτον διεφθαρμένου κύκλου, ὥστε καθ' ἑκάστην ἔτρεχε κίνδυνον νὰ ἐκτεθῇ εἰς ἄλλα ἔτι ἐξολισθήματα.

Ἡ κυρία τοῦ Μέττερνιχ προσοχή ἐστράφη νῦν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ ἄγγελμα τῆς ἐπικειμένης ἐπεμβάσεως τῶν δυνάμεων εἶχεν ἐντείνει ἐτι μᾶλλον τὴν τουρκικὴν περιφιλαυτίαν· ὁ Σουλτάνος, ἀλαζών ἐτι ἐπὶ τῷ θριάμβῳ αὐτοῦ κατὰ τῶν Γιαντισάρων, εἶχε πεισθῇ δι' εὐνοϊκῶν εἰδήσεων ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἀττικῆς, ὅτι εἰς μόνος ἐτι κτύπος ἔρκει κατὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῶν ἀποστατῶν, τῆς Ὑδρας, ὅπως ἀποπνιγῇ ἐντελῶς ἡ ἐπανάστασις. Καὶ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἀνεχθῇ ματαιούμενον διὰ διπλωματικῆς ἐνεργείας τὸν καρπὸν

(1) Παράρτημα εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς συνεδριάσεως τῆς 12 Ἰουλίου 1827. —

*Εἰς τὸν ἄρθρον περὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, ἐν Λονδίνῳ, 1830, παρὰ τῷ « Ἀρβίσσων ».

τῶν νικῶν αὐτοῦ; «Διατί φοβεῖσθε περὶ ἡμῶν;» ἔλεγεν ὁ Ῥεῖς εἰς διπλωμάτην τινά, παριστῶντα τὸν ἀπειλητικὸν χαρακτήρα τῆς περιπλοκῆς· «ἡμεῖς αὐτοὶ δὲν φοβούμεθα, καὶ θέλομεν ἀντιστῆ μέχρῃ ἐσχάτων». Εἰς τοὺς πληρεξουσίου τῆς Ἀγγλίας, Ῥωσίας καὶ Γαλλίας, ἐπιμένοντας κατ' ἐπανάληψιν ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Ἀπριλίου καὶ τῆς ἀνακωχῆς, ἐπεδόθη τὴν δεκάτην Ἰουνίου *Bağlar Namés* (Δήλωσις Δικαίων), ἀποκρούων πᾶσαν ἀνάμειξιν τῶν δυνάμεων, ὡς ἀντικειμένην εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς θείας προνοίας, εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὸν νόμον τῶν Μουσουλμάνων. Ἀφορμή, ἔλεγε, τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἦτο, ὅτι οἱ Ἕλληνες διετέλεσαν πάντοτε εἰς λίαν εὐάρεστον κατάστασιν· δὲν ἔληξε δὲ αὕτη εἰσέτι, διότι ἐγένοντο πάντοτε εἰς τὴν Πύλιν ἄσκοποι καὶ ἀνωφελεῖς διπλωματικαὶ προτάσεις, καὶ αἱ δυνάμεις ἀνείμχθησαν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Τουρκίας· οὐδέποτε ὅμως ἤθελεν ἡ Πύλη «εἰσακούσει ὁμοίας προτάσεις, σκοπούσας μόνον τὴν εἰς κράτος συμπαγίσιν ληστρικῆς ὁμάδος.» «Εἰρήνη καὶ εὐλογία εἰς τὸν πορευόμενον τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης!» Ὁ Ῥεῖς ἐκαρύκευσε τὴν πρὸς τοὺς διερμηνεῖς δήλωσιν αὐτοῦ δι' ἀπείρων τοῦ Κορανίου ῥητῶν, καὶ ὅτε τῷ παρατηρήθη, ὅτι ἦσαν μάταια τὰ λόγια ἐκεῖνα διὰ τοὺς μὴ ἐννοοῦντας αὐτὰ χριστιανοὺς ἡγεμόνας, ὁ πιστὸς Μουσουλμάνος ἀπήντησε: «Βεβαίως δὲν τὰ ἐννοοῦσι, διότι ἂν τὰ κατενόουν, θὰ ἦσαν ἤδη πάντες Μουσουλμάνοι.» Ἡ τελευταία του λέξις πρὸς ἕκαστον διερμηνέα ἦτο: «Γεννηθήτω τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα! ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶνε εἰς πάντα ἑτοιμος».

Τὴν τραχύτητα τῶν Τούρκων ἐνίσχυσε τὸ ἦθος τοῦ αὐστριακοῦ ἐξάρχου. Ἐνῷ ὁ πρῶτος πρεσβευτὴς Κ. Μίλτιτς μετέσχε τοῦ κοινοῦ διαθήματος, εἰς ὃ προσέθησαν κατὰ τὰς ὁδηγίας αὐτῶν τὴν 16 Αὐγούστου οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων, ὅπως πείσωσι τὴν Πύλιν εἰς παραδοχὴν τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως, ὁ Κ. Ὀττενφελς ἡρνήθη προσκληθεῖς τὴν σύμπραξιν αὐτοῦ, προφασίζόμενος τὸ ἐλλειπὲς τῶν ὁδηγιῶν του. Ὁ Ῥεῖς οὐδὲ καὶν ἐδέχθη τὴν ἀπαίσιον διακοίνωσιν, καὶ οἱ διερμηνεῖς τῶν δυνάμεων ἠρκέσθησαν ἐκόντες ἄκοντες νὰ καταλίπωσιν αὐτήν, ἀπερχόμενοι, ἀσφράγιστον ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου. Ὁ τούρκος διπλωμάτης, μεγαλαυχῶν πρὸς τὸν

Κ. Ούσσάρ μετ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ὁσμανικῆς φιλαυτίας, κατηνέχθη βιαίότατα κατὰ τῶν προτάσεων τῶν «μικρῶν ἐκείνων καὶ μεγάλων Κάνιγγ», αἵτινες σκοπὸν εἶχον νὰ διώξωσι τοὺς μουσουλμάνους ἐκ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐστίας αὐτῶν, νὰ δώσωσι τεμένη καὶ προικοδοτήσεις εἰς τοὺς ἀπίστους, καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσι τοὺς Καδῆδες διὰ τῶν πακπάδων. Ὅτε δὲ οἱ τρεῖς πρέσβεις, ὀργισθέντες ἐπὶ τῇ τουρκικῇ αὐθαδεῖα, ἀφῆρσαν δύο ἐβδομάδας ἐκ τῆς ὀρισμένης εἰς τὸ Διδάνιον μηνιαίας προθεσμίας, καὶ ἀπήτησαν ἀπροφασίστως ἀπάντησιν, ἐδόθη αὐτοῖς τὴν 30 Αὐγούστου ἡ ἀγέρωχος ἀπόκρισις: «'Η ὀριστική, ἀπόλυτος, τελευταία, ἀμετάβλητος καὶ αἰωνία ἀπάντησις τῆς Πύλης εἶνε, ὅτι οὐδεμίαν δέχεται πρότασιν περὶ τῶν Ἑλλήνων». Πάραυτα καὶ συμφώνως πρὸς τὴν σύμβασιν τοῦ Ἰουλίου ἐπέδωκαν οἱ ἀντιπρόσωποι τὴν 31 τοῦ μηνὸς δευτέραν κοινὴν διακοίνωσιν, λέγοντες ὅτι, παρελθούσης πλέον τῆς δοθείσης εἰς τὴν Πύλην προθεσμίας, οἱ σύμμαχοι ἤθελον λάβει αὐτὰ εἰς τὴν φρόνησιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν περιστάσεων ὑπαγορευόμενα μέτρα, ὅπως ἐπέλθῃ ἀνυπερθέτως ἡ ἀνακωχή. » Ἄλλ' οὔτε οἱ τὴν διακοίνωσιν συντάξαντες εὐρωπαῖοι πρέσβεις, οὔτε οἱ τοῦρκοι διπλωμάται ἐγνώριζον, πόσον κινδυνώδη ἦσαν τὰ ἐν χερσὶν αὐτῶν ὅπλα, καὶ πόσον ἤγγιζεν ἡ αἵματηρὰ ἐκτέλεσις «τῶν ὑπὸ τῆς φρονήσεως ὑπαγορευομένων μέτρων». Ὅτε δὲ ὁ Περτέβ ἠρώτησε τὸν γάλλον διερμηνέα, περὶ τίνων μέτρων προέκειτο, καὶ ἂν ὡς τοιοῦτόν τι ὑπενόειτο κήρυξις πολέμου, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, ὅτι αἱ δυνάμεις ἔτρεφον τὰ εἰρηνικώτατα καὶ εὐμενέστατα ὑπὲρ τῆς Πύλης αἰσθήματα· ἀλλ' ὁ τοῦρκος διπλωμάτης παρετήρησε, σείων τὴν κεφαλὴν: «αὐτὰ εἶνε πῦρ καὶ βάμβαξ πλησίον ἀλλήλων· δὲν ἤξεύρω τί νὰ ἐννοήσω ἐκ τῶν κενῶν αὐτῶν φράσεων, ἃς μοὶ δίδετε εἰς ἀπάντησιν». Ὁ τῆς Αὐστρίας ἑξαρχος ἐξηκολούθει πάντοτε συντασσόμενος τοῖς Τούρκοις· διότι, καίτοι ἐπετιμήθη ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ, ὡς μὴ μετασχὼν τοῦ πάντη ματαίου διαθήματος τῶν ἄλλων δυνάμεων, καὶ ἔπραξε τοῦτο βραδύτερον, οὐχ ἦττον αἱ ἐκ Βιέννης στελλόμεναι αὐτῷ μυστικαὶ ὁδηγίαι ἦσαν τοσοῦτον εὐνοϊκαὶ ὑπὲρ τῆς Πύλης καὶ αὐτοῦ δικαίου τοῦ Σουλτάνου, » ὥστε οὐδόλως ἐδίσταζεν ὑποθάλπων καὶ ἐντεινὼν τὸ τουρκικὸν πείσμα. Ἀνεκοίνωσε δὲ ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Ρεῖς, ὅτι ἡ

αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ «ἐνέκρινε τὴν ἀπόφασιν τῆς Τουρκίας, ἥρκει μόνον νὰ ἐσκέφθῃ ὠρίμως ἡ Πύλη περὶ τῶν συνεπειῶν, καὶ νὰ ἡσθάνετο ἐν αὐτῇ τὴν δύναμιν εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ δικαίου της».

Τὸ ἦθος τοῦ Μέττερνιχ καὶ ἡ κρυφία αὐτοῦ χαρὰ ἐπὶ τῇ ἀντιστάσει τῶν Τούρκων ἤθελον φανῇ ἀνεξήγητα ἀπέναντι τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, ἃν ἡ τύχη τοῦ αὐστριακοῦ διπλωμάτου, ἀπαλλάττουσα αὐτὸν ἀκριδῶς τότε τοῦ κινδυνώδεστατου αὐτοῦ ἀντιπάλου, δὲν ἐνέπνεεν εἰς αὐτὸν νέαν περὶ τοῦ μέλλοντος πεποίθησιν. Τὴν 8 Αὐγούστου, πρὶν ἢ καὶ ἐπικυρώσῃ τὴν ἰουλιανὴν Σύμβασιν, τὸν ἐσχατον τῆς ζωῆς αὐτοῦ θρίαμβον, ἀπέθανεν ὁ Κάνιγγ, καταπονηθεὶς ὑπὸ τῶν μεριμνῶν καὶ τῶν σπασμωδικῶν ἀγώνων ἔργου τὸν κόσμον ὅλον περιλαμβάνοντος.

«Ὅτε πρὸ δύο ὥρων ἔκλειον τὴν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολήν μου,» ἔγραφεν ὁ Γέντς τὴν 13 Αὐγούστου πρὸς Πιλάτ ἐκ τοῦ Μεγάρου Κένιξβαρτ, «δὲν ἐπίστευον ὅτι μετ' ὀλίγον ἤθελον λάβει ἀφορμὴν νὰ σᾶς γράψω δευτέραν, καὶ ὁποῖαν! Ἐκαθήμεθα εἰς τὴν τράπεζαν, ὅτε ἐλάβομεν τὴν μεγάλην εἶδῃσιν τοῦ θανάτου τοῦ Κάνιγγ· δύνασθε δὲ νὰ φαντασθῆτε, ὁποῖαν παρήγαγε ταραχήν. Πάντες κατέλιπον τὴν τράπεζαν πρὶν ἢ περάνωσι τὸ γεῦμα. Τὸ αἰσχυρὸν ἄρθρον τοῦ Χρόνου περὶ τῆς τουρκικῆς διακηρύξεως τῆς 9 Ἰουνίου μὲ εἶχε τοσοῦτον κακῶς διαθέσει σήμερον, ὥστε ἡ πρώτη ἐντύπωσις τοῦ θανάτου τοῦ Κάνιγγ ὑπῆρξεν εὐχάριστος· ἄλλως τε δὲ εἶνε βέβαιον, ὅτι ὁ θάνατος οὗτος πρέπει ἐν γένει νὰ θεωρηθῇ ὡς θεία χάρις. Ἐχει ὁμως ὡς πᾶν μέγα συμβεβηκὸς πολλὰς ὀφείας, καὶ πάντῃ προβληματικὸν εἶνε, ὁποῖα θέλει ἔχει ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον πραγμάτων».

Ἔτι μᾶλλον κατεσταλμένην ὀργὴν ἐξέφραζον οἱ λόγοι τοῦ Γέντς πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Κόβουργ: «Ἀγαθὴ τύχη!» ἀνέκραξε κατ' ἀρχάς, «ἀπηλλάγημεν τοῦ ἀπαισίου ἀνδρός· ἀνυπολόγιστον εἶνε, ποῦ ἠδύναντο νὰ παραγάγῳσιν αὐτὸν αἱ ἀνόητοι φιλόανθρωποι καὶ φιλελεύθεροι αὐτοῦ ἰδέαι! Καὶ ὁμως,» προσέθηκεν ἐσκεμμένως μετὰ τινα παῦσιν, «τίς οἶδε τί ἐπιφυλάσσει τὸ μέλλον! ὅπως ἔχουσι νῦν τὰ πράγματα, εἶνε ζήτημα πάντοτε, ἂν ὁ κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν θάνατος τοῦ Κάνιγγ δὲν εἶνε δυστύχημα μᾶλλον· διότι πρέπει τις νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι ἦν ὁ μόνος ἄνθρωπος, ὅστις συνεκράτει τὸν

ῥῶτον, οὐδεὶς δὲ δύναται πλέον νὰ ὑπολογίσῃ, ποῦ θέλει νῦν οὗτος ἐξωθήσῃ ἡμᾶς, καὶ ὅποια θέλει παράσχει ἡμῖν πράγματα». (1)

Ἐπὶ τοῦ πρίγκηπος Μέττερνιχ, λίαν εὐαρέστως διατεθειμένου τότε ἔνεκα τοῦ ἐπικειμένου γάμου του μετὰ τῆς Ἀντωνίας Λέυκαμ, ὀλίγην παρήγαγον ἐντύπωσιν αἱ μελαγχολικαὶ σκέψεις τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ ὁμόφρονος· συνέλαβε δὲ μᾶλλον τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἤθελε καὶ κάλιν δράξῃ τὸ πηδάλιον τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων. Ὁ θάνατος τοῦ Κάνιγγ, » ἔγραφεν εἰς Παρισίους, « εἶνε συμβάν ἀπείρου σπουδαιότητος, καὶ σύμπαν τὸ ἰκρίωμα, οὗτινος ἦτο ἐκεῖνος στύλος, θέλει νῦν καταπέσει. Ἡ διοίκησις τοῦ Κάνιγγ ὠμοίαζε πρὸς κατακυλισμένην χιονοστοιβάδα, ἥτις συμπαρᾷσκει τὰ πάντα ἐν τῇ ὀρμῇ αὐτῆς, μετ' ἣν ὅμως πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ πολλὰ πράγματα πάλιν ἀνορθοῦνται· οὕτω δὲ θέλουσι νῦν αἰσθανθῇ μεγαλεῖον οἱ ἐν Παρισίοις καὶ χειραφεσίαν οἱ ἐν Πετροπόλει. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, ἥτις ἐξ ἐλαφρίας ὑπεβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κακοῦ, ἤθελε πράξῃ κάλλιστα ὠφελουμένη ἐκ τῆς στιγμιαίας εὐκαιρίας, ὅπως συνδράμῃ νῦν τὸ β.ενναῖον ἀνακτοβούλιον εἰς καταστολὴν αὐτοῦ ». Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κυβέρνησις τοῦ Βιλλέλ δὲν συγκατένευε νὰ δεσμευθῇ ὑπὸ το.ούτων προτάσεων, οὔτε νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς συμμαχίας, ἀπεφάσισεν ὁ Μέττερνιχ νὰ δοκιμάσῃ, ὅπως στερήσῃ τὴν ὅλην συμμαχίαν τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς. Συνέλαβε δὲ τὸ σχέδιον « νὰ ἀφοπλίσῃ τὰς δυνάμεις », καὶ νὰ καταπείσῃ τὴν Πύλην « νὰ διατάξῃ πρόσκαιρον ἀναστολὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν », πράττουσα χάριν τῆς Αὐστρίας ὅ,τι τέως εἶχε πεισμόνως ἀρνηθῇ εἰς τὰς λοιπὰς δυνάμεις. Παρετήρησεν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑξάρχον, ὅτι πρὸ παντός νῦν προέκειτο πολιτικὸς ἀγὼν μετὰ τῶν δυνάμεων καὶ τῆς Πύλης, καὶ ὅτι οὐδὲν φρονιμώτερον ἢ δύνατο αὕτη νὰ πράξῃ, ἢ νὰ τραπῇ μετ' ἐμπιστοσύνης πρὸς τὴν Αὐστρίαν, ὡς τρίτην δύναμιν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν φιλικὴν μεσιτείαν τοῦ αὐστριακοῦ ἀνακτοβουλίου παρὰ ταῖς δυνάμεσιν, αἵτινες εἶχον ὑπογράψει τὴν Ἰουλιανὴν σύμβασιν. « Πᾶσα ζηρὰ ἄρνησις πρὸς τὰς δυνά-

(1) Φ. Γέντς, ὑπὸ Κ. Μενδελσῶνος Βαρθόλδτ' ἐν Λειψίᾳ, παρὰ τῷ Ἰρτσελ, 1867, σ. 99.

μεις, » ἔγραφεν, α ἤθελεν ἐπιφέρει τὸν πόλεμον, ἐνῷ πᾶσα ὑπεκφυγῇ, δι' ἧς ἡδύνατο ἡ Πύλη νὰ ἐξέλθῃ τοῦ λαβυρίνθου, ἤθελεν ὠφελῆσαι αὐτὴν τὰ μέγιστα ». Ἵνα δὲ διατηρήσῃ τὴν φήμην ἐντελοῦς ἀμεροληψίας μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν, ἐπέστειλεν ὁ Μέττερνιχ καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἡπιώτερα ἢ ἄλλοτε λόγια. Ὁ διοικητὴς τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν αὐστριακοῦ στόλου διετάχθη νὰ διαβεβαιώσῃ τοὺς Ὑδραῖους, α ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἡδύοκhesen ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ περιφανοῦς αὐτοῦ θρόνου νὰ ρίψῃ βλέμμα ἐλέου ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὲν ἐπεθύμει νὰ βλέπῃ αὐτοὺς ὁμοιουμένους πρὸς τοὺς Νεαπολίτας, τοὺς Πεδεμοντίους καὶ τοὺς Ἰσπανοὺς ». Αὐστριακός τις πλοίαρχος παρέστη ἐνώπιον τῆς ἐν Αἰγίνῃ ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, συμβουλευὼν αὐτὴν νὰ ἀποταθῇ εἰς τὴν εὐμένειαν καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν τοῦ αὐστριακοῦ μονάρχου· εὐκόλως δὲ ἡδύνατό τις νὰ διακρίνῃ τὸν σκοπὸν τῆς αἰφνιδοῦς ἐκείνης ἡπιότητος. Ἡ Αὐστρία ἤλπιζεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ πείσῃ τοὺς Ἕλληνας ὅπως καὶ τοὺς Τούρκους, ἵνα ἀναγνώρισωσιν αὐτὴν ὡς τὸν πιστότατον καὶ ἀγαθότατον φίλον καὶ ἐπικαλεσθῶσι τὴν αὐστριακὴν μεσιτείαν· ἡ ἐλπίς δὲ αὕτη, σφαλεῖσα ἐν Αἰγίνῃ, ἡλῆθευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἀπέβαλον ἐντελῶς τὴν ἀπροσδόκητον ἐκείνην αὐτοκρατορικὴν εὐμένειαν καὶ ἐξηκολούθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μόνην ἐμπιστευόμενοι, οἱ Τούρκοι ἐθεώρησαν τὰς προτάσεις τοῦ Μέττερνιχ α ὡς εὐαπόδεκτον ὑπεκφυγὴν, ὅπως ἐξέλθωσι τοῦ λαβυρίνθου ». Αἱ προτάσεις ἐκεῖναι ἐθεράπευσαν τὴν φιλοσιμίαν αὐτῶν· οὕτω δὲ ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς παραχωρήσεις τινάς, ἐξ ὧν ἔμελλεν, ὡς ἐφρόνουν, νὰ καταδειχθῇ ἡ συνδιαλλακτικὴ αὐτῶν διάθεσις. Ὁ πατριάρχης παρέστη καὶ πάλιν ἀναγκαῖον εὐπειθὲς ὄργανον τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς, καὶ ἐπεκαλέσθη τὸν ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν ἔλεον τοῦ Σουλτάνου, ἐπιδούς τὴν 18 Σεπτεμβρίου πράξιν ὑποταγῆς τῶν πέντε ἐπαρχιῶν: Τρικάλων, Ἰωαννίνων, Ἀκαρνανίας, Ναυπάκτου καὶ Βυρίπου, ὑπογεγραμμένην ὑπὸ 31 ὀπλαρχηγῶν, ὧν ἡγετὸ ὁ Βαρνακιώτης, καὶ ἀποπνέουσιν δουλικὴν μετάνοιαν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ κυνικὴν ταπείνωσιν. Ἐπὶ τούτοις ἤρθη ὁ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐκείνων ἀφορισμός, καὶ ὁ Μαχμουτ ἐκήρυξεν ἀμνηστειάν ὑπὲρ τῶν πέντε αὐτῶν ἐπαρχιῶν. Ἀπρητεῖτο δὲ πᾶσα ἡ τουρκικὴ τύ-

φλωσις, ὅπως φαντασθῇ ἡ Πύλη, ὅτι ἐματαίου διὰ τοιούτων παραχωρήσεων τὴν ἐνέργειαν τῶν δυνάμεων καὶ κατῳρθοῦ πραγματικῶς τὴν εἰρήνευσιν.

Ὅτε ὁ μέγας βεζύρης συνέταξε τὴν 20 Ὀκτωβρίου ἐμπιστευτικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πρίγκηπα Μέντερνιχ, καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τῶν συνδιαλλακτικῶν διαθημάτων τοῦ Σουλτάνου, ἐξητεῖτο παρὰ τῆς αὐστριακῆς αὐλῆς, «τῆς φίλης καὶ προσφιλοῦς γείτονος τῆς Πύλης», τὴν ἀγαθὴν αὐτῆς μεσιτείαν παρὰ ταῖς δυνάμεις, τὰ συμβεβηκότα εἶχον καταστήσει ἄσκοπον πλέον καὶ ματαίαν τὴν μεσιτείαν ἐκείνην, καὶ ὁ Μέντερνιχ ἠναγκάσθη νὰ ὀνομάσῃ *νεκροτόχιον* τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Περτέβ. Διότι τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἀπεφασίζετο ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Ναβαρίνου. Οἱ κώωνες ἐσημαινον καὶ τὰ πυροκρόταλα ἐβρόντων ἐπὶ τῷ γάμῳ τοῦ πρίγκηπος Μέντερνιχ μετὰ τῆς Ἀντωνίας Λεύκαμ, ὅτε, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ πρίγκηψ ἠτοιμάζετο νὰ ἐπιβῇ τῆς ἀμάξης, ὅπως μεταβῇ εἰς τὸ ἘτσεENDORF πρὸς τέλεσιν τοῦ γάμου του, ἀφίκετο ταχυδρόμος ἀγγέλλων τὸ συμβεβηκός, ὅπερ κατέστρεφε πάσας αὐτοῦ τὰς διπλωματικὰς προσπάθειας, ἀνέτρεπε πρόρριζον τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν, καὶ ἐθεμελίωσεν τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ ρόδιον φῶς, ὑπ' ὃ εἶχεν ἰδεῖ ὁ Μέντερνιχ τὸν θάνατον τοῦ Κάνιγγ, ἦν ἀπατηλὴ φωσφορίζουσα ἀτμίς, ἡ δὲ ἀπαίσιος προφητεία τοῦ Γέντς ἐπραγματοποιεῖτο, καὶ ἐν Ἀνατολῇ ἤρχετο νέα τοῦ λοιποῦ ἐποχῆς, ἀπ' ἧς ἐπρόκειτο πλέον νὰ πολεμηθῇ ἡ Ῥωσία ἀντὶ τῆς Ἀγγλίας.

Ἐκθέσις τοῦ Πρόκες τῆς 2 Αὐγούστου 1827 λέγει: «Ἡ Ἑλλάς, ὑπὲρ ἧς θέλουσι νὰ ἐπεμβῶσιν, οὐδαμοῦ εὐρίσκεται. Ἡμεῖς οἱ ἐπὶ τόπου εὐρισκόμενοι δὲν θὰ ἡδυνάμεθα δι' ὅλων τῶν φανῶν τοῦ κόσμου νὰ ἀνακαλύψωμεν τὴν Ἑλλάδα *ἐκείνην*, ὑπὲρ ἧς ζητοῦσι νὰ λαλήσωσι τὴν γλῶσσαν τῶν ὅπλων.» Ἡ πορεία δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου παρέχει λυπηρὰν ἀληθῶς τὴν κύρωσιν τῆς παρατηρήσεως ταύτης.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς «ἱερᾶς πόλεως» τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Κιουταγῆς καὶ ὁ Ἰβραὶμ εἶχον πάλιν χωρισθῇ· καὶ ὁ μὲν τοῦρκος στρατηλάτης ἐτράπη πρὸς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ Αἰγύπτιος ἀνέκαμψεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπως ὑποτάξῃ ἐντελῶς τὸ μέλλον αὐ-

τοῦ Πασσαλίκιον. Οἱ Ἕλληνες μόλις ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὰ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ἐλαττωθέντα στίφη τῶν ἐναντίων αὐτῶν. Ἡ δὲ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης εἰς Πιάδαν συγκληθεῖσα ἐθνικὴ συνέλευσις ἡσχολήθη πρὸ πάντων, — πρὸς οἰκτρὸν τῆς ἀμηχανίας αὐτῆς μαρτύριον — συζητοῦσα τὴν περὶ ἀγλικῆς προστασίας αἴτησιν.

Συνεπεῖα τῶν ἐν Περιβολακίοις διαπραγματεύσεων μεταξὺ Μαυροκορδάτου, Ζωγράφου καὶ Στράτφορδ Κάνιγγ, ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις εἶχε ῥητῶς παρακαλέσει τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄγγλον πρεσβευτὴν, νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ, ὅπως ἡ Ἑλλὰς τύχῃ ἐλευθερωτέρας τινὸς καταστάσεως ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ δὲ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου τοσοῦτον κατέπληξε καὶ παρέλυσε τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὥστε ἐνέκρινεν αὕτη σχεδὸν ὁμοθύμως τὸ διάθημα τῆς Κυβερνήσεως, καὶ διεδίδασε συγχρόνως πρὸς τὸν Στράτφορδ Κάνιγγ τὴν παράκλησιν, ὅπως πρὸ πάντων κατορθωθῇ ἀνακωχῆ τις. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὅστις διεμαρτυρήθη ἐντονώτατα κατὰ τῆς ἐπικλήσεως οἰαςδὴποτε μεμονωμένης εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως, ἐκηρύχθη διὰ ψηφίσματος τῆς Συνελεύσεως ἐκπεπτωκὴς τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ὡς Ἕλληνας πολίτου. Μικροφυχία καὶ ἐγκαρτέρησις εἶχον καταστῇ τότε πολιτικὰ καθήκοντα, καὶ ἂν ἡ Πύλη ἀπεφάσιζε νὰ καρπωθῇ τὴν παρὰ τοῖς πολεμίοις αὐτῆς μικρὰν ἐκείνην παροδικὴν ἀδυναμίαν, ἤθελε κατορθώσῃ τότε νὰ περάνῃ συμφόρως τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἰδίαν αὐτῆς κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τοσοῦτον βεβαία ἦτο περὶ τῆς νίκης καὶ τοσοῦτον σκληροτράχηλος, ὥστε οὐκ ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις τοῦ Στράτφορδ· οὕτω δὲ ἔμελλε νὰ προφυλάξῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν συνεπειῶν τῆς ἰδίας αὐτῶν μικροφυχίας ἢ τῶν πολεμίων αὐτῶν τύφλωσις.

Ὁ Κουντουριώτης εἶχε καταστῇ ἄχρηστος πλέον καὶ πάντῃ ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου. Κατεμέμφοντο δὲ αὐτοῦ, ὅτι ἐπρόδωκε τὴν ἱερὰν πόλιν, κατεσπατάλησε τὰ ἀγγλικά χρήματα, καὶ ἐθυσίασε τὴν πατρίδα εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν αὐτοῦ ἰδιωφείλειαν. Οὕτω δὲ προέβησαν εἰς τὸν σχηματισμὸν νέας Κυβερνήσεως, ἣν ἔμελλε νὰ ἐπιτηρῇ

διαρκὲς ἐπιτροπὴ τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας, καὶ ἡ τοπικὴ ἀντι-
 ζηλία δὲν ἐλησμονήθη κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐνδεκαμελοῦς Κυβερ-
 νήσεως. Πρόεδρος αὐτῆς ἐγένετο ὁ Ζαΐμης· καὶ τὴν μὲν Πελο-
 πόννησον ἐξεπροσώπουν ὁ Πετρόμπεης, ὁ Σαχίνης καὶ ὁ Δελιγιάν-
 νης, ὁ δὲ Τρικούπης τὸ Μεσολόγγιον, οἱ δὲ Βλάχος καὶ Ζώτος
 τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, καὶ οἱ Τσαμαδός, Ἀνάργυρος, Δημη-
 τρακόπουλος καὶ Μοναρχίδης τὰς νήσους. Ἡ τοιαύτη συγκρότη-
 σις ἐξήγειρεν, ἐννοεῖται, τὴν πικρόχολον λύσσαν τῶν ἀποκλει-
 σθέντων, ὁ δὲ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης συνδεθέντες πρὸς
 κοινὴν ἀντιπολίτευσιν, παρενέβαλλον προσκόμματα εἰς πᾶν τοῦ
 Ζαΐμη βῆμα. Οὕτω δὲ οἱ μὲν ἠῤῥξαν τὴν ἐλευσινότητα τῶν·δὲ, ὡς
 ἂν μὴ ἔρκει ἡ ὑπάρχουσα. Ὅτε ἡ νέα Κυβέρνησις εἰσῆλθεν εἰς
 τὸ Ναύπλιον περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1826, εὔρε 16 μόνον
 γρόσια ἐν τῷ ταμείῳ· νόσον δὲ πανταχοῦ καὶ πείναν καὶ ἀναρχίαν.
 Οἱ Σουλῶται καὶ Ῥουμελιῶται ὑπὸ τὸν Φωτομάραν καὶ τὸν Θ. Γρί-
 θαν εἶχον καταλάβει τὰ φρούρια τοῦ Ἰτσακλὲ καὶ τοῦ Παλαμιδίου,
 καὶ συνεῖχον ὑπὸ τρομοκρατίαν τὴν πόλιν, ἡ δὲ Κυβέρνησις ἠνα-
 γκάσθη νὰ ζητήσῃ ἄστυλον ἐν τῷ θαλασσοπύργῳ, ἄστυμον ἐκεῖ καὶ
 ἀσθενικὸν διάγουσα βίον. Ἐν Κορίνθῳ ἤριζον οἱ δύο Νοταράδες περὶ
 τὴν συγκομιδὴν τῆς Κορινθιακῆς σταφίδος καὶ τὴν χεῖρα πλουσίας
 κληρονόμου, ὁ δὲ ἐμφύλιος πόλεμος ἐλυμαίνετο τὰς ἐπαρχίας, ὧν
 εἶχε φεισθῇ ὁ αἰγύπτιος. Ὁ φόβος προσβολῆς τοῦ Ἰβραὶμ ἦν παν-
 ταχοῦ τοσοῦτον μέγας, ὥστε οἱ Σπετσιῶται, οἵτινες δὲν ἠσθάνοντο
 πλέον ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς ἐπὶ τῆς νήσου των, ἔφυγον εἰς Ὑδραν, ἧς
 ὁμως οἱ κάτοικοι, τὴν μοῖραν φοβούμενοι τῶν Ψαρῶν, ἠτοιμάζοντο
 ἐπίσης νὰ πλεύσωσιν εἰς Ἀμερικὴν. Ὁ Τρικούπης διηγεῖται, ὅτι
 ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, πλήρης πατριωτισμοῦ ἀδελφὸς τοῦ
 πρῶην προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, προσεφώνησεν εἰς τοὺς μετανά-
 στευσιν ἐπιθυμοῦντας: « Πράξατε, ἀδελφοί μου ὅ,τι θέλετε· ἀλλ' ἐγὼ
 καὶ οἱ ἀδελφοί μου καὶ ὅλοι οἱ ἰδιοὶ μας θὰ ἀποθάνωμεν ἐδῶ ὅπου
 ἐγεννήθημεν ». Τότε δὲ μετεβλήθησαν αἱ διαθέσεις, καὶ πάντες ἐν-
 θουσιώδεις συνάμα καὶ κατησχυμένοι ἀνέκραξαν: « Καὶ ἡμεῖς! καὶ
 ἡμεῖς! ».

Κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτοὺς τῆς ἐσχάτης ἀμνηχανίας, καθ' οὓς οἱ

μὲν ἀσθενεῖς ἐλάλουν περὶ μεταναστεύσεως ἢ παραδόσεως, οἱ δὲ ἰσχυροὶ ἀπέθνησκον καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῆς πείνης, καὶ ἡ Κυβέρνησις εἶχε καταστῆ ἀσώματος πάντῃ σκιά, ἡ τῆς Ἑσπερίας ἐνεργὸς βοήθεια ἔμελλε νὰ σώσῃ τῆς ἀσφυξίας τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Οἱ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ φιλελληνικοὶ σύλλογοι διετέλουν ἐν πυρετώδει δραστηριότητι ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου. Ἡσθάνοντο πάντες οἰονεῖ ἐξ ἐμφύτου, ὅτι μία ἔτι τελευταία προσπάθεια ἦν ἀναγκαία, ὅπως διατηρηθῇ ἐπὶ μικρὸν ἡ ζωὴ τῆς ἐπαναστάσεως, μέχρις οὗ παρενέβαιnen ἡ Εὐρώπη μέχρις οὗ αἱ μεγάλαι δυνάμεις ἤρχοντο εἰς βοήθειαν τῆς ἐξηντλημένης Ἑλλάδος. Τὸν Μάιον τοῦ 1826 ἀντήχησε, διαδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ἑνναρδ, τὸ κήρυγμα τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ἀρτῆς, παρακαλοῦντος τὴν Εὐρώπην νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς τὰ αἰχμαλωτιζόμενα ἐλληνικὰ γυναικόπαιδα, πωλούμενα ὡς σφάγια, καὶ οὐδέποτε πλέον μέλλοντα νὰ ἐπανακάμψωσιν, ἅμα ὡς μετεφέροντο εἰς Αἴγυπτον. Τὸ σχέδιον τοῦ Ἰβραὶμ περὶ μεταβολῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς κράτος Βαρβάρων ἐξήγειρε φρίκην καὶ ἀγανάκτησιν, βαθεῖα δὲ συμπάθεια πρὸς τὰ θεινὰ τῶν δυστυχῶν θυμάτων τοῦ πολέμου διέδραμε πάντα τὰ στρώματα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἐν Παρίσις ἐνήργουν αἱ γυναῖκες οἰκιακοὺς ἔρανους ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων· ὁ δὲ φιλελληνικὸς σύλλογος ἤρξατο σειρᾶς περιοδικῶν δημοσιεύσεων, δι' ὧν ἠγείρετο κραυγὴ διαμαρτυρήσεως ἐν ὀνόματι τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ὑπὲρ τῆς «αἰμοσταγούς ὀρφανῆς τοῦ πολιτισμοῦ». Ἐν Μονάχῳ εἰργάζετο ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ταραχῶδῶς μὲν ἀλλ' ἀποτελεσματικῶς ὅπωςδῆποτε ὑπὲρ τοῦ φιλελληνισμοῦ. Ἐν Βερολίνῳ τὸ κήρυγμα τοῦ Οὐρελανδ παρήγαγε λαμπρὰ ἀποτελέσματα, καὶ κατώρθωσεν ἱκανὰς συνεισφοράς πρὸς ἀνακούρισιν τῆς ἐλεεινότητος καὶ ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων· ἀπ' αὐτῶν δὲ τῶν μεγάλων τοῦ βασιλικοῦ οἴκου μέχρι τῶν ὑπηρετῶν καὶ τῶν χειρωνάκτων ἐπροθυμήθησαν πάντες ἐναμιλλῶς νὰ συντελέσωσι τὸν ἔρανον αὐτῶν. Ὁ I. Πρὸς συνεισέφερεν ἐκ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ περιουσίας, ἣν ἀπετέλει πενιχρὰ σύνταξις, 1000 φλωρίνα, «ὡς μικρὸν ἔρανον ἀντὶ τῆς μεγάλης ὀφειλῆς τῆς ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος προσγενομένης παιδεύσεως». Αἱ ἐκούσiai συνεισφοραί, ἃς προσήνεγκεν ἡ Ἑσπερία μέχρι τέλους τοῦ 1826 ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων

ὑπερέβαινον τὰ δύο καὶ ἡμισυ ἑκατομμύρια φράγκων. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ ἔτους 1827 ὁ "Εὐναρδὸς προῦκάλεσε μηνιαίας καὶ ἐβδομαδιαίας συνεισφοράς, καὶ ἔρανοι καθ' ἐβδομάδα ὀργανίσθησαν μεταξύ τῶν τεχνικῶν καὶ ἐργατῶν. Τοσούτῳ δὲ ἐξωγκώθη τὸ φιλελληνικὸν ῥεύμα, ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βιέννῃ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἀρνηθῶσι τὴν ἄδειαν, ὅπως ἐνεργηθῶσιν ἔρανοι « ὑπὲρ ἀγαθοεργῶν σκοπῶν », καὶ ἐσχηματίσθη ἐν τῇ αὐστριακῇ πρωτεύουσῃ φιλελληνικὸς σύλλογος, οὗτινος προϊστάτο ὁ Σίνας. Οὐ μόνον δὲ χρηματικαὶ συλλογαὶ ἀλλὰ καὶ ἀποστολαὶ σιτηρῶν, τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων ἐνηργεῖντο συγχρόνως, καὶ πᾶσα κατεβλήθη δυνατὴ φροντίς, ὅπως τὰ προϊόντα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀγαθοεργίας μὴ περιπέσωσι καὶ πάλιν ὅπως πρότερον εἰς ἀναξίους χεῖρας. Φιλέλληνες ὅποιοι ὁ Δρ. 'Ρός, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ "Εὐναρδὸς, ὁ Κέριγγ, ὁ κόμης Πόρρο καὶ ὁ "Αὐδεγ-ἀνέλαβον τὴν ἐν 'Ελλάδι αὐτῇ ἐφορείαν τῆς διαχειρίσεως τῶν χρημάτων· ὁ δὲ στρατηγὸς Γόρδων, ἐλθὼν κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1826 μετὰ μικροῦ τινος λειψάνου τοῦ ἐλληνικοῦ δανείου, συμποσούμενου εἰς 14000 λιρῶν, ἃς εἶχε κάτορθώσει νὰ σώτῃ ἐκ τῶν ὀνύχων τῶν κολλυθιστῶν τοῦ Λονδίνου, ἔσθασεν ἐγκαίρως, ὅπως πληρώσῃ τὰ ἐντελῶς κενὰ ταμεῖα τῆς νέας κυβερνήσεως, καὶ ζωογονήσῃ πῶς τὰς πολεμικὰς ἐργασίας. Ἀναδιωργανώθη τὸ πρὸ μικροῦ παρὰ τὴν Κάρυστον διασπαραχθὲν σῶμα τῶν τακτικῶν ὑπὸ τὸν Φαβιέ, ἐτίθη ἡ νῆσος "Υδρα εἰς κατάστασιν ἀμύνης, καὶ 60 πολεμικὰ πλοῖα, 21 πυρπολικά καὶ 9000 στρατιῶται τῆς ξηρᾶς καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἦσαν ἑτοιμοὶ νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὴν κατὰ τῶν τουρκοαιγυπτίων. Ἀλλ' ἡ προσδοκωμένη κατὰ τῆς "Υδρας προσβολὴ δὲν ἐγένετο, ἀντὶ δὲ ταύτης ἐπῆλθον κατὰ τῶν Ἑλλήνων αἱ ἐχθροπραξίαι τοῦ αὐστριακοῦ στόλου, ὅστις ἐπεφάνη κατὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1826 ἐν τῷ Αἰγαίῳ ὑπὸ τὸν Μαρκήσιον Παυλοῦτσιν, ὅπως καταστείλῃ τὰς πειρατικὰς κακουργίας, καὶ ἀπαιτήσῃ ἱκανοποίησιν ἐπὶ τῇ συλλήψει διαφόρων αὐστριακῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ὧν κατὰ μόνον τὸ ἔτος 1826 εἶχον συλλάβει 102 τὰ ἐλληνικὰ καταδρομικά.

Ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Κάτου καὶ τῶν Ψαρῶν εἶχε λάβει καταπληκτικὰς διαστάσεις ἡ πειρατεία ἐν τῷ Αἰγαίῳ, καὶ δὲν δύναται τις νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι μετ' ἰδιαίτερου ὀλως ζήλου ἐπετίθεντο οἱ πειραταὶ

κατὰ τῶν αὐστριακῶν ἐμποροπλοιάρχων. Ἴσως δὲ ἐνόμιζον τοῦτο οἱ καταδρομεῖς καὶ πατριωτικόν πως καθήκον, διότι οἱ αὐστριακοὶ παρεβίαζον ἀδιακόπως τὴν οὐδετερότητα, εἰσῆγον πολεμικὰ λαθρεμπόρια, καὶ διέσπων τοὺς ἐλληνικοὺς ἀποκλεισμούς. Ὁ μαρκήσιος Παυλούτσης ὅμως ὠρελήθη ἐκ τῆς εὐκαιρίας, ὅπως καταστήσῃ ὅλον τὸ ἐλληνικὸν ναυτικὸν ὑπεύθυνον ἐπὶ ταῖς κακουργίαις τῶν πειρατῶν· οὕτω δὲ συνέλαβε παρά τὴν Μύκωνον καὶ Τήνον τὰ πρῶτα τυχόντα ἐλληνικὰ πλοῖα, ἐμυδροβόλησε τὴν Νάξον καὶ τὴν Κύθον, ὅπως ἐκθιάσῃ χρηματικὰς ἀποζημιώσεις, καὶ μόλις μετὰ σοβαρὰς ἀπειλὰς τοῦ Ἀγγλοῦ Ἀμιλτων καὶ ἐχθρικὰς προσβολὰς κατὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πλοίων ἐπείσθη νὰ γείνῃ ἡπιώτερος. Καὶ ὁ Γέντς αὐτὸς ὡμολόγησεν, ὅτι ἔβλεπε δυσπίστως τὰς τε πράξεις καὶ τὰς ἐκθέσεις τοῦ Παυλούτσης, ἡ δὲ αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἔπραξε τέλος φρονίμως, ἀνακαλέσασα τὸν τραχὺν καὶ βίαιον ναυτικόν, καὶ ἀντικαταστήσασα αὐτὸν διὰ τοῦ μετριοπαθέστερου Δανδόλου, οὗτινος αἱ ὁδηγίαι ὑπηγόρευον τὸν σεβασμὸν παντὸς πραγματικοῦ ἀποκλεισμοῦ, τούτεστι σιωπηρῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου τῶν Ἑλλήνων.

Ἐνῷ ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις, πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτῆς περισπασμοῖς, ἠναγκάζετο νὰ ὑποφέρῃ καὶ τοῦ Παυλούτσης τὰς βιαιοπραγίας, δὲν ἡμέλησεν ἐν τούτοις οὐδὲ μιᾷ στιγμῇ, ὅπως προστατεύσῃ τὴν Σάμον, ἣν ἡπεῖλει προσβολὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ταχίρ Ἀβὰς. Τὴν 22 καὶ 23 Ἰουλίου ἔπλευσαν ἐκεῖσε 15 ὑδραῖκά, 12 σπετσιωτικά καὶ 6 ψαριανὰ πολεμικὰ πλοῖα μετὰ 8 πυρπολικῶν, ὑπὸ τὸν Σαχτούρην, τὸν «ναύαρχον» Ἀνδρουστον καὶ τὸν Ἀποστόλην. Μετὰ τινὰς δὲ χωρὶς ἀποτελέσματος μάχας, καθ' ἃς ὁ Κανάρης, ἀπολέσας τὸ πυρπολικὸν αὐτοῦ, ἐπληρώθη καὶ ἐκινδύνευσε τὰ ἔσχατα, ἀπεσύρθη ὁ τουρκικὸς στόλος εἰς Μιτυλήνην, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἡγκυροβόλησαν πρὸ τῆς Ἰκαρίας. Μόλις ἐν τούτοις ἀποτραπέντος τοῦ κατὰ τῆς Σάμου ἐπικειμένου κινδύνου, ἠναγκάσθησαν οἱ ἐλευθερωταί της αὐτοὶ νὰ ἀσκήσωσι βίαια μέτρα κατὰ τῶν Σαμίων, ὅπως εἰσπράξωσι παρ' αὐτῶν 45,000 γροσίων, ὑπόλοιπον τῆς ἐξ 120,000 γροσίων συνεισφορᾶς τῆς νήσου, ὀφειλόμενον τῇ ἐλληνικῇ Κυβερνήσει. Περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου ἐφάνη δεύτερος ἐλληνικὸς στόλος, συγκείμενος ἐκ 13 ὑδραϊκῶν ὑπὸ τὸν Μισαύλην καὶ 8 σπε-

τσιωτικῶν πλοίων, ἅτινα ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀνδρότσου. Οἱ ἑλληνικοὶ στόλοι ἐπλεύσαν οὕτω ἠνωμένοι εἰς Μιτυλήνην, καὶ συνήντησαν τὴν ἐσπέραν τῆς 10 Σεπτεμβρίου τὸν Ταχίρ Ἀβᾶς, ὁρμοῦντα μετὰ 24 μεγάλων πολεμικῶν πλοίων ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τοῦ φρουρίου. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν δὲ πλευρὰν τοῦ στενοῦ, μεταξὺ Μιτυλήνης καὶ τῆς μικρασιατικῆς ἀκτῆς, ἠγκυροβόλουν 7 ἔτι τουρκικαὶ φρεγάται ὑπὸ τὸν Τοπάλ Πασσᾶν. Μέχρι τοῦ μεσονυχτίου σχεδὸν περιωρίσθησαν ἀμφοτέρω τὰ μέρη, ἔνεκα τῆς ῥαγδαίας βροχῆς, εἰς ἀμοιβαῖον πυροβολισμόν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἤρξατο πλαγιάζων ὁ τουρκικὸς στόλος πρὸς σφοδρότατον ἐνάντιον ἄνεμον, καὶ διευθυνόμενος ἀρχτικῶς πρὸς τὸ μεταξὺ Μιτυλήνης καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Μπαμπᾶ στενόν· ἐπειδὴ δὲ ὀλίγα μόνον ἑλληνικὰ πλοῖα, προπλέοντα τῶν ἄλλων, εἶποντο αὐτοῦ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν ταῦτα ὁμῶς ἀντέσχον, καὶ ἐπελθόντος ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, συνεκροτήθη πεισματωδεστάτη ναυμαχία, διαρκέσασα μέχρι νυκτὸς καὶ ἐπαναληφθεῖσα πάλιν τὴν πρωΐαν τῆς 12 Σεπτεμβρίου. Οἱ Γάλλοι Δερινὺ καὶ Γκυλλιεμινώ, θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος, κατεπλάγησαν ἐπὶ τῇ τόλμῃ, μεθ' ἧς τὰ μικρὰ ἑλληνικὰ σκάφη προσέβαλλον τὰς μεγίστας τῶν φρεγατῶν. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἰδίως τὸ πλήρωμα τῆς φρεγάτας τοῦ Ταχίρ Ἀβᾶ, ἡμύναντο μετὰ μεγίστης δεξιότητος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Μιαούλη. Ὑδραϊκὸν τι πυρπολικὸν ἐβυθίσθη διατρυπηθέν, καὶ ἄλλα κατεκάησαν ἀνωφελῶς, ἢ ἐβλάθησαν βαρέως. Ἀλλὰ τέλος περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 12 Σεπτεμβρίου ἐτράπησαν ὑποχωροῦσαι πρὸς τὴν Σμύρνην αἱ μεγάλαι τουρκικαὶ φρεγάται, περιεζωσμέναι καὶ κατενοχλούμεναι ὑπὸ τῶν μικρῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Οἱ Ἕλληνες ἐπηνώρωθον τὰς βλάβας αὐτῶν ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ψαρῶν, μέγα δὲ μέρος τῶν ὑδραϊκῶν πλοίων ἀνέπλευσαν οἵκαδε τὴν 15 Σεπτεμβρίου, κατὰ τὴν λυπηρὰν ἑλληνικὴν συνήθειαν, ὥς στερούμενα χρημάτων καὶ ἐπιτηδείων. Οἱ Σπεισιῶται παρηκολούθησαν τὴν 20 Σεπτεμβρίου· μόνοι δὲ ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Ἀποστόλης ἔμειναν παρὰ τὰ Ψαρὰ μετὰ 8 πολεμικῶν πλοίων καὶ δύο πυρπολικῶν, καὶ ἐπιχειρήσαντες τολμηρὸν κατασκόπιον πλοῦν κατὰ τοῦ ἀνακάμπτοντος εἰς τὸν Εὐξείνιον ἐχθρικοῦ στόλου, ἀπέπλευσαν εἰς Ὑδραν περὶ τὰ μέσα μόλις Ὀκτωβρίου, ἀφοῦ πρῶ-

τον ἐδεβαιώθησαν, ὅτι οὐδεὶς πλέον ἐπέκειτο κατὰ τῆς Σάμου κίνδυνος.

Ὅπως κατὰ θάλασσαν, οὕτω καὶ κατὰ ξηράν οὐδὲν παρίστων ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα αἱ πολεμικαὶ ἐργασίαι τοῦ ἔτους 1826. Ὁ Ἰβραΐμ, λίαν ἐξησθενημένος ἐκ τῶν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ἀπωλειῶν αὐτοῦ, οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαῖον καὶ κρίσιμον. Ὅτε δὲ ἐπεθεώρησεν ἐν Πάτραις τὸν στρατὸν αὐτοῦ, μόλις ἠρίθμει οὗτος τετρακισχιλίους πεζοὺς καὶ ἑξακοσίους ἵππεις. Πρῶτον μέλημα τοῦ αἰγυπτίου στρατηλάτου ὑπῆρξε νὰ φορολογήσῃ τὴν Τρίπολιν. Πορευόμενος δ' ἐκεῖσε, κατεσκόπησε τὴν 7 Μαΐου τὸ ἐν ἀποτόμῃ χαράδρᾳ κείμενον μοναστήριον τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου· ἀλλὰ πεισθεὶς, ὅτι οἱ μοναχοὶ ἀπόφασιν εἶχον νὰ ὑπερασπίσωσι μέχρις ἐσχάτων τὴν φύσει ὀχυρὰν αὐτῶν θέσιν, ἀπέσχε τῆς προσβολῆς, καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐν τῇ μονῇ νὰ πλάσωσι θαῦμα, διηγούμενοι περὶ ὑψηλοῦ τινος τοίχου, ὅστις ἀπεκώλυσε δῆθεν τὴν πορείαν τῶν Αἰγυπτίων, ἀνεγερθεὶς αἶφνης πρὸ αὐτῶν. Ὁ Ἰβραΐμ προὐχώρησε τότε περαιτέρω διὰ τῶν Καλαβρύτων, διεσκόρπισε τοὺς ἐπὶ τῶν ὑπωρείων λόφων τοῦ Χέλμου ὠχυρωμένους κατοίκους τῆς πόλεως, καὶ ἐδίδωξεν αὐτοὺς εἰς τὰ χιονοσκεπῆ ὄρη, ὅπου κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς πείνης. Τὴν 22 Μαΐου ἦν ἐν Τριπόλει, καὶ ἤρξατο πάλιν, κατὰ τὸ παλαιὸν αὐτοῦ σύστημα, διελαύνων τὴν χώραν κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν, καταστρέφων τὰ θέρη, καίων τὰ πρὸς ζωάρκειαν, καὶ προσπαθῶν νὰ εἰρηνεύσῃ διὰ τοῦ τρόμου τοὺς κατοίκους. Ἡ Ἀχαΐα, ἡ Ἠλις, ἡ Ἀρκαδία, ἡ Μεσσηνία καὶ ἡ Λακωνία κατηρημώθησαν, καὶ χωρία ὅλα ἐγένοντο τέφρα· οἱ δὲ συλληφθέντες κάτοικοι ἐρρονεύθησαν ἢ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Οἱ πλεῖστοι ὁμῶς αὐτῶν κατέλιπον, ἅμα προσεγγίσαντος μόλις τοῦ ἐχθροῦ, τὰς ἐστίας αὐτῶν, καὶ δραμόντες εἰς τὰς χαράδρας καὶ τοὺς βράχους τῶν ὀρέων, συνετάχθησαν εἰς τὰ σώματα τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνου, ὅστις παρακολουθῶν τὰς κινήσεις τοῦ Ἀφρικανοῦ, περιέβαλλεν αὐτὸν πανταχοῦ, καὶ ἠνώχλει καὶ κατεπόνει αὐτὸν διὰ μικροπολέμων. Δὶς ἀπεπειράθη ὁ Ἰβραΐμ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν Μάνην· τὸν Ἰούλιον ἐκ δυσμῶν διὰ τῆς στενοπορίας τοῦ Ἀρμυροῦ, καὶ τὸν Σεπτέμβριον ἐξ ἀνατολῶν διὰ τῆς Κακῆς Σκάλας τοῦ Πενταδακτύλου.

ἀλλ' οἱ Μανιάται ἐκύρωσαν τὴν παλαιὰν αὐτῶν ἐπὶ ἀνδρεία φήμην, ὑπερασπίσαντες τῆς πατρίου γῆς, καὶ ἀπέκρουσαν ἐξ ἑκατέρου μέρους μετὰ πολλῆς ζημίας τὸν ἐπελαύνοντα ἐχθρόν.

Ὅτε ὁ Ἰβραῖμ ἐγκατέστη τὸν Νοέμβριον τοῦ 1826 πρὸς διαχείμασιν ἐν Μεθώνῃ, αἱ τάξεις τῶν Αἰγυπτίων εἶχον φοδερῶς ἀραιωθῆ ὑπὸ κακουχίας καὶ νόσου. Οἱ ἐλαφρῶς ἐνδεδυμένοι Ἀφρικανοὶ καὶ Ἀσιᾶται δὲν ἀντεῖχον εἰς τὸ θριμύ κλίμα τῆς Πελοποννήσου, αἱ δὲ συνέπειαι τοῦ ἀγρίου καταστρεπτικοῦ συστήματος, ὅπερ εἶχεν ἐφαρμόσει ὁ Ἰβραῖμ, ἀπέβησαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς καταστροφεῖς ἐπαισθηταί, διότι ἐντὸς ὀλίγου ἐστερήθησαν ζωαρκειῶν καὶ τροφῆς. Ἐν δίπυρον ἐτιμᾶτο ἰσοβαροῦς ἀργύρου. Ἐξ Αἰγύπτου δὲ γλίσχρα μόλις ἐστέλλοντο βοηθήματα, διότι ὁ ἀντιβασιλεὺς, δαπανήσας ἤδη πλέον τῶν 25 ἑκατομμυρίων ἰσπανικῶν ταλλήρων εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἑλλάδος πόλεμον, ἤρξατο σκεπτόμενος κατ' ἑαυτόν, ἂν τὸ κέρδος ἐμελλε νὰ ἀνταμείψῃ τὰς γενομένας θυσίας. Αὐτὸς κατ' ἑαυτὸν οὐδέποτε ἦν διατεθειμένος νὰ θυσιάσῃ ἀνωφελῶς ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου· νῦν δὲ πολλοὺς ἐνέπνεεν αὐτῷ δισταγμοὺς καὶ φόβους τὸ ἦθος τῶν Δυνάμεων. Ἐβλεπεν ὅτι πάντες οἱ ἀγῶνες ἀπεβαινον μάταιοι, ἅμα ὡς ἀνεμίγνυτο ἡ Εὐρώπη, καὶ ἀπόφασιν εἶχε νὰ τηρήσῃ μὲν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, πᾶσαν κατ' ἐπιφάνειαν τὴν ὑποτελεῖ αὐτοῦ ἀφοσίωσιν, νὰ ἀποσύρῃ ὅμως ὅ,τι τάχιστα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ βρόχου. Τούτου ἕνεκα διέκοψε τὴν εἰς Πελοπόννησον ἀποστολὴν στρατευμάτων, καὶ ὁ Ἰβραῖμ ἤναγκάσθη νὰ μένῃ ἀργός ἐν τῇ λοιμώδῃ Μεθώνῃ μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1827, βλέπων ἑαυτὸν ἐπισκιαζόμενον ὑπὸ τῆς δραστηριότητος τοῦ ἀντιζήλου τοῦ Κιουταγῆ.

Οὗτος προτεπάλησεν ἐπιτυχῶς, μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογίου, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα· πολλοὺς δὲ τῶν μᾶλλον ἐξεχόντων ὀπλαρχηγῶν, οἷον τὸν Βαρνακιώτην, τὸν Ἴσκον, τὸν Ῥάγκον, τὸν Δουβουνιώτην, καὶ τὸν Κοντογιάννην, παρώρμησεν εἰς ὑποταγὴν. Θεωροῦντες οὗτοι τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας πόλεμον ὡς περαιωθέντα πλέον μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς ἱερᾶς πόλεως, συνδιηλλάγησαν πρὸς τὸν Σουλτάνον. Οὕτω δὲ ὁ Κιουταγῆς, ἀσφαλίσας τὴν ἡσυχίαν ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι, καὶ

ἀναπληρώσας τὰ κενὰ τοῦ στρατοῦ του, ἐκίνησε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου πρὸς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, κατέλαβε τὰς διὰ τῆς Οἴτης, τῆς Κνημίδος, τοῦ Παρνασοῦ καὶ τοῦ Πάρνηθος στενοπορίας, ἐνίσχυσε τὴν φρουρὰν τῶν Θηβῶν, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ Ὀμὲρ Βριώνη ἀφίκετο εἰς Ἀττικὴν, πρὶν ἢ ἔτι συγκομισθῇ τὸ θέρος τοῦ ἔτους, ὀκτακισχιλίους ἄγων ἄνδρας, ἐξαίρετον ἱππικὸν καὶ 26 τηλεβόλα.

Ὅτε οἱ τῆς Ἀττικῆς χωρικοὶ εἶδον τὰς προφυλακὰς τοῦ Κιουταγῆ κατὰ τὸ Κατάδεμα, ἦτοι τοὺς μεταξὺ Πάρνηθος καὶ Εὐβοίας λόφους, ἐχαιρέτισαν ὥς ἐλευθερωτὰς τοὺς προσεγγίζοντας Τούρκους. Τοσοῦτον ὀλίγον εἶχε κατορθώσει ὁ Γούρας νὰ γείνη δημοτικὸς μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ὀδυσσέως. Ὁ Κιουταγῆς εἴλκυεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς χωρικοὺς, καταλιπὼν αὐτοῖς τὴν καλλιέργειαν ὀθωμανικῶν δημοσίων κτημάτων, καὶ συνέστησε μάλιστα ἐξ αὐτῶν σῶμά τι χωροφυλακῆς, πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐλλήνων ληϊστῶν. τὴν 28 Ἰουνίου ἐστρατοπέδευσε ἐν Πατησίοις, παρὰ τὰ τεῖχη τῶν Ἀθηνῶν, κατεσκεύασε τηλεβολοστάσια ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, ὑπὲρ τὴν Πνύκα καὶ παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, καὶ ἤρξατο καταपुरοβολῶν τὴν πόλιν. Ὁ Γούρας εἶχεν ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν μετὰ μικρὰς τινας σωματοφυλακῆς ἐκ 400 μισθοφόρων, 17 τηλεβόλων καὶ ἀφθόνων ζωοτροφῶν ὥς ἐχθρὸς δὲ μᾶλλον ἢ ὥς φίλος ἐκεῖ παριστάμενος, ἠγνέτο εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν εἰσόδον. Ὁ Κιουταγῆς, μαθὼν ὅτι ἐπικουρικὸν σῶμα συνηθροίζετο παρὰ τὴν Ἐλευσίνα, ἐδιπλασίασε τὴν ἐνεργητικότητά του, διέταξεν ἐπὶ 24 ὥρας γενικόν, δι' ὅλων αὐτοῦ τῶν τηλεβόλων, πυροβολισμόν κατὰ τῆς πόλεως, καὶ ἤγαγε τὴν 25 Αὐγούστου τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς ἔφοδον. Οἱ τῆς πόλεως πρόμαχοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑπερασπίσωσι τῶν εἰς μῆκος ἐκτεινομένων καὶ ἀφρουρήτων τειχῶν, ἀσθενῇ μόνον ἀντέταξαν εἰς τοὺς ἐφορμῶντας ἀντίστασιν, καὶ ἐτράπησαν ἄθροοι πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἥς τὸ ἄσυλον δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ ἀρνηθῇ ὁ Γούρας. Οὕτω δὲ ὁ Κιουταγῆς ἔμεινε κύριος τῆς πόλεως.

Ἄλλ' ὁ τοῦρκος στρατηλάτης δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀσφαλὴ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ, ἐνόσφ' ἀνθίστατο ἡ Ἀκρόπολις, ἀφοῦ μάλιστα ὑπελειπότο ἐκ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν νώτων ὑπὸ ἐλληνικῶν στρατευμάτων.

Ἄμα ἀγγελθείσης τῆς εἰσβολῆς τοῦ Κιουταγῆ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπικουρικὸν σῶμα εἶχε συγκεντρωθῇ ἐν Ἐλευσίνι, συγκεῖμενον ἐκ χιλίων τακτικῶν ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον μὲν ἀλλ' ἀτυχῇ πάντοτε συνταγματάρχην Φαβιὲ καὶ δισχιλίων ἀτάκτων ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Ἀπαθάντες δὲ οὗτοι ἀπὸ τῆς Ἐλευσίως διὰ στενῆς τινος ἀτραποῦ, διηκούσης ἀριστερόθεν τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου, ὠχυρώθησαν παρὰ τὸ Χαϊδάρι, 1 $\frac{1}{2}$ ὥραν ἀπέχον τῶν Ἀθηνῶν, ἐν περιφράκτῳ τινι κήπῳ, ὅπου ἀπέκρουσαν περιφανῶς, τὴν 18 Αὐγούστου, τὴν προσβολὴν τουρκικοῦ ἱππικοῦ σώματος. Ἀντὶ ὁμῶς νὰ προχωρήσωσι νῦν εἰς τὸν ἐλαιῶνα καὶ καταλάβωσιν ἐν μέσῳ τῶν ὀξωδῶν κορμῶν καὶ ῥιζῶν τῶν ἐλαιοδένδρων καὶ ὅπισθεν τῶν αἵμασιων τῶν ἀμπελώνων τοιαύτας θέσεις, ὁποῖαι ἤθελον εἶναι ἀπρόσβλητοι πάντῃ ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, ἤριζον οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ οἱ μὲν ἄτακτοι ἀνήγειραν ταμπούρια, οἱ δὲ τακτικοὶ παρημέλησαν τὴν κατασκευὴν τοιούτων, ἐξ ὑπερηφανείας καὶ ὀκνηρίας. Οὕτω δὲ ἔμειναν ἐν Χαϊδαρίῳ, μέχρις οὗ ὁ Σερασκέρης ἐπετέθη τὴν 20 Αὐγούστου μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως κατὰ τῆς ἀνεπιτηδείου ἐκείνης καὶ ἐν λεητοσιδεῖ καὶ λότητι καίμενης θέσεως. Τετράγωνόν τι τῶν τακτικῶν, ὅπερ εἶχε σχηματίσει ὁ Φαβιὲ πρὸ τοῦ κήπου, διεσπάρθη ὑπὸ τῶν Δελήδων, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κήπος ἐπὶ τέλους ἐκυριεύθη, ἐνῷ οἱ ἄτακτοι ἀριστερόθεν ἐπολέμησαν ἐπιτυχῶς δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὅπισθεν τῶν ταμπουρίων των. Τὴν νύκτα ὁμῶς ἀπεσύρθησαν καὶ τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι εἰς Ἐλευσίνα, ἀπολιπόντες τὴν ἀποσκευὴν αὐτῶν καὶ τὰ τηλεβόλα. Ὁ Φαβιὲ καὶ ὁ Καραϊσκάκης κατεμέμφοντο ἀλλήλων ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ καὶ ἐκεῖνος μὲν ἔλεγεν, ὅτι τῆς ἡττῆς ἡ ἀφορμὴ ὑπῆρξε τὸ πάντῃ ἀπειθάρχητον τῶν Ρουμελιωτῶν, οὗτος δὲ ἐνίστατο λέγων, ὅτι οἱ στρατιῶται αὐτοῦ εἶχον καρτερήσει ὅπισθεν τῶν ὀχυρωμάτων των. Ὅπως δὲ ποτε σύμπραξις τῶν δύο ἀρχηγῶν δὲν ἦτο πλέον δυνατὴ, καὶ ὀλίγου δεῖν προῦχῶρει μέχρι χειρῶν ἡ ἕξις των. Ἀλλ' ὁ Κιουταγῆς ἐπέστρεφεν εἰς Ἀθήνας, καὶ περιέξωσε τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ἡ φρουρὰ εἶχε πολὺ ἀποβάλει τοῦ θάρρους αὐτῆς, ἕνεκα τοῦ παρὰ τὸ Χαϊδάρι ἀτυχήματος. Ὡς δὲ πρότε-

ρον τὸ Μεσολόγγιον, οὕτω νῦν ἡ ἄλωσις ἢ διατήρησις τῆς Ἀκροπόλεως ἀπετέλει τὸ κύριον ἐνδιαφέρον τοῦ ὅλου πολέμου.

Ἄλλ' οἱ μισθοφόροι τοῦ Γούρα δὲν ἦσαν Μεσολογγῖται. Καί τοι δὲ ἡ φυσικὴ ὀχυρότης τῆς Ἀκροπόλεως ἦν πολὺ ἰσχυρότερον προτείχισμα τοῦ χθαμαλοῦ γεωτοίχου τοῦ Μεσολογγίου, καί τοι οἱ τουρκικοὶ μύδροι καὶ ὁ δι' ὑπονόμων πόλεμος τοῦ Κιουταγῆ ὀλίγην προὔξενουν ζημίαν, οἱ τῆς Ἀκροπόλεως πρόμαχοι ὀλίγον ἐφαίνοντο διατελειμένοι νὰ ἀντιστῶσι μέχρις ἐσχάτων. Ἐστατιάζον δὲ τοῦναντίον καὶ ἐλειποτάχουν, καὶ πολλοὶ κατώρθουν νὰ διολισθαίνωσιν ἐν τῷ σκότει διατῶν ἐχθρικών τάξεων. Οὕτω δὲ ἠναγκάζετο ὁ Γούρας νὰ διανυκτερεύῃ ἐν ταῖς προφυλακαῖς, καὶ νὰ διατάσῃ συχνάκις ἐγερτήριον πυροβολισμόν, ὅπως ποιῇ ἀναστάτους τοὺς Τούρκους καὶ παρακωλύῃ οὕτω τὴν λειποταξίαν. Κατ' αὐτοὺς τοὺς ἐν ταῖς προφυλακαῖς ἀκροβολισμοὺς ἔτυχεν αὐτὸν θανατηφόρος σφαῖρα τὴν νύκτα τῆς 13 Ὀκτωβρίου· ὁ ἐχθρικός πυροβολιστὴς ὠφελήθη ἐκ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἐξήστραψεν ἡ πυρίτις ἐκ τοῦ πυροβόλου τοῦ Γούρα.

Ἡ ἥρωϊκὴ τοῦ Γούρα σύζυγος καὶ ὁ ἀτρόμητος τῶν Λερναίων Μύλων ὑπερασπιστὴς Μακρυγιάννης ἀνέλαβον τότε τὸ ἀξίωμα τοῦ διοικητοῦ. « Τί κλαίετε ; » ἀνέκραξεν ἡ γῆρα, ἐπιτιμῶσα τοὺς θρηγνούντας τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν μισθοφόρους· « ἡ ἰδική σας λειποταξία ὑπῆρξεν ἀφορμὴ τοῦ θανάτου του· ἂν θέλετε τώρα νὰ δείξετε τὴν συμπάθειάν σας, μὴ φονεύετε καὶ ἐμέ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου ». Οἱ ἐκ γυναικειοῦ στόματος γενναῖοι ἐκεῖνοι λόγοι κατήσχυον καὶ ἐνεθάρρουν* τοὺς καταπεπληγμένους, οἱ δὲ στρατιῶται ὤμοσαν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου νὰ ἐγκατεργήσωσι πιστῶς, καὶ ἐκύρωσαν τὸν ὄρκον αὐτῶν ἀποκρούσαντες ἥρωϊκῶς τὴν 18 καὶ 19 Ὀκτωβρίου δύο ἐφόδους τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τοῦ ἐνώπιον τῆς Κλεψύδρας, τῆς μόνης πηγῆς τῆς ἀκροπόλεως, ἐγειρομένου προμαχῶνος.

Ἡ Ἑλλάς ὅλη ἠτένιζε πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν· ἡ δὲ κυβέρνησις τοῦ Ζαΐμη ἔτρεμεν ἀναλογιζομένη τὸ λάθος, ὅπερ εἶχε πράξει ὁ Κουντουριώτης ἐγκαταλιπὼν ἀβοήθητον τὸ Μεσολόγγιον. Ἐκ Βρεττανίας μάλιστα εἶχεν ὑποδειχθῇ αὐτῇ, ὅτι, ἂν ἐπιπτεν ἡ Ἀκρόπολις, ἀδύνατον ἦθελε καταστῇ νὰ συμπεριληφθῇ ἡ Στερεὰ εἰς τὸ μέλλον ἐλληνικὸν κράτος.

Ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Φαβιέ καὶ ὁ Κριεζώτης συνεφώνησαν σχέδιόν τι πρὸς λύτρωσιν τῶν πολιορκουμένων. Κατ' αὐτὸ δέ, ἐνῶ ὁ μὲν Καραϊσκάκης, κινούμενος κατὰ τῆς Ἑλευσίνος καὶ τοῦ Χαϊδαρίου, ὁ δὲ Φαβιέ, τρεπόμενος πρὸς τὰς Θήβας, ἤθελον ἀντιπερισπάσει τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ. ἔμελλεν ὁ Κριεζώτης νὰ ἀποδιβασθῇ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ μετὰ τριακοσίων ἀνδρῶν, καὶ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπεραναβαίνων τὸν λόφον τοῦ Μουσείου. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐν μέρει μόνον ἐπέτυχε· καθότι ὁ μὲν Κριεζώτης κατῴρθησε πραγματικῶς νὰ εἰσέλθῃ ἀβλαβῆς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν τὴν 23 Ὀκτωβρίου, ἐνῶ ὁ Καραϊσκάκης, κινηθεὶς πρὸς τὸ Χαϊδάρι, ἀπέτρεψεν ἐκεῖσε τὸν Κιουταγῆν· κατὰ τοῦ Φαβιέ ὁμως ἐνέσκηψε καὶ πάλιν ἡ παλαιὰ ἀτυχία. Οἱ ἄτακτοι αὐτοῦ στρατιῶται κατέλιπον τὰς τεταγμένας αὐτοῖς θέσεις ἐν ταῖς χαράδραις τοῦ Κιθαιρώνος, ὑποκεινημένοι, ὥς ἐνόμισεν ὁ Φαβιέ, ὑπὸ τοῦ ζήλοτύπου Καραϊσκάκη, καὶ οὕτως ἠναγκάσθη ὁ γάλλος συνταγματάρχης νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὰ ἐν Μεθαίνοις σκιῶματά του, ὅπως σώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ παντελοῦς διαλύσεως· ἀπέβαλε δὲ κεχολωμένος τὴν προσφορὰν τοῦ Καραϊσκάκη, προτείναντος αὐτῷ νὰ ἐξακολουθήσωσι τολμηρότερον τὸν ἐπιθετικὸν πόλεμον, ὃν εἶχον ἤδη ἐπιχειρήσει, διὰ χειμερινῆς κατὰ τὴν στερεὰν ἐκστρατείας.

Οὕτω παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ νὰ προέλθῃ μόνος εἰς μέσον, καὶ νὰ ἐλκύσῃ ἐφ' ἑαυτὸν τὰ βλέμματα τοῦ γενικοῦ θαυμασμοῦ. Ἀπὸ τοῦδε συνδέεται περιλαμπρῶς τοῦ Καραϊσκάκη τὸ ὄνομα μετὰ τῆς δόξης τῆς ὑπερασπίσεως τῆς Ἀττικῆς, καὶ ἐν καιρῷ ἐκλυομένων καὶ καταπιπτουσῶν δυνάμεων ἀναμιμνήσκει ὁ ἀνὴρ οὗτος τὴν ἀρχέγονον ἀκμὴν καὶ τὸ σφρῖγος τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος.

Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης (*), γεννηθεὶς τὸ 1782 ἐν Σκουλικαριᾷ τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀρτης, ἦν υἱὸς μοναχῆς καὶ ἀγνώστου πατρὸς. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἀνῆκεν εἰς διακεκριμένην οἰκογένειαν, ἐξαδέλφη οὖσα τοῦ Γώγου Βακόλα. Ὁ Καραϊσκάκης ἤρεσκετο ἐγκαυχώμενος ἐπὶ τῷ ἀμφιβόλῳ αὐτοῦ γένει: « Καθὼς τὰ ἐγκεντριζόμενα δένδρα, »

(*) Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου, ἐν Ἀθ. 1867. Διορθοὶ καὶ συμπληροὶ τὰς πληροφορίας τοῦ Βράνδις (Β'. 225) καὶ τοῦ παλαιοῦ ἀνωνύμου βιογράφου. Βλ. Χρονικὰ τῆς Ἑιδελέγγης, 1870, ἀριθ. 13. σελ. 119.

ἔλεγεν, « εἶνε ὠραιότερα τῶν συνήθων, τοιουτοτρόπως καὶ οἱ νόθοι εἶνε καλλίτεροι τῶν γνησίων ». Τὰ Ἰωάννινα δὲ ὑπῆρξαν καὶ δι' αὐτόν, ὥς καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους ἥρωας τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμου, ἀνώτατον πολιτικὸν καὶ πολεμικὸν σχολεῖον. Καὶ ὅτε μὲν ἦτο ἔμμισθος τοῦ Ἀλῆ ὑπηρετῆς, ὅτε δὲ κλέφτης αὐτοῦ πολέμιος. Ἐν ἔτει 1798 παρηκολούθησε τὸν Σατράπην τῶν Ἰωαννίνων στρατεύσαντα κατὰ τοῦ Πασδὰν Ὀγλοῦ, ἠτομώλγησε πρὸς τοὺς ἀποστάτας, καὶ συλληφθεὶς προσεδέθη εἰς κορμόν καὶ ἐρραβδίσθη. Ἄλλοτε, συλληφθεὶς μεταξὺ τῶν κλεφτῶν καὶ προσδοκῶν θανατικὴν ποινὴν, ἔλαβε μὲν χάριν τῆς ζωῆς αὐτοῦ παρὰ τοῦ Ἀλῆ, χαρισθέντος εἰς τὴν μητέρα του, καθείρχθη ὁμως, καὶ μόλις μετὰ δύο ἔτη κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ. Τότε κατετάχθη εἰς τὴν συμμορίαν τοῦ Κατσαντώνη, καὶ διεκρίθη διὰ τῶν τολμηροτάτων κλεφτικῶν ἐπιχειρήσεων· ἠναγκάσθη ὁμως καὶ πάλιν νὰ ὑποταχθῇ κατὰ τὸ 1815, ἀφοῦ ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδελφὸς του ἐνέπεσον εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλῆ καὶ ἐφονεύθησαν. Ὁ Ἀλῆς ἐσυγχώρησε τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλόν, προσέλαβεν αὐτόν εἰς τὴν σωματοφυλακὴν του, καὶ ἐπεδείξατο αὐτῷ τοῦ λοιποῦ διαρκῆ εὐμένειαν, ὁποίας ἄλλως σπανίως ἦν ἐπιδεκτικὴ ἢ πανοῦργος αὐτοῦ ψυχῇ. « Τί χάριν θέλεις νὰ σοῦ κάμω, μωρὲ Καραϊσκάκη ; » τὸν ἠρώτησέ ποτε. « Ἄν μὲ νομίζης » ἀπήντησεν ἐλευθερόστομος ὁ Ἕλληγ, « καλὸν δι' αὐθέντην, κάμε με αὐθέντην· ἂν διὰ δούλον, κάμε με δούλον· ἂν δὲν μὲ νομίζης καλὸν διὰ τίποτε, ρίψε με εἰς τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων ». Κατὰ τὴν κρίσιμον μεταξὺ Ἀλῆ καὶ Πύλης ἀγῶνα συνετάχθη ὁ Καραϊσκάκης τοῖς Τούρκοις· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πάλιν κατέλιπε τὴν αὐτοκρατορικὴν ὑπηρεσίαν, ὥς πλεῖστοι ἄλλοι τῶν πατριωτῶν αὐτοῦ. Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν ἔσωσεν ἐκ τῶν ὀνύχων τοῦ Ἀλῆ τὴν σύζυγόν του, ἣν ἐνθέρμως ἠγάπα, καὶ ἤγαγεν αὐτὴν ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Κάλαμον, εἰς ἄσυλον ἀσφαλές, ἠῤῥῆσεν ἔτι τὴν ἐπικρατοῦσαν περὶ τῆς τόλμης αὐτοῦ φήμην. Ἠρέσκατο ἱδίως ἀπαγγέλλων τὸ τρίστιχον:

*Νέος νέος ὑπανδρεύθηκα, ὠραία γυναικα πῆρα,
Ζεῦκία πολὺ ἐτράβηξα, δόξαν μεγάλην ἦρα,
Καὶ γρόσια ἐκαῖάρτισα, ὅσα μοῦ ἦταν χρεία.*

Καί τοι δὲ ἄλλως ὠνόμαζε α μέγιστον τῆς ζωῆς του θησαυρόν » τὴν σύζυγόν του, ἣν νέος εἶχε νυμφευθῇ, τοῦτο δὲν ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ ζητῇ πάντοτε γυναικεῖον ἀντικαταστάτην, ὡς ἂν ἡ μάχη ἐκάλει αὐτὸν μακρὰν ἐκείνης. Κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ 1821 στρατείας ἡ ἀμαζὼν Μαριώ, στολὴν καὶ ὄπλα φέρουσα στρατιώτου, ἦν ὁ διαρκὴς αὐτοῦ ὑπασπιστής. Ἐκλελυμένος πως τὰ ἔθνη καὶ ἀρεσκόμενος εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῦ χαρσεμίου βίον, ἐφαίνετο τοῦρκος μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἢ Ἑλλήν· τὸνναντίον δὲ ἡ ζωηρότης αὐτοῦ, ἡ τοῦ πνεύματος παρουσία καὶ ἡ στωμυλία του κατῆλεγχον αὐτὸν γνήσιον Ἑλλήνα. Ἦν μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἰσχυρὸς καὶ εὐκίνητος· διαυγὴς δέ, ζωηρὸς καὶ πλήρης ἐκφράσεως ὀφθαλμὸς διέλαμπε τὴν σκοτεινὴν αὐτοῦ φυσιογνωμίαν. Ὅσάκις ἡρέμει, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ εἶχεν ἀλγεινὴν τινα ἑκφρασιν, ἣν παρηκολούθει συνήθως σπασμὸς τῆς ἀνησυχίας· ἀνυπομονησία δὲ καὶ ἀκούρητος ἐνεργητικότης ἐφαίνοντο ἀναλίσκουσαι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν. Κατ' ἀρχὰς ἐν ταῦτοις ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ εἰς μέτρια μόνον ἀπέβλεπεν· ἐπεθύμει νὰ λάβῃ τὸ ἄρματωλικὸν τῶν Ἀγράφων, ἵνα διώξῃ ἐξ αὐτοῦ τοὺς ἀναξίους ἀπογόνους τοῦ κλέφτου Μπουκουβάλα. Πρὸς τοῦτο πᾶν μέσον ἐνόμιζε καλόν, καί, ὡς ὁ Ὀδυσσεύς, ἐφάνη καὶ αὐτὸς ἱκανὸς νὰ πωλήσῃ τὴν πατρίδα του ἀντὶ προσδοφόρου ἀξιώματος. Κατ' ἀρχὰς συνεπολέμησε μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821, ἐν μικρᾷ τινι παρὰ τὸ Κομπότι ἀψιμαχίᾳ, ἐτρώθη βαρέως εἰς τὸν μηρόν, ἐνῶ, ἀναθὰς αὐθαδῶς, ὡς ἐσυνείθιζεν, εἰς ὑψωμά τι, ἐδείκνυε πρὸς ἐμπαιγμὸν εἰς τοὺς Τούρκους τὰ ὀπίσθιά του. Κατὰ τὸ ἔτος 1823 μετέβη πρὸς θεραπείαν εἰς Ἰθάκην, ὅπου οἱ ἰατροὶ ὀλίγας παρέσχον περὶ ἰάσεως αὐτοῦ ἐλπίδας. Ἀλλ' ἀδρανὴς ἡσυχία ἦν δηλητήριον εἰς τὴν διαβρωτικὴν τοῦ ἀνδρὸς φιλοδοξίαν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Στερεάν, καὶ ἤρξατο νὰ μηχανώμενος πρὸς ἐπίτευξιν τῶν Ἀγράφων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ νεώτατος βιογράφος καὶ ἀπολογητὴς τοῦ Καραϊσκάκη ὁμολογεῖ ὡς πιθανόν, ὅτι ἀπογοητευθεὶς οὗτος καὶ ἀγανακτήσας ἐπὶ τῇ παραχωρήσει τοῦ ἄρματωλικίου εἰς τὸν ὀπλαρχηγὸν Ῥάγκον, ἐτράπη πρὸς τὸν Ὁμὲρ Βριώνην, καὶ συνῆψε μυστικὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν Τούρκων, ὑποσχόμενος εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν παράδοσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ Ἀνατολικοῦ. Βέβαιον ὅπως δὴποτε εἶπε,

ὅτι ἡ προδοτικὴ φλέψ, ἣν τοσοῦτον ἐξόχως ἐξεπροσώπει ὁ Γῶγος ἐν τῇ μητρικῇ του οἰκογενείᾳ, ὑπῆρχε καὶ παρὰ τῷ Καραϊσκάκῃ, καὶ ὅτι ἡ αὐστηρὰ « Διάταξις, » ἣν ἐξέδωκε κατ' αὐτοῦ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1824 ἡ πρωτορινὴ τοῦ Μεσολογγίου Κυβέρνησις ἦν δεδι-
 καιολογημένη. Στερηθεὶς τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ὀπλαρχηγός, διετάχθη νὰ καταλίπη πάραυτα τὸ Ἀνατολικόν, ὅθεν εἶχε διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ Ὁμέρ Βριῶνῃ, καὶ ἐν οἰκτρᾷ ὄλῳ καταστάσει μετηνέχθη ἐπὶ φορείου εἰς Καρπενήσιον, διὰ μέσου τῶν ὁρέων, ὁ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς πάσχων ἀνὴρ, διατελὼν ὡς ἐλέγετο, εἰς τὸ τρίτον τῆς φθί-
 σεως στάδιον. Ἡ δοκιμασία ἐκείνη ἦν σωτήριος ψυχικὴ διδασκα-
 λία. Ὁ Καραϊσκάκης ἤρξατο καθορῶν, ὅτι δὲν προέκειτο μόνον περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἀνδρείων τινῶν ὀπλαρχηγῶν, οὔτε περὶ τῆς διοικήσεως μιᾶς ἐπαρχίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐλευθερίας ὁλοκληροῦ λαοῦ· ἠρκέσθη δὲ βραδύτερον συμμερισθεὶς μετὰ τοῦ Ῥάγκου τὴν ἐν Ἀγράφῳ ἐπιρροήν, καὶ κατέδειξεν οὐ μόνον κατὰ τοὺς ἐμφυ-
 λίους πολέμους, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσο-
 σογγίου, ὅτι εἶχεν ἀφυσπνῶσει ἐν τῇ καρδίᾳ του ὁ εὐγενὴς πατριω-
 τικὸς σπινθήρ. Ἐμεινε σαρκαστὴς τοὺς λόγους καὶ ἀκόλαστος, ἀλλ' ἐγένετο μέγας καὶ σπουδαῖος ἐν τοῖς ἔργοις. Ὅσῳ μᾶλλον ἐπετεινέτο ἡ ἀμηχανία μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, ὅσῳ μᾶλλον ἀναμφίβολος ἐφαίνετο ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν σι-
 θερᾶν τοῦ Κιουταγῆ καὶ Ἰβράιμ θέλησιν, τοσοῦτ' ἀγερωχοτέραν καὶ μᾶλλον ἄκαμπτον ἤγειρε τὴν κεφαλὴν ὁ Καραϊσκάκης. Πάντων τὰ βλέμματα ἠτένιζον πλήρη ἐλπίδων ἐπ' αὐτόν, καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ μόνος Ἕλλην, ὅστις ἠδύνατο νὰ ἀντιστῇ εἰς τὸν Κιουταγῆν. Ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐνδίδουσα εἰς τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, διώρι-
 σεν αὐτὸν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1826 γενικὸν διοικητὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Ὁ Πρόεδρος Ζαΐμης, ὅστις ἦτο προσωπικὸς αὐτοῦ ἐχθρὸς ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἤδη ἐμφυλίου πολέμου, συνῆνεσεν εἰς τὸν διο-
 ρισμόν αὐτοῦ, λέγων· « Ἄς σωθῇ ἡ Πατρίς, καὶ ἄς ὑψωθῇ ὁ ἐχθρὸς μου ». Συγκινητικὴ δὲ βεβαίως ὑπῆρξε σκηνή, ὅτε ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Ζαΐμης ἐνηγκαλίσαντο ἀλλήλους ἐν τῷ θαλασσοπύργῳ τοῦ Ναυπλίου, ἐπαγγελλόμενοι λήθην τῶν παρελθόντων κακῶν. Ὁ Ὑδραῖος Βουδούρης, στραφεὶς τότε πρὸς τὸν νεοχειροτόνητον ἀρχηγόν, εἶπεν

αὐτῷ: « Ἔως τώρα, Καραϊσκάκη, δὲν ἐξεπλήρωσες ὅπως ἔπρεπε τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκόν σου· ὁ Θεὸς νὰ σὲ φωτίσῃ, νὰ τὸ ἐκπληρώσῃς εἰς τὸ μέλλον! »

« Δὲν ἀρνοῦμαι, » ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐλευθεροστομίας, « ὅτι ὅταν θέλω, γίνομαι ἄγγελος, καὶ ὅταν θέλω διάβολος· εἰς τὸ μέλλον ἀπεφάσισα νὰ γείνω ἄγγελος! » Τὴν ἐπαύριον τῆς παρὰ τὸ Χαϊδᾶρι μάχης συνηντήθη ἐκ τύχης ὁ Ἕλλην ἀρχιστράτηγος μετὰ τοῦ Κιουταγῆ ἐν οὐδετέρῳ πεδίῳ, ἐπὶ τῆς φρεγάτας τοῦ Δερινῦ. Ὁ γάλλος ναύαρχος, ὅστις πρὸ μικροῦ μόλις δεξάμενος εἰς ἐπίσκεψιν τὸν Φαβιέ, εἶχε κατορθώσει εὐτυχῶς νὰ μὴ φανῇ οὗτος, εὐρίθη εἰς μεγίστην στενοχωρίαν, ὅτε ὁ Ἕλλην στρατηγὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν θάλαμον. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ δύο ἀντίπλοι ἐξεπλάγησαν καὶ ἐταράχθησαν συνάμα κατὰ τὴν πρώτην στιγμήν. Ὁ Καραϊσκάκης, χαιρετίσας κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος, ἐκάθισεν, ὁ δὲ Κιουταγῆς, ἀπαντήσας δι' ἐλαφρᾶς κινήσεως τῆς κεφαλῆς, ἠρώτησε: « Τί κάμνεις Καραϊσκάκη; ἤλπιζα, ὅτι θὰ ἤρχεσο εἰς τὰ Βιτώλια, νὰ προσκυνήσῃς, καὶ θὰ σοῦ ἐδίδα ὡς βεβαίηται ὅλην τὴν χώραν ἀπο τὰς Ἀθήνας ἕως τὴν Ἄρταν! » — « Ἐγὼ νὰ προσκυνήσω εἰς σέ; » ἀπεκρίθη ὁ Καραϊσκάκης· « ἂν ᾔσαι σὺ Βαλεσῆς τῆς Ρούμελης, καὶ ἐγὼ εἶμαι τῆς Ρούμελης Βαλεσῆς· καὶ ἂν ἡ Κυβερνησίς μου ἐμάνθανεν, ὅτι ἔχομεν μαζὺ συνομιλίαν, θὰ διέταττε νὰ κρεμάσουν εἰς τὴν Ἐλευσίνα καὶ ἐμὲ καὶ τὰς 15,000 στρατιώτας μου. Σὲ δὲν σὲ κρεμᾷ τὸ Διδάνιον, ὅταν θέλῃ; Ναὶ ἢ ὄχι; » — « Ναί, διότι εἶνε βασιλεὺς μου, » ὑπέλαθεν ὁ Κιουταγῆς. — « Τοιοῦτοτρόπως κρεμᾷ καὶ ἐμὲ ἡ Κυβέρνησίς μου, » ἀπήντησεν ὁ Καραϊσκάκης, « διότι εἶνε βασιλίσσά μου ». Ἐν ἐπιστολῇ δὲ ἣν ἔγραψε πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν χαρακτηριστικωτάτην αὐτὴν συνέντευξιν, συνοψίζει ὡς ἑξῆς τὸ περιεχόμενον τῆς συνομιλίας αὐτοῦ: « Ὁμιλήσαμεν πολλά, ἐκεῖνος μὲν μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν πλέον ῥαγιαδες, ἐγὼ δὲ μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι εἴμεθα πλέον ἐλεύθεροι ».

Ὡς βλέπει τις, εἶχε πλέον μεταβληθῇ ἐσωτερικῶς ὁ Καραϊσκάκης, καὶ ὁ πατριωτισμὸς αὐτοῦ ἦν ἤδη ἐστομωμένος κατὰ παντὸς πειρασμοῦ. Τὸ πολεμικὸν αὐτοῦ σχέδιον κατὰ τοῦ Κιουταγῆ σκοπὸν εἶχε νὰ ἀποκόψῃ πανταχόθεν τὴν συγχωινωρίαν τοῦ ἐν Ἀττικῇ

διαχειμάζοντος ἔχθρου. Σειρὰ ἐλληνικῶν σταθμῶν, βοηθούντων ἀλλήλοις, ἔμελλε νὰ καταλάβῃ τὰ νῶτα τῶν Τούρκων, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἐκτεινομένη ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος μέχρι τοῦ βορείου στενοῦ τῆς Εὐβοίας· ἡ Ἀταλάντη δὲ καὶ ἡ Δομβραῖνα ἠθέλον εἶναι οἱ τελικοὶ σκοποὶ τῶν ἐλληνικῶν κινήσεων. Διότι ἡ μὲν Ἀταλάντη ἐδέσποζε τῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης σιταγωγῆς, καὶ ἐκεῖ εὐρίσκοντο αἱ σιταποθῆκαι τοῦ Κιουταγῆ· τὴν δὲ Δομβραῖναν εἶχε καταλάβει καὶ ὁχυρώσει ὁ πολέμιος στρατάρχης, ὅπως ἀσφάλισι τὴν μετὰ τῆς Θεσσαλίας συγκοινωνίαν. Εἶχε δὲ συμφωνηθῆ νὰ συναγάγῃ ὁ Κωλέττης τοὺς ἐπὶ τῶν *Διαβολορήσων* διεσκορπισμένους Ὀλύμπιους μισθοφόρους, καὶ νὰ ἀποβιθασθῇ μετ' αὐτῶν εἰς Ἀταλάντην, ὅπως καταστρέψῃ τὰς τουρκικὰς ἀποθήκας, ἐνῷ ὁ Καραϊσκάκης ἤθελε τραπῇ ἐξ Ἐλευσίνος πρὸς τὸν Ἑλικῶνα μετὰ 2,500 ἀνδρῶν καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Δομβραίνης. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κωλέττου ἀπέτυχεν. Ὁ Κιουταγῆς εἶχεν ἀποστείλει ἐγκαίρως εἰς τὴν ἀπειλουμένην θέσιν διαχιλίους ἐπιλέκτους Ἀλθανοὺς ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην, οἱ δὲ Ὀλύμπιοι, ἡττηθέντες τὴν 20 Νοεμβρίου 1826, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιβιθασθῶσι πάλιν ἐν πάσῃ σπουδῇ. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξύ ὁ Καραϊσκάκης δὲν ὑπῆρξε πολὺ εὐτυχέστερος πρὸ τῆς Δομβραίνης. Ἡ πολιορκία τῶν τριῶν ὁχυρῶν πύργων, οὓς κατείχον οἱ Τούρκοι, παρετεινέτο ἐπὶ μακρόν. Πλαστὴ δὲ τις φυγῇ, ἣν διέταξεν εἰς τοὺς στρατιῶτας αὐτοῦ ὁ Ἕλλην ἀρχηγός, ἐγένετο ἀληθής, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας κατῴρθωσεν ἐκεῖνος νὰ συναθροίσῃ πάλιν τοὺς διασκορπισθέντας. Οἱ στρατιῶται ἐτρύχοντο ὑπὸ τοῦ ψύχους καὶ τῆς κακοκαιρίας, ἐφθασε δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ τὸ ἄγγελμα τοῦ ἐν Ἀταλάντῃ ἀτυχήματος. Ὁ Καραϊσκάκης ὅμως οὐδόλως ἐταράχθη ἐκ τῆς κακῆς ἀπαρχῆς, καί, καθορῶν ὅτι ὤφειλε νὰ παραιτηθῇ τῆς πολιορκίας τῆς Δομβραίνης, ἀπεφάσισεν ἀντὶ τούτου νὰ κωλύσῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ νικητοῦ τῆς Ἀταλάντης Μουστάμπεη. Ἐνάμιλλος δὲ τότε κατέστη ὁ ἀγὼν μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, τίς πρῶτος νὰ φθάσῃ τὰς μετὰ Παρνασσοῦ καὶ Κίρφεις στενοπορίας. Τὴν 30 Νοεμβρίου ἦν ὁ Καραϊσκάκης ἐν Διστόμῳ· μοναχός τις δὲ προέδωκεν αὐτῷ, ὅτι ὁ Μουστάμπεης, βαδίζων πρὸς τὴν Ἀμφισαν, εὕρισκετο ἤδη ἐν τῷ παρὰ τὴν Δούλιαν μοναστηρίῳ. Ταχέως ἐξέπεμψεν ὁ Ἕλλην ἀρχηγ-

γὸς εἰς Ἀράχωβαν τὴν ἐκ 500 ἀνδρῶν προφυλακὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὸν Γρίβαν, διατάξας τὸν δεδοκιμασμένον ὑπαρχηγὸν νὰ παρακωλύσῃ ἐκεῖ τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ ἐχθροῦ. Μόλις δὲ εἶχε φθάσει τὴν 4. Δεκεμβρίου εἰς Ἀράχωβαν ὁ Γρίβας, ὅτε ἐφάνησαν εὐθὺς πρὸ τῆς πόλεως αἱ λόγχαι τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ καὶ προσέβησαν πάραυτα εἰς προσβολήν. Ὁ Μουστάμπεης εἶχεν ἐνισχυτὴ δι' ἱκανῆς ἐκ Λεβαδείας ἐπικουρίας, καὶ κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ἀλώσῃ τὴν πόλιν, πρὶν ἢ προσδράμῃ ἐκ Διστόμου ὁ Καραϊσκάκης μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ Γρίβας ἀντέστη ἀτρόμητος εἰς τὴν τετραπλασίαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἠδυνήθη νὰ διατάξῃ ἐν τῷ μεταξὺ τοσούτον ἐμφρόνως τὰ πράγματα, ὥστε ὁ ἐχθρὸς περιεζώσθῃ ἐν Ἀραχώῃ ὡς ἐν μύθῳ. Καταλαβὼν δι' ἰσχυροῦ σώματος τὴν Τρίοδον, ὅπως καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν εἰς Λεβαδεῖαν υποχώρησιν, ἀπέστειλεν ἕτερον σῶμα διὰ τῆς Κίρρεως εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπως κρύψῃ οὕτω εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν εἰς Ἀμφισαν προχώρησιν, καὶ ἔμεινε κύριος τῆς συμβολῆς τῶν τριῶν κοιλάδων, εἰς ὧν τὴν συνένωσιν κεῖται ἡ Ἀράχωβη. Οἱ Τούρκοι εἶδον ἑαυτοὺς αἰφνης προσβαλλομένους ἔμπροσθεν καὶ ὀπίσθεν, καὶ ἀποκρουσθέντες πρὸς τινα λόφον ὑπὲρ τὴν πόλιν, ἀφοῦ ἀπώλεσαν τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν καὶ τὰς τροφάς, περιεζώσθησαν ἐντὸς ὀλίγου παντυχόθεν. Ἐπειδὴ δὲ ματαίᾳ ὅλως ἦτο πᾶσα αὐτῶν ἀπόπειρα πρὸς διέλασιν ἢ πρὸς ἀποστολὴν ἀγγέλων εἰς τὸν Κιουταγὴν, ἠναγκάσθησαν οἱ ἀποκεκλεισμένοι νὰ ζητήσωσι συνθηκολογίαν. Ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης ἀπήτησεν ἐκδοσιν τῶν πολεμίων ἀρχηγῶν, τῶν χρημάτων καὶ τῶν ὀπλῶν, καὶ παράδοσιν τῶν πόλεων Ἀμφίσης καὶ Λεβαδείας· οἱ δὲ ὄροι οὗτοι ἐφάνησαν λίαν σκληροὶ εἰς τοὺς νικητὰς τῆς Ἀταλάντης, καὶ ἀπεφάτισαν νὰ ἐγκαρτερήσωσιν, ἀναμένοντες νὰ ἐλευθερώσῃ αὐτοὺς ὁ Κιουταγὴς.

Ἀλλ' ὁ γενναῖος αὐτῶν ἀρχηγὸς Μουστάμπεης ἐπληγώθη θανάσιμως τὴν 4 Δεκεμβρίου. Κατόπιν δὲ ῥαγδαίας βροχῆς, ἐπῆλθε τὴν 5 Δεκεμβρίου νιφετώδης χειμὼν ἐξ ἐκείνων, οἵτινες καθιστῶσι τὴν χώραν ἐκείνην ἀξενωτέραν καὶ χαλεπωτέραν καὶ αὐτῆς τῆς Λαπωνίας. Ἐνεκα τῆς παχείας χιόνος, οὐδὲ περὶ ταφῆς καὶ τῶν πεσόντων ἠδύνατο νὰ γείνῃ σκέψις, πολλοὶ δὲ ἀπέθνησκον ἐκ πείνης καὶ ψύχους. Τότε ἀπεφάσισαν οἱ ἐπιζῶντες νὰ φύγωσι τὴν νύκτα

τῆς 6 Δεκεμβρίου διὰ τῶν φαράγγων τοῦ Παρνασσοῦ πρὸς τὴν μονὴν τῆς Ἀγ. Ἱερουσαλὴμ. Ὁ ἀσυνήθης χειμὼν, κατακλείσας τοὺς Ἑλλήνας ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς Ἀραχώθης, εἶχε λύσει τὴν ἄλυσιν τῶν σταθμῶν αὐτῶν, καὶ ἡ πρὸς φυγὴν ἀπόπειρα τῶν Τούρκων ἐπέτυχε πράγματι κατ' ἀρχάς. Ἀλλὰ τὸ διάστημα, ὅπερ εἶχον προφθάσει νὰ διατρέξωσιν οἱ φεύγοντες, ἦν ἐλάχιστον, καὶ ἐξηντημένοι ὥρμησαν πρὸς τὰς χρημνώδεις καὶ χιονοσκεπεῖς ἀτραπούς, ὅπου καὶ τὸ θέρος ἐτι ὁ ποιμὴν μετὰ κόπου μόλις κατορθοῖ νὰ παρακολουθῇ τὰς αἰγὰς του. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, μόλις παρατηρήσαντες τὸ γινόμενον, ἐπέπεσον διώκοντες τοὺς φεύγοντας, καὶ παρορῶντες τοὺς πάντη ἀμάχους, κατέφθανον καὶ προσέβαλλον τοὺς ῥωμαλέους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ χιὼν εἶχε καταστήσει ἄχρηστα τὰ πυροβόλα, εἰργάσθη τὸ ξίφος ἀντ' αὐτῶν, καὶ οὕτως ἐν βαθεῖα σιγῇ ἐτελέσθη ἡ φονικὴ ἐργασία. Ὁ ἐν Ἀραχώθῃ μείνας Καραϊσκάκης ἐνόμισε κατ' ἀρχάς, μὴ ἀκούων πυροβολισμούς, ὅτι οἱ Τούρκοι κατῴρθωσαν νὰ διαφύγωσιν· ἀλλὰ ταχέως ἔμαθε τὴν ἀλήθειαν. Ἐκ δισχιλίων φευγόντων τριακόσιοι μόλις ἐσώθησαν· οἱ τέσσαρες αὐτῶν ἀρχηγοὶ ἐφρονεύθησαν· ὁ δὲ θανασίμως τρωθεὶς Μουσταμπεης διέταξε τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν νὰ τοῦ ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν, ἵνα μὴ πέσῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τοὺς κομίσαντας τὰς κεφαλὰς τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τοῦ Κεχαγιάμπεη ἔδωκεν ὁ Καραϊσκάκης τέσσαρα ἰσπανικὰ δουβλόρια· πᾶσα δὲ ἐν γένει Τούρκου κεφαλὴ ἐπληρώθη ἀντὶ φλωρινίου, καὶ ἐπὶ τινος ὑψώματος πρὸ τῆς πόλεως ἀνηγέρθη ἐξ ἀνθρωπίνων κεφαλῶν μία τῶν φρικτῶν ἐκείνων πυραμίδων, ἐφ' ἧς ὁ Καραϊσκάκης διέταξε νὰ τεθῇ ἡ ἐπιγραφή: «Τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων».

Μετὰ τὰς παρὰ τὴν Ἀταλάντην καὶ τὴν Δομβραΐναν τουρκικὰς ἐπιτυχίας ἡ καταστρεπτικὴ αὕτη ἤττα παρήγαγεν ἀναγκαίως διπλῶς φοδερὰν ἐντύπωσιν. Ὁ Ζαΐμης διέταξε νὰ ψαλῶσι δοξολογίαι ἐν παντὶ ναφ. Ἡ φρικτὴς χειμερινὴ τῆς Ἀραχώθης νύξ ἦν ἀπότισις τῆς καταστροφῆς τοῦ Μεσολογγίου, ὃ δὲ Καραϊσκάκης ἐθεωρήθη ὡς ἐλευθερωτὴς τῆς Στερεᾶς, ἥτις ὀλίγου δεῖν ἐκάμπετο ὑπὸ τὸν σιδηροῦν τοῦ Κιουταγῆ βραχίονα. Πανταχοῦ ἀνεβίωσεν ἡ ἐθνικὴ ἀντίστασις· καὶ ὅτε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1827 κατῴρθωσεν ὁ τολμηρὸς στρατάρ-

χης νὰ ἀποκρούσῃ ἐν τῇ παρὰ τὸ Δίστομον ὠχυρωμένη αὐτοῦ θέσει τὰς προσβολὰς τοῦ Ὁμέρ Πασσᾶ καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸν εἰς φυγὴν, μετ' ἀπώλειαν τῶν ἀποσκευῶν αὐτοῦ καὶ τηλεβόλων, τὸ ὄνομά του μεθίπτατο ἀπὸ χεῖλους εἰς χεῖλος, καὶ κατέστη τὸ εἶδωλον τῶν ἐλλήνων στρατιωτῶν. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1827 εἶχεν ἀποδώσει πάλιν ὁ Καραϊσκάκης εἰς τοὺς Ἕλληνας πᾶσαν τὴν Στερεάν, πλὴν τῶν πόλεων Μεσολογγίου, Ἀνατολικοῦ, Ναυπάκτου καὶ Βονίτσης. Ὁ Φαβιὲ κατετήκετο ἐκ φθόνου καὶ ὀργῆς, ἀκούων τὰς περιφανεῖς τοῦ ἀντιζήλου του ἐπιτυχίας, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιθυμίας ἐζήτηε εὐκαιρίαν, ὅπως ἐπισκιάσῃ τὸν Καραϊσκάκην, καὶ καταδείξῃ τὴν ὑπεροχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶς ἡσχυμένων τακτικῶν αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ ἄτακτον στίφος τοῦ τυχεροῦ στρατηγοῦ. Ἐν τῇ μεταξὺ τούτῳ, διολισθῆσας ὁ ἀτρόμητος Μακρυγιάννης τὴν 29 Νοεμβρίου διὰ τῶν τουρκικῶν τάξεων, ἐντολῇ τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐγκεκλεισμένων Ἑλλήνων, εἶχε κομίσει: λίαν ἐκφοβιστικὰς εἰδήσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἀκροπόλεως, λέγων, ὅτι πολεμεφόνδια ἔλειπον, ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον οἱ Ἕλληνες νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν ὑπόγειον δι' ὑπονόμων πόλεμον κατὰ τοῦ Κιουταγῆ, καὶ ὅτι ἀναρχία καὶ ἀποθάρρυνσις ἐνέμοντο τὴν φρουράν. Αὐτὸς οὗτος εἶχε πληρωθῇ πολλάκις κατὰ τὰς ἐξόδους, καὶ πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ παρέστη πρὸ τῆς ἐν Αἰγίνῃ Κυβερνήσεως, ὅπως καταισχύνῃ τοὺς ἀπαθεῖς καὶ διεγείρῃ συμπάθειαν καὶ ἀμύλλαν. Οὕτως ἀπεφασίσθη νὰ παρασκευασθῇ νέα ἐκστρατεία πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων, καὶ νὰ ἀνατεθῇ ἡ διοίκησις αὐτῆς εἰς τὸν μετ' ἐπιμονῆς ζητοῦντα τοῦτο Φαβιέ, καὶ τοι ζήλον μᾶλλον ἢ δεξιότητα ἠδυνάτο τις νὰ προσδοκᾷ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἔργων τοῦ γάλλου Φιλέλληνος.

Εἶχε μὲν ἀποδειχθῇ ἀκατάλληλος μέχρι τοῦδε ὁ Φαβιέ, ὅπου ἀνάγκη ἦτο ὑπομονῆς καὶ φρονήσεως· νῦν ὁμως παρίστατο ὅπωςδῆποτε ὡς ὁ προσφωρότατος ἀνὴρ, πρὸς ταχεῖαν καὶ γενναίαν ἐπιχείρησιν πολεμικοῦ τολμήματος. Τὴν νύκτα τῆς 12 Δεκεμβρίου 1826 ἀπεβιβάσθη μετὰ 650 ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Μουνυχίας· ἕκαστος δὲ στρατιώτης ἔφερε δερμάτινον σάκκον πλήρη πυρίτιδος ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ. Πρὸς ἀποφυγὴν ἀσκόπου πυρὸς καὶ ἀκροβολισμῶν, οἵτινες ἤθελον ἀναστείλῃ μόνον τὴν πορείαν αὐτῶν, εἶχε διατάξει

ὁ ἀρχηγὸς νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῶν ὀπλῶν οἱ πυρόλιθοι, οὕτω δὲ ἐν βραθυτάτῃ σιγῇ κατηρθύνθησαν διὰ σεληνοφεγγοῦς νυκτὸς πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν. Κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ τοῦ Φαλήρου πρὸς τὴν τοῦ Σουνίου συνήντησαν τοὺς τουρκικοὺς σταθμούς· ἐπιπεσόντες δὲ κατ' αὐτῶν διὰ τῆς λόγχης, διήλασαν διὰ μέσου αὐτῶν, ἐνῷ ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἀντήχουν συνθηματικοὶ τυμπανισμοί, ὅπως ἐλκύσωσι τὴν προσοχὴν τῶν πολιορκουμένων.

ὑπὸ φοβερὰν χάλαξαν μύδρων καὶ σφαιρῶν ἤγαγε ταχέως ὁ Φαβιέ τὸ σῶμα αὐτοῦ πρὸς τὸ θέατρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ· τοσοῦτον δὲ ταχέως, ὥστε οἱ ἐχθρικοὶ πυροβολισταὶ ἀπετύγχανον καὶ τοι ὑπὸ τὸ φέγγος τῆς σελήνης σκοπεύοντες. Οὕτω, ὀλιγίστην σχετικῶς ὑποστάντες βλάβην, ἔφθασαν οἱ τολμηροὶ ἄνδρες εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο εἶχον κομίσει μετ' ἑαυτῶν ἢ πυρίτιδα καὶ ὅπλα, εἶχον δὲ μάλιστα ἀπολίπει καὶ τοὺς μανθῶας αὐτῶν, διότι σκοπὸς τοῦ Φαβιέ ἦτο νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς Φάληρον, ἅμα ἐπιτυχάνων τοῦ σκοποῦ του. Ἡ φρουρὰ ἦτο νῦν ἱκανῶς πολυάριθμος διὰ τὸ μικρὸν φρούριον, ἴσως δὲ μάλιστα καὶ ἄγαν πολυάριθμος ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν ἤρχιζον ἐλαττούμεναι αἱ ζωτροφίαι, ἐνῷ ἠῤῥξανον τὸν ἀντιπῶν οἱ νεῖλυδες τὸν ἀριθμὸν τῶν φρουρούντων. Οἱ ὑπὸ τὸν Κριεζώτην ἄτακτοι ἀσμένως ἤθελον καταλίπει τὴν ἀπειλουμένην Ἀκρόπολιν, ἀφίνοντες εἰς τὸ σῶμα τοῦ Φαβιέ τὴν περαιτέρω υπεράσπισιν. Ὁ δὲ Γόρδων ἰσχυρίζεται, ὅτι εἶχον ἔλθει ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγίνῃ Κυβερνήσεως μυστικαὶ διαταγαί, παραγγέλλουσαι νὰ ματαιωθῇ ἡ εἰς Φάληρον καὶ Μέθαινα ἐπιστροφή τοῦ Φαβιέ. Ὅπως δὲ ποτε, εἴτε προδοσία παρενέπεσεν, εἴτε ἐνεκα τῶν γενομένων κατέστησαν ἀγρυπνότεροι οἱ Τούρκοι, τὸ σῶμα τοῦ Φαβιέ ἀπέτυχεν ἐπανειλημμένως, ἀποπειραθὲν νὰ διέλθῃ νυκτὸς τὰς ἐχθρικὰς τάξεις, καὶ ὁ γάλλος Φιλέλλην ἠναγκάσθη νὰ ἐγκατερίσῃ μετὰ τῶν τακτικῶν αὐτοῦ μέχρι λύσεως τῆς πολιορκίας, αὐξάνων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει πεινῶντων στομάτων καὶ τὰ δεινὰ τῆς φρουρᾶς, οὕτως ὥστε καὶ τὸ εὐτυχὲς αὐτοῦ ἐπιχειρήμα μετέβαλεν εἰς ἀτυχίαν ὁ ἀπαίσιος αὐτοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀστὴρ.

Ἐνῷ ὁ Κιουταγῆς ἐξηκολούθει τὴν πολιορκίαν τακτικῶς μὲν ἀλλὰ δραστηρίως, τὰ δὲ δεινὰ τῶν πολιορκουμένων ἠῤῥξαν ὅσημέραι διὰ τῆς νόσου καὶ τῆς ἀναρχίας (τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1827 εἶχε φονευθῇ

καὶ τοῦ Γκούρα αὐτὴ ἡ ἡρωϊκὴ σύζυγος ὑπὸ βόμβας, ταρεῖσα ὑπὸ συντρίμματα τοῦ Ἑρεχθείου), ἢ Κυβέρνησις τοῦ Ζαῖμη ἐσκέπτετο περὶ νέας ἐκστρατείας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας. Ἀντὶ ὅμως νὰ ἀσφάλισι πρὸ παντὸς τὴν συνδρομὴν τοῦ Καραϊσκάκη, νὰ ἀποκόψῃ τὴν ἐκ θαλάσσης σιταγωγὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, καὶ νὰ περιζώσῃ τὸν πολέμιον στρατάρχην ἐν τῷ πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως στρατοπέδῳ του διὰ σειρὰς σταθμῶν ἐκτεινομένων ἀπὸ τῶν Μεγάρων μέχρι Ῥαμνοῦντος διὰ τῆς Φυλῆς καὶ Δεκελείας, ἀπεφάσισε νὰ τολμήσῃ στρατηγηματικὴν τινα ἐπιχείρησιν, ἥτις, καὶ ἐπιτυχάνουσα, ἤθελεν ἀποφέρει τὸ πολὺ ἀλλαγὴν μόνον τῆς ἐν Ἀκροπόλει φρουρᾶς καὶ παράτασιν τῶν δεινῶν τῶν πολιορκουμένων. Ὁ ἄγγλος φιλέλλη γόρδων ἔμελλε, κατὰ τὸ σχέδιον αὐτό, νὰ ἀποβιβάσθῃ εἰς τὸν φαληρικὸν ὄρμον καὶ συγχρόνως νὰ ἐπιχειρισθῇ ἐξ Ἐλευσίνος ἀντιπερισπασμὸς πρὸς τὸ Χαϊδάρι καὶ Μενίδι. Ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἐφαίνετο οὕτω κατ' οὐδένα τρόπον θέλουσα νὰ εἰσαχθῇ ὑπὸ τῶν καθημάτων τῶν προτέρων ἀντιπερισπασμῶν.

Οὕτω τὴν 5 Φεβρουαρίου τοῦ 1827 ἀπεβιβάσθη ὁ γόρδων μετὰ 2300 ἀνδρῶν καὶ 15 τηλεβόλων ἐκεῖ, ὅθεν ὁ Θρασύβουλος εἶχε διώξει ποτὲ τοὺς Τριάκοντα. Ὁ Κιουταγῆς εἶχε καταλάβει διὰ 500 Γέγων τὴν μονὴν τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος, ἥτις δεσπόζει τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς· ἄλλως δὲ οὐδαμοῦ ἀπήντησεν ἐχθρόν τινα ὁ ἄγγλος στρατηγός, καὶ ἐν πάσῃ σχολῇ ὠχύρωσε τὸν ἔρημον τῆς Μουνυχίας λόφον. Ἐν τῷ μεταξύ ὅμως τοῦτω ἠδυνήθη ὁ Κιουταγῆς νὰ μεταχειρισθῇ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν διαθέσιμον δύναμιν κατὰ τοῦ δευτέρου ἐλληνικοῦ σώματος, ὅπερ ἔμελλε νὰ κινήθῃ ἀπὸ τῆς Ἐλευσίνος κατὰ τοῦ Χαϊδαρίου καὶ Μενιδίου. Ὁ κεφαλὴν Βούρβαχης, ὅστις πρὸ μικροῦ μόλις εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα του ἐκ τῆς ἐν τῷ γαλλικῷ στρατῷ ὑπηρεσίας αὐτοῦ, εἶχεν ἤδη προχωρήσει εἰς τὴν πεδιάδα μέχρι τοῦ παρὰ τὸ Μενίδι Καματεροῦ, ἡγούμενος 800 ἀτάκτων· τὰ δὲ σώματα τοῦ Βάσσου καὶ τοῦ Π. Νοταρᾶ, ἐκ δισχιλίων ἀνδρῶν συγκεῖμενα, ἦσαν ἔτι ἐν ἐπιφυλακῇ. Τότε αἰφνης προσβολὴ ἀνυπόστατος τοῦ τουρκικοῦ ἵππικοῦ διέσπασε τὸ σῶμα τοῦ Βούρβαχης, πρὶν ἢ εἰς δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ἐλαιῶνα καὶ ἐπιχειρήσῃ ἀκροβολιστικὸν πόλεμον. Ὁ Βούρβαχης ἔπεσεν ἐν χώρᾳ, ὁ δὲ Βάσσος καὶ ὁ Νοταρᾶς

ἔφυγον πρὶν ἢ καὶ προσεγγίσῃ ὁ ἔχθρος. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς ἀπέ-
τυχεν οὕτω ἐντελῶς. Ὁ Κιουταγῆς ἐστράφη τότε πάλιν ταχέως πρὸς
τὸν Πειραιᾶ, ἵνα ῥίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν τὸ σῶμα τοῦ Γόρδωνος, καὶ
κατέλαβε τὴν 11 Φεβρουαρίου μετὰ τετρακισχιλίων ἀνδρῶν τὰ ὄχυ-
ρώματα τῆς Μουνυχίας. Ἐνῷ δὲ αἱ βομβιδοβόλοι αὐτοῦ κατεपुरο-
βόλουν ἐκ τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος τοὺς ἐπὶ τοῦ λόφου Ἑλληνας, οἱ
Τουῦρκοι, διεσπαρμένοι εἰς εὐρὺ ἡμικύκλιον περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ
λόφου, ἀνέβριχθήσαν εἰς τὰς πλευρὰς αὐτοῦ μέχρι τῶν ἐλληνικῶν
προχωμάτων, προφυλασσόμενοι ὅσω τὸ δυνατόν κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ
πυρὸς ὀπισθεν τῶν κρημνωρειῶν. Οἱ Ἕλληνες ἀντέστησαν ἀτρό-
μητοι ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην καὶ τὸν Καλλέργην ἐπὶ 5 ὥρας καὶ
ἀπέπλυναν οὕτω τὴν ἐν Καματερῷ ἦτταν. Ὁ φιλέλλην Ἀστιγξ,
εἰσελθὼν μετὰ τῆς ἀτμοκινήτου «Καρτερίας» εἰς Πειραιᾶ, μετέσχευ
εὐκαίρως τῆς μάχης, καὶ τὰ τηλεβόλα αὐτοῦ τῶν 28 λιτρῶν ἔχα-
λαζοβόλησαν διὰ μύδρων τὴν ἐπιφυλακὴν καὶ τὸ πυροβολικὸν τοῦ
Κιουταγῆ. Ἐν τουρκικὸν τηλεβόλον ἀπεκρημνίσθη τοῦ κιλλίθαντος
αὐτοῦ, ὁ δὲ Κιουταγῆς ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ, παραιτηθεὶς τῆς
κατὰ τῆς Μουνυχίας προσβολῆς καὶ διώξας τοῦ Πειραιῶς διὰ τῶν
βομβιδοβόλων αὐτοῦ τὸν τολμηρὸν προσβολέα. Ἠρκέσθη δὲ μετὰ
τοῦτο εἰς ὀχύρωσιν τῆς κατὰ τὸν Ἀγ. Σπυρίδωνα θέσεως αὐτοῦ,
ἀποκώλυσιν πάσης σιταγωγῆς τῶν ἐπὶ τοῦ λόφου Ἑλλήνων, καὶ
ἀποκοπὴν τῆς μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως συγκοινωνίας. Ἀπέστειλε δὲ
εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ κράνος τοῦ Βούρβαχ, καὶ
τὴν 28 λιτρῶν σφαῖραν τῆς Καρτερίας, ἥτις εἶχεν ἀποκρημνίσαι τὸ
τηλεβόλον αὐτοῦ, καὶ δεῖγμά τι λευκοῦ ναυτικοῦ διπύρου ἐξ Ἀγκῶ-
νος, ὅπερ διενέμετο συνήθως ὡς σιτηρέσιον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὅπως
ἐκτιμηθῶσι καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει αἱ δυσχέρειαι καθ' ὧν ἐπά-
λαιεν ἐνώπιον τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἡ ἀποτυχία τοῦ κατὰ τοῦ μετώπου τοῦ Κιουταγῆ συμπεφωνη-
μένου κινήματος ἠνάγκασε τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀποπειραθῇ
πάλιν νέων ἐπιθέσεων κατὰ τῶν νώτων αὐτοῦ. Ὁ βυαρὸς φιλέλλην
στρατηγὸς Αἰδεκ ἀπεστάλη εἰς Ὀρωπὸν μετὰ 500 ἀνδρῶν, ὅπως
καταστρέψῃ τὰ ἐξ Εὐβοίας μετενεχθέντα ἐκεῖσε διὰ τὸν Κιουταγῆν
ἐπιτήδεια τοῦ πολέμου. Ἀντὶ ὅμως νὰ ἐπιπέσῃ αἴφνης νυκτὸς κατὰ

τῶν Τούρκων, συμφώνως πρὸς τὴν συμβουλὴν τοῦ Μιαούλη, ἀπεβί-
 βάσθη ἐκεῖ ὁ Ἀἰδεκ ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, εὔρε πάντα ἑτοιμα πρὸς πό-
 λεμον, καὶ τοσοῦτον ἐτρόμαξεν ἐκ τῆς ἐμφανίσεως ἱππικοῦ
 τινος σώματος, ἐκπεμφθέντος ὑπὸ τοῦ Κιουταγῆ, ὥστε διέταξε πά-
 ραυτα νὰ ἐπιβίβασθῶσιν ἐκ νέου οἱ στρατιῶταί του, καὶ ἐπανέκαμψε
 μετ' αὐτῶν ἀδόξως εἰς Μουνυχίαν. Αἱ καταπεπτωκυῖαι τῶν Ἑλλή-
 νων ἐλπίδες ἀνεπετερώθησαν πάλιν, ὅτε ὁ Καραϊσκάκης, τῇ ἐπιμόνῃ
 αἰτήσῃ τῆς Κυβερνήσεως, ἐφάνη περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ἐν Σαλα-
 μῖνι. Ταχθεὶς μετὰ 1000 ἀνδρῶν παρὰ τὸ Κερατσίνι, πρὸς δυσμὰς
 τοῦ Πειραιῶς, ἀπέκρουσεν ἐκεῖθεν ἐπιτυχῶς τὰς ἐπανειλημμένας ἐφά-
 δους τοῦ Κιουταγῆ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ καθ' ἑαυτὸ ἦν δύνα-
 μιν μεγάλην, προσεῖλκυσε πανταχόθεν ἐπικουρικὰς προσελεύσεις, καὶ
 ἐκ Πελοποννήσου μόνον ἐπῆλθεν ὁ Ι. Κολοκοτρώνης, ὁ Πετμεζᾶς καὶ
 ὁ Σισίνης μετὰ διςχιλίων. Οὕτω δὲ οἱ ἐν Κερατσινίᾳ Ἕλληνες ἦσαν
 ἐντὸς ὀλίγου πάνοπλοι καὶ κατάφρακτοι. Καὶ τοι δὲ μὴ ἐπιτυχὼν ὁ
 Καραϊσκάκης νὰ συνάψῃ συγκοινωνίαν μεταξὺ τοῦ στρατοπέδου του
 καὶ τοῦ ἐν Μουνυχίᾳ, εἰργάζετο οὐχ ἥττον δραστηρίως, ὅπως παρα-
 σκευάσῃ τὸ ἀποτελεσμα τοῦτο καί, προχωρῶν εἰτα βαθμιδῶν πρὸς
 τὴν Ἀκρόπολιν, συνῴδῃ αὐτὴν μετὰ τῆς θαλάσσης, καὶ ματαιώσῃ
 βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς τὰς πολιορκητικὰς ἐργασίας τοῦ Κιου-
 ταγῆ. Ἡδύνατό τις δὲ νὰ προσδοκᾷ τὰ κάλλιστα ἐκ τῆς ἀνενδότου
 καὶ ἔμφρονος αὐτοῦ διευθύνσεως. Ἀλλὰ ξέναι δυστυχῶς δυνάμεις
 ἔμελλον νὰ παρεμβῶσιν ὀλεθρίως εἰς τὸν ἀττικὸν ἀγῶνα, καὶ αἱ
 στρατηγικαὶ τῶν φιλελλήνων τέχναι νὰ διακόψωσι τὴν ἄτεχνον τοῦ
 Καραϊσκάκη πολεμικὴν.

Εἶχεν ἀναντιρρήτως δίκαιον ὁ Κιουταγῆς, ὑποδεικνύων εἰς τὸν
 Σουλτάνον, ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἐπολέμει πλέον πρὸς τοὺς Ἕλληνας,
 ἀλλὰ πρὸς τὴν Εὐρώπην. Καθότι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 1826 εἶχεν
 ἀρχίσει ἐνεργῶν ὁ φιλελληνισμός· οἶονεῖ δὲ θέλων νὰ προλάβῃ τὴν
 παρέμβασιν τῶν δυνάμεων, εἶχεν ἀποστείλῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας οὐ
 μόνον χρήματα, ὅπλα καὶ πλοῖα, ἀλλὰ καὶ στρατηγούς καὶ ναυάρ-
 χους. Τὴν 15 Σεπτεμβρίου 1826 ἐφάνη ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυ-
 πλίου ἡ ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ δανείου ναυπηγηθεῖσα ἀτμήρης κορ-
 θέττα «Καρτερία». ὁ δὲ γενναῖος Ἀστιγὲς διωρίσθη ὑπὸ τῆς Κυβερ-

νήσεως πλοίαρχος καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν αὐτῆς. Τὸν Δεκέμβριον κατέπλευσε καὶ ἡ μετὰ τοσαύτας περιπετείας ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ κατασκευασθεῖσα ὠραία φρεγάτα « Ἑλλάς. » Ἀμα ἐμφανισθέντος τοῦ Ἀστιγῆ πρὸ τοῦ Ναυπλίου, ἤρξατο διηγοῦμενος θαυμάσια ὁ λαὸς περὶ τῶν μαγικῶν δυνάμεων τοῦ ἀτμοῦ, ὅστις ἔμελλε νῦν νὰ μεταβάλῃ πᾶσαν τὴν πολεμικὴν, καὶ νὰ παραγκωνίσῃ ὡς πάντῃ ἄχρηστα τὰ πυρπολικά. Ἐμυθολογεῖτο δέ, ὅτι ὁ Ἀστιγῆ εἶχεν ἀναβῆ μετὰ τοῦ θαυμασίου του πλοίου εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ἀποτόμων βράχων τοῦ Παλαμιδίου. Αἱ ἐλπίδες ἐκορυφώθησαν εἰς ἄμετρον, ὅτε, πλὴν τῶν πολυαριθμῶν γερμανῶν, ἄγγλων καὶ γάλλων φιλελλήνων, ὡς τοῦ Ἀἰδεκ, τοῦ Γόρδων καὶ τοῦ Φαβιέ, οὓς εἶδομεν ἡγουμένους τῶν ἐλληνικῶν στρατῶν, ἐνεφανίσθησαν τὸ ἔαρ τοῦ 1827 εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἀγῶνος ὁ ἐν τοῖς νεαπολιτικοῖς πολέμοις διακριθεὶς στρατηγὸς Τσώρτς καὶ πρὸ πάντων ὁ ἀπὸ μακροῦ ἤδη ποθούμενος καὶ περιλάλητος ναύαρχος Κόχραν. Ὁ βρεττανὸς θαλάσσιος ἤρως δὲν ἡμέλησε νὰ ἐπιτείνῃ ἔτι τὰς ἰκαίως ἤδη μεγάλας προσδοκίας τοῦ θερμοῦ τὸ αἷμα ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ἦτο γνωστόν, ὅτι εἶχε συμφωνηθῇ διὰ τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα ὑπὸ τοῦ φιλελληνικοῦ συλλόγου τοῦ Λονδίνου, καὶ ὅτι, ὡς φρόνιμος κερδοσκόπος, εἶχε ζητήσῃ καὶ λάβῃ ἰκαίως μεγάλην τὴν τιμὴν τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ· μακρὰ δὲ αὐτοῦ βραδύτης καὶ ματαίᾳ τῶν ἀνταρμένων προσδοκίᾳ ἔμελλον ἀναγκαίως νὰ αὐξήσωσιν ἔτι μᾶλλον τὸν πόθον τοῦ πόρρωθεν σωτῆρος. Οὕτω, ἐνῶ αὐτὸς περιέτρεχε τὸ Αἶγαίον ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ του, προηγήθησαν αὐτοῦ μεγαλορῳήμονες ἐπιστολαί, δι' ὧν προσεκαλεῖτο ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς νὰ ἀποστῇ τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, καὶ « νὰ ἀνοίξῃ εὐγενέστερον στάδιον εἰς τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, διότι ἦν ἐπονεϊδιστον ὅ,τι ἔπραττεν ἐν Ἑλλάδι, ὁ δὲ Κόχραν ἐκάλει εἰς μονομαχίαν τοὺς εἰς διαιώνισιν τῆς βαρβαρότητος ἐργαζομένους ». Χαίρων ἐπὶ τοιαύταις ὑπερβολαῖς, ἐπίστευεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἰς πᾶν τοῦ ἥρωος ἐκείνου ὀνειροπολούμενον θαῦμα, καὶ πλήρης ἐλπίδος ἠτένιζεν εἰς ἄποπτον τὰ βλέμματα.

Τὸ ἀτύχημα ὅμως τῶν εὐγενῶν φιλελληνικῶν προσπαθειῶν ὑπῆρξεν, ὅτε ἠνέωξαν παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἑλλήσιν εὐρὺ τὸ στάδιον τῆς δυσπιστίας καὶ τοῦ φατριασμοῦ, καὶ οὕτως, ἀντικατωπτρίσθησαν τοῦ

λοιποῦ ἐν Ἑλλάδι αἱ διάφοροι ἀποχρώσεις καὶ ἔθνικαὶ διακρίσεις τῆς Εὐρώπης.

Καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Τουρκίας ἀπαλλαγὴν αὐτῆς ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ ἡ Ἑλλάς, ὡς ὀλέθριον τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ κληρονόμημα, τὴν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐξάρτησιν αὐτῆς. Οὕτως ἐμορφώθη ἀγγλικόν, γαλλικόν καὶ ῥωσικόν κόμμα. Αἱ παλαιαὶ ἀντιθέσεις μεταξὺ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, μεταξὺ φίλων τῆς τάξεως καὶ φιλοταράχων ἐλησμονήθησαν· τὸναντίον δὲ τοσοῦτ' ἀποτομωτέρα ἐξεδηλώθη ἡ τοπικὴ ἀντίθεσις καὶ ἡ ἀδιάλλακτος πάντοτε διαίρεσις μεταξὺ Νήσων, Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου, ὅσῳ ἐκθυμότερον ἐζητεῖτο ἔρεισμα καὶ ἀντίληψις παρὰ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης τῶν τριῶν προστατίδων τῆς Ἑλλάδος δυνάμεων. Καὶ ἀπῆλθε μὲν ἡ Ἀγγλία, μετὰ τὴν περὶ προστασίας πρᾶξιν, μεῖζονος παρὰ τοῖς πλείστοις ὑπολήψεως· ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ ἐπιβρόχ' ἐπεκράτει ἰδίως ἐν ταῖς νήσοις παρὰ τῷ Μισούλῃ, τῷ Μαυροκορδάτῳ καὶ ἄλλοις, ἐνῶ ἐν μὲν τῇ Στερεᾷ ἡ Γαλλία, ἡ Ῥωσία δὲ παρὰ τοῖς Πελοποννησίοις ἦσαν τῶν ἐλπίδων ὅλων αἱ ἄγκυραι. Οἱ εἰς ταύτην δὲ ἡ ἐκείνην τὴν μερίδα ἅπαξ ταχθέντες οὐδὲ τὸν ἐμφύλιον αὐτὸν πόλεμον ἀπεπροπιάζοντο ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν ξένην σχημαίαν συμπαθείας αὐτῶν, καὶ τοὶ πρόθυμοι πάντοτε νὰ ἀποκρούσωσι διὰ τῶν διαθεβαιώσεων φλογερωτάτου πατριωτισμοῦ πᾶσαν ὑποψίαν ξενικῆς αὐτῶν ἐξαρτήσεως. «Οὐτε ἀγγλόφρων εἰμαι, οὔτε ῥωσολάτρης,» ἔλεγεν ὁ Κολοκοτρώνης, «ἀλλὰ φίλος ἐκείνου, ὅστις θέλει τὸ καλὸν τῆς πατρίδος μου». Οὐχ ἦττον ὁ Γέρος, ἕνεκα τῆς ἔχθρας αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀγγλόφρονα Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς νησιώτας, οἵτινες εἶχον κρατήσῃ αὐτὸν δεσμώτην ἐπὶ τῆς Ὑδρας, ἦν ἐκπεφρασμένος ἀντίθετος τῆς ἀγγλικῆς ἐπιβρόχης· ἐπειδὴ δέ, ἐξαντληθέντων τῶν ἰδίων μέσων, ἀνάγκη ὑπῆρχε ξένης βοηθείας, εἶχεν ἀναγκασθῇ καὶ αὐτὸς νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τῆς Ῥωσίας. Ἐγνώριζεν, ὅτι τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροπόλεως ἀσμένως ἤθελεν ἶδει τὸν κόμητα Καποδίστριαν ἀνακηρυσσόμενον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχε προτείνει αὐτὸν μάλιστα ῥητῶς εἰς τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1826 πρὸς τὸ 1827. Τὸ ἀγγλικόν ὑπουργεῖον, ὅπερ δὲν ᾔθελε νὰ ἀποκαλύψῃ τὰς φατριαστικὰς αὐτοῦ ἐνεργείας, συνήνεσε κατ' ἐπιφάνειαν εἰς τὴν ῥωσικὴν πρότασιν, καίτοι φρίττον

αὐτὴν ἐνδομύχως. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, ὅπως γένηται ἀρεστὸς εἰς τὴν ῥωσικὴν Κυβέρνησιν, εἰργάζετο μετὰ μεγίστου ζήλου ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς τοῦ κόμητος καὶ τῆς εἰς Γενεύην ἀποστολῆς τοῦ Πετρόπουκα, κηρύττων διαπρυσίως τὰς μεγάλας τοῦ Ἰωάννου ἀρετάς. Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἰργάζετο καὶ ὁ Φοίριξ, μυστικὸς πολιτικὸς σύλλογος γεννηθεὶς ἐκ τῆς τέφρας τῆς Ἑταιρίας. Ἐν Πελοποννήσῳ δὲ ἐκυκλοφορεῖ ἀναφορά, ὑπογεγραμμένη ὑπὸ 117 ὁμοφρόνων τοῦ Κολοκοτρώνου, ἧτις δὲν ὠνόμαζε μὲν τὸν Καποδίστριαν, ἀλλ' αὐτὸν προδήλως ὑπενόει ὡς μέλλοντα τῆς Ἑλλάδος Κυβερνήτην.

Ἐνῷ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐθεωροῦντο ὡς ἀρχηγοὶ τῆς ἀγγλικῆς καὶ ῥωσικῆς μερίδος, ὁ Κωλέττης προσεπάθει νὰ προαγάγῃ τὴν γαλλικὴν ἐπιρροήν, ἧτις ἀπ' ἀρχῆς ἤδη τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε γεῖναι καταφανὴς ἐν τοῖς νομικοῖς πράγμασι τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ ἐξυψάνῃ περαιτέρω τὴν ὀρλεανικὴν σκευωρίαν, ὑπὲρ ἧς ὁ στρατηγὸς Ῥὸς εἶχε μάτην σπαταλήσει ἐν ἔτει 1825 τοσαῦτα μνηστήρια ὄωρα. Ἀλλ' αἱ γαλλικαὶ ἐνέργειαι δὲν ἠγνοήθησαν βεβαίως ὑπὸ τῆς τύχης. Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος ἐπέστειλε τὴν παραλύσασαν πάσας τὰς ἐνεργείας ἀπάντησιν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἤθελεν ἀπορρίψει τὴν ἐκλογὴν ὀρλεανίδου πρίγκηπος ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος· αἱ δὲ ἀποτυχίαι τοῦ Φαβιὲ ἐζημίωσαν τὴν γαλλικὴν ὑπόληψιν καὶ κατέβαλον τοὺς πανηγυριστὰς τοῦ μεγάλου ἔθρου. Οὐχ ἥττον ἡ φιλοδοξία καὶ ἡ ἀκμαία τοῦ Κωλέττου περίνοια δὲν ἔμενον ἀργαί, καὶ ἡ μερίς, ἧς ὑπῆρχεν ἀρχηγός, προσέλαθε νέας δυνάμεις, ἀπ' ὅτου συνετάχθη αὐτῇ καὶ ὁ πρῶν πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως Κουντουριώτης, χολωθείς ἐπὶ τῇ ἐντελεῖ αὐτοῦ παραγκωνίσει. Μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτῶν κυρίων κομμάτων, εἰς ἃ ἐδιχάσθη καὶ διεσχίσθη ἡ Ἑλλάς, ἐταλαντεύετο ἐπὶ τινα χρόνον ἔνθεν κακεῖθεν, χωρὶς ἐρείσματος καὶ δυνάμεως, ἡ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως δημιουργηθεῖσα προσωρινὴ Ἀρχή, ἣ τε Κυβέρνησις δηλαδὴ καὶ ἡ νομοθετικὴ ἐπιτροπή. Μὴ δυνάμενοι ἐν τούτοις ὅ,τε Ζαΐμης καὶ αἱ συνάδελφοι αὐτοῦ νὰ ὑπερκύβωσι καὶ μείνωσιν ἀνώτεροι τῶν κομμάτων, παρεσύρθησαν ὁσήμεραι πλείοτερον καὶ συνετάχθησαν τέλος μᾶ μόνῃ, τῇ ἀγγλικῇ μερίδι. Καταλιπόντες δὲ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1826 τὴν ἐν τῷ θαλασσοπύργῳ τοῦ Ναυπλίου ἔδραν αὐτῶν, ὅπου μεταξὺ τῶν βομβῶν τοῦ

Παλαμιδίου καὶ τοῦ Ἰσκαλέ, μεταξύ τοῦ πυρός τῶν Σουλιωτῶν καὶ Ῥουμελιωτῶν, τοῦ Φωτομάρα καὶ τοῦ Γρίβα, εἶχον διαγάγει ἐλεεινὸν βίον, μετέβησαν εἰς τὴν νῆσον Αἴγιναν.

Ἦλπιζον οὕτω νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ ἀκολάστου στρατιωτικοῦ συρφετοῦ, καὶ νὰ διαφύγῃσι συγχρόνως τὰς χεῖρας τοῦ τε Κωλέττου καὶ τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἀπηγόρευσαν εἰς πάντα στρατιωτικὸν νὰ πατήσῃ τὴν νῆσον χωρὶς ἀδείας, καὶ ἔταξαν ἴδιον στολίσκον εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης. Ἡ νομοθετικὴ ἐπιτροπὴ εἶχε κατ' ἀρχὰς συγκαλέσει τὴν 13 Σεπτεμβρίου εἰς Πόρον τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν, ἐπὶ προφάσει περαιώσεως τῶν ὑποθέσεων ὅσαι εἶχον μείνει ἐκκρεμεῖς ἐν Πιάδᾳ· ἀνανεώσασα δὲ νῦν τὴν εἰς μάτην τότε γενομένην πρόσκλησιν, συνεχάλει τοὺς πληρεξουσίους τὴν 27 Νοεμβρίου εἰς Αἴγιναν, ὡς μέρος ἐλευθέρου τῆς ἐπιβροχῆς τοῦ ὄχλου καὶ τῶν στρατιωτῶν. Ἦν δὲ τοῦτο ἀπόπειρα ἐκκλήσεως κατὰ τῶν πατριῶν εἰς τὴν ψῆφον τοῦ λαοῦ.

Τοιοιουτρόπως ὁμως προεκλήθησαν μόνον αἱ πατρίαι, ὅπως ἀντιταχθῶσι κατὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐδήλωσεν ἐν Ναυπλίῳ καθαρῶς, ὅτι ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις δὲν ἔπρεπε νὰ γείνη ἐν Αἰγίνῃ, διότι αὐτὸς εἶχεν ὀρκισθῆ νὰ μὴ πλεύσῃ πλέον θάλασσαν». Εἰς τὸν Ζαΐμην δὲ παρέστησεν, ὅτι «ἡ Πελοπόννησος ἤθελε ψυχρανθῆ, ἂν ἐγκατελείπετο». ἄλλ' ὁ Ζαΐμης ἔβλεπε διὰ τοῦ παραθύρου, καὶ οὐδὲν ἀπεκρίθη. «Ὑγίαινε, ἀδελφέ,» εἶπε τότε ὁ Κολοκοτρώνης, «δὲν ὀμιλοῦμεν πλέον περὶ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως». Οὕτως ἐχωρίσθησαν οἱ δύο Πελοποννήσιοι· ἀπελθόντος δὲ τοῦ Ζαΐμη εἰς Αἴγιναν, μετέβη ὁ Γέρος εἰς Ἑρμιόνην, καὶ προεκήρυξεν ἐκεῖθεν ἐθνικὴν Σύνοδον, ἐπιτρέπων εἰς τὰς Ἐπαρχίας, παρὰ τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, νὰ στείλῃσι τοὺς προτέρους αὐτῶν ἢ καὶ ἄλλους νέους ἀντιπροσώπους Ἐντὸς ὀλίγου συνήλθον πολυάριθμοι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἡ νομοθετικὴ ἐπιτροπὴ προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς Αἴγιναν, συμφώνως πρὸς τὸν ὄρκον αὐτῶν, ἀπήντησαν ἐκεῖνοι καλοῦντες ἐπίσης τοὺς ἐν Αἰγίνῃ συνηγμένους νὰ μεταβῶσιν εἰς Ἑρμιόνην. Οὕτω ἵστατο Συνέλευσις ἀντιμέτωπος Συνελεύσεως, καὶ ὁ μεμνημένος τὰ πράγματα ἠδύνατο νὰ πιστεῦσῃ, ὅτι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκετο διηρημένη εἰς δύο στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν ἐν Ἑρμιόνῃ ἤθελε περιορισμὸν τοῦ μέλλον-

τος ἑλληνικοῦ κράτους εἰς μόνην τὴν Πελοπόννησον, τὸ δὲ ἕτερον ἐν Αἰγίνῃ ἐλευθέρωσιν πάντων τῶν κατὰ τῶν Τούρκων ἐξεγερθέντων, καὶ ἰδίως τῆς Στερεᾶς. Ἡ τελευταία αὕτη μερίς ἐφαίνετο πρὸς τοῦτοις ἡ νόμιμος, διότι, στηριζομένη ἐπὶ τῶν μέχρι τοῦδε κυβερνητικῶν ὀργάνων καὶ τοῦ Συντάγματος, ἀπῆτει συνέλευσιν τῶν προτέρων ἀντιπροσώπων, ἡ δὲ πρώτη παρίστατο ὡς μερίς τῶν ταραχοποιῶν καὶ ἀνταρτῶν, διότι, παρὰ τὸ Σύνταγμα, ἐπέτρεπε νέας ἐκλογάς. Δι' ὁξυδερκέστερον ὅμως ὀφθαλμὸν ἡ βαθυτέρα ἀφορμὴ τῶν περὶ τόπου καὶ μορφῆς προφάσεων ἦν ἡ ἀνομολόγητος ἀντίθεσις μεταξὺ ἀγγλικῆς καὶ ῥωσικῆς μερίδος, εἰς ᾧν τὸ μέσον εἶχε ῥιφθῇ ὡς ἔριδος μῆλον ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις. Τὸ ἦθος τῆς τρίτης γαλλικῆς μερίδος, τῆς τοῦ Κουντουριώτου καὶ Κωλέττου, ἐμελλε νὰ κλίνη τὴν πλάστιγγα. Θωπευθέντες αὐτοὶ ἐπιδεδίως ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου, ἤρξαντο ῥέποντες πρὸς τοὺς Ῥώτους. Ὁ δὲ Κουντουριώτης, οὐδὲν τιθέμενος προνοίας καὶ φρονήσεως ὅριον εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ζαΐμη ἔχθραν, εἶχεν ἐπιτιμήσει αὐτὸν διὰ τοῦ ὑδραϊκοῦ τύπου, κατηγορῶν αὐτοῦ, ὅτι ἤθελε νὰ μεταβάλῃ εἰς Ἡγεμονίαν τὴν Ἑλλάδα, συνεννοούμενος προδοτικῶς μετὰ τῶν Ἀγγλων. Ἐν Ὑδρᾷ ἐπεκράτει φοβερὰ ἀναρχία, ὃ δὲ ὄχλος μαινόμενος κατὰ τῶν ἀγγλοφρονούντων, ἤθελε νὰ πυρπολήσῃ τὰς οἰκίας τοῦ Μιαούλη καὶ Τομπάζη. Τὰ βίαια καὶ τοὶ δίκαια μέτρα, ἅτινα ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ὁ ἄγγλος ναύαρχος Ἀμιλτων κατὰ τῶν νησιωτῶν, χάριν προστασίας τοῦ ἐμπορίου τῶν αὐθετέρων, ἐξώθησαν ἐντελῶς τὸν ἰδιότροπον καὶ ἀλαζόνα Κουντουριώτην εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ῥωσικῆς μερίδος, καὶ καρπὸς τοῦ γαλλορωσικοῦ συνδέσμου ἐμελλε νὰ προέλθῃ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου. Ὁ Κουντουριώτης, μεταθὰς εἰς Ἑρμιόνην, ἐκόμισεν εἰς τὸν συνηγμένον ἐκεῖσε ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου ὅμιλον στρατιωτῶν καὶ Πελοποννησίων ἀντιπροσώπων τὴν ἀναγνώρισιν τῶν τριῶν νήσων, ὡς καὶ τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης, Σάμου καὶ Ἀνδρου.

Ὁ ἡλεῖος γαιοκτήμων Σισίνης, ὅστις ἐπὶ μακρὸν εἶχε ταλαντευθῇ ἀναποφάσιτος μεταξὺ τῶν κομμάτων, μετέβη ἐπίσης εἰς Ἑρμιόνην, καὶ ἐξελέχθη πρόεδρος τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἥτις ἤρξατο τῶν συνεδριάσεων αὐτῆς τὴν 23 Φεβρουαρίου 1827. Ἀποβαλόντες οἱ ἀρ-

γλόφρονες τὸ θάρρος ἕνεκα τῆς γενικῆς αὐτῶν ἀποτυχίας, εἶχον ἀποστείλει τὴν 31 Ἰανουαρίου ἐξ πληρεξουσίου εἰς Ἑρμιόνην, ἐντεταλμένους νὰ προτρέψωσιν εἰς ὁμόνοιαν καὶ ἀπὸ κοινοῦ λύσιν τῶν ὑπαρχουσῶν διαφορῶν. Προέτειναν δὲ αὐτοὶ νὰ ἐκλεχθῇ τοιοῦτός τις συνελεύσεως τόπος, « ὅθεν, ἂν δὲν ἐβλέπετο τὸ πῦρ, νὰ ἀκούεται τοῦλάχιστον ὁ κρότος τῶν τηλεβόλων τῆς ὑπὸ τοῦ Κιουταγῆ ἀπειλουμένης Ἀκροπόλεως ». Πλὴν εἰς μάτην· πᾶσα διαλλαγὴ ἀπερρίφθη ἀγερώχως, καὶ ἀποτόμως ἐδηλώθη, ὅτι ἡ Ἑρμιόνη ἦν τόπος ἀρεστός εἰς τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ ἔθνους. Ὁ Κολοκοτρώνης, μεθ' οὗ διέκειτο φιλικώτατα ὁ τὴν διανομὴν τῶν φιλελληνικῶν βοηθημάτων ἐπιτετραμμένος Δρ. Βαλῆ, συνήθροισε δισχιλίους ἄνδρας, « εἰς προστασίαν τῆς Ἑρμιόνης, » καὶ ἐφάνη διατεθειμένος νὰ ἀποκρούσῃ τὴν βίαν διὰ τῆς βίας. Ὁ Καραϊσκάκης τούναντίον εἶχε κηρυχθῇ ὑπὲρ τῶν ἀγγλοφρόνων, οἵτινες ἐνώπιον σχεδὸν τῶν ῥωσοφρονούντων καὶ γαλλοφρονούντων, ἤνοιξαν ἐπίσης τὴν ἀντισυνέλευσιν αὐτῶν ἐν Αἰγίνῃ. Οὕτως εὗρισκοντο καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὅτε ἡ ἄφιξις τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς καὶ τοῦ λόρδου Κόχραν ἐπέβαλον ἀναστολὴν εἰς ἀμφοτέρω τὰ μέρη. Προσεπάθησαν τότε νὰ σύρῳσιν οἱ μὲν εἰς Αἶγιναν οἱ δὲ εἰς Ἑρμιόνην τοὺς ἀπὸ πολλοῦ μετὰ πόθου προσδοκωμένους φιλέλληνας, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο κατέρωθωσαν ἢ νὰ ἐκφρασθῶσιν ἀμφοτέρω κατὰ τῆς ὁλεθρίας διαιρέσεως. Ὁ Κόχραν, ὑποδεξάμενος τὸν Κολοκοτρώνην, ἤλεγξεν αὐτόν, ὅτι τὸν εὗρισκεν ἀρχηγὸν κόμματος ἀντὶ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ· ἐπετίμησε δὲ καὶ τοὺς Πελοποννησίους δριμύτατα ὁ βρεττανὸς θαλάσσιος ἥρωας ἐπὶ τῇ ἀντιπατριωτικῇ αὐτῶν ἰδιοτελείᾳ, ὑποδεικνύων τὰς καταστρεπτικὰς προόδους τοῦ κοινοῦ ἔχθρου καὶ τὴν στενοχωρίαν τῆς Ἀκροπόλεως. « Ἡ τῆς Ὀλύμπου πτώσις ἐπικείται, » εἶπε, « καὶ οἱ Ἕλληνες σπαταλῶσι τὸν χρόνον αὐτῶν εἰς κοινοβουλευτικὰς συζητήσεις. Ἄν τοῦ Δημοσθένους ἡ σκιά ἀνεξωσθόνη τὴν σποδὸν τῆς τῆς Αἰγίνης, ἡθέλετε ἀκούσει ἀπὸ τοῦ στόματός του τὸν πρῶτον αὐτοῦ Φιλιππικόν. Ἀνάγνωτε αὐτόν ἐν πλήρει συνελεύσει, καὶ διδάχθητε παρὰ πεπειραμένου πατριώτου τὸ καθήκον ὑμῶν ». Ἡ ἐκκλησις αὕτη εἰς τὰς μεγάλας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος μορφὰς ἐπέτυχε. « Χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ » παρητήθη πρὸς ὦραν ὁ Κολοκοτρώνης

τῶν φιλοδόξων αὐτοῦ σχεδίων, καὶ συνεννόησις ἐγένετο μετὰ τῶν ἐν Αἰγίνῃ, ὅπως συγκληθῇ ἡ συνέλευσις εἰς τρίτον τι μέρος· τοιοῦτον δὲ ἐξελέχθη τὸ χωρίον Δαμαλᾶς, $\frac{3}{4}$ τῆς ὥρας ἀπέχον τῆς παλαιᾶς Τροιζήνης. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ οἰκοδόμημα, δυνάμενον νὰ περιλάβῃ 200 ἀνθρώπους, ἐγίνοντο αἱ συνεδριάσεις ἐν ὑπαίθρῳ, ἔνδον λεμονίων, ἀρδευομένου ὑπὸ τῆς κλασικῆς Ἱπποκρήνης. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐσκήνου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐν Δαμαλᾷ, ὁ Κουντουριώτης κατώκει εἰς Καλενδέρει, ὁ Μαυροκορδάτος ἐν Πόρῳ, καὶ ὁ Λόρδος Κόχραν διέμενεν ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ του. Τὴν 30 Μαρτίου μετέβη ἐπίσης ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ζαΐμη ἐξ Αἰγίνης εἰς Πόρον, ὅπου ἀπέβηκεν, ἐννοεῖται, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς χεῖρας τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Μία τῶν πρώτων πράξεων τῆς Συνελεύσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπικύρωσις τοῦ εἰς τὸν Λόρδον Κόχραν ὑπὸ τῆς πρώην Κυβερνήσεως δεδομένου ἤδη ἀξιώματος τοῦ στολάρχου. Τὴν 9 Ἀπριλίου ἔδωκεν αὐτός τὸν ὄρκον, ὁμῶς νὰ μὴν ἐγκαταλίπη τοὺς Ἕλληνας, ἐνόσω οὗτοι δὲν ἐγκατέλειπον ἑαυτοὺς. Ὁ γενναῖος Μισοῦλης παρέδωκεν αὐτῷ τὴν φρεγάταν α' Ἑλλάδα, καὶ πάσης μικροφιλοτιμίας ἐλεύθερος ἐτάχθη πρῶτος ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ βρεττανικοῦ θαλασσομέδοντος. Τὴν 15 Ἀπριλίου ἐπῆλθεν ὁ διορισμὸς τοῦ Τσώρτς ὡς ἀρχιστρατήγου τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, εἰς δὲ ὅμως, ἐννοεῖται, ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ὑπετάχθη μεθ' ὅσης ὁ ὕδραϊος ναύαρχος προθυμίας καὶ εἰλικρινείας. Ταραχώδεις ἡμέραι παρενέπεσον μετὰξὺ τοῦ διορισμοῦ τοῦ στολάρχου καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου, διότι προέκειτο περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυβερνήτου, καὶ φλογερὸς πάλιν ἀνεβρίπισθη ὁ φατριασμός. Ὁ μετὰξὺ ῥωσοφρόνων καὶ γαλλοφρόνων σύνδεσμος ἐκινδύνευσε νὰ διασπασθῇ, προσελθόντων εἰς φῶς τῶν μυστικῶν σχεδίων τῆς ῥωσικῆς μερίδος. Μόλις ἀκουσθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ Καποδιστρίου, ἠγέρθησαν οἱ Ὑδραῖοι ὑπὸ τὸν Κουντουριώτην πρῶτον καὶ ἐξώρμησαν ἐν ὀργῇ καὶ ταραχῇ τοῦ κήπου. Ἄλλ' ὅπως τότε ἐν τῇ μεγάλῃ εὐρωπαϊκῇ πολιτικῇ ὑπηρέτησεν ἐπὶ τέλους ἡ Γαλλία, καὶ τοι δυσανασχετοῦσα, τὰ σχέδια τοῦ ῥώσου αὐτῆς συμμάχου, οὕτω καὶ ἐν τῇ μικρᾷ αὐτῇ γωνίᾳ τῆς παγκοσμίου σκηνῆς ἐξεκρούθη καὶ ἐχλευάσθη ἡ γαλλικὴ μερίς. Ἄν ὁ Κουντουριώτης συνεδέετο ἀρχῇθεν στενῶς μετὰ τῶν ἁγγλων, ἤθελε δυνήθῃ νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ῥώ-

σού ὑπουργοῦ. Νῦν ὁμως ἀπήντησε βαθυτάτην ἐκ μέρους τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Ζαΐμη δυσπιστίαν, οἱ δὲ ἄγγλοι φιλέλληνες ἐπεδείκνυσαν ἐν τῷ περὶ ἡγεμόνος ζητήματι καιροσκοπόν τινα ῥαθυμίαν, ἐξυπηρετοῦσαν κάλλιστα τὰ σχέδια τοῦ Κολοκοτρώνου. Ἐβοήθησε δὲ πρὸς τούτοις τὰ μέλη τοῦ Φοίνικος ἀόριστός τις πεποιθήσις τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ὄνομα Καποδίστριας, ἀναγκαῖος καρπὸς τῆς μέχρι τοῦδε παντελοῦς ἀποτυχίας πάντων τῶν ἐγγχωρίων κορυφαίων ἀνδρῶν. Αἱ ἐσωτερικαὶ διαμάχαι ἦσαν τόσοι πρόσφατοι εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν μνήμην, ὥστε, ἂν ἀπεποιεῖτο ὁ Καποδίστριας, ἤθελον ἀναζητήσει πάντα ἄλλον, ἐκτὸς ὁμως πάντοτε τῆς Ἑλλάδος. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐξεμεταλλεύθη ὁ Κολοκοτρώνης. « Ἐγνωρίζομεν, ὅτι πάντα τὰ μέχρι τοῦδε κυβερνητικὰ πειράματα εἶχον χειροτερεύσει τὴν θέσιν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἐξεφράσθην ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος, » εἶπεν ὁ Γέρος, ἀποβλέπων πάντοτε πλαγίως εἰς τὸν Ζαΐμην καὶ Μαυροκορδάτον, τοὺς ἀνδρας τῆς περὶ προστασίας πράξεως τοῦ 1825, « ὅπως ἀποδείξωμεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν ». Οἱ Ὑδραῖοι ἀπεπειράθησαν τότε τελευταίαν τινὰ ἀπόπειραν, ὅπως ἀντιπράξωσι κατὰ τοῦ δυσαρέστου αὐτοῖς γεγονότος διὰ τοῦ ὄγκου σημαντικοῦ τινος ὀνόματος. Ὁ Κουντουριώτης ἐπισκεφθεὶς τὸν Κολοκοτρώνην, ἐξέφρασε γνώμην, ὅτι καλὸν ἦτο νὰ ἐρωτήσωσι τὸν ναύαρχον Ἀμιλτων, πρὶν ἢ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογήν. Πρὸς μεγάλην ὁμως αὐτοῦ ἐκπλήξιν προσηνέχθη ἡ γηραιά ἀλώπηξ νὰ μεταβῇ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὅπως συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ ἄγγλου, ἵνα μὴ τυχοδιώκτης τις χαλάσῃ τὴν ὑπόθεσιν, » ὡς αὐταρέσκως εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης. Οὕτω δὲ μετέβη κρυφίως εἰς Πόρον, λησμονήσας τὸν ὄρκον ὃν εἶχεν ὁμόσει κατὰ τῆς θαλασσοπλοΐας, καὶ ἐπισκεφθεὶς τὸν ναύαρχον, προσεπάθησε νὰ ἀποσπάσῃ τὴν συναινέσιν αὐτοῦ. « Ἐντὸς ὀλίγου, » διηγεῖται, « ἐμβῆκα εἰς τὴν ὑπόθεσιν· εἶπον εἰς αὐτὸν πόσον τὸν ἐσεβόμην ὡς εὐεργέτην τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι τὸν παρεκάλουν νὰ μᾶς συμβουλεύσῃ, ποῖον ἔπρεπε νὰ ἐκλέξωμεν ἡγεμόνα. Μᾶς οἶδει, ἠρώτησα, ἡ Ἀγλία ἡγεμόνα ἢ βασιλέα; — Ὁχι. — Ἡ Γαλλία; — Ὁχι. — Ἡ Ρωσία, ἢ Πρωσία, ἢ Νεάπολις ἢ Ἰσπανία; — Ὁχι· ζητήσατε νὰ εὕρητε Ἕλληνα. — Ἕλληνα δὲν ἔχομεν ἀξιώτερον τοῦ Καποδιστρίου ». Τὸ ὄνομα τοῦ

το ἀκούσας ἐπεστράφη ταχέως ὁ Ἀμιλτων, ὅστις ἔστρεψε τέως ἀλλαχόσε τὸ πρόσωπον, καὶ ἠτένισε τὸν λαλοῦντα. Πρὸ ὀλίγων ἐτί στιγμῶν ὁ Γέρος εἶχε ζωηρότατα διαμαρτυρηθῆ, ὅτε ὁ Ἀμιλτων εἶπεν αὐτῷ κατὰ πρόσωπον, «ὅτι εἶχεν ἀκούσει, ὅτι ἤθελον νὰ καλέσωσι τὸν Καποδίστριαν». — «Ὅστις εἶπε τοῦτ᾽» ἀνεφώνησε τότε ὁ Κολοκοτρώνης, «ἤθελσε νὰ σᾶς ἐμπαίξῃ. Ὁ Καποδίστριας εἶνε ῥώσος Ὑπουργός, καὶ δὲν εἶνε συμφέρον νὰ κλέσωμεν τοιοῦτον ἄνθρωπον». Ἡ ἐπὶ ἀλλαγῇ φρονήματος μομφή τοῦ Ἀμιλτων ἐφαίνετο ἐπιτυχής· ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, ἐτοιμόλογος πάντοτε, ὁσάκις προέκειτο νὰ καλύψῃ ἀμφίβολα καὶ διφορούμενα, προεφασίσθη τὴν μεταβολὴν τῶν καιρῶν. «Ἡ Ἀγγλίξ,» εἶπεν, «εἶνε ἡ σκέπη ἡμῶν· ἔχομεν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἄγγλον ἀρχηγόν, καὶ ἠθέλομεν δεχθῆ καὶ ἄγγλον ἡγεμόνα, ἂν μᾶς ἐδίετο τοιοῦτος. Ἀλλ' ἀφοῦ, ὡς λέγεις, δὲν ἐυνάμεθα νὰ λάβωμεν Ἀγγλον, μᾶς χρειάζεται ὁ Καποδίστριας». — «Λοιπόν,» ἀνέκραξεν ὁ Ἀμιλτων, στενοχωρηθεὶς καὶ πλήρης δυσαρεσκείας, «ἐκλέξατε τὸν Καποδίστριαν ἢ ὅποιον διάβολον θέλετε, διότι ἀλλέως ἐχάθητε». «Τοῦτο ἤθελα νὰ ἀκούσω, καὶ ἀνεχώρησα,» λέγει θριαμβευτικῶς ὁ Κολοκοτρώνης, συμπεραίνων τὴν ἀφήγησιν αὐτοῦ. Εὐκόλως δὲ ἠδύνατο νῦν νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἀμφιταλαντευομένους, τὸ κύρος τῶν βρεττανικῶν λόγων ἐπικαλούμενος. Ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσώρτς ἐξεφράσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐκλογῆς· λαθόντες αὐτοὶ τὰ ἀνώτατα κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἀξιώματα, δὲν ἤθελον νὰ φαίνωνται ἀποκλειστικῶς ἀγγλίζοντες. Οὕτως ἐξελέχθη ὁ Καποδίστριας τὴν 11 Ἀπριλίου 1827 ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη. Ὁ Ζαΐμης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἀγγλοφρονοῦντες ἔκυψαν τὴν κεφαλὴν· ὅτε δὲ ὁ Κουντουριώτης καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἀνέβησαν τὸν λόφον τοῦ Δαμαλαᾶ, πορευόμενοι εἰς ψηφοφορίαν, ὁμοίαζον πρὸς κακούργους βαδίζοντας εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκτελέσεως. Ὁ Κολοκοτρώνης μόνον καὶ οἱ ῥωσόφρονες ἐθριάμβευσαν. Ὁ Καποδίστριας ἔλαβε τὸν τίτλον *Κυβερνήτης*, ἔμελλε δὲ νὰ κυβερνήσῃ «τὸ ἐλληνικὸν κράτος κατὰ τοὺς ἰσχύοντας νόμους». Μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἀνετίθετο ἡ διοίκησις εἰς ἀντικυβερνητικὴν ἐπιτροπὴν. Παράδοξος ἀτοπία, ὁποίας συνήθως ὑπαγορεύει ὁ δημοκρατικὸς φθόνος, ὑπῆρξεν, ὅτι ἡ ἐκπροσώπησις τοῦ συν-

ταγματικοῦ προέδρου ἀνετέθη εἰς τρεῖς πάντη ἀνικάνους ἄνδρας, τὸν νέον Γεώργιον Μαυρομιχάλην, τὸν ψαριανὸν Μιλαίτην καὶ τὸν λεθαδεά Νάκον, ὃν τοῦτέστι, ὅπερ ἔνεκα τῆς ἡλιθιότητός του ἦτο καὶ τῶν παιδίων αὐτῶν χλεύη· ὠρκίσθησαν δὲ οὗτοι καὶ ἀνέλαβον τὰ καθήκοντά των συγχρόνως μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς.

Ἐν πρώτοις ἀπερρόφησαν ἀναγκαίως τὰ τοῦ πολέμου πᾶσαν ἄλλην μέριμναν, ἀφοῦ μάλιστα ἐπρόκειτο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐχθρῶν ἡ Ἀττική. Ἡ δὲ συνέλευσις, ἵνα διαψεύσῃ πᾶσαν συκοφαντικὴν φήμην περὶ ἀποσπάσεως τῆς Στερεᾶς, εἶχε διακηρύξει ἐπισήμως, ὅτι τὸ ἀδιαίρετον ἑλληνικὸν βασίλειον ἀπετέλουν πᾶσαι αἱ δράξασαι τὰ ὅπλα Ἑπαρχίαι.

Ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσώρτς προέτειναν ἀμέσως μεγάλην στρατείαν πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως· τὴν 12 δὲ Ἀπριλίου ἐξέδωκεν ἀπὸ τῆς «Ἑλλάδος» ὁ στόλαρχος κήρυγμα πρὸς τοὺς Ἕλληνας, δι' οὗ ἀπήγγελλε τὴν κατάπνιξιν πάσης διχονοίας, καὶ ἐβεβαίουν ὡς ἀσφαλῆ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς κλασικῆς τῶν Ἀθηνῶν γῆς. Οἱ Μουσουλμάνοι, ἔλεγεν, οὐδὲ σπιθαμὴν ἔπρεπε νὰ κατέχωσι τῆς ἰερᾶς γῆς, ἥτις ἀνῆκέ ποτε εἰς τοὺς Ἕλληνας· ὁ Ἑλλησπόντος ἔπρεπε νὰ κλεισθῇ, ὁ πόλεμος νὰ μετενεχθῇ ἐπὶ τουρκικοῦ ἐδάφους, καὶ τὸ κράτος τῶν Μουσουλμάνων νὰ καταστραφῇ· ἡ δὲ σημαία τοῦ σταυροῦ ἔμελλε πάλιν νὰ κυματίσῃ ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας.

Ἐνθάρρυνέντες ὑπὸ τῆς πεποιθήσεως καὶ μεθυσθέντες ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἐν Βρασιλίᾳ εἶχεν ἰδρύσει καὶ διατηρήσει αὐτοκρατορίαν ὅλην, παίζων οὕτως εἰπεῖν καὶ τῇ βοηθείᾳ ὀλίγων ναυτοπαίδων, ἄθροοι συνέρρευσαν πρὸς αὐτὸν ἐθελονταί. Χίλιοι Ὑδραῖοι καὶ διακόσιοι Κρήτες ἐμισθώθησαν ὑπὸ τοῦ Κόχραν αὐτοῦ, καὶ τεθέντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀνεψιοῦ του ταγματάρχου Οὐρκνχαρτ μετεκομίσθησαν εἰς Φάληρον. Ὅστις ἤθελε κατακτήσει τὴν σημαίαν τοῦ Κιουταγῆ ἔμελλε νὰ λάβῃ 1000 τάλληρα, τοσαῦτα δὲ καὶ ὅστις ἤθελε πῆξει ἐπὶ τὴν πύλην τῆς Ἀκροπόλεως τὴν σημαίαν τοῦ Κόχραν· πλούσιαι δ' ἐπίσης ἀμοιβαὶ προεκηρύχθησαν διὰ τοὺς ἑκατὸν ἄνδρας, οἵτινες ἤθελον πρῶτοι εἰσορμῆσαι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐκστασις ἐλπίδος εἶχε καταλάβει σύμπασαν τὴν χώραν, καὶ μέχρι τέλους Ἀπριλίου ὁ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχεν αὐξήσει εἰς δεκακίχλι-

λίους ἄνδρας. Ὁ Ἄστιγξ εἶχεν ἀποσταλῆ μετὰ τῆς Καρτερίας καὶ τεσσάρων μικροτέρων πλοίων εἰς τὸν κόλπον τοῦ Βῶλου, ἵνα ἀποκόψῃ τὴν σιταγωγὴν τοῦ Κιουταγῆ· συνέλαβε δὲ καὶ κατέστρεφεν ὁ γενναῖος ναυτικός τὴν 20 Ἀπριλίου δέκα τουρκικὰ σιταγωγὰ πλοῖα, ὑπὸ τὸ διασταυρούμενον πῦρ τῶν ἐν τῷ λιμένι ἐχθρικῶν πυροβολείων. Μετὰ δύο ἡμέρας συνήντησε κατὰ τὸ βόρειον στενὸν τῆς Εὐβοίας πολεμικόν τι βρίκιον, ὁμοῦν παρὰ τὸ Τρικέρι καὶ προστατευόμενον ἐπίσης ὑπὸ τῶν κανονοστοιχιῶν τῆς ἀκτῆς, καὶ ἀποτυχὼν νὰ τὸ συλλάβῃ διὰ νυκτὸς ἐπυρπόλησεν αὐτὸ διὰ φλεγουσῶν σφαιρῶν. Ἀναπλέων δὲ εἰς Πόρον, ἐκένωσε τὰς ἐν Κύμῃ σιταποθήκας τοῦ Κιουταγῆ, καὶ ἀπήγαγεν ἑλληνικὰ τινα βρίκια, λαθρεμποροῦντα ἐν πάσῃ ἀτραξιᾷ ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Αἱ περιφανεῖς αὐταὶ ἐπιτυχίαι παρέστησαν ἀναμφέριστον τὴν ἀνάγκην τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ πολεμικῷ ναυτικῷ ῥιζικῆς ἐκείνης ἀνατροπῆς, ἣν ἀπὸ τοῦ 1823 ἤδη εἶχεν ἐπιμόνως ἀπαιτήσῃ ὁ Ἄστιγξ. Οἱ Ἕλληνες ναῦται εἶχον μετὰ μεγίστης ἀταραξίας καὶ δεξιότητος μεταχειρισθῆ τὰ 68 λιτρῶν τηλεβόλα τῆς Καρτερίας, καὶ πυρακτοῦντες τὰς κενὰς σφαῖρας ἔφερον αὐτὰς ἐπὶ τοῦ καταστρώματος εἰς πλήρωσιν τῶν τηλεβόλων, ἐνῷ τὸ πλοῖον ἐκινεῖτο ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἐχθρικῶν κανονοστοιχιῶν. Ἐφαίνετο λοιπὸν πολὺ συμφερότερον νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰ πυρπολικά διὰ τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῶν φοδερῶν καταστρεπτικῶν μέσων τῶν νέων χρόνων.

Ἐνῷ ὁ Ἄστιγξ εἰργάζετο ἐπιτυχῶς κατὰ τὰ νῶτα τοῦ ἔχθρου, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ νέοι αὐτῶν φιλέλληνες ἀρχηγοὶ ἤριζον ἔτι περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Καραϊσκάκης ἔσχε συνέντευξιν κατὰ τὸ Κερατσίνι μετὰ τοῦ Τσώρτς καὶ τοῦ Κόχραν· ἀνεγνώσθησαν δὲ κατ' αὐτὴν ἐπιστολαὶ ἐξ Ἀκροπόλεως, ἐν αἷς ἐλέγετο, ὅτι ὁ Φαβιὲ καὶ ἡ φρουρὰ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντιστῶσι πλέον ἐπὶ μακρόν. Οὐχ ἦττον ἀπεφάνετο ὁ Καραϊσκάκης, ὅτι ἔπρεπε νὰ παραιτηθῶσι πάσης ἀμέσου ἀποπείρας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας, καὶ νὰ ἐνεργήσῃσι μᾶλλον πρὸς τὰ νῶτα τοῦ Κιουταγῆ, καταλαμβάνοντες τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸν Ὄρεωπόν. Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην, ἥτις ἐπὶ τοπικῆς πολεμικῆς πείρας βασιζομένη, ἐβυσίαζε χάριν ἐξασφαλίσεως τοῦ μέλλοντος τὴν ἐπιτυχίαν τῆς στιγμῆς, ἔκλινε καὶ ὁ συνταγματάρχης Γόρδων· καθότι τοιοιτοτρόπως ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ λιμοκτονή-

σωσι μέν, στερούμενοι πάσης συγκοινωνίας, οἱ Τοῦρκοι, νὰ ἀνακτηθῇ δὲ πάλιν ταχέως, καὶ ἂν ἐπιπτεν, ἡ Ἀκρόπολις. Ἀλλ' ὁ ἄγγλος ναύαρχος ἐπέμεινεν ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἔπρεπε νὰ πατάξωσι κατὰ κεφαλῆς τὸν ἐχθρόν, καὶ νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπιτιθέμενοι ἀμέσως κατὰ τοῦ Κιουταγῆ. Αἱ ἡχηραὶ αὐτοῦ φράσεις συμπαρέσυρον πάντας, ὁ Καραϊσκάκης ἐνέδωκε παρὰ τὴν ὀρθοτέραν αὐτοῦ πεποιθήσιν, καὶ οὕτως ἀπεφασίσθη νὰ προσβληθῇ τὸ πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως στρατόπεδον τοῦ Κιουταγῆ.

Τὴν 20 Ἀπριλίου εἶχεν ἀρχίσει ἐν Μουνυχίᾳ ἡ ἀπόδασις τοῦ σώματος τοῦ Οὐρκουαρτ. Ἐνωθὲν δ' αὐτὸ μετὰ τῶν Ἀθηναίων ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην ἡκροβολίζετο καθ' ἐκάστην πρὸς τὰς προφυλακὰς τοῦ Κιουταγῆ. Τὴν 25 Ἀπριλίου συνεκροτήθη πεισματώδης μάχη ὑπὸ τὰ βλέμματα τοῦ Κόχραν. Ὁ ναύαρχος, δραξάμενος εὐκαίρου στιγμῆς, καθ' ἣν τολμηρὰ τις προσβολὴ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, ἐνεθάρρυνε τὰ περὶ αὐτὸν στρατεύματα, καὶ προήγαγεν αὐτά, τὸ τηλεσκόπιόν του μόνον κρατῶν, κατὰ τῶν παρὰ τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος τουρκικῶν προμαχώνων. Μεγάλῃ ἤρθη τότε κραυγὴ ἀπὸ τῶν τάξεων τῶν Ἑλλήνων, διαδραμούσα ἀπὸ τοῦ Φαλήρου μέχρι τοῦ Κερατσινίου. Ἐξ ὅλης τῆς γραμμῆς ἐγένετο σύγχρονος κατὰ τοῦ Πειραιῶς ἔφοδος, καὶ ἐννέα τουρκοὶ προμαχῶνες ἠλώθησαν· ἡ δὲ τουρκικὴ προφυλακὴ ἀπεκρούσθη ἄλλη μὲν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ἄλλη δὲ εἰς τὸν λόφον τῆς Ξυπέτης, πέραν τοῦ Πειραιῶς. Οὕτω συνηνώθησαν τὰ ἑλληνικὰ στρατόπεδα ἀπὸ τοῦ Φαλήρου μέχρι τοῦ Κορυδαλοῦ, καὶ ἡ τοῦ Κιουταγῆ προφυλακὴ ἀπεκλείσθη εὐτυχῶς ἐπὶ τῆς πειραϊκῆς χερσονήσου. Ἀλλὰ τὸ εὐτυχὲς ἐκεῖνο ἐπιχείρημα ἔσχε τὴν κακὴν συνέπειαν, ὅτι ἀνεπτέρωσεν εἰς ἄμετρον τὴν πεποιθήσιν καὶ τὴν ὑπερφροσύνην αὐτῆν τῶν φιλελλήνων ἀρχηγῶν. « Ἀπὸ τῆς σήμερον, » ἀνέκραξε μεγαλορῶμονῶν ὁ Κόχραν, « χρονολογεῖται νέα ἐποχὴ ἐν τῇ πολεμικῇ τῆς Ἑλλάδος ». Ἐπηγγείλατο δὲ μάλιστα παραβόλως νὰ λύσῃ εὐθὺς τὴν ἐπαύριον τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀνάγκη ὁμῶς παρίστατο νὰ ἀπαλλαγῶσι πρότερον οἱ Ἕλληνες τῶν ἐπὶ τῆς χερσονήσου ἀποκεκλεισμένων Τούρκων, ἵνα μὴ ἀπολίπωσιν ἐχθροὺς ὀπισθεν αὐτῶν· ἡ ἐκεῖ δὲ γενομένη ἀντίστασις ἔμελλε νὰ πεί-

ση τὸν Κόχραν, ὅτι πάντῃ ἄλλους εἶχεν ἐνώπιόν του ἐχθροὺς ἢ ἐν Βάχια καὶ Περναμπούκω. Οἱ ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος 300 Γέγοι ἦσαν πάντῃ ἀπρομήθευτοι, καὶ ἐστεροῦντο ὕδατος καὶ πολεμοφοδίων. Τὴν 21 Ἀπριλίου ἤρξατο κατ' αὐτῶν φοβερός βομβιδοβολισμός ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Αἱ 32 λιτρῶν σφαῖραι τῆς «Ἑλλάδος» κατεκρήνυσαν τὰ τεῖχη τῆς μονῆς, καὶ τὸ οἰκοδόμημα κατήντησεν ἐπὶ τέλους οἶονεὶ σωρὸς ἐρειπίων. Ὅτε ὁμως οἱ Ἕλληγες ἀπεπειράθησαν νὰ ἐφορμήσωσιν, ἀνεπήδησαν οἱ ἡρωϊκοὶ ὑπερασπισταὶ ἐκ τῶν θολωτῶν ὑπογείων, εἰς ἃ εἶχον καταφύγει, ἐχαιρέτισαν τοὺς ἐφορμῶντας δι' εὐστόχου πυρός καὶ ἀπέκρουσαν αὐτοὺς. Τότε ἀπεπειράθησαν οἱ Ἕλληγες διαπραγματεύσεων πρὸς συνθηκολογίαν, ὑποθέτοντες ὅτι ἡ πείνα εἶχε δαμάσει τοὺς Γέγους· ἀλλ' ὁ κομιστὴς τῶν περὶ παραδόσεως προτάσεων Ἑλλήν ἐφονεύθη, καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐξετέθη πρὸ τοῦ τεύχους· ἀκάτιόν τι δὲ, ἐκπεμφθὲν ὑπὸ σημαίαν ἀνακωχῆς ἀπὸ τῆς θαλαμηγοῦ τοῦ Κόχραν, ἐχαιρετίσθη διὰ σφαιρῶν, καὶ ἄγγλος τις ναύτης ἐπληρώθη βαρέως. Οὕτως ἤρξατο πάλιν ἡ «Ἑλλάς» τὴν 27 βάλλουσα τὰς 32 λιτρῶν σφαῖρας τῆς κατὰ τοῦ μοναστηρίου, χωρὶς τινος ἀποτελέσματος κρισιμωτέρου τοῦ τῆς προτεραίας. Οἱ Γέγοι εὗρον ἄσυλον ἐντὸς λάκκου, ὃν εἶχον ἀνορύξει ὀπισθεν τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, καὶ τὸ θάρρος αὐτῶν ἡύξησεν, ὅταν παρετήρησαν πόσον ὀλίγην προὔξεναι ζημίαν τὸ φοβερὸν πῦρ τῆς ἐχθρικῆς φρεγάτας. Χίλια περίπου σφαῖραι ἔπεσον κατὰ τῆς μονῆς, καὶ ὁμως ἡ δεκάκις κρημνισθεῖσα ὑπὸ τῶν σφαιρῶν τουρκικὴ σημαία ἐκυμάτιζεν ἔτι δύνοντας τοῦ ἡλίου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων. Ἡ θέσις βεβαίως ἐκείνη δὲν ἠδύνατο νὰ κρατηθῇ μακρότερον, διότι ἡ οἰψα ἦν ὁ χεῖριστος τῶν πολιορκουμένων πολέμιος. «Τρία μόνον βαρέλια ὡς αὐτά,» εἶπε κατόπιν ὁ συνταγματάρχης των, παρελθὼν ἐνώπιον πηγῆς, παρ' ἣν ἴσταντο κάδοι τινὲς πρὸς ὕδρευσιν, «καὶ ἠθέλομεν πολεμήσει τρεῖς ἡμέρας ἀκόμη». Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων διεφώνουν τὴν γνώμην, καὶ ὁ μὲν Τσῶρτς ἤθελε μᾶλλον διαπραγματεύσιν μετὰ τῶν πολιορκουμένων, ὁ δὲ Κόχραν ἔφοδον, καὶ ἀπέκρουε πᾶσαν συνθηκολογίαν, ἥτις, ἔλεγεν, ἐνεθάρρυνε πάντοτε τοὺς ἀπέλπιδας εἰς πείσμονα ἀντίστασιν. Ἐπιτιμῆσας δὲ δειλίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὀπλαρχηγούς, κατώρθωσε νὰ ὀρισθῇ πρὸς ἔφοδον κατὰ τοῦ μο-

ναστηρίου ἢ πρώτη τῆς 28. Ὁ Τσώρτς ἐφάνη συμφωνήσας, καὶ παρασκευάσας τὰ δέοντα, διέταξε τὸ ὑπὸ τὸν Γόρδωνα πυροβολικὸν νὰ υποστηρίξῃ τὸ κίνημα. Μεταγνοὺς ὁμῶς αἰφνης κακῇ μοίρᾳ, παρεπίσθη ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν συμβούλων ὅπως συνθηκολογήσῃ μετὰ τῶν Γέγων, χωρὶς καὶ νὰ ἀνακοινώσῃ τοῦτο εἰς τὸν λόρδον Κόχραν καὶ εἰς τὸν Γόρδωνα· ὑπεσχέθη δὲ εἰς τοὺς γενναίους τῆς μονῆς προμάχους· ἐλευθέραν ἔξοδον μετ' ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν· τὸ χεῖριστον ὁμῶς ἦτο, ὅτι οὐδὲν ἔλαβε προνοητικὸν μέτρον, ὅπως τηρηθῇ ἡ συνθήκη καὶ συγκρατηθῇ τὸ ἄγριον στίφος, ὅπερ συναθροισθὲν πρὸ τοῦ μοναστηρίου ἀνέμενεν αἰμοδιψὲς τοὺς Ἀλθανούς. Ἰσχυρίζετο μὲν βραδύτερον ἐν τῇ πρὸς τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν ἐκθέσει αὐτοῦ, ὅτι «οὐδὲν παρημελήθη, ὅπως προληφθῇ ἡ ἐπελθοῦσα φοβερά καταστροφή»· ἀλλὰ τὸ μόνον αὐτοῦ προληπτικὸν μέτρον ὑπῆρξεν, ὅτι διέταξε νὰ συνοδευθῶσιν οἱ Γέγοι ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Τσαβέλλα καὶ τινων ἄλλων ἐλλήνων ὀπλαρχηγῶν, οἵτινες παρέσταντο οὕτω δίκην ὁμήρων. Μόλις ὁμῶς ἐγκατέλιπον οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖναι τὸ τοσοῦτον ἀνδρικῶς ὑπερασπισθὲν μοναστήριον καὶ προέβησαν ἑκατὸν περίπου βήματα διὰ τοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου συνηθροισμένου πυκνοῦ σμήνους ἐνόπλων, ὅτε ὤρμησαν οἱ Ἕλληνες, ὅπως ἀφαιρέσωσιν αὐτῶν τὰ ὅπλα· ἐρρίφθησαν δὲ καὶ πυροβολισμοί τινες, ὧν ἀμφισβητεῖται καὶ ἀβεβαία πάντῃ εἶνε ἡ ἀφορμή, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν τοιαύταις περιπτώσεσι. «Φονεύσατέ με, ὅπως σᾶς φονεύω,» ἀνέκραξεν ἀπελπισ ὁ Καραϊσκάκης πρὸς τοὺς Ἀλθανούς, μὴ κατορθώσας ὁμῶς νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπελθοῦσαν φρικώδη σκηνήν. Οἱ Τοῦρκοι, καταπεπονημένοι ὑπὸ τῆς δίψης, τῆς ἀϋπνίας καὶ τῆς μάχης, δὲν ἠδύναντο νὰ διαλογισθῶσι καὶ ἐπιτυχῇ ἀντίστασιν· φοβερά δ' ἐπῆλθε σφαγή, ἧς ὁ συνταγματάρχης καὶ 60 μόλις ἄνδρες διέφυγον, ἐκ τῶν καταλιπόντων τὸν Ἀγιον Σπυρίδωνα 270 Γέγων· ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Τσαβέλλας ἀπέσπασαν αὐτοὺς ἐν κινδύνῳ ζωῆς ἀπὸ τῶν λυσσώντων αὐτῶν συμπατριωτῶν. Οἱ φονευθέντες ἐγυμνώθησαν καὶ ἐληττεύθησαν αὐθαρεῖ, οἱ δὲ μαινόμενοι στρατιῶται συνεπλάκησαν πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τοῖς αἰμοφύρτοις λαφύροις. Τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον μετετράπη εἰς σκηνὴν φρικώδους ἀναρχίας, ὃ δὲ στρατηγὸς Γόρδων, ὅστις εἶχεν ἤδη ἅπας παραστῇ ἀγανακτῶν μάρτυς τῆς ἐν Τριπόλει αἱματηρᾷ καταστρα-

φῆς, κατέλιπε νῦν ἀλγῶν καὶ φρίσσων τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ τὴν χώραν. Ὁ Κόχραν ἐξεβρόγχη εἰς φοβεράς ναυτικὰς βλασφημίας, καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος Τσώρτς, ἐφ' ὃν, καίτοι ἐπισήμως διαμαρτυρηθέντα, ἐθάρυνεν ἡ κυρία ἐπὶ τῷ δυστυχίματι μομφή, ἔθαψε τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ καὶ τὸν θυμὸν ἐπὶ τῇ *πριδοσία* τῶν Ἑλλήνων — ὡς ἀπεκάλεσε τὸ γεγονός — ἐν τῇ ἡμιολίᾳ αὐτοῦ, ὅπου εἶχεν ἰδρύσει τὸ ἥμιστά μὲν στρατιωτικὸν ἀλλ' ἀναπαυτικώτατον ὅμως στραταρχεῖόν του. Ἐκεῖθεν ἐξέδωκεν ἐντονωτάτην διαμαρτύρησιν, ἣν πάντῃ ἀστόχως διεδίθασεν εἰς τὸν Καραϊσκάκην. Οὗτος ἐξέστη σχεδὸν τῶν φρενῶν ἀναγνούς αὐτήν. « Ἀπὸ τὴν γολέταν του λοιπόν, » ἀνέκραξεν, « ὅθεν βλέπει ἡσύχως τὸν πόλεμον, διαμαρτύρεται ἐναντίον ἡμῶν, οἷτινες ἔχομεν νὰ παλαίσωμεν μὲ τόσους διαβόλους »· καὶ ἡσθένησεν ἐκ τῆς ταραχῆς καὶ τοῦ θυμοῦ του.

« Ὅτε ὁ τοῦρκος στρατηλάτης ἔμαθε τὰ γενόμενα, ἀνέστη καὶ ἐφώνησε πανηγυρικῶς: « Ὁ θεὸς δὲν θέλει ἀφήσει τὴν ἀπιστίαν αὐτὴν ἀτιμώρητον. Θὰ συγχωρήσῃ τὰς ἀμαρτίας τῶν σφαγέντων καὶ θὰ τιμωρήσῃ φοβερά τοὺς φονεῖς ».

Οἱ προφητικοὶ οὗτοι λόγοι ἔμελλον νὰ πληρωθῶσι. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς 27 Ἀπριλίου οἱ ἄγγλοι φιλέλληγες ἐπέμενον πεισματωδέστερον παρά ποτε, ὅπως προσβληθῇ δι' ἐφόδου τὸ στρατόπεδον τοῦ Κιουταγῆ, ὃ δὲ Κόχραν ἠπέλπει νὰ ἀποπλεύσῃ πάραυτα, ἂν ὁ Καραϊσκάκης παρενέβαλλε δυσκολίας. « Ὅπου ἐγὼ ἄρχω, » ἀνέκραξεν ἐπιτακτικῶς, « παύει πᾶσα ἄλλη ἀρχή ». Ὁ Καραϊσκάκης ἠναγκάσθη νὰ ὑποτάξῃ τὴν κρείττονα αὐτοῦ γνώμην, καὶ νὰ παραιτηθῇ τοῦ σχεδίου τῆς πρὸς τὸν Ὠρωπὸν καὶ Μαραθῶνα, κατὰ τῶν νώτων τοῦ Κιουταγῆ, ἐνεργείας. Μόλις δὲ μετὰ κόπου κατώρθωσε νὰ ἀποφασισθῇ, ὅπως ἡ κατὰ τοῦ Κιουταγῆ ἐπίθεσις γείνη διὰ δύο κεχωρισμένων σωμάτων. Οἱ Ἄγγλοι προὔτιμων νὰ καταλίπωσιν ἀριστερόθεν τὸν ἐλαιῶνα καὶ νὰ ὀρμήσωσιν ἐν ἐνὶ σώματι κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκ τοῦ Φαλήρου, πιστεύοντες, ὅτι ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ ἠδύναντο κάλλιον νὰ συγκρατήσωσι τὸν στρατὸν ἢ ἐν τῷ ἐλαιῶνι. Νῦν ὅμως ἀπεφασίσθη, ὅπως κινήσωσι κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως, μία μὲν μοῖρα τετρακισχιλίων ἀνδρῶν δεξιόθεν ἐκ τοῦ Φαλήρου, ἑτέρα δὲ ἰσοδύναμος ἀριστερόθεν διὰ τοῦ ἐλαιῶνος, καὶ ἀμφότεραι προμηθευθῶσι τρο-

φὰς καὶ πολεμεφῶδια δι' 8 ἡμέρας. Ὁ Καραϊσκάκης ἠθέλησε νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς μοίρας ἐκείνης, ἣτις εἶχε τὴν δυσχερεστέραν ἀποστολήν, καθότι ἡ ὁδὸς τῆς ἀπὸ τοῦ Φαλήρου εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀδένδρου ἀνωφερείας παρεῖχεν εὐκαιρότατον πεδίον εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ. Ἀλλ' οἱ Σουλῳῶται, φιλόδοξοι ὡς πάντοτε, ἐπέμειναν ἀπαιτοῦντες τὴν τιμητικὴν τοῦ κινδύνου θέσιν, καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐνέδωκε καὶ πάλιν. Ἡ 5 Μαΐου ὠρίσθη εἰς προσβολήν, καὶ «τὴν 5 Μαΐου λοιπόν,» ἀνέκραξεν ὑπερφρόνως ὁ Κόχραν, «θέλομεν γευματίσει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν».

Ἡ καταστελλομένη ὀργὴ ἐπὶ τῇ πολυπράγμονι καὶ ἀνωφελεῖ ἀναμίξει τῶν ξένων, ἡ δὲ οὐθυμὸς προαίσθησις ἀτυχήματος καὶ αἰ καθ' ἡμέραν συγκρούσεις πρὸς τὸν Τσώρτς, τὸν Κόχραν καὶ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ δυσυποτάκτους συμπατριώτας εἶχον τοσοῦτον πιέσει τὴν ψυχὴν τοῦ Καραϊσκάκη, ὥστε ἐπεθύμει τὸν θάνατον. «Τοιουτοτρόπως θὰ ἡδυνάμην,» εἶπεν εἰς φίλον του, «νὰ σώσω τοῦλάχιστον τὸ ὄνομα, ὅπερ ἀπέκτησα διὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἀγώνων μου». Ἡ ἐκ τῶν τελευταίων ἡμερῶν ταραχὴ ἐπενήργησεν ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς αὐτοῦ σώματος, καὶ σφοδρὸς πυρετὸς κατέλαβεν αὐτὸν τὴν 4 Μαΐου. Κατέκειτο δὲ ἀγρίως παραληρῶν, ὅτε μετὰ μεσημβρίαν ἔκρουσεν ἀπὸ τοῦ Ἰλισσοῦ τὸν θόρυβον μάχης. Καί τοι ἦν αὐστηρῶς ἀπηγορευμένον εἰς τοὺς στρατιώτας νὰ συμπλακῶσι πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς μεγάλης προσβολῆς, Κρητὲς τινες μεθύοντες ἤρξαντο ἀκροβολιζόμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ πυροβολοῦντες κατὰ τοῦ πλησίον αὐτῶν, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰλισσοῦ, κειμένου ἐχθρικοῦ ὀχυρώματος. Μάτην ἐφώνουν αὐτοῖς οἱ ἀρχηγοὶ νὰ παραιτηθῶσιν ἀνωφελοῦς ἀγῶνος· ὁ προμαχὼν ἠλώθη, ἐντὸς ὀλίγου ὅμως ἀπόσπασμα τουρκικοῦ ἱππικοῦ, ἐξορμήσαν τοῦ ἐλαιῶνος, ἐπέπεσε πλαγίως κατὰ τῶν Κρητῶν καὶ ἀπέκρουσεν αὐτοὺς πρὸς τὸ Φάληρον. Τότε ἀφυπνῶν ὁ Καραϊσκάκης ἐκ τῶν πυρετωδῶν αὐτοῦ ὀνείρων· βλέπει τοὺς Ἕλληνας φεύγοντας, πηδᾷ ἐπὶ τὸν ἵππον, ἀρπάζει τοῦ πρώτου τυχόντος τὸ γιαταγάνιον, ὁρμᾷ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἡγούμενος τῶν περὶ αὐτὸν ὀπλαρχηγῶν, καὶ ἀπωθεῖ αὐτοὺς εἰς τὰ ὀχυρώματά των. Ἐν τῇ ἐξάψει ὅμως τοῦ πυρετοῦ λησμονεῖ τὴν συνήθη αὐτοῦ περίσκεψιν, καὶ προχωρεῖ πέραν τοῦ δέοντος· τὸ μικρὸν στίφος, περικυκλωθὲν ἀμέσως ὑπὸ τῶν Δελγῶν, αναγ-

κάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ Καραϊσκάκης μένει, ὅπως καλύβη τελευταῖος τὴν ὑποχώρησιν, ἀλλὰ τοῦρκος ἵππεὺς πυροβολεῖ κατ' αὐτοῦ εἰς τὴν κοιλίαν διὰ τῆς καραβίνας του, καὶ ὁ Ἕλλην ἀρχηγὸς πίπτει ἐκ τοῦ ἵππου. Ἐσχατον καταβάλλων ἀγῶνα, ἵππευεὶ πάλιν, καὶ διὰ συγκεκομμένης φωνῆς παροτρύνει τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς ἀντίστασιν. Οἱ ἵππεῖς συνασπίζονται ἐκ νέου, οἱ πεζοὶ Κρήτες καὶ οἱ Ὑδραῖοι κατορθοῦσι νὰ ὑποχωρήσωσι, βαρέως δ' ἀναπνέοντα φέρουσι τὸν ἥρωα εἰς τὸν αἰγιαλὸν καὶ ἐπιβιβάζουσιν αὐτὸν εἰς τὴν ἡμιολίαν τοῦ Τσώρτζ. Ὁ χειρουργὸς ἀποκρύπτει αὐτῷ τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ὁ Καραϊσκάκης ἐννοεῖ, ὅτι ὀλίγαι ἔτι τῷ ὑπολείπονται ὥραι ζωῆς. Ζητήσας δὲ συγχώρησιν παρὰ τῶν παρισταμένων, μεταλαμβάνει τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ὑπογράφει τὴν διαθήκην του, καὶ διατάσσει μετ' ἀπαθούς καὶ σταθερᾶς φωνῆς τὴν ἐν Σαλαμῖνι ταφὴν του. Παρηγορεῖ δὲ τοὺς κλαίοντας συναγωνιστὰς αὐτοῦ Χατζῆ Πέτρον καὶ Γρίβαν, καὶ, τὸ ὕστατον αὐτοὺς ἐναγκαλιζόμενος, παραινεί αὐτοῖς νὰ κρατήσωσι τὰς θέσεις των, καὶ νὰ λύσωσι τῆς Ἀκροπόλεως τὴν πολιορκίαν: «Σεῖς πρὸ πάντων οἱ παλαιοὶ ἀγωνισταὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποχωρήσητε. Ἴδου ἡ διαθήκη μου. Εἰς τὸν υἱόν μου ἀφίνω τὸ ὄπλον μου, τὸ μόνον μου κτῆμα αὐτὴν τὴν στιγμὴν· τὴν δὲ θυγατέρα μου παραδίδω εἰς σᾶς, παλαιοὶ μου σύντροφοι... Τόσα δι' ἐμέ· τί νὰ εἶπω δὲ τώρα διὰ σᾶς! Ἦθελα νὰ εἶχα τὸ ἔθνος ὁλόκληρον ἐμπρὸς μου, διὰ νὰ τοῦ εἶπω τί ἀξίζετε. Χαιρετίσατέ μου ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς, καὶ ἐπιστρέψατε αὐριον τὸ πρῶτ' νὰ σᾶς ἴδω καὶ πάλιν».

Ἀπεχώρησαν οἱ φίλοι, ἀλλὰ τὴν πρωΐαν δὲν εὗρον πλέον ἐν τοῖς ζῶσι τὸν στρατηγόν, ὅστις τοσάκις εἶχεν ὀδηγήσει αὐτοὺς εἰς τὴν νίκην. Τὴν τετάρτην μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν εἶχεν ἀποθάνει, καὶ ἐν Σαλαμῖνι ἐγένετο ἡ πανηγυρικὴ αὐτοῦ κηδεία.

Εἰς τὸν στρατὸν ἐγκατέλιπε πένθος καὶ ἀπόγνωσιν· μετ' ἀπιστίας δὲ καὶ δισταγμοῦ ἤκούοντο νῦν αἱ παρηγορίαι καὶ αἱ ἡρωϊκαὶ φράσεις τοῦ Τσώρτζ, καὶ μάτην ὑπέσχετο ὁ Ἄγγλος νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὸς ἀντὶ τοῦ πεσόντος τὰ πρὸς ἑφοδὸν σώματα. Ἡ φωνὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἡ φωνὴ ἐκείνη, ἥτις εἶχεν ἀντηχήσει εἰς Χαϊδάρι, εἰς Ἀράχωβαν, εἰς Δίστομον, εἰς Κερατσίνι καὶ ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἀγίου Σπυριδωνος, ἥτις εἶχεν ἀναπτερώσει τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τοῦ Μακρονόρους μέ-

χει τοῦ Φαλήρου, καὶ ἐμπνεύσει εἰς τῶν ἀσθενῶν τὰ στήθη τὸ ἱερὸν πῦρ πατριωτικῆς φιλοδοξίας.

Ἦσαν μὲν πάντες διατεθειμένοι νὰ πολεμήσωσι καὶ νὰ ἐκληρώσωσι τὸ καθήκον των, ἀλλ' ἐξεπλήρουν αὐτὸ χωρὶς ἐνδομύχου εὐχαριστήσεως καὶ μετ' ἀορίστου τινὸς προαισθήματος, ὅτι ἔδαινον εἰς ὄλεθρον. Οἱ δὲ Τούρκοι ἠγαλλίασαν, ὅτε αἰγύπτίους τις λειποτάκτης, αὐτομολήσας πάλιν πρὸς τὸν Κιουταγῆν, ἐκόμισεν αὐτοῖς τὴν μεγάλην εἶδῃσιν. «Ὁ Καραϊσκάκης δὲν ὑπάρχει πλέον,» ἀνέκραξαν ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν πρὸς τὰς ἐλληνικὰς προφυλακὰς, «καὶ πρέπει νὰ πενήθησете!» Παρὰ τοῖς Τούρκοις εἶχε καταντήσει παροιμία, ἐπὶ τῶν ταχέως φευγόντων λεγομένη: «Ποῦ τρέχεις μωρὲ, ὅαν νὰ σὲ κυνηγοῦσε ὁ Καραϊσκάκης;» «Ἐχομεν», ἔλεγον τότε οἱ Τούρκοι, «ἓνα Κιουταγῆν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἓνα Καραϊσκάκην. Δύο λέοντες παλαίου διὰ νὰ φάγῃ ὁ εἰς τὸν ἄλλον· οἱ Ἀλβανοὶ δὲν φοβοῦνται ἄλλον βρωμῶν καπετάνιον ὥς τὸν Καραϊσκάκην.» Ἡ ἐχθρική αὐτῇ ἐκτίμησις εἶνε τὸ κάλλιστον μνημεῖον τοῦ Ἑλληνος ἥρωος. Ὅποια ἀληθῶς ἀπόστασις μεταξὺ τῆς στιγμῆς καὶ ἦν ὁ Καραϊσκάκης ἐρραβώισθη διαταγῇ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, καὶ τῆς στιγμῆς καὶ ἦν ἔπεσε πρὸ τῶν Ἀθηνῶν ἡ ψυχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ! Τοῦτο διδάσκει περιφανῶς, πόσον δύναται νὰ μεταβάλῃ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἐλευθερία.

Τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη συμβάντα ἐμέλλον νὰ δικαιώσωσι φοθερῶς τὴν τε ἀγαλλίασιν τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἀθυμίαν τῶν Ἑλλήνων. Οὐδεὶς ὑπῆρχε πλέον, ὅπως ἀντιτάξῃ ἱκανὸν κῦρος γνώμης κατὰ τοῦ ὀλεθρίου σχεδίου τῶν Ἀγγλων, ἡ ἐπανορθώσις τοῦλάχιστον τὰ λάθη αὐτῶν διὰ τολμηρᾶς πνευματικῆς ἐτοιμότητος. Ὅτε ὁ Κόχραν συνεκάλεσε τὴν 4 περὶ ἑαυτὸν τοὺς ἔκκλητας ὀπλαρχηγοὺς εἰς συμβούλιον, πάντων τὰ βλέμματα ἐτράπησαν πρὸς τὸ μέρος, ὅθεν ἠκούετο συνήθως ἡ ἡχηρὰ καὶ εὐθαρσὴς τοῦ Καραϊσκάκη φωνή· πρὸς τὴν ἐρώτησιν δέ: «ἂν ἦσαν ἐτοιμοὶ ὅλα τὴν αὔριον,» ἀπήντησε πένθιμος σιγὴ, καί, μετ' ἐπιμονῆς ἐρωτήσαντος καὶ πάλιν τοῦ Κόχραν: «Ὅχι!» ἀπεκρίθησαν πάντες, λέγοντες ὅτι ὁ στρατὸς διετίλει ἐν ἀταξίᾳ, καὶ ὅτι ἤθελον νὰ μείνωσι πλησίον τοῦ θνήσκοντος ἀρχηγοῦ των, ἐνὸς ἢ τῆς ψυχῆ αὐτοῦ δὲν εἶν

ἔχεν ἔτι καταλίπει τὸ σῶμα. Ὁργισμένος μετέβη ὁ Κόχραν εἰς τὴν ἡμιολίαν του, ἀπειλῶν ὅτι ἤθελεν ἀποπλεύσει, ἂν οἱ *δελτοὶ Ἕλληες* δὲν ἀπετόλμων τὸ κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως κίνημα. Τότε ἀπεφάσισαν οἱ ὅπλαρχηγοὶ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ παραβόλου ἄγγλου, καὶ νὰ κινηθῶσιν, « ὅσον ὑπερβολικὸν καὶ ἂν ἐφαίνετο τὸ ἐπιχειρήμα ». Ἀνεβλήθη δὲ μόνον ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἡ ἐκτέλεσις, καὶ ὠρίσθη, ὅτι τὴν 6 Μαΐου τρισχίλιοι ἄνδρες μετὰ 9 τηλεβόλων ἤθελον προελάσει ἐκ τοῦ Φαλήρου κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐνῷ ὁ λοιπὸς στρατὸς, ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν ἤθελε κινήσει ἐκ τοῦ ἐλαιῶνος. Τὴν ἑσπέραν τῆς 4 ἐπεβιβάσθησαν τὰ τάγματα τῶν τακτικῶν, οἱ Φιλέλληνες, οἱ Σουλιῶται, τὰ σώματα τοῦ Νοτχρᾶ, τοῦ Μακρυγιάννη καὶ τοῦ Βάσσου, καὶ διαπεράσαντα τὸν κόλπον πρὸς τὴν Κωλιάδα ἄκραν, ἤρξαντο περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀποβιβαζόμενα. Ἄλλ' ἡ ἀποβίβασις πάντων παρετάθη μέχρι τῆς αὐγῆς, καὶ παρῆλθεν οὕτω ἡ εὐκαιρὸς στιγμή πρὸς νυκτερινὴν ἐπιχείρησιν, ἂν τοιαύτη ἐσκοπεῖτο. Ὁ νυάρχος Κόχραν ἠρέσθη ἀποβιβάσας τοὺς Ἕλληνας, ὁ δὲ Τσῶρτς τοσοῦτον ἐλθισμόνησε τὰς ἡχηρὰς καὶ ἐνθουσιώδεις φράσεις, ἃς εἶχεν ἐμπνέουσι αὐτῷ ὁ θάνατος τοῦ Καρναϊσκάκη, ὥστε ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ἡμιολίας του, οὐδόλως περὶ τῶν περαιτέρω μεριμνῶν. Ἀμφότεροι οἱ φιλέλληνες δὲν ἡσχύνθησαν οὕτω ἐγκαταλιπόντες τοὺς ἀποδάντας εἰς τὴν τύχην αὐτῶν.

Ἀμα τοῦ ἡλίου ἀνατεῖλαντος ἤρξατο ἡ ἄτακτος καὶ διεσκορπισμένη πορεία, οἱ δὲ ὅπλαρχηγοί, ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἴσοι, ἀνέστελλον τὴν πορείαν αὐτῶν ὅπου ἕκαστος ἤθελε. Οὕτω ἐξετάθη τὸ ἐλληνικὸν σῶμα ἐπὶ χώρου τεσσάρων μιλίων, καὶ ἡ προφυλακὴ συγκεκλιμένη ἐκ τῶν τακτικῶν φιλελλήνων καὶ τῶν Σουλιωτῶν, εἶχε προχωρήσει μέχρι τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, εἰς ἀπόστασιν βολῆς τηλεβόλου ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῷ ἡ ἐπιφυλακὴ εὕρισκετο ἔτι ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἀκτῆς τοῦ Φαλήρου. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε σκαπάναι οὔτε φάκελοι ὀχυρωματικοὶ εἶχον δοθῇ εἰς τοὺς στρατιώτας, ἀνέσκαπτον οὗτοι τὴν γῆν διὰ τῶν μαχαίρων των, ὅπως προφυλαχθῶσι διὰ τῶν αὐτοσχεδίων ἐκείνων *ταμποριῶν* κατὰ τῆς πρώτης ἐφόδου τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ. Δύο ἴλαι ἐλληνικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἀλμειῖδαν καὶ τὸν Χατζῆ Μιχάλην εἶχον ἐντελῶς λησμονηθῇ, κατα-

λειφθεῖσαι ἐν Πειραιεῖ. α Ἐὰν τὸ σχέδιον μόνον καθ' αὐτό,» λέγει ὁ στρατηγὸς Γόρδων, «εἶνε ἄξιον ἀδυσωπήτου καταδίκης, τί πρέπει νὰ εἴπῃ τις περὶ τῆς ἐλεεινῆς αὐτοῦ ἐκτελέσεως;» Ὁ Κιουταγῆς δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀφήσωσιν ἀνεκμετάλλευτα τὰ ἐλεεινὰ τῶν ἐναντίων τῶν μέτρα. Ἐβράδυνε μόνον τὴν προσβολήν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν ἐντελῆ ἄνοιαν τοῦ Τσῶρτς καὶ τοῦ Κόχραν, καὶ διότι ἄλλως ἐφοβεῖτο σύγχρονον ἔξοδον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ προσβολὴν ἐκ τοῦ Πειραιῶς. Οὕτω δὲ ἠρκέσθη τὸ κατ' ἀρχὰς κατασκοπῶν διὰ τῶν Δελήδων αὐτοῦ τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθρικοῦ σώματος.

Πεισθεὶς ὁμως, ὅτι οἱ πολέμιοι ἐκεῖνοι δὲν ἦσαν ἐπίφοβοι, διέταξε τὰ προσήκοντα μετὰ τῆς ἀπαθoῦς ἐκείνης ταχύτητος, ἥτις εἶχεν ἤδη περιποιήσῃ αὐτῷ τὴν νίκην ἐν Πέτῃ, Χαῖδαρίῳ καὶ Καματερῷ. Τάξας τὸ πεζικὸν αὐτοῦ μεταξὺ τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, διέταξεν ἐν σῶμα 800 Δελήδων νὰ τραπῇ ἀριστερᾷ, ὅπως ἀπαρατήρητον ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῶν Ἑλλήνων. Συνάμα δὲ διέταξε βομβιδιοδόλῃσιν τῶν ἀσθενῶν ταμπουρίων, ἅτινα εἶχε κατασκευάσει ἡ ἐλληνικὴ προφυλακὴ, καὶ κατὰ μὲν τὴν δεκάτην ὀγδόην βολὴν ἤρξαντο μεγαλοφῶνως προσευχόμενοι οἱ Τοῦρκοι, κατὰ δὲ τὴν εἰκοστὴν ἐφώρμησαν ἀκράτητοι κατὰ τῶν ἐλληνικῶν ὀχυρωμάτων. Δύο κατὰ μέτωπον προσβολαὶ ἀπεκρούσθησαν γενναίως ὑπὸ τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Σουλιωτῶν, ἀλλ' ἡ ἐκ πλαγίου προσβολὴ τῶν Δελήδων ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν· τὸ ἵππικὸν ἐπέδραμε καλπάζον τοὺς ἐλεεινοὺς γεωτοίχους καὶ κατέκοψε τοὺς ἀμυνομένους. Ἐκ τῶν ἐν τῷ προχώματι εὕρισκομένων 350 Ἑλλήνων 25 μόνον ἔμειναν ζῶντες· τριάκοντα δὲ μόνοι ἐκ τῶν 186 τακτικῶν καὶ 4 μόλις ἐκ τῶν φιλελλήνων διέφυγον. Τότε ὤρμησεν αὐτὸς ὁ Κιουταγῆς, ἡγούμενος τῶν ἱππέων αὐτοῦ, κατὰ τοῦ κυρίου ἐλληνικοῦ σώματος, ὅπερ ὁμως οὐδόλως ἀνέμεινε τὴν προσβολήν, ἀλλὰ στρέψαν τὰ νῶτα καὶ καταλιπόν τὰ τηλεβόλα του, ἔδραμε φεύγον πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσῶρτς εἶχον πρὸ μικροῦ ἀκριβῶς ἀποβιθασθῇ, ὅπως ἐπισκοπήσωσι τὴν μάχην, καὶ μὴ μείνωσιν ἐπὶ πολὺ μακρὰν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως νικητηρίου γεύματος· ὁ δὲ ναύαρχος συνέχαιρεν ἤδη τῷ ἀρχιστρατήγῳ ἐπὶ τῇ

νίκη του, ὅτε ἐτάραξεν αὐτοὺς ὁ θόρυβος τῶν φευγόντων καὶ τοῦ ἐπελαύνοντος ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ. Τότε ἀμφότεροι οἱ μύωπες ἥρωες ἐπήδησαν εἰς τὸ ἀλμυρὸν νᾶμα, ἐπέξυσαν ἐν τάχει, βρεχόμενοι μέχρι τοῦ λαιμοῦ, πρὸς τὰς λέμβους των, καὶ ἐπλευσαν πάραυτα πρὸς τὰ πλοῖα, οὐδόλως μεριμνῶντες περὶ τῶν ὀπισθεν αὐτῶν συμβαινόντων. Μάτην δ' ἐξέτεινον ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἰκέτιδας χεῖρας πρὸς τὰ πλοῖα οἱ ὑπὸ τῶν Δελήδων διωκόμενοι φυγάδες· πλείους τῶν ἑκατὸν ἐπήδησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐκυλόντο θρηνοῦντες κατὰ γῆς καὶ ὠρυόμενοι. Μετὰ κόπου πολλοῦ ἐπανήγαγέ πως αὐτοὺς εἰς τάξιν ὁ Σουλιώτης Ν. Ζέρβας, ὁ μόνος ἀνὴρ, ὅστις ἐπέδειξεν ἐτοιμότητα πνεύματος καὶ θάρρους. Οὐχ ἤττον ὅμως ἤθελον κατακόψει αὐτοὺς πάντας οἱ Δελήδες, ἂν τὰ πλοῖα, πλησιάσαντα ὅσον τὸ δυνατόν εἰς τὴν ἀκτὴν, δὲν ἤρχιζον πυροβολοῦντα σφοδρῶς, καὶ ἀποκωλύοντα τοὺς διώκτας νὰ καταβῶσιν ἀπὸ τῶν ἀπορρώγων πετρῶν εἰς τὸν αἰγιαλόν. Τότε ὁ Κόχραν προέτεινεν εἰς τοὺς Ἑλλήνας πλοιοάρχους τὴν ἀπιστεύτως ἄπρακτον πρότασιν, ὅπως σχηματισθῇ γέφυρα λέμβων ἀπὸ τῆς ἀκτῆς μέχρι τῶν πλοίων, καὶ δυνηθῶσιν οὕτω οἱ φυγάδες νὰ σωθῶσι, πηδῶντες εἰς τὴν προσγειοτάτην λέμβον καὶ ἐκείθεν διὰ τῶν ἄλλων εἰς τὰ πλοῖα. Ἐδέησε δὲ νὰ παρατηρήσῃ αὐτῷ ὁ σπετσιώτης Α. Σωτηρίου, ὅτι τοιουτοτρόπως αἱ ἐγγύταται εἰς τὴν παραλίαν λέμβοι ἤθελον κινδυνεύσει νὰ ἀνατραπῶσιν ὑπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβαινόντων· καὶ προέτεινεν αὐτὸς νὰ κωπηλατῇ ἐκάστη λέμβος μεμονωμένη ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς, καὶ ῥίπτουσα σχοινίον πρὸς τοὺς φυγάδας νὰ ἀναλαμβάνῃ τοσοῦτους μόνον, ὅσους ἡδύνατο νὰ χωρήσῃ. Μετὰ τινας ἐναντίας παρατηρήσεις ἀπεδέξατο ὁ Κόχραν τὴν ἔμφρονα πρότασιν, καί, ἐνῷ τὰ πλοῖα ἐξηκολούθουν πυροβολοῦντα κατὰ τῶν ἐχθρικῶν ἱππέων, προσήγγισαν αἱ λέμβοι εἰς τὴν ἀκτὴν, καὶ μέχρις οὗ ἐπέλθῃ ἡ νύξ εἶχον ἤδη εὖρει ἀσφάλειαν ἐπὶ τῶν πλοίων οἱ φυγάδες, οὓς ἤθελεν ἄλλως καταλίπει ἐκθέτους εἰς τὰ τουρκικὰ στίφη ἡ ἀνόητος ἰδέα τοῦ στολάρχου.

Ἐνῷ ἡ ἀπὸ τοῦ Φαλήρου ἐπιχείρησις ἀπετύγχανεν οἰκτρῶς, ὁ Κίττος Τσαβέλλας εἶχε διατηρήσει παθητικὴν ὁλως θέσιν κατὰ τὸ κέντρον καὶ τὴν ἀριστεράν τῶν Ἑλλήνων πτέρυγα, οὐδὲ σπιθαμὴν προχωρήσας, οὔτε τὴν ἐλαχίστην καὶ ἐπιχειρήσας πολεμικὴν δια-

δήλωσιν. Καί τοι δὲ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ οὐδόλως μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, συνεμερίσθησαν ὅμως τὴν ἡτταν, καθότι κατέλειπον εὐθὺς ἅμα διακριθείσης τῆς μάχης τὰς ἐν τῷ ἐλαίῳ θέσεις αὐτῶν, καὶ ἡσύχασαν μόνον ὅτε εἶδον τὸν ἰσθμὸν μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν ἐχθρῶν. Τούρκοι δέ τινες, ἀλέθοντες σίτον ἐν τινι μύλῳ κατεδίωξαν τοὺς φεύγοντας καὶ ἐφόνευσαν ὅσους κατέφθασαν. Κατ' αὐτὴν ἰδίως τὴν περίστασιν περίστατο ἐπαισθητὴ τοῦ Καραϊσκάκη ἡ ἔλλειψις. Αἱ ἐν Πειραιεὶ κατεχόμεναι θέσεις ἐγκατελείφθησαν χωρὶς μηδὲ εἰς ἐχθρὸς νὰ φανῇ. Τουρκικόν τι σῶμα ἀπετόλμησε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου νὰ ἀλώσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν ἐν Μουνυχίᾳ θέσιν· εἶχε δὲ ἀναβῆ σχεδὸν ἤδη εἰς τὸν λόφον, καὶ ἡ φρουρὰ ἐτράπη εἰς φυγὴν, ὅτε ὁ ταγματάρχης Οὐρκουαρτ, ἡγούμενος τῶν Ὑδραίων, ἐβρίφθη ἐγκαίρως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸν ἀπεδίωξε. Χιλιάδες ἐλειποτάκτησαν, καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὸ σῶμα δι' οὗ κατεῦχεν ἔτι ὁ Τσῶρτς τὴν Μουνυχίαν περιεστάλη εἰς δισχιλίους ἄνδρας, ἐν οἰκτρᾷ διατελοῦντας καταστάσει.

Ἡ ἡττα αὕτη ὑπῆρξεν ἡ αἵματηροτάτη ἐξ ὧν ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες κατ' ὅλον τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας αὐτῶν ἀγῶνα, ἐξηλείφθησαν δ' ἀπέναντι αὐτῆς τὸ Πέτα καὶ τὸ Κρεμμύδι. Ἡ κατὰ τὴν 6 Μαΐου ζημία τῶν Ἑλλήνων ἀνέβη κατ' ἐλάχιστον ὑπολογισμόν εἰς 1500 ἐκλεκτοὺς μαχητάς, 9 τηλεβόλα καὶ πολλὰς σημαίας. Πάντες σχεδὸν οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Κρήτες ἔπεσον· οἱ ὀπλαρχηγοὶ Ι. Νοταρᾶς, Δ. Βεῖκος, Γ. Τσαβέλλας, Φωτομάρας καὶ ὁ ταγματάρχης Ἰγγλέσης ἔκειντο νεκροί, ὁ δὲ Δημήτριος Καλλέργης καὶ ὁ Δράκος ἔπεσον τραυματαῖα εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ὁ μὲν Δράκος ἠτύοκτόνησεν, ἵνα στερήσῃ τοὺς ἀπίστους τὸν θρίαμβον τῆς αἰχμαλωσίας του, ὁ δὲ Καλλέργης ἤχθη μετὰ συντετριμμένου ποδὸς πρὸ τοῦ Κιουταγῆ, ὅστις, ἐρωτήσας αὐτὸν περὶ τῶν σχεδίων τῶν Ἑλλήνων, τῷ προσεφώνησεν: αὖ Ἰδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ! ἐνόμιζον ὅτι ἐγὼ ἡμῖν κατεστραμμένος, καὶ ὁμως ἰδοὺ! ἡ πρόνοια σὲ ἔρρυψεν εἰς τὰς χεῖράς μου! Μετὰ τοῦτο διέταξεν ὁ στρατάρχης τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ Γκιαούρη, ἀλλ' ὁ αἰχμαλωτίσας τὸν Καλλέργην Τούρκος ἐζήτησεν ἀποζημίωσιν διὰ τὰ πεντακισχίλια τάλανρα, ἅτινα ὁ αἰχμάλωτος εἶχεν ὑποσχεθῆ αὐτῷ ὡς λύτρα, καὶ ἐπειδὴ τὸ πολεμικὸν τουρκικὸν ταμεῖον δὲν ἐπῆρκει εἰς τοσαῦτον βαρύτιμον ἐξαγοράν μιᾶς μόνης κεφαλῆς,

ὁ μὲν Κιουταγῆς ἠρξίσθη εἰς ἀποκοπὴν ἑνὸς ὠτίου τοῦ Ἑλλήνος ὀπλαρχηγοῦ, οἱ δὲ συγγενεῖς τοῦ Καλλέργη ἐξηγόρασαν αὐτόν, καὶ ἔζησεν οὕτω, ἵνα διαπρέψῃ ὡς ὄρων πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ μετὰ σῃ σπουδαίως τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1843. Πάντες οἱ λοιποὶ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι, 240 τὸν ἀριθμὸν, ἐτάχθησαν κατὰ σειρὰν καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν εἰς ἐξίλασμόν τῆς κατὰ τὸν Ἀγ. Σπυρίδωνα παρασπονδῆσεως.

Ἡ ἀπώλεια τῶν μωαμεθανῶν ὑπῆρξεν ἀσήμαντος· ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ αὐτῶν ἐφονεύθη, ὁ δὲ Κιουταγῆς αὐτὸς ἐτρώθη ἐλαφρῶς κατὰ τὴν χεῖρα. Ἀμέσως μετὰ τὴν νίκην ἀπηύθυνεν οὗτος πρόσκλησιν εἰς συνθηκολογίαν πρὸς τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου παραμεληθείσης τῆς πρὸς ἐξόδον εὐκαιροῦ στιγμῆς, εἶχον νῦν τὰ μέγιστα καταπέσει αἱ ἐλπίδες, μετὰ τὸ τελευταῖον ὀλέθριον ἀτύχημα τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὁ Φαβιὲ εἶχεν ἐκμανῇ ἐνδομύχως, βλέπων ἑαυτὸν ταχύνετα ὑποδεέστερον τοῦ Τσώρτς, καὶ κατενόει νῦν, ὅτι τὸν εἶχον κλείσει ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὡς ἐν μυάγρα, ἐπιφορτίσαντες τὸν Κριαζώτην νὰ ἀποκωλύσῃ αὐτῷ τὴν ἐξοδὸν. Ἦτο λοιπὸν διατεθειμένος νὰ υπογράψῃ πάντα εὐπρόσωπον συνθηκολογίας ὅρον, ὅπως δυνηθῇ μόνον νὰ καταλίπῃ τὸν βράχον, ἐφ' οὗ κατέτηκεν αὐτὸν ἡ δεσμώτις φιλοδοξία του. Ἡ φρουρά τῆς Ἀκροπόλεως οὔτε παρὰ τοῦ Τσώρτς οὔτε παρὰ τοῦ Κόχραν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀναμένῃ ἀξίαν τινα λόγου βοήθειαν· οὗτος μὲν εἶχεν ἤδη ἀποπλεύσει τὴν 7 Μαΐου, ἀπελθὼν νὰ κρύψῃ ἐν Ὑδρᾷ τὴν αἰσχύνην αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς γενομένοις· ὁ δὲ Ἀγγλος ἀρχιστράτηγος παρέμεινε κατέχων ἐπὶ τρεῖς ἔτι ἐβδομάδας τὴν Μουνυχίαν, χάριν τῆς τιμῆς αὐτοῦ, μέχρις οὗ οἱ στρατιῶταί του, ἀπειρηκότες ἐκ τοῦ καύσωνος καὶ τῆς δίψης, ἠρνήθησαν νὰ μείνωσι μακρότερον ἐπὶ τοῦ φαλακροῦ λόφου. Ἀποκομίσαντες δὲ τὰς κανονοστοιχίας αὐτῶν, καὶ ρίψαντες ἐνδον φρέατος τὰ βαρέα αὐτῶν τηλεβόλα, ἐπεβιβάσθησαν τὴν νύκτα τῆς 27, ἐνῷ ὁ Ι. Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Νικητάς ἔσκειπον τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν. Ὁ Κιουταγῆς ἀνέβη ἑφιππος τὸν λόφον τὴν πρωίαν τῆς 28 Μαΐου, καὶ προσεῖδε μετ' ἐνδομύχου εὐχαριστήσεως τὰ ἱστία τῶν ἀποπλεόντων ἐχθρῶν του.

Πρὶν ἢ καταλίπῃ τὸ Φάληρον ὁ Τσώρτς, εἶχε στείλει διαταγὴν εἰς τὴν φρουρὰν τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπως συνθηκολογήσῃ. Ὁ δὲ πλοίαρ-

χος τῆς γαλλικῆς φρεγάτας « Ἦρα, » ὀνόματι Λεβλάν, εἶχε παρακληθῆ ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ στολάρχου νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τοῦ Κιουταγῆ, καὶ πείσῃ αὐτὸν ὅπως συναινέσῃ εἰς τὴν ἐπὶ ὄροις παράδοσιν τῆς φρουρᾶς. Ὁ Κιουταγῆς ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσχω ἐλευθέραν ἔξοδον εἰς τοὺς πολιορκουμένους, ἂν κατέθετον οὗτοι τὰ ὅπλα· ἀλλ' ἡ φιλοτιμία αὐτῶν ἐξανέστη καὶ πάλιν, ἅμα ὡς ἔμαθον τὴν μικρόθυμον τοῦ Τσῶρτς διαταγὴν. Μὴ δὲν εἶχον ἤδη τολμήσει νὰ παραστῶσιν ἐφάμιλλοι τῶν ἡρώων τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐταπάρνησιν; Ἐνῶ ὁ Φαβιέ ἐφώνει δυσανασχετῶν ἀπὸ τοῦ τείχους, ὅτι ἡ ἐν τῇ Ἀκροπόλει παρουσία αὐτοῦ ἦν ἀπλῶς τυχαία, καὶ ὅτι οὐδεμίαν αὐτὸς εἶχε νὰ δώσῃ γνώμην περὶ τῆς παραδόσεως, οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ ἀπέκρουον ἐπανειλημμένως καὶ μετ' ἀγανακτήσεως τὰς προτάσεις τοῦ πλοίαρχου Λεβλάν. « Εἵμεθα Ἕλληνες », ἀπήντων, « καὶ ἀπόφασιν ἔχομεν νὰ ζήσωμεν ἐλεύθεροι ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Ἄν ὁ Ῥεσίτ Πασᾶς θέλῃ τὰ ὅπλα μας, ἃς ἔλθῃ νὰ τὰ λάβῃ ». Ἀλλὰ τοὺς ὑπερφάνους αὐτοὺς λόγους δὲν ἐκύρωσαν ἔργα. Μόλις ἐκλιπόντος ἀπὸ τῆς Μουνυχίας τοῦ στρατοπέδου τοῦ Τσῶρτς, ἤρξαντο οἱ πολιορκούμενοι μετανοοῦντες ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτῶν καὶ τὴν παράδοσιν ἐπιθυμοῦντες. Ὁ πεδεμοντίος Ῥοκκαβίλλα, διαφυγὼν κρυφίως ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ κατορθώσας νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς πλοῖόν τι ἀποπλέον εἰς Αἴγιναν, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν ἐκεῖ ναυλοχοῦντα εὐρωπαϊκὸν στόλον τὰς διαθέσεις καὶ ἐπιθυμίας τῆς φρουρᾶς. Ὁ αὐστριακὸς πλοίαρχος κορθέτας Κόρνερ προσήνεγκε τὴν μεσιτείαν αὐτοῦ, καὶ ὅτε ἡ φρουρὰ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως εἰς τὰς διαπραγματεύσεις παρίστανται καὶ ἄλλων δυνάμεων πλοῖα, ἀνέλαθεν ὁ γάλλος ναύαρχος Δερινὺ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν αὐστριακὸν παρὰ τῷ τούρκῳ στρατάρχῃ. Τρεῖς ἡμέρας διήγαγεν οὗτος ἐν τῷ τουρκικῷ στραταρχείῳ, αἱ δὲ διαπραγματεύσεις παρετείνοντο, διότι οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπέμενον ἀπαιτοῦντες ἐλευθέραν ἔξοδον μετ' ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν, ὁ δὲ Κιουταγῆς εἰς τοὺς ἀρχηγούς μόνον καὶ τὴν ἀκολουθίαν αὐτῶν παρεῖχε τὴν εὐνοϊκὴν ταύτην ἐξαίρεσιν, ἥθελε δὲ καὶ νὰ ἀποκλείσῃ τῆς συνθήκης τοὺς γηγενεῖς Ἀθηναίους. Αἰφνης ὁμως εὐτυχῆς τις σύμπτωσις κατέστησεν εὐχερέστερον τὸν συμβιβασμόν. Διεδόθη φήμη, ὅτι ὁ

Ἰβραῖμ Πασσᾶς ἐπῆρχετο ἐκ τῆς Πελοποννήσου· φοβούμενος δὲ ὁ Κιουταγῆς, μὴ ὁ φιλόδοξος αὐτοῦ ἀντίζηλος ἀρπάσῃ αὐτοῦ, ὥς ἐν Μεσολογγίῳ, τὴν τιμὴν τῆς νίκης, ἐράνη πρόθυμος νὰ ἀποδεχθῇ τὸν παρὰ τοῦ Δερινῦ προτεινόμενον συμβιβασμόν, καὶ προύμῃθευσε μάλιστα εἰς τὴν φρουρὰν 75 ἵππους πρὸς ἀποκομιδὴν τῶν ἀποσκευῶν αὐτῆς. Ἀνταλλαγέντων δὲ ὁμήρων καὶ ἀπολυθέντων τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει τούρκων αἰχμαλώτων, ἐξῆλθον τὴν 5 Ἰουνίου τῆς Ἀκροπόλεως οἱ πολιορκούμενοι, δισχίλιοι πάσης ἡλικίας καὶ γένους, ἀσθενεῖς οἱ ἡμίσεις καὶ ἐξηγνημένοι τῆς πείνης. Ὁ Δερινῦ ἡγεῖτο αὐτῶν, ἐν μέσῳ δὲ ἐπορεύοντο οἱ τούρκοι ὄμηροι. Ὁ Κιουταγῆς, ἀποσύρας πάσας τὰς μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τῆς Κωλιάδος ἄκρας φυλακὰς αὐτοῦ, περιεπόλει μετ' ἀποσπάσματος ἵππικου, ὅπως καταστήσῃ ἀδύνατον πᾶσαν προδοσίαν, καὶ κατέκοψεν ἰδίᾳ χειρὶ δύο δυσαγῶγους ἀρκαούτας, οἵτινες ἐξηρέθιζον τοὺς πατριώτας αὐτῶν, ὅπως ὀρμήσωσι κατὰ τῶν Γκιαουρῶν.

Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἕλληνες διετήρουν τοσοῦτον ζῶηράν τὴν μνήμην τῶν φρικωδῶν σκηνῶν τῆς 27 Ἀπριλίου, καὶ τοσοῦτον ἀπίστευτον τοῖς ἐφαίνετο νὰ τηρήσῃ Μωαμεθανὸς τὸν λόγον αὐτοῦ, ὥστε μέρος αὐτῶν ἀνέστειλαν τὴν πορείαν τῶν, καὶ μόνον διὰ ῥητῶν ἀπειλῶν ἐπείσθησαν νὰ προχωρήσωσι. Ὁ τῆς σραγῆς τοῦ Ἰουλίου 1822 μετασχὼν Λέκκας, μόλις ἐξελθὼν, ἐπτέρνισε τὸν ἵππον τοῦ καὶ κατῆλθε καλπάζων πρὸς τὸ Φάληρον. Ἀλλ' ὁ φόβος ἦτο μάταιος, διότι ἡ σιδηρὰ τοῦ Κιουταγῆ θέλησις ἐχαλίνου τὸν τουρκικὸν στρατιωτικὸν συρφετόν, οὕτω δὲ ἀπρόσβλητος πάντῃ ἐφθασεν ἡ φρουρὰ εἰς τὴν ἀκτὴν, ὅθεν μετεκομίσθη ἐπὶ γαλλικῶν καὶ αὐστριακῶν πλοίων εἰς Πόρον ἢ Αἴγιναν. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέλαβεν ὁ ἐχθρὸς τὴν ὑπὸ πτωμάτων καὶ ἐρείπιων κεκαλυμμένην Ἀκρόπολιν, ἧς τὰ μνημεῖα περιέστησαν ἐκ τῶν σφαιρῶν καὶ βομβίδων εἰς τὴν σημερινὴν αὐτῶν ἐλεεινὴν κατάστασιν.

Ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς ἐπανῆλθεν οὕτω ἐντελῶς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν, αἱ κατὰ τὴν Στερεὰν κατακτήσεις τοῦ Καραϊσκάκη ἀπώλοντο, καὶ ἐν τῇ διπλωματίᾳ προσελάμβανε νέον κύρος ἡ γνώμη, ἥτις ἤθελε νὰ περιορίσῃ τὸ μέλλον κράτος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Νήσους, ἀποκλείουσα τὴν Στερεάν. Ἡ πτώσις

τῆς Ἀκροπόλεως εἶχε προδήλως καταδείξει τὴν πανταλὴ ἔκπτωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς ἐπαναστάσεως, προσθεῖσα εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀναρχίας καὶ τοῦ ἀπειθαρχήτου τὴν μεταξύ αὐτοχθονισμού καὶ φιλελληνισμού διαμάχην. Ἀφοῦ οἱ μὲν Ἕλληνες ὅπλαρχηγοὶ διὰ τῆς πρὸ τοῦ Ἀγ. Σπυρίδωνος παρασπονδῆσεως αὐτῶν, ὁ δὲ Κόχραν καὶ ὁ Τσώρτς διὰ τῆς ἀνοήτου αὐτῶν διευθύνσεως εἶχον φανῇ τοσοῦτον ἀξιόμημποι καὶ κατακριτέοι, ἐτόλμων νῦν ἐπὶ τούτοις νὰ ἐπιβρίπτωσι κατ' ἀλλήλων τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων. Ἐγνώσθη δὲ προσέτι, ὅτι ἡ φρουρὰ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ ὑπομείνῃ ἐπὶ μακρότερον, καθότι εἶχε μὲν ὑποστῇ ἀλγεινὴν στέρῃσιν κρέατος, ξύλων καὶ οἰκημάτων, ἀλλ' εἶχεν ἔτι σῖτον ἐπὶ τέσσαρας μέχρι πέντε μηνῶν.

Πόσον εὐχερὲς ἤθελεν εἶναι δι' αὐτήν, ἂν πράγματι ἐξήλου τὸ ἡρωϊκὸν τοῦ Μεσολογγίου παράδειγμα, νὰ ὑπομείνῃ ἔτι μέχρι τῆς στιγμῆς κατ' ἣν ἡ διπλωματικὴ τῶν μεγάλων δυνάμεων ἐπέμβασις μετεβλήθη εἰς στρατιωτικὴν, οἱ δὲ φίλοι τῶν συμμάχων ἐφάνησαν πρὸ τοῦ Πειραιῶς ἐπιτάσσοντες παῦσιν τῆς αἵματοχυσίας! Οἱ Ἕλληνες ὅπλαρχηγοὶ Κριεζώτης, Λέκκας καὶ Εὐμορφόπουλος διεκοίνωσαν ἑγγράφον τι, ἐν ᾧ ἐπιβρίπτοντες κατὰ τοῦ συνταγματάρχου Φαβιέ τὸ σφάλμα τῆς παραδόσεως, κατηγοροῦν αὐτοῦ, ὡς ἐνσπείραντος τὴν ἀναρχίαν μεταξύ τῶν στρατιωτῶν αὐτῶν καὶ ἐμψυχώσαντος τὴν δειλίαν. Ὁ ὄχλος ἤθελε νὰ λιθοβολήσῃ ἐν Πόρῳ τὸν γάλλον φιλέλληνα, καὶ ἡ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ χάριν τῆς ἰδίας του ἀσφαλείας. Ὁ Φαβιέ ἀντέταξε περιφρόνησιν εἰς τὰς κατ' αὐτοῦ μομφάς, καὶ ἐν ἡρνήθῃ μὲν, ὅτι εὐχαρίστως αὐτὸς κατέλιπε τὴν Ἀκρόπολιν, ἰσχυρίσθη ὅμως, ὅτι καὶ οἱ κατήγοροί του ἐπεθύμουν ὡς αὐτὸς τὴν ἔξοδον. Διαμαρτυρηθεὶς μετὰ ταῦτα κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτς, ἀπεσύρθη εἰς Μέθαινα, ὅπου προσεπάθησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ ἐκ τακτικῶν σώμά του. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν ἐδέχετο διαταγὴν τοῦ ἁγγλου, ἔπαυσε καὶ ὁ Τσώρτς νὰ τῷ στέλλῃ τοιαύτας, πρὸς ἀποφυγὴν δυσαρέστων συγκρούσεων. Ὁ ἀρχιστράτηγος τοῦναντίον παρεπονείτο πικρῶς, λέγων, ὅτι εἶχον ἀπατήσῃ αὐτὸν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς φρουρᾶς, καὶ ὅτι οἱ Γάλλοι ἀντέπραπτον αὐτῷ ἐξ ἐθνικῆς ζηλοτυπίας καὶ μνησικαχίας. Ἐλη-

σμόνει ὅμως, ὅτι διὰ τῆς πρὸς τὴν φρουρὰν διαταγῆς αὐτοῦ περὶ παραδόσεως εἶχε στερηθῇ τὸ δικαίωμα τῆς αὐστηραῶς τῶν γενομένων ἐπικρίσεως, καὶ ὅτι ἦτο τοῦλάχιστον ἄδικον νὰ ἐπιβρίπτῃ εἰς ἄλλους τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν τῆς ἰδίᾳς αὐτοῦ μικροψυχίας. Οὕτως ἡ πτώσις τῆς Ἀκροπόλεως ὑπῆρξε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος, ὅπερ διήρесе τοὺς Ἕλληνας καὶ φιλέλληνας, ὡς καὶ τοὺς φιλέλληνας μεταξὺ των, σκληρὰ δ' ἀφύπνωσις διεδέχθη ταχέως τὴν μέλῃν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τὴν εὐέλπιδά μακαριότητα, ἃς εἶχον γεννήσει ἐν Τροϊζῇν τὰ ὀνόματα μόνα τοῦ Κόρχαν καὶ Τσώρτζ.

Ἐν μέσῳ δεινῶν πολεμικῶν περιπετειῶν εὗρον οἱ Ἕλληνες καιρὸν νὰ ἀσχοληθῶσιν εἰς θεωρητικὰ περὶ πολιτεύματος ζητήματα καὶ εἰς προβλήματα συνταγματικά. Καθ' ὃν χρόνον ἑλληνικὸν αἶμα ἐλίπαινε βαθέως τὴν ἀττικὴν γῆν, συνεζήτουν ἐν Τροϊζῇν περὶ τῶν ὀρίων τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας. Τὸν Μάιον δὲ τοῦ 1827 ἐράνη τὸ ὑπὸ 171 πληρεξουσίων ὑπογεγραμμένον καὶ ἐξ 150 ἄρθρων ἀποτελούμενον Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ μένει πάντοτε ἐγγραφον ἄξιον μεγάλης προσοχῆς, καίτοι ὀλίγον εὐθὺς μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ περιωρίσθη καὶ περιεκόπη ἡ πρακτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια.

Ἡ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐκκρύσσεται δι' αὐτοῦ θρησκεία τῆς Ἐπικρατείας, εἰς πάντα δὲ τὰ ἄλλα θρησκευματα παρείχεται ἐλευθέρᾳ ἐξάσκησις καὶ προστασία. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπικράτεια ἔμελλε νὰ ᾖ μία καὶ ἀδιαίρετος, καὶ νὰ περιλάβῃ πάσας τὰς ἱεραρχίας, ὅσαι εἶχον λάβει ἢ ἔμελλον ἔτι νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας.

Τὸ μέλλον ἑλληνικὸν κράτος, λέγει τὸ Σύνταγμα, θεμελιούται ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, πᾶσα δ' ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτοῦ. — Ἕλληνες εἶναι: 1) ὅσοι αὐτόχθονες τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας πιστεύουσιν εἰς Χριστόν· 2) ὅσοι ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἔρχονται εἰς Ἑλλάδα, ἵνα συναγωνισθῶσιν, ἢ κατοικήσωσιν ἐν αὐτῇ· 3) πάντες οἱ ἐν ξέναις ἐπικρατείαις ἐξ Ἑλλήνων γεννηθέντες· 4) οἱ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπικράτειαν ὄρκον ὀμνύοντες, καὶ 5) οἱ πολιτογραφούμενοι ξένοι.

Ἐν Ἑλλάδι πάντες εἰσὶν ἴσοι πρὸ τοῦ Νόμου, ἐπίσης δεκτοὶ εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ ἐπίσης φορολογητέοι. Οὐδεὶς φόρος εἰσ-

πράττεται χωρὶς προηγουμένου Νόμου, καὶ οὐδεὶς τοιοῦτος νόμος ἰσχύει πλέον τοῦ ἔτους. — Οἱ Νόμοι προστατεύουσι τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν. Ἀπαγορεύονται αἱ βάσανοι, ἡ δήμευσις καὶ ἡ δουλεμπορία, ἡ δὲ τῆς ἰδιοκτησίας στέρησις ἐπιτρέπεται μόνον μετὰ προσηκόντως ἀποδεδειγμένην ἀνάγκην καὶ ἀντὶ ἀποζημιώσεως. Οὐδεὶς δύναται νὰ μείνῃ ἐν τῇ φυλακῇ πλέον τῶν 24 ὥρων, χωρὶς νὰ μάθῃ ἐπισήμως τὰς αἰτίας τῆς φυλακίσεώς του, οὔτε πλέον τῶν τριῶν ἡμερῶν, χωρὶς νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀνάκρισις. — Ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου ἀνακηρύσσεται, καταργοῦνται δὲ ἡ εὐγένεια καὶ οἱ τίτλοι, καὶ μόνον ὁ Κυβερνήτης καλεῖται Ἐξοχώτατος διαρκούντος τοῦ ἀξιώματός του. Οἱ ἐπὶ τριετίαν ἐν τῷ ἐλληνικῷ κράτει διαμείναντες, μὴ καταδικασθέντες δὲ κατ' αὐτὸ τὸ χρονικὸν διάστημα ἔνεκεν κακουργήματος, καὶ ἀποκτήσαντες ἀκίνητον περιουσίαν ἀξίας 100 τοῦλάχιστον ταλλήρων, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ διὰ μεγάλων ἐκδουλεύσεων διακριθέντες, ἐθνωφελῇ καταστήματα ἰδρύσαντες ἢ διετίαν ἐν πολέμῳ ὑπηρετήσαντες, δύνανται νὰ πολιτογραφηθῶσιν· ἡ δὲ Κυβέρνησις ἐπιφυλάσσει τὸ δικαίωμα νὰ συντέμνῃ μέχρις ἐνὸς ἔτους τὸν εἰς πολιτογράφειν ἀπαιτούμενον χρόνον. Ἡ Κυριαρχία τοῦ ἔθνους διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἐξουσίας, τὴν νομοθετικὴν, νομοτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀπόκειται εἰς τὴν Βουλὴν, ἡ δευτέρα δὲ εἰς τὸν Κυβερνήτην, καὶ ἡ τρίτη εἰς τὰ δικαστήρια. Ἡ Βουλὴ σύγκειται ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ εἶνε ἀπαράβιαστος, ἐν συνόλῳ θεωρουμένη· ἐκλέγει δὲ μόνῃ τὸ προεδρεῖον αὐτῆς, οὔτινος ἡ ἀρχὴ εἶνε ἐνιαύσιος. Ὁ Πρόεδρος ὀφείλει νὰ συγκαλῇ συνεδρίασιν ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ εἴκοσι βουλευτῶν, τὰ δύο δὲ τρίτα τῆς Βουλῆς ἀποτελοῦσιν ἀπαρτίαν. Οἱ βουλευταὶ ἐκλέγονται ἐπὶ τριετίαν, καὶ κατ' ἔτος ἀνανεοῦται τὸ τρίτον αὐτῶν. Οὐδεὶς βουλευτῆς δύναται νὰ ἐκλεχθῇ δις κατὰ συνέχειαν. Οἱ βουλευταὶ λαμβάνουσιν ὠρισμένον μισθόν, ἀσφαλιζέται δὲ αὐτοῖς ἡ προσωπικὴ των ἐλευθερία καὶ τὸ ἀπαράβιαστον καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν συνεδριάσεων, τέσσαρας ἐβδομάδας πρὸ αὐτῶν καὶ τέσσαρας μετ' αὐτάς, ἐξαιρέσει τῆς καταδίκης εἰς κεφαλικὴν ἢ ἀτιμωτικὴν ποινὴν. Οὐδεὶς εὐθύνεται δι' ὅσα ὠμίλησεν ἐν τῇ Βουλῇ. Τὰ προβουλευμάτα τῆς Βουλῆς στέλλονται εἰς τὸν Κυβερνήτην, ὅστις

ἐντὸς 15 ἡμερῶν ἐπικυροῖ καὶ δημοσιεύει αὐτά· οὕτω δὲ καθίσταται ταῦτα Νόμοι· ἄλλως ἐπιστρέφει αὐτὰ μετὰ τῶν ἐνστάσεων τοῦ εἰς τὴν Βουλὴν. Ἄν δέ, μετὰ διπλὴν ἀποστολὴν πρὸς τὸν Κυβερνήτην καὶ διπλὴν παρ' αὐτοῦ ἐπιστροφὴν, ἡ Βουλὴ ἐπιμένουσα ἀποστείλῃ καὶ πάλιν τὸ Νομοσχέδιον, ὁ Κυβερνήτης ὀφείλει νὰ κυρώσῃ αὐτὸ καὶ νὰ τὸ δημοσιεύσῃ ὡς νόμον. Σχέδιον Νόμου ὑποβληθὲν τρίς παρὰ τοῦ Κυβερνήτου εἰς τὴν Βουλὴν καὶ μὴ ἐγκριθέν, πίπτει. Εἰς τὴν Βουλὴν ἀπόκειται ὁ προσδιορισμὸς τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἐπὶόντος ἔτους, ἡ ἐγκρίσις τῶν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίων χρηματικῶν πόρων, καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ παρελθόντος ἔτους. Αὕτη φροντίζει περὶ τῆς πληρωμῆς τῶν τόκων καὶ τῆς ἀποσβέσεως τοῦ ἐθνικοῦ χρέους, περὶ προσδιορισμοῦ τῶν φόρων, τῶν τελωνιακῶν δασμῶν, τῶν ἐθνικῶν ὀανείων, περὶ ἐκποιήσεως ἐθνικῶν κτημάτων, καὶ ἐπιτηρήσεως τῶν δημοσίων δαπανῶν. Κανονίζει προσέτι τὸ νομισματικὸν σύστημα καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ἐπαγρυπνεῖ εἰς τὴν δημόσιον παιδείαν, τὸν τύπον, τὴν γεωργίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν, μεταβάλλει τοὺς καθεστώτας νόμους, καταργεῖ αὐτοὺς καὶ συντάσσει νέους. Χωρὶς τῆς ἐγκρίσεως αὐτῆς δὲν δύναται ὁ Κυβερνήτης οὔτε πόλεμον νὰ κηρύξῃ, οὔτε εἰρήνην, οὔτε συνθήκας νὰ συνάψῃ. Ἡ Βουλὴ ὀφείλει νὰ φροντίσῃ περὶ συντάξεως Κωδίκων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γαλλικῆς Νομοθεσίας. Ὁ Κυβερνήτης εἶνε ἀπαράβιαστος, ἔχει ὅμως παρ' ἑαυτῷ ὑπευθύνους Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας. Δύναται νὰ συγκαλῇ τὴν Βουλὴν εἰς ἐκτάκτους συνεδριάσεις καὶ νὰ παρατείνῃ αὐτὴν ἐπὶ πλέον τῶν τεσσάρων μηνῶν. Αὐτῷ ἀπόκειται σύμπασα ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία· ἔχει δὲ τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος, καὶ δύναται νὰ εἰσαγάγῃ Νόμον περὶ συστάσεως ἐθνοφυλακῆς. Οἱ γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας κατηγοροῦνται ἐν ἀνάγκῃ καὶ καταλύονται ὑπὸ τῆς Βουλῆς. Πλὴν τῶν εἰρηνοδικείων, τῶν ἐπαρχιακῶν δικαστηρίων καὶ τῶν ἀνεκκλητῶν, θέλει συστηθῇ καὶ Ἀνώτατον ἀκυρωτικὸν Δικαστήριον. Εἰσάγονται δὲ οἱ Ὀρκωτοί, καὶ τὸ νῦν ἔχον ἰσχύουσιν ὁ Ἀρμενόπουλος, τὸ παρὰ τῆς ἐν Ἀστρεῖ Συνελεύσεως συνταχθὲν Ἀπάνθισμα ἐγκλημητικῶν νόμων, οἱ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως δημοσιευόμενοι Νόμοι, καὶ ἐν ἐμπορικῇς ὑποθέσεσιν ἡ γαλλικὴ Νομοθεσία.

Εὐκόλως ἀναγνωρίζει τις ἐκ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων πόσον σπουδαίως διεξεδίκησε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὰ δικαιώματα αὐτῆς ἡ δημοκρατικὴ ζηλοτυπία· ὅτι ἔδωκαν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς οἱ Ἕλληνες πληρεξούσιοι τὴν 11 Ἀπριλίου, προσεπάθησαν νῦν νὰ κρατήσωσι διὰ τῆς ἄλλης. Ἐν τῷ συντάγματι τῆς Τροιζήνος ἐκπροσωπεῖται σύσσωμος ἡ δυσπιστία πρὸς τὸν προσωρινὸν τοῦ κράτους ἀρχηγόν, τὸν Κυβερνήτην, οὗτινος σκοπὸν εἶχον νὰ δέσωσιν ἐκ τῶν προτέρων τὰς χεῖρας. Ἡ εἰς τὴν Βουλὴν δοθεῖσα εὐρεῖα δικαιοδοσία, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἰσπανικῶν Βουλῶν (*Cortes*), ἐνέφαινε προδήλως, ὅτι ἤθελον νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν φρουρὸν τῶν ἐπαναστατικῶν κατακτήσεων. Ἄλλ' ἤθελεν ἄρά γε ὑποστῆ ὁ μέλλων Κυβερνήτης τὸν ἐμβαλλόμενον αὐτῷ χαλινόν, καὶ ἀποδεχθῆ πολίτευμα τοσοῦτον πλῆρες δημοκρατικοῦ δηλητηρίου; Ἐκ τούτου ἤρτηντο πάντα. Ἄλλως τε δὲ τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζήνος ἐζημίου σπουδαίως καὶ τὰς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Ἀπαιτοῦν, βίᾳ πάντων τῶν μέχρι τοῦδε πολεμικῶν ἀτυχημάτων, τὴν εἰς τὸ μέλλον ἑλληνικὸν κράτος προσάρτησιν τῆς Στερεᾶς, τῆς Ἀλβανίας, τῶν νήσων Σάμου καὶ Κρήτης, προέβαλλεν ὑπὲρ πάντα τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν μετ' ἀδιαταράχτου ἀληθῶς τόλμης. Καὶ ὅμως ἦτο ἤδη γνωστόν, ὅτι ἡ πρῶην Κυβέρνησις εἶχε προέλθει εἰς ὑποχωρήσεις τινὰς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας, καὶ ὅτι εἶχεν ἐπιφορτίσει τὸν Στράτηφόρ Κάνιγγ νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς τοῦτο μετὰ τῆς Πύλης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐπικυριαρχίας τῆς Τουρκίας. Παρερχόμενοι δὲ νῦν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ σιγὴν ἐν τῷ Συντάγματι τὰς παραχωρήσεις ἐκεῖνας, καταργοῦντες αὐτὰς μάλιστα δι' ἐναντίας ἀποφάσεως, καὶ θεωροῦντες τὴν τῆς αὐτονομίας προηγουμένην παραίτησιν ὡς αὐτόδουλον πρᾶξιν ἀνεπιστήμων τινῶν προσώπων, προὔχालουν οὕτως εἰπεῖν παρὰβόλως εἰς πόλεμον τὰ ἀνακτοβούλια, ὅσα εἶχεν ὑπογράψει τὸ πρωτόκολλον τῆς Πετροπούλεως, ὑποτελῆ Ἑλλάδα ἔχοντα πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅπως ἴσως ἐπίσης ἤγειρον φραγμὸν κατὰ τῶν διαθέσεων τοῦ μέλλοντος Κυβερνήτου, καθ' ἣν περίπτωσιν οὗτος ἤθελεν ὑποστηρίξει τὴν ἰδέαν ὑποτελοῦς Ἑλλάδος. Τοιαύτη εἶνε ἡ πολὺ βαθυτέρα σημασία τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνος, ἥτις βεβαίως ὑπὸ τὰς τότε περιστάσεις ἐφαίνετο εἰς πολλοὺς κενὴ τις, ἐπὶ τοῦ χάριτος μόνον γενο-

μένη κατάκτησις καὶ σχολαία ἀπλῶς παιδιὰ δημοκρατικῶν διδασκάλων (1). Ἦτο διαμαρτύρησις ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας καὶ φρουρήσις τῶν ἐθνικῶν δικαίων κατὰ πάσης ἔξωθεν παραχωρήσεως.

Ἀλλ' ἦσαν ἄμετροι αἱ δυσχέρειαι καθ' ὧν εἶχε τοῦ λοιποῦ νὰ παλαίσῃ πᾶσα ἐν Ἑλλάδι νόμιμος τάξις. Ὅτε ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἐκήρυξε τὴν 17 Μαΐου τὸ πέρας τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς καὶ διελύθη, ἀνήκεστος ἀναρχία ἐπεκράτει πανταχοῦ. Οἱ χρηματικοὶ πόροι εἶχον ἐξαντληθῇ, ἐκ τῶν τελωνιακῶν δασμῶν οὐδὲν εἰσεπράττετο, τὰ δὲ δύο ἑκατομμύρια γρόσια, ἀνθ' ὧν εἶχον ἐκμισθωθῇ οἱ ἔγγειοι φόροι τοῦ 1827, εἶχον δαπανηθῇ, καὶ μόνα μέσα συντηρήσεως ἦσαν τὰ ἐλέη τοῦ φιλελληνισμοῦ, ἅτινα εἶχον καταστῇ καὶ αὐτὰ ἀντικείμενον ὑπεξαιρέσεων καὶ ἐρίδων. Ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις, εἰς ἣν εἶχεν ἀνατεθῇ ἡ διεύθυνσις τῶν τῆς πολιτείας μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου, οὐδὲ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς Κυβερνήσεως ἦν ἀξία· ὁ Μηλαΐτης καὶ ὁ Γ. Μαυρομιχάλης ἦσαν ἡθικῶς ἐξηχρειωμένοι ὅσον ὁ Νάκος ἦτο πνευματικῶς ἀνάπηρος. Οὐδεὶς ὑπῆκουεν αὐτοῖς, μὴ θέλων ἢ μὴ ἀναγκαζόμενος· οὐδένα δὲ, γνωρίζοντα τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ παρελθὸν τῶν αἰσχυρῶν ἐκείνων ἀγγελίων, ἐξένιζεν ὁ μετὰ τῶν πειρατῶν συνεταιρισμὸς αὐτῶν καὶ ἡ κακοήθης καπηλεία καταδρομικῶν ἀδειῶν, ἣν ἐνῆργουν διὰ τοῦ γραμματέως των. Οἱ Ὑδραῖοι καὶ Σπεισιῶται ἦσαν αὐτόθουλοι πάντοτε καὶ αὐτόδικοι, ἐν Αἰγίνῃ ἐκυριάρχουν οἱ Ψαριανοί, τὰς δὲ μικρὰς Κυκλάδας ἐληΐζοντο οἱ φυγάδες Κρήτες. Ἐκ τῶν φρουρίων τὴν μὲν Μονεμβασίαν εἶχε μεταβάλει ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης εἰς πειρατῶν φωλεάν, τὸν δὲ Ἀκροκόρινθον καὶ τὸ Ναύπλιον εἰς ἑδρας ἀρπαγῆς καὶ αἱματοχυσίας ὁ Κ. Τσαβέλλας, ὁ Φωτομάρας καὶ ὁ Γρίβας. Τὸ νομοθετικὸν σῶμα, ἡ Βουλὴ, ἥτις κατὰ τὸ νέον Σύνταγμα ὤφειλε νὰ ἐπιτηρῇ τὴν Κυβερνητικὴν Ἐπιτροπὴν, ἀπεδείκνυτο ἀνεπαρκὴς εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτῆς. Ὁ Πρόεδρος Δρ. Ῥενιέρης ἦν γηραιὸς τις κωφὸς Κρής, ὅστις

(1) Δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Γερβίνου, τοῦ Γόρδωνος καὶ τοῦ Ἑρτσβεργ (Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ersch καὶ Gruber, Μέρος 87, Σελ. 178, ἐν Λειψίᾳ 1869). Βλέπε τὸ κείμενον: Constitutions, Lois, Ordonnances des assemblées nationales, des corps législatifs et du Président de la Grèce; Athènes, Imprim. Royale, 1835, Σελ. 170, ἐπὶ μ.

τοσοῦτον ὀλίγην ἀπέδιδε σημασίαν εἰς τὴν προσγενομένην αὐτῷ τιμὴν, ὥστε προσεπάθει νὰ κρυβῇ ὀπισθεν λεμονέας, ὅτε ὁ Κολοκοτρώνης ἐν Τροιζῆνι ὑπέδειξεν αὐτὸν ὡς τὸ κατάλληλον διὰ τὴν τιμητικὴν ἐκείνην θέσιν πρόσωπον. Ὅτε δὲ τὴν 15 Ἰουνίου μετέβη μετὰ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ Πάρου εἰς Ναύπλιον, ἡ ἀφίξις αὐτῶν ἐπανηγυρίσθη διὰ σκηνῶν ἐρίδων καὶ παρεκτροπῶν, αἵτινες ἐπεσκίασαν πάσας τὰς προγενεστέρας. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ Γρίβας καὶ Φωτομάρας, οἵτινες ἐπίζον τέως διὰ τοῦ τρόμου τὸ φρούριον, εἶχον σιωπηρῶς συμφωνήσει νὰ μερισθῶσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἐκάτερος αὐτῶν ἐφορολόγει κατὰ τὸ δοκοῦν, καὶ ἐξηνάγκαζε τὴν πληρωμὴν διὰ τῶν πειστικωτάτων λόγων τοῦ ῥαδισμού καὶ τῆς εἰρ- κτῆς. Αἰφνης ὁμως παρῆλθεν εἰς μέσον καὶ τρίτη μερίς. Οἱ Πελοπον- νήσιοι ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἐδυσφόρουν, ὅτι τὸ κάλλιστον καὶ ὀχυρώτατον φρούριον τῆς Πελοποννήσου εὕρισκετο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Στε- ρεοελλαδιτῶν· ἰδίως δὲ ἐπωξθαλμίων τὸ Παλαμίδι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κολοκοτρώνου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀρπάσωσι τοῦ Γρίβα τὸ βραχῶδες ἐκεῖνο φρούριον. Προσεταιρισάμενοι ἐν πρώτοις τὸν Φωτομάραν, ὅστις ἐφάνη ἔτοιμος νὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς, ἅμα προκειμένου νὰ ζημιωθῇ ὁ ἀντιζηλὸς του, προσεπάθησαν μετὰ τοῦτο οἱ Κολοκοτρω- νισταὶ νὰ δωροδοκήσωσιν ἀξιωματικόν τινα τοῦ Γρίβα δι' ἐνὸς ζεύγους χρυσοτεύκτων καὶ διαλθῶν πιστολιῶν· οὗτος ὁμως διαβουκολήσας αὐτοὺς δι' ὠραίων ὑποσχέσεων, προέδωκε πάντα εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρίβας, χαίρων ὅτι ἠδύνατο νὰ στήσῃ παγίδα εἰς τοὺς Πελοποννησίους, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ παρατείνῃ τὴν ἀπάτην των.

Τὴν νύκτα τῆς 9 Ἰουνίου εἰσῆλθεν ἡσύχως ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ 250 ἀνδρῶν εἰς τὴν κάτω πόλιν διὰ μικρᾶς τιнос θύρας, ἣν ὁ Φωτο- μάρας ἀφῆκεν ἐπίτηδες ἀνοικτὴν. Συγχερόνως δὲ ἄλλος τοῦ Κολοκο- τρώνου ὀπαδός, ὁ Τσώκρης· ἀνέβη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Παλαμιδίου, καὶ εὗρεν, ὡς προσεδόκx, τὴν εἰσοδὸν ἀνοικτὴν ἐπίσης. Μόλις ὁμως διαβᾶσα ἡ προφυλακὴ αὐτοῦ τὴν φλιάν τῆς πύλης, ἐχαιρετίσθη ὑπὸ παρατεταμένου πυροβολισμοῦ καὶ ἀπεδιώχθη μετὰ πολλῆς τῆς ζη- μίας. Ὁ Τσώκρης κατῆλθε καλπάζων τοῦ βουνοῦ, τετρωμένος εἰς τὴν χεῖρα, οἱ δὲ ὀπαδοὶ τοῦ ἐτράπησαν κατόπιν αὐτοῦ εἰς ἄτακτον φυ- γήν. Ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης ἐκλείσθη ἔντινι μεγάλῃ οἰκίᾳ, ἥναγ-

κάσθη ὁμως νὰ παραδοθῇ, καὶ ἐξηγόρασε παρὰ τοῦ Γρίβα τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς Ἄργος, ὑπογράφας χρεωστικὸν ὁμολογὸν 60,000 γροσίων. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ φρουρίου ἴστατο παρατεταγμένον στῆφος ὅλον παίδων τῶν τριόδων καὶ ἐχαιρέτισε τὴν ἀποχώρησιν τῶν Κολοκοτρωνιστῶν διὰ κραυγῶν καὶ συριγμῶν. Ὁ δὲ Γρίβας ἡσθάνετο ἰδιαιτέραν τινὰ εὐχαρίστησιν, φέρων τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν ζώνην αὐτοῦ τὰ λαμπρὰ πιστόλια, ἅτινα εἶχεν ἀπολέσει φενακισθεὶς ὁ Γέρος (1).

Ἡ μεταξὺ Γρίβα καὶ Φωτομάρα ὁμόνοια δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Κατηγορία δέ τις τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως κατὰ τοῦ Κωλέττου, ὡς δωροδοκηθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς νέας ἔριδας. Οἱ μὲν ἐκηρύχθησαν φανατικῶς ὑπὲρ τοῦ Κωλέττου, οἱ δὲ κατ' αὐτοῦ· οἱ πελοποννησιακοὶ ὀπλαρχηγοὶ συνεδαύλιζον τὴν ἔριν, τὸ δικαίωμα τοῦ Γρίβα εἰς φορολογίαν τῆς πόλεως ἐφιλονεικεῖτο, οἱ δὲ ὁπαδοὶ ἐκατέρου τῶν ἀντιζήλων ὀπλαρχηγῶν ἤλθον εἰς χεῖρας, καὶ αἱ κανονοστοιχίαι τοῦ Παλαμιδίου ἤρξαντο καταपुरοβολοῦσαι τὸν Ἰτσακαλέ, ὅθεν ἀμέσως ἐδόθη ζωηρὰ ἡ ἀπάντησις. Ἐπὶ ἐννέα ὅλας ἡμέρας διήρκεσεν ἡ βομβιδοβόλησις, καὶ τὴν 13 Ἰουλίου μόνον ἀντηλλάγησαν πλέον τῶν 220 βομβίδων καὶ σφαιρῶν. Ἡ πόλις ἀνεφλέχθη, ἀκόλαστος δὲ στρατιωτικὸς συρφετὸς εἰσῆλauen εἰς τὰς οἰκίας καὶ ἐλήστευε τοὺς κατοίκους, ὡς καὶ τοὺς χωρικοὺς, οἵτινες μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν εἶχον ζητήσαι ἄσυλον ὑπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ναυπλίου. Πλείους τῶν ἑκατὸν ἀνθρώπων ἐγένοντο θύματα τοῦ πυρός, τὴν δὲ 14 Ἰουλίου σφαῖρα ἐκ τοῦ Παλαμιδίου ῥιφθεῖσα ἐνεσκηψεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ βουλευτηρίου πληγώσασα τρεῖς βουλευτάς, καὶ τὴν 16 ἐφονεύθη ὁ ἀμερικανὸς φιλέλλην Τάουνσενδ Οὐάσιγκτων ὑπὸ σφαίρας τηλεβόλου. Οὕτω δὲ αἱ φλόγες, ἃς ἀνῆψεν ἡ ἀφροσύνη τῆς Κυβερνήσεως, ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. Δύο τῶν μελῶν τῆς, ὁ Νάκος καὶ ὁ Μηλαίτης, κατέφυγον εἰς τὸν θα-

(1) Ἡ ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνου ἐκθεσις τῶν γεγονότων τούτων ἀπολήγει παριστώσα, ὅτι ὁ Γρίβας καὶ οἱ Στερεοελλαδίται εἶχον ὀθῆν ἀρνηθῆ νὰ συμπράξωσιν εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἰβραὶμ πόλεμον, καὶ ὅτι ἐπομένως ὑπῆρξε πατριωτικὸν καθήκον νὰ κεντρισθῶσιν εἰς μεῖζονα δραστηριότητα. (Ἑλληνικά Ἰπομνήματα, ὑπὸ I. Κολοκοτρώνου, Σελ. 403).

λασσόπυργον, μετ' ὀλίγον δὲ ἠκολούθησεν αὐτοὺς καὶ ὁ Γ. Μυρομιχάλης, ἀφοῦ μάτην προσεπάθησε νὰ πραύνη τὴν λύσσαν τῶν μαχομένων. Ἀπεσταλμένοι ἐξεπέμφθησαν πρὸς πάντας, ὧν ἡ ἐπιβρόχῃ ἠδύνατο πιθανῶς νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν εἰρήνην καὶ νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς φατρίας· ὁ δὲ ναύαρχος Κόδριγκτων, ὅστις μάτην εἶχε ζητήσει ἐν Πόρῳ τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν, προσωρμίσθη τυχαίως εἰς Ναύπλιον, ὅπως παραστῇ μάρτυς τῆς ἐλεεινότητος ἐκείνης, καὶ τὰ ἀκάτιά του ἐβοήθησαν τὴν φυγὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐκ τῆς καιομένης πόλεως εἰς τὸν θαλασσόπυργον. Ἐπεισε δ' ἐπίσης τοὺς Στερεοελλαδίτας, ὅπως ἀφήσωσι καὶ τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς χωρικοὺς νὰ φύγωσιν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ τὰς νήσους, καθότι οἱ στρατιῶται ἐκράτουν τέως κεκλεισμένας τὰς θύρας καὶ ἐπώλουν ἀντὶ χρήματος τὴν αἰδειαν τῆς ἐξόδου. Μόλις ἐπιτραπείσης ταύτης, ἐξώρμησαν πάντες οἱ κάτοικοι τῶν πυλῶν, καὶ μόνος ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἔσχε τὴν γενναιότητα νὰ παραμείνῃ ἐν τῷ διατηρητῷ ὑπὸ τῶν σφαιρῶν οἴκῳ αὐτοῦ.

Τὴν 19 Ἰουλίου κατῴρρωσε διὰ τῶν παραστάσεων αὐτοῦ ὁ ἄγγλος πλοίαρχος Ἀμιλτων στιγμιαίαν ἀναχωρήν. Τὸ πῦρ ἔπαυσε, καὶ οἱ δύο ἀντίζηλοι Γρίβας καὶ Φωτομάρας συνῆλθον ἐπὶ τοῦ πλοίου «Καμβριάν», ὅπως συνδιαλλαγῶσι, κατὰ τὰ φαινόμενα. Καί τοι δὲ ὁ Κόδριγκτων εἶχε διὰ γενικῶν ἐκφράσεων λαλήσει περὶ τῆς βοήθειας τῶν Δυνάμεων, ὁ Ἀμιλτων ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ παρέμβασις τῶν μεγάλων Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἦν ἀδύνατος, ἂν δὲν κατέπαυον πάραυτα οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοί, διότι, εἶπεν, οὐδεμία διαπραγμάτευσις ἠδύνατο νὰ γείνῃ μετὰ Κυβερνήσεως εὐρισκομένης ὑπὸ τηλεδόλα στασιαστῶν.

Καίτοι δὲ αἱ ἀπειλαὶ αὗται παρήγαγον ἐντύπωσιν τινα, οὐδεμία ἐντούτοις ὑπῆρχεν ἐγγύησις περὶ διαρκοῦς ἡσυχίας, ἐνόσῳ δὲν κατέλειπον οἱ στερεοελλαδίται ὅπλαρχηγοὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν κατεχόμενα φρούρια. Πρὸς τοῦτο ὅμως οὐδεμίαν ἀμφοτέροι ἐδείκνυσαν διάθεσιν. Ἡ Κυβέρνησις μετεπέμψατο εἰς Ναύπλιον τὸν στρατηγὸν Τσώρτε, ὅπως ἐπαναγάγῃ διὰ τῆς αὐθεντείας αὐτοῦ εἰς ὑποταγὴν τοὺς στασιώτας· ὁ δὲ ἄγγλος στρατηγὸς προσῆλθε μετὰ τῶν ὀλίγων ἐκατοστάδων μαχητῶν, οὓς εἶχεν ἀπολίπει αὐτῷ ἡ πρὸ τῶν Ἀθηνῶν ἤττα,

καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἔν τινι κήπῳ τοῦ πρὸ τοῦ Ναυπλίου χωρίου Ἀρεῖα. Ὁ Γρίβας καὶ ὁ Φωτομάρας ὑπεδέξαντο αὐτὸν διὰ τιμητικῶν πυροβολισμῶν, καὶ ἐξέφρασαν τὴν προθυμίαν αὐτῶν, ὅπως ὑποταγῶσιν εἰς τὴν ἀπόφασίν του. Ἀλλ' ὁ Φωτομάρας μόνος ὑπετάγη ἀληθῶς, καὶ οὐχὶ διὰ λέξεων μόνον· βλέπων ἤδη, ὅτι ἡ ἐπιβροχὴ αὐτοῦ ἐξέπιπτε, παρεδόθη μετὰ τῶν 50 ἀκολουθῶν του εἰς χεῖρας τοῦ Ἀρχιστρατήγου. Ὁ Γρίβας ὁμῶς ἐφάνη πάντῃ ἀνυπότακτος. Ἐπιτρέψας εἰς τὸν Ἀγγλον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Παλαμίδιον, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μὴ παραλάβῃ μετ' ἑαυτοῦ στρατόν, ἤγαγεν αὐτὸν εἰς περίπατον ἐπὶ τῶν τειχῶν, καὶ ὁ Τσῶρτς ἠναγκάσθη, ἀφοῦ δύο ὅλας ἡμέρας διήγαγεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου ὡς αἰχμάλωτος μᾶλλον ἢ ὡς ἀρχηγός, καὶ ὡς θέαμα χρησιμεύσας, νὰ ἐπανακάμψῃ κατησχυμένος εἰς τὴν ἐν Ἀρεῖᾳ σκηνὴν του. Ὁ δὲ Γρίβας ἐκλείσσε πάλιν τὰς πύλας, καὶ ἐδῆλωσεν, ὅτι δὲν παρέδιδε τὸ φρούριον, πρὶν ἢ ἐμετρεῖτο αὐτῷ ἐν ἑκατομύριον γροσίων. Ἐπίσης ἀπέτυχεν ὁ Φαβιέ, ὁ Ἀϊδεκ καὶ ὁ Κόχραν, καὶ πάντῃ ἀνωφελὲς κατεδείχθη ἡ παρουσία των. Οἱ δὲ ἀρχιστασιῶται παρέτριβον κρύφα τὰς χεῖρας, καὶ φαιδρὰ χρόνου διατρίβῃ ἐφαίνετο αὐτοῖς ὁ ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἡ ἐλεεινότης τοῦ ἔθνους. «Ὅλα ταῦτα εἶνε κωμῳδίᾳ μόνον», ἔλεγεν ὁ Φαβιέ· «οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶνε τόσον ὀλίγον ἐχθροί, ὅσον ἡμεῖς· μόνος σκοπός των εἶνε ἡ λαφυραγωγία!»

Ὁλόκληρος ἡ Ἀργολὶς ἠσθάνθη τὰ ἐκ τῆς ναυπλικῆς ἀναρχίας κακὰ. Στίφη βρουμελιωτῶν διέτρεχον τὴν χώραν ληστεύοντες τοὺς χωρικοὺς, οἵτινες κατέλιπον ἐν ἀπογνώσει τὰ χωρία των, καὶ ἀποσυρόμενοι εἰς τὰς χαράδρας τῶν ὄρεων, ὑπεδέχοντο διὰ πυροβολισμῶν τοὺς ληϊστῆρας. Ἐν Ἀργεὶ ἐφράξεν ὁ λαὸς τὰς εἰς τὴν πόλιν ἀγούσας παρόδους, καὶ ἐπυροβόλει κατὰ παντὸς προκύπτοντος στρατιώτου.

Ἀπορεῖ τις ἀληθῶς, πῶς οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐκαρπώθησαν τὴν παντελὴ ἐκείνην ἐκλυσιν τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων. Ἄν ὁ Κιουταγῆς ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν αἰγύπτιον αὐτοῦ ἀντίζηλον, οὔτε ἡ Πελοπόννησος βεβαίως οὔτε ἡ Στερεὰ ἠδύναντο νὰ σκεφθῶσι πλέον περὶ ἀντιστάσεως. Τὰ ὑπὸ τοῦ Τσῶρτς καὶ τοῦ Φαβιέ συνταχθέντα σχέδια ἐκστρατείας εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἔμενον

μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου· ὁ δὲ τοῦρκος στρατηλάτης, οὔτινος αἱ προφυλακαί, μετὰ τὴν παρὰ τὰς Ἀθήνας μάχην, ἦσαν προκεχωρημέναι μέχρι τοῦ ὅρους Γερανείας, ἣν πάντῃ ἐλεύθερος νὰ διαβῇ τὸν Ἰσθμὸν καὶ νὰ περάνῃ ἀποτόμως τὰς ἐν Ναυπλίῳ διαδραματιζομένας σκηνάς. Ἀλλ' ἐν μέσῳ πάσης αὐτῶν τῆς ἀθλιότητος ὑπῆρξεν εὐτύχημα διὰ τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ πείρα τῆς συναδελφικῆς συμπράξεως, ἣν εἶχεν ἀποκτήσει ὁ Κιουταγῆς πρὸ τοῦ Μεσολογγίου, ἐφόβισε καὶ ἀπέτρεψεν αὐτὸν τοῦ νὰ δράμῃ ἐπικουρος τοῦ Ἰβραΐμ. Ἡ Πελοπόννησος θεωρεῖτο ὡς ἴδιον τοῦ Αἰγυπτίου κτῆμα, καθόσον, ἄλλως, καὶ αὐτὸς ὁ τῶν διοικητῶν κατάλογος τοῦ Μαΐου 1824 ἀνέφερε τὸν Ἰβραΐμ ὡς Πασσᾶν τοῦ Μωρέως, καὶ ὁ Σουλτάνος τὸ 1825 εἶχε κυρώσει τὸν τοιοῦτον αὐτοῦ διορισμόν. Ὑψαριστημένος δὲ ὁ σερασκέρης, ὅτι εἶχεν ἀνακτήσει ὁλόκληρον τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἐπαρχίαν, ἡσχολήθη εἰς ἐμπέδωσιν τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς Στερεᾶς καὶ ἀπόλυσιν τῶν Ἀλβανῶν του μισθοφόρων, ὧν τὸ ἀνῆσυχον πνεῦμα πολλὰ παρεῖχεν αὐτῷ πράγματα. Διαγαγὼν δὲ μέρος τοῦ θέρους ἐν Θήβαις, μετέβη τὸν Αὐγούστον διὰ Λαρίσσης εἰς Ἰωάννινα, ὥσανεὶ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἔμελεν αὐτῷ ἡ ἐξακολούθησις τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, καὶ ἀφῆκε μετὰ τινος χαιρεκάκου εἰρωνείας εἰς τὸν ἀντίζηλον αὐτοῦ τὴν φροντίδα, ὅπως ἐγκατασταθῇ ἀσφαλῶς ἐν τῷ Πασσαλικίῳ τοῦ Μωρέως καὶ καταβάλῃ ἐντελῶς τὴν ἀντίστασιν τοῦ Κολοκοτρώνου.

Ἐπὶ πέντε ὅλους μῆνας εἶχε μείνει ἄπρακτος ὁ Αἰγύπτιος ἐν Μεθώνῃ. Ἀμα δὲ τοῦ ἔαρος ἀρχομένου ἐκινήθη πάλιν πρὸς βορρᾶν, διέβη τὴν 18 Ἀπριλίου τὸν Ἀλφειόν, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἠλίδα. Οἱ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὰ συνήθη αὐτῶν ἄσυλα, τὰς ἐν τῷ ἔλει τοῦ Ἀνίγρου, τοῦ Ἀλφειοῦ, καὶ ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Κατακόλου νήσους. Ἀλλ' ὁ Πασσᾶς εἶχε διατάξει στόλον ἐκ μικρῶν πολεμικῶν πλοίων νὰ παρακολουθῇ τὰς κινήσεις αὐτοῦ, παραπλέων τὴν ἀκτὴν· αἱ νῆσοι οὕτω κατελήφθησαν, καὶ οἱ Ἠλεῖοι, οἵτινες ἀπεπειράθησαν νὰ διαφύγωσιν ἐπ' ἀκατίων, συνελήφθησαν οἱ πλεῖστοι. Χίλιοι ὀκτακόσιοι φυγάδες ὑπὸ τὸν δευτέρον υἱὸν τοῦ Σισίνῃ ὤρμησαν εἰς τὸ φρούριον Χλεμουῦτσι, κατὰ τὴν δυτικωτάτην ἄκραν τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀνεθίβαν ἐπὶ τὰ τείχη αὐτοῦ ὀκτὼ τηλεθόλα, ἅτινα εἶ-

χον λάβει ἐκ τουρκικοῦ τινος βρικίου ἐξωκείλαντος παρὰ τὴν Κλα-
ρέντσαν· ἤθελον δὲ ἐπιτυχῶς ἀντιστῆ εἰς τὸν Πασσᾶν, προασπιζό-
μενοι ὑπὸ τῶν παχέων λιθίνων τοίχων τοῦ φρουρίου, ἃν αἱ δεξαμε-
ναὶ αὐτοῦ δὲν ἦσαν κατεστραμμέναι καὶ ἄνυδροι. Οὕτως ἡ τοῦ ὕδατος
στέρησις ἠνάγκασεν αὐτοὺς μετὰ τρεῖς ἐβδομάδας νὰ παραδοθῶσιν
ἄνευ ὄρων. Ὁ Ἰβραῖμ προσηνέχθη εὐπρεπῶς πρὸς τὸν Μιχαὴλ Σι-
σίνην, τοὺς δὲ ἀσημοτέρους αἰχμαλώτους ἐκατέρου φύλου ἐπώλησεν
ὡς δούλους. Ἀπὸ τοῦ Χλεμουτσίου ἐτράπη πρὸς τὰς Πάτρας, καὶ
ἐκεῖθεν τὴν 6 Ἰουνίου πρὸς τὸ Ῥέ ν, ὅπως παραλάβῃ ἐκεῖ φορτίον
τρισχιλίων ἵππων, συλλεχθέντων ἐν Ἀλθανίᾳ καὶ διαβιβασθέντων
διὰ τοῦ κόλπου πρὸς ἀνανέωσιν τοῦ ἱππικοῦ αὐτοῦ. Αἱ ἐρημωτικαὶ
αὐτοῦ στρατεῖαι ἐφαίνοντο τέλος παράγουσαι τὸ ποθοῦμενον ἀποτέ-
λεσμα ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τὸ δὲ ἄγγελμα τῆς παρὰ τὰς Ἀθήνας ἥττης
κατέβαλε τὸ θάρρος τῶν ἐν Ἀχαΐᾳ καὶ Ἡλιδοπατριωτῶν. Ὑποδεέ-
στερός τις ὄπλαρχηγός τῆς ἐπαρχίας Πατρῶν, καπετανίσκος τις,
ὡς λέγουσι περιφρονητικῶς οἱ Ἕλληνες ἱστορικοί, ὁ ἐκ Ζουμπάτης
Νενέκος, ἔδωκε τὸ παράδειγμα τῆς ἀπὸ τοῦ πατρίου ἀγῶνος ἀπο-
στάσεως. Μιμηθεὶς τοὺς στερεοελλαδίτας ὄπλαρχηγούς, ὑπετάγη εἰς
τὸν Ἰβραῖμ, καὶ ἐσχημάτισε μάλιστα ἴδιον ἀνεξάρτητον σῶμα, ὅπερ
ἔμελλε νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς μεταβατικὸν ἀπόσπασμα κατὰ τῶν πα-
τριωτῶν. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως ὁ Αἰγύπτιος ἐνεδύθη τὴν ἀλωπε-
κὴν ἀντὶ τῆς λεοντῆς, καὶ ἤρξατο φειδόμενος τῶν σπαρτῶν καὶ πλη-
ρόνων τὰ εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀναγκαῖα, συνετάχθη αὐτῷ τὸ
πολὺ πλῆθος, ὅπερ εἶχεν ἀπελπισθῆ περὶ τοῦ πατρίου ἀγῶνος, καὶ
αἱ ἐπαρχίαι Πατρῶν, Πύργου, Γαστούνης, Βοστίτσης καὶ Καλαβρύ-
των ὑπετάγησαν αὐτῷ. Εἶνε δὲ ἀναμφισβήτητος ἐκδούλευσις τοῦ
γέροντος Κολοκοτρώνου, ὅτι κατεπολέμησε κραταιῶς τὴν ἐπιδημικὴν
ἐκείνην δουλοφροσύνην. Ἐκδοὺς διαταγὴν, ὅπως πάντες οἱ ἀπὸ 15
μέχρις 60 ἐτῶν ἡλικίας δράξωσι τὰ ὅπλα, ἠπείλησε διὰ πυρὸς καὶ
σιδήρου τοὺς εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταγέντας, καὶ ἀπέστειλεν ἀπό-
σπασμα ὑπὸ τὸν Πετμεζᾶν εἰς Πάτρας, ὅπως συλλάβῃ ζῶντα ἢ νε-
κρὸν τὸν προδότην Νενέκον. Ὁ Νικήτας διετάχθη νὰ κινηθῇ πρὸς
τὴν Μεσσηνίαν, ἵνα ἀπειλήσῃ τὴν βάσιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Ἰβραῖμ,
ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Πλαπούτας ἐστάλησαν εἰς τὸ κέντρον τῆς Πελο-

ποννήσου, ὁ δὲ Γέρος αὐτὸς ἐκίνησε μετ' ὅλης τῆς διαθεσίμου δυνάμεως εἰς Κόρινθον, καὶ ἐτράπη κατόπιν ἀριστερὰ πρὸς τὴν λίμνην τοῦ Φενεοῦ, ὅπως παραλάβῃ ἐκεῖ τοὺς ὑπὸ τὸν Νοταρᾶν Κορινθίους καὶ ἐπιτηρῇ τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ. Πορευόμενος δ' ἐκεῖσε καὶ ἐν Ζαχόλῃ εὐρισκόμενος, ἤκουσε τὴν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Σπηλαιῶ ἀντηχοῦσαν φωνὴν τῶν μοναχῶν, αἰτουμένων βοήθειαν· διότι ὁ Ἰβραῖμ, ἀπολιπὼν ἐν Πάτραις ἰσχυρὸν σῶμα ὑπὸ τὸν Δελῆ Ἀχμέτ, εἶχε στραφῇ κατὰ τῆς μονῆς μετὰ ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ τοῦ σώματος τοῦ Νενέκου. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέστειλε πάραυτα πρὸς τοὺς ἀπειλουμένους τὸ σῶμα τοῦ Πετμεζᾶ καὶ 100 ἄνδρας τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ ὑπὸ τὸν Χρυσανθόπουλον, καὶ ἔγραψεν αὐτοῖς τὴν 20 Ἰουνίου λόγους παρηγορίας καὶ ἐνθαρρύνσεως· «Ἐγὼ κατὰ χρέος μου καὶ κατὰ τὸν ὅποιον ἔδωσα ἱερὸν ὄρκον μου νὰ θυσιάσω ὑπὲρ τῆς πατρίδος μου καὶ τὴν τελευταίαν ῥανίδα τοῦ αἵματός μου, δὲν ἀπελπίζομαι, ἀλλὰ θαρρῶ εἰς τὸν προστάτην τῆς Ἑλλάδος Θεόν, ἐνεργῶ πᾶν ὅ,τι δύναμαι, γράφω, παρακινῶ, καὶ προσκαλῶ ὅλους τοὺς συναγωνιστάς· καὶ καθ' ὡς ἔχω εἰδῆσεις κατ' αὐτάς συρρέουν ἄρκετὰ στρατεύματα, ὥστε ἂν ὁ ἐχθρὸς ἀποφασίσῃ νὰ πολεμήσῃ τὸ ἱερὸν τοῦτο καταγῶγιον, ἐλπίζω εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ νὰ κάμωμεν εἰς αὐτὸ τὸν τάφον του καὶ τοὺς αἰσχυρῶς ὑποταγέντας ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων νὰ ἐλευθερώσωμεν. Γενναϊότης, προθυμία καὶ δραστήριος ἀπόφασις χρειάζονται, καὶ ἐκερδήσαμεν τὸ πᾶν — Σταθῆτε μὲ καρτερίαν, καὶ χωρὶς νὰ σᾶς δειλιάσωσι διόλου τὰ ἀπελπισμένα κινήματα τοῦ Ἱμπραίμη». Ἡ πεποίθησις τοῦ Γέρου δὲν τὸν ἠπάτα. Ὁ Ἰβραῖμ, εὐρὼν τηλεθόλα παρατεταγμένα πρὸ τοῦ ἱεροῦ καταγωγίου, καὶ πολίτας καὶ μοναχοὺς ἀπτοήτως εἰς ἄμυναν παρεσκευασμένους, παρητήθη τῆς κατὰ μέτωπον προσβολῆς· ἀπέστειλε δὲ ἀπόσπασμα τοῦ στρατοῦ του μετὰ τοῦ προδότου Νενέκου εἰς Διάκοφτον, ὅπισθεν τοῦ μοναστηρίου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν ἦτο ἀπρόσιτον τὸ σπήλαιον. Οἱ μοναχοί, ὠφεληθέντες τοῦ παρεμπεσόντος χρονικοῦ διαστήματος, ἐπαχείρησαν εὐτυχῇ ἔξοδον, ὁ δὲ Ἰβραῖμ, οὐδεμίαν ἔχων διάθεσιν νὰ θυσιάσῃ τοὺς στρατιώτας του, προσβάλλων δι' ἐφόδου τὴν φύσει ὀχυρὰν θέσιν τῆς Μονῆς, ἐπανέκαμψε καὶ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπρακτος εἰς Καλάβρυτα, καὶ παρεσκευάσθη ὅπως ὑποτάξῃ τὴν ἐπαρχίαν Κα-

ρυταίνης. Πλησίον τῆς Κατσάνης διήρесе τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μὲν, εὐρών τὰς πρὸς τὴν Καρύταιναν στενοπορίας κατεχόμενας ὑπὸ τοῦ Γενναίου καὶ τοῦ Πλαπούτα, ἐστράφη πρὸς τὴν Τρίπολιν, ἥ δὲ ἄλλη ἰσχυροτέρα μοῖρα τῶν Αἰγυπτίων προὔχώρησε μέχρις Ἀκκόβου καὶ Δημητσάνης. Ἄλλ' ὁ Γενναῖος καὶ ὁ Πλαπούτας ἔδραμον ταχέως εἰς τὸ ἀπειλούμενον μέρος, καὶ μετὰ σφοδρὸν παρὰ τὴν Δημητσάναν ἀκροβολισμόν ἀπεχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι, διευθυνόμενοι βορειοανατολικῶς πρὸς τὴν Τρίπολιν, ὅπου ἠγνώθησαν μετὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἰσραὴμ. Οὕτω δὲ ἐματαιώθη καὶ ἡ κατὰ τῆς Καρυταίνης ἐκστρατεία, ὡς ἡ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου προσβολή. Ὁ λαὸς ἀνέπνευσε πάλιν· ἐνῷ δὲ ὁ Αἰγύπτιος ἐπανέκαμπτεν ἀδόξως εἰς Μεσσηνίαν, ἐπυροβόλουν αὐτὸν ἔνοπλοι ἐκ πλαγίου καὶ ἐκ τῶν νώτων, ὡς μύκητες ἐκ τῆς γῆς ἀναδύοντες. Τὴν μεταξὺ Μεσσηνίας καὶ Καρυταίνης συγκοινωνίαν ἐκόλυεν ὁ Νικήτας, κατέχων παρὰ τὸ Λεοντάρι τὰ μεσσηνιακὰ *Δερβένια*.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἀνέπτυξεν ἀκάματον δραστηριότητα, ὅπως πολεμήσῃ τὸ μίasma τῆς ὑποταγῆς. Παρὰ τὸν Ἅγιον Βλάσην καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βονίτσης ἐγένοντο τὴν 15 καὶ 29 Ἰουλίου αἱματηραὶ συμπλοκαὶ μεταξὺ τῶν πατριωτῶν καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Πασσᾶ βοηθουμένου σώματος τοῦ Νενέκου. Κατῳρῆσεν δὲ ὁ Γέρος νὰ ἀποκρούσῃ πρὸς τὰς Πάτρας τοὺς τουρκοφίλους, καὶ νὰ ἐπαναγάγῃ μέρος τοῦλάχιστον τῶν ἀποστάντων ὑπὸ τὰς ἐλληνικὰς σημαίας, καὶ ἤθελε προσβάλει καὶ αὐτὸν τὸν ἐν Πάτραις αἰγύπτιον ὑπαρχηγόν, ἂν δὲν ὑφίστατο παντοίας στερήσεις. Ἀκαταπαύστως ἔγραφεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ζητῶν παρ' αὐτῆς μετ' ἐπιμονῆς νὰ τῷ ἀποστείλῃ πολεμεφόδια καὶ τροφάς, ἀφοῦ δὲν ἤθελεν, ἔλεγε, νὰ τῷ πέμψῃ μηχανὴν τινα τρέφουσαν τοὺς στρατιώτας διὰ τοῦ ἀέρος, καὶ μεταβάλλουσιν τὸ χῶμα εἰς πυρίτιδα καὶ τὰς πέτρας εἰς μόλυβδον. Παρεπονεῖτο δέ, ὅτι εἶχε στείλει σωρείας ὅλας ἀναφορῶν καὶ αἰτήσεων εἰς Ναύπλιον, αἵτινες οὐδὲ κἂν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν. « Καὶ τὸ λεοντάρι, τὸ μεγαλείτερον θηρίον τῆς γῆς, » ἔγραφε πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Γραμματεία τῆς Ἐπικρατείας, « καὶ ἐκεῖνο εἰς πέντε δραμιῶν φυσέκι δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντισταθῇ. Ἐτιμήθην παρὰ τοῦ Ἀχιστρατήγου εἰς τὴν Γενικὴν Ἀρχηγίαν τῶν Πελο-

ποννησιακῶν στρατευμάτων, ὅχι διὰ νὰ φάγω ἢ νὰ σκοτώσω μόνος μου τὸν ἐχθρόν, ἀλλὰ διὰ νὰ ὀδηγήσω κατ' αὐτοῦ τὰ πελοποννησιακὰ στρατεύματα. Τὰ στρατεύματα αὐτὰ συνίστανται ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ ὅχι ἀπὸ πέτρας. Ἀλλὰ τί λέγω; καὶ αἱ πέτραι αὐταὶ ὑποτάσσονται εἰς τὴν δύναμιν τοῦ μπαρουτιοῦ. Δυστώρα περίπου μῆνας δὲν ἔπαυσα καθημέραν οὐδὲ στιγμὴν νὰ ἐπικαλοῦμαι τὴν πρόνοιαν τῆς Κυβερνήσεως κατ' εὐθείαν καὶ διὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου, διὰ τὰ διὰ τὴν ἐκστρατείαν μου ἀναπόφευκτα τροφὰς καὶ πολεμεφόδια· ἀλλ' ὅχι μόνον πρόβλεψιν χαμμίαν δὲν εἶδον, ἀλλ' οὔτε ἀποκρίσεως κἂν ἤξιώθην διὰ παρηγορίαν μου καὶ μέχρι μὲν τιнос ἡ Κυβέρνησις ἐδικαιολογεῖτο, ὅτι αὐτὰ δὲν εὐρίσκονται, μ' ὅλον ὅτι ἂν ἤθελεν εὐρίσκοντο ὅλα· ἀλλὰ τώρα, ὅτε βεβαιοῦμαι, ὅτι ἔφθασαν τροφαὶ καὶ πολεμεφόδια σταλμένα ἀπὸ τοὺς φιλανθρώπους φιλέλληνας τῆς Εὐρώπης, διατί δὲν με στέλλει; μὴ τάχα νομίζει, ὅτι τρώγονται πέτραι διὰ νὰ ζήσουν συνερχόμενα τὰ στρατεύματα; μὴ τάχα γνωρίζει, ὅτι ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς ἠμπορεῖ νὰ τὰ θρέψῃ με ὑπερφυσικὴν τινα δύναμιν; Ἔστω· τὴν τροφὴν τῶν ἡμπορεῖ ὅπως οὖν νὰ προβλέψῃ ἀρπάζων τοῦ πτωχοῦ πολίτου τὰ πρόβια, τὴν ζωοτροφίαν του, τὸ φῶμί του ἀπὸ τὸ στόμα του· μπαροῦτι ὁμῶς πόθεν νὰ τὸ ἀρπάσῃ; ἢ μήπως ἔχει τὴν ἐπιτηδειότητα νὰ μεταβάλῃ τὸ χῶμα εἰς μπαροῦτι; αὐτὰ εἶνε ἀδύνατα κοντὰ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην Γενικόν Ἀρχηγόν, ἀγνοοῦντα καὶ χημείαν καὶ κάθε ἄλλην ἐπιστήμην· εἰς ἄλλον δὲν εἶνε παράξενον νὰ ᾔνε εὐκολα» (1). Συμπεραίνων δὲ ἐπεμαρτύρετο ὁ Γέρον τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος, ὅτι ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ προβῇ εἰς ἰδιοθούλους πράξεις, ἂν δὲν ἐστέλλετο εἰς αὐτὸν συνδρομή. Ἀλλὰ καὶ ἀπειλαὶ καὶ χλεύη οὐδὲν κατῴρθουν κατὰ τῆς ἀδυναμίας καὶ ῥαθυμίας τῆς Κυβερνήσεως. Οὔτε ἡδύνατο οὔτε ἤθελε νὰ βοηθήσῃ, καὶ τοὺς εὐτελεῖς αὐτῆς πόρους εἶχεν ἐξαντλήσει ἢ ἐν Ναυπλίῳ ἐμφύλιος διαμάχη· οὕτω δὲ τὸ μέγα τοῦ πολέμου βάρος, ἢ διατροφή τῶν πατριωτικῶν στιφῶν τοῦ Κολοκοτρώνου, ἔπασσε καὶ πάλιν ὡς πρότερον ἐπὶ τοὺς ὦμους τοῦ πτωχοῦ χωρικοῦ. «Οἱ χωρικοί» γράφει ὁ ναύαρχος Δερινῷ, «ἐδιώκοντο, ἐγυμναῖοντο καὶ ἐληστεύοντο ἐναλλὰξ ὅτε μὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ὅτε δὲ

(1) Ἑλλην. Ἱστορήματα, σελ. 481.

ὑπὸ τῶν παλληκαρίων». "Οτε ὁ Ἰβραῖμ ἤκουσεν, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἠπεῖλει τὰς πρὸς βορρᾶν τῆς Πελοποννήσου ὑποτεταγμένας χώρας, καὶ ἀπῆτει τὰ τῆς ὑποταγῆς ἔγγραφα, διεβίβασε διὰ θαλάσσης ἐπικουρίας εἰς τὸν ἐν Πάτραις ὑπαρχηγὸν αὐτοῦ Ἀχμέτ Πασσᾶν, οὗτος δέ, τῇ παρακινήσει τοῦ Νενέκου, ἐπεχείρησε περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου (1) ἐπιδρομὴν κατὰ μῆκος τῆς ἀχαϊκῆς παραλίας, ὅπως ἀποταμιεύσῃ τὴν συγκομιδὴν τῆς κορινθιακῆς σταφίδος.

Ἐπὶ τῇ προδότῃ Νενέκῳ ἐχρησίμευεν ὡς ὁδηγός· ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης εἶχεν ἐγκαίρως προνοήσει τὰ εἰκότα. Ἐγγύς τῆς Βονίτσας παρὰ τὴν Καυκαρίαν ἀπεκώλυσε ὁ Πλαπούτας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τὴν ὁδόν, καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς μέχρι Πατρῶν. Φρουρῶν ὁ Γενναῖος ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς κλιτύος τῆς Ὠλένου παρὰ τὸ Διβάρτσι, συνήντησε κατὰ τοὺς ἀμπελῶνας τῆς Δίβρης τοὺς Τούρκους, προσπαθοῦντας νὰ προελάσωσιν εἰς Λιοδώραν, καὶ μετὰ σφοδρὸν ἀκροβολισμόν ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὀπισθοδρομήσωσι μέχρι Πύργου. Οἱ ἐν Ἡλιδι ὑποτεταγμένοι ἐπέστρεψαν οὕτω ὑπὸ τὰς ἐθνικὰς σημαίας. Ἀλλὰ κατὰ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς χώρας τῆς χερσονήσου ἐπέκειτο νῦν ὁ μέγιστος κίνδυνος. Ὁ Ἰβραῖμ κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως ὑποτάξῃ ὀριστικῶς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας· ὁ δὲ Νικήτας μόλις ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ ἔτι τὴν παρὰ τὸ Λεοντάρι θέσιν αὐτοῦ. Ὁ γέρον Κολοκοτρώνης πάλιν, ἐγκαίρως πάντοτε τὸν κίνδυνον προαισθανόμενος, ἔδραμε τότε πρὸς τὴν ἀπειλούμενην χώραν, ἐνίσχυσε τὸν πιστὸν αὐτοῦ Νικήταν, καὶ ἀνεπτέρωσε εἰς ἐσχάτην ἀντίστασιν τὸ θάρρος τοῦ μεσσηνιακοῦ λαοῦ. Καλέσας δὲ ἐπικουρικὸν στρατὸν ἐκ Μάνης, συνεκέντρωσε παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν τὰς μανιατικὰς καὶ λακωνικὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ὅποιον δὲ βίον διῆγον οὗτοι ὑπὸ τὰς περιπετείας τοῦ ἀγῶνος, δύναται τις κάλλιστα νὰ κατανοήσῃ ἐκ τῶν ἐν Μιστρᾷ γινομένων. Ἐν ὧρα νυκτὸς κοιμητηρίου σιγὴ ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς χώρας· οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ κοιμηθῇ ἐν τοῖς ἐρειπίοις. Μόλις ὅμως ὑποφωσκούσης τῆς αὐγῆς, κατήρχετο ἐκ τῶν πλησιοχώρων

(1) Ὁ Γερβῖνος (τόμ. 6, σελ. 334) ἀναφέρει ἀρχὰς Αὐγούστου· ἀλλ' ὁ I. Κολοκοτρώνης (Γ' πομν. σελ. 332) λέγει: Περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου (παλ. ἔτ.). Βλέπε (αὐτόθι σελ. 337) καὶ τὰς ἐκθέσεις περὶ τῆς παρὰ τὴν Καυκαρίαν μάχης τῆς 30 Αὐγούστου (παλ. ἔτ.).

βράχων εἰς τὴν ἀγορὰν στίφος ὅλον ἀνδρῶν ὠπλισμένων ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ἀντήλλασσον τὰς πραγματείας των καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν. Λαὸς δυνάμενος νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς γλυκείας ἀνέσεις τοῦ βίου ἀντὶ τοσοῦτων κινδύνων καὶ περιπετειῶν καὶ πόνων, εἶνε τεθωρακισμένος πρὸς πάντα μικροφυχίας πειρασμόν.

Ἀρῶ ὁ τοῦ Ἰθραὶμ τοποτηρητῆς εἰς μάτην ἐσπατάλησε τὴν πανουργίαν αὐτοῦ καὶ τοὺς μελιτώδεις του λόγους, ἐξέδωκε περὶ τὰς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν τῆς Μεσσηνίας, δι' ἧς ἠπειλεῖ νὰ ἐκδικήσῃ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἀψύχων ἀντικειμένων πάνσαν περαιτέρω ἀντίστασιν. Κατ' ἐντολὴν τοῦ κυρίου μου, ἔλεγε, ἀῆλλα εἰς τὰ ἐνταῦθα διὰ νὰ κατακόψω, κατακαύσω, καὶ σχεδὸν νὰ ἀφανίσω ὅλα τὰ δένδρα σας, ὅσα εἶνε χρήσιμα καὶ ἀναγκαῖα πρὸς τροφήν σας· λυπούμενος τὸν πτωχὸν λαὸν νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὴν αὐτὴν ζημίαν καὶ ἀφανισμόν τῶν ἀναγκαίων δένδρων σας, ἔκρινα εὐλογον νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ νὰ συσχεφθῆτε καλῶς καὶ νὰ παραιτηθῆτε ἀπὸ τὰ τῆς ἀποστασίας φερσίματα, καὶ καθὼς σᾶς συμβουλεύω νὰ ἐλθῆτε νὰ προσκυνήσετε, διὰ νὰ ἀπαντήσετε τὴν ὀργὴν αὐτὴν καὶ τὸν ἀφανισμόν, ὅπου θέλει δοκιμάσει ὅλη ἡ πτωχολογία σας· εἰδὲ καὶ δὲν ἐλθῆτε, ὥς ἦνε ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν λαίμῳ σας, καὶ ὄψεσθε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως». Ἀλλ' οἱ Μεσσηνιοὶ ἀπήντησαν ἀτρομήτως, συμβουλευόντες τὸν αἰγύπτιον στρατάρχην νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνου μᾶλλον ἢ κατ' ἀψύχων δένδρων, καὶ ἐπαναλαμβάνοντες, ὅτι ἀπόρασιν εἶχον νὰ ἀποθάνωσι μέχρις ἐσχάτων ἐλεύθεροι. Ἕλλητες.

Ἐνῷ οὕτως ὁ πόλεμος καὶ ἡ μέλλουσα κρίσις περιωρίζοντο ἐπὶ τῆς μεσημβρινοδυτικῆς τῆς Πελοποννήσου ἄκρας, ὁ λόρδος Κόχραν εἶχε καταβάλλει ἐναγωνίους προσπάθειας, ὅπως συγκαλύψῃ τὴν πρὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀποτυχίαν αὐτοῦ διὰ τινος τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων κατορθωμάτων, ἅτινα εἶχεν ἐπιτυχῶς τολμήσει ἀλλαχού τῆς γῆς. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχε φόβος, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν ἐπιχειρήσει κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος κρίσιμόν τινα προσβολὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ καὶ τῆς νήσου Ὑδρας, πρῶτον καὶ ἀναγκαιότατον μέλημα τοῦ βρεττανοῦ ἥρωος ἤθελεν εἶναι νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἔνωσιν τοῦ τουρκικοῦ καὶ αὐγυπτιακοῦ στόλου.

Τὰ τοιαῦτα ὅμως ἐφρόνει λίαν ἀπλῶ καὶ ἄτεχνα ἢ εἰς μεγάλα ἀποθλέπουσα διάνοια τοῦ Κόχραν. Ἀντί, πραγματοποιῶν τὰς μεγαλορρήμονας αὐτοῦ προκηρύξεις, νὰ συλλάβῃ ἅμα ἐξερχόμενον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ Ἑλλησπόντου τὸν τουρκικὸν στόλον, ὃν, ἐν μεγάλῃ θυσίᾳ τῇ ἰδίας αὐτοῦ φιλοτιμίας, εἶχε τάξει ὁ Σουλτάνος ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ αἰγυπτίου του ὑποτελοῦς, ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ περιπλεύσῃ τὴν Πελοπόννησον, ἐξ 28 μεγάλων πολεμικῶν πλοίων συγκαίμενος, καὶ νὰ τεθῇ τὴν 24 Μαΐου ἐν Ναβαρίνῳ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰβραήμ. Συνέλαβε δὲ τὸνναντίον παράβολόν τι σχέδιον, ὅπως συλλάβῃ τὸν Ἰβραήμ Πασσᾶν πρὸ τοῦ Χλεμουτσίου, διότι εἶχε μάθει, ὅτι ὁ αἰγύπτιος ἐπέβαινε συνήθως βρικίου τινὸς διευθύνων τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ φρουρίου. Ἐπεφάνη δὲ πραγματικῶς ἐκεῖ τὴν 27 Μαΐου μετὰ τῆς « Ἑλλάδος » καὶ τῆς « Καρτερίας, » ἀλλ' εἶδεν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς στρατάρχης εἶχεν ἐγκαίρως ἀσφαλισθῇ, ἀποβάς εἰς τὴν ξηράν, καὶ ἠναγκάσθῃ νὰ ἀρκεσθῇ ἀπαγαγὼν αἰγυπτιακά τινα φορτηγὰ πλοῖα, ὁρμοῦντα παρὰ τὴν Κλαρέντσαν. Ταχέως ὅμως εἴλκυσε τὴν διάνοιαν τοῦ ἀστάτου ἀνδρὸς ἑτέρα φαινοτέρα φωσφορικὴ ἀτμίς. Ἐμφοριθεὶς τὴν ἰδέαν τοῦ Κανάρη, ἀπεφάσισε νὰ πλεύσῃ εἰς Ἀλεξανδρείαν, καὶ νὰ καταστρέψῃ οὐ μόνον τὴν ἀπὸ τοῦ ἔαρος ἤδη παρασκευαζομένην ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ μεγάλην ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ναύσταθμον αὐτὸν τοῦ Αἰγυπτίου. Μόλις ἐπανακάμψας εἰς Σπέτσας, κατώρθωσε νὰ κεντρίσῃ διὰ πλουσιωτέρων ὑποσχέσεων τὸν ζῆλον τῶν ἐλλήνων ναυτῶν, οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχον ἀρνηθῇ ἐν Πόρῳ νὰ ὑπηρετήσωσιν ὑπ' αὐτὸν ἀντὶ προκαταβολῆς δεκαπενθιμέρου μισθοῦ, καὶ συναγαγὼν 22 πλοῖα καὶ 8 πυρπολικά, ἀνῆχθῃ τὴν δεκάτην Ἰουνίου μετ' αὐτῶν καὶ τῆς « Ἑλλάδος ». Ὁ Μιαούλης συγκώδευσε αὐτόν, μὴ γνωρίζων ὅμως ποῦ· μόλις δὲ πέραν τῆς Κρήτης ἀπεκάλυψεν ὁ Λόρδος τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Τὸ ἑσπέρας τῆς 16 ἀφίκετο πρὸ τοῦ ὅρμου τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἀνεπέτασε τὴν αὐστριακὴν σημαίαν, ὅπως ἐκλήρθῃ ἡ « Ἑλλάς » ἀντὶ τῆς φρεγάτας « Ἐνυσοῦς, » ἣτις συνώδευε τότε συνήθως ἐμπορικὰ πλοῖα εἰς Ἀλεξανδρείαν. Τὸ τόλμημα τοῦ Κανάρη ἐφαίνετο λησμονηθέν· πραγματικῶς δὲ κατ' ἀρχὰς ἐξελήφθη ἡ « Ἑλλάς » ὡς αὐτοκρατορικὸν σκάφος. Ἀλλ' ἅμα ὡς προσήγγισεν, ἐτρόμαξαν οἱ ἐκτὸς τοῦ λιμένος εὐρι-

σχόμενοι διαδρομεῖς, οἱ πλοηγοὶ ἀνεγνώρισαν τὴν πρώτην τῆς 17 τὸν ἐχθρόν, καὶ αἰγυπτία τις φυλακίς, βρίκιον 22 τηλεβόλων, σπεύσασα νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ τῆς στενῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος, ἐξώκειλεν. Ἦδὼν ὁ Κόχραν, ὅτι ἀνεγνώρισθη, ἐξέπεμψεν ἐν πυρπολικὸν κατὰ τοῦ βρικίου, καὶ μετ' ὀλίγον, καέντος αὐτοῦ ἀνωφελῶς, καὶ δεύτερον, ὅπερ κατώρθωσε τέλος τὴν 9 ὥραν τῆς πρωίας νὰ ἀνατινάξῃ εἰς τὸν ἀέρα τὸ ἐγκαταλελειμμένον σκάφος. Ἡ «Ἑλλάς» ἠγκυροβόλησεν ἐκτὸς τῆς εἰσόδου. Τότε ἔπρεπε νὰ εἰσέλθωσι τὰ λοιπὰ ἑλληνικὰ πλοῖα εἰς τὸν λιμένα καὶ νὰ προσβάλωσι τὸν ἀπαράσκευον εἰς μάχην στόλον τοῦ Μεχμέτ Ἀλή. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐξέλιπε τὸ θάρρος· ἐπελθούσης δὲ καὶ γαλήνης, ἔμειναν ἀκίνητα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα μέχρι τῆς πρωίας τῆς 18 Ἰουνίου. Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἦλθεν ἐν σπουδῇ ὁ Ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τινος πλησιοχώρου ἐξοχικοῦ οἴκου, καὶ μεταβιβάσας ἐν πάσῃ δραστηριότητι πολεμικοῦ εἰς τὰ πλοῖα του, ἐρρύμουλκησεν αὐτὰ εἰς τὸ πέλαγος. Εἶδον δὲ αὐτὸν τὴν πρώτην τῆς 18 ἰστάμενον ἐπὶ τῆς πρύμνης πολεμικοῦ βρικίου, νεωστὶ ἐν Μασσαλίᾳ ἀγορασθέντος, μέγεα πνέοντα ἐπὶ τῇ προσγενομένη αὐτῷ ὕβρει, πάλλοντα τὴν ῥάβδον, βιαίως χειρονομούντα καὶ τιλλόντα τὸν πώγωνά του. Ἡγούμενος σύμπαντος τοῦ στόλου του ἐξέπλευσε τοῦ λιμένος εὐθὺ κατὰ τῶν ἑλλήνων τυχοδιωκτῶν· καίτοι δὲ τὰ αἰγυπτιακὰ πλοῖα, ὧν τὰ πλείστα εἶχον αἰφνιδίως καταληφθῇ ἐπισκευαζόμενα, οὐδόλως ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς φοβεροὶ ἀντίπαλοι, ὁ Κόχραν δὲν ὑπέμεινε αὐτά, ἀλλ' ἀνέκαμψεν εἰς Ῥόδον καὶ Πόρον, συνοδευόμενος ἐν ἀποστάσει πλήρει σεβασμοῦ ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Μεχμέτ.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπήγαγε τὴν ὀριστικὴν αὐτοῦ πτώσιν ἐν τῷ φρονήματι τῶν ἑλλήνων· ὁ δὲ χωρὶς τινος ἀξιώσεως καὶ ἐν πάσῃ μετριοφροσύνῃ ὑποταγεὶς εἰς τὸν ξένον ναυτικὸν Μιαούλης ἐθεώρει αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ὡς ἥρωα μόνον ἐν μεγαλορρήμοσυνῃ. Αἱ βρασιλιαναὶ αὐτοῦ δάφναι εἶχον ἐντελῶς φυλορρόησει ἐν Ἑλλάδι. Ὅτε τὴν 12 Ἰουλίου ἀνήχθη πάλιν ἐκ Πόρου καὶ περιέπλευσε τὸ Αἰγαῖον ὅπως συγκεντρώσῃ τὴν τῶν γήσων διοίκησιν καὶ εἰσπράξῃ ὑπὲρ τοῦ ταμείου τοῦ ναυαρχείου τὰς προσόδους αὐτῶν, ἀπήντησε πανταχοῦ ἀπείθειαν καὶ ἀπροκάλυπτον ἀντίστασιν. Οἱ Ἕλληνες ἐθεώ-

ρουν συμφερώτερον νὰ ὑπηρετῶσιν ἐπὶ καταδρομικῶν πλοίων ἢ νὰ πεινῶσιν ὑπὸ τὴν ἐθνικὴν σημαίαν, ἡ δὲ πειρατεία εἶχε λάβει καταπληκτικὰς διαστάσεις· τὸ τέταρτον τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐπεδίδοτο τότε εἰς τὴν αὐτόφροντα αὐτὴν ἐργασίαν, κατὰ τὰς εὐφημιστικὰς τοῦ Ἀριστοτέλους λέξεις. Ὁ Θεατὴς τῆς Ἀρατολῆς παρετήρει κακεντρεχῶς, ὅτι «ἡ πειρατεία εἶνα ἀληθῶς ὁ μόνος πλήρης καὶ τακτικὸς ὀργανισμὸς, ὃν παρήγαγε μέχρι τοῦδε ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821»· ὁ δὲ Δερινῦ γράφει, ὅτι «ἐφ' ἐκάστης νήσου τοῦ Αἰγαίου ἐπιβάλλει νόμους συμμορία τις ληστῶν ἢ πειρατῶν». Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς «Παναγίας τῆς Κλεφτρίνας» ἰδρύθη ἐπὶ τῆς βραχέως νήσου Γραβοῦσης λαμπρὰ καὶ πυκνῶς κατοικημένη πόλις, ἣτις ἤσκει τὴν πειρατείαν ὡς μετοχικὴν ἐπιχείρησιν. Τίς, ἔχων πρὸ αὐτοῦ τὸ ἄκοπον καὶ ἐντιμὸν αὐτὸ ἐπάγγελμα, ἠδύνατο νὰ τείνῃ τὸ οὖς εἰς τὰ αὐστηρὰ τοῦ καθήκοντος παραγγέλματα καὶ εἰς τοῦ Κόχραν τὴν πρόσκλησιν, ἀφοῦ μάλιστα ὁ Ἄγγλος δι' ἀπαύστων ἀποτυχιῶν εἶχε τοσοῦτον ἐκπέσει ἐν τῇ κοινῇ ὑπολήψει, ὅσον μικρὸν πρόην ὁ γάλλος Φαβιέ;

Ἄλλ' ἡ τύχη παρέσχε καὶ μικρὸν τινα θρίαμβον εἰς τὸν τοσοῦτον ἀποτόμως ἀπὸ τοῦ βάρους αὐτοῦ χρημινισθέντα. Ἀφοῦ περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον μετὰ τῆς «Ἑλλάδος» καὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Θωμᾶ διοικουμένου ἐθνικοῦ βρικίου «ὁ Σωτήρ», καὶ κατεσκόπησε τὸ Ναβαρῖνον, παρετήρησε πρὸς τὴν διέθυνσιν τῆς Ζακύνθου πέντε ἐχθρικά πλοῖα, ἅτινα κατεδίωξεν ἀμέσως. Τὴν δὲ Α. Αὐγούστου κατέφθασε μεταξὺ Κλαρέντσας καὶ τοῦ Κάβο-Παπᾶ μίαν αἰγυπτιακὴν κορβέταν 38 τηλεβόλων καὶ μίαν τυνησίαν ἡμιολίαν, αἵτινες ἀμφοτέραι, μετὰ μιᾶς ὥρας μόλις, πείσμονα ὅμως μάχην, ἠναγκάσθησαν νὰ καταδιβάσωσι τὴν σημαίαν αὐτῶν, ἡ μὲν κορβέτα πρὸ τῆς «Ἑλλάδος», ἡ δὲ ἡμιολία πρὸ τοῦ «Σωτήρος».

Ὁ Κόχραν δὲν εἶχε διατάξει πῦρ ἢ μόνον ὅτε ἐπλησίασε τὰ ἐχθρικά πλοῖα εἰς ἀπόστασιν βολῆς πιστολίου· τότε ὅμως φοβερὰν ἐπὶνεγκον εἰς αὐτὰ καταστροφὴν οἱ μύδροι τῶν τηλεβόλων τῆς «Ἑλλάδος», ἐλκόντων σφαῖρα· 42 λιτρῶν. Τοσοῦτῳ δ' ὀλίγον ἦτο γύχαριστῆμένος ὁ Ἄγγλος ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ ἐλληνικοῦ του πληρώμα-

τος, ὥστε, ὅτε πρὸ τῶν βολῶν τῆς τουρκικῆς κορβέτας ἔδραμον οἱ ναῦταί του εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ καταστρώματος, ὥρμησεν εἰς μέσον αὐτῶν καὶ ἤρξατο κατὰ τὸ πάτριον ἔθος γρονθοκοπῶν αὐτούς. « Ἡ Ἑλλὰς » δύο μόνον ἔσχε τραυματίας· ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος ἀνὴρ ἔλυπεῖτο, ὅτι τοσοῦτον ἀσήμενον πλοῖον, ὡς τὸ αἰγυπτιακόν, εἶχεν ἀπασχολήσει αὐτὸν ἐπὶ μίαν ὥραν. Οὕτω δὲ δυσθυμῶν μεθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν νίκην ἐπεσκεύασε τὰ συλληφθέντα πλοῖα, καὶ ῥυμουλκῶν αὐτὰ ἐπανέκαμψεν εἰς Πόρον τὴν 14 Αὐγούστου. Τὴν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐντύπωσιν τῆς ὀφίας ταύτης νίκης ἠύξησεν ἔτι μᾶλλον ἢ ἐν τῇ διπλωματίᾳ τῶν μεγάλων Δυνάμεων ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπελθούσα τροπή.

Τὴν 11 Αὐγούστου ταχύπλουν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκόμισε τὴν εἰδῆσιν τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως εἰς τοὺς ἐν Σμύρνῃ ναυλοχοῦντας ναυάρχους τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ γαλλικοῦ στόλου. Ὁ Κόδριγκτων καὶ ὁ Δερινῦ ἐγνώριζον νῦν, ὅτι ὤφειλον νὰ παρεμβῶσι μετὰ τῶν διαμαχομένων μερῶν, καί, κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἁγγλοῦ πρεσβευτοῦ Στράτφορντ Κάνιγγ, νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτὰ εἰς εἰρήνευσιν ἔστω καὶ διὰ τῆς σάλπιγγος, ἔστω καὶ διὰ τηλεβόλου ἐν ἀνάγκῃ. Ὅρισαντες δὲ τὴν Μῆλον ὡς τόπον συναθροίσεως τῶν δυνάμεων αὐτῶν, μετέβησαν ἀμέσως εἰς Ναύπλιον, ὅπως ἀναικονώσωσι τὰ γενόμενα εἰς τὴν ἐλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀμιλτων ἐκ τῶν προτέρων ἤδη διαδοδομένη καὶ ἐκμεταλλευθεῖσα εἰδῆσις παρήγαγε νῦν αὐθεντικῶς ἐπιβεβαιουμένη, ἀληθὴ ἔκστασιν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως παρὰ τοῖς Ἕλλησιν. Ἡ περὶ τῆς ταχείας αὐτῶν σωτηρίας βεβαιότης τοιοῦτῳ μᾶλλον ἐξωογόνει αὐτούς, ὥσφ ἡ παντελὴς τῶν μέσων ἐξάντλησις καὶ ἡ ἀπόλυτος ἀναρχία οὐδέποτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον ἐκδηλωθῇ τοσοῦτον ἀπελπιστικαί, ὅσον κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1827. Οὐδεμία δὲ παρίστατο εὐλογος ἀνησυχίας ἀφορμὴ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς σωτηρίας ταύτης τιμῆματος. Διότι, καίτοι ἡ Ἰουλιανὴ σύμβασις ἐφαίνετο παραδεχόμενη πως τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πύλῆς, καὶ προσκρούουσα οὕτω εἰς τὰς ἐλπίδας τῶν πατριωτῶν καὶ τὰς μέχρι τοῦδε κατακτήσεις τῆς ἐπαναστάσεως, τίς ἠδύνατο ὁμῶς νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι αἱ δυνάμεις ἤθελον ἐμμείνειν ἀκλόνητοι εἰς τὰς περὶ τοῦ μέλλοντος

τῆς Ἑλλάδος ἀποφάσεις αὐτῶν, καὶ δὲν ἤθελον τούναντίον, ἅμα ὡς ἐφαίνετο σκηροτράχηλος ἡ Πύλη, καὶ ἡ ἐπέμβασις μετεβάλλετο εἰς αἵματηρὸν τετελεσμένον γεγονός, παρὰσυσθη πέραν τῶν ἀρχικῶν στενῶν ὁρίων τοῦ εἰρητικοῦ αὐτῶν σχεδίου, ἀναγκάζομεναι ὑπὸ τῶν συμβάντων νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐντελῆ καὶ πλήρη αὐτονομίαν τῆς χώρας, ὑπὲρ ἧς εἶχον παρεμβῇ; Ἡ ἐπέμβασις ἐγένετο· τοῦτο ἦν τὸ οὐσιῶδες, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἦσαν δευτερεύοντα. Ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεδέξατο τὴν σύμβασιν καὶ τὴν ἀνακωχὴν τοσοῦτω εὐχαριστότερον, ὅσῳ ἐκ τῶν ἤδη προσυμβεβηκότων ἠδύνατο μετ' ἀσφαλείας νὰ προσδοκᾷ τὴν ἀντίστασιν τῆς Πύλης, καὶ νὰ ᾔηνε βεβαία συνάμα, ὅτι τὸν καρπὸν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης περιπλοκῆς ἤθελε δρέψῃ ἡ συμβιβαστικωτέρα τῶν μερίδων. Ὅσῳ δὲ ἀσθενεστέρα καὶ ἀθλιωτέρα εἶχεν αἰσθανθῇ ἑαυτὴν μέχρι τοῦδε, τοσοῦτω προθυμότερον ἔδραξε τῆς σωτηρίας τὴν ἄγκυραν. Ἐκδοῦσα προκήρυξεν τινα, δι' ἧς ἀνεκοίνου εἰς τὸν λαὸν τὸ χαρμόσυνον γεγονός, καὶ προέτρεπεν αὐτὸν εἰς ὁμόνοιαν, μετέβη, τῇ συμβουλῇ τοῦ Κόδριγκτων, εἰς Αἴγιναν περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν πνιγερὰν ἀτμοσφαῖραν τοῦ φατριασμοῦ, ἧτις ἐθάρυνεν ἐπὶ τοῦ Ναυπλίου. Οὕτως ἡ «μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπόθεσις» εὐκόλως ἐπεραιώθη· ἀλλ' οἱ μεσάζοντες ναύαρχοι κατεῖδον, ὅπως ἐκ τῶν προτέρων ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ, ὅτι παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ἦσαν αἱ κύριαι δυσχέρειαι. Διότι ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις, ἧς καὶ ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ ἰσχὺς εἶχον ἐκπέσει μέχρι τοῦ μηδενός, ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἀποδεχθῇ μετ' εὐχαριστήσεως τὴν προτεινομένην αὐτῇ διέξοδον καὶ τὴν ὠφελοῦσαν αὐτῇ ἀνακωχὴν. Πῶς ἦτον ὅμως δυνατόν οἱ ἐπὶ τοῦ κολοφῶνος τῆς ἰσχύος ἱστάμενοι Μαχμούτ καὶ Μεχμέτ Ἀλῆς, οἱ δι' ἐνός ἔτι μόνοις ἐσχάτου ἀγῶνος ἐτοιμαζόμενοι νὰ κατασυντρίψωσι τὴν ἐπανάστασιν, νὰ ἀνεχθῶσι τὴν Εὐρώπην κωλύουσαν τὸν ὑψωμένον αὐτῶν βραχίονα;

Δὲν ἠδύναντο νὰ πιστεύσωσιν, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθεια, ἣν ὑπελάμβανον ὡς αἰσθηματικὴν τινα ἰδιοτροπίαν τοῦ κατὰ τὴν ἐσπερίαν χριστιανικοῦ κόσμου, εἶχε καταστῇ πολιτικὴ δύναμις. Διὰ τοῦτο δὲ ὑπετίμησαν τὸν κίνδυνον καὶ περιεφρόνησαν πᾶσαν σῶφρονα νοουσίαν: «Θὰ περιμείνωμεν νὰ ἰδῶμεν,» εἶπεν ὁ Ῥεῖς, «ἕως ποῦ

προχωρεῖ τὸ θράσος τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν. Ἑλλάς, ἐλευθερία, παῦσις αἵματοχυσίας, εἶνε προφάσεις μόνον· θέλουν νὰ μᾶς διώξωσι τῆς Εὐρώπης. Δι' ἡμᾶς οὐδὲν πλέον ὑπάρχει ζήτημα, καὶ ὅσα ἀκούομεν οὐδεμίαν μᾶς προξενούσιν ἐντύπωσιν». Ἐνῷ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐβόσκοντο διὰ τῶν ἐξ Ἑλλάδος πεμπομένων ἀναφορῶν ὑποταγῆς, καὶ εἶχον τὴν εὐκολον καὶ ἀδάπανον μεγαθυμίαν νὰ ἐπαγγέλλωνται ἀμνηστειὰν εἰς τοὺς ὑποτασσομένους, καὶ ὑπεκρίνοντο ὅτι ἐθεώρουν τὴν ἐπανάστασιν ὡς περατωθεῖσαν πλέον, ἐξηκολούθουν ἐν τούτοις ἀνεκδοτῶς αἱ παρασκευαί πρὸς μεγάλην κρίσιμον ἐπιχείρησιν. Τὸ κυριώτατον τάντων ἦτο νὰ καταστραφῇ ἡ εἶδρα τῆς μέχρι τοῦδε ναυτικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀντιστάσεως, αἱ νῆσοι δηλ. τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπεσῶν, ὡς εἶχον καταστραφῇ τὰ Ψαρά, καὶ νὰ προληφθῶσιν οὕτω διὰ τετελεσμένου γεγονότος αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις, ὅπως δοθῇ εἰς αὐτάς, παρεμβαίνουσας ὑπὲρ τῶν βασιλέων, ἡ δεδικαιολογημένη ἀπάντησις, ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ὑπάρχει πλέον. Ἀτρομος, καὶ σφοδρότερον μάλιστα ἐρεθισθεὶς ὑπὲρ τοῦ παραβόλου πλοῦ τοῦ Κόχραν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, παρεσκεύασεν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς μεγαλοπρεπῆ ἐκστρατεῖαν, ὅπως παράσχη εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὰ μέσα πρὸς κατανίκησιν τῆς ἐν τῇ Ἀργολικῇ κόλπῳ «Μικρᾷ Ἀγγλίας».

Ὁ αἰγύπτιος οὗτος στόλος ἀπετελεῖτο ἐξ 92 πλοίων, ὧν 51 πολεμικά. Ἐφερε δὲ ἐν σύνταγμα τακτικοῦ πεζικοῦ καὶ ὀλίγους ἱππεῖς, ἀλλ' ἀφρόνους τροφᾶς καὶ πολεμευδία, καὶ ἐν ἑκατομύριαν ταλλήρων μετρητῶν. Εἰς δύο μοῖρας διηρημένος, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν Καπιτανὰ Μπέην τὴν δὲ ὑπὸ τὸν Μοχαρέμ Μπέην, ἀνήχθη κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου, καὶ ἔφθασε διὰ Ῥόδου καὶ Κρήτης εἰς Ναβαρίνον τὴν 7 Σεπτεμβρίου.

Ἡ διπλωματία εὐχαρίστως ἤθελε παρεμποδίσει τὸν ἀπόπλου τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου στόλου, καὶ παραλύσει οὕτω τὰ τουρκικὰ σχέδια. Ὁ Ἀγγλος συνταγματάρχης Κράδοκ εἶχεν ἐπιφορτισθῇ μυστικὴν πρὸς τὸν ἀντιβασιλέα ἀποστολήν. Ἐντολήν δὲ εἶχε νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτῷ τὴν Ἰουλιανὴν σύμβασιν, νὰ προσκαλέσῃ αὐτὸν ἐν ὀνόματι τῶν τριῶν δυνάμεων, ὅπως ἀνακαλέσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, καὶ νὰ τῷ ὑποσχεθῇ ὡς χάριτος ἀπόδοσιν τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ἄγγλος ἀπεσταλμέ-

νος, ἀφικόμενος εἰς Κέρκυραν τὴν 31 Ἰουλίου, ἔφθασεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν λίαν βραδέως, καὶ δὲν ἡδυνήθη νὰ παρακωλύσῃ τὸν ἔκπλου τῶ στόλου, οὔτινος τὰ τελευταῖα σκάφη εἶχον ἤδη τὴν 8 Αὐγούστου καταλίπει τὸν λιμένα. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς δέ, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Αὐστριακοῦ ἐξάρχου καὶ τοῦ Κυρίου Πρόκες, ἀπέκρουσε τὰς σαγηνευτικὰς προτάσεις τοῦ Ἀγγλοῦ, καὶ πρόσχημα ποιούμενος τὴν πίστιν αὐτοῦ ὡς ὑποτελοῦς, ἐδήλωσεν, ὅτι « ἦτο πιστὸς ὑπηρετὴς τῆς Πύλης καὶ Τοῦρκος, ὅτι πάντες οἱ ἀξιωματικοί, στρατιῶται καὶ ὑπηρεταὶ τοῦ ἦσαν τὸ αὐτό, καὶ ὅτι ἀπόφασιν ἐπομένως εἶχε νὰ ἀπολέσῃ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Σουλτάνου πλοῖα, ἀνθρώπους, ὅπλα, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἀνάγκῃ ». Τὰ ἐπελθόντα γεγονότα ἔμελλον λίαν ταχέως νὰ ἀπαιτήσωσι τὴν μέχρι λέξεως ἐκπλήρωσιν τῶν λόγων του.

Οὐδεὶς ἀμφεβάλλε πλέον περὶ τοῦ προορισμοῦ τῆς φοβερᾶς θαλασσίας δυνάμεως, ἥτις 126 ἀριθμοῦσα πλοῖα, εὕρισκετο νῦν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναβαρίνου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰσραήμ, ἡ δὲ τύχη τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν ἤθελε τάχιστα διακριθῇ φοβερά, ἂν δὲν μετεβάλλοντο εἰς πράγματα αἱ λέξεις τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως.

Ὁ ναύαρχος Κόδριγκτων ἠθέλησε νὰ προσβάλῃ τὸν αἰγύπτιον στόλον κατὰ τὸν εἰς Ἑλλάδα πλοῦν αὐτοῦ, καὶ νὰ ἀποδιώξῃ αὐτὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Διὰ τοῦτο δέ, ἅμα τὸν ἀπόπλουν αὐτοῦ μαθὼν, ἐξέπλευσε πρὸς τὸν Μαλέαν, μηδὲ τὸν συνάδελφον αὐτοῦ Δερινῦ ἀναμείνας· ἀλλ' ἀφίκετο λίαν βραδέως ἐκεῖσε, καὶ ὅτε, τὴν 12 Σεπτεμβρίου ἔφθασε πρὸ τοῦ Ναβαρίνου, εὔρε τὸν στόλον οὐχὶ μόνον ἡγκυροβολημένον ἤδη, ἀλλ' ἐν μέρει καὶ ἑτοιμον πάλιν εἰς πλοῦν, ὅπως κινηθῇ κατὰ τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ὑδρας. Ὁ Κόδριγκτων οὐδεμίαν ἀπώλεσε στιγμήν, ὅπως ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν διοικητὴν τῆς ὀθωμανικῆς θαλασσίας δυνάμεως τὰ τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως, καὶ ἀποτρέψῃ αὐτὸν παντὸς κινήματος, δυναμένου νὰ ἐπιφέρῃ σύγκρουσιν πρὸς τοὺς συμμάχους, λέγων, ὅτι ἡ πρώτη κατὰ τῆς βρεττανικῆς σημαίας βολὴ ἤθελεν ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὸν ὀθωμανικὸν στόλον. Ὁ Καπιτανὰ Μπέης, τρέμων πρὸ τῆς εὐθύνης, παρέπεμψε τὸν κομιστὴν τοῦ ἀποτόμου ἀγγέλου πρὸς τὸν Ἰσραήμ Πασσᾶν αὐτόν, ὅστις, ἐκφράσας τὴν ἔκπληξίν του, ἐζήτησε καιρὸν σκέψεως.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἐφάνη καὶ ὁ γάλλος ναύαρχος Δερινῦ, καὶ ἤνωσε τὰς παραστάσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν τοῦ Κόδριγκτων. « Αἱ διαταγαὶ ἡμῶν, » λέγει ἐγγραφόν τι κοινὸν τῶν δύο ναυάρχων πρὸς τὸν Ἰβραῖμ, τῆς 22 Σεπτεμβρίου, « εἶνε τοιαῦται, ὥστε μᾶλλον θέλομεν προβῇ εἰς τὰ ἔσχατα, ἢ παραιτηθῇ τῆς ὑποθέσεως, ὑπὲρ ἧς συνεμάχισαν οἱ ἡγεμόνες ἡμῶν. Ἄν λοιπὸν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην μία μόνη βολὴ τηλεβόλου ῥιφθῇ κατὰ τῶν σημαιῶν ἡμῶν, θέλει ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τοὺς ὀθωμανικοὺς στόλους ». Ὁ Δερινῦ ἔσχε μακρὰν ἰδιαιτέραν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ἰβραῖμ, ὃν ἐπιμόνως προσεπάθησε νὰ πείσῃ περὶ τῆς ἀνάγκης ἀνακωχῆς. Ὁ Αἰγύπτιος ἐλάλησεν ἀπαθῶς καὶ ἐμφρόνως, ὡμολόγησε δέ, ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ ἦν λίαν ἀμήχανος, καὶ ὅτι, πλὴν τῶν ἄλλων, ἐπάλαιε καὶ κατὰ τῆς δυσπιστίας τῶν τούρκων ἀξιωματικῶν τοῦ στόλου. Τὴν 15 Σεπτεμβρίου ἐπεσκέφθησαν ἐπισήμως τὸν Αἰγύπτιον οἱ δύο σύμμαχοι ναύαρχοι, καὶ συμβούλιον ἐγένετο ἐν τῷ λιμένι, οὔτινος μετέσχον κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κόδριγκτων πάντες οἱ ἀνώτεροι τούρκοι καὶ αἰγύπτιοι ἀξιωματικοί. Ὁ Κόδριγκτων καὶ ὁ Δερινῦ ἐλάλησαν κατ' ἀρχὰς ἀγερώχως καὶ ἀπειλητικῶς· βλέποντες ὅμως, ὅτι δὲν ἐπῆρχετο τὸ ἐλπιζόμενον ἀποτέλεσμα, κατέστησαν ἡπιώτεροι. Κατέδειξαν τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης καὶ τὴν λυπηρὰν ἀνάγκην εἰς ἣν ἠδύναντο οὗτοι νὰ εὐρεθῶσι, τοῦ νὰ καταστρέψωσι δηλ. ἢ συλλάβωσι τὸν σουλτανικὸν στόλον. Ἐτόλμησαν δὲ νὰ ἐπιληφθῶσι διὰ τινων διφορουμένων φράσεων καὶ τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς, παριστῶντες εἰς τὸν Πασσᾶν, ὅτι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, συμπαθοῦσαι κρυφίως πρὸς τὴν Τουρκίαν, μετέσχον τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως, μόνον ὅπως προφυλάξωσι τὴν Πύλην μείζονος βλάβης ἐκ μέρους τῆς Ῥωσίας, καὶ ἐμποδίσωσι τὴν πραγματοποιήσιν τῶν φιλοδοξίων τοῦ Νικολάου σχεδίων, ἅτινα ἐσκόπουν τὴν ἀνίδρυσιν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἰβραῖμ κατενόησεν ὡς ἐξ ἐμφύτου τὸ ἀσθενὲς τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν· ἀπήντησε δέ, ὅτι οὐδὲν ἐγνώριζεν οὔτε κατενόει περὶ τῆς τριπλῆς συμμαχίας, καὶ ὅτι δὲν ἤτο ἔργον αὐτοῦ νὰ ἐξετάσῃ τὰς ἀφορμὰς τῆς κατὰ τοῦ Σουλτάνου συμμαχίας· ἤσθάνετο ὅμως, ὅτι ὁ Σουλτάνος ἠδίκηῖτο, καὶ συνετάσσετο αὐτῷ οὐ μόνον ἐκ καθήκοντος ἀλλὰ καὶ ἐκ πεποιθήσεως. Ὁ τουρκικὸς στόλος, εἶπεν, ἠδύναντο

νὰ καταστραφῇ ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ συλληφθῇ. Ὅπως δὴ ποτε ὅμως ὑπεσχέθη ὁ αἰγύπτιος στρατηλάτης, νὰ ἀπόσχη πάσης σπουδαίας ναυτικῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ ἰδίως τῆς κατὰ τῆς Ὑδρας ἐκστρατείας, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὸν στόλον ὀρμοῦντα ἐν Ναυπλίῳ, μέχρις οὗ ἔφθανε θετική περὶ τοῦ πρακτέου διαταγὴ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· ὑπελογίσθησαν δὲ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖαι 25 ἡμέραι. Ἐπεφυλάξατο ὅμως τὴν ἐλευθερίαν νὰ στείλῃ μικρὰ ἀποσπάσματα ἐκ 5 πλοίων τὸ πολὺ εἰς Πάτρας καὶ Σούδαν μετὰ ζωοτροφῶν, χρημάτων καὶ πολεμοφοδίων, ὡς καὶ ταχυδρόμους εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἄμα ὡς ἐστέλλοντο παρὰ τοῦ Διβανίου ὁδηγίαι περὶ τοῦ πρακτέου, ἔμελλε νὰ ἀποφασισθῇ ἂν ὁ Ἰβραὶμ ἤθελεν ὑποταχθῇ εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ναυάρχων, ἢ ἤθελε προβῇ ἰδιοθούλως καὶ αὐτογνωμόνως. Ἐγγράφως οὐδὲν συνεφωνήθη. Καὶ ἐπέισθη μὲν ὁ γάλλος ναύαρχος ἐκ τε τῶν ἐκφράσεων καὶ τοῦ ἥθους τοῦ Ἰβραὶμ, ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν οὗτος διαθέσιν νὰ προκινδυνεύσῃ ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου, ὅτι, καὶ ἂν διετάσσετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἀποκρούσῃ τὴν βίαν διὰ τῆς βίας, ἤθελε χαρακωθῇ ὀπισθεν τῆς ἀντιθέτου θελήσεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐπομένως μικρὰ τις μόνον διαδήλωσις τῶν συμμάχων ἤθελεν ἀρκέσει, ὅπως ἀποπεμφθῇ πάντῃ ἀβλαβὴς εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁ ἐν Ναβαρίνῳ ὀρμῶν φοβερός στόλος. Ἄλλ' αἱ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον συμπάθειαι τοῦ Γάλλου ἀπεπλάνησαν αὐτόν. Διότι τοσοῦτον ὑπῆρχεν, ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ οὕτως εἰπεῖν, ἀμοιβαῖον πείσμα καὶ τοσοῦτος πολεμικὸς ἐρεθισμὸς, ὥστε ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀποτρέψῃ τὴν καταιγίδα εἰρηνικὴ τις διαδήλωσις. Τὸ κατ' ἀρχὰς τὰ πράγματα ἔλαβον εἰρηνικὴν τινὰ καὶ ἐπιεικὴ πάντως τροπὴν. Οἱ ναύαρχοι κατέλιπον τὸν λιμένα, καὶ ἀποπλέοντες ἐχαιρέτισαν κατὰ τὰ νενομισμένα τὸν Ἰβραὶμ· ἀφῆκαν δὲ δύο σημαντήρια πλοῖα, τὴν Δάρτμουθ καὶ τὴν Ἀρμίδα πρὸ τοῦ Ναβαρίνου καὶ τῆς Μελώνης. Ὁ Δερινῦ μετέβη εἰς Ἐλαφόνησον, ὅπου εἶχε καταλίπει πλοῖόν τι χρησιμεῦον ἀντὶ ἀποθήκης, καὶ ὅθεν ἠδύνατο νὰ ἐπισκοπῇ πᾶν τυχὸν κατὰ τῆς Ὑδρας κίνημα. Ὁ δὲ Κόδριγκτων ἐξέπεμψε μέρος τοῦ στόλου του εἰς Μελίτην πρὸς προμήθειαν, καὶ μετέβη μετὰ τριῶν πλοίων εἰς Ζάκυνθον, ὅπως ἐπιτηρῇ τὰς πρὸ τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Μεσολογγίου ἐργασίας τοῦ Κόγχαν.

Ἄλλ' ἐκεῖ ἀκριβῶς ἐμελλε νὰ σφιγχθῇ τοσοῦτον περίπλοκος ὁ δεσμός, ὥστε μόνον τὸ ξίφος ἡδύνατο πλεόν νὰ κόψῃ αὐτόν. Ὁ Ἰβραῖμ εἶχε παρατηρήσει κατὰ τὴν συνομιλίαν τῆς 25 Σεπτεμβρίου, πόσον ἄδικον ἦτο νὰ παρέχεται μὲν ἐλευθερία ἐνεργείας εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ εἰς τὰς κατὰ τῶν Πατρῶν ἰδίως ἐνεργείας τοῦ Κόχραν, νὰ δεσμεύωνται δὲ οἱ Τούρκοι. Οἱ ναύαρχοι ὁμῶς ἀντι-παρετήρησαν αὐτῷ, ὅτι ἡ συνθήκη τοὺς ὑπεχρέου νὰ συνταχθῶσιν εἰς τὴν ἀποδεξαμένην τὴν ἀνακωχὴν μερίδα. Καὶ ἀπεφάσισαν μὲν κατ' ἀρχάς, κατ' ἐξαιρετικὴν τινα χάριν, νὰ παρακινήσωσι τὸν Κόχραν, ὅπως μὴ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν Πατρῶν· ἀλλ' εὐθὺς τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνεκάλεσαν τὴν παραχώρησιν ταύτην, δηλοῦντες, ὅτι ἤθελον μὲν παρακωλύσει πᾶσαν προσβολὴν ἐκεῖθεν τῆς σκηνῆς τοῦ πολέμου, ἐντὸς αὐτῆς ὁμῶς δὲν ἡδύνατο νὰ ταχθῶσι πολέμιοι τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον ἀποδεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν. Ἐρωτήσαντος δ' αὐτοὺς τοῦ Ἰβραῖμ, ἂν τῷ ἐπετρέπετο νὰ στείλῃ πολεμικὴν δύναμιν εἰς Πάτρας, ἐδόθη αὐτῷ ὀριστικῶς ἀρνητικὴ ἀπάντησις.

Ὅσημέραι κατεφαίνετο προδηλότερον, ὅτι οἱ καιροὶ ἦσαν εὐνοϊκοὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας. Οἱ Τούρκοι παρεπονοῦντο, ὅτι οἱ ἐπαναστάται, ἀποδεξάμενοι τὴν ἀνακωχὴν, παρῆγον ἐκ τῆς ἀποδοχῆς αὐτῶν ταύτης τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παραβαίνωσιν ἀτιμωρητὶ τὴν ἀνακωχὴν· ἐλησμόνουν ὁμῶς ὅτι, ἀποκρουσθείσης ὑπὸ τῶν Τούρκων τῆς ἀνακωχῆς, καὶ ἐξακολουθοῦντος ἐπομένως τοῦ πολέμου, οὐδεὶς καὶ διὰ τοὺς Ἑλληνας ὑπῆρχε λόγος, ὅπως ἀπέχωσι πάσης πολεμικῆς ἐργασίας, καὶ ὑφίστανται ἀπαθῶς τὰς προσβολὰς τῶν Τούρκων. Ὡς εἶχον τὰ πράγματα, οἱ Ἕλληνες, ἀποδεξάμενοι τὴν ἀνακωχὴν, εἶχον μόνον ἐκδηλώσει τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν θέλησιν, καὶ προσελκύσει τὴν συνδρομὴν τῶν συμμάχων, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ δεσμεύσωσιν ἑαυτοὺς τὸ παράπαν.

Ἴσως ἡ τοιαύτη τῶν Ἑλλήνων πολιτικὴ δύναται νὰ ὀνομασθῇ πολυηρά· εἶνε ὁμῶς ἀκατανόητον πῶς ὑπῆρξε δυνατόν νὰ καταλογισθῇ αὐτοῖς ἀντίφασις καὶ παρασπρόνοησις, καὶ πῶς ἄνθρωπος ἔχων πνεῦμα καὶ γνώσεις, οἷας ὁ Φουὰτ Πασσᾶς, ἡδυνήθη νὰ μεγαλοποιήσῃ τοσοῦτον εἰς βάρος αὐτῶν τὴν ἐνώπιον τοῦ Ναβαρίνου ἐκδήλωθεῖσαν παράδοξον πανουργίαν. Ἡ ἐπὶ δολιότητι μομφὴ δύναται

μᾶλλον νὰ στραφῇ κατὰ τῶν συμμάχων ναυάρχων· καὶ ὁμως πρέπει τις νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οὗτοι, ἐὰν ἀπόφασιν εἶχον νὰ σεβασθῶσι τὰς διαταγὰς τῆς Συμβάσεως, δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἄλλως ἢ ὡς ἔπραξαν, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀπέχρουν οἱ Τούρκοι τὴν ἀνακωχήν. Πρωτόκολλόν τι δὲ τῆς 4 Σεπτεμβρίου 1827, ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν τριῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβειων, ἀνεκούρισέ πως τὴν συνειδήσιν αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν διαγωγὴν, ἣν ὤφειλον νὰ τηρήσωσι, παρέχον αὐτοῖς τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιβάλωσι διὰ τῶν πραγμάτων τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀποκρουομένην ἀνακωχήν, νὰ ἀποκωλύσωσι πᾶσαν τῶν παραλίῶν προσβολήν, καὶ ἀποπέμποντες εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ Ἀλεξάνδρειαν τὰ τουρκοαιγυπτιακὰ πολεμικὰ πλοῖα, νὰ ἀσκήσωσι βίαν κατὰ τῶν ἐν Ναβαρίνῳ καὶ Μεθώνῃ ἀπολειφθέντων. «Ὡς πρὸς τὰ ἐν Ναβαρίνῳ καὶ Μεθώνῃ εὑρισκόμενα τουρκικὰ πολεμικὰ πλοῖα,» ἔλεγε, «τὰ ἐπιμένοντα αὐτόθι, ὀφείλουσι καὶ αὐτὰ νὰ ὑποστῶσιν, ὡς τὰ φρούρια, πάσας τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου (1)».

Τὰ πράγματα εἶχον ἐντελῶς μεταβληθῇ ἀπὸ τῆς γνωστοποιήσεως τῆς Ἰουλιανῆς Συμβάσεως. Αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων ἀνεπετερώθησαν ἐν τάχει. Ἀνάγκη δὲ παρίστατο νὰ ἀναρρίπισθῇ πάλιν, ὅπου ἦν ἐσβεσμένον, τὸ πολεμικὸν πῦρ, ὅπως ἐκνηθῶτιν οἱ Ἕλληνες, ἐν τῇ ἐπικειμένῃ διπλωματικῇ διαρρύθμισει τοῦ ζητήματος αὐτῶν, νὰ προτείνωσιν ἀξιώσεις ἐφ' ὅτι μείζονος ἐκτάσεως χώρας.

Ἡ Κυβέρνησις ἀπεδέχετο τὰ παραβολώτατα τῶν σχεδίων, ἔρχει μόνον νὰ ἐσκόπουν εἰς διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ ἀγῶνος ἀνέβαλον πάλιν αἱ κατὰ τὸ ἔαρ αὐτοῦ βλαστήσασαι ἰδέαι. Οὕτω δὲ παρεσκευάσθη ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Φαβιέ, ὅπως ἀναζωογονηθῇ ὁ ἀγὼν ἐπὶ τῆς τεταλαιπωρημένης Χίου, ἐτέρα ὑπὸ τὸν Κριεζώτην καὶ τὸν Καρατάσσον πρὸς ἀναστάψιν τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, ἀπεκλείσθῃ ἡ Κρήτη, καὶ ἐστάλησαν δισχίλιοι ἄνδρες εἰς τὴν ληστοφωλεὰν Γραβούσαν, ὅπως ἀναφυσθῇ ἐκεῖθεν εἰς φλόγας πυρὸς ὁ ὑποδόσκων πάντοτε σπινθὴρ τῆς κρητι-

(1) Βλ. Ἐγγράφα ὑποβληθέντα εἰς τὸ Κοινοβούλιον τὸ 1830 (Parl. papers presented 1830), ἐν σελ. 129.

κῆς ἐπαναστάσεως. Ἦτοιμάσθησαν ἐπίσης νὰ πέμψωσιν ἐπικουρίαν ὑπὸ τὸν Κόχραν καὶ τὸν Τσώρτς εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου ἀναλαβόντας τὰ ὅπλα ἀρχηγούς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος Τζόγκαν, Ράγκον καὶ Τσέλιον, νὰ ἀνακτήσωσι τὸ Μεσολόγγιον καὶ νὰ προσβάλωσι μάλιστα καὶ αὐτὴν τὴν Ἀλβανίαν. Οὕτως ἀνεπτερώθη πάλιν ἡ πολεμικὴ τῆς ἐπαναστάσεως δραστηριότης. Ἄλλ' αἱ μὲν ἐπιχειρήσεις τοῦ Φαβιὲ καὶ τοῦ Κριεζώτη ἐμελλον, μετὰ τὰς ἀρχικὰς αὐτῶν ἐπιτυχίας, νὰ ἀπολήξωσιν εἰς διαίρεσιν καὶ ἀναρχίαν, ὁ δὲ τουρκικὸς ἀγὼν νὰ ἐπιφέρῃ φοβεράν καὶ ἄσκοπον αἱματοχυσίαν, καὶ μόνῃ ἡ τοῦ Κόχραν καὶ Τσώρτς ἐκστρατεία νὰ παράσχῃ ἐμμέσον ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀπὸ μακροῦ πολυμένην ἀνάμειξιν τῶν δυνάμεων.

Ἐνῷ ὁ Τσώρτς προὔχρει διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ παρὰ τὴν μεσημβρινὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἀκτὴν μετὰ 1400 ἀνδρῶν, ὁ Κόχραν, ἀθροίσας παρὰ τὰς Σπέτσας 23 πλοῖα καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, συνέλαβεν ἐμπορικὰ τινα πλοῖα παρὰ τὴν Ζάκυνθον καὶ ἐνεφανίσθη τὴν 10 Σεπτεμβρίου πρὸ τοῦ Μεσολογγίου. Ὁ Κόδριγκτων ἐμήνυσεν αὐτῷ, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ ἀφῆσθαι εἰς Ἀλβανίαν. Ἦν δὲ τοῦτο παραχώρησίς τις εἰς τοὺς Τούρκους, δι' ἧς οἱ σύμμαχοι ναύαρχοι ἤθελον νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων μεροληψίαν αὐτῶν. Ὁ Κόχραν ἐπομένως ἠρέεσθη νὰ βομβιδιοβολήσῃ τὸ Βασιλάδι ἀπὸ τῶν κανονιοφόρων αὐτοῦ καὶ τινος προχείρως κατασκευασθείσης ὀλμοσχεδίας, ἐπανεκάμψε δὲ μετὰ 17 πλοίων εἰς Σύρον, βλέπων ὅτι ἡ μὲν βομβιδιοβολήσις ἀπέβαινε χωρὶς ἀποτελέσματος, οἱ δὲ ὑδραῖοι αὐτοῦ ναῦται ἤρχιζον γογγύζοντες καὶ ἀπαιτοῦντες προκαταβολὴν μισθοῦ. Οὕτως ἐματαιώθη ἡ κατὰ τῆς Ἀλβανίας προσβολή. Ἄλλ' ὁ Κόχραν ἀπέλιπεν ἐν ταῖς θαλάσσαις τοῦ Μεσολογγίου στόλον ἐξ πλοίων: τὴν «Καρτερίαν», καὶ τὸν «Σωτῆρα» ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Θωμᾶν, δύο ἡμιολίας καὶ δύο κανονιοφόρους· τὸ δὲ πρόσωπον τοῦ διοικούντος αὐτὸν ἀτρομήτου Φράγκ "Αστιγῆς ἦν ἱκανὴ ἐγγύησις, ὅτι πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο δὲν ἤθελον ἡσυχάσει τοσοῦτον ταχέως οἱ Τούρκοι. Ὁ "Αστιγῆς εἶχε λάβει ἐντολὴν νὰ πλεύσῃ εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Τσώρτς.

Καί τοι καταπυροβολούμενος ἀπὸ τῶν φρουρίων τοῦ Ῥίου, διέπλευσεν οὐχ' ἦτον ὁ πλοίαρχος Θωμᾶς τὴν 21 Σεπτεμβρίου ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ τὸ στενὸν μετὰ τοῦ « Σωτῆρος », μιᾶς κανονιοφόρου καὶ δύο ἡμιολιῶν τὴν δὲ 23 προσέβαλε τουρκικὸν τινα στολίσκον ὁρμούντα ἐν τῇ Σκάλα τῆς Ἀμφίσσης, ἀπεκρούσθη ὁμως, μὴ βοηθηθεὶς ὑπὸ τῶν ἡμιολιῶν, καὶ σφοδρὸς ἄνεμος ὥθησεν αὐτὸν πρὸς τὸ Λευτράκι. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἶχεν ἀποπειραθῆ καὶ ὁ "Αστιγῆς νὰ διαβῇ τὸ στενὸν μετὰ τῆς « Καρτερίας »· ἐπειδὴ δὲ εἰς ἀπόστασιν βολῆς ἀπὸ τῶν φρουρίων κατέλαθεν αὐτὸν γαλήνη, ἔστυρεν αὐτὸν κανονιοφόρος τις διὰ τοῦ στενοῦ. Κατασκοπήσας τὸν ἐν τῇ Σκάλα τῆς Ἀμφίσσης, ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐνὸς πυροβολείου καὶ ἑκατοστάδων τινῶν μεταξὺ τῶν βράχων τεταγμένων καλῶν σκοπευτῶν, ὁρμούντα ἐχθρικὸν στόλον, ἠρίθμησεν ἑνδεκα πλοῖα: δύο ἐμπορικὰ αὐστριακὰ βρίκια, φορτώνοντα σταφίδα, δύο ὦπλισμένα σκευαγωγὰ, δύο κανονιοφόρους, καὶ πέντε μεγαλείτερα πολεμικά, ἐξ ὧν μίαν ἡμιολίαν δεκαεῖς καὶ ἐν βρίκιον δεκατεσσάρων τηλεβόλων, ὅπερ ἔφερε καὶ τὴν σημαίαν τοῦ Ναυάρχου. Ἄνεμος ἐναντίος καὶ τρικυμία ἐμπόδισαν τὸν Ἀγγλον Φιλέλληνα νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς προσβολήν. Οἱ Τούρκοι ὁμως τοσαύτην εἶχον πεποίθησιν εἰς τὴν ὑπέροχον αὐτῶν δύναμιν, ὥστε, ὅταν ὁ "Αστιγῆς προσήγγισε τέλος εἰς αὐτοὺς τὴν 30 Σεπτεμβρίου μετὰ τῆς « Καρτερίας », τοῦ « Σωτῆρος » καὶ δύο κανονιοφόρων, ἠτοιμάσθησαν νὰ αἰχμαλώτισωσι τὸν ἐλληνικὸν στολίσκον, καὶ δὲν ἐπυροβόλησαν πρὶν ἢ ἀγκυροβολήσῃ ἡ « Καρτερία, φοβούμενοι ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν ἀποστῆ τῆς προσβολῆς, ἀνλίαν ἐνωρίς προέδιδον αὐτῷ τὴν δύναμίν των. Ἄλλ' ὁ "Αστιγῆς δὲν ἐσυνείθιζε νὰ μετρῇ ἐπὶ μακρὸν τοὺς ἐχθρούς, καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς ἀπόστασιν ἑκατοντάδων τινῶν βημάτων μακρὰν τῶν τουρκικῶν πλοίων καὶ κανονοστοιχιῶν, χαιρετισθεὶς παρ' αὐτῶν διὰ σφοδρότατου πυρός· ὁ δὲ « Σωτῆρ » καὶ αἱ κανονιοφόροι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀγκυροβολήσωσι τριακοσίας ὑάρδας ὀπισθεν τῆς « Καρτερίας. » Ὁ "Αστιγῆς ἤρξατο τοῦ ἔργου μετὰ τῆς συνήθους αὐτοῦ ἀπαθείας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διέταξε νὰ πυροβολήσωσι τὰ διὰ στρογγύλων σφαιρῶν πεπληρωμένα τηλεβόλα, ὅπως καταμετρήσῃ οὕτω τὴν ἀπόστασιν· εἴτα ὁμως ἐξέπεμψαν τὰ μακρὰ αὐτοῦ τηλεβόλα καὶ αἱ καρ-

νάδαι πεπυρακτωμένας κενὰς σφαίρας καὶ βομβίδας. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἀκαριαῖον καὶ φοβερόν. Ἡ ναυαρχίς ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα· ἡ μεγάλη ἡμιολία, ἐν ᾗ ἐξερράγη μία βόμβα, εὕρισκομένη λίαν πλησίον τῆς ἀκτῆς, κατελείφθη ὑπὸ τοῦ πληρώματος καὶ ἀνεφλέχθη· ἕτερον δὲ βρίκιον ἐβυθίσθη καὶ μία ἡμιολία ἐκάη.

Οὕτως ἐν ἡμισεῖ ὥρᾳ κατέστρεψεν ὁ Ἄστιγξ τὰ τέσσαρα μέγιστα πολεμικὰ πλοῖα, πρὶν ᾗ δυνηθῶσι νὰ βλάψωσι σπουδαίως τὴν «Καρτεριάν» τὰ ἐπὶ τῆς παραλίας τηλεβόλα. Ὁ «Σωτήρ» καὶ αἱ ἑλληνικαὶ κανονιοφόροι ἐπλησίασαν τότε εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἠνάγκασαν εἰς σιγὴν τὸ πῦρ τοῦ τηλεβολοστασίου· κατεστράφησαν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ ἐχθρικά πλοῖα, πλὴν δύο, καὶ συνελήφθησαν τὰ αὐστριακὰ ἐμπορικά. Ἐκ τῆς ἀντίπεραν ἀχαικῆς ἀκτῆς εἶχε παρατηρήσει ὁ στρατὸς τοῦ Τσώρτς τὸν εἰς τὴν Σκάλαν εἰσπλουν τοῦ ἑλληνικοῦ στολίσκου, μέχρις οὗ ἐγένετο οὗτος ἀφανὴς ὀπισθεν τοῦ ἀκρωτηρίου· ὁ κρότος δὲ τῆς ἐκρήξεως, τὸ πῦρ καὶ τὰ ἀνυψωθέντα μαῦρα σύννεφα κάπνου ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὰ γινόμενα.

Ἡ περιφανὴς αὕτη νίκη ἀνεξωγόνησε βεβαίως τοὺς Ἕλληνας μετὰ τὰς ἥττας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀνεκτῆθη δὲ οὕτω ἡ ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου κυριαρχία καὶ ἡ συγκοινωνία μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Ἄστιγξ ἠδυνήθη νὰ μεταβιβάσῃ ἀκωλύτως εἰς τὴν Στερεὰν τὸν στρατὸν τοῦ Τσώρτς, καὶ νὰ ἐπιστέψῃ τὰ ἔργα του περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους, τὴν 29 Δεκεμβρίου 1827, διὰ τῆς βομβιδοβολήσεως καὶ ἀλώσεως τοῦ Βασιλαίου.

Ἐτι σπουδαιότεραι ὑπῆρξαν αἱ πολιτικαὶ συνέπειαι τῆς παρὰ τὴν Ἀμφισαν ναυμαχίας, κορυφώσασθαι τὴν μεταξὺ τῶν συμμάχων ναύαρχων καὶ τοῦ Ἰβραὶμ Πασσᾶ διάστασιν. Ἀφοῦ, πρὸ αὐτῆς ἡτῆς, κατεμέμμετο ὁ Αἰγύπτιος τῆς λίαν ἐλευθέρας ἐρμηνείας, ἣν ἔδιδον οἱ σύμμαχοι εἰς τὴν Ἰουλιανὴν σύμβασιν χάριν τῶν Ἑλλήνων, περιῆλθε νῦν εἰς ἀληθινὸν λύσσης παροξυσμόν, ἅμα μαθὼν τὸ τόλμημα τοῦ Ἄστιγξ. Πῶς λοιπόν; οἱ σύμμαχοι ἐπέτρεπον εἰς τὸ ἐν τῶν διαμαχομένων μερῶν τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, καὶ ἀπηγόρευον αὐτὰς εἰς τὸ ἕτερον; καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἠδύναντο πάντα νὰ τολμῶσιν ὑπὸ τὴν σκέπουσαν αἰγίδα τῶν εὐρωπαικῶν δυνάμεων,

ὁ δὲ Ἰβραῖμ ἦτο δεδεμένος; Ἐθεώρησεν οὗτος τὸ γενόμενον ὡς παραβίασιν τῆς ἀνακωχῆς, καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον πάσης προηγουμένης ὑποχρεώσεως, νομίζων ὅτι οὐδόλως ἐδέσμευον αὐτὸν τὰ κατὰ τὴν 25 Σεπτεμβρίου συνωμολογημένα. Ἀπεφάσισε δὲ νὰ λάβῃ πάραυτα μέτρα πρὸς τιμώρησιν τοῦ Ἑστιά, ἐλπίζων ὅτι ἡδύνατο νὰ καταστρέψῃ διὰ τῆς ὑπερτέρας αὐτοῦ δυνάμεως τὸν ἐλληνικὸν στόλισκον. Ὁ Κόδριγκτων ὤρμει μετὰ τοῦ πλοίου τῆς γραμμῆς « Ἀσία », τῆς φρεγάτας « Τάλβοτ » καὶ τοῦ βρικίου « Ζέβρα » ἐν τῷ λιμένι τῆς Ζακύνθου, ὅτε ἡ πρὸ τοῦ Ναβαρίνου καταλειφθεῖσα φρεγάτα « Δάρτμουθ » ἀνήγγειλε τὸν ἔκπλουν τοῦ μωαμεθανικοῦ στόλου. Τὴν ἐσπέραν δὲ τῆς Α'. Ὁκτωβρίου παρατηρήθησαν ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Ζακύνθου τριάκοντα πολεμικὰ καὶ σκευαγωγὰ πλοῖα οὐριοδρομοῦντα καὶ βορειοδυτικῶς διευθυνόμενα. Ἀπετέλουν δὲ ταῦτα τὴν πρώτην μοῖραν τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Πατρονάμπην Μουσταφᾶν, ἐκπεμφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἰβραῖμ πρὸς τιμώρησιν τῆς ὑπερφροσύνης τοῦ Ἑστιά καὶ ἀνάκτησιν τῆς ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου κυριαρχίας (1). Καί περ τρικυμιώδους οὔσης τῆς θαλάσσης, ὁ Κόδριγκτων κατέλιπε πάραυτα τὸν λιμένα, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 2 Ὁκτωβρίου εὐρίσκετο μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ τοῦ στομίου τοῦ κόλπου τῶν Πατρῶν. Ἐμήνυσε δὲ εἰς τὸν Πατρονάμπην διὰ τοῦ κυβερνήτου τοῦ « Τάλβοτ » Σπένσερ, ὅτι « ἀφοῦ οἱ Τούρκοι παρέβησαν τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν, σκοπὸν εἶχε, χωρὶς πολλῶν περιτροπῶν καὶ περιφράσεων, νὰ πυροβολήσῃ κατὰ τοῦ πρώτου πλοίου, ὅπερ ἤθελεν ἀποπειραθῆ νὰ παρέλθῃ, καὶ ἐν περιπτώσει ἀντιπυροβολισμοῦ νὰ καταστρέψῃ ὁλόκληρον τὸν στόλον ». Ὁ Μπέης προσεπάθησε νὰ δικαιολογηθῇ, προφασιζόμενος, ὅτι σκοπὸν μόνον εἶχε νὰ εἰσαγάγῃ τροφὰς εἰς τὰς Πάτρας· ἀλλ' αἱ παραστάσεις τοῦ Κόδριγκτων ἦσαν τοσοῦτον ἔντονοι, ὥστε μετὰ τινα δισταγμὸν ἐνέδω-

(1) Ὅτι ἡ ἐκδίκησις τοῦ Αἰγυπτίου ἀπέβλεπε τὸν Λόρδον Κόχραν, εἶνε πλάνη παρερρησάσα εἰς τὰς πλείστας τῶν γεγονότων ἐκείνων ἀφηγήσεις. Ὁ Κόχραν εἶχεν ἤδη ἐπιστρέφει, ὡς γνωρίζομεν, εἰς Σύρον πρὸ τῆς 20 Σεπτεμβρίου. Ὁ Ἰβραῖμ λοιπὸν δὲν ἡδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ καταδιώξιν αὐτοῦ τὴν Α'. Ὁκτωβρίου, ὡς ἀναγινώσκειται παρὰ τῷ Ῥόζεν (Ἱστορία τῆς Τουρκίας, 1866, σελ. 48) καὶ παρὰ τῷ Πρόκας (Τομ. Β'. σελ. 171.)

κεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν αὐτοῦ καὶ ἡτοιμάσθη εἰς ἀνάπλουν. Τὰ ἀγγλικά πλοῖα συνώδευσαν αὐτὸν μέχρι τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τῆς Ζακύνθου, ὅτε πάλιν, τὴν ἑσπέραν τῆς 3 Ὀκτωβρίου ἐσημάνθη ἐν τῷ στεγῷ τῆς Κεφαλληνίας ἄλλος στόλος, συγκείμενος ἐκ τριῶν φρεγατῶν, τεσσάρων κορβετῶν καὶ ἑπτὰ βρικήων, καὶ ἀποτελῶν τὴν δευτέραν μοῖραν τοῦ τουρκαιγυπτιακοῦ στόλου. Ὁ Ἰβραῖμ αὐτὸς εὗρίσκετο ἐπὶ τῆς μιᾶς φρεγάτας, αἱ δὲ ἄλλαι δύο ἔφερον τὰς σημαίας τοῦ Ταχίρ Πασᾶ καὶ τοῦ Μοχαρέμ Μπέη ἐπὶ τοῦ κυρίου ἱστοῦ. Ἀνταλλάξασα συνθήματά τινα μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Παδρονάμπει, ἐφάνη καὶ ἡ δευτέρα αὕτη μοῖρα διατεθειμένη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ναβαρῖνον. Ὁ κίνδυνος συγκρούσεως ἐφάνη οὕτω παρελθὼν. Τὴν νύκτα ἐντούτοις ἡγέρθη σφοδρότατος νοτιοανατολικὸς ἄνεμος παρακωλύσας τὸν ἀνάπλουν, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς 4 Ὀκτωβρίου εὗρίσκοντο αἱ τρεῖς φρεγάται καὶ ἱκανὰ τῶν μεγαλειτέρων τουρκικῶν πλοίων ἔξωθεν τοῦ Κάβο Πάπα καὶ ἡτοιμάζοντο νὰ πλεύσωσιν εἰς Πάτρας. Οὐδόλως προσέχων τότε εἰς τὸν νῦν ὑπέρτερον τῶν Τούρκων ἀριθμὸν, ἀνήχθη πάλιν ὁ Κόδριγκτων μετὰ τοῦ μικροῦ αὐτοῦ στολίσκου, κατέφθασε τοὺς ὀθωμανοὺς τὴν ἑσπέραν ταύτην, παλαίων κατὰ ἐναντίου ἀνέμου καὶ κυμάτων, καὶ ἀπεκώλυσεν αὐτοῖς τὸν περαιτέρω εἰς Πάτρας πλοῦν. Κατεμέμφη αὐτῶν ἀπειλητικώτατα, ὅτι παρεδίασαν τὴν ἀνακωχήν, καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἤθελε πλέον πιστεύσει οὔτε τὸν Ἰβραῖμ οὔτε τοὺς ὑπαρχηγοὺς αὐτοῦ. Ὁ Ταχίρ Πασσᾶς ἀπήντησεν, ὅτι περὶ Πατρῶν οὐδεμίαν εἶχε δοθῇ ὑπόσχεσις, καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις τῆς 25 Σεπτεμβρίου ἀπέβλεπον τὴν Ὑδραν μόνον. Ἀλλ' ὁ Ἀγγλος οὐδεμίαν παρέσχεν ἀκρόασιν εἰς τοὺς ἰσχυρισμοὺς ἐκείνους· ἡ δὲ « Ἀσία » καὶ ὁ « Τάλθοτ » ἐπυροβάλησαν κατὰ τῶν πρώτων τουρκικῶν πλοίων, ἅτινα δὲν εἶχον ὑψώσει τὴν σημαίαν αὐτῶν, καὶ ἔτρεψαν αὐτὰ περίτρομα εἰς ὀπισθοχώρησιν.

Τὴν νύκτα ἡγέρθη τρικυμία, καὶ λαίλαψ φοβερά ἐνσκήψασα τὴν πρωΐαν τῆς 5 διεσκόρπισεν ἀμφοτέρους τοὺς στόλους. Κακοπαθὼν ὑπὸ τῆς τρικυμίας καὶ ἐκφοβισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνεμώδους ἤθους τοῦ Ἀγγλου, ἐτράπη ὁ Ἰβραῖμ πρὸς μεσημβρίαν, οὐδόλως προσεγγίσας εἰς Πάτρας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου. Τὴν

ἔσπεραν τῆς 6 Ὀκτωβρίου ἠναγκάσθη πάλιν ὁ Κόδριγκτων νὰ ἐκπλεύσῃ κατὰ εἴκοσι περίπου τουρκικῶν πλοίων, ἅτινα ὑστερήσαντα τοῦ Ἰθραΐμ, εἶχον συνέλθει παρὰ τὸν Κάβο-Παπᾶν, καὶ ἠναγκάσθη καὶ πάλιν νὰ μεταχειρισθῇ τὴν λογικὴν τῶν τηλεβόλων, ὅπως ἀποδιώξῃ αὐτὰ εἰς Ναβαρίνον.

Ἰσως ἰσχυρίσθῃ τις ὅτι τὴν 25 καὶ 26 Σεπτεμβρίου μόνον προφορικαὶ ὑποσχέσεις εἶχον ἀνταλλαγῇ, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐπεδέχετο διαφόρους ἐρμηνείας, καὶ εὖρητις ἐπομένως εὐεξηγῆτον, ὅτι ὁ Ἰθραΐμ, μαινόμενος κατὰ τοῦ Ἀστιγῆ, οὐδένα πλέον δεσμὸν ἀνεγνώριζεν. Ὅπωςδὲποτε ὅμως ἀναμφήριστος προέκειτο παράβασις ὑποσχέσεως, καὶ ἄξια πάντως ἐπαίνου εἰς τὸ ἀνδρικὸν θάρρος καὶ ἡ σταθερότης, δι' ὧν κατώρθωσεν ὁ Κόδριγκτων τὴν τήρησιν τῶν ὑποσχέσεων ἐκείνων καὶ τὴν ἐπιβολὴν σεβασμοῦ εἰς τὸν ὑπερίσχυρον ἐχθρὸν.

Ὁ βρεττανὸς ναυτικὸς ἐλυπεῖτο σφοδρῶς, ὅτι ἦτο μόνος. Ἄν εἶχεν ὑποστηρικτὰς τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ γάλλον καὶ ῥῶσον, τότε ἀπαγορεύων εἰς τὸν Αἰγύπτιον τὸν εἰς Ναβαρίνον ἀνάπλευν, ἤθελε λάβει ἀφορμὴν ἐκ τῆς παραβάσεως τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ ὅπως ἐπανακάμψῃ εὐθὺ εἰς Ἀλεξανδρείαν.

Ἐν Ναβαρίνῳ εὗρεν ὁ Ἰθραΐμ ὁδηγίαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου, ἀνακινούσας αὐτῷ, ὅτι ἡ Πύλη ἐπέμενεν ἀποκρούουσα πᾶσαν ἀνάμειξιν ξένων δυνάμεων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ αὐτῆς. Ἐδίδετο δὲ αὐτῷ παραγγελία νὰ διπλασιάσῃ τὰς πρὸς καθυπόταξιν τῆς Πελοποννήτου προσπάθειάς αὐτοῦ, καὶ τῷ ὑποδεικνύετο πιθανὴ ἡ τοῦ Κιουταγῆ σύμπραξις, συνάγοντος παρὰ τῇ Λαμίᾳ στρατόν, προωρισμένον κατὰ τῆς Πελοποννήτου. Ἡ ὑπόδειξις αὕτη, ἐν τῇ ὑπαρχούσῃ τότε μεταξὺ Ἰθραΐμ καὶ Κιουταγῆ διαστάσει καὶ ζηλοτυπίᾳ, ὑπῆρξε διὰ τὸν Αἰγύπτιον τὸ ἀποτελεσματικώτατον πρὸς ἐνέργειαν κέντρον. Τότε ἐξέδωκεν οὗτος τὰς φοβεράς ἐκείνας διαταγὰς, αἵτινες ἠπειλοῦν νὰ τιμωρήσωσι καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἀφύχων πραγμάτων πᾶσαν περαιτέρω ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων· τότε, ματαίας ἀποδειχθείσης πάσης διαταγῆς, ἐνέσκηψε φοβερὰ καὶ βάρβαρος ἐρήμωσις καθ' ὅλης τῆς χώρας. Μεταβατικὰ σώματα διέδραμον τὴν Μεσσηνίαν καὶ Ἀρκαδίαν, τὰ μέχρι τοῦδε ἀδολαβῇ περισωθέντα

χωρία ἐπυρπολήθησαν, 60,000 συκῶν καὶ 25,000 ἐλαιῶν κατεκόπησαν, καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐξημθενίσθη ἡ συντήρησις τῶν μελλουσῶν γενεῶν. Μειζόν τι σῶμα τετρακισχιλίων ἀνδρῶν ἐτράπη βορείως πρὸς τὰς Πάτρας, δεύτερον δὲ ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν ἄγων ὁ Ἰβραῖμ αὐτὸς κατηυθύνθη πρὸς τὸ Λεοντάρι, καὶ τρίτον, ἐξ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν ἀποτελούμενον, ἐξέπεμψεν εἰς Καλάμας, ὅπου ὁ βρεττανὸς πλοίαρχος Ἀμιλτων ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ ἰδίῳις ὁμμασι περὶ τῆς λύσεως καὶ τῶν καταστροφῶν τῶν Αἰγυπτίων. « Ἄν ὁ Ἰβραῖμ μείνῃ ἐν Ἑλλάδι, πλεον τοῦ ἐνὸς τρίτου τῶν κατοίκων θέλουσιν ἀποθάνει ἀναγκαίως τῆς πείνης, » ἔγραφεν ὁ βρεττανὸς ναυτικός ἐκ Κιτροῶν.

Ταῦτα πάντα ἦσαν χλευαστικῇ τις οὕτως εἰπεῖν ἀπάντησις εἰς τὴν Ἰουλιανὴν σύμβασιν καὶ πείσμων πρόκλησις πρὸς τὰς συμμάχους δυνάμεις, τὰς σκοπούσας τὴν « εἰρήνευσιν » τῆς Ἀνατολῆς. Οὕτω τοῦλάχιστον ἐξέλαβεν αὐτὰ ὁ Κόδριγκτων.

Τὴν 13 Ὀκτωβρίου ἠνώθησαν μετ' αὐτοῦ ὁ ῥώσος ἀντιναύαρχος κόμης Αὐδεν καὶ ὁ ἀντιναύαρχος Δερινῦ. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἠρίθμει 41 σκάφη, ἐξ ὧν τρία πλοῖα τῆς γραμμῆς καὶ τέσσαρες φρεγάται, ὁ γαλλικὸς ἑπτὰ, ὧν τρία τῆς γραμμῆς καὶ δύο φρεγάται, ὁ δὲ ῥωσικὸς ὀκτώ, ὧν τέσσαρα τῆς γραμμῆς πλοῖα καὶ τέσσαρες φρεγάται, ζέροντα πάντα 1270 τηλεβόλα. Οἱ τρεῖς ναύαρχοι κατεῖδον πόσον δύσκολον ἦτο νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν δεδωμένην αὐτοῖς διπλωματικὴν ἐντολήν, καὶ νὰ κρατήσωσι μακρὰν ἀλλήλων τὰ διαμαχόμενα μέρη. Ἡ τοῦ χειμῶνος προσέγγισις ἤρχιζεν ἤδη καθισταμένη δυσαρέστως ἐπαισθητή, εἰδήμονες δὲ πλοηγοὶ καὶ τοῦ ναυτικοῦ ἀξιωματικοὶ ἐδῆλουν, ὅτι διαρχοῦντος τοῦ χειμῶνος πάντῃ ἀδύνατος ἦν ὁ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀποκλεισμός, διότι ἡ ἐπιτηρητέα θαλασσία ἔκτασις ἦν ἐκτεθειμένη εἰς τοὺς ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου τρικυμιώδεις ἀνέμους. Οὕτω δὲ ἐξέλειπε τὸ προσφορώτατον μέσον εἰς ἐξαναγκασμὸν τοῦ ἀπὸ πλου τοῦ Ἰβραῖμ, οὗτινος τὸ πείσμα κάλλιστα κατεδείκνυσεν τὰ καπνίζοντα χωρία τῆς Μεσσηνίας. Ἐπρεπε λοιπόν, ἀπέναντι τοιούτων γεγονότων, νὰ ἐπιμένωσιν οἱ ναύαρχοι σεβόμενοι τοὺς εἰρηνικοὺς τῆς συμβάσεως λόγους καὶ προσπαθοῦντες νὰ εἰρηνεύσωσι χωρὶς αἱματοχυσίας, ἢ ἔπρεπε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου; Ὁ Κό-

δριγκτων ἦν ἐκ τῶν σπανίων κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα χαρακτήρων, οὔτινες οὐδαμῶς προοῦνται πρὸ τῆς εὐθύνης. "Ασχοπα δὲ καὶ ἄχρηστα πάντα εἶνε τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ἀνέκδοτα, δι' ὧν ἡ ἱστορικὴ ἐποποιία περιεκάλλυνε καὶ ἐξήγγησε τὸ μέγα τοῦ Ναβαρίνου γεγονός· οὔτε ὑπῆρξεν ἀνάγκη, ὡς ἀνεκδοτικῶς ἐρρέθη, νὰ σημειώσῃ ἰδιοχειρῶς ὁ πρῶτος τοῦ Ναυαρχείου λόρδος — ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς Γουλιέλμος — ἐπὶ τοῦ περιθωρίου τῶν ὁδηγιῶν τοῦ φίλου του: « Ἐμπρός, Νέλλ! » ἢ: α τοῦτο δὲν σὲ ἐμποδίζει, φίλτατε Ἐδουάρδε, νὰ μεταχειρισθῇς πυρίτιδα, ἂν ἡ εὐκαιρία τὸ καλέσῃ! » Αἱ ὁδηγίαι τοῦ Ναυάρχου παρεῖχον αὐτῷ τὴν ἄδειαν, καίτοι ὠραίους περιέχουσαι λόγους περὶ εἰρήνης καὶ εἰρηνεύσεως, νὰ ἀσκήσῃ καὶ βίαν ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ· αὗτος δέ, ὡς ἀληθὲς θυελλοχαρὴς ναύτης, ἀπεφάσισεν ἐν τάχει νὰ κόψῃ διὰ τοῦ ξίφους τὸν γόρδιον τῆς διπλωματίας δεσμὸν (1). Καὶ οἱ συνάδελφοι δὲ αὐτοῦ ἔκριναν ὡς στρατιῶται, ὅτι ἀνάγκη πρὸ πάντων ὑπῆρχεν ἰσχυροῦ τινος κτύπου, ὅπως καταστῇ εὐάγωγος ἡ Πύλη. Οὕτω δὲ δραζάμενοι τῆς εὐκαίρου προφάσεως τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χερσονήσου διατεταγμένων στρατιωτικῶν κινήσεων τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῆς ἐρημώσεως τῆς Μεσσηνίας, ἐδήλωσαν εἰς τὸν τοποτηρητὴν τοῦ ἀπόντος Ἰβραὴμ, « ὅτι ἡ παραβίασθῆῖσα ὑπόσχεσις ἠνάγκαζε τοὺς ναυάρχους νὰ ζητήσωσιν ἄλλας ἐγγυήσεις· τούτου δ' ἕνεκεν ὁ μὲν τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἔπρεπε νὰ ἀναχωρήσῃ πάραυτα εἰς Κωνσταντινουπόλιν καὶ Ἀλεξάνδρειαν, νὰ ἀνασταλῶσι δὲ αἱ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χερσονήσου ἐχθροπραξίαι

(1) Ἡ ἀπὸ 12 Ἰουλίου 1827 προσθήκη εἰς τὰς δευτέρας ὁδηγίας τῶν διοικητῶν τοῦ στόλου (: Εἶνε πρόδηλον, Κύριε, ὅτι αἱ ὁδηγίαι αὗται δὲν δύνανται νὰ προῖδωσι πάσας τὰς δυνατάς περιπτώσεις, καὶ ὅτι ἀνάγκην ἔχετε ἐλε.θερίας τινός, ἣν πλήρη σᾶς παρέχει ὁ βασιλεὺς. Βλ. Ἑγγρ. ὑποβληθ. εἰς τὸ Κοινοβούλιον τὸν Μάιον τοῦ 1830, σελ. 8), ὡς καὶ τὸ κείμενον τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 4 Σεπτεμβρίου (αὐτόθ. σελ. 129), ἐξηγουσι, μολ φαίνεται, ἀρκούντως τὰ γινόμενα. Διὰ τοῦτο ἡ περὶ τοῦ: « Ἐμπρός, Νέλλ! » (go on Nell!), γράφεντος δῆθεν ὑπὸ ὑψηλῆς χειρὸς ἐν τῷ περιθωρίῳ, διήγησις δὲν πρέπει νὰ πιστευθῇ, ἐνόσω δὲν πιστοποιεῖται δι' ἐμφανίσεως τοῦ πρωτοτύπου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ εἰς τὸν Δερινῷ ἀποδιδιομένη κακολογία, ὅτι δῆθεν ἡ φάσις τοῦ ἔργου ἐξήρτητο ἐξ ἐνὸς ποτηρίου, ὅπερ ἤθελε πίνει περισσότερον ἢ ἐλιγώτερον ὁ Κόδριγκτων. Ταῦτα πάντα φέρουσι τὸν τύπον νεωιέρας ἐρμηνείας τῶν γεγονότων, καὶ μ.θολογίσης πάντως περιεργείας.

καὶ νὰ ἐκκενωθῇ ἡ Πελοπόννησος». Εἰς τὴν πανηγυρικὴν ταύτην καὶ ῥητὴν ἀπαίτησιν ἐδόθη ἡ ἀπάντησις, ὅτι ὁ Ἰβραῖμ ἦν ἀπὼν, ὁ δὲ τούρκος διερμηνεὺς ὠρκίζετο, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν εὕρῃ, καὶ ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε μέσον, ὅπως διαβιβασθῇ αὐτῷ ἡ ἐπιστολή. Ταῦτα πάντα ἦσαν ἱκανῶς ὑποπτα, ἡ δὲ αὐστριακὴ ἐρμηνεία, ὅτι ὁ Πασσᾶς δῆθεν ἀπεμακρύνθη, ὅπως ἔλθῃ εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Κιουταγῆ, ἦν ἀπίστευτος εἰς τοὺς μεμνημένους τὰς μεταξὺ Ἰβραῖμ καὶ τοῦ τούρκου ἀντιζήλου του σχέσεις. Πιστευτότερον μᾶλλον παρίστατο, ὅτι ὁ Αἰγύπτιος εἶχε μακρυνθῇ, μόνον ὅπως ἀποφύγῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ξένων, καὶ μὴ διαταραχθῇ ὑπ' αὐτῶν τὸ εἰρηνευτικόν του σύστημα. Οἱ σύμμαχοι διέταξαν τότε τὴν 17 Ὀκτωβρίου κατασκόπησιν τοῦ λιμένος καὶ τῆς θέσεως τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου, τὴν δὲ 18 Ὀκτωβρίου, ἐπέτειον τῆς παρὰ τὴν Δειψίαν μεγάλης μάχης, συνεκρότησαν οἱ τρεῖς ναύαρχοι ἐν πελάγει πολεμικὸν συμβούλιον, καὶ συνεζήτησαν τὴν ἀνάγκην μάχης.

Ἀνελογίσαντο, ὅτι ὁ Ἰβραῖμ «εἶχε παραβῇ τὸν λόγον αὐτοῦ, ὅτι οἱ στρατοὶ του ἐξηκολούθουν δεινότερον παρὰ ποτε τὸν ἐξολοθρευτικὸν αὐτῶν πόλεμον, φονεύοντες γυναῖκας καὶ παιδιὰ, καίοντες κατοικίας, ἐκρίζουντες τὰ δένδρα τῆς χώρας, καὶ ὅτι πρὸς ἀναστολὴν τῶν φρικωδῶν ἐκείνων σκηρῶν, αἵτινες ὑπερέβαινον πάντα τὰ τέως γεγόμενα, εἰς μάτην εἶχον ἀποβῇ καὶ παίγνιον ἀπλοῦν ἐθεωρήθησαν τὰ τε πειστικά καὶ συνδιαλλαχτικά μέσα, καὶ αἱ εἰς τοὺς τούρκους ἀρχηγοὺς δοθεῖσαι συμβουλαὶ καὶ αἱ εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλὴν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ γεγόμεναι νουθεσίαι, ἐνῷ ὁ Ἰβραῖμ δι' ἐνὸς μόνου λόγου του ἠδύνατο νὰ ἀνακόβῃ τὸ ρεῦμα τῶν βαρβαροτήτων ἐκείνων». Πῶς ἤθελεν ἐπιτευχθῇ, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ σκοπὸς τῆς λονδινεῖου συμβάσεως, καὶ ἡ πραγματοποιήσις τῆς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀνακωχῆς; Ὁ Κόδριγκτων αὐτὸς ὡμολόγησε βραδύτερον, ὅτι μετὰ τὴν τουρκικὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς χώρας, εἶχεν αἰσθανθῇ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τιμωρήσῃ τοιαύτας προσβολὰς (*j'avoue que j'ai senti le désir de punir de telles offenses*). Ἀνελογίσαντο δὲ προσέτι οἱ ναύαρχοι, ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τοῦ ἀποκλεισμοῦ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ἤθελεν εἶναι δυσχερές, πολυδάπανον καὶ μάταιον ἔργον, διότι ἡ τρικυμία ἤθελε διασκορπίζει

τοὺς στόλους καὶ παρέχει εἰς τὸν Αἰγύπτιον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως μεταβιβάξῃ τὸν ἐρημωτικὸν αὐτοῦ στρατὸν εἰς διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων. Τούτων πάντων ἔνεκεν ἀπεφάσισαν νὰ εἰσέλθωσι μετὰ τῶν στόλων αὐτῶν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου, καὶ ἐπαναλάβωσιν οὕτω εἰς τὸν αἰγύπτιον ἀρχηγὸν α προτάσεις, αἵτινες, σύμφωνα οὔσαι πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Συμβάσεως, ἤθελον εἶναι προδήλως συμφέρουσαι τῇ Πύλῃ ». Συνωμολόγησαν δὲ ὁμοφώνως, « ὅτι τοιαύτη σπουδαία διαδήλωσις ἤθελε φέρει ἀσφαλίστατα εἰς τὸν σκοπὸν, χωρὶς αἵματοχυσίας καὶ ἐχθροπραξιῶν ». Ἄλλ' ἦτο πλέον ἄρά γε δυνατὴ ἡ δι' ἀπλῆς κινήσεως στόλου ἐπίτευξις μεγάλων πολιτικῶν ἀποτελεσμάτων; ἢ μήπως ἡ ἐνδόμυχος κρυφία καὶ σταθερὰ ἀπόφασις διέψευδε τοὺς εἰρηνικοὺς τῶν χειλέων λόγους; Πῶς ἐθεώρει τὴν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὁ Κόδριγκτων, ὅστις, ὡς ἀρχαιότερος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, εἶχε καὶ τὸ ἀνώτατον πρόσταγμα, καταφαίνεται ἐκ τῶν ὁδηγιῶν, ἃς ἔδωκε τὴν 19 Ὀκτωβρίου εἰς τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ, τὸν ῥῶσον καὶ γάλλον.

« Ἐπιθυμῶ, » ἔλεγον αὐται, « ὅπως ἡ Α. Ἐξ. ὁ ἀντιναύαρχος Δερινῦ τάξῃ τὸν στόλον αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν κατὰ τὸ μεσημβριονατολικὸν μέρος τοῦ λιμένος αἰγυπτιακῶν πλοίων. Τὸ μετ' αὐτὰ πλοῖον φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ πλοῖον τῆς γραμμῆς, ὅπερ φέρει τὴν σημαίαν τοῦ ναυάρχου ἐπὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἵστου· ἀπέναντι αὐτοῦ θέλω τάξῃ τὴν « Ἀσίαν », ὅπισθεν δὲ καὶ πλησίον τῆς « Ἀσίας » τὴν « Γενοῦην » καὶ τὴν « Ἀλβιδῶνα ». Ἐπιθυμῶ δὲ προσέτι, ὅπως ἡ Α. Ἐξ. ὁ ἀντιναύαρχος κόμης Ἀϊδεν διατάξῃ νὰ ἀγκυροβολήσῃ ὁ στόλος αὐτοῦ ὅπισθεν τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, ὅπως αἱ ῥωσικαὶ φρεγάται δυνηθῶσι νὰ ἀπασχολήσωσι τὰ ὅπισθεν καὶ πλησίον τῶν ῥωσικῶν πλοίων τῆς γραμμῆς εὐρισκόμενα τουρκικὰ. Αἱ ἀγγλικαὶ φρεγάται θέλουσιν ἀποτελέσει μίαν γραμμὴν πρὸ τῶν ἐν τῷ δυτικῷ μέρει τοῦ λιμένος εὐρισκομένων τουρκικῶν σκαφῶν, ἀπέναντι τῶν ἀγγλικῶν πλοίων τῆς γραμμῆς, ὁμοίαν δὲ θέσιν θέλουσι καταλάβει αἱ γαλλικαὶ φρεγάται, ὅπως ἀπασχολήσωσι τὰς ἀπέναντι τῶν γαλλικῶν πλοίων τῆς γραμμῆς εὐρισκόμενας τουρκικὰς φρεγάτας. Ἄν δὲ δοθῇ καιρὸς, πρὶν ἢ ἀρχίσωσιν οἱ Τοῦρκοι τὰς ἐχθροπραξίας, πρέπει τὰ πλοῖα νὰ προμηθευθῶσιν ἀμφιθετικὰς ἀγκύρας. Ὁ σύμμαχος

στόλος· οὐδεμίαν θέλει βάλει βολήν, πρὶν ἢ δοθῇ τὸ πρὸς τοῦτο σημείον· ἂν δὲ τουρκικόν τι σκάφος πυροβολήσῃ, πρέπει πάραυτα νὰ ἀντιπυροβοληθῇ καὶ καταστραφῇ ἀνυπερθέτως. Αἱ κορβέται καὶ τὰ βρίκια διατελοῦσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ κυβερνήτου τῆς «Δάρτμουθ», ὅπως ἐπιτηρῶσι τὰ πυρπολικά, μὴ τυχὸν ἀνησυχήσωσι τὸν σύμμαχον στόλον. Ἄν ἡ μάχη καταστῇ γενικὴ, καθ' ἣν ταραχὴ καὶ σύγχυσις εἴνε ἀναπόφευκτοι, ἃς ἐνθυμῶνται πάντες τοὺς λόγους τοῦ λόρδου Νέλσωνος: «Οὐδεὶς Κυβερνήτης ἔχει κρείττονα θέσιν ἢ ὅταν τὸ πλοῖον αὐτοῦ εὐρίσκεται ἀντιμέτωπον ἐχθρικοῦ πλοίου».

Τάχιστα ἔμελλε νὰ θεραπευθῇ ἡ ἐν τοῖς λόγοις τούτοις διαφλογουσα μάχης ἐπιθυμία. Τὴν 20 περὶ τὴν μεσημβρίαν ἔπνευσεν οὐριος αὔρα, ἐδόθησαν τὰ προπαρασκευαστικὰ συνήματα, καὶ ὁ στόλος τῶν συμμάχων προσήγγισεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου. Ἡ ἀγγλικὴ ναυαρχίς «Ἀσία», προηγουμένη τῶν ἄλλων, διέβη τὸ στενὸν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Σφακτηρίας καὶ ἠγκυροβόλησεν ἀπέναντι τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου· ἐπόμεναι αὐτῇ ἡ «Γενοῦη» καὶ ἡ «Ἀλβιών» ἐτάχθησαν ἀριστερᾷ τῆς «Ἀσίας»· δεξιᾷ δὲ προὔχωρῃσαν τὰ γαλλικὰ πλοῖα «Τρίαινα» καὶ «Σκηπίων», καὶ ἡ φρεγάτα «Σειρὴν», φέρουσα τὴν σημαίαν τοῦ Δερινῦ, ἠγκυροβόλησε κατὰ τὸ ἀκρότατον δεξιὸν μέρος. Ἐν δευτέρᾳ γραμμῇ ἐτάχθησαν ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά ἡ ἀγγλικὴ κορβέτα «Ῥόδον», ἡ φρεγάτα «Δάρτμουθ», καὶ ἡ ἡμιολία «Ἀφρὴν». Τὰ λοιπὰ πλοῖα, καὶ ἰδίως τὰ ῥωσικά, ἅτινα ἔμελλον νὰ ἀποτελέσωσι τὴν οὐραγίαν, βραδύτατα μόλις ἐπῆλθον, κοπᾶσαντος τοῦ ἀνέμου. Ἀπητεῖτο δὲ πᾶσα ἡ ἀμβλύνους ἀπάθεια καὶ ἡ παντελὴς τῶν Τούρκων ἄνοια, ὅπως μὴ καρπωθῶσι τὴν περίστασιν ταύτην. Αἱ κινήσεις τῶν προπλεόντων συμμάχων πλοίων οὐδὲν ἀπήντησαν πρόσκομμα, καίτοι ἡ στενὴ τοῦ λιμένος εἴσοδος ἔκειτο ὑπὸ τὸ διασταυρούμενον πῦρ τοῦ φρουρίου τοῦ Ναβαρίνου καὶ ὑπὸ τὰς βολὰς βαρεῖας κανονοστοιχίας κατὰ τὸ μεσημβρινὸν τῆς Σφακτηρίας ἀκρωτήριον. Ἐνόησαν μὲν πάντως οἱ Τούρκοι, ὅτι τὰ πράγματα ἐγίνοντο σοδάρᾳ, καὶ ὅτε ὁ Καπουδὰν Μπέης εἶδε τὸν Κοδριγκτῶνα πλέοντα πρὸς αὐτόν· αὐτὸς κῦθος ἐρρίφθη, εἶπε πρὸς τοὺς συναδέλφους του· «σᾶς εἶπον ἐγώ, ὅτι ὁ Ἀγγλος δὲν δέχεται ἀστειότηας». Οὐχ ἤττον ὁμοῦς ὁ τούρκος στόλαρχος

Μουχαρέμ Μπέης ἠρκέσθη διαβιβάσας εἰς τὸν ἄγγλον ναύαρχον τὰς παρακλήσεις αὐτοῦ, ὅπως μὴ εἰσπλεύσῃ μετ' ὅλου τοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα· ἀλλ' ὁ Κόδριγκτων ἀπήντησεν ἀποτόμως· « Ἦλθον νὰ δῶσω, οὐχὶ δὲ νὰ λάβω διαταγὰς! » Οὕτω δὲ τὰ προπλέοντα πλοῖα τῶν συμμάχων ἔσχον πλήρη καὶ ἄνετον καιρὸν ὅπως διὰ πλαγιοδετῶν στρέψωσι τὰς πλευρὰς αὐτῶν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος ὥρμει ἔχων ἰσχύδας εἰς τὰ πείσματα αὐτοῦ, ἐπλήρου δὲ ἐν σχήματι πετάλου τὸν εὐρὺν λιμένα μεταξὺ Ναβαρίνου καὶ Σφακτηρίας. Καὶ τὴν μὲν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ πετάλου προϋστάτευσεν τὸ φρούριον τοῦ Ναβαρίνου, τὴν δὲ δεξιὰν αἱ κανονοστοιχίαι τῆς Σφακτηρίας, καὶ τὸ κέντρον ἦν ἡγχυροβολημένον ἐνώπιον τοῦ ἐν μέσῳ τοῦ λιμένος εὕρισκομένου σκοπέλου Χελωνακίου. Δεξιᾷ τοῦ νησιδίου τούτου εἶχε τὴν διοίκησιν ὁ Καπουδὰν καὶ ὁ Μουχαρέμ, ἀριστερᾷ δὲ ὁ Ταχίρ Πασσᾶς καὶ ὁ Πατρονάμπης. Τὰ πλοῖα ἦσαν τεταγμένα εἰς τρεῖς σειράς, οὕτως ὥστε τὰ τηλεβόλα τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ σειρᾷ τεταγμένων πλοίων ἐδέσποζον πάντων τῶν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ κενῶν διαστημάτων. Ἡ πρώτη γραμμὴ ἀπετελεῖτο ἐξ 22 βαρέων σκαφῶν, ἐν οἷς τρία πλοῖα τῆς γραμμῆς καὶ πέντε δίκροτοι φρεγάται· ἡ δευτέρα ἠρίθμει 26 μικροτέρας φρεγάτας καὶ κορβέτας, ἡ δὲ τρίτη τὰς μικροτέρας κορβέτας, βρίκια καὶ ἡμιολίας· κατὰ τὰ ἄκρα δὲ τοῦ πετάλου ὥρμουν 6 πυρπολικά. Ἐν συνόλῳ ἀπετελεῖτο δύναμις ἐξ 82 πολεμικῶν πλοίων φερόντων πλεῖω τῶν 2,000 τηλεβόλων, ἀναμένουσα ἐν προσπορωτάτῃ θέσει τὴν προσβολὴν τῶν συμμάχων· εἰκοσι δὲ χιλιάδες τουρκοαἰγυπτίων στρατιωτῶν ἴσταντο ἐπὶ τῶν κύκλω δεσποζόντων τοῦ λιμένος ὑψωμάτων, οἷοναί θεαταὶ ἐν θεάτρῳ περικαθήμενοι. Μεθύοντες ἐν τῷ θεάματι τῆς ἀριθμητικῆς αὐτῶν ὑπεροχῆς, ἐπορίζοντο ἐξ αὐτοῦ τοιαύτην περὶ τῆς νίκης πεποίθησιν, ὅποιαν βεβαίως οὔτε ἡ κατασκευὴ τῶν πλοίων αὐτῶν ἐδικαιολόγει οὔτε ἡ διοίκησις αὐτῶν. Διότι εἰ καὶ ἠρίθμουν οἱ σύμμαχοι 26 μόνον πλοῖα μετὰ 1270 τηλεβόλων, ὧν μάλιστα πολλὰ δὲν εἶχον ἐτι παραταχθῆ καὶ δὲν ἠδύναντο ἐπομένως νὰ μετάρχωσιν ἀμέσως τῆς μάχης, οὐχ' ἥττον ὅμως τὸ βαρύτερον αὐτῶν πυροβολικὸν καὶ ἡ ὑπεροχὴ αὐτῶν διοικήσεως ἐμελλον ἀναγκαίως νὰ κλίνωσι τὴν πλάστιγγα.

Ἦν μὲν ἔτι βεβαίως εἰρήνη, καὶ ἴσως τις τῶν ἐπὶ ῥωσικῆς κορβέτας, ὅπισθεν τῆς Σφακτηρίας, ἀναμενόντων τὴν ἔκθασιν τῶν πραγμάτων διπλωματικῶν πρακτόρων ἐθαυκαλᾶτο ἔτι, εἰρηνικὴν τινα μόνον διαδῆλωσιν ὀρεινοπολῶν. Ἀφ' ἧς ὅμως στιγμῆς ὁ σύμμαχος στόλος εἰσέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα παρατεταγμένος εἰς μάχην, οὐδεὶς ἔμψρων ἠδύνατο πλέον νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι τὰ πράγματα ἔτεινον εἰς λύσιν αἵματηράν. Μεγάλῃ τις μάχῃ ἐκυφορεῖτο, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ, καὶ σχολαία πάντως συζήτησις εἶνε, τίς τῶν δύο ἐναντίων ἐπυροβόλησε πρῶτος κατὰ τοῦ ἄλλου, καὶ κατήρξατο οὕτω τῆς μάχης. Ἡ ἐπὶ τῇ αἵματοχυσίᾳ εὐθύνη καίτα² πολὺ βαθύτερον, καὶ τὸ ἐν Ναβαρίνῳ γεγονὸς εἶνε τάσον μέγα, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς τυχηρᾶς συμπτώσεως. Ἀλλως δὲ καὶ αὕτῃ ἡ ἐξωτερικὴ τυχηρὰ ἀφορμὴ εἶνε σαφὴς πλέον σήμερον καὶ καθαρὰ πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἱστορικοῦ (1).

Ἡ ὥρα ἦν δευτέρα καὶ ἡμίσεια· τὰ δὲ προσθιώτατα τῶν συμμάχων πλοῖα ὤρμουν εἰς ἀπόστασιν βολῆς πιστολίου ἀπὸ τῶν τουρκοαἰγυπτίων, ὅτε ὁ τῆς Δάρτμουθ κυβερνήτης Φέλλως προσεκάλεσε τὰ

(1) Κατὰ τὰς ἐκθέσεις τοῦ Βανδίερα, ὅς εἶδον ἐν Βιέννῃ, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἐκθέσεις τῶν τριῶν ναυάρχων, οὐδεμία μένει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ τουρκοαἰγυπτιοὶ ἔβαλον πρῶτοι ἀπὸ τῶν πυροβόλων καὶ τῶν τηλεβόλων αὐτῶν. Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο, νομίζω, δὲν ἐπισκοπεῖται οὐδ' αὕτῃ ἡ πρὸς τὸν Μαχμέτ Ἀλῆν ἔκθεσις τοῦ Μοχαρέμ Μπέη³ καθότι λέγεται μὲν ἐν αὐτῇ, ὅτι ἐγεννήθη ἔρως μεταξύ τῆς λέμβου τῆς « Δάρτμουθ » καὶ τοῦ κυβερνήτου τοῦ αἰγυπτιακοῦ πυρπολικοῦ, καὶ ὅτι τὸ πυρπολικὸν ἐπυροβολήθη ἀπὸ τῆς ἐγγύτατα αὐτοῦ εὐρισκομένης ἀγγλικῆς φρεγάτας, δὲν λέγεται ὅμως, ὅτι οἱ πυρβολισμοὶ οὗτοι ἦσαν οἱ πρῶτοι, τοῦναντίον δὲ ῥητῶς ὁμολογεῖται, ὅτι ἡ πρώτη τηλεβόλου βολὴ ἐρρίφθη παρὰ τῶν Αἰγυπτίων. « Ὁ Μοχαρέμ Μπέης, » λέγει ἡ ἔκθεσις, « διέταξε τὸν διερμηνέα αὐτοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀγγλικὴν ναυαρχίδα, καὶ διέταξε συνάμα νὰ ᾔνε πάντα ἑτοιμα εἰς μάχην. Δὲν εἶχε δ' ἔτι φθάσει ὁ διερμηνεὺς εἰς τὴν ναυαρχίδα, ὅτε, εἰς ἐνδειξιν ἴσως ἀποδοκιμασίας τῶν γενομένων, ἐρρίφθη τηλεβόλου σφαῖρα κατὰ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας, ἣτις εἶχε πυροβολήσει τὸ πρῶτον ». Σαφηνιζομένης οὕτω τῆς ἐξωτερικῆς ἀφορμῆς, πρέπει τις ἐξ ἑτέρου νὰ παραδεχθῇ, ὅτι, ἂν οἱ Τούρκοι ὑπῆρξαν οἱ φυσικοὶ, οἱ Σύμμαχοι ὅμως ὑπῆρξαν οἱ ἠθικοὶ αὐτουργοὶ τῆς αἵματηρᾶς σύγκρουσεως. Ὁ Βανδίερας παρατηρεῖ, ὅτι πρώτη προσβολὴς πρᾶξις ὑπῆρξεν ὁ εἰς τὸν λιμένα εἰσπλους, ὅτι τὰ λοιπὰ πάντα ὑπῆρξαν ματαῖα πρόφασις, καὶ ὅτι οἱ Τούρκοι ἐγένοντο θύματα τῆς τιμιότητος αὐτῶν ». Πρέπει δὲ νὰ προστεθῇ φρονούμεν, ὅτι ἡ τομὴ τοῦ ἀγκυρίου κάτω τοῦ αἰγυπτιακοῦ πλοίου ἦν ἀναντιρρήτως πρᾶξις δικαιολογουμένη ὡς διεθνή ἄμυναν τοὺς πυρβολισμούς.

δεξιόθεν αὐτοῦ ὁρμούντα προσήνεμα πυρπολικά νὰ καταλίπωσι τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ νὰ ἀγκυροβολήσωσιν ὑπήνεμα. Ὁ κυβερνήτης αὐτῶν ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἦτο χρέος αὐτῶν, πρὸ πολλοῦ ἤδη ἠγκυροβολημένων, νὰ παραχωρήσωσι τὴν θέσιν των εἰς τοὺς βραδύτερον ἐρχομένους, οἵτινες ἱκανὸν χῶρον ἠδύναντο νὰ εὕρωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ λιμένι. Τότε λέμβος τις τῆς Δάρτμουθ ἐπλησίασεν εἰς τὸ ἐγγύτατα εὐρισκόμενον πυρπολικόν, ἵνα κόψῃ αὐτοῦ τὸν ἀγκύριον κάλων. Κατὰ τῆς πράξεως ταύτης ἡμύνατο διὰ πυροβολισμοῦ τὸ πλήρωμα τοῦ πυρπολικοῦ, καί τινες τῶν ἐν τῷ ἀκατίῳ Ἀγγλῶν ἐφονεύθησαν. Ἡ Δάρτμουθ ἀπήντησε, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Κόδριγκτων, « δι' ἀμυντηρίου πυροβολισμοῦ ». Ὁ Δερινῷ, ὅστις μετὰ τῆς Σειρῆνος ἦν τοσοῦτον ἐγγὺς τοῦ πυρπολικοῦ, ὥστε ἠδύνατο νὰ διατρυπήσῃ καὶ βυθίσῃ αὐτό, ἂν δὲν ἐκινδύνευεν ἐκ τούτου ἡ ἀγγλικὴ λέμβος, ἐφώνησε διὰ τῆς σάλπιγγος πρὸς τὸ αἰγυπτιακὸν δέικρον Ἑσνίνα, ἱστάμενον ἀπέναντι αὐτοῦ κεραίαν πρὸς κεραίαν, ὅτι ἂν ἐκεῖνο δὲν ἐπυροβόλει, οὐδ' αὐτὸς δὲν ἤθελε πυροβολήσῃ κατ' αὐτοῦ. Κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμῶς στιγμὴν ἐρρίφθησαν ἀπὸ τινος τῶν ὀπισθεν τῆς Σειρῆνος ὁρμούντων αἰγυπτιακῶν πλοίων αἱ πρῶται βολαὶ τηλεβόλου κατὰ τῆς Δάρτμουθ καὶ τῆς Σειρῆνος, « πρὸς ἀποδοκιμασίαν ἴσως τῶν γενομένων, » ὡς λέγει ἡ πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλὴν αἰγυπτιακὴ ἔκθεσις. Ὁ Κόδριγκτων δὲν διέταξεν ἔτι πῦρ ἀπὸ τῶν τηλεβόλων, ἀναμένων νὰ ἴδῃ μήπως ἡ πρὸς τὴν Δάρτμουθ σύγκρουσις ἦτο « ἀτυχὲς τις παρεννόησις, » καὶ ἔστειλε διὰ τοῦτο λέμβον τινὰ πρὸς τὴν ναυαρχίδα τοῦ αἰγυπτίου στολάρχου Μοχαρέμ Μπέη, μνηῶν αὐτῷ, ὅτι « ἐπεθύμει νὰ ἀποφύγῃ τὴν αἵματοχυσίαν καὶ νὰ μὴ πυροβολήσῃ ». Ἀλλ' ὁ οἰακιστὴς τῆς λέμβου τοῦ Μικέλης ἐφονεύθη, ἐνῷ προσήγγιζεν εἰς τὸ αἰγυπτιακὸν πλοῖον, πυροβοληθεὶς ὑπὸ τοῦ πληρώματος τοῦ Μοχαρέμ Μπέη, ἄγνωστον ἂν τῇ διαταγῇ αὐτοῦ ἢ οὐχί. Τὰ τηλεβόλα τῆς αἰγυπτιακῆς ναυαρχίδος ἔβαλλον κατὰ τῆς Ἀσίας, καὶ ὁ Κόδριγκτων ἔδωκε τὸ σημεῖον εἰς προσβολήν. Πάντα τὰ παρατεταγμένα πλοῖα τῶν συμμάχων ἐπυροβόλησαν καὶ ἡ μάχη ἤρξατο. Τὸ εἰσπλέον τότε γαλλικὸν πλοῖον τῆς γραμμῆς « Βρεσλαυία » ὑπὸ τὸν Λαβρετοννιέρ, ἀποφυγὸν τὰς ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας κανονοστοιχίας, ἐπλευσε πρὸς ἀριστερά, παρακολουθούμενον ὑπὸ τῆς γαλλικῆς

φρεγάτας Ἀρμίδος, τῆς ἀγγλικῆς κορβέτας Τάλθοτ καὶ τεσσάρων ἀγγλικῶν βρικίων, ἅτινα περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τῶν κατὰ τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ ἐχθροῦ πυρπολικῶν. Ὁ ῥωσικὸς στόλος, πυροβολούμενος ἀπὸ τοῦ φρουρίου, βραδέως μόλις εἰσέπλευσε καὶ ἐτάχθη εἰς μάχην μεταξὺ Βρεσλαυίας καὶ Τάλθοτ, ἀλλ' ἀνέπτυξε τότε σφοδρότατον πῦρ· ἐπῆλθε δὲ ἐγκαίρως καὶ ἡ ἔνεκα γαλήνης ὑπὸ τὸ διασταυρούμενον πῦρ τῆς εἰσόδου ἀποκωλυθεῖσα ἀγγλικὴ φρεγάτα «Καμβριὰν» μετὰ τοῦ Ναυάρχου Ἀμιλτων, ὅπως μετάσχη τῆς ἀρξαμένης βραχείας μέν, ἀλλὰ φοβεράς πάλης.

Οἱ μαχόμενοι ἀντίπαλοι ἦσαν τοσοῦτον ἐγγὺς ἀλλήλων, ὥστε οὐδεμία βολὴ ἐκ τῶν μυρίων ἐκείνων ἡφαιστειῶν στομάτων ὑπῆρξε ματαία. Φοβερὸς ἀντήχει ὁ βρόντος τῶν τηλεβόλων ἐν τῇ στενῇ ἐκείνῃ καὶ ὑπὸ ὀρέων περιβαλλομένη λεκάνῃ. Πυκνῶς παρατεταγμένοι, ἀδέξιοι καὶ βαρέως κινούμενοι, κάκιστα δὲ διοικούμενοι καὶ ἀνοήτως, ἡμύναντο ὡς ἀπεγνωκότες οἱ Τουρκοαἰγύπτιοι, καὶ δι' ἀτάκτου μὲν καὶ ἐπισφαλοῦς ἀλλὰ πείσμονος πυρὸς ἀπῆντων εἰς τὸ διαρκὲς καὶ εὐστοχον πῦρ τῶν συμμάχων. Ἡ αἰγυπτία φρεγάτα «Πολεμιστής» ἀντιτάχθη πρώτη εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐκάλυψε διὰ τῶν συντριμμάτων αὐτῆς τὴν γαλλικὴν ναυαρχίδα· μετὰ φοβεράς δὲ ταχύτητος ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν ἢ κατὰ βαρέα πλοῖα ὑπεροχὴ τῶν συμμάχων, ἢ πειθαρχία αὐτῶν καὶ ἡ ἀπάθεια. Εἰς μόνος γενικὸς πυροβολισμὸς τῆς «Ἀσίας» κατέσπαραξε τοσοῦτον τὴν αἰγυπτίαν ναυαρχίδα, ὥστε κατέπεσεν αὐτὴ προσήνημος ὡς διάτρητός τις σκελετός. Ὁμοίᾳ ὑπῆρξεν ἡ τύχη τοῦ ὑπὸ τοῦ Καπουδὰν Μπέη κυβερνωμένου πλοίου τῆς γραμμῆς, ὅπερ, προσβαλὼν τὴν «Ἀσίαν» δεξιόθεν, κατεστράφη ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν ὑπὸ τὰς βολὰς αὐτῆς. Ὁ Μοχαρέμ καὶ ὁ Καπουδὰν Μπέης ἐτρώθησαν βαρέως, φοβερὸς δὲ ὀλεθρος ἐνέσκηψε κατὰ τῶν πληρωμάτων αὐτῶν. Ἐμεινε μὲν νῦν ἐκτεθειμένη καὶ ἡ «Ἀσία» εἰς τὸ φοβερόν καὶ διασταυρούμενον πῦρ τῶν πλοίων τῆς δευτέρας καὶ τρίτης γραμμῆς· ὁ τοῦ ἐπιδρόμου ἱστός ἀπέκόπη, τῶν τηλεβόλων τῆς τινὰ ἀπεκρημνίσθησαν, καὶ ἐν τῇ περιβαλοσῇ αὐτὴν κατ' ἀρχὰς νεφέλῃ καπνοῦ ὑπελήφθη ὡς καταστραφείσα. Ἀλλὰ προέκυψε καὶάλιν νικηφόρος ἐκ μέσου τοῦ καπνοῦ, καίτοι τὰ μέγιστα βεβλαμμένη. Πᾶν ἐχθρικὸν πλοῖον, καθ' οὗ

ἔβαλλε δι' ὧν αὐτῆς τῶν τηλεβόλων μετεφορφοῦτο εἰς σκελετὸν συντετριμμένον. Τὸ αὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀγγλικῶν, γαλλικῶν καὶ ῥωσικῶν πλοίων. Αἱ κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τοῦ πετάλου τεταγμέναι φρεγάται « Ἀρμῖς » καὶ « Τάλβοτ » ἀντέστησαν νικηφόροι κατὰ τοῦ πυρὸς πέντε τουρκικῶν φρεγατῶν καὶ καταπυροβολήσασαι τὰς ἐθύθισαν τέλος τῇ βοήθειά τῶν Ῥώσων. Ὁ ὑπὸ τὸν κυβερνήτην Μύλιον « Σκηπίων », οὗτινος ὁ πρόβολος ἰστὸς εἶχεν ἀναφλεγθῆ ὑπὸ πυρπολικοῦ, ἔσβεσε τετράκις τὸ πῦρ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, καὶ ἐξηκολούθει μαχόμενος, βάλλων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ τοῦ φρουρίου. Ἡ Δάρτμουθ, ἡ Ἀλκυὼν καὶ ἡ Δάφνη κατέστρεψαν πέντε πυρπολικά καὶ ἀπέτρεψαν αὐτὰ τοῦ νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τὴν ναυαρχίδα. Ἀφ' ἧς δὲ στιγμῆς τὰ βαρέα τουρκικά πλοῖα εἶχον βυθισθῆ, δὲν ἐγίνετο πλέον μάχη ἀλλὰ καταστροφή. Τὴν δευτέραν καὶ ἡμίσειαν ὥραν εἶχε ῥιφθῆ ἡ πρώτη βολή, τὴν δὲ πέμπτην εἶχεν ἤδη ἀνατιναχθῆ εἰς τὸν ἀέρα ἡ καταστραφῆ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ τουρκοαἰγυπτίου στόλου, τούτέστιν ἓν πλοῖον τῆς γραμμῆς, ὠδεκα φρεγάται, 22 κορβέται καὶ 25 μικρότερα πλοῖα. Μέχρι Ζακύνθου καὶ Κυθήρων ἠκούσθη ἡ βροντὴ τῶν ἐκπυρσοκροτήσεων, ὅλος δὲ ὁ λιμὴν ἐπληρώθη σκελετῶν καὶ συντριμμάτων. Τὰ ἄμαχα πλοῖα ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων αὐτῶν, ἅμα τοῦ σκότους ἐπελθόντος. Καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐκπυρσοκρότησις διεδέχετο ἐκπυρσοκρότησιν, καὶ ὁ Κόδριγκτων ἐθεώρησεν ὡς θαῦμα, ὅτι οἱ σύμμαχοι διέφυγον τὴν ἐξ αὐτῶν βλάβην. Ἐκ τῶν 82 πλοίων τοῦ τουρκοαἰγυπτίου στόλου 27 μόνον ὑπελείποντο τὴν πρωΐαν τῆς 21 Ὀκτωβρίου· οὐδὲν δὲ συνελήφθη αἰχμάλωτον. Μέγιστον ὑπῆρξε τὸ πείσμα, ὅπερ ἐπεκράτησε κατὰ τὴν ἐν μέσῃ εἰρήνῃ συγκροτηθεῖσαν ἐκείνην μάχην. Πάντες οἱ τρόφιμοι τῶν αἰγυπτιακῶν στρατιωτικῶν σχολῶν ἐφονεύθησαν. Ἐξακισχίλια δὲ ὑπῆρξαν τὰ ἔκ τε τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων θύματα τῆς μάχης. Αἱ ἀπώλειαι τῶν συμμάχων ὑπῆρξαν πολλῶ μικρότεραι, 470 μόνον πληγωθέντων καὶ 172 πεσόντων. Τὰ πλοῖα ὁμῶς αὐτῶν εἶχον πάθει σπουδαίως, καὶ τὰ μὲν ἀγγλικά καὶ ῥωσικά ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποπλεύσωσιν εἰς Μελίτην, τὰ δὲ γαλλικά εἰς Τουλῶνα πρὸς ἐπισκευήν. Μόνον τὰ μι-

κρότερα πλοῖα ἔμειναν εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια, πρὸς ἐποπτεῖαν τῶν περαιτέρω κινήσεων τοῦ Ἰβραῒμ.

Ὁ Αἰγύπτιος, ἐπανακάμφας τὴν 21 Ὀκτωβρίου ἀπὸ τῆς ἀπαισίας αὐτοῦ ἐκδρομῆς, ἦλθεν ἐγκαίρως, ὅπως παραστῇ μάρτυς τῆς γενομένης καταστροφῆς καὶ ἴδῃ τὰ συντετριμμένα καὶ καπνίζοντα λείψανα τῆς θαλασσίας αὐτοῦ δυνάμεως. Ἀναφέρει δὲ ἡ παράδοσις, ὅτι οὐδεμίαν ἡσθάνθη βαθεῖαν ἐπὶ τῷ θεάματι συγκίνησιν, καὶ ὅτι ἐγέλασε μᾶλλον ἐπὶ τῇ καταστροφῇ, ἥτις βεβαίως ἦν διὰ τὸν πατέρα του μᾶλλον καὶ τὸν Σουλτάνον λυπηρὸν γεγονὸς ἢ δι' αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ὁ Ἰβραῒμ ἀπηλλάσσετο νῦν τοῦ ὀχληροῦ διλήμματος, ἐν ᾧ τῶς ἐταλαντεύετο μεταξὺ τῶν διαταγῶν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν διαταγῶν τῶν τριῶν ναυάρχων, ὁ δὲ στόλος αὐτοῦ ἐγένετο τὸ ἰλαστήριον θῦμα τῆς ἐπικρατούσης πολιτικῆς περιπλοκῆς. Περὶ τοῦ κατὰ ξηρὰν αὐτοῦ στρατοῦ οὐδεμίαν εἶχε μέριμναν, καὶ ἦν διατεθειμένος, οὐ μόνον νὰ μὴ διαστείλῃ τοὺς ὄνυχας, δι' ὧν εἶχε δράξῃ τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ νὰ διατηρήσῃ μάλιστα τὴν ἐπ' αὐτῆς θέσιν του.

Οἱ ναῦαρχοι ἐδῆλωσαν αὐτῷ τὸ κατ' ἀρχὰς διὰ τραχέος καὶ ἐπιτακτικοῦ ἤθους, ὅτι ἐν περιπτώσει νέων ἐχθροπραξιῶν ἤθελον καταστρέφει καὶ τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ στόλον καὶ τὰ φρούρια· ὁ δὲ κόμης Ἀὔδεν μάλιστα προέτεινε νὰ ἀποκλείσωσι τὴν Κορώνην καὶ Μεθώνην, καὶ νὰ ἀποδιβάσωσι στρατόν. Ἀλλ' ἡ ἀπειλὴ οὐδεμίαν ἔσχε σπουδαίαν συνέπειαν, καὶ ἡ πρότασις τοῦ Ἀὔδεν ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ. Τὴν 24 ἀπέπλευσαν οἱ νικηταὶ τοῦ λιμένος, χωρὶς νὰ ἐξανγκάσωσι τὴν ἐκκένωσιν τῆς χερσονήσου. Ὁ Ἰβραῒμ ἤθελε νῦν ἀποθάνει τῆς πείνης· αὐτὸς καὶ ὁ στρατὸς του ἐν μέσῳ τῆς παντελῶς ἐξηντλημένης χώρας, ἂν δὲν μετεκόμιζε τροφὰς ἐκ τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ δὲν ἀπηλλάσσετο τῶν τραυματιῶν, τῶν ἀμάχων καὶ τῶν ἀχρήστων στομάτων, ἀποπέμπων αὐτοὺς τὴν 22 Δεκεμβρίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν διὰ τοῦ λοιποῦ του στόλου. Ἡ ἀποστολὴ δ' αὕτη συμπεριελάμβανε καὶ πολλὰς χιλιάδας ἑλλήνων δούλων, μεγάλη δ' ἔλλειψις κατελογίσθη εἰς τοὺς συμμάχους ναυάρχους, ὅτι δὲν ἀπέκωλυσαν τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην ἀθροῦς πλήθους χριστιανῶν. Πλὴν τί ἠδύναντο νὰ πράξωσιν; Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχίαν εἶχον διαβιβάσει ἔντονον διαμαρτύρησιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνηση.

σιν κατὰ τῆς ἐν Μεσογαίῳ κορυφουμένης πειρατείας, ἀπειλοῦντες τὰ πράξωσι κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ στόλου ὅμοια ὧν εἶχον πράξει κατὰ τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ ἐν Ναβαρίνῳ. Ἦν δὲ τὸ πρὸς δεξιὰ τοῦτο βῆμα ἀντίρροπὸν οὕτως εἰπεῖν τοῦ προτέρου πρὸς ἀριστερὰ βήματος αὐτῶν. Ὅπως ὅμως ἐπιχειρήσωσι σπουδαῖόν τι κατὰ τῶν πειρατῶν καὶ διατηρήσωσι συνάμα ἀποτελεσματικὸν ἀποκλεισμόν κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, δὲν ἐπῆρκουν αἱ εἰς διάθεσιν τῶν ναυάρχων στρατιωτικαὶ δυνάμεις.

Ἡ ἐν Ναβαρίνῳ μάχῃ ὑπῆρξε θρίαμβος τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν βασιλέων. Τίς τῶν τριῶν συμμάχων ἡγεμόνων ἤθελε τολμήσει νὰ δώσῃ εἰς τὸν ναύαρχον αὐτοῦ διαταγὴν πρὸς μάχην; Καὶ αὐτὸς ὁ Νικόλαος, φρονοῦμεν, ἤθελεν ἀποδειλιάσει πρὸς τὴν εὐθύνην. Ἡ κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη παρώτρυνε τὸ πρῶτον τὰς ἀνθισταμένας αὐλὰς εἰς εἰρηνικὴν μεσιτείαν μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν, καὶ παρέσχετε τέλος τοὺς ναύαρχους, ὅτε ἡ μεσιτεία ἐκείνη παρέστη ὡς ἄλυτος ἀντίφασις, εἰς τὴν αἱματηρὰν ἀντίφασιν τοῦ Ναβαρίνου. Ὁ φιλελληνισμὸς εἶχε καταδείξει, ὅτι δὲν ἦτο μόνον ὀνειροπόλημα ἀκάκων ἐνθουσιῶδων ψυχῶν, ἀλλὰ δύναμις πραγματικῇ, οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον μάθει διὰ καταστροφῆς, ἥς ὁμοίαν δὲν εἶχον ὑποστῆ ἀπὸ τῆς Ναυπλίου ναυμαχίας, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐμπαίζωσιν ἀτιμωρητὶ τὰ αἰσθήματα τῆς χριστιανωσύνης. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Σουλτάνος ἡτοιμάζετο νὰ πατήσῃ πάλιν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν προτέρων αὐτοῦ δούλων, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐφάνιντο εἰς ἀφανισμόν καταδύοντες, μετέστρεψεν ἐλπίδας καὶ φόβους τὸ καταπληκτικὸν ἐκεῖνο γεγονός. Βαθὺ ἐκ χαρᾶς ἀνέπνευσεν ἡ χριστιανωσύνη, τὰ ἔθνη ἠλάλαξαν ἐν ἀγαλλιᾷ, καὶ τὰ ἀνακτοβούλια ἐσίγησαν κατάπληκτα. Καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς αὐλαῖς τῆς Πετροπόλεως καὶ τῶν Παρισίων, ὅπου ὑπῆρχε μεῖζων πρὸς εὐχαρίστησιν λόγος, ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ καταστείλωσιν πῶς ἐπισήμως τὸ αἶσθημα τῆς ἐνδομύχου εὐαρεσκείας. Ὁ Τσάρος ἐδῆλωσεν εἰς Λονδῖνον καὶ Παρίσιους, ὅτι ἐλυπεῖτο ἐπὶ τῇ αἱματοχυσίᾳ, ἣτις ὑπῆρξε ξένῃ τῆς προθέσεως τῶν Δυνάμεων, καὶ ἀνεπαύετο μόνον συναισθανόμενος, ὅτι οἱ Τούρκοι ὑπῆρξαν παραίτιοι τῶν γενομένων, ἕνεκα τῆς ὁμότητος αὐτῶν καὶ ἀπιστίας. Ἐννοεῖται ὁμως, ὅτι κρύφα οὐδόλως κατεστέλλετο ἡ ἐπὶ τοῖς γενομένοις χαρὰ.

«Τί θὰ εἶπῃ τόρᾳ ὁ φίλος μας Μέττερνιχ,» ἔγραφεν ὁ Νέσσελρωδ εἰς τὸν Τατίσεφ, «περὶ τοῦ θριάμβου τούτου τῆς βίας κατὰ τῶν ἀρχῶν; Οἱ ναύαρχοι εἶνε ἄξιοι νὰ ταχθῶσιν ἡγήτορες τῶν ἀνακτοβουλίων, ὅπως διευθύνωσι τὴν πολιτικὴν αὐτῶν». Ἐκούοντο δὲ καὶ ἀπειλητικοὶ κατὰ τῆς Αὐστρίας λόγοι, ἧς κακίστην ἐντύπωσιν εἶχε προξενήσει ἡ ἐπὶ μεσιτεία παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀπόπειρα. «Ὁ Τσάρος,» ἐλέγετο, «θέλει ἐπιδιώξει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συμβάσεως, χωρὶς νὰ ἐμποδισθῇ ὑφ' οἰουδήποτε κωλύματος· εἰς δὲ τὴν Αὐστρίαν οὐδὲν ἄλλο μένει, ἢ νὰ παροτρύνῃ τὴν Πύλην εἰς ἀποδοχὴν τῶν ἀπαιτήσεων τῶν συμμάχων, καθότι ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιπτώσει θέλει προκαλέσει πόλεμον. Ματαίᾳ εἶνε πᾶσα προσπάθεια πρὸς διαίρεσιν τῶν δυνάμεων· ὁ δὲ Μέττερνιχ εἰς κίνδυνον μόνον καὶ ψευδῇ θέσιν περιήγαγε τὴν Πύλην διὰ τῆς μεσιτευτικῆς αὐτοῦ ἀποπείρας».

Ἐν τῇ αὐλῇ δὲ τοῦ Κεραμικοῦ οὐδὲ προσεπάθησαν καὶ νὰ κρύψωσι τὴν εὐχαρίστησιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ ναυμαχίᾳ τοῦ Ναβαρίνου. Ἐν τοῖς κατορθώμασι τοῦ Δερινῦ καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ ἔβλεπον, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἀνατέλλουσιν ἀκτῖνά τινα τῆς ναπολεονταίου δόξης, ἧς πρὸ πάντων ἐνόμιζεν ἡ τοῦ Γ'. Καρόλου Κυβέρνησις ὅτι εἶχεν ἀνάγκην, ὅπως παλεμήσῃ τοὺς συνταγματικούς. Ἐδιδάσκετο τότε ἐν τοῖς γαλλικοῖς σχολείοις, ὅτι ὁ Ναπολέων Βοναπάρτης ὑπῆρξε τοῦ νομίμου βασιλέως στρατηγός, καταγαγὼν, ἐν τυχαίᾳ ἐκείνου ἀπουσίᾳ, περιφανεῖς κατὰ τῶν ξένων νίκας. Ἡ ἐθνικὴ ὑπερηφανία παντοιοτρόπως ἐκολακεύετο, καὶ οὐδὲν βεβαίως ἦτο εὐχαριστότερον εἰς τοὺς ἀπογόνους τῆς αὐτοκρατορικῆς Γαλλίας ἢ ἡ δόξα, δι' ἧς περιέβαλλε τὴν βασιλικὴν Γαλλίαν ἡ ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία. Ἡ Κυβέρνησις ἐσκόπει νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὸ γεγονός ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν, καὶ ὁ βασιλικὸς λόγος ἀπεκάλει αὐτὸ «παραίτιον δόξης τῶν γαλλικῶν ὀπλῶν καὶ περιφανῇ ἐγγύησιν τῆς συμπνοίας τῶν τριῶν δυνάμεων». Ὅσῳ δὲ εἰλικρινῶς καὶ ἂν ὑπετάσσετο ὁ Βιλλέλ ἐν παντὶ ἄλλῳ ζητήματι εἰς τὸ πολιτικὸν εὐαγγέλιον τοῦ πρίγκηπος Μέττερνιχ, ὥς πρὸς τὸ Ναβαρίνον ὅμως ἦτο ἱκανῶς Γάλλος, ὅπως μὴ αἰσθανθῇ ἄλλο τί ἢ τὸν στιγμιαίον γαργαλισμὸν τοῦ στρατιωτικοῦ θριάμβου. «Πᾶσαι τοῦ Ἀππὸνῃ αἱ προσπάθειαι,» ἔγραφον τὴν 14 Νοεμβρίου ἐκ Παρισίων εἰς τὸν αὐστριακὸν ἀρχικαγκελλάριον,

« ὅπως ἀνανήψῃ ἐκ τῆς ἐλαφρονοίας αὐτοῦ τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον, ἀπέτυχον. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐφρόνει, ὅτι ἡ ἐν Ναβαρίνω ναυμαχία ἤθελε συντελέσει, ὅπως μὴ ὑπερβῇ ὁ Τσάρος τὰ ὅρια τῆς Συμβάσεως ».

Διὰ τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν τὸναντίον ὑπῆρξε κεραυνὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κόδριγκτων παραχθέν τετελεσμένον γεγονός. Μάτην ἐπέμενεν ἡ ἔκθεσις τοῦ νικητοῦ παριστώσα τὴν ἀνάγκην τῆς μάχης, μάτην ἐξέφραζεν οὗτος « τὴν ἐνδόμυχον αὐτοῦ πεποίθησιν, » ὅτι ὁ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου εἰσπλους « ὑπῆρξεν ἀναπόφευκτος, ὅπως μὴ καταστῇ φαντασιώδης ὅλως ἡ Σύμβασις, » καὶ διεθεβαίου, ὅτι οὐδέποτε ἤθελε προβῇ εἰς τὸ ἐσχατον ἐκεῖνο διάθημα, ἂν ἡδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως ». Ὁ ἀσθενὴς τοῦ Κάνιγγ διάδοχος λόρδος Γόδεριτς ἔφρισε πρὸ τοῦ φοβεροῦ καὶ γιγαντιαίου ἔργου, ὅπερ ἐπυροῦτο νῦν πρὸ αὐτοῦ. Οἱ Τόρεις διεβρόχθησαν φωνοῦντες ἐξ ἀγανακτήσεως, ὅτι προσεβάλλετο καὶ ἀνεπηρῶτο δύναμις νομίμως καθεστηκυῖα καὶ ἀνέκαθεν φίλη τῆς Ἀγγλίας, ἐμποδιζομένη νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν κατὰ τοῦ ἀπὸ βορρᾶ ἀπειλοῦντος κολοσσοῦ. Καὶ αὕτη ἡ Ἰουλιανὴ σύμβασις παρίστατο νῦν ὡς βαρὺ πολιτικὸν ἀμάρτημα, τὸ δὲ σκέδιον τοῦ Κάνιγγ, « ὅπως δεσμευθῇ ἡ Ῥωσία », κατηγορεῖτο νῦν ὡς ἐπικίνδυνος καὶ ὑπέρφρων πλάνη. Ἰδοῦ, ἔλεγον, πῶς παρήγαγεν ἡμᾶς ἡ παραφροσύνη τοῦ πρὸς θεατρικὴν ἐπίδειξιν ἐργαζομένου ὑπουργοῦ ἐκείνου! ἐπετέθημεν κατὰ τῶν πιστῶν ἡμῶν τούρκικων συμμάχων, ἐνωθέντες μετὰ τῶν χειρίστων αὐτῶν ἐχθρῶν, ὅπως τοὺς παραδώσωμεν ἀπροστάτευτον ἔρμαιον εἰς τὴν Ῥωσίαν! Τότε παρῆλθον εἰς μέσαν οἱ ἐναγώνιοι τῶν ἐμπόρων φόβοι, δι' οὓς μεγίστη σιτηρῶν ποσότης εἶχεν ἀγορασθῇ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ῥωσίᾳ, μέλλουσα μετ' ὀλίγον νὰ φορτωθῇ εἰς ἀγγλικά πλοῖα. Ἡ ἐμπορικὴ τάξις ἐφοβεῖτο τὴν ὑπὸ τῆς Τουρκίας κατάσχεσιν, καὶ ἐν γένει ἐφοβεῖτο τὸν πόλεμον.

Ἐκ τῶν ἐπερωτήσεων, ἃς ἀπέτεινεν ὁ λόρδος Δῶδλεϋ εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, κατεφαίνετο ὁ φόβος μὴ οἱ ναύαρχοι ὑπερέβησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν· οὕτω δὲ ἡρνήθησαν εἰς τὰ πληρώματα τοῦ στόλου τὴν διδομένην αὐτοῖς συνήθως κατόπιν νίκης ἀμοιβήν, καὶ ἀμφεβαλλόν ἂν ἔπρεπε νὰ ἀνταμείψωσι τὸν ναύαρχον, ἢ νὰ

τιμωρήσωσιν αὐτοῦ τὸ ἰδιόδουλόν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐξεφράσθη, ὅτι τοῦτο μόνον ὑπελείπετο: ἢ νὰ δοθῇ αὐτῷ τὸ παράσημον, ἢ νὰ παραπεμφθῇ εἰς στρατοδικεῖον. Ἀπεφασίσθη μὲν ἀληθῶς τὸ πρῶτον, καὶ τὴν 13 Νοεμβρίου ἤδη ἀπενεμήθη εἰς τὸν νικητὴν ναύαρχον ὁ μεγαλόσταυρος τοῦ Λουτροῦ· ἀλλὰ τὸ ἀπονεμηθὲν αὐτῷ δαῖγμα δημοσίου ἐπιδοκιμασίας ἔφερε μᾶλλον τὸν χαρακτῆρα ὑπερασπίσεως αὐτοῦ. Κατόπιν ἀπεστάλη εἰς τὴν Μεσόγειον ὁ Ι. Γκρή, ὅπως « συλλέξῃ πληροφορίας περὶ τῶν γενομένων, » ἡ ἀποστολὴ δ' αὕτη ἐφαίνετο οἷον εἰς ἐπίτηδες εἰς προσβολὴν τοῦ Κόδριγκτων γινομένη· καὶ ὅτε τὸ ὑπουργεῖον Γόδεριτς ἔπεσε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους, ἀντικατασταθὲν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου Βέλλιγκτων, εὗρέθη ταχέως μικροπρεπὴς τις ἀφορμή, ὅπως τιμωρηθῇ ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτοῦ ὁ νικητὴς τοῦ Ναβαρίνου. Κατηγόρησαν αὐτοῦ, ὅτι εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰθραΐμ ἀπαγωγὴν ἐλλήνων δούλων, καὶ ἀφῆρσαν αὐτοῦ τὴν ἐν Μεσογείῳ στολαρχίαν. Οὕτως ἐδόθη ἐν θυμῷ εἰς τὴν μῆνιν τῶν Τούρκων. « Ὁ βασιλεὺς », ἔγραφεν ὁ Ἑστερχάξκς τὴν 11 Νοεμβρίου εἰς τὸν πρίγκηπα Μίττερνιχ, « δὲν θεωρεῖ ὡς θρίαμβον τὸ ἐν Ναβαρίνῳ γεγονός, ἀλλ' ὡς ἀτυχῇ, ἀναπόφευκτον συνέπειαν τῆς τουρκικῆς πεισμονῆς ». Ἐγένετο δὲ συνάμα πρὸς τὸν αὐστριακὸν πρέσβην ὁ ὑπαινιγμός, ὅτι ἠναγκάσθη ἡ Ἀγγλία νὰ συμβαλίσῃ μετὰ τῆς Ῥωσίας, ἵνα ἐπιτηρῇ αὐτήν. « Πλὴν τῆς κατ' ἐπιφάνειαν ἀφορμῆς τοῦ πράγματος, τῆς κατὰ τοῦ ὀλέθρου τούτέστι προστασίας χριστιανοῦ λαοῦ, » ὡμολόγησεν ὁ Δῶδλεϋ, ὅτι τὴν Ἀγγλίαν παρώρμησε καὶ ἄλλο σπουδαιότατον πολιτικὸν συμφέρον, ὅπερ εἶχε κοινὸν πρὸς τὴν Αὐστροίαν, τοῦ νὰ θέσῃ δηλονότι φραγμὸν εἰς πᾶσαν περαιτέρω αὔξησιν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ῥωσίας. Ἡ Ἀγγλία δὲν ἐπεθύμει, οὔτε τὴν ἀπόλυτον τῶν Ἑλλήνων αὐτονομίαν, οὔτε τὴν καταστροφὴν τῶν Τούρκων· ἤθελε δὲ πράξῃ πᾶν τὸ δυνατόν, ὅπως ἀποτρέψῃ τὴν ἐναντίαν εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Αὐστρίας κατάληψιν τῶν Ἑγεμονειῶν ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Ὁ Ἑστερχάξκς ὁμῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ τὴν παρατήρησιν, ὅτι « πολιτικῇ τῆς Ἀγγλίας ἦτο νὰ ἀναμένῃ τὴν ὀρίμανσιν τοῦ κακοῦ, ὅπως πολεμήσῃ αὐτό, καὶ ὅτι εἰς τὴν Ῥωσίαν ἱκανῶς εὖνουν παρεσκεύασαν θέσιν οἱ τε δύο αὐτῆς σύμμαχοι καὶ ἡ Πύλη ».

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξεφράζετο ἔτι ταπεινότερον καὶ δειλότερον ὁ ἄγγλος διπλωμάτης, ὁμολογῶν εἰς τὸν αὐστριακόν, ὅτι, ἀφοῦ ἅπαξ εὔρεθη ἐν κακῇ ὁδῷ ἡ Ἀγγλία, ὤφειλε καὶ νὰ παραμείνῃ ἐν αὐτῇ, πράξασα δὲ ἤδη ἀδικήματα, ἠναγκάζετο νὰ πράξῃ καὶ ἄλλα, ἐπιτρέπουσα τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατάληψιν τῶν Ἡγεμονειῶν.

Ὁ βασιλεὺς ἐξεφράσθη ἐν ἡβῇ ἐγκαρτερήσεως πρὸς τὸν Ἑσπερχάζην, ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἐσχάτην τοῦ πολέμου ἀνάγκην, καὶ ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελεν ἀναζητήσει ἐν Αἰγύπτῳ ἀντίρροπον κατὰ τῆς κολοσσιαίας τῆς Ῥωσίας δυνάμεως.

Ὡς βλέπει τις, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ, αἰνιδιῶς ὑπὸ τῶν γεγονότων καταληφθεῖσα, ἐταλαντεύετο ἀσταθῆς μεταξὺ ῥωσοφοβίας καὶ φιλοτουρκισμοῦ, καὶ πρὸς εὐδετέραν μερίδα τολμῶσα νὰ παραστῇ εὐσταθῶς ἀντιμέτωπος, πᾶσαν αὐτῆς τὴν σωτηρίαν ἀνεζήτει ἐν τῇ ὁμαλῇ καὶ εὐχαρεῖ μέσῃ ὁδῷ. Ἄν ἤθελον ἐν Ἀγγλίᾳ νὰ βυθίσωσιν ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ Κάνιγγ, δὲν ἔπρεπε μετὰ τὸ Ναβαρίνον νὰ σταματήσωσιν ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ, οὔτε ἔπρεπε νὰ ἀρῇσωσι τὴν Ῥωσίαν νὰ κάμῃ μόνη τὸ πείσμον θράσος τοῦ Διβανίου. Ἀντὶ ἐζητημένων περιφράσεων καὶ ὑπεκφυγῶν, ἔπρεπε νὰ δείξῃσι πράξεις εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ νὰ σωφρονήσωσιν αὐτοὺς, ἀποστέλλοντες τοὺς στόλους τῶν ἐν ἀνάγκῃ μέχρις Ἑλλησπόντου καὶ μέχρι Κερατίου, καὶ ἀποκλείοντες καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἀφυκτος εἰμαρμένη ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ εἰς τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν χειρῶν οὐχὶ τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ τῆς Ἀγγλίας. Τοιαύτη ὅμως πολιτικὴ ἦν ἄγαν μεγαλοφυής, διὰ τοὺς ἐπιγόνους τοῦ Κάνιγγ.

Τὰς μερίμνας αὐτῶν καὶ τοὺς δισταγμοὺς ἐξέφρασε κάλλιστα ὁ βασιλικὸς λόγος τοῦ 1828, ἐν ᾧ βαθεῖα ἐξεφράζετο λύπη, ὅτι ἐγένετο σύγκρουσις ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναβαρίνου, καὶ κατεπολεμήθη « ἡ θαλασσία δύναμις παλαιοῦ συμμάχου ». Ἐπαρηγόρει δ' ἐπὶ τούτῳ τὴν Κυβέρνησιν ἡ ὁδραία πεποίθησις, ὅτι « τὸ ἀτυχὲς ἐκεῖνο συμβεβηκὸς δὲν ἤθελε συνεπαγάγῃ ἄλλας ἐχθροπραξίας, οὔτε ἤθελεν ἐμποδίσῃ τὴν φιλικὴν διάλυσιν τῶν μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπαρχουσῶν διαφορῶν ». Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι σπουδαῖαι ἡγέρθησαν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ φωναὶ κατὰ τῶν φράσεων τούτων, αἵτινες παρίστων ὡς ἀτυχῇ σύμπτωσιν συμβεβηκὸς κοσμοϊστορικὴν ἔχον

σημασίαν. Ὁ λόρδος Ὀλλανδ καὶ ὁ Βρούμ κατέκριναν τὴν ἔκφρασιν «ἀτυχὲς συμβεβηκός,» ἥτις εἶχεν ὡς ἀναγκασίαν αὐτῆς συνέπειαν τὴν μορφήν ἢ τῆς πολιτικῆς τοῦ Κάνιγγ ἢ τοῦ Κόδρινγκτων. Θέλουν λοιπὸν, εἰπον, οἱ νικηταί, κατόπιν ἐνδόξου, περιφανοῦς καὶ ἀθανάτου ἀνδραγαθήματος, νὰ ἀποσπάσῃ τὴν δάφνην ἀπὸ τοῦ μετώπου αὐτῶν, καὶ νὰ φυτεύσωσιν ἀντ' αὐτῆς κυπαρίσσους; Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἢ μετ' ἐγκατεργήσεως χλιαρότης, δι' ἧς ὁ βασιλικὸς λόγος ἐμνημόνευε τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβεβηκόντων, ὑπεδείκνυε κάλλιστα, ὅτι ἡ Ἀγγλία παρητεῖτο πάσης αὐτοθελοῦς ἐνεργείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ προὔτιμα, ἀντὶ πάσης θυσίας, τὴν εἰρήνην τῆς τολμηρᾶς τοῦ Κάνιγγ πρωτοβουλίας.

Ἐπὶ τῶν ἀνακτοβουλίῳ τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Βιέννης παρήγαγεν ἀναγκασίως τὸ «ἀτυχὲς συμβεβηκός» τοσοῦτῳ ἀλγεινότεραν ἐντύπωσιν, ὅσῳ αἱ δυνάμεις αὗται εἶχον ἐν ἐπιγνώσει ἀπόσχει τῶν διπλωματικῶν διαθημάτων, ἅτινα ἐμελλον νὰ εἰρηνεύσωσι τὴν Ἀνατολήν. Ἐν Βερολίῳ καὶ Βιέννῃ ἐθεώρουν τὰς δυτικὰς δυνάμεις ὡς ὄργανα τῆς ῥωσικῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ῥωσικῶν κατακτητικῶν ὀρέξεων. «Ἡλεήσατε,» ἔλεγον αὐταῖς, «τὴν εἰρήνην, καὶ ἐκ τῆς σπορᾶς ὑμῶν ἀνεφύη πόλεμος· κατεστρέψατε τὸ ἐν τῷ Εὐξείνῳ φυσικὸν ἀντίρροπον τῆς αὐξήσεως πάντοτε θαλασσοῦ δυνάμειος τῶν Ῥώσων, καὶ ταχέως θέλει ἐπέλθῃ ἡ κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπίθεσις τῆς Ῥωσσίας.» Ἐν Βιέννῃ δὲ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἦσαν πολὺ μείζονες ἢ ἐν Βερολίῳ ἡ λύπη καὶ ἡ ἀγανάκτησις. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἐθεώρησε τὴν πράξιν τῶν ναύρχων ὡς φέρουσαν πάντα τὰ χαρακτηριστικὰ δολοφονίας· ὁ Ἐστερχάκης ἐξωμοίωσεν αὐτὴν πρὸς τὴν διανομήν τῆς Πολωνίας· ὁ δὲ Μέττερνιχ ἔβλεπε διαρρήγνυμενον τὸν ἀραχναῖον ἱστὸν μακρᾶς διπλωματικῆς ἐργασίας, χάος ἐπὶ θύραις καὶ πόλεμον, καὶ τὴν θυσίαν τῆς Τουρκίας τετελεσμένην. Τὸ ὄνειρον αὐστριακῆς μεσολαβήσεως μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν ὑπογραφάντων τὴν Σύμβασιν τοῦ Λονδίνου εἶχε καταστραφῇ διὰ τραχείας χειρός, καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας εἶχε καταστῇ ματαία πάντα καὶ ἄσκοπος. Εἰς τί, ἄλλως, ἤθελεν ὠφελήσῃ ἡ κενὴ ἐκείνη πρότασις, ἥς οὐδ' αὐτὴ καὶ ἡ τῆς ἀνγκωχῆς παραβολὴ ὑπῆρχε βάσις;

Ὁ Μέττερνιχ, γράφων εἰς τὸν Ἐξάρχον, ἀπεκάλεσε τὸ διάβημα τοῦ Διθανίου νεκροτόκιον, καὶ ἐξέφρασε τὴν λύπην αὐτοῦ, ὅτι ἡ πεισμονὴ τῆς Πύλης οὐδὲν ἄλλο ἐνέπνευσεν αὐτῇ, μετὰ τὴν ἀπ' ἀγαθῆς γνώμης συμβουλὴν τῆς Αὐστρίας, ἢ νεκρὰν μόνον λέξιν. Μόνη τῆς ἀνακωχῆς ἡ παραδοχὴ, ἔλεγεν, ἡδύνατο νὰ παραγάγῃ ὠφελιμὸν τι τελικὸν ἀποτέλεσμα. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐξηκολούθει, κατεδίκαζε τὸ φρικῶδες ἐν Ναβαρίνῳ κακούργημα, καὶ ἀνεκοίνωσεν ἤδη εἰς τὰς αὐτὰς τὴν δυσαρέσκειάν του· διεβίβασε δὲ αὐταῖς καὶ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου τὴν ἐπιστολήν. Καὶ ἐν Πετρούπολει μὲν ἐθεώρησαν αὐτὴν λίαν δυσαρέστως, ἐν Παρίσις δὲ καὶ Λονδίῳ οὐδ' ἔλαβον καὶ αὐτὴν ὑπ' ὄψιν. Ἡ μετὰ τῶν Δυνάμεων διαίρεσις, ἐπέλεγεν ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγκελλάριος, ἤθελεν ἐξαγάγει τὸν Σουλτάνον τῆς ἀλγεινῆς αὐτοῦ θέσεως. Καὶ ἕως μὲν τὸ ἦθος τῆς αυτοκρατορικῆς βασιλικῆς αὐλῆς ἤθελε φανῇ μικρόψυχον εἰς τὴν Πύλην· ἀλλ' οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι.

Οὕτω δὲ ἤρξαντο πάλιν ἐν Βιέννῃ, ἅμα ἀναλαβόντες ἐκ τοῦ πρώτου τρόμου, ὃν εἶχον προξενήσει τὰ γενόμενα, ἐργαζόμενοι εἰς διαίρεσιν τῆς τριπλῆς συμμαχίας, καὶ μετὰ βαθυτάτης εἰρωνείας διεβίβασεν ὁ Μέττερνιχ εἰς Λονδῖνον τὴν ἐρώτησιν: ποῖον μέσον εἶχεν ἡ Ἀγγλία, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Τουρκίας ἐπαύξῃσιν τῆς Ῥωσίας, καὶ πῶς ἐσκέπτετο περὶ τῶν ὀρίων καὶ τῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος; «Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥωσίας,» παρετήρει μετ' ἀποφθεγματικῆς κατανύξεως, «τότε μόνον καθιστῶσι καὶ ἄλλους τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν κοινωνούς, ὅταν βλέπωσιν, ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ φθάσωσι μόνοι εἰς τὸν σκοπὸν των, ἢ ὅταν δύνανται νὰ διανείμωσιν εἰς πολλοὺς τὰ βάρη, καὶ νὰ κρατήσωσιν αὐτοὶ τοῦ λέοντος τὴν μερίδα». Ἡ καταφανὴς στενοχωρία τοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ Ἀγ. Ἰακώβου ἠῤῥανε τὴν αὐτάρκη εὐχαρίστησιν τοῦ Μέττερνιχ, καὶ «ἔχαιρεν οὗτος, ὅτι ἔμεινε μακρὰν τοῦ ἔργου τῆς ἀδικίας». «Ὁ κόσμος,» ἔλεγε, «διεσπάσθη ἐντελῶς, καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἰθύντορες αὐτοῦ ἔχουσι νόμον τινα ὀρίζοντα τὴν πορείαν των. Λυπηρὸν εἶνε τὸ θέαμα τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' οὐχὶ τοσοῦτον ὅσον τὸ τῆς Γαλλίας. Ἀμφοτέρων αἱ Κυβερνήσεις διατελοῦσιν εἰς ἀποσύνησιν, αἱ δὲ ὑπουργοὶ των ὁμοιάζουσι πρὸς ἀνθρώπους πνιγομένους, οἵτινες

προσεκολλήθησαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν περιπλοκὴν, ὡς εἰς σάνίδα σωτηρίας. Ἐν Γαλλίᾳ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα εἶνε ἀπλὴ φαντασμαγορία, χρησιμεύουσα εἰς ἀντιπερισπασμὸν τῆς κοινῆς γνώμης· ἐν Ἀγγλίᾳ δέ, ὅπου ἐκμεταλλεύονται αὐτὸ χάριν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς στιγμῆς, θέλει ταχέως παράσχει ἀφορμὴν εἰς σφοδρὰς κατὰ τοῦ ὑπουργείου προσβολάς. Ἀμφότερα τὰ κράτη ὁμοιάζουσιν ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν σύγχυσιν· ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ μὲν ἔχει ὁ βασιλεύων ἡγεμὸν τοὺς Τόρεις, ὡς μέσον πρὸς καταπράυνσιν τῶν πνευμάτων, ἐν Γαλλίᾳ ὅμως οὐδεμία ὑπάρχει μερίς ἱκανὴ νὰ κατανοήσῃ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἀπλουστάτου κοινοῦ νόου».

Ὁ αὐστριακὸς ἀρχικαγγελλάριος ἐφάνη λίαν αἰσθανθεὶς τὴν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας ἐκφρασθεῖσαν μομφήν, ὅτι ἡ Αὐστρία, διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτῆς πρὸς διαίρεσιν τῶν δυνάμεων καὶ τῆς παρὰ τῇ Διθανίῳ ἀτυχοῦς φιλικῆς αὐτῆς μεσολαβήσεως, εἶχε δεινῶσαι τὴν κρίσιν καὶ καταστῆ συνένοχος τῶν συμφορῶν τῶν Τούρκων. Κατέφυγε δὲ εἰς ἀρνήσεις, καὶ ἐτόλμησε μάλιστα νὰ ἀρνηθῇ ἐντελῶς, ὅτι εἶχε παρακινήσει τὸν Μέγαν Βεζύρην εἰς σύνταξιν τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τῆς 24 Ὀκτωβρίου! Ἐν Λονδίνῳ καὶ Περουπόλει ὑπεκρίναντο ὅτι ἠρκέσθησαν εἰς τὴν διάφευσιν ταύτην, χυχαριστήθησαν ὅμως καταλαλοῦντες ἐν κρυπτῷ τὸν παγιδευθέντα μηχανορράφον. Ὁ Μέρτερνιχ ἠναγκάσθη νὰ καταβιβάσῃ εἰς τὴν παλαίστραν καὶ αὐτὸ τοῦ ἡγεμόνος τὸ πρόσωπον, ὥπως καλυφθῇ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐθεντείας. Οὕτω δὲ ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἐδήλωσεν εἰς τὸν Ῥώσον πρεσβευτὴν ἐν τῇ ἀκροάσει τῆς 27 Δεκεμβρίου 1827, ὅτι δὲν ἦτο ἀληθὴς ἡ εἰς τὴν Πύλην προσφορὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Αὐστρίας, καὶ ὅτι παρέστησε μὲν αὐτῇ ὁ Ἐξάρχος, ὁποῖους ἔτρεχε κινδύνους ἀποβάλλουσα τὰς αἰτήσεις τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπῆρξεν ἄκαμπτos, θεωροῦσα τὰς συμμαχικάς ἀπαιτήσεις ὡς θανατικὴν αὐτῆς καταδίκην. Περαιτέρω, εἶπε, δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα, οὔτινος ἀντεποιοῦντο οἱ σύμμαχοι εἰς διαρρήμεισιν τῶν σχέσεων ἡγεμόνος τινὸς πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ.

Διὰ τοιούτων ὅμως τετεχνημένων ὑπεκφυγῶν δὲν ἀπέτρεπε βα-

θαίως ἡ Αὐστρία τὸν κίνδυνον, ὃν ἤθελε νὰ διαφύγῃ. Οὔτε τὴν βασιαν τῆς Ῥωσίας δυσπιστίαν διέλυε, οὔτε τὴν τουρκικὴν πεισμονὴν κατεπράυνε, ἣν εἶχεν ἔτι ἐπαυξήσει τὸ ἄγγελμα τῆς μάχης τοῦ Ναβαρίνου. Κατ'ὥρῳσε δὲ μόνον νὰ ἀπολέσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν παρὰ τῇ Πύλῃ ἐπιβρόχην ὁ αὐστριακὸς Ἐξάρχος, καὶ ὅτε πάλιν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828 συνέστησεν αὐτῇ ὁ Κ. Ὅττενφελς, κατὰ διαταγὴν τοῦ Μέττερνιχ, ἀμνηστείαν καὶ παραδοχὴν τῆς ἀνακωχῆς, ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ἀκούσῃ πικρὰς παρατηρήσεις παρὰ τοῦ Ῥεῖς Ἐρφένδῃ, λέγοντος, ὅτι τὸ βιενναῖον ἀνακτοβούλιον ὑπεκίνει μὲν πρῶτον ἐν τῷ κρυπτῷ εἰς ἀντίστασιν, συνετάσσετο δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς ἐχθροῖς τοῖς Τουρκίαις.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔμειναν ἀτάραχοι τὸ κατ' ἀρχάς, ὅτε ἀφίκετο ἡ εἰδῆσις τῆς ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχίας, καὶ ἀπεδέξαντο τὴν βαρεῖαν ἐκείνην κατὰ τοῦ κράτους πληγὴν μετὰ τῆς εἰς τὸ πεπρωμένον ἀπαθoῦς ἀφοσιώσεως, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς ἀληθεῖς ἀνατολίτας. Οἱ τρεῖς πρέσβεις τῶν συμμάχων δυνάμεων ἔμαθον τὸ γεγονός πρὸ τοῦ Διβανίου αὐτοῦ τὴν 30 Ὀκτωβρίου διὰ ταχυπλῶων ἐκ Σμύρνης. Δεινὴν δὲ ἀμηχανίαν καὶ πῶς ἔνοχον συνείδησιν κατελέγχουσιν αἱ τρεῖς ἐκεῖναι ἐρωτήσεις, ἃς διεδίδασαν πάραυτα εἰς τὸν Ῥεῖς Ἐρφέντην, τοῦτέστι: Ποίᾳς ὁδηγίας ἀπέστειλεν ἡ Πύλη εἰς τὸν Ἰβραῖμ Πασσᾶν; Πῶς ἤθελε θεωρήσῃ ἡ Πύλη ἐχθρικὴν τινα πράξιν κατὰ τοῦ τουρκοαἰγυπτίου στόλου, καθ' ἣν περίπτωσιν ὁ Ἰβραῖμ δὲν εἶχεν ὑποταχθῇ εἰς τὸ θέλημα τῶν τριῶν Δυνάμεων; Ἐπιμένει πάντοτε ἡ Πύλη ἀποβάλλουσα τὴν παρέμβασιν αὐτῶν;

Οὐδεμίαν ἔχων ἔτι τῶν γενομένων εἰδῆσιν, ἀπήντησεν ὁ Ῥεῖς Ἐρφέντης, ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἐθεώρει ἑαυτὴν ὑπόχρεω νὰ γνωστοποιήσῃ τὰς εἰς τὸν Ἰβραῖμ δοθείσας ὁδηγίας· ὅτι οὐδὲ κἂν ὥς δυνατὴν ἐθεώρει ἐχθροπραξίαν οἰανδῆποτε, καὶ ἐπομένως ἀπεῖχε νὰ ἐκφρασθῇ περὶ τοῦ πῶς ἤθελε θεωρήσῃ αὐτήν, καθότι παιδίον, ὅπερ δὲν ἐγεννήθη καὶ οὔτινος ἀγνοεῖται τὸ γένος, δὲν ἔχει ἔτι ὄνομα· καὶ ὅτι τέλος ἡ Πύλη οὐδέποτε θέλει μακρυνθῇ τῆς ἐκατοντάκις παρ' αὐτῆς γενομένης δηλώσεως περὶ τῆς τῶν Δυνάμεων παρεμβάσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀφίκετο εἰς τὸν Ῥεῖς Ἐρφέντην τὸ μέγα ἄγγελμα διὰ τατάρου τινός, ἐκπεμφθέντος ἐκ Σμύρνης ὑπὸ τοῦ

Χουσεΐν Πασσᾶ. Τὴν 2 Νοεμβρίου συνεκάλεσεν ἐκεῖνος περὶ ἑαυτὸν τοὺς διερμηνεῖς τῶν τριῶν Δυνάμεων, καὶ εἶπε: «Νῦν, ὅτε τὸ παιδίον ἐγεννήθη καὶ τὸ γένος αὐτοῦ εἶνε γνωστόν, δύναμαι νὰ ἀπαντήσω εἰς τὴν πρὸ τριῶν ἡμερῶν προταθεῖσάν μοι δευτέραν ἐρώτησιν· πράττω δὲ τοῦτο, ἀπαιτῶν ἐπισήμως λόγον τῆς κατὰ τοῦ σουλτανικοῦ στόλου γενομένης φρικώδους βιαιοπραγίας». Οἱ διερμηνεῖς ἠθέλησαν νὰ παραστήσωσι τὸ πρᾶγμα ὡς ἀβεβαίαν ἰδιωτικὴν εἰδήσιν, ὃ δὲ Ῥώσος μάλιστα ἔσχε τὴν τόλμην νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Ῥωσικὸς στόλος δὲν εἶχε βεβαίως μετάσχει τῆς μάχης, καὶ ἀπεπειράθη νὰ παρηγορήσῃ τὸν Ῥεῖς Ἐφφέντην, λέγων ὅτι ἡ ζημία τῶν Γάλλων καὶ Ἀγγλῶν ὑπῆρξε φοβερά. Ὁ Ῥεῖς ὁμως οὐδόλως προσέσχεν εἰς τὰς καθητυχατικὰς ἐκείνας διαβεβαιώσεις, οἱ δὲ πρέσβεις αὐτοί, φοβούμενοι μὴ ἐκτεθῶσι διὰ τῆς μωροπονίᾳ σοφίας τῶν διερμηνέων αὐτῶν, ἀπέστειλαν αὐτοὺς πάλιν εἰς τὴν Πύλην τὴν ἐσπέραν εὐθὺς τῆς 2 Νοεμβρίου, ὅπως ἀνακρινώσωσι καθαρῶς καὶ χωρὶς περιφράσεων, ὅτι ὁ σουλτανικὸς στόλος δὲν ὑπῆρχε πλέον, ὅτι ὁ Ἰβραὴμ Πασσᾶς εἶχε παραβιάσει συμφωνίαν δεκτὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην, ὅτι εἶχε πυροβοληθῇ κήρυξ τῶν συμμάχων, καὶ ὅτι εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἤρξατο ἡ μάχη, ἥτις κατέληξεν εἰς τὸ προῤῥηθὲν ἀξιολύπητον ἀποτέλεσμα. Ἡλπίζον ὁμως οἱ πρέσβεις, ὅτι τοῦτο δὲν ἤθελε διαταράξει τὰς μεταξὺ τῶν τριῶν αὐλῶν καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἰρηνικὰς σχέσεις. Ὁ Ῥεῖς Ἐφφέντης ἠρκέσθη πρὸς ταῦτα ἐρωτήσας, «Ἐν τίνι δικαιώματι εἰσέπλευσαν οἱ τρεῖς στόλοι εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου;» ἤκουσε δὲ εἰς ἀπάντησιν: «Ἐν τῷ δικαιώματι, ὅπερ εἶχον οἱ στόλοι νὰ εἰσπλεύσωσιν οὐ μόνον εἰς ἐκεῖνον ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα ἄλλον τοῦ κόσμου λιμένα».

Τότε ἔμαθε καὶ ὁ Σουλτάνος τὸ γεγονός, καὶ δυσχερέστατον ὑπῆρξε τὸ ἔργον τοῦ Περτέβ, προσπαθοῦντος νὰ καταστείλῃ τὰς λυσώδεις παραφοράς τοῦ ἐμπαθοῦς ἀνδρός. Κατωρθώθη ὁμως ἡ δὲ Πύλη ἠρκέσθη διατάξασα γενικὸν ἐξοπλισμὸν τῆς Ῥωμυλίας, κατασχοῦσα τὰ ἐν τῷ λιμένι εὕρισκόμενα πλοῖα, καὶ δηλώσασα, ὅτι ἐθεώρει ὡς ἐσχισμένην τὴν βδελυρὰν συνθήκην τοῦ Ἀκκερμαν. Ἐλήφθησαν δὲ πρὸς τούτοις μέτρα πρὸς χαλίνωσιν τοῦ ὄχλου τῆς πρωτεύουσας, ὅστις πᾶσαν εἶχε διάθεσιν νὰ ἐπιπέσῃ καθ' ὅλων τῶν

Χριστιανῶν, καὶ ἀνγγέλλθη μάλιστα, ὅτι οὐδ' εἰς αὐτοὺς τοὺς Πρέσβεις ἤθελον δοθῇ διαβατήρια, ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἤθελε κηρύξει τὸν πόλεμον, ἀλλ' ὑπερασπίσει μόνον ἑαυτὴν προσβαλλομένην πάσῃ δυνάμει. Τὴν 4 Νοεμβρίου διεδίδασαν οἱ τρεῖς πρέσβεις εἰς τὸν 'Ρεῖς Ἐφφέντην τὴν ἐρώτησιν, ἂν ἡ Πύλη ᾔτο διατεθειμένη νὰ ἀποσοβῇσῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐπανάληψιν γεγονότων ὁμοίων πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ Πύλη μὲν καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτῆς ὤφειλον νὰ προλάβωσιν, οὗτινος ὁμως οὐχ ᾔττον οἱ πρέσβεις πρῶτοι ὤκτειρον τὴν τε ἀφορμὴν καὶ τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, καὶ ἂν ᾔτο ἐμπερορῇ μὲν ἡ εἰρηνικῶν διαλέσεων. Ὁ Περτέβ Ἐφφέντης διέκοψε τὰς φιλικὰς τῶν διερμηνέων διαβεβαιώσεις, ἀνακραυγάσας: « Πῶς προφέρετε ἀκόμη τὴν λέξιν: φιλία; Λυπεῖσθε διὰ τὸ ἐν Ναβαρίνῳ γεγονός; εἶνε τὸ αὐτό, ὡς ἂν ἔθραυέ τις ἄλλου τὸ κρανίον καὶ τὸν διεβεβαίον κατόπιν περὶ τῆς βαθείας τοῦ ὑπολήψεως ». Τὴν ἐπαύριον συνεκροτήθη μέγα συμβούλιον προεδρεύοντος τοῦ Σουλτάνου. Πάντες ἦσαν ἔνοπλοι, ὡς ἐν καιρῷ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς διακεκομμέναί αἱ πρὸς τὰς Δυνάμεις σχέσεις, καὶ νὰ γείνωσι παρασκευαί· συνάμα δὲ νὰ ἀπαιτηθῇ παρὰ τῶν συμμάχων, ὡς τιμὴ τῆς συνδιαλλαγῆς, ἀποζημίωσις διὰ τὸν καταστραφέντα στόλον, ἀποδοκιμασία τῆς διαγωγῆς τῶν τριῶν ναυάρχων, καὶ ἀποχὴ τοῦ λοιποῦ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Τὴν 8 Νοεμβρίου ἀνεκοίνωσεν ὁ 'Ρεῖς εἰς τὸν ἄγγλον διερμηνέα τοὺς τρεῖς τούτους ὅρους τῆς εἰρήνης, καὶ ἐπανέλαθεν αὐτοὺς τὴν 9 εἰς τοὺς τρεῖς διερμηνεῖς ὁμοῦ· εἰς δὲ τὸν Ἐξάρχον, ὅστις εἶχε τέως μάτην προσπαθῆσαι νὰπραύνη, μεσολαθῶν, ἀμφοτέρω τὰ μέρη, ἀνεκοίνωσεν, ὅτι ἡ Πύλη ἠναγκάζετο νὰ παρασκευασθῇ πηλεμικῶς, καὶ νὰ διαβρῇσῃ πρὸς στιγμὴν τὰς πρὸς τὰς δυνάμεις διπλωματικὰς αὐτῆς σχέσεις. Τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν ἀπαράδειγματιστον κακούργημα τοῦ Ναβαρίνου παρέχει βεβαίως, εἶπεν, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὸ δικαίωμα πρὸς ἐκφανῆ ῥῆξιν καὶ κήρυξιν πολέμου· ἀφοῦ ὁμως οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων ἐδῆλωσαν, ὅτι λυποῦνται οὐχ ᾔττον ἐπὶ τῷ γεγονότι, καὶ ἐπιθυμοῦσι διαρκῆ εἰρήνην, ἀφοῦ ὁ « φίλος ἡμῶν » Ἐξάρχος μᾶς παρεκάλεσε νὰ μὴ καταστρέψωμεν δι' ἐσπευσμένης ἀποφάσεως τὴν ἐνέργειαν τῆς αὐστριακῆς μεσολα-

θήσεως, καὶ ἀφοῦ, δόξα τῷ ὑφίστῳ, ἡ Πύλη ἔσχε πάντοτε ὁδηγὸν αὐτῆς τὸ ἱερὸν Κοράνιον, εἰς τε τὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην, δὲν ἀρνεῖται νὰ συνάψῃ πάλιν τὰς φιλικὰς αὐτῆς σχέσεις, ἂν αἱ τρεῖς Δυνάμεις παραδέχωνται νὰ ἀποζημιώσωσιν ἐντελῶς πᾶσαν τὴν ὑπὸ τῶν στόλων αὐτῶν προξενηθεῖσαν βλάβην, ἀπέχῃσι πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰς ὑποθέσεις Τούρκων ὑπηκόων, καὶ παρέχῃσιν ἀρκοῦσαν ἱκανοποίησιν.

Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων ἀπέκρουσαν ὡς ἀπαραδέκτους τὰς αξιώσεις ταύτας. Ἐδήλωσαν δέ, διὰ κοινῆς διακοινώσεως ἀπὸ 10 Νοεμβρίου, ὅτι ἐπέμενον ἀπαρεγκλίτως εἰς τὴν λονδίνειον σύμβασιν. Ἀποζημιώσεις, εἶπον, δὲν εἶνε δυνατὴ, καθότι ἡ Πύλη εἶχε τὸ ἄδικον τοῦ πρώτου προσθαλόντος· ὅσον δὲ ἀξιολύπητον καὶ ἂν ἦτο τὸ ἐν Ναβαρίνῳ συμβάν, ἡ Πύλη δὲν ἔπρεπε νὰ ἀμφιβάλῃ τὸ παράπαν περὶ τῶν ἀφιλοκερδῶν προθέσεων τῶν Δυνάμεων. Αἱ προπαρασκευαί τῆς Πύλης, προσέθηκαν οἱ πρέσβεις, ἀνυσύχουν αὐτοὺς, καὶ ἀπῆτουν ἐπομένως οὗτοι ἀνυπέρθετον αὐτῶν ἀναστολὴν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὰς διατάξεις τῆς λονδινείου συμβάσεως.

Οὕτω δὲ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Διθανίου ἀντετάχθη ἄλλη οὐχ ἥττον εὐσταθὲς ἀπόφασις. Οἱ διερμηνεῖς ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸν Ρεῖς, ὅτι οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν ἤθελον καταλίπει τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ μάταιαι πάντῃ ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν τούρκων πολιτικῶν πρὸς διάλυσιν τῆς συμπαγοῦς ἐνότητος τῶν ἀντιπάλων των, καὶ ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν δι' ἰδιαιτέρων μετὰ τῶν δυτικῶν δυνάμεων διαπραγματεύσεων, ἢ διὰ μεσιτείας τοῦ αὐστριακοῦ Ἐξάρχου. Ἀφοῦ δ' ὁ Ρεῖς προσεπάθησε, τὴν 11, νὰ μεταπείσῃ τὸν Γκιλλιεμινώ, ἐν νυκτερινῇ μετ' αὐτοῦ συνδιαλλέξει, ἐπεχείρησε τὴν 15 νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸν Στράτηφορδ Κάνιγγ. Ἄλλ' οὐδέτερος αὐτῶν συγκατένευσε νὰ παραιτήσῃ τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, καίτοι ὁ Ἀγγλος, καθ' ὃ ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, προέβη εἰς εὐρυτάτας τυπικὰς τε καὶ οὐσιαστικὰς παραχωρήσεις, καὶ — συμφώνως πρὸς τὰς μεττερνικεῖους ιδέας — ἐδήλωσεν, ὅτι ἦν ἐντελῶς γυῖαρισθημένος, ἂν ἡ Πύλη ἀπεδέχετο τὴν ἀναχωρὴν καὶ παρεχώρει εἰς τοὺς Ἑλληνας οἰκαιοθελῶς τοιαῦτα προνόμια, ὅποια ὠρίζοντο ἐν τῇ συμβάσει.

Δυσκόλως τις ἐννοεῖ, ποῦ πεποιθυῖα ἡ Πύλη ἀπέβαλε τὰς ἐμπει-

στευτικὰς τοῦ Στράτφορντ προσφοράς, καὶ ἐξηκολούθει σκληροτραχήλως ἀνθισταμένη εἰς οἰανδήποτε ἀνάμιξιν εἰς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα. « Ὑπερέβημεν », ἔγραφεν ὁ ἄγγλος πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Ἑρρίκον Οὐέλλεσλεϋ, « τὰς ὁδηγίας ἡμῶν, ὅπως κατορθώσωμεν συμβιβασμὸν τινα· ἐπείσθημεν ὅμως ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ ἀντίστασις τῆς Πύλης ἀφορᾷ θετικῶς τὴν τε οὐσίαν καὶ τὸν τύπον τῶν περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος προτάσεων ἡμῶν. Δὲν θέλετε δὲ ἐκπλαγῆ, ὅτι, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐζητήσαμεν τὰ διαβατήρια ἡμῶν ». Τὴν 24 Νοεμβρίου ἐρρήθη ἡ τελευταία λέξις μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν Δυνάμεων, καὶ ἐν πενταώρῳ συνδιαλέξει ἐξηγητήθησαν πάλιν πᾶσαι αἱ παραστάσεις καὶ οἱ λόγοι, οἵτινες ἠδύνατο νὰ λύσωσι τὴν μεταξὺ τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ Διθανίου ἀναφυεῖσαν διαφοράν. Πλὴν εἰς μάτην πάντα· ὁ Περτέθ ἐπέμενε λέγων, ὅτι ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἑλλάδος ἦν ἔργον τῆς Πύλης, καὶ οὐδεμία περὶ αὐτῆς ἦτο δυνατὴ συζήτησις. Τὸ μόνον δὲ καὶ ἔσχατον, ὅπερ ἐφάνη πως ἐμπιστευτικῶς ἐπαγγελλόμενος, ἦν νὰ συγχωρήσῃ ὁ Σουλτάνος τοὺς κακουργήσαντας, νὰ μὴ ἐξασκήσῃ τὸ δικαίωμα αὐτοῦ τῆς δι' ἄλλων φύλων, οἷον Ἀλβανῶν, ἐποικίσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ ἀναθέσῃ τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου εἰς δίκαιόν τινα τοποτηρητήν. Ὅτε δὲ αἱ παραχωρήσεις αὗται ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν τριῶν διπλωματῶν ὡς ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἀποφυγὴν νέας ἐκρήξεως ἐπαναστάσεως ἐν Ἑλλάδι, παρετήρησεν ὁ Ρεῖς, ὅτι ἦσαν τούναντίον ἐντελῶς ἐπαρκεῖς, καὶ ὅτι ἰσῶς ἄλλως ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελε δαφιλεύσει νέας χάριτας εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ Σουλτάνος. « Ὅμιλοῦμεν περὶ τῶν μετὰ τὴν ὑποταγὴν συμβητομένων », ἀνεφώνησεν ἀνυπομόνως ὁ ἄγγλος πρεσβευτὴς· « ἀλλ' ἄς σκεφθῶμεν πρὸ τούτου, πῶς θέλει κατορθωθῇ ἡ ὑποταγὴ αὕτη ». « Ὁρθότατον, » ἀπήντησεν ὁ Περτέθ· « καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τόσον μόνον λέγω, ὅτι ἡ ὑποταγὴ θέλει ἐπέλθῃ ἀφ' ἑαυτῆς, ἅμα ὡς αἱ Δυνάμεις καταλίπωσιν ὅλην τὴν περὶ τούτου φροντίδα εἰς τὴν Πύλην ».

Ἡ τῆς λονδινείου συμβάσεως ἐπίκλησις οὐδόλως ἐκλόνισε τὸν πείσμονα τοῦρκον. Εἰπὼν, ὅτι ἡ Τουρκία οὐδόλως ἠδύνατο νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν σύμβασιν συναφθεῖσαν ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἐναντίον αὐτῆς, ἠρώτησεν, ἐν τίνι δικαίωμάτι αἱ Δυνάμεις εἶχον συνομολογήσει τὴν

σύμβασιν ἐκείνην; » — « Ἐκ μερίμνης ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Εὐρώπης! » ἀπήντησεν ὁ κόμης Γκιλλιεμινώ. — « Καὶ χάριν λοιπὸν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συμφέροντος πρέπει νὰ συναινέσῃ ἡ Πύλη εἰς τὴν ζημίαν ὀλοκλήρου τοῦ μουσουλμανικοῦ λαοῦ; » — « Τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου, ὡς μέρος τῆς Εὐρώπης, θέλει ὠφεληθῇ ἐπίσης! » — « Περὶ τούτου ἄρετε νὰ κρίνῃ ἡ Πύλη. Ὁ κύριος γνωρίζει κάλλιον τοῦ ξένου τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ὅταν οἱ Ἕλληνες δι' ἐγκλήματος ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἐπαναστάσεων ἐπιτυχῶς ἀντιπράξουν, πῶς θέλει ἐπιδράσῃ τοῦτο εἰς τοὺς λοιποὺς βασιλᾶδες; καὶ ἂν δὲ τοῦτο δὲν γείνη, ἡ ἡμετέρα ὑποχώρησις δὲν θέλει ἐνθαρρύνει τοὺς φίλους ἡμῶν εἰς νέας καθ' ἡμέραν ἐπεμβάσεις; » Ἡ συνδιάλεξις ἐσφοδρύνθη, ὁ δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς Ῥωσίας ἠρώτησεν, ἂν ἡ Πύλη ἤθελε νὰ ἀφήσῃ τὰ πράγματα νὰ καταντήσωσιν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὰς Δυνάμεις. Πάντες ἐπέμειναν παρὰ τῷ Περτέβ, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ νικήσῃ τὴν κατὰ τῆς ῥυθμίσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος ἀντιπάθειαν τοῦ Σουλτάνου, καὶ ἠπειλήσαν, ὅτι ἤθελον ζητήσῃ τὰ διαβατήριά των, ἂν ὁ Σουλτάνος δὲν εἰσέκουεν ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν τῶν περὶ τῶν Ἑλλήνων παρακλήσεων τῶν τριῶν πρέσβων. Παρέλθούσης τῆς προθεσμίας ταύτης, προσῆλθον τὴν 27 Νοεμβρίου οἱ τρεῖς διερχομέναι εἰς τὴν Πύλην, καὶ ἀπήτησαν, μὴ ἐκπληρωθείσης τῆς παρακλήσεως τῶν τριῶν ἀντιπροσώπων, τὰ διαβατήρια αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἠρνήθη αὐτά, λέγουσα ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε πρὸς ἀναχώρησιν λόγος. Ὁ Μέγας Βεζύρης ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Σουλτάνου τὴν 29 Νοεμβρίου, ἐν ὧρα ἐπισήμου ὑποδοχῆς, καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ δηλώσῃ τίνα παρεῖχε τοῖς Ἕλλησι δικαιώματα ἐπὶ τῇ παρακλήσει τῶν Δυνάμεων. Ὁ Σουλτάνος Μαχμουτ σκερθεὶς ἀπήντησεν « Χάριν τῆς μεσιτείας τῶν τριῶν αὐτῶν χαρίζω εἰς τοὺς ἀποστάτας τὸν ἀπὸ ἐξ ἑτῶν καθυστεροῦντα κεφαλικὸν φόρον, ὡς καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου· ὑπόσχομαι δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ἐνὸς ἔτους γενικὴν ἀτέλειαν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑποταγῆς των ».

Αἱ παραχωρήσεις αὗται τοῦ Σουλτάνου ἤθελον εἶναι πρόσφοροι πραγματικῶς, ἂν προέκειτο περὶ χάριτος κακούργων. Ἀλλ' οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων συνησθάνοντο τοσοῦτον βαθέως τὴν πολιτικὴν σημασίαν τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς

τοσοῦτον πενιχρὸν χορήγημα. Ἐδήλωσαν ἐπομένως, ὅτι αἱ παραχωρήσεις τοῦ Μαχμουτ ἦσαν ἀνεπαρκεῖς, ἐπέμειναν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν, καὶ ἀπαιτήσαντες ἀσφαλὴ προπομπήν, καθ' ἣν περίπτωσιν δὲν ἐδίδοντο αὐτοῖς τὰ διαβατήριά των, ἀνεκοίνωσαν ὅτι κατέλειπον τοὺς ὑπάρχοντες αὐτῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πρεσβευτοῦ τῶν Κάτω Χωρῶν. Τότε συνεκάλεσεν ὁ Σουλτάνος τὴν 2 Δεκεμβρίου τὸ μέγα συμβούλιον τοῦ Διθανίου, σῶμα ὅπερ εὐκόλως ἠδύνατο νὰ φανατισθῇ, προκειμένου περὶ ἐθνικῆς τιμῆς, ὅπως ἐκλέσθῃ αὐτῷ τὴν κατάστασιν τοῦ Κράτους. Χιλιάδες συνήχθησαν περὶ τὴν Πύλιν, ὅπως ἀκούσωσι τὸ ἀποτέλεσμα· εὐκόλως δὲ ἠδύνατό τις νὰ προείπῃ τὸ ἀποφασισθὲν. Πᾶσα περαιτέρω παραχώρησις εἰς τὰς Δυνάμεις ἐκηρύχθη ἀδύνατος, φίλιαι καὶ συνήλκαι ἐθεωρήθησαν ὡς μὴ ὑπάρχουσαι πλέον, καὶ ὁ μωαμεθανικὸς λαὸς προσεκλήθη νὰ δράξῃ τὰ ὅπλα καὶ νὰ συναθροισθῇ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς θρησκείας καὶ ἐλευθερίας του. Ἠρνήθη δὲ ἡ Πύλη καὶ τὴν παρὰ τῶν πρέσβειων ζητηθεῖσαν προπομπήν, καὶ ἀνήγγειλεν, ὅτι μόνον κατ' ἰδιαιτέραν χάριν παρητεῖτο τοῦ νενομισμένου ἔθους τῆς ἀποπομπῆς τῶν ὑπάρχοντων ἐχθρῶν δυνάμεων, καὶ ἡδύοκει νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ ἐγκατεστημένους ἄγγλους, γάλλους καὶ ῥώσους, ὅπως διαμείνωσιν ἐν αὐτῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τουρκικῶν νόμων· ἀπερρίψε δὲ τὴν προστασίαν τοῦ πρεσβευτοῦ τῶν Κάτω Χωρῶν. Ἀφοῦ δὲ τέλος ὁ Σουλτάνος συγκατένευσε νὰ ἐκδώσῃ τὸν Ἰζνί-Σεφινέ, τοῦτέστι τὴν ἄδειαν ἀπόπλου διὰ τὰ πλοῖα τῶν τριῶν διπλωματῶν, κατέλειπον ὁ κόμης Γκιλλιερινὸς καὶ ὁ Στράτοφορδ Κάνιγγ τὴν 8 Δεκεμβρίου τὴν πρωτεύουσάν, κατευθυνόμενοι εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Κέρκυραν. Ὁ κόμης Ῥιθωπιέρ παρέμεινεν ἐν Βουγιούκ-Δερέ μέχρι τῆς 17, κωλυόμενος ὑπὸ ἐναντίου ἀνέμου· ἦτο δ' ἔτοιμος νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς Ὀδησσόν, ὅτε διαταγὴ τοῦ Τσάρου παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ ἀκολουθήσῃ τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ εἰς Μεσόγειον, ὅπου αἱ συνένωσις τῶν τριῶν πληρεξουσίων ἤθελεν ἐκπροσωπεῖ τὴν ἐνιαίαν πάντοτε πολιτικὴν τῆς τριπλῆς συμμαχίας, καί, μὴ δυναμένη πλέον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν Τούρκων, ἤθελε φωτίσει τοὺς Ἕλληνας, καταπαύσει τὸν φατριασμόν αὐτῶν, καὶ ἐπιταχύνει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως v. (1)

(1) Ἐπιστολὴ τοῦ Νέστελροφ πρὸς τὸν Λήβεν, τῆς 6 Ἰανουαρίου 1828.

Ὁ Ῥιθωπιέρ ὑπῆρξεν ἔτι μάρτυς τῶν βιαίων μέτρων, δι' ὧν ἡ Πύλη συνώδευσε τὴν διπλωματικὴν ῥῆξιν. Αἱ πολεμικαὶ προπαρασκευαὶ ἐγίνοντο μετὰ πυρετώδους σπουδῆς, ἐκ παντὸς μέρους τοῦ κράτους ἐθάδιζον στρατοὶ πρὸς τὸν Βόσπορον, ἐν Ἀδριανουπόλει δὲ κατεσκευάζετο τὸ αὐτοκρατορικὸν μέγαρον, καὶ ἡ προσεχὴς τοῦ Σουλτάνου ἐκστρατεία διεδόθη πανταχοῦ. Ὁ Χουσσείν Πασσᾶς διωρίσθη ἀρχηγὸς τοῦ μέλλοντος νὰ συγκροτηθῇ παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν γενικοῦ στρατοπέδου. Οἱ ἀγάδες, οἱ τῶν χωρίων προεστῶτες, καὶ οἱ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Ῥωμυλίας ὑποτελεῖς συνεκλήθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ὅπως γείνη μετ' αὐτῶν σύσκεψις περὶ γενικῆς στρατολογίας. Ἐνεχειρίσθη δὲ αὐτοῖς *Bağlar-Namē* τις ἦτοι *Δηλώσις δικαίων*, ἐν ᾗ κατοπτρίζετο πᾶσα ἡ ἀδιάλλακτος κατὰ τοῦ πολιτισμοῦ ἔχθρα καὶ ὁ θρησκευτικὸς τοῦ Ἰσλάμ φανατισμὸς. « Πᾶς ἄνθρωπος ἔχων νοῦν καὶ γνώσεις » — οὕτως ἀρχίζει οὗτος, ὡς καὶ ὁ ἀπὸ 10 Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἕτερος *Bağlar-Namē* — « ὀφείλει νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι, ὅν τὸ ἔθνος τῶν Μουσουλμάνων εἶνε φύσει ἠθικὸς ἔχθρὸς πάσης ἄλλης θρησκευτικῆς κοινότητος, οἱ ὁπαδοὶ πάσης ἄλλης θρησκείας εἶνε κατ' ἀνάγκην ἐχθροὶ τῶν Μουσουλμάνων. Πρὸ πάντων ὁμως ἡ Ῥωσία ἐφάνη πάντοτε ὠρμισμένη τοῦ Ἰσλάμ ἐχθρά, καθ' οὗ χαλκεύει ἀπαύστως τὰ κακουργότατα τῶν σχεδίων, καὶ ἀπὸ 50 ἢ 60 ἐτῶν δράττεται τῶν κενोटάτων εἰς πόλεμον προφάσεων. Ὁ κακὸς τῶν Γιαννιτσάρων ὀργανισμὸς ἐβοήθησε τὰς Ῥωσικὰς προόδους, καὶ κατὰ τὰς ἀνεξερευνήτους βουλὰς τοῦ Θεοῦ κατελάμβανον οἱ Ῥῶσοι τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην ὀθωμανικὴν ἐπαρχίαν, καὶ αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ἠϋξάνον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Τέλος, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν καταχλονίων αὐτῶν σχεδίων, ὑπεκίνησαν τοὺς ὁμοπίστους αὐτῶν λαοὺς τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐπανάστασιν, καὶ συνέθεντο μετ' αὐτῶν, ὅπως προξενήσωσιν ὅ,τι πλεῖστα κακὰ εἰς τὸν μουσουλμανικὸν λαόν. Οἱ Ῥῶσοι ἐμελλον πρὸς τούτοις νὰ προσβάλωσι τὰς ὀθωμανικὰς ἐπαρχίας, νὰ ἐξολοθρεύσωσιν — ὃ μὴ γένοιτο — πάντας τοὺς ἀληθεῖς πιστοὺς, καὶ νὰ ἐξαλείψωσιν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν κρατῶν τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν ».

Οὕτως ἅπας ὁ *Bağlar-Namē* πνέει θρησκευτικὸν φανατισμὸν καὶ μῖσος κατὰ τῆς Ῥωσίας. « Ἡ Ῥωσία, κατ' αὐτόν, ἐκώλυσε τὴν

Πύλῃν ἀπὸ τοῦ νὰ τιμωρήσῃ καὶ καταπνίξῃ τὴν ἀποστασίαν τῶν Ἑλλήνων· αὐτὴ μετέδωκε τὴν μανίαν αὐτῆς καὶ εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις καὶ ἔπεισεν αὐτὰς εἰς σύναψιν συμμαχίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν βαγιάδων ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Αὐτὴ ὑπῆρξεν αἰτία τῆς μάχης τοῦ Ναβαρίνου, τῶν κακουργημάτων καὶ ἐπονειδίστων πράξεων, ὧν θῦμα ἐγένετο ὁ αὐτοκρατορικός στόλος. Αὐτὴ ὑπεκίνησε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὰς ἀγερῶχους αὐτῶν προτάσεις περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὰ καταλίπωσι τέλος τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ νόμος ἀπαγορεύει εἰς τὸν λαὸν τοῦ Ἰσλάμ νὰ ἀφήσῃ βεβηλουμένην τὴν θρησκείαν αὐτοῦ ἐκ φόβου πολέμου, καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ εἰς τοὺς ἀπίστους τὴν χώραν αὐτοῦ καὶ τὴν περιουσίαν, τὰς γυναῖκας αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα· διότι οὗτος δὲν ἀριθμεῖ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Καὶ πάντες δὲ οἱ ἄπιστοι ἂν συνασπισθῶσι κατ' αὐτοῦ, κατὰ τὸ ῥητόν: « ἓνα μόνον λαὸν ἀποτελοῦσι », θέλομεν ἡμεῖς ἐγερεθῇ ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, πάντες πλούσιοι καὶ πτωχοί, μεγάλοι καὶ μικροί, θεωροῦντες τὸν ἀγῶνα αὐτόν ὡς ἱερὸν ἡμῶν καθήκον. Ὁ Θεὸς εἶνε τὸ στήριγμα ἡμῶν! »

Ὅτε δὲ ὁ πρῶτος πρεσβευτὴς ἀπέτεινε παρατηρήσεις εἰς τὸν Ῥεῖς ἕνεκα τοῦ ἀνηκούστου ὕψους τοῦ Βαγὲν-Ναμέ ἐκεῖνου, ἀπήντησεν αὐτός: « παρ' οὐδενός ἔχομέν τι νὰ ἐλπίσωμεν· τίνος χάριν λοιπὸν ἠθέλομεν μεταβάλλει τὴν γλῶσσαν ἡμῶν; »

Τοιαύτη μόνον ἄπελπις πολιτικὴ ἡδύνατο νὰ ὑπαγορεύσῃ τὴν κατὰ πνίξιν πάσης φιλανθρωποῦ σκέψεως περὶ τῶν *φράγκων*, καὶ τὴν συστηματικὴν « ἀποκάθαρσιν τοῦ φραγκικοῦ στοιχείου ». Οἱ εἰρηνικώτατοι ἄγγλοι καὶ γάλλοι ἐδιώκοντο ἀπανθρώπως, καὶ εἰς γινομένας τυχὸν παρατηρήσεις ἐδίδετο ἡ ὁμοίομορφος πάντοτε ἀπάντησις, ὅτι οἱ ἄγγλοι καὶ γάλλοι ναύαρχοι δὲν εἶχον δεῖξει ἐπίσης ἐν Ναβαρίνῳ οὔτε δικαιοσύνην οὔτε φιλανθρωπίαν. Φοβερὰ τιμωρὸς σπάθῃ ἐνέσκηψε κατὰ τῶν καθολικῶν ἀρμενίων 12,000 αὐτῶν ἐξωρίσθησαν ἐκ τῆς πρωτευούσης ἐν μέσῳ χειμῶνι εἰς Ἀγκυραν, οὐδόλως δ' ἐτάραξε τὸν Ῥεῖς, ὅτι ἑκατοντάδες αὐτῶν ἀπέθανον καθ' ὁδὸν ἐκ τοῦ ψύχους καὶ τῆς πείνης. « Ἡ Ἀγκυρα δὲν εἶνε Σιδηρία, » παρετήρησε μετὰ ξηρᾶς κακεντρεχείας. Ὅτε δὲ ὁ Ἐξάρχος τῆς Αὐστρίας

ἠθέλησε νὰ προστατεύσῃ τοὺς δυστυχεῖς αὐτοὺς, ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ὁ ὕπαινιγμός, ὅτι ἀφορμὴ τῶν κατὰ τῶν καθολικῶν ἀρμενίων αὐστηρῶν μέτρων τοῦ Σουλτάνου ὑπῆρξεν ἡ ἀπὸ ξένου ἡγεμόνος, τοῦ Πάπα, ἐξάρτησις αὐτῶν. Ὁ ὑπουργὸς τοῦ Μαχμούτ εἶχε παραστήσει αὐτῷ, πόσον ἦτο πολιτικῶς ἐπικίνδυνος εἰς τὴν Τουρκίαν ὁ καθολικισμός. « Ἐπειδὴ », λέγει ἔκθεσις τις τοῦ Περτέβ πρὸς τὸν Σουλτάνον, γραφεῖσα κατ' ἐμπνευσιν τῶν ὀρθοδόξων Ἀρμενίων (1), « κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ χοίρου Πάπα αἱ γυναῖκες τῶν καθολικῶν ἐξέρχονται χωρὶς καλύπτρας, ἐπειδὴ ἐπιτρέπεται αὐτοῖς νὰ τρώγωσι κατὰ τὰς νηστείας ἰχθῦς, παντοειδῆ θαλάσσια ζῶα καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια, ἐπειδὴ ὁ Πάπας παρέχει ἀφέσεις καὶ μεγάλας τῆς συνειδήσεως ἀνακουφίσεις, ὅπως προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὸ ἀρμενικὸν ὄγγμα, ἐπειδὴ βλασφημώτατα ἀξιῷ, ὅτι εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ προφήτου Ἰησοῦ — ὦ εὐλογία! — ἐπειδὴ, κατὰ τὸ δόγμα τοῦ καθολικισμοῦ, δύναται ὁ Πάπας νὰ συγχωρῇ εἰς πάντας τοὺς τεθνεῶτας ἤδη ἀπίστους τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν, καὶ νὰ χορηγῇ αὐτοῖς εἰσιτήρια διὰ τὸν Παράδεισον, — διὰ τοῦτο πολλοὶ τοῦ ἀρμενικοῦ ἔθνους ἔγειναν κατ' ὀλίγον καθολικοί. Ὅταν τις λοιπὸν τῶν εἰς τὸν Πάπαν ὑποτεταγμένων λαῶν, τῶν Γερμανῶν π. χ. ἢ Ἑνετῶν, διατελῇ εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ ὀτμανικοῦ κράτους, τότε οἱ καθολικοὶ βασιῶδες πράττουσι πᾶν τὸ ἐπ' αὐτοῖς, ὅπως διὰ προδοσίας ὠφελήσωσι τοὺς ἐχθροὺς τῆς Πύλης, διότι ἄλλως ἤθελόν θεωρεῖ αὐτοὺς θρησκευτικῶς ἀντάρτας κατὰ τοῦ προφήτου Ἰησοῦ. Ἡ διαγωγὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καταδεικνύει ἀρκούντως τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου, ἐνῷ οἱ εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτῶν πιστοὶ διαμεῖναντες Ἀρμενιοὶ, οἱ οὔτε ὑπὲρ τῶν μὲν οὔτε ὑπὲρ τῶν δὲ ἐνδιαφερόμενοι, εἰσὶν ἀνκνιρόρῳτως πιστῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν Πύλην ».

(1) Ρόζεν, Ἱστορία τῆς Τουρκίας, Τόμ. Α'. σελ. 60. Ἀναντιρρήτως πρόκειται μὴχανογράφα τις τῶν ὀρθοδόξων Ἀρμενίων. Ἀντὶ δὲ τῆς ὑπονοίας τοῦ Γερβίνου (ΣΤ'. 376), ὅτι ἡ Πύλη διέταξε τὰ τρομοκρατικὰ ἐκεῖνα μέτρα ὡς ἐκ τῆς δισπιστίας αὐτῆς πρὸς τὰς ῥωσικὰς σχέσεις τοῦ ὀρθοδόξου Πατριάρχου τοῦ Ἑσθμιαζίν, δύναται τις μᾶλλον νὰ ὑπονοήσῃ, ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι Ἀρμένιοι, ὅπως ἀποτρέψωσιν ἀπ' ἑαυτῶν πᾶσαν ὑποψίαν, προσεπάθησαν νὰ ρίψωσι τὴν ὀργὴν τοῦ Περτέβ καὶ τοῦ Σουλτάνου κατὰ τῶν χωρισθέντων ἀπ' αὐτῶν καθολικῶν ἀρμενίων, οὓς τοσῦτον ἐμίσησαν.

Οὕτως ἐξηκολούθει δονουμένη ἡ διὰ τοῦ Βαγιαάν-Ναμὲ τῆς 20 Δεκεμβρίου 1827 κινηθεῖσα χορδῇ. Εἰρηνικός καὶ ἄκκος λαὸς ἐξελέχθη ἱλαστήριον θῦμα τοῦ ἐπὶ τῇ ναυμαχίᾳ τοῦ Ναβαρίνου σουλτανικοῦ θυμοῦ, ἀνερρίπισθησαν δ' ἐκ τοῦ τάφου τὸ μῖσος καὶ ὁ ὑπὲρ πίστεως ζῆλος τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ Ἰσλαμισμού. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν πιστῶν ἐτράπη πλέον οὐχὶ μόνον κατὰ τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ κατὰ τῆς χριστιανωσύνης ἐν γένει.

Ἐκλινέ τις ἀληθῶς νὰ πιστεύσῃ, ὅτι δαίμων ὀλέθρου ἐμώραινε καὶ συνεβούλευε τὸν Σουλτάνον. Ἀπαξ ἔτι εἶχεν ἀναρτηθῇ ἀπὸ τριχὸς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, καὶ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων ἀπέκειτο ἡ ματαίωσις τοῦ ἐλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἄν οὗτοι ἀπέδεχοντο τοὺς ὅρους τοῦ Στράτφορντ Κάνιγγ, ἀντὶ ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἀνιδρύετο ὑποτεταγμένη Ἑλλάς, ἐν ᾗ ὁ Σουλτάνος ἐμερίζετο τὴν ἀρχὴν μετὰ τῶν Κοτσαμπασήδων, ἐνῷ ὁ λαὸς ἀπέμενε ἐστερημένος τῶν καρπῶν τῆς αἱματηρᾶς αὐτοῦ πάλης. Ἡ τύφλωσις ὁμως τοῦ Μαχμούτ ἔδωκεν ἄλλοιαν εἰς τὰ πράγματα τροπήν, καὶ εἰς τὴν τύφλωσιν αὐτὴν ὀφείλουσιν εἰλικρινῇ εὐγνωμοσύνην οἱ Ἕλληνες.

Τὴν ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχίαν ἀπεδέξαντο ὡς σωτηρίαν οἱ Ἕλληνες. «Χαίρετε,» ἔγραφεν ὁ Νικήτας τὴν 21 Ὀκτωβρίου ἐκ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, «ὅτι σήμερον ἀνεστήθη ἡ πολλὰ παθοῦσα φίλη μας πατρίς Ἑλλάς, καὶ τὰ ἀφόρητα δεινὰ της παύουν.» Πραγματικῶς δὲ ἡ Κρίσις εἶχεν ἐπέλθει. Μόνον ὁ αἰφνης θεῖα εὐδοκία ἐκ βαρείας δοκιμασίας σωζόμενος δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀγαλλίασιν, ἣν τὸ μέγα ἐκεῖνο γεγονός παρήγαγε παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Μεθύων ἐκ χαρᾶς ἐπλήρωσεν ὁ λαὸς τοὺς ναοὺς, καὶ ἀνέμελψεν ἐν θερμαῖς προσευχαῖς τὴν εὐχαριστίαν αὐτοῦ.

Ὅτε ὁμως ἡ μέθη παρήλθε, καὶ ἔστρεψε περὶ ἑαυτὸν τὰ βλέμματα, εἶδε πτωχεῖαν πανταχοῦ καὶ ἀπείρους χαινούσας πληγὰς.

Ἡδύνατο δὲ ἀληθῶς ὁ κατὰ τὸ 1827 εἰς Ἑλλάδα ἐρχόμενος περιηγητὴς νὰ ἐρωτήσῃ: «Ποῦ εἶνε τὸ ἔθνος, ὑπὲρ οὗ παρενέβησαν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις;»

Ἐπτά ὅλα ἔτη ἐμάνη ὁ φοβερός ἀγών. Οἱ ἥρωες, οἵτινες εἶχον κρατήσῃ ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, ὁ Γερμανός, ὁ Μάρκος Μπότζαρης, ὁ Καραϊσκάκης, ἔκειντο ἐν τῷ τάφῳ· τὸ δὲ πῦρ ἐκεῖνο

τοῦ πάθους, ὅπερ εἶχε παρορμήσει εἰς ἀνδραγαθήματα φοβεροῦ μεγαλείου, ἦν ἐσθεςμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐταῖς τῶν μαχητῶν. Ἰσχνὰ μόνον, κοιλόφθαλμα καὶ εἰδωλοφανῆ ὄντα ἐπλανῶντο διὰ τῶν καπνίζόντων ἐρειπίων καὶ τῶν ἡρημωμένων ἀγρῶν, καὶ μετὰ πόθου ἐτρέπετο τὸ βλέμμα αὐτῶν πρὸς δυσμάς, ὅθεν ἀνεμένετο ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἐμελλε νὰ περάνῃ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ νὰ σώσῃ ἐκ διχονοίας, ἀπογνώσεως καὶ ψυχorrαγίας.

Ὁ Λόρδος Βύρων ἐξωμοίωσεν ἐν τῷ Γκισοῦρ τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἄνθρωπον πρὸ μικροῦ μόλις θανόντα:

... «Τοσοῦτον εἶνε ὥραϊον καὶ ἥρεμον, τοσοῦτον γλυκεῖαν φέρει σφραγιδα τὸ πρῶτον ἐκεῖνο καὶ ἔσχατον θέαμα, ὅπερ ἀποκαλύπτει ὁ θάνατος! Τοιαύτη εἶνε ἡ θεὰ τῶν παραλίων αὐτῶν! Εἶνε ἡ Ἑλλάς,... ἀλλ' οὐχὶ ζῶσα Ἑλλάς!! Ψυχρά καὶ γλυκεῖα, νεκρά καὶ ὥραϊα — ἐμπνέει φρίκην, διότι δὲν ἔχει πλέον ψυχὴν. Ἔχει τὸ θέλγητρον τοῦ θανόντος, ὅπερ δὲν φεύγει μετὰ τῆς φευγούσης πνοῆς, καὶ ἡ καλλονὴ αὐτῆς εἶνε τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο ἄρωμα, ἡ προάγγελος ἐκείνη τοῦ τάφου χροιά, ἐσχάτη ἀναλαμπὴ τῆς σθεννυμένης ζωῆς, χρυσῆς αἴγλης στέφανος περιαυγάζων ἐρείπια, ἀκτὶς ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ ἐκπνέοντος αἰσθήματος! — Σπινθήρ τῆς φλογὸς ἐκείνης, ἥτις ἀνέθορεν ἴσως ἐξ οὐρανοῦ, φωτίζων μὲν ἔτι ἀλλὰ μὴ θερμαίνων πλέον τὸν πεφιλημένον αὐτοῦ χοῦν!» (1)

Εἰς τὸ ἐν ἔτει 1827 θέαμα τῆς Ἑλλάδος ἀρμόζει ἰδίως ἡ μελαγχολικὴ αὕτη παραβολή. Ἰδωμεν νῦν, ἂν ὁ Καποδίστριας ὑπῆρξεν ὁ πολιτικὸς Μεσίας, ὁ δυνηθεὶς νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν νεκρόν: «Ἀνάστα καὶ περιπάτει».

(1) Μετεφράσαμεν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ πρωτοτύπου, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς στιχηρᾶς γερμανικῆς μεταφράσεως, ἣν παρατίθουσιν ὁ συγγραφεύς, καὶ ἥτις, ἐλευθέρα καθόλου, σφάλλει ἐν πολλοῖς. Σ. τ. Μ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'.

Διακήρυξις τις τῶν συμμάχων δυνάμεων, ἐκ Λαϊψαχ ἀπὸ 12 Μαΐου 1821 χρονολογούμενη, ὀνομάζει σκοπὸν τῆς συμμαχικῆς πολιτικῆς τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας καὶ τῶν δικαίων παντὸς κράτους, ὡς ἡσφάλισαν αὐτὰ αἱ ὑπάρχουσαι συνθήκαι.

Τὴν διακήρυξιν ταύτην συνώδευσαν τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοδοῦλιον δι' ἐγκυκλίου διακοινώσεως τῆς 12 Μαΐου 1821, καθ' ἣν «οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες, σεβόμενοι τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα πάσης νομίμου ἐξουσίας, ἐθεώρουν ὡς νόμικως μὴ οὖσαν καὶ ἀποδοκιμαζομένην ὑπὸ τῶν ἀποτελουσῶν τὸ δημόσιον τῆς Εὐρώπης δίκαιον ἀρχῶν πᾶσαν ὄψιν ἀναμόρφωσιν, γινομένην διὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἐκφανοῦς βίας. Τὰς ἀρχὰς δὲ ταύτας, ἔλεγεν ἡ ἐγκύκλιος, ἔσχον οἱ ἡγεμόνες κανόνα τῆς διαγωγῆς αὐτῶν κατὰ τὰ ἐν Νεαπόλει καὶ Πεδεμοντίῳ συμβάντα, καὶ κατ' ἐκεῖνα ἔτι, ὅσα, ὑπὸ πάντῃ μὲν διαφόρους περιστάσεις, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐτῶν ἐνόχων ἐνεργειῶν, συνεισέφεραν ἀνυπολογίστως τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Εὐρώπης».

Τὸ πρῶτον ἄγγελμα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὑψηλάντου ἔφθασεν εἰς Λαϊψαχ διὰ τῶν ἀπὸ 9 καὶ 29 Φεβρουαρίου ἐκδόσεων τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ αὐτοκρατορικοῦ πράκτορος Φλαϊσχαέλ.

Συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου συνεδύασεν ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ τὰς περὶ τοῦ γεγονότος τούτου σκέψεις καὶ ἐκφράσεις τοῦ Τσάρου μετὰ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου, ἐν τῇ ἀπὸ 7 Μαΐου 1821 ἐν Λαϊψαχ γραφέντι Ὑπομνήματι αὐτοῦ περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος.

«Ὅσον συνδεσμένη, ἔλεγε, καὶ ἂν ἦνε ἡ ἐπανάστασις αὕτη πρὸς τὴν ἐν Εὐρώπῃ γενικὴν κίνησιν τῶν πνευμάτων, ὅσον παρεσκευασμένη καὶ ἂν ἦνε πρὸς ἐθνικὸν καὶ μόνον σκοπόν, καὶ ὅσον φυσικὴ καὶ ἂν ἦνε ἡ ἐξέγερσις λαοῦ πιεζομένου ὑπὸ τῆς φρικωδεστάτης δεσποτείας, ἡ ἐκρηγξίς αὕτη εἶνε ἀναντιρρήτως ἄμεσος συνέπεια σχεδίου προεσκεμμένου καὶ ἀποτελεσμένου ἀπ' εὐθείας κατὰ τῆς ἐπιφυοσμένης εἰς τὰς στασιαστικὰς πατρίδας δυνάμεως, κατὰ τοῦ ἐπὶ σκοπῷ συντηρήσεως καὶ ἐπανορθώσεως συνδέσμου τῶν δύο μοναρχῶν. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀποβλέπῃ ἡ ἀναστάσις αὕτη εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, περιελθόντος ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰώνων εἰς ἐσχάτην παρα-

φθοράν; Ἐἴνε δαυλὸς ῥιπτόμενος μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας, μέσον σκοπὸν εἶχον νὰ ὑποβάλῃ τὰς ἐμπρηστικὰς φλόγας τῶν ἐλευθέρων ἰδεῶν, νὰ περιαγάγῃ εἰς ἀμνηχανίαν τὸν ἰσχυρότατον μονάρχην τοῦ ἐλληνικοῦ δόγματος ἀπέναντι τῶν ὁμοπίστων αὐτοῦ, νὰ συνταράξῃ τὸν ῥωσικὸν λαὸν ἀντιθέτως πρὸς τὴν πολιτικὴν τοῦ ἡγεμόνος του, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τοῦτον ὅπως ἀποστρέψῃ τὰ βλέμματά του ἀπὸ τῆς Δύσεως καὶ προσηλώσῃ αὐτὰ ἐντελῶς εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἐν τῇ τελευταίᾳ συνδιαλέξει μεταξὺ Μέντερνιχ καὶ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ἐν Λαίτσαχ (13 Μαΐου) ὠρίσθησαν ἀσφαλῶς ἀπὸ κοινῆς συνεννοήσεως δύο τινά: (Διακοίνωσις Μέντερνιχ εἰς Λονδίνον τῆς 14 Μαΐου).

1) Νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶσι ποτὲ τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑπομνήματι ἐκθειμένων ἀρχῶν.

2) Καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελε παγιωθῇ ἡ ἀναρχία ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ καὶ ἀπειλήσῃ τὴν ἡσυχίαν τῶν δύο κρατῶν, πᾶν ληπτέον μέτρον νὰ γείνη μετὰ προηγουμένας ἐξηγήσεις καὶ νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας συνεννόησιν τῶν μεγάλων αὐλῶν τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Αὐτοσὸς διετάχθη νὰ συμβαδίσῃ μετὰ τῆς Ῥωσίας, νὰ ἀποφύγῃ ὁμῶς τὸν τύπον τῆς κοινῆς διακοινώσεως, ὃν ἀποστρέφεται ἡ Πύλη.

Ὁ Μέντερνιχ ἔγραψε τὴν 29 Ἀπριλίου, ὅτι ἔχαιρε βλέπων τὴν Πύλην ἀναγνωρίζουσιν τὰς εὐκρινεῖς προθέσεις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ βασιλικοῦ ἀνακτοβουλίου (Τουρκ. Διακ. τῆς 24 Μαρτίου), ἐλυπεῖτο ὁμῶς, ὅτι δὲν εἰσήκουσεν αὕτη πρότερον τῶν περὶ τῶν ἐπαναστατῶν λόγων αὐτοῦ. Ἐκ τῆς καταστροφῆς δὲ ταύτης, ἔλεγε, προέκυψεν ἡ δυσπιστία τῆς Πύλης πρὸς τὴν Ῥωσίαν, ὅπερ ἐκράτυεν ἔτι ἡ τῆς ὀρθοκείας ταυτότης, τούτου δ' ἕνεκεν ἔπρεπεν ἡ Πύλη νὰ θεωρήσῃ τὴν διακήρυξιν τοῦ Λαίτσαχ ὡς ἀρκοῦσαν ἐγγύησιν τῶν μεγαθύμων προθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὅτε ὁ Στρόγονωφ ἐλάλησε περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς ἀμνηστίας, ὁ αὐστριακὸς Ἐξάρχος παρετήρησεν, ὅτι ὁ Σουλτάνος ἐφώνει ζητῶν ἐκδίκησιν, ὅτι τὸ αἶσθημα τοῦτο μόνον ἐνέπνεε σύμπαντα τὸν λαόν, καὶ ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ πεισθῶσιν οἱ Μουσουλμάνοι περὶ τῆς μὴ συνενοχῆς τῆς Ῥωσίας. Ἐκ τούτου δὲ ὁ μέγας αὐτῶν ἐρεθισμὸς καὶ αἱ παρεκτροπαὶ των. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτάνος ἠναγκάσθη, πρὸς καθυσύχασιν τοῦ λαοῦ, νὰ προβῇ εἰς παραδειγματισμοὺς τινας, ὡς τὸν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου. (Λαίτσαχ, 25 Ἀπριλίου. Ἐκθ. ἐκ Κωνσταντινουπόλεως 86).

Οὕτω δὲ ἀπεκρούσθη ἡ περὶ ἀμνηστίας αἴτησις τοῦ Στρόγονωφ καὶ ἡ παράκλησις αὐτοῦ περὶ τακτικῆς ταχυδρομικῆς θαλασσοπλοίας μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ὁδησοῦ, καὶ ὁ Ῥεῖς ἐδήλωσεν, ὅτι οἱ πυροβολισταὶ τοῦ Βοσπόρου ἤθελον πυροβολήσῃ κατὰ τῶν πλοίων, καὶ ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς Πύλης ἐπέτασεν ἐκδίκησιν τῶν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν προσγενομένων αὐτῇ προσβολῶν. (Ἐκθεσις τῆς 18 Μαΐου).

Παρενέβαλε δὲ προσκόμματα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ῥωσικῶν σιταγωγῶν πλοίων διάβασιν τοῦ Βοσπόρου, καὶ ὁ Στρόγονωφ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ κωλύματος· ἐκείνου τοῦ προσγινομένου εἰς τὸ ἔμποριον, καὶ ἐδήλωτεν ὅτι ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ ἦν προσβολὴ τῆς φιλίας τῶν Αὐλῶν (4 καὶ 42 Μαΐου).

Ὁ Ρεῖς ἀπήντησε καταμεμφομένος τοῦ ἐν Πάτραις ῥώσου προξένου ἐπὶ ἐπαναστατικαῖς ἐνεργείαις. (Ἐκθέσεις τῆς 49 καὶ 25 Μαΐου, 84.)

Ἡ Πύλη, κατ' αὐτόν, θεώρει τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν ὡς μέλλουσαν σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Ἰσλάμ.

Τὴν 47 Μαΐου διακοίνωσιν τοῦ Μέττερνιχ παρέστησεν εἰς τὸν Λύτσοβ, ὅτι ἡ Πύλη δὲν ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ ἐξολοθρευμοῦ πόλεμον κατὰ τῶν Χριστιανῶν, διότι τὸ δημόσιον τῆς Εὐρώπης φρόνημα ἠδύνατο νὰ παρασύρῃ τὰς εὐνοϊκωτάτας αὐτῇ Κυβερνήσεις εἰς μέτρα, ἅτινα ἤθελον εἶναι κινδυνωδέστερα δι' ἐκείνην ἢ δι' αὐτάς.

Κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ 3 Ἰουνίου 1821 διακοίνωσιν τοῦ Μέττερνιχ πρὸς τὸν Λύτσοβ, ἡ Πύλη ἐξελάμβανεν ὡς ἰσχυρὸν ὅ,τι ἦν ἀπλῶς μόνον ἀπερίσκεπτος τρόμου ἔκρηξις· οὐδὲν θελήσασα νὰ προλάβῃ, ἐνέπεσεν εἰς ἀσκόπου· καὶ ἐπικινδύνους περιπλοκάς.

Ὁ Μέττερνιχ ἔγραψεν εἰς Λονδῖνον τὴν 14 Ἰουνίου, παριστῶν ὡς ἀναγκαίαν τὴν μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου συνεννόησιν, ἀφοῦ ἡ Τουρκία, ἔλεγε, πιέζει τὴν Ῥωσίαν, καὶ συγγέει τὸ παρελθόν καὶ τὸ παρόν, τὰ κινήματα τῶν αἰρεσιωτῶν καὶ τὴν ἐνεστῶσαν διάθεσιν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Μέττερνιχ ἀπεφαίνετο δογματικῶς, γράφων εἰς Βερολίνον (1 Ἰουνίου 1821), ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης ἦν κατακτητικὴ, καὶ ὅτι μέσον αὐτῆς ὑπῆρξαν οἱ Ἕλληνες· ἐδημιούργησε δὲ αὕτη πολλὰ ἐπάφης σημεῖα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ ῥωσικοῦ ἔθνους. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὅμως δὲν εἶχε κατακτητικὴν πολιτικὴν· ἤθελε δὲ, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ 1812 εἰρήνης τοῦ Βουκουρεστίου, νὰ παρασκευάσῃ δι' ἠθικῆς ἐπιβρόχης φυσικὴν τινα ἀφομοίωσιν ἐν ταῖς ἡγεμονείαις.

Ὁ Μέγας Βεζύρης διεδίδασκε διὰ τοῦ Ἐξάρχου εἰς Πετρούπολιν διακοίνωσιν πλήρη παραπόνων κατὰ τοῦ Στρόγονωφ, ἧτις ἀπέδιδεν αὐτῷ πάντα, ἐφ' οἷς ἀπὸ μακροῦ ἤδη κατεμέμφετο τῆς Ῥωσίας ἡ Πύλη. (Ἐκθέσεις 6, 2 Ἰουλίου 1821).

Νέον πολεμικὸν Χάτι ἐκδίδεται τὴν 2 Ἰουλίου.

Ῥωσικὴ διακοίνωσις πρὸς τὸν Ρεῖς (ἐπιδοθεῖσα τὴν 18 Ἰουλίου) ἀπαιτεῖ ἀνοικοδόμησιν τῶν ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν, ἐγγυήσεις τοῦ ἀπαραθιάστου τῆς λατρείας, καὶ ἔμφρονα διάκρισιν μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀθώων. Ἄν δὲ τὰ γενόμενα ἦσαν ἀποτέλεσμα συστήματος, εἰς ὃ φανατικοὶ τινες ἐξηνάγκασαν τὴν Πύλην, αἱ ἀποκηρύξεις αὐτά, ἔλεγεν ἡ διακοίνωσις. Ἄν ἡ Πύλη συναντῇ εἰς τοῦτο, ὁ Στρόγονωφ θέλει ἀναλάβει πάλιν τὰς διαπραγματεύσεις, ὅπως κατορθώσῃ τὴν εἰρήνευσιν τῶν ἡγεμονειῶν καὶ τὴν βαρμιαζὶαν ἀφ' ὀπλίσιν τῶν Ἑλλήνων.

Ἄν ὅμως ἀποκρούη τοὺς ὅρους αὐτοὺς, οἵτινες συμφωνοῦσι πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ δύνανται νὰ παρατείνωσι τὴν συνύπαρξιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους μετὰ τῶν Χριστιανικῶν Κυβερνήσεων, τότε θέλει περιέλθῃ εἰς ἐκφανῶς ἐχθρικὴν θέσιν, καὶ ὁ πρεσβευτὴς θέλει καταλίπει τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδήλωσεν εἰς Βιέννην τὴν 22 Ἰουνίου, ὅτι ἐπεθύμει νὰ μείνῃ σύμφωνα μετὰ τῶν συμμάχων αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως προεβλέπετο ῥῆξις πρὸς τὴν Πύλην, ἥτις, ἕνεκα τοῦ καταστρεπτικοῦ αὐτῆς συστήματος, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συμβιώσῃ μετὰ τῶν χριστιανικῶν Κυβερνήσεων, διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ ἐφρόνει, ὅτι ὤφειλε νὰ ἐξηγηθῇ λεπτομερέστερον πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ περὶ τῶν ἀπαιτητέων ὅρων. — — —

Ἄν ἡ Πύλη δὲν ᾔθελεν ἢ δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ τὸ σύστημα αὐτῆς, ἡ Εὐρώπη ὤφειλε νὰ προβῇ εἰς μεγάλην τινὰ ἀπόφασιν, καθότι ἡ Ῥωσία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ μόνῃ.

Κατηγορεῖ ἐπίσης τὴν διαγωγὴν τοῦ Στρόγανωφ, ὅστις καὶ αὐτὸς παρεπονεῖτο κατὰ τοῦ ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ.

Συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Βάγιοτ καὶ τοῦ Λεβτσέλετερν (3 Ἰουλίου) ὁ Ἀλέξανδρος, ἐδήλωσεν ὅτι ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι ἡ καινὴ τῆς Ῥωσίας γνώμη ἐξεφράζετο τοσοῦτον βιαίως κατὰ τῆς Πύλης, ὥστε δὲν ἠδύνατο αὐτὸς νὰ μείνῃ ἀπλοῦς θεατῆς. Ἐπάλας δὲ διὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ Λάιπαχ καὶ τῶν ἰσχυρῶν πρὸς ῥῆξιν ὤθησεν τῆς καινῆς γνώμης.

Ἰδιαίτερα τις ἐκθεσίς τοῦ Λεβτσέλετερν (τῆς 4 Ἰουλίου) λέγει: Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐστάθμισεν ἵσως τὰς συνεπείας τῆς Ῥωσικῆς ἐκστρατείας τῆς 16 Ἰουνίου, ἥτις παρέσυρεν αὐτὸν περαιτέρω τῆς θελήσεώς του, καὶ ἦν ἔργον τοῦ Καποδιστρίου.

Ὁ Μέττερνιχ ὑποδεικνύει διὰ τοῦ Λότσοφ (17 Ἰουλίου) εἰς τὴν Πύλιν τὰ εἰλικρινῆ καὶ εὐγενῆ φρονήματα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου· παρατηρεῖ ὅμως, ὅτι ὁ κατὰ τῆς χριστιανωσύνης ἐξολοθρευτικὸς πόλεμος τῆς Πύλης ἠδύνατο νὰ παρασύρῃ αὐτόν, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους οὐ μόνον ἡ ἐλληνικὴ ἀλλὰ καὶ πᾶσα χριστιανικὴ θρησκεία ἠδύνατο νὰ παρασυρθῇ. Ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ σύρῃ γραμμὴν μεταξὺ παρελθόντος καὶ παρόντος, νὰ συνδυάσῃ τὴν αὐστηρότητα μετὰ τῆς ἡπιότητος, νὰ εἰρηνεύσῃ τοῦ ἐπαναστάτας, καὶ νὰ διακίηται καλῶς πρὸς τοὺς γείτονας αὐτῆς.

Μένουσα δὲ ἡ Πύλη ἄκαμπτος ἀπέναντι τῶν Ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων, ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ βαρεῖας περιπλοκάς, καὶ ἡ Αὐστρία δὲν ᾔθελε δυνηθῇ πλέον νὰ μείνῃ συντασσομένη τῇ Πύλῃ.

18 Αὐγούστου. Προκίρυξις, ὅτι ἡ Πύλη θέλει δώσῃ ἀμνηστειάν, πρᾶγμα πρωτάκουστον εἰς τὰ χρονικά αὐτῆς. (Κατόπιν ὅμως ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ διακήρυξις ἐκείνη ἦν ποιμαντορικὴ τις τοῦ Πατριάρχου ἐπιστολή, ἀνακαλοῦσα τοὺς πεπλανημένους εἰς τὸ καθήκον αὐτῶν). (Διακοίνωσις τοῦ Μέττερνιχ εἰς

Λονδίνον, τῆς 16 Ἰουλίου.)—Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις πρέπει νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς ῥωσσοτουρκικῆς ἐριδος.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἔλεγε, δὲν θέλει τὸν πόλεμον, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι τὸν θέλουσι. Πρόκειται λοιπὸν ζήτημα, ἂν οὗτος θέλει θεωρήσῃ τὴν ὑπόθεσιν ὡς ῥωσικὴν μόνον, ἢ ὡς γενικοῦ εὐρωπαϊκοῦ συμφέροντος. Πρέπει δὲ νὰ ἐνισχυθῇ οὗτος ἀπέναντι τοῦ φιλοπολέμου ἀνακτοβουλίου του: *renforcer l'attitude de sa Majesté* (Ἰδιαίτερα τῆς 18 Ἰουλίου).

Ἀπλὴ φατριαστικὴ ἐπιχείρησις δὲν ἔπρεπε νὰ καταλήξῃ εἰς εὐρωπαϊκὸν πόλεμον.

Ἡ δὲ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐξηρτάτο ἐκ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ Λάϊδαχ. (3 Αὐγούστου).

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, λέγων ὅτι ἔπρεπε νὰ περιμείνωσι, μέχρις οὗ ἡ σκίψις νικήσῃ παρὰ τοῖς Τούρκοις τὸν φανατισμὸν.

Τὸ πρῶσικὸν ἀνακτοβούλιον ἐδήλωσε (Πρῶσικὴ Διακοίνωσις πρὸς τὸν Ἀλοπατόν τῆς 27 Ἰουλίου, ὅτι πόλεμος κατὰ τῆς Πύλης ἦν θανατικὴ καταδίκη τοῦ συστήματος τῆς ἀλληλεγγύης, πολιτικὸς πόλεμος, ἔλεγεν, ἐθεράπευσέ ποτε ἐσωτερικὰς πληγὰς;

Συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ, δηλοῖ ὁ Ἀλέξανδρος (τὴν 2 Αὐγούστου. Ἐκθεσίς ἐκ Πέτρουπόλεως τῆς 6.), ὅτι θέλει μακροθυμῆσαι ἀπέναντι τῆς Πύλης ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπει τοῦτο ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ βασιλεῖος του.

Ὁ Καποδίστριας λέγει εἰς τὸν Βάγιον, ὅτι ἡ Ῥωσία εἶνε «μέρος ἐνδιαφερόμενον», καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διώξῃ τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Νέσσελρωδ δὲν δύναται νὰ καταπολεμήσῃ τὸ ταραχοποιὸν πνεῦμα τοῦ ἀντιπάλου του.

Ἡ ἀπάντησις τῶν αὐτῶν, αἵτινες πᾶσαι ἐπιθυμοῦν νὰ θεωρηθῇ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἐξ εὐρωπαϊκῆς ἐπόψεως, ηὐχαρίστησε τὸν αὐτοκράτορα, πλὴν τῆς τοῦ Λονδὸνδεῦρου, ἥτις ἤθελεν αὐτὸν ἀπλοῦν θεατὴν.

Ἐν μέσῳ ἀπολιτίστου πληθυσμοῦ, λέγει ὁ Μέττερνιχ (Διακοίνωσις ἰδιαίτερα εἰς Λονδίνον τῆς 14 Ἀπριλίου), ἀνάγκην ἔχει ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος τοῦ ἠθικοῦ στηρίγματος τοῦ λονδινεῖου ἀνακτοβουλίου. Ἄν δὲ αἱ δυνάμεις ἐξῆγον τὸ ζήτημα ἐκ τοῦ κύκλου τῶν φιανθρώπων ἰδεῶν, εἰς ὃν προσεπάθουν νὰ εἰσαγάγωσιν αὐτὸ οἱ φατριασταί, καὶ τὸ θεώρουν ἐκ καθαρᾶς καὶ ἀνυποκρίτου πολιτικῆς, ἡ καταιγὶς ἤθελε παρέλθει, καὶ πάντα ἡδύναντο νὰ ἀποδῶσιν εἰς ἀγαθόν· ἄλλως οὐδὲν ἡδύνατο νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ κράτη κατ' ἀπαύστων ἀνατροπῶν. Πρέπει λοιπὸν νὰ πυκνωθῶσιν αἱ τάξεις (*serrer les rangs*).

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ὁμολογεῖ, ὅτι ὁ Στρέζονωφ (Ἐκθ. ἐκ Πέτρουπόλεως τῆς 7 Αὐγούστου) παρέσύρθη ὑπὸ τοῦ θυμοῦ του, διότι αἱ

ἀπὸ 16 Ἰουλίου ὁδηγεῖται αὐτοῦ παρήγγελλον αὐτῷ νὰ μεταβάλλῃ γλῶσσαν κατὰ τὰς περιστάσεις.

Ἀφουπνούμενον ὅμως τὸ ἔθνικόν τῶν Ῥώσων αἶσθημα, ἔπρεπε νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν.

Τὴν 41 Ἰουλίου ἀπήτησεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἐν ἰδιαιτέρᾳ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Φραγκίσκον ἐπιστολῇ, ὅπως ἐγγυηθῇ οὗτος πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις· περὶ τῶν ἐν τῇ ἀνατολικῇ ζητήματι προθέσεων τῆς Ῥωσίας (Κείμενον παρὰ Πρόκες·—Ὅστιν, Ἱστορ. τῆς ἀποστάσεως τῶν Ἑλλήνων, ἐν Βιέννῃ, 1867, Τομ. Γ'. σελ. 424.)

Ἀπάντησις τῇ 22 Αὐγούστου. Μεγάλη λύπη ἐπὶ τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Στρογόνοφ. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος συναινεῖ νὰ ἐγγυηθῇ τὸ ἐνεστὸς, ὡς ἐγγυήθη κατὰ τὸ παρελθόν, καίτοι ἡ ἐπὶ τοσοῦτον ἀρίστων γεγονότων ἐγγύησις αὕτη ἀπαιτεῖ νὰ προληφθῶσι πάντα ὅσα ἰδόντο νὰ ἀπαιτήσῃ τὸ σύστημα. (Κείμενον παρὰ Πρόκες, τομ. Γ'. σελ. 456.)

Ὁ Ἐξάρχος ὀφείλει νὰ πείσῃ τὴν Πύλην (Διακοινώσεις τῆς 3, 17, 19 Αὐγούστου), ὅπως χωρίσῃ τὸ παρελθόν ἀπὸ τοῦ παρόντος, καὶ φανῇ συνδιαλλακτικῇ· διότι ἤθελε πάντα διακινδυνεύσει, προτιμῶσα κινδυνώδη ἀγῶνα μᾶλλον ἢ συμβιβασμὸν βασιζόμενον ἐπὶ τῆς εὐγενείας τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

Πρότασις περὶ εἰρηνευτικῆς συνδιασκέψεως ἐν Βιέννῃ, δι' ἐγκυκλίου Διακοινώσεως τῆς 24 Αὐγούστου.

Ἰδιαιτέρα ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Λεβτσέλιτερν: Πρέπει νὰ χωρισθῇ τὸ παρὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος, διότι πᾶσα ὑποστήριξις τῶν φατριαστικῶν ἀγώνων εἶνε ἀφρητήρια μεγάλων ἀνατροπῶν.

Ἡ Πύλη, ἔλεγεν, ἡ ἐπιστολὴ, ἀπαιτεῖ ἐπιμόνως ἔκδοσιν τῶν φυγάδων· ἀλλὰ τὸ ἐκ συνθήκης δικαίωμα τοῦτο προσκρούει εἰς τὸ πρᾶγματι ἀδύνατον. Ὁ Σουλτάνος συνετάραξε τὰ πράγματα, ἐπικαλεσάμενος τὴν θρησκείαν (Διακοινώσεις πρὸς τὸν Αὐτοσὸς, τῆς 4 Σεπτεμβρίου).

Πρέπει δὲ νὰ παραιτηθῇ τοῦ εἰς ἀπαίτησιν τῶν φυγάδων δικαιώματός του. Αἱ δυνάμεις δύνανται μᾶλλον νὰ στείλωσιν ἐν ἑκατομμύριον στρατιωτῶν εἰς Τουρκίαν, ἢ νὰ ἐπιμείνωσιν ὑπὲρ τοῦ γράμματος τῶν συνθηκῶν. Ἄλλως δέ, ἡ Πύλη φαίνεται ἤδη πρᾶνομένη, καὶ ἐπιζητεῖ τὴν παρὰ τῷ Τσάρῳ αὐστριακὴν μεσιτείαν.

Ἄλλ' ἅμα ὡς ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐδείχθησαν φιλικὰς ἔχουσαι διαθέσεις, καὶ προέτειναν προκήρυξιν εἰς τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ὁμοτήτων τοῦ πολέμου, ἡ Πύλη ἐφάνη πάλιν ἀνένδοτος. Ἐκλιπόντος τοῦ φόβου τῆς πρὸς τὴν Ῥωσίαν ῥήξεως, ἐξέλιπε καὶ τὸ πρὸς τοὺς μεσίτας σέβας.

25 Σεπτεμβρίου. Αὐτοσὸς: Ἀριθ. 107, I. «Ἐν πάσῃ μετὰ τῆς Πύλης διαπραγματεύσει ὁ ξένος διπλωμάτης ἔχει νὰ παλαίσῃ οὐ μόνον κατὰ τῆς δυσπιστίας αὐτῆς, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν ψυχὴν τῆς παθητικῆς πολιτικῆς τῆς, ὡς

τὸ ψεῦδος καὶ ἡ διπροσωπία εἶνε τὰ ὄπλα τῆς ἐνεργοῦ αὐτῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ, ὅστις περιφρονεῖ πᾶν τὸ χριστιανικόν. Εἶνε δ' ἐκτός τούτου ἡ Πύλη ἀσθενής καὶ παραλελυμένη ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ συρφετοῦ τῶν γιαννιτσαίων .

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος γράφει πρὸς τὸν Λονδόνδερρυ (25 Αὐγούστου), ὅτι εἶνε διατεθειμένος νὰ σεβασθῇ τὰς διαθέσεις τῶν συμμάχων αὐτοῦ, καὶ τοι ὁ γενικὸς ἐξοπλισμὸς τῶν Τούρκων καταδεικνύει, ὅτι ἐξετράπησαν οὗτοι τῶν ἀρχῶν τοῦ Λαίδαχ.

Ὁ Λεδοτσέλιτερν ἀνέγγειλεν, ὅτι τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον δὲν θέλει νὰ παραδεχθῇ τὸ σχέδιον τῆς Συνόδου (29 Αὐγούστου), καὶ ὅτι ἡ τοῦ Νέσσελ-ρωδ ἐπιστολὴ τῆς 29 Αὐγούστου πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην κρύπτει τὴν ἀπόφασιν τοῦ πολέμου ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς μετριοπαθείας.

Αὕτη ἐπέμενε τῇ ὄντι κατηγορικῶς εἰς πάσας τὰς ῥωσικὰς ἀπαιτήσεις, ἡ δὲ ῥωσικὴ ἐγκύκλιος διακοίνωσις τῆς αὐτῆς ἡμερομηνίας λέγει, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν δύναται πλέον νὰ ἐλπίζῃ μεταβολὴν τῆς διαγωγῆς τῆς Πύλης, καὶ λυπεῖται, ὅτι αὕτη περιποιεῖ οὕτω εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων τὸν χαρακτῆρα νομίμου ἀμύνης.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου, ἣτις περιωρίζετο (Ἐκθεσις τῆς 44 Σεπτεμβρίου ἐκ Πετρούπολεως) προσφέρουσα τὴν ἠθικὴν του συνδρομὴν εἰς τοὺς ὑψηλοὺς συμμάχους, δυσηρέστησεν αὐτόν, προσδοκῶντα μᾶλλον ἀπειλητικόν τι κατὰ τῆς Πύλης δίδωμά.

Τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον (Μέττερνιχ εἰς Λονδόν, 7 Σεπτεμβρίου) ἐκθίτει, ὅτι κανὼνα τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἔχει νὰ βοηθῇ καὶ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἀσθενεῖς, νὰ μὴ ἐρεθίζῃ τοὺς ἰσχυροὺς, καὶ νὰ ἀφαιρῇ αὐτῶν τὰς πρὸς πόλεμον εὐκολίας.

Ἀναγκάζεται ἐν τούτοις ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ (Ἐπιστολαὶ εἰς Παρισίους, 5 Αὐγούστου, Α'. Ὀκτωβρίου) νὰ ὑποδείξῃ τὴν ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου ἐξάρτησιν τοῦ γαλλικοῦ. Οἱ βασιλικοί, λέγει, ἐδράξαντο τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, ὅπως κηρύξωσι σταυροφορίαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ ἐπαναστατικοὶ ὅπως ἐξυφάνωσι σκευωρίας.

Τοῦναντίον δ' ἐπαινεῖ τὸ ἀνακτοβούλιον τοῦ Βερολίνου, ὡς ἔχον τὰς εὐκρινεστάτας καὶ καλλίστας διαθέσεις (Ἐπιστολ. τῆς 44, 45, 24 Αὐγούστου, 4, 46, 26 Σεπτ. Ἐκθεσις ἐκ Βερολίνου τῆς 22, 29 Σεπτ.), διότι ἐν ταῖς ἐξηγήσεσιν αὐτοῦ τείνει ἀπροκαλύπτως τὴν χεῖρα εἰς τὰ λοιπὰ ἀνακτοβούλια καὶ τὰς γερμανικὰς αὐλὰς.

Ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ηὔξησε λίαν ἐν Γερμανίᾳ τὸν πνευματικὸν ἐρεθισμόν.

Ἡ δὲ ἀσθένεια τῆς βασιλικῆς καὶ ἡ συνενοχὴ τῆς βυρτεμβεργικῆς αὐλῆς ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν ἐπέβαλλον ὡς ἀναγκαῖον κοινόν τι διᾶδημα τῶν δύο μεγάλων δυνάμεων, ὅπως τεθῇ πέρας εἰς τὸ ἐπαναστατι-

κὸν παίγνιον τοῦ καθηγητοῦ Τήρης καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ, ὅπερ θὰ ᾔτο γελῶτον ἂν δὲν ᾔτο ἐκκληματικόν.

Βερολίνον, 22 Σεπτεμβρίου, 4.

« Αἱ τελευταῖαι ἐκθέσεις τοῦ Ἐξάρχου, ἃς ἡ Γ. Ὑψ. εὐηρεστήθη νὰ μοὶ συναποστείλῃ, μοὶ κατέστησαν δυνατόν νὰ καταδείξω σαφέστατα εἰς τὸν Ὑπουργὸν τοῦ Βασιλείου (τὸν Κ. Βέρνστορφ), ὅτι ἡ Πόλη εὐρίσκεται νῦν εἰς ὁδὸν σώφρονα καὶ συνδιαλλακτικὴν, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν ἐποψὴν ταύτην αἱ προσπάθειαι ἡμῶν ἐστίφησαν ὑπὸ τῆς καλλίστης ἐπιτοχίας· οὕτως, ὥστε οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα νῦν νὰ ἐπιθυμήσωμεν, ἢ νὰ ἴδωμεν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν 4 αὐλῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει τηροῦντας πάντοτε τὴν διαγωγὴν, ἥτις ὑπῆρξεν ἤδη ἀφορμὴ τοσοῦτων ἀγαθῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἀνεκοίνωσα ἐπίσης εἰς τὸν κόμητα Βέρνστορφ τὴν ἀπὸ 4 Σεπτεμβρ. ἐκθέσιν τοῦ ἐν Παρίσιος ἡμετέρου πρεσβευτοῦ, ἣν ἡ Γ. Ὑψ. εὐηρεστήθη νὰ μοὶ ἐμπιστευθῇ πρὸς τοῦτο, καὶ ὅπως παράσχῃ αὐτῇ νέαν ἀπόδειξιν τῆς ἀσθενοῦς καὶ ἀμφιταλαντευομένης πορείας, ἣν βαδίζει πάντοτε ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις πρὸς βλάβην τῶν κοινῇ συμφερόντων. Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν δὲν ἐδίστασε νὰ συνομολογήσῃ, ὅτι ἔκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ γαλλικοῦ ὑπουργείου κατὰ τὸν αὐτὸν ἐντελὸς τρόπον ὡς καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' ὅτι τοῦτο πολὺ ὀλιγώτερον τὸν ἐξέπληττε, διότι πάντοτε σαφῶς κατείδεν, ὅτι ὁ δοῦς Ῥισελιὲ καὶ ὁ Κ. Πασκιὲ ἤθελον πρὸ παντός νὰ ρυθμίσωσι τὴν περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διαγωγὴν αὐτῶν κατὰ τὰς διαθέσεις τοῦ ἀνακτοδοῦλου τῆς Πετροπόλεως, καὶ ὅτι βιαζόμενοι νὰ ἀποφανθῶσι σαφῶς καὶ καθαρῶς πρὶν ἢ γνωρίσωσι τὰς προθέσεις τῆς Ῥωσίας, πολὺ φυσικῶς κατέφευγον εἰς πᾶσαν δυνατὴν ὑπεκφυγὴν, ὅπως ἀποφύγωσι καθαρὰν τινα καὶ ἀκριβοῦς ἐκφρασιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν.

Ἐξέτελεσα μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριθείας τὰς διαταγὰς, ἃς μοὶ διεδίδασεν ἡ Ὑμέτερα Ὑψηλότης ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτῆς ἐπιστολῇ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ἣν τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον ἐποιήσατο τοῦ Ὑπομνήματος τοῦ Κ. Ἀνσελλίων.

Κατέστησα προσεκτικὸν τὸν πρῶσον Ὑπουργὸν εἰς τὰς συνεπείας, αἵτινες ἤθελον ἐπίλθοι ἐν τῇ μέλλοντι, ἂν ἐπέτρεπε νὰ μεταβάλληται οὕτω αὐθαίρετως ὁ χαρακτήρ τῶν διακοινώσεων αὐτοῦ. Τὸ ἔργον μου τοῦτο δὲν ὑπῆρξε δύσκολον. Ὁ Κ. Βέρνστορφ κατείδεν, ὅτι πολὺ καλλίτερον ἤθελον εἶναι, νὰ μὴ ἀνεκοινοῦτο τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο εἰς τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον. Μὲ διαβεβαίωσεν, ὅτι ἐξεφράσθη λίαν ἐντόνως καὶ μετὰ πάσης δυνατῆς εἰλικρινείας πρὸς τὸν Κ. κόμητα Ἀλοπαῖον, ἀναμνησκῶν αὐτῷ, ὅτι, ὅτε τῇ ἐνεχείρισε τὸ περὶ οὗ ὁλόγος ὑπόμνημα, εἶχεν εἰπεῖ αὐτῷ κατ' ἐπανάληψιν, ὅτι ἦν ἔργον ἀνθρώπου ἀγαθὰ φρονούντος καὶ ὠφέλιμα περιλαμβάνον, ἀλλ' ὅτι τὸ ἀνακτοδοῦλιον τοῦ Βερολίνου οὐδόλως υἱοθέτει τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, οὔτε παρεῖχεν αὐτῷ ἐπίσημόν τινα κύρωσιν. Εἶνε λοιπόν, μοὶ εἶπε, κατάχρησις ἐμπιστοσύνης ἡ εἰς Παρίσιος ἐπίσημος αὐτοῦ ἀποστολή, ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδὲν ἄλλο

προκύπτει δι' ἡμᾶς δυσάρεστον, ἢ τὸ νὰ ἀποκηρύξωμεν τὸ ἔγγραφον αὐτὸ ὁσάκις περὶ αὐτοῦ πρόκειται καὶ νὰ δηλώσωμεν, ὡς ἐπράξαμεν ἤδη, ὅτι δὲν εἶνε προϊόν ὑπουργικοῦ καλάμου. (ὑπογ.) ΖΙΧΗΣ.

29 Σεπτεμβρίου 1821.

«Οὐδὲν παρημέλησα, ὅπως πείσω τὸν κόμητα Βέρνστορφ, ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ ἀποταθῶσιν ἔντονοι παραστάσεις εἰς τὰ ἀνακτοβούλια τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Στουτγάρτης, ὡς πρὸς τὰ ὑπέρβολα κηρύγματα, ἅτινα καθηγῆται τινες γερμανοὶ ἐτόλμησαν νὰ ἀπευθύνωσιν εἰς τὴν νεολαίαν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Ὑπάρχει δὲ ἐλπίς, ὅτι αἱ ἠνωμέναι ἡμῶν προσπάθειαι θέλουσι κατορθώσῃ ὅ,τι ἐκύλυσαν μέχρι τοῦδε ἡ ἀδυναμία καὶ ἡ κακὴ πρόθεσις, πρὸς ζημίαν τῶν νομίμων Κυβερνήσεων».

Πρωσικὴ ἐγκύκλιος πρὸς τὴν βαυαρικὴν καὶ βυρτεμβεργικὴν Πρεσβείαν (Σεπτέμβρ. 1821).

«Ἡ Ὑ. Ἐξ. ἐπέστησεν ἤδη ἀφ' ἑαυτῆς τὴν προσοχὴν τῆς ἐπὶ τῶν γενομένων ἀποπειρῶν, ὅπως τὸ μὲν διὰ δημοσίου κηρύγματος τὸ δὲ διὰ κρυφίων ἐνεργειῶν σχηματισθῶσι Σύλλογοι βοηθείας ὑπὲρ τῶν ἐν ἐπαναστάσει κατὰ τῶν Τούρκων διατελούντων Ἑλλήνων.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐθεωρήθη καὶ ἐκρίθη διαφόρως ὑπὸ τῶν γερμανικῶν Κυβερνήσεων.

Τινὲς αὐτῶν ἐθεώρησαν αὐτὸ ὡς στιγμιαίαν ἐξ ἐπαινετῶν θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπῶν αἰσθημάτων προελθοῦσαν ἐξέγερσιν τῶν πνευμάτων, ἣτις, ἀνίκανος εἰς παραγωγὴν μεγάλων ἀποτελεσμάτων, ἐμελλε νὰ καταπέσῃ ταχέως ἐξ ἑαυτῆς. Ἄλλαι δὲ ἐνόμισαν, ὅτι αἱ ἐνέργειαι ἐκεῖναι πρὸς ἐξέγερσιν συμπαθείας ἐν Γερμανίᾳ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων εἶχον καθαρῶς πολιτικοῦς καὶ τὴν Γερμανίαν αὐτὴν κατὰ μέγιστον μέρος ἀποδίδοντες σκοπούς.

Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν ἠδυνήθημεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ μὴ συμμερισθῶμεν τὴν τελευταίαν ταύτην ιδέαν, καὶ ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἐλάβομεν τὰ μέτρα ἡμῶν.

Δὲν εἶνε ἐνταῦθα κατάλληλον νὰ ἐρευνήσωμεν, ὁποίας ἀξιώσεις δύνανται νὰ ἔχωσιν οἱ Ἕλληνες, ἐπὶ τῆς συμπαθείας τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν αὐλῶν, ἐξ ἐπόψεως τῶν μέχρι τοῦδε σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν, καθόσον εἶνε πρόδηλον, ὅτι ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν προέρχεται πολὺ ὀλιγώτερον ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῶν αἰσθήματος ἢ ἐκ τῶν προσπαθειῶν καὶ τῶν ὑπολογισμῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐξεμεταλλεύθησάν τὸ αἶσθημα αὐτὸ πρὸς ἰδίους, ξένους τοῖς Ἕλλησι σκοπούς, καὶ κατέστησαν αὐτοὺς ὄργανα καὶ κατὰ μέγα μέρος ἤδη θύματα τῶν ιδεῶν αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς πάσης ἐρεῦνης περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, οἱ κεκλημένοι καὶ ἀφορμὴν ἔχοντες νὰ ἐξετάζωσι τὴν διεύθυνσιν τῶν πνευμάτων καὶ τὴν φύσιν τοῦ ἀναδρασμοῦ τῶν ἐν Γερμανίᾳ διαφωνου-

σῶν γνωμῶν δὲν δύνανται βεβαίως νὰ παραγνωρίσωσι, τοῦ θέλει τὸ πρᾶγμα καταλήξει, ἂν αἱ γερμανικαὶ κυβερνήσεις οὐ μόνον ἀνέχονται ἀστυνομικῶς ἀσυγχωρήτους συνεισφορὰς πρὸς ἐξωτερικοὺς σκοποὺς καὶ στρατολογίας νέων γερμανῶν πρὸς ἐξωτερικὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρέπουσιν, ὅπως, καθ' ἣν στιγμήν ὁ ἐν Ἀνατολῇ ἐκραγεῖς καὶ βαθέως ἐπηρεάζων τὰ πολιτικὰ πράγματα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀγὼν ἐπιφέρει κρίσιν ἀνυπολογίστων συνεπειῶν καὶ διὰ τὰ ἰδιαίτερα ἐκάστου κράτους συμφέροντα, ἐκφράζονται ὑπὸ τινων ἰδιωτῶν μονομερεῖς συμπάθειαι διὰ δημοσίων κηρυγμάτων, καταβάλλονται προσπάθειαι πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτῶν, προλαμβάνονται τὰ μέτρα τῶν Κυβερνήσεων, δίδωται εἰς τὴν κοινὴν γνώμην διεύθυνσις ἀντίθετος ἴσως πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κρατῶν, καὶ μορφῶται τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τὸν πέπλον καὶ τὸ πρόσχημα θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπῶν αἰσθημάτων ἐν αὐτοῖς τοῖς κόλποις τῆς Γερμανίας κέντρον συνδέσμου ἠθικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων, ὅπερ, ἂν δὲν καταστραφῇ κατ' αὐτὴν αὐτοῦ τὴν γέννησιν, εὐχερίστατα ἤθεθεν ἀποκτήσει ἰσχύον, ἀνάπτυξιν καὶ διεύθυνσιν, ἃς δὲν ἤθελον ἐπαρκέσει νὰ καταπολεμήσωσιν ἐπιτυχῶς αἱ Κυβερνήσεις; — καὶ εἰς τοῦτο, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα, στηρίζει πάσας αὐτῆς τὰς ἐλπίδας ἡ ἐπιχειρήσις.

Αἱ σκέψεις αὗται οὐ μόνον ἐρρύθμισαν τὰς ἐνεργείας τῆς ἰδίας ἡμῶν Κυβερνήσεως, ἀλλὰ προσεῖλκυσαν καὶ τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ τὴν διαγωγὴν καὶ τὰ μέτρα ἄλλων Κυβερνήσεων ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τοῦτο. Διότι τίς ἠδύνατο σήμερον νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι, σκευωρουμένης ἐν γερμανικῇ τινι κρᾷ καὶ ἀκωλύτως ἡ ἀτιμωρήτως ὠριμαζούσης ἐπιχειρήσεώς τινος ἐπικινδύνου εἰς τὴν δημόσιον ἡσυχίαν καὶ τάξιν, δὲν θέλει ὁ κίνδυνος οὗτος καταστῇ πάραυτα κοινὸς εἰς πᾶσαν τὴν Γερμανίαν;

Μεταξὺ τῶν ἀποστόλων τῆς ἐλευθερίας οὐδεὶς, καθόσον γνωρίζομεν, ἐπεδείξατο τοσοῦτον θράσος καὶ τοσαύτην παραγνωρίσιν τῶν καθηκόντων καὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ, ὅσον ὁ ἐν Μονάχῃ καθηγητὴς Τῆρς, ὅστις ἐμπαίζων τὰ νόμιμα ἐμπόδια, ἅτινα ἡ ἐμπαθὴς αὐτοῦ ἐνέργεια ἀπήντησεν εἰς τὰ δημόσια τῆς χώρας τοῦ φύλλα, δὲν ἠδέσθη νὰ καταχρησθῇ τὴν ἀδυσώπητον αὐστηρότητα, ἥτις ἐπικράτει κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ λογοκρισίαν τῶν ἐφημερίδων τῆς Βυρτεμβέργης, καὶ αὐτῶν τῶν ἐπισήμων, ὅπως προκαλέσθῃ τὴν γερμανικὴν νεολαίαν εἰς μὀρφωσιν ἐνόπλου συλλόγου, εἰς ὃν καὶ ὥρισε, χωρὶς τινος διαταγμοῦ, τόπον ἐντεύξεως τὴν καθέδραν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἡγεμόνος.

Ἐπειδὴ τὸ παράδοξον αὐτὸ φαινόμενον διηγείρεν ἐπ' ἴσης ἡμῶν καὶ τῆς βασιλικῆς αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς τὴν προσοχὴν καὶ τὴν μέριμναν, δὲν διστάζω νὰ παράσχω εἰς τὴν Ὑ. Ἐξ. τὴν ἐντολήν, ὅπως διαλεχθῇτε ἐμπιστευτικῶς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μετὰ τῆς ἐν Μονάχῃ καὶ Στουτγάρτῃ αὐτοκρατορικῆς Πρεσβείας, καὶ συμμορφωθῆτε πρὸς τὰ διαδήματα καὶ τὰς παραστάσεις, εἰς ἃς ἡ πρεσβεῖα αὕτη ἤθελε διαταχθῇ νὰ προβῇ.

Ἡ ἐπίτευξις τῆς εἰρήνης ἤθελεν εἶναι ὁ ἐνδοξότατος θρίαμβος τοῦ αὐστριακοῦ ἀρχικαγκελλάριου, ἔγραψε τὸ βερολίνειον ἀνακτοβούλιον. (Πρωσ. Διακοίν. εἰς Βιέννην, 29 Σεπτεμ.) Τὸ Ὑπόμνημα τοῦ Ἀντιλλίων παρίστα ψευδῶς τὰ φρονήματα τοῦ πρωσικοῦ ἀνακτοβουλίου (Ἰδιαιτέρα Ἐκθ. ἐκ Πετροπόλεως, 20 Αὐγούστου).

Ὁ κόμης Βέρνστορφ εἶχεν ἐπιδώσει αὐτὸ εἰς τὰς συμμάχους αὐλάς, παρατηρῶν ὅτι οὐδαμῶς ἐξέφραζε τὴν γνώμην τῆς Αὐλῆς, ἀλλ' ἦν ἀπλῶς ἰδιώτου γνώμη, καὶ ὅτι ὁ Ἀντιλλίων ἐνεχειρίσεν αὐτὸ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον. Ἀφοῦ δὲ περιτλήθεν εἰς χεῖρας τοῦ Καποδιστρίου διὰ τοῦ Ἀλοπαίου, κατηχηριστήθη οὗτος ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τῶν περιεχομένων ἐν αὐτῷ ἰδεῶν. (Πρωσ. Διακοίν. τῆς 17 Ἰουλίου 1821).

Ὁ Μίττερνιχ παρέστησεν, ὅποια σπουδαῖα ἄτοπα προήρχοντο ἐκ τοῦ ὑπομνήματος ἐκείνου (Ἐπιστολ. εἰς Βερολίνον, τῆς 16 Σεπτ.), εἰς ὃ οὐδὲ σιωπηρὰς καὶ συναϊνέσεις ὑποστήριξιν ἠδύνατο νὰ παράσχη ἡ Πρωσία. Ὁ Βέρνστορφ παρεπονέθη ἐπὶ καταχρῆσει ἐμπιστοσύνης, καὶ ἐδήλωσεν ὅτι τὴν ἠναγκασμένος νὰ ἀποκηρύξῃ τὸ ἔγγραφον.

Ὁ Λονδόνδερβυ κατέκρινεν ὡσαύτως τὸ Ὑπόμνημα (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου, 13, 15 Σεπτεμβρίου).

Ἀλλὰ ἀπέκρουεν ἐπίσης τὴν ἰδεάν Συνόδου ἐν Βιέννῃ.

Ὅτε ὁ Καποδίστριας (Διακοίν. Α'. Ὁκτωβ.) παρέστησεν, ὅτι ἡ Πύλη ἤθελεν ἐπιμένειν ἐν τῇ τυφλῇ αὐτῇ λύσει, ὁ Μίττερνιχ ἐκαυχήθη (Μυστική Διακοίν. 6 Ὁκτωβ.) ἐπὶ ταῖς ἐπιτευχθεῖσι τέως ἀποτελέσμασιν, ἐπιλέγων, ὅτι ὁ Τσάρος μόνον διὰ μακρῶν διαπραγματεύσεων ἠδύνατο νὰ ἀποτραπῇ πολέμου εἰς ὃν ἤθελεν ὑποστηρίξει αὐτὸν οἱ φατριασταὶ πάσης τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Καποδίστριας ὑποστηρίζει καὶ θέλει δύο ἀντίθετα πράγματα:

Θέλει ῥωσικὴν συνδρομὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀνδρουόμενον δὲ τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον, θέλει θεωρήσῃ τὴν Ῥωσίαν ὡς τὸν μόνον ἐπικίνδυνον αὐτοῦ ἐχθρόν.

Εἰς Κωνσταντινούπολιν γράφει ὁ Μίττερνιχ (Μυστικὴ Διακοίν. 5 Ὁκτωβρ.), ὅτι ἡ Πύλη πρέπει νὰ προσπαθῇ, ὅπως ἔχῃ πάντοτε δίκαιον, καὶ νὰ στηρίζηται διὰ τοῦτο πάντοτε εἰς τὸ γράμμα τῶν συνθηκῶν· οὕτω θέλει στενοχωρεῖ τὸν ἀντίπαλον αὐτῆς.

Ῥωσικόν τι ὑπόμνημα λέγει, ὅτι ἡ δῆλωσις τῆς Πύλης οὐδεμίαν ἐμπνέει ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον, ἀνάγκη δὲ ὑπάρχει πραγμάτων τοιούτεσι τῆς ἐκτελέσεως τῶν τεσσάρων ὅρων. Ὁ Μίττερνιχ ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ Ἐξάρχου (14 Ὁκτωβρ.) τοὺς τέσσαρας ὅρους. Ἐν ἰδιαιτέρῳ δὲ διακοινώνει (13 Ὁκτωβρ.) καθιστᾷ τὴν Πύλην προσεκτικὴν εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ῥωσίας προσδοκῶσι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῶν σφαλμάτων τῆς Πύλης.

Ὁ Μίττερνιχ ἀπέστειλεν ἄλλην διακοίνωσιν εἰς Πετρούπολιν, λέγων ὅτι ἐλήφθη ἤδη πρόνοια περὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἡμέρας (affaires du jour)

ὡς πρὸς τὸ μέλλον δέ, ἀπαιτεῖτο πλήρης συμφωνία τῶν πέντε δυνάμεων, ἥτις ἠδύνατο νὰ καταστῇ εὐχερესτέρα διὰ τῆς προταθείσης· αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀννόδερ Συνεντεύξεως.

Τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοδοῦλιον ἦν ὑψαριστημένον ἐκ τῶν διαδημάτων τοῦ Μίττερνιχ (Διακοίν. τοῦ Λονδόνδεῖρρῦ εἰς Βιέννην Α'. Ὁκτωβ.). Τὸ κακόν, ἔλεγε, θέλει καταστραφῇ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ βιαιότητος, καὶ ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸ νὰ ἀποπνιγῇ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ὁμοία δέ, ἀλλὰ κεχωρισμένη, ἐνέργεια παρὰ τῆς Διδανίφ ἤθελε φέρει κάλλιον εἰς τὸν σκοπόν, ἢ τυπικὴ ἀπὸ κοινοῦ διαπραγματεύσεις.

Εἰς τὸ πρῶσικόν ἀνακτοδοῦλιον (Ἐκθεσις ἐκ Βερολίνου 9 Ὁκτωβ.) ἐφάνη ἡ τελευταία ῥωσικὴ δῆλσις· ἥκιστα εἰρηνικὴ καὶ καθησυχαστικὴ· μετέβαλλε μόνον καὶ παρίστα ὑπὸ ἄλλην μορφήν τὰς ἰδέας τοῦ Μίττερνιχ.

Ἀπήτησε νὰ γνωρίσῃ ἀκριβῶς τὴν ἔκτασιν τῶν ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων (Ἀλοπαῖος, 10 Ὁκτωβ.), ὅπως ὑποστηρίξῃ αὐτά· ἐν Κωνσταντινουπόλει, προσήνεγκε τὴν παρέμβασιν αὐτοῦ ἐν περιπτώσει πολέμου, καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἦν ἔτοιμον νὰ μετάσχῃ συνδιασκέψεώς τινος ἐν κεντρικῷ τινι σημείῳ.

Τὸ γαλλικὸν ἀνακτοδοῦλιον (Ἐκθ. ἐκ Παρισίων, 5 Νοεμβ.), μὴ εὐχαριστηθὲν ἐπίσης, διέδωκεν ὡσαύτως τὸ δυνατόν τοῦ πολέμου.

Ὁ Μίττερνιχ ὅμως εἶπεν εἰς τὸν βαρῶνα Βενσάν (Ἐπιστολὴ ἰδιαιτέρα εἰς Παρισίους, 9 Νοεμβ.), ὅτι, παραδεχόμενός τις τοιαύτην τινὰ δυνατότητα, ἀπεδέχεται τὸ ἀσφαλέςτατον πρὸς παραγωγὴν τοῦ πολέμου μέσον· ὅτι ὁ Ῥισελιέ ἦν ἐμπεφορημένος ῥωσικῶν ἰδεῶν, καὶ ὅτι αἱ φατρίαι ἐν Γαλλίᾳ ἐπεθύμουν ἐξ ἐγωῖστικῶν ἀφορμῶν τὸν πόλεμον.

Ὁ Μίττερνιχ συνέταξεν ὑπόμνημα, ἐν ᾧ προσεπάθει νὰ καταδείξῃ τὴν ἀνάγκην, ὅπως αἱ δυνάμεις ἐν Πετρούπολει (Ἵπομν. Μυστικά, Ἀννόδερον, 22 Ὁκτωβ.) καὶ Κωνσταντινουπόλει ὀρίσωσιν:

α.) Ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπαρχουσῶν συνθηκῶν, δι' ὅλου τοῦ βάρους τῆς ἡθικῆς ἰσχύος.

β.) Ὅτι ἦσαν διατεθειμέναι νὰ λάδωσιν ὑπὸ σκέψιν τὰς προθέσεις τῆς Ῥωσίας· περὶ τῶν μέσων, ἅτινα νομίζει αὕτη προσφορώτατα πρὸς παγίωσιν τῆς μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Πόλης εἰρήνης.

Τὸ μέλλον δύο παρέχει ἐνδεχομένας περιπτώσεις, ἔγραφεν εἰς τὸν Λεβ-τσίλτερον (Ἐπιστολὴ εἰς Πετρούπολιν τῆς 31 Ὁκτωβρίου):

Τὸν πόλεμον, ὃν ἀπέκρουεν ὡς διακινδυνεύοντα τὴν γενικὴν ἡσυχίαν. Καὶ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συνθηκῶν.

Ὑπὲρ τῆς τελευταίας ταύτης ὑπέσχοντο ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον τὴν ἡθικὴν αὐτῶν συνδρομὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, περιελάλει ὁ Μίττερνιχ (Ἰδιαιτέρα ἐπιστολὴ εἰς Πετρούπολιν τῆς 31 Ὁκτωβρίου), οὐδεὶς ἐμπορικὸς ὑπολογισμὸς ἐνόθευεν, ὡς συνήθως, τὴν ἀγγλικὴν πολιτικὴν.

Ῥωσικὴ διακοίνωσις τῆς 7 Ὀκτωβρίου πρὸς τὸν Λήβεν θεωρεῖ πᾶν εἰρηνευτικὸν μέτρον ὡς ἄσκοπον, ἂν δὲν συμμετέχῃ αὐτοῦ ἡ Ῥωσία.

Κατ' ἐπιστολὴν τοῦ Λονδονδεῖρῦ τῆς 28, αἱ Ῥωσικαὶ προτάσεις τῆς 22 Ἰουνίου εἰσὶν ἄκαιροι.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων, ἀδύνατον εἶνε, ἔνεκα τοῦ χαρακτήρος των, νὰ ἰδρυθῇ δι' αὐτῶν, μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Ὀσμανῶν, τακτικώτερον τοῦ ὑπάρχοντος κυβερνητικὸν σύστημα· ὁ χαρακτήρ τοῦ ὀσμανικοῦ λαοῦ δὲν εἶνε λόγος πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ· ἡ ἀρχὴ δὲ τοῦ νὰ ἀναλαμβάνῃ δυνάμεις τις τὴν προστασίαν τῶν ὑπηκόων ἄλλης, εἶνε πλήρης δυσχερειῶν.

Ὁ πόλεμος δύναται νὰ ἔχῃ χειρόνας συνεπείας τοῦ ὑπάρχοντος κακοῦ.

Ὁ Αὐθισάιτερν ἔγραψεν (5 Ὀκτωβ.), ὅτι ἡ τῶν πραγμάτων κατάστασις ἐδεινώθη, ὁ δὲ Καποδίστριας ὑπερισχύει.

Ὅτι ὁ Τσάρος, λέγων ὅτι θέλει τὴν εἰρήνην, ἐννοεῖ νὰ παράσχῃ αὐτῇ ἡ Πύλη ἱκανοποίησιν μὲν διὰ τὸ παρελθόν, διὰ τὸ μέλλον δὲ ἀποκλειστικὴν ὑπερίσχυσιν ἐν Τουρκίᾳ.

Ὅτι, ἐπειδὴ προβλέπεται, ὅτι τοῦτο δὲν θέλει γίνεαι δεκτὸν, προλέγεται ἡ ρῆσις.

Ὅτι ἡ ὁμόφωνος ἀπόβρυξις τῆς συμπράξεως (Ἐκθεσις ἰδιαίτερα 2 Νοεμβρ.) τῶν συμμάχων ἐπείραξε τὸν Τσάρον, οὕτως ἰδίᾳ ἦτον ἡ πρότασις τῆς ἐκ τῆς Εὐρώπης ἀποπομπῆς τῶν Τούρκων.

Ὅτι ὁ Νέσσελρωδ ἐδήλωσεν (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως τῆς 12 Νοεμβρ.), ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ πέραν τοῦ Μαρτίου ἀπλοῦς θεατῆς· ἀπαιτεῖται δὲ ἐντελής ἀλλαγὴ συστήματος παρὰ τῆς Πύλης (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως τῆς 9 Ἰανουαρ. 1822). Ὁ αὐτοκράτωρ θεωρεῖ τὴν ἐνότητα τῶν δυνάμεων ὡς τοσοῦτον ἀδιάρρηκτον, ὥστε θέλει ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῶν συμφερόντων πασῶν ἐν περιπτώσει πολέμου, καὶ ὥστε περιστοιχιζέτο ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν.

Ὁ Μίττερνιχ ἔκρινεν, ὅτι ὁ Τσάρος ἤθελε νὰ ἐξέλθῃ ἐντίμως τῆς περιπλοκῆς (Μυστικὴ Διακοίν. εἰς Πετρούπολιν τῆς 3 Δεκεμβρ.), ὅτι ἐγνώριζε τὴν ἐλαχίστην ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἀσήμαντον στήριγμα, ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ παρ' αὐτοῖς πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον.

Ὅτι πάντα ἦσαν ἀντιπρακτικά ἐν ταῖς διακοινώσεσι τῆς Πετρούπολεως, καὶ οἱ συντάκται αὐτῶν οὔτε πρὸς ἀλλήλους οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς ὁμοφώνουν.

Ὅτι οἱ δυνάμενοι νὰ προφέρωσι τὴν λέξιν πόλεμος δὲν θέλουσι καὶ οἱ θέλοντες δὲν δύνανται. Ἀλλ' ὅτι ἐν τούτοις ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐπεθύμει συμμαχικὸν πόλεμον, σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Ἰσλάμ, ὅπερ ἦτο λαμπρὰ ἰδέα διὰ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας. Ὅτι ἡ ἀπαίτησις τῆς ἐγγυήσεως ἦν παγίς στηθεῖσα παρὰ τοῦ Καποδιστρίου καὶ ὅτι ἐν Ῥωσίᾳ ἤθελον νὰ στρέψωσι καὶ ἐκμεταλλευθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων τὴν ὕλικὴν ὄψιν τοῦ πράγματος.

Ὅτε ὅμως ἡμεῖς, ἔλεγε, προὔτειναιμεν τὴν ἡθικὴν συνδρομὴν, εἶδον τὴν ἀπάτην αὐτῶν. Καὶ ὁ Καποδίστριας δὲν θέλει τὸν πόλεμον, ἀλλὰ θέλει νὰ μὴ καταστήσῃ χεῖρονα τὴν θέσιν τῶν πατριωτῶν αὐτοῦ. Θεωρεῖ δὲ ὡς σύμμαχον αὐτοῦ τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων, καὶ πέποιθεν εἰς τὰ σφάλματα τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, πρέπει νὰ καταβάλῃ τις αὐτόν.

Συνδιάλεξις τοῦ αὐστριακοῦ ἐξάρχου μετὰ τοῦ νέου Ρεῖς Σαδὶκ Ἐφφέντη, τὴν 26 Νοεμβρίου.

Τέσσαρες ὅρους ὑπέβαλεν ὁ Αὐτοσοῦ:

α.) Ἐκκένωσιν καὶ ἀναδιοργάνωσιν τῶν Ἡγεμονειῶν.

β.) Ἀνοικοδόμησιν τῶν ἐλληνικῶν ναῶν.

γ.) Ἐγγύησιν περὶ τῆς μελλούσης προστασίας τῆς θρησκείας.

δ.) Πιστὴν τήρησιν τῶν ἀνεγνωρισμένων ἀρχῶν, πρὸς διακρίσιν μεταξὺ ἐνόχων καὶ ἀνόχων.

Οἱ Τούρκοι ἐζήτησαν πᾶσαν δυνατὴν ὑπεκφυγὴν, καὶ ἀπήντησαν τέλος (Τουρκ. Διακοίν. τῆς 2 Δεκεμβρίου), ὅτι ὁ Σουλτάνος δὲν δύναται νὰ ἀποδεχθῇ τὰς ῥωσικὰς ἀπαιτήσεις, ἐνόσῃ οἱ Ἕλληνες ἐλπίζουν νὰ ἀνιδρύσωσι τὸ βασιλεῖον τῶν προγόνων αὐτῶν.

Ὁ Ἐξάρχος προσεπάθησε νὰ ἐκβάλῃ ἀπὸ τῆς Πύλης τὸν φόβον τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας (10 Δεκεμ.), λέγων ὅτι τάσις αὐτῆς ἦτο σεβασμὸς τῶν νόμων καὶ συνθηκῶν, καὶ ὅτι τοιοῦτοτρόπως ἡ πολιτικὴ θέσις τῆς Πύλης ἦν ἀσφαλισμένη.

Ὁ Στράγγφορδ προσπαθεῖ εἰς μάτην νὰ δωροδοκῇ τὸ Διδάκιον (29 Δεκ.)

Ὁ Μέντερνιχ γράφει εἰς Πετρούπολιν (23):

Ὅτι οἱ τρεῖς ὅροι ἐγένοντο δεκτοί, καὶ ὅτι ἡ Ῥωσικὴ δύνατο νὰ δηλώσῃ, ὅτι θέλει ἀπομακρύνει τοῦ Προῦθου τοὺς φυγάδας, ἅμα ὡς ἡ Πύλη παρεδέχετο τὰς προτάσεις τῆς. Καὶ ἂν μὲν ἡ Πύλη ἀρνήθῃ, πᾶσα δύναμις δηλοῖ, ὅτι ἐγκαταλείπει αὐτὴν εἰς τὴν τύχην τῆς, καὶ ὅτι πρέπει νὰ παρασκευασθῇ εἰς πόλεμον· ἂν δὲ ἐνδώσῃ, τότε ἐπιμένουσιν ὅπως ἀποσταλῇ τοῦρκος ἐπίτροπος εἰς τὰ σύνορα, ὅστις μετὰ ῥώτου ἐπιτρόπου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιὰν Κυβέρνησιν ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις.

Ἐν μυστικῇ τινι Διακοινῶσει (τῆς 31 Δεκεμβρίου) ὡμολόγησεν ὁ Μέντερνιχ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἡδύνατο ἄκων νὰ παρασυστῇ εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ὅτι ἐπομένως ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ καὶ αὐτὸς ἐνδεχόμενος ὡς ἡ εἰρήνη.

Εἰς τὸν Μέντερνιχ ἐφάνη ἡ πρὸς τὸν Ληβεν ῥωσικὴ διακοινῶσις (Μυστικὴ Διακοίν. τῆς 31 Δεκεμβρ.) οἰκτρά, οὐδὲ ἀπαντήσεως ἄξια. Εἶνε, ἔγραφε πρὸς τὸν Γόλωκιν, εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρὸς ἑαυτὴν, καὶ ἡ πιστοτάτη, ὡς πρὸς τοῦτο, εἰκὼν τῆς ἐν Πετροπόλει καταστάσεως. Ἐσυμβούλευε δὲ εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἀνκτοβοῦλιον μηδὲ νὰ ἀπαντήσῃ καὶ εἰς τοιαύτας τοῦ Καποδιστρίου ῥαδιουργίας. Ὁμολόγησεν ἐντούτοις ὁ Μέντερνιχ εἰς

τὸν αὐστριακὸν πρεσβευτὴν Λεδοτσέλτερν (1 Δεκεμβρ.), ὅτι πόλεμός τις δύο σκοποὺς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ:

α.) Κατάκτησιν τῶν Ἡγεμονειῶν· ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀντέφασκον τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ αὐτοκράτορος.

β.) Ἐξωσιν τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης.

Οἱ Τούρκοι, κατ' αὐτόν, ἔπραξαν μέγα σφάλμα, ἐξελθόντες τῆς Ἀσίας, καὶ ἐξασθενώσαντες τὴν τε πατρίδα των καὶ ἑαυτοὺς διὰ κατακτήσεων καὶ ἐξαπλώσεως ἐν Εὐρώπῃ, ὅπου ἤθελον μείνει πάντοτε ξένοι εἰς τὸν πολιτισμόν.

Τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοδοῦλιον δηλοῖ (Ἐκθ. τῆς 14 Δεκεμβρ. ἐκ Λονδίνου), ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος εἶνε ἐλεύθερος νὰ βελτιώσῃ τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων κατ' ἀσφαλῆ τρόπον, ἀλλ' οὐχὶ δι' ἐπαναστατικῶν μέσων.

1822.

4 Ἰανουαρίου. Ὁ πρίγκηψ, συνοψίζων τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, παρατηρεῖ, ὅτι ἡ Πύλη θέλει νὰ ἐξακολουθήσῃ ἔτι διαπραγματευομένη, ἀλλ' ἡ θέσις αὐτῆς ἀποβαίνει χεῖρων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ἡ Αὐστρία, λέγει, εἶνε φίλη ἀμφοτέρων τῶν αὐλῶν, ἀλλὰ μάλλον φίλη τῆς δικαιοσύνης· ἡ δὲ σημερινὴ περιπλοκὴ προήγαγεν εἰς φῶς λίαν ἀκάθαρτα στοιχεῖα. Ἑλλήν ὑπουργὸς ἐδείκνυσε τὰ πράγματα· ῥῶσος δὲ ὑπουργὸς ἤθελεν ἐξωθήσει εἰς πόλεμον, ὅπως ἐπιτύχῃ κατακτήσεις. Οὕτω περιπλέκεται ἡ θέσις τοῦ Τσάρου, ὅστις, ὡς πεπολιτισμένος εὐρωπαῖος, θεωρεῖ βεβαίως μετ' ἀποστροφῆς τὰς χώρας ἐκείνας ἃς ἐπωφθαλμίων οἱ πρόγονοί του.

Ἡ Πύλη, παρατῆρει, (Διακοίν. τῆς 19 Ἰανουαρ. εἰς Κωνσταντινούπολιν) πρὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ χωρίσῃ τὸ ζήτημα τῶν Ἡγεμονειῶν τοῦ ζητήματος τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ δὲ πρὸς βορρᾶν, ἔλεγε, ῥωσικὴ ἐπανάστασις εἶνε ἀκίνδυνος. Ἡ Πύλη ᾤφειλε νὰ στείλῃ ὅλον αὐτῆς τὸν στρατὸν εἰς Πελοπόννησον, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπανάστασιν τοῦ νὰ λάβῃ διαστάσεις μεγάλου γεγονότος. Ἡ ἰδέα αὕτη πρέπει νὰ ὑποδειχθῇ ἐμφρόνως, καθὼ κωλύουσα τὴν κατὰ τοὺς ἐξημμένους ἀνίδρυσιν κατεστραμμένου κράτους.

Τὴν 28 Φεβρουαρίου ἀπήντησεν ἡ Πύλη, λέγουσα, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἐνέπνευσεν ἀρκοῦσαν μετριοπάθειαν εἰς τὴν Ῥωσίαν. Παρῆσαν δὲ ἄξιωματικοὶ γιαννιτσάρων, ὅπερ παρεῖχε μείζονα ἐπισημότητα καὶ σημασίαν εἰς τὸ πρᾶγμα.

Ὁ Τσάρος ἐδήλωσεν (2 Φεβρουαρ.), ὅτι εἰς σκληρὰν δοκιμασίαν ὑπέβαλλον τὴν ὑπομονὴν αὐτοῦ· ἂν ἡ Πύλη ἔπραττέ τι καὶ ἐξεκένου κἂν τὰς Ἡγεμονείας, δὲν ἤθελε φανῇ καὶ αὐτὸς δύσκολος. Παρὰ τῆς Αὐστρίας δὲ ἠλπίζεν ἀνταπόδοσιν τῶν ὑπηρεσιῶν, ὅσας εἶχε παράσχει αὐτῇ ἐν Ἰταλίᾳ.

Ὁ Νέσσελρὼδ ἔγγραφεν εἰς τὸν Λεδοτσέλτερν (Ἐκθ. ἐκ Πετροπόλεως τῆς 7 Φεβρουαρ.), ὅτι ἡ Ῥωσία δὲν ἤθελε τὸν πόλεμον, ἀλλὰ δὲν ἤθελε καὶ τὴν ὁδὸν ἣν ὑπεδείκνυνεν ἡ Αὐστρία.

Τοὺναντίον δὲ αὐστριακῇ διακοίνωσις τῆς 28 Ἰανουαρίου ἐξέβητεν, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ ἀπειλὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἵνα μὴ περιαγάγῃ τὴν Δύσιν εἰς περισπασμούς· τοῦθ' ὅπερ ἐπεθύμουν οἱ ταραχοποιοί.

Εὐκτατον δὲ ἤθελεν εἶναι, ἂν ἡ Ῥωσία διέκρινε μεταξὺ δικαιομάτων αὐτῆς καὶ ἐπιθυμιῶν. Τὰ μὲν πρῶτα εἶνε εὐσυμβίδιαστα, αἱ δὲ δευτέραι συνεδέοντο πρὸς τὴν ἡσυχίαν τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἶνε τῆς δικαιοδοσίας τῶν Δυνάμεων.

Μάτην ἐπέδωκαν ὁ Λύτσοβ καὶ ὁ Στράγγφορντ κοινὴν διακοίνωσιν. Ὁ Τσάρος, ἐπιθυμῶν νὰ ἐξέλθῃ τῆς περιπλοκῆς, ἀπέστειλε τὸν Τατίσεφ εἰς Βιέννην (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως τῆς 40 Φεβρ.).

Φαίνεται, παρετῆρι ὁ Γέντιξ μετὰ τὴν συνδιάλεξιν τῆς 8 Μαρτίου, ὅτι ὁ μεσίτης οὗτος ἦλθε χωρὶς ὠρισμένου σχεδίου, καὶ ὅτι οἱ ἐν Πετρούπολει ἐνεπιστεύθησαν εἰς τὴν φιλίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς καὶ τὴν μεγαλοφρίαν τοῦ Μέττερνιχ, προσδοκῶντες παρ' αὐτοῦ λύσιν τοῦ προβλήματος.

Τὸ τῆς προστασίας δικαίωμα, ὅπερ ἀπαιτεῖ ἡ Ῥωσία (Δευτέρα συνδιάλεξις τῆς 12 Μαρτίου), μὴ γνωρίζουσα τι νὰ ζητήσῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, δὲν εὐρίσκεται ἐν ταῖς συνθήκαις, καὶ ἐπομένως αἱ δυνάμεις δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτὰ ὡς νόμιμον δικαίωμα.

Ὁ Τατίσεφ ὡμολόγησεν, ὅτι σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ ἦτο νὰ κερδήσῃ καιρὸν μέχρι τῆς μελλούσης συνόδου τῶν Ἡγεμόνων, καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὰς ἰδέας τοῦ Μέττερνιχ.

Ἡ παράφρων, εἶπε, διαγωγή τῆς Πύλης ἠδύνато νὰ παράσχῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ προσενεχθῇ εἰς αὐτὴν χωρὶς ἐλλείους, ἀλλ' ὁ φόβος σφαγῆς τῶν χριστιανῶν ἐν Ἀνατολῇ ἀπεκώλυσεν αὐτόν. Προτείνει δὲ ὡς ἐσχάτην ἀπόπειραν εἰς τὴν Πύλην, νὰ ἀνασταλῇ ἐκατέρωθεν πᾶν διάδημα, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ νὰ διορίσῃ ἡ Πύλη πληρεξουσίου, οἵτινες νὰ συσκεφθῶσι περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας προτεινομένων συνδιαλλακτικῶν μέσων. Ἄν δὲ ἡ Πύλη ἀρνηθῇ, τότε ὁ Τσάρος θέλει λάβει τὰ ὑπὸ τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ ὑπαγορευόμενα μέτρα, καὶ αἱ δυνάμεις διακόπτουσι τὰς μετὰ τῆς Πύλης διπλωματικὰς αὐτῶν σχέσεις.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἐδήλωσεν ἐπίσης (Ἐγκύκλιος Διακοίνωσις τῆς 4 Ἀπριλίου), ὅτι ἦν ἔτοιμος νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Ἐξάρχον, ἂν ἔπραττον τοῦτο καὶ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις.

Τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον, ἔλεγεν ἔκθεσις ἐκ Πετρούπολεως τῆς 9 Ἀπριλίου, ἐκινήθη ἐξ ἀρχῆς ἐντὸς ἐλαττωματικοῦ κύκλου.

Ὁ Μέττερνιχ, περιελάλει, ὅτι δὲν κατῴρθωσεν μὲν νὰ φθάσῃ μετὰ τοῦ Τατίσεφ εἰς ὠρισμένον τινα σκοπόν, ἀλλὰ κατῴρθωσεν ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ῥῆσιν, καταστήσας αὐτὴν ἔτι παραλογωτέραν τὸ ἐπιτυχέστατον ἀποτέλεσμα ἦσαν ἀτελεῖς τοὶ διαπραγματεύσεις· πραγματικὸν δὲ ἀποτέλεσμα ἦτο ὁ πόλεμος ἢ ἡ παραίτησις τοῦ Καποδιστρίου.

Ὁ Καποδίστριας δὲν ἦτο νῦχαριστημένος ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Τατίσεφ. Τὸ κύριον, κατ' αὐτόν, δὲν ἦταν αἱ συνθήκαι, ἀλλὰ τοῦτο: ὅτι ἡ Ρωσία δὲν ἠδύνατο νὰ πρεσβλέπῃ ἡσυχῶς τὸν ἐξολοθρευμὸν τῶν Ἑλλήνων. Παραπνεύετο δ' ἐπίσης, ὅτι ὁ Μέττερνιχ ἐχώριζε πάντοτε τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ἀπὸ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ἡναγκάσθη ὅμως νὰ ἀνεχθῇ καὶ δευτέραν ἀποστολὴν τοῦ Τατίσεφ εἰς Βιέννην, μετὰ τῆς ἐντολῆς ὅπως διαπραγματευθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Μέττερνιχ.

Ὁ Λονδόνδερβυ ἐξέφρασε τὸν φόβον (24 Ἀπριλ.), ὅτι οἱ τέσσαρες ὅροι δὲν ἦσαν ἡ ἀριστικὴ τῆς Ῥωσίας ἀπόφασις, καὶ ὅτι βραδύτερον ἴσως ἤθελον προταθῇ παρ' αὐτῆς καὶ ἄλλα ἀδύνατα πράγματα, ὡς π. χ. δικαίωμα προστασίας ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων κλ., τὸν δὲ ἄγγλον πρεσβευτὴν, εἶπε, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διότι τοῦτο ἀντέβαιναν εἰς τὴν οὐδετερότητά.

Τὴν ἀγγλικὴν ταύτην ἀκαμψίαν ἐχαίρετιςεν ὁ Μέττερνιχ ὡς σπουδαιοτάτην διὰ τὴν ἀγαθὴν μερίδα. Ἀνέπτυξε δὲ ἐν λεπτομερείᾳ τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῆς ἰταλικῆς καὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, (Αἴαν μυστικῇ διακοίνωσις πρὸς τὸν Λονδόνδερβυ τῆς 16 Μαΐου) λέγων ὅτι ἡ ἑλληνικὴ δὲν προήρχετο ἐκ σφαλμάτων τοῦ ἰταλικοῦ κινήματος, ἀλλ' ἐκ σφαλμάτων τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς· τὸ ἰταλικὸν ζήτημα ἤθελε μεταβάλλει ὅψιν, ἅμα ὡς ἀνεγνώριζεν ἡ Αὐστρία, ὅτι ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ πολλὰ τὰ συνδεδεμένα μετὰ τῆς ἰδιαίτερας αὐτῆς πολιτικῆς. Ἡ Ῥωσοτουρκικὴ ἔρις, ἔλεγεν ὁ Μέττερνιχ, εἶχε πολλὰ σημεῖα ἐπαφῆς μετὰ τῆς πολιτικῆς πάσης· Δυνάμεις καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἑρᾶς συμμαχίας.

Αἱ Δυνάμεις, κατ' αὐτόν, ἔπρεπε νὰ συνενωθῶσιν, ὅπως πείσωσι τὴν Πύλην, ὅτι οὐδεμία αὐτῇ ἐπιθυμεῖ ἄλλο τι ἢ αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ. Ἐπρεπε δὲ νὰ συνταχθῇ εἰς τοῦτο καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἠλπίζεν, ἔλεγε, νὰ κατορθώσῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ συμφέρον ὡς ἐν ἔτει 1824.

Ἐν ἰδιαίτερά ἐπιστολῇ (6 Ἰουνίου) ἐκφράζει ὁ πρίγκηψ τὴν ζωντὰν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν, ὅπως ὁ Λονδόνδερβυ παραστῇ εἰς τὴν Σύνοδον, ὡς ἀντίρροπον τοῦ Καποδιστρίου.

Κατὰ παρισιανὴν ἔκθεσιν, ὁ Μομμοραναῖ εἶνε κατηνυχτιστημένος ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διεξήγαγε τῶς τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν ὁ πρίγκηψ Μέττερνιχ.

Ἡ Πύλη, ἔλεγε διακοίνωσις εἰς Κωνσταντινούπολιν τῆς 27 Μαΐου, πλανᾶται περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις ἐγεννήθη ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Ῥωσίας. Ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν ἦτο ἀρκούντως εὐρωπαϊα, ὅπως προῆλθε εἰς τοιοῦτους ὑπολογισμοὺς.

Οἱ Τοῦρκοι καταδεικνύουσιν ὕγιᾳ κρίσιν ἐν ταῖς διαπραγματεύσεσι, καὶ ἀπαιτοῦσιν, ὅπως, κενουμένων τῶν Ἡγεμονειῶν, πράξῃ τι καὶ ἡ Ῥωσία.

Προκειμένου περὶ τῆς κατοχῆς σημείων τινῶν ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ ὑπὸ τῶν Ἀγ-

γλῶν, εἶπεν ὁ Γιανήπ-Ἐφέντης, ὅτι ἐγνώριζε κυβερνήσιν τινα σφετεριστικὴν ὅσον καὶ ἡ Ῥωσικὴ: τὴν τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν.

Ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τοῦ Τατίσεφ συνεντεύξει, τῆς 28 Ἰουνίου, λέγει οὗτος, ὅτι θέλει μὲν τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἐπιφυλάσσεται καὶ τὴν πρὸς πόλεμον ἐλευθερίαν.

Ἀποποιεῖσθαι καὶ ἀναμένειν, λέγει ὁ Μέττερνιχ, εἴνε ἡ μυστικὴ ἱστορία τῶν μεταξὺ τῶν ἀνακτοβουλίων Βιέννης καὶ Πετρούπολεως διαπραγματεύσεων.

Ἐγραψε δὲ εἰς τὸν Στράγγφορντ (31 Ἰουλίου), ὅτι ἡ ἐκκένωσις τῶν Ἡγεμονικῶν ἔπρεπε νὰ γείνη ἐντελῆς.

Πρὸς ἀποκατάστασιν, ἔλεγε, τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου πρέπει νὰ δοθῇ ἀμνηστία καὶ νὰ χορηγηθῶσιν ἀποδεκτοὶ ὑπάρξεως ὅροι εἰς τοὺς Ἕλληνας: ὀφείλει δὲ πρὸς τοῦτοις ἡ Πύλη νὰ πέμψῃ πληρεξούσιον.

Τὸ δύσκολον, παρητήρει ἐν τῇ μυστικῇ αὐτοῦ Διακοινώσει, ἦτο νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτι αἱ Δυνάμεις θέλουσι μόνον τὸ συμφέρον αὐτῶν, ἐκεῖνο ὅπερ καὶ αὐτοὶ ὀφείλου νὰ θέλωσι.

Πᾶσαι αἱ ἄλλαι δυσχερεῖαι, ἔλεγε, ἐξηλείφθησαν διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Καποδιστρίου (7 Αὐγούστ.), καὶ αἱ ὑπολειπόμεναι ἦσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἀρνούμενης τῆς Πύλης νὰ στείλῃ πληρεξούσιον, ἔπρεπεν ὁ Στράγγφορντ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀμνηστείαν. Ὄφειλε δὲ, ἔγραφεν αὐτῷ ὁ Μέττερνιχ τὴν 9 Αὐγούστου, μόνον ὡς κομιστὴς λογικῶν ἀποφάσεων τῆς Πύλης νὰ ἐμφανισθῇ εἰς Βιέννην.

Ὁ θάνατος τοῦ Λονδόνδερρυ (27 Αὐγούστου) ἐστέρησε τὸν Μέττερνιχ φίλου καὶ συνεργάτου, πληρεστάτην ἔχοντος εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην.

Κατὰ τὴν μετὰ τοῦ Στράγγφορντ συνδιάλεξιν τῆς 26 Αὐγούστου, ἐπέμεινε ὁ Ρεῖς ἀπαιτῶν πλήρη καὶ ἀπεριόριστον τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ἠρνήθη δὲ καὶ εἰς τὸν Λύτσοδ νὰ δώσῃ εἰς τὸν Στράγγφορντ συνδιαλλακτικὴν τινα εἰς Βιέννην ἐπιστολήν.

Ἡ Πύλη, ἀρνηθεῖσα ὀριστικῶς εἰς τὸν Στράγγφορντ, περιεχαράκωθη ἀπέναντι τοῦ Ἐξάρχου ἐν σιγῇ, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς τοῦ νὰ φαίνεται κατ' ἐπιφάνειαν ἀθῶα καὶ νὰ κρύπτῃ τὴν ἀμνηχανίαν αὐτῆς δι' ἀγερῶν ἑξωτερικῶν τύπων. Σύγκατένευσε δὲ τέλος νὰ ἀφήσῃ 2000 ἄνδρας ἐν Βλαχίᾳ καὶ 1000 ἐν Μολδαυίᾳ.

Ὅτε ὁ Ὅττενφελς ἦλθε τὴν 15 Ὀκτωβρίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἤκουσε παρὰ πάντων: μὴ ἀναμιγνύεσθε εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς.

Μετὰ τοῦτο ἐπέρχεται ἡ ὀριμεῖα διακοινώσεις τοῦ Νέσελρωδ τῆς 14 Σεπτεμβρίου, ἐκθέτουσα τὴν δυσარέσκειαν τοῦ Τσάρου καὶ τοὺς ὅρους αὐτοῦ:

α.) Εἰρήνευσιν.

β.) Ἐκκένωσιν.

γ.) Ἀνίκησιν τῶν προσκομμάτων τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ Μέντερνιχ θεωρεῖ ταῦτα ὡς ἐμφαίνοντα συνδιαλλακτικόν πνεῦμα (30 Σεπτεμβρίου).

Κατὰ τὴν Σύνοδον τῆς Βερώνης ἐπέδωκεν ὁ Τατίσεφ (9 Νοεμβρ.) τὴν δῆλωσιν, ὅτι ἡ Ῥωσία ἐπέμενεν εἰς τοὺς τρεῖς ἐκείνους ὅρους.

Ὁ Μέντερνιχ ἀπήντησεν, ὅτι πολὺ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως κατέστησε τὴν Πύλην προσεκτικὴν εἰς τὰς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας.

Ἐκ Βενετίας προσεῖλκυεν ὁ Μέντερνιχ (21 Δεκεμβρίου) τὴν προσοχὴν τοῦ Ἐξάρχου ἐπὶ τῆς μακροθυμίας καὶ τῆς μετριοπαθείας τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

Ὁ Μαίτλανδ ἔγραφεν εἰς τὸν Οὐέλλιγκτων (ἐκ Κερκύρας, 4 Δεκεμ.), ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐντὸς ολίγου λήγει, ἂν ἄτοπα μέτρα τῆς Πύλης δὲν ἀναλωγονήσωσιν αὐτήν· εἰς τοῦτο δὲ θέλει συντελέσει ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ Καποδιστρίου· διότι ἡ ἐπανάστασις ἐπράφη διὰ τῶν μᾶλλον ἀπιστεῦται ἀποπλανήσεων.

Ὁ Ὅττενφελς παραγγέλλεται (Διακοίν. τῆς 21 Δεκεμβρ.) νὰ ἐξάρῃ παρὰ τῇ Διδανίῃ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ κόμητος Μεταξᾶ καὶ πρὸ πάντων νὰ κατερθώσῃ τὴν παραδοχὴν τῶν περὶ θαλασσοπολείας ὅρων.

Ὁ Καπουδάν Πασσᾶς ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐρημώσῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἂν αἱ περὶ διακρίσεις ἐνόχων καὶ ἀθώων διαταγαὶ τοῦ Διδανίου δὲν ἐδέσμευον αὐτοῦ τὰς χεῖρας. — Διδόνται διαταγαὶ ἡπιώτεραι καὶ παρασκευαί γίνονται πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Σουλτάνος, ἐλπίζων ὁ Ὅττενφελς, θέλει εὔρει παρὰ τῇ ἀριστοκρατικῇ στοιχείῳ τῶν Οὐλεμάδων ἀντιβρόπον τῶν δημοκρατικῶν τάσεων τῶν Γιαννιταρίων.

1823.

Ὁ Ραῖς Ἐφένδης χαίρει, ὅτι ἀπηλλάγη τοῦ Καποδιστρίου (Ἐκθεσις ἰδιαιτέρα τῆς 25 Ἰανουαρ.), καὶ ἐννοεῖ, ὅτι ἡ Αὐστρία ὑποκρίνεται διπλοῦν πρόσωπον, ὅπως δυνηθῇ νὰ ὠφελήσῃ κάλλιον τὴν Τουρκίαν.

Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Νέσσαελρωδ (28 Φεβρ.) ἐξέφρασεν ἡ Πύλη τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς περὶ ἀνανεώσεως τῶν μετὰ τῆς Ῥωσίας σχέσεων, ἀλλ' ἐν τέλει ἐμνημόνευε καὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀξιώσεων.

Ὁ Μέντερνιχ παρετήρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Τσάρον (30 Μαρτίου), ὅτι ἡ ἀνατολικὴ φύσις τοῦ Διδανίου κατῴχουσε τῆς φρονήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἀναμίχθη ἐν ταῖς ἀνακοινώσεσιν αὐτοῦ τὸ περὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ζήτημα.

Κατὰ τὸν Λεβτσίλτερν ἡ ἀπάντησις τοῦ Νέσσαελρωδ (6 Μαΐου) εἶνε μίγμα ξηρότητος, ἀγανακτήσεως καὶ φιλίας, ἐν ᾗ διαφαίνεται ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἀνανέωσιν τῶν παλαιῶν σχέσεων.

Ἀλλ' ὁ Νέσσαελρωδ ἐδήλωσεν εἰς τὸν Στράγγγορδ, ὅτι πρῶτον πρέπει νὰ

λυθῇ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα, περὶ τῶν ἀξιώσεων δὲ τῆς Πόλης οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος.

Ὁ Μέντερνιχ ἔταξεν ἐν δευτέρῳ λόγῳ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα (21 Ἰουνίου), καὶ διεδίδασεν εἰς τὸν Ῥεῖς τὴν διαδεδομένην, ὅτι, ἅμα λυομένου τοῦ περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας ζητήματος, ἤθελεν ἔλθαι εἰς Κωνσταντινούπολιν ῥώσος πρεσβευτὴς. Ἐξεφράσθη δὲ τὴν 9 Μαΐου περὶ τοῦ «ἀνοήτου» ναυτιλιακοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Πόλης.

Ἐροδιίτο, ὅτι ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ διαγωγή τῆς Ἀγγλίας ἤθελεν ἐπιδράσει εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ ὅτι τὸ πρὸς πάσας τὰς ἐπαναστάσεις ἦθος τοῦ Κάννιγγ ἤθελε περιπλέξει τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. (Μυστικὴ διακοίνωσις τῆς 48 Ἰανουαρίου 1823).

44 Φεβρουαρίου. (Ὁδηγίαι πρὸς τὸν Στράγγφορντ.) Ἡ Ἀγγλία δὲν δύναται πλέον νὰ διατελῇ εἰς φιλικὰς καὶ οἰκείας πρὸς τὴν Πόλιν σχέσεις, ἂν αὕτη δὲν ἐξεπλήρου τὰς περὶ τῶν χριστιανῶν ὑποσχέσεις αὐτῆς.

Ὁ Στράγγφορντ ἀγανακτεῖ, βλέπων ὅτι ἡ Ἀγγλία θεωρεῖ τὸ ζήτημα ὑπὸ θρησκευτικῆν ἔποψιν, καὶ ὅτι πράττει τοῦτο, ἀφοῦ προσεπάθησε πρὶν νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοῦ τὸν Τσάρον.

Ὁ Στράγγφορντ, ἐπιστρέφων ἐκ Βερώνης, εἶχε συμβουλευσεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς ἰονικῆς Κυβερνήσεως νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸ Διδάκτιον. Ἀλλ' οὗτοι ἀπέτειναν εἰς τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἐπαγωγὸν καὶ κολακευτικὴν δι' αὐτὴν πρότασιν νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Ὁ Ἀδάμς ἔστειλε τὴν αἴτησιν αὐτῶν εἰς Λονδίνον, ἐν τῇ μεταξὺ δὲ ἀνεγνώρισαν αἱ ἰόνιοι ἀρχαὶ τὸν ἑλληνικὸν ἀποκλεισμόν, καὶ παρέσχον τοῖς Ἕλλησιν ὡς ἄσυλον τὸν Κάλανον.

Ὁ Κάννιγγ δηλοῖ πρὸς τὸν Στράγγφορντ (6 Μαΐου), ὅτι δὲν θέλει νὰ χωρισθῇ τῶν ἄλλων δυνάμεων.

Ἐν ἰδιαιτέρᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἑστερχάξην (7 Ἰουλίου) παρατήρει ὁ Μέντερνιχ, ὅτι ὁ Κάννιγγ, συμβαδίζων ὡς ὑπουργὸς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἐλευθεροφρονεῖ μετὰ τῶν πολλῶν ὡς ἄτομον, οἱ δὲ φιλέλληνες ὑπελόγιζον αὐτὸν ὡς ὁμόφρονά των.

Εἰς τὸν Τσάρον διεδίδασε τὴν πρότασιν (διακοίνωσις εἰς Πετροῦπολιν τῆς 7 Αὐγούστου), ὅπως χωρισθῇ τὸ πολιτικὸν ζήτημα τοῦ ἐπαναστατικοῦ. Ἐν μυστικῇ δὲ διακοίνωσει (τῆς 7 Αὐγούστου) ἐξήγει ὡς λόγον αὐτοῦ, ὅτι ἡ Πόλις ἐδήλωσεν, ὅτι ἦν ἐτοιμὴ νὰ παραχωρήσῃ πᾶν τὸ ἀφορῶν τὰ πολιτικὰ ζητήματα.

Ἐν τῇ μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου συνεντεύξει αὐτοῦ ἐζήτησεν ὁ Τσάρος στήριγμα (Α'. Σεπτεμβρίου πρὸς τὸν Ἐξάρχον) κατὰ τῆς ἐν Ῥωσίᾳ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἐξημμένης κοινῆς γνώμης.

Παραδεχάμενου δὲ τοῦ Τσάρου τὸν χωρισμὸν τῶν ζητημάτων (13 Σεπτεμβρίου), παρήγγειλεν ὁ Μέντερνιχ εἰς τὸν Ἐξάρχον, νὰ κατορθώσῃ ἐντελῶς

τὴν ἐκκένωσιν, καὶ νὰ ἐπιμείνη πύση δυνάμει, ὅπως ἐν καιρῷ τῆς συνεντεύξεως τῶν δύο αὐτοκρατόρων τὸ ζήτημα τοῦτο ἦ ἐντελῶς λελυμένον.

Μόνον οἱ πονηροί, ἐμήνυσεν εἰς τὸν Σατωβρίαν, ἡδύνατο νὰ δυσχερασθῶσιν ἐκ τῆς συνεντεύξεως δύο ἡγεμόνων (Ἐκθ. εἰς Πετρούπολιν τῆς 22 Σεπτ.), ὧν αἱ ἀρχαὶ ἦσαν τοσοῦτον γνωσταί.

Ἡ Περσία, κατορθωθείσης βρετανικῆς μεσιτείας τῆς εἰρήνης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ status quo ante bellum, προσήνεγκε συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν εἰς τὸ Διδάνιον κατὰ τῆς κοινῆς ἐχθρᾶς Ῥωσίας, ἀλλ' ἡ Πύλη δὲν ἀπεδέξατο τοῦτο.

Ἡ Ἀγγλικὴ διακοίνωσις τῆς 11 Αὐγούστου εἶνε συμφωνοτάτη πρὸς τὰς Ῥωσικὰς ἰδέας· πρέπει, λέγει, νὰ τεθῶσιν ἐκποδῶν πάντα τὰ παράλογα ἐμπόδια, ἡ δὲ Πύλη πράττει ὅτι οἱ ἐχθροὶ τῆς ἤθελον τῇ συμβουλευσεῖ.

Ἐν τῇ συνδιασκέψει τῆς 30 Αὐγούστου ἐνέδωκεν ἡ περίτρομος Πύλη, καὶ ἐπηγγείλατο ἐλευθερίαν εἰς τὰς ἀποκλεισθείσας σημαίας, πλὴν τῆς ἀμερικανικῆς, διότι ὁ Σουλτάνος δὲν ἠγάπα τοὺς δημοκρατικούς.

Ὁ Ἐξάρχος ἐμήνυσεν τὸ ἀποτέλεσμα εἰς Τσέρνοβιτς (24 Σεπτεμ.), λέγων πρὸς τοῦτοίς, ὅτι ἡ Πύλη δὲν συνέδεε πλέον πρὸς ταῦτα τὰς περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ φρουρίων ἀξιώσεις τῆς. Ἰσχυρίζετο δὲ μόνον τὸ Διδάνιον, ὅτι ἦν ἀναγκαῖος ἐν ταῖς Ἠγεμονεῖαις μικροί· τις ἀριθμὸς στρατευμάτων, καὶ ὁ Ῥεῖς ὑπεδείκνυσεν, ὅτι αἱ καταλαβοῦσαι τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν Ἰσπανίαν δυνάμεις δὲν ἐφαίνοντο ἐπικεῖς, ζητοῦσθαι ἐκκένωσιν τῶν Ἠγεμονειῶν.

Ὁ Μερσὺ ἐπέστειλε διὰ Τσέρνοβιτς εἰς τὸν ἐν Λέμβεργ ἀσθενοῦντα Μέττερνιχ, ὅτι ὁ Νέσσελρωδ ἦν πῶς χριστημένος ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ἐπιτυχίας· ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐχώρισεν τὸ περὶ εἰρηνεύσεως ζήτημα, καὶ δὲν ἐξήρτα ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀποστολὴν πρίσδεως. Δὲν πρέπει, παρητῆρει ὁ Τσάρος τὴν 7 Σεπτεμβρίου, νὰ ἐπιμείνη τις πολὺ εἰς τὴν εἰρήνευσιν. Οἱ Ἕλληνες εἶχον καταστῆ ἄξιοι οὐχὶ πολλῶν συμπαθειῶν, ἕνεκα τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπεθύμει τὴν νίκην τῶν Τούρκων. Ὑπέσχετο δὲ νὰ στείλῃ τὸν Μινισιάνην εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Εἰς τὸν Μερσὺ ἐχαράκτηρισεν ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐνδεχόμενόν τινα πόλεμον (14 Ὀκτωβρ.) ὡς ἀληθὲς δυστύχημα διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἄν ἐν τοῦτοις ἡ συμμαχία νομίση ποτὲ, ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ ἐξωσθῶσι τῆς Εὐρώπης οἱ Τούρκοι, ἡ Α. Μ. ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας ἦν διατεθειμένος νὰ συμπράξῃ πρὸς τοῦτο· μόνος ὅμως οὐδέποτε ἤθελε προσβάλει αὐτούς. Ἡ εἰρήνευσις, ἐγράφετο πρὸς τὸν Στράγγφορντ, δὲν ἔπρεπε νὰ παραμεληθῇ. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ ἀναμιχθῶσιν αἱ δυνάμεις εἰς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα.

Ὁ Νέσσελρωδ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Μέττερνιχ ζητήματά τινα ἐν Λέμβεργ. (Ἀπάντησις τοῦ Μέττερνιχ εἰς τὸν Νέσσελρωδ τῆς 20 Ὀκτωβρ.). Ἄν τούτεστι, μὴ ἀποδεχομένων τῶν Ἑλλήνων τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων, ἤθελον ἀνεχθῇ ἐπανστατικὴν Κυβέρνησιν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ φυσικωτάτη τιμωρία, ἀπένευσεν ὁ Μέττερνιχ, ἤθελον εἶναι νὰ ἐγκαταλειφθῶσι μόνοι εἰς τὰς προσβολὰς

τῶν Τούρκων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἔλεγε καυχώμενος, ἀνταπεκρίθη εἰς πᾶσαι αὐτοῦ τὰς ἐπιθυμίας. Ὁ δὲ Ἐξάρχος ἔλαβε διαταγὴν (16 Ὀκτωβ.) νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκκένωσιν.

Ὁ Μέντερνιχ ἐξέφρασε (16 Ὀκτωβ.) παράπονα κατὰ τῆς μακρᾶς ἀναβολῆς τῆς Πύλης, λέγων ὅτι ἡ διαμαρτύρησις τῆς Ῥωσίας ἀπυρρύνετο κατὰ τῆς διαρκείας παρανόμου καὶ ταραχοποιοῦ ἐπιβρόχου.

Ὁ ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἐνθουσιασμὸς ἐξηλείφθη (26 Νοεμβ.), δυσαρέσκεια ἐπικρατεῖ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, μέρος δὲ τῶν Οὐλεμάδων προσδοκᾷ τὴν σύμπραξιν τῶν Γιαννιτσαίων, καὶ θέλει νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου.

Δυστύχημα πρὸ τοῦ Μεσολογγίου ἐπηύξησε τὴν ἀλαζονείαν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Τσάρο· προσεκάλεσε τὰς ἄλλας Δυνάμεις εἰς Πετρούπολιν πρὸς συνδιασκέψεις· (Ἐκθ. ἐκ Παρισίων καὶ Λονδίνου τῆς 11 Νοεμβ., ἐκ Βερολίνου τῆς 13 Νοεμβ.)

Ὁ Λεβτσέιτερν καὶ ὁ Βάγιος κατώρθωσαν (Διακοίνωσις εἰς Πετρούπολιν τῆς 30 Νοεμβρ.) νὰ δοθῇ ἡ ἄδεια εἰς τὸν Στράγγφορντ, ὅπως ὑποσχεθῇ εἰς τὸ Διδάνιον τὴν ἐπίνοδον πρεσβευτοῦ, ἅμα ἐπανερχομένης εἰς τὰς Ἡγεμονείας τῆς ἀρχαίας τῶν πραγμάτων καταστάσεως.

1824.

Ὁ Μινσιάκης ἀφίκετο, περιώρισεν τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, ἔλαβε τὸν τίτλον «Ἀπεσταλμένος δι' ἐμπορικὰς ὑποθέσεις», καὶ ἠνέφξεν τὴν 24 Μαρτίου ἐπιστήμω· τὸ ἐμπορικὸν αὐτοῦ δικαστήριον.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ψαριανῶν, ἀρνηθέντες νὰ ὑποταχθῶσιν (Ἐκθ. ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῆς 10, 26 Ἰουλίου), ἔφυγον διαρκούσης τῆς μάχης, καὶ κατέλιπον τοὺς πατριώτας αὐτῶν εἰς τὴν μοῖραν τῶν. Ἀλλ' ἡ ὑποταγὴ τούτων δὲν παρήγαγε τὴν ἐλπιζομένην ἐπὶ τοὺς ἐπαναστάτας ἐντύπωσιν.

Τὸ ῥωσικὸν ὑπόμνημα, τροποποιηθὲν ὑπὸ τοῦ Λεβτσέιτερν, περιέχει ἐν μὲν τῷ πρώτῳ μέρει σκέψεις περὶ τῆς θέσεως τῆς Ῥωσίας ὡς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὰς ἰδέας τοῦ ἀνακτοβουλίου περὶ εἰρηνεύσεως.

(Παραδεκτὸν ἄλλ' ἀνεκτέλεστον, κατὰ τὸν Μέντερνιχ.)

Ἐν τῇ συνοδευούσῃ αὐτὸ διακινῶσαι πρὸς τὸν Ἀθῆν, τῆς 9 Ἰανουαρίου, παριστάτο αὐτὸ ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ἐν Βερώνῃ τεθεισῶν ἀρχῶν.

Ὁ Μέντερνιχ συνεφώνησε τὸ κατ' ἀρχάς πρὸς τὸ ὑπόμνημα (Διακοίν. εἰς Πετρούπολιν τῆς 7 Φεβρουαρίου, εἰς Βερολίνον τῆς 23 Ἀπριλίου), λέγων ὅτι ἐκ δύο μερῶν ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ τι ἀντίστασιν· ἐκ τῆς Πύλης καὶ τῶν ἐπαναστατῶν. Οὗτοι, διαφωνοῦντες ἐν παντί, συνεφώνουν μόνον ὡς πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς ἐντελοῦς αὐτῶν ἀπὸ τῆς Πύλης ἀνεξαρτησίας.

Ἐν μυστικῇ τινι διακινῶσαι πρὸς τὸν Λεβτσέιτερν (17 Ἀπριλίου) ἔγραψε πρὸς αὐτόν, νὰ ἐκφρασθῇ ἀρνητικῶς ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν,

καὶ κατὰ παντὸς δυναμένου νὰ ἐλαττώσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Κάννιγγ ἐθεώρησεν ὡς πρακτικόν τὸ ῥωσικόν ὑπόμνημα, καὶ ὡς ἐξαίρετον βίβιν προσεπάθησεν ὅμως νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἀπάντησίν του, καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ Βάγιος δὲν ἤθελε συμμετάσχει τῆς συνδιασκέψεως, καὶ ὅτι ἡ Βιέννη ἦν κρείττων συνεντεύξεως τόπος.

Ἐν Παρισίοις καὶ Βερολίνῃ ἔτυχε τὸ ὑπόμνημα καλῆς ὑποδοχῆς.

Α'. Συνδιασκέψις τῇ 17 Ἰουνίου.

Β'. Συνδιασκέψις τῇ 2 Ἰουλίου.

Ὁ Νέσσελρωδ ἐπρότεινε νὰ μετατεθῇ ἡ Σύνοδος εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Κάννιγγ ἀπέδωκε τὴν δημοσίευσιν τοῦ Ὑπομνήματος εἰς ἀκριτομυθίαν τοῦ Σατωδριάν, ἀπέδοκίμασε τὴν ἐν τῇ Συνδιασκέψει παρουσίαν τοῦ Βαγίου, καὶ διώρισε τὸν Στράγγφορδ ἀντιπρόσωπον ἐν Πετρούπολει.

Τὴν 27 Ἀπριλίου ἀπήτησεν ὁ Στράγγφορδ ἀναγνώρισιν κατ' ἀρχὴν τῆς πρὸς ἐκκένωσιν ὑποχρεώσεως. Ὑπέδειξεν ὅμως συνάμα, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἱκανοποιηθῶσιν οἱ Τούρκοι ἐν δικαίῳ ζητηματι, ἵνα μὴ εὐρεθῶσι κωφοί, προκειμένου περὶ ζητήματος φιλανθρωπίας καὶ γενικοῦ τῆς ἀνθρωπότητος συμφέροντος.

Ὁ Στράγγφορδ ἐθεώρησεν ὡς κακὸν οἰωνόν τὸν ἐν τῇ ῥωσικῇ ἐγκυκλίῳ τῆς 16 Αὐγούστου σύνδεσμον τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ῥιβωπιέρ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα.

Μυστικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Μίττερνιχ πρὸς τὸν Ὀττένφελς (3 Ὀκτωβ. 1824) λέγει, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἀνεγνώρισε τὸν δίκαιον χωρισμὸν μεταξὺ ζητημάτων, ὧν τὰ μὲν ἀνεφέροντο εἰς τὴν παράδασιν τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, τὰ δὲ εἰς τὴν φιλανθρωπίαν. Τὸ ἑλληνικὸν ὅμως ζήτημα πρέπει νὰ συζητηθῇ, καὶ οὐδ' αὐτὴ τοῦ αὐτοκράτορος ἡ αὐθεντεία ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο.

Εὐτυχῶς οἱ Ἕλληνες δὲν ἤθελον εἰσακούσει τῶν προτάσεων τῶν συμμάχων.

Ταῦτα μαθεῖντα ἀπεφάσισεν ἡ Πύλη τὴν ἐκκένωσιν. Τέλος ὁ στρατὸς περιωρίσθη εἰς 500 ἄνδρας, καὶ ὁ Μινσιάκης ἐπέδωκε τὰ διαπιστευτήριά του.

Ὁ Μίττερνιχ συνεδούλευσε τῇ Πύλῃ (4 Δεκεμβρίου) νὰ ἀκούῃ πάντοτε τοιοῦτους ἀφιλοκερδεῖς φίλους, οἷος ἡ Αὐστρία. Παρατήρησε δὲ περὶ τοῦ Κάννιγγ (Μυστικὴ Διακοίν. τῆς 17 Ὀκτωβρ. εἰς Λονδίνον), ὅτι δὲν ἦτο πολιτικὸς οὔτε ἤθελε γίνεαι ποτὲ τοιοῦτος, ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἠρέσκετο ἀποτασσόμενον εἰς τοὺς κανόνας τῆς πείρας, ὅτι ἦτο εὐγλωττος καὶ παραπειστικός, καὶ ἐγνώριζε νὰ ὑπεκφεύγῃ ὀχληρὰ ζητήματα. Τούτου ἕνεκα ἐκλίνετο πρὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐθώπευεν αὐτήν· ἔπραξε δὲ τόσα ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων, ὥστε οὗτοι εἶχον τὴν δικαίαν ἀξίωσιν νὰ ἀπαιτῶσι καὶ ἄλλα παρ' αὐτοῦ.

Τὰς εὐνοϊκάς τοῦ Κάννιγγ διαθέσει μετέβαλεν ἡ περὶ προστασίας ἑλληνικῆς ἐκθεσίς. Μετὰ τινος δὲ ἀμηχανίας παρατήρησεν οὗτος εἰς τὸν Ἑστερχά-

ζην τὴν 10 Νοεμβρίου, ὅτι ἀντὶ μιᾶς ἡρνοῦντο δύο μερίδες, καὶ ἀνάγκη ἦτο νὰ προσφύγῃσιν εἰς ἐκδιαστικά μέτρα, ἂν ᾔθελον νὰ ἐπέμβωσιν· ὅτι ὁμως ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο.

Ὁ Ἑστερχάζης ἐθεώρησε ταῦτα ὡς ὑπεκφυγὴν. Τὸ ἔγγραφον, εἶπε, Κυβερνήσεως, οὐδεμίαν ἐχοῦσης νόμιμον ἐντολήν, οὐδεμίαν εἶχεν ἀξίαν, οὐτε ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις μεμονωμένη εἰς τοὺς Ἕλληνας· ἡ διαφορὰ δὲ εἶνε, ὅτι ἡ πρότασις τῆς Ῥωσίας ἐθεώρει αὐτοὺς ὡς ἐπαναστάτας· καὶ οὐχὶ ὡς νόμιμον ἐξουσίαν. Ἀλλ' ὁ Κάννιγγ ὠμολόγησεν, ὅτι οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀποστάτας ὑπηκόους (sujets rebelles), ἡ δὲ ἀρκούντως ἤδη ἡρεθισμένη κοινὴ γνώμη τῆς Ἀγγλίας ᾔθελεν ἔτι μᾶλλον ἐξαφθῇ, ἂν ἐγίνετο βιαία παρέμβασις παρὰ τὴν θέλησιν ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν.

Φαίνεται πρὸς τοῦτοις θεωρῶν τὸ παρεμπέςον τοῦτο γεγονός· ὡς θρίαμβον κατὰ τῆς Ῥωσίας (Ἐκθ. τῆς 45 Νοεμβρ.)

Καὶ ὁ Μέττερνιχ δὲ ἡσπάσατο τὴν γνώμην τοῦ πρεσβευτοῦ του (Ἐκθ. τῆς 5 Δεκεμβρ.), καὶ ἐθεώρησε τὸ γεγονός· ὡς παίγνιον τοῦ Κάννιγγ.

Ἐν μυστικῇ τινι διακοινώσει (5 Δεκεμ.) ἀννόμασεν οὗτος τὸ γεγονός· λίαν εὐτυχές, ἀλλ' οὐδόλως ἀπροσδόκητον. Ἡ διαμαρτύρησις κατ' αὐτόν ὑπεδείκνυσεν, ὅτι αἱ μέγιστα δυσχέρειαι, αἱ ἀπέντων αἱ Δυνάμεις κατὰ τὸ σωτήριον αὐτῶν ἔργον, προήρχοντο ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπεθύμει δὲ ταχέως τὴν διεκπεραίωσιν τῶν πραγμάτων αὐτῶν, καὶ ὁ Ἑστερχάζης ὤφειλεν, ἔγραψε, νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τοῦ ἀναδελφικοῦ συστήματος τοῦ Κάννιγγ.

Εἰς ταῦτα προσετίθη ἡ ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἀναγνώρισις τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Ἐν τῇ μετὰ τοῦ Σράτφορντ-Κάννιγγ συνδιαλέξει (24 Δεκεμβρ.) προσήλθον εἰς μέσον αἱ ἀμοιβαῖαι αἰτιάσεις. Τὸ βρεττανικὸν ἀνακτοδοῦλιον, ἰσχυρίζεται ὁ Μέττερνιχ, προσπαθεῖ νὰ κερδήσῃ καιρὸν, θέλει νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν Τσάρον ἐλπίδα, ἣν αὐτὸς δὲν ἔχει, ὅπως ἐμπνεύσῃ αὐτὴν οὗτος κατόπιν εἰς τοὺς Ῥώτους.

Σαφὲς διακήρυξις περὶ ἐπεμβάσεως ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ ἀποκήρυξις πάσης βίας ἠδύνατο, ἔλεγε, νὰ πείσῃ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μερίδα, ὅπως ἀποδεχθῇ τὴν μεσιτείαν, ἣν ἀπέρριπτον.

Πρὸς τοῦτοις ἐκηρύχθη ὁ Κάννιγγ ἐναντιονπάσης δικτατορίας, ὡς ἐν Λάτβαχ καὶ Βερώνη· ἡ ἐπέμβασις, εἰς ἣν ᾔθελε συναίνεσει ἡ Ἀγγλία, ἔπρεπεν, εἶπε, νὰ ᾔη καθαρώς φιλική. Ἐν πρώτοις δὲ ἔπρεπε νὰ ἐξηγηθῇ, μέχρι τί· νο· ἐσκόπει νὰ προβῇ ἡ Συμμαχία, ὅπως ἀναγκάσῃ εἰς συμβιβασμὸν τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην τῶν μερίδων.

Ἡ δηλοσίεσις τοῦ ῥωσικοῦ ὑπομνήματος, προσέθετεν, οἰονεὶ πρὸς ματαίωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ γενομένη, παρώτρυνεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη εἰς

ἀντίστασιν· διακήρυξις δὲ τις τῶν δυνάμεων, βεβαιόσα ὅτι δὲν ἐσκόπουν νὰ ἀσκήσωσι βίαν, ἤθελε παρορμήσει αὐτὰ εἰς παραδοχὴν. Ὑπὸ τοιοῦτο δὲ πνεῦμα ἦτο καὶ ἡ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἀπάντησις τῆς Ἀγγλίας·

α.) ἀπολογία τῶν ῥωσικῶν προθέσεων·

β.) ἀπόφασις τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως νὰ μὴ ὑπερασπισθῇ ἐκθύμως τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ Μέντερνιχ ἡρνήθη νὰ ἐκφέρῃ κρίσιν περὶ τῆς ἀπαντήσεως, εἶπε δὲ μόνον, ὅτι ἀνεγνώριζεν αὕτη ὡς Κυβέρνησιν τὰ ἐν Ναυπλίῳ κρατοῦντα ἄτομα.

Ὁ Στράτφορντ ἐδήλωσεν, ὅτι ἀποστολὴ αὐτοῦ ἦτο νὰ πείσῃ τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοδοῦλιον, ὅπως ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ, πρὸς ἀναβολὴν τῆς Συνόδου ἕνεκα τῆς παρεμπιπessούσης ἑλληνικῆς διαμαρτυρήσεως.

Ὁ Μέντερνιχ παρετήρησεν αὐτῷ καθαρῶς, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ διαμαρτυρήσις ἦτο πρόφασις, πραγματικὴ δὲ ἀφορμὴ ἦτο, ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἤθελε νὰ στειλῇ ἀντιπρόσωπον εἰς Σύνοδον, ἥτις ἔμελλε νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν τύπον τῆς Ἱερᾶς συμμαχίας. Ὁ Στράτφορντ Κάννιγγ δὲν ἡρνήθη τοῦτο.

Παρετήρησεν, ὅτι ὁ Κάννιγγ, συμπαθὼν εἰς τὴν συμμαχίαν ὅσον καὶ ὁ Μέντερνιχ, ἠθέλησε μόνον νὰ μὴ βεθλῶσῃ τὸν ἱερὸν αὐτὸν συνεταιρισμόν. Ἐθεωρεῖτο δὲ, εἶπεν, ἐν Ἀγγλίᾳ πολλάκις ὡς θεσμός τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ὅτι ἦν ἀπλουστάτη συνέπεια τῶν ἀξιωματῶν ὕγιου· πολιτικῆς· οὕτω καὶ ἡ Αὐστρία ἤθελε πάντοτε ἀποδοκιμάσει τὴν ἰσπανικὴν καὶ ἰταλικὴν ἐπανάστασιν, καὶ οὐδεμίαν ἂν ὑπῆρχε Συμμαχία.

Ὁ αὐτοκράτωρ, εἶπεν, ἐκφράζεται πάντοτε ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν τῆς ἡσυχίας, καὶ ἐνεργεῖ μόνον ὅπου τὸ καθήκον αὐτοῦ ἐπιτάσσει.

Ἡ συμμαχία ἔχει τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι δὲν ἀναγκάζονται αἱ Δυνάμεις νὰ ἀναζητῶσιν ἀλλήλας, ὅπως συναντηθῶσιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς· τοῦτο δὲ ἦν ἀφορμὴ τῆς ἐν Ἀνατολῇ φάσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῶν κατὰ τῆς συμμαχίας προσβολῶν τῶν ταραχοποιῶν.

Ἀν ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἀπήντησεν ὁ Μέντερνιχ, συμβαδίζῃ, ὡς ἱσχυρίζεται ὁ Στράτφορντ Κάννιγγ, μετὰ τῆς αὐστριακῆς, τότε ἂς προβῇ μὲν ἐπὶ ἐν βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω, ἂς ὀπισθοδρομήσῃ δὲ ἐν ἄλλο, ὀλιγώτερον μὲν τὰ ἐπαναστάντα κράτη θωπεύουσα, ἀναγνωρίζουσα δὲ τὰς ὁδηγοῦσας αὐτὰ ἀρχάς.

Ὁ Στράτφορντ Κάννιγγ προεφασίσθη τὰς κοινοβουλευτικὰς δυσχερείας.

Ὡς πρὸς τὴν ἀγγλικὴν Διακοίνωσιν τῆς 31 Δεκεμβρίου, ἥτις ἐδικαιολόγει ἐκ φιλανθρωπικῆς ἐπόψεως τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὅπως καταστήσῃ τὸν πόλεμον τῶν Ἑλλήνων πόλεμον πεπολιτισμένου ἔθνους, παρετήρησεν ὁ Μέντερνιχ, ὅτι ἦν αὕτη καρπὸς τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν. Ὁ Κάννιγγ, εἶπε, θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν συνένωσιν τῶν διεσπαρμένων φώτων, ἣν θεωροῦσιν αἱ Δυνάμεις ὡς μόνον σωτηρίαν, καὶ νὰ κερδήσῃ καιρὸν, ὃν ἀπώλλουσιν ἡ Αὐστρία· προσπαθεῖ δὲ μόνον νὰ καταστή αὐτὸς προσωπικῶς ἀγαπητός διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἀνάγκη, προσέθετεν, εἶνε νὰ ἀναγ-

κασθῇ τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος.

Ὁ Μέττερνιχ πανταχοῦ εὕρισκε φράσεις κενάς, καὶ μόνον παρὰ τῇ Τσάρᾳ σκέψιν προσεπάθησε δὲ νὰ καταδείξῃ εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅτι εἶχεν ἀρχίσει δεύτερον στάδιον τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καὶ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις ἠδύνατο νυν νὰ ἀμεριμνή, μέχρις οὗ ἐδίδετο νέα ὥθησις ἀπὸ τῆς ἐν Πετροπόλει Συνόδου.

1825.

Ἀνάγκη ὑπάρχει, ἔλεγεν ἡ ἀπὸ Α΄. Ἰανουαρίου 1825 Διακοίνωσις εἰς τὸν Ἑστερχάζην, κεντρικοῦ τινος σημείου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνώσεως. Ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ Κάννιγγ πάντα ἦσαν ἄτοπα. Ἐνθ' προσεπάθει νὰ χωρίσῃ τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, διεμαρτύρετο ἐντούτοις ὅτι ἐπιθύμει ὅ,τι καὶ ἡ Αὐστρία.

Τὸ καλὸν τῆς πολιτικῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου εἶνε, ὅτι ἡ Ῥωσία ὠθεῖται πρὸς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν νομιμότητα, διότι ὁ Κάννιγγ ὑπερασπίζεται τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Θέλει νὰ μᾶς ἐκθέσῃ ἐν Πετροπόλει (3 Ἰανουαρ.)· ἀλλὰ θέλει ὅμως εὕρῃ ἡμᾶς ἐν μέσῳ τῶν ἡπειρωτικῶν ἡμῶν συμμάχων, ὅπου οὐδὲν πλέον θέλαμεν ἔχει νὰ τῇ ἐμπιστευθῶμεν, οὔτε νὰ ἀπαιτήσωμεν παρ' αὐτοῦ.

Ὁ παράδοξος χαρακτήρ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἔγραφεν ὁ Μέττερνιχ ἐν ταῖς πρὸς τὸν Λεβτεσέλτερν ὁδηγίαις αὐτοῦ, εὐκολύνει τὴν πρόθεσιν τῶν Δυνάμεων. Εἰς μὲν τοὺς Τούρκους θέλουσι γίνει αἱ πρῶται προτάσεις, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἐξηγήσεις μόνον.

Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἔλεγεν ἡ ἀπὸ 15 Ἰανουαρίου μυστικὴ Διακοίνωσις, οὐδὲ εἰς τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον δύναται νὰ ᾔηνε σύμφορος, καὶ ἤθελε τὰ μέγιστα προσδάλει τὰ συμφέροντά του.

Ἐν Πετροπόλει ἦσαν λίαν ὀργισμένοι κατὰ τῆς Ἀγγλίας (Ἐκθ. τῆς 31 Δεκεμβρίου)· ὡς πρὸς τὴν Αὐστρίαν δὲ συνώψιζε τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐξῆς: Ἐξαγάγετε ἡμᾶς ὅ,τι τάχιστα τῆς ἀμνηχανίας, εἰς ἣν περιήγαγεν ἡμᾶς ἡ δημοσίευσις τοῦ ὑπομνήματός μας, ἵνα μὴ ἀνγκασθῇ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ καταφύγῃ εἰς πραξικοπημά τι, ὅπως σώσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν.

Εἰς τὸν Ἑστερχάζην παρήγγειλεν ὁ Μέττερνιχ, νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Κάννιγγ (10 Φεβρουαρ.), ἀλλὰ νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις μόνον πρὸς αὐτόν, καὶ νὰ τῇ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν ἄλλων Δυνάμεων καὶ ὑπενόμειεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

Ὁ Νέσσελρωδ ὠμίλησε περὶ τῶν δυσχερειῶν τῆς ἀνακωχῆς (Ἐκθ. ἐκ Πετροπόλεως τῆς 22 Φεβρουαρ.) μετὰ τὴν ἀπόδασιν τῶν Αἰγυπτίων, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ περὶ συμπράξεως τῆς Αὐστρίας, καθ' ἣν περὶ πτωσιν ἀπέβαινον μάταια τὰ μέσα τῆς διὰ λόγων πειθοῦς.

Α'. Συνεδρίασις τὴν 24 Φεβρουαρίου. Πρότασις περὶ ἀποστολῆς διπλωματικῶν πρακτῶρων εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἵτινες νὰ ὑποσχεθῶσιν αὐτοῖς ἐθνικὴν ὑπαρξιν καὶ πλήρη διοικητικὴν ἀνεξαρτησίαν· εἰς τὴν Πύλῃν δὲ νὰ διατηρηθῇ ἐπικυριαρχία, ἥτις οὐδεμία καθ' αὐτὸ ἤθελεν εἶναι πραγματικὴ ἐξουσία. (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως τῆς 8 Μαρτίου 1825).

Κατὰ τῆς ῥήξεως τῶν διπλωματικῶν σχέσεων προέτεινεν ἐπιδειξίως ὁ Λεωτσεύτερον τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Νέσσελρωδ ἐδήλωσεν, ὅτι τοῦτο δὲν ἤρεσκε τῇ Ῥωσίᾳ, ἥτις ἤθελε νὰ διαμείνωσιν οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

Β'. Ὁ Λεωτσεύτερον ἐπολέμησε τὰ Ῥωσικὰ καταναγκαστικὰ μέτρα (Α'. Μαρτίου).

Γ'. Ὁ Νέσσελρωδ ὡμολόγησεν, ὅτι τὰ καταναγκαστικὰ αὐτοῦ μέτρα ἡδύνατο νὰ συνεπαγάγῃσι πόλεμον, ἀλλ' οὗτος, εἶπεν, ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ καὶ χωρὶς αὐτῶν. (4 Μαρτίου).

Δ'. Ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀποστολὴν Ῥώσου πρεσβευτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα (6 Μαρτίου).

Κατὰ τὸ πρωτόκολλον τῆς 13 Μαρτίου, ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπεμβάσεως, καὶ νὰ παραδεχθῇ ἀναγκωχὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

Ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως αὐτῆς, ἤθελον ἐπιδοθῇ τῇ Πύλῃ κοιναὶ διακοινώσεις, ἐν περιπτώσει δὲ ἐπανειλημμένης ἀρνήσεως διακοινώσεις ὑποδεικνύουσαι αὐτῇ τὰς λυπηρὰς τῆς ἀρνήσεώς τῃ συνεπειάς.

Ἡ ἀπὸ 13 Ῥωσικῆς διακήρυξις κηρύσσει τὸ εἰρηνόφιλον καὶ τὴν αὐταπαρνησιν τοῦ Τσάρου, προστίθισιν ὅμως, ὅτι ἀποτυγχάνεται ὁ σκοπὸς χωρὶς καταναγκαστικῶν μέτρων.

Ὁ Τσάρος, παρῆλθαι ὁ Λεωτσεύτερον (Ἐκθ. μυστικὴ τῆς 4 Αὐγούστου) ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἀναγκωχὴν, ἵνα φανῇ ὅτι κατώρθωσέ τι ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀπαίτησις ὅμως ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν αὐξάνει τὴν ἀμηχανίαν αὐτοῦ. Θέλει μὲν ὁ Τσάρος νὰ θεωρηθῇ ὡς προστάτης τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ δὲν θέλει νὰ θριαβεύσῃ τὴν ἐπανάστασιν, οὔτε νὰ ἐκασθενώσῃ αὕτη τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ συμφέροντα τῆς Ῥωσίας, προάγουσα τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα. Θέλει πάντα καὶ οὐδὲν, καὶ οὐδ' ἡξέυρει ἀληθῶς τί θέλει.

Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ Θ'. συνεδρίᾳ διελύοντο σχεδὸν τὰ πάντα. Ὁ Νέσσελρωδ ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ Τσάρος παρῆλθαι τὴν περὶ τῶν ἀναγκαστικῶν μέτρων διαφορὰν τῶν γνώμων, δὲν ἡδύνατο δὲ νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς Πύλης, χωρὶς νὰ λάβῃ διὰ τοῦτο ἐκδίχησιν καὶ προὔτιμα νὰ διακόψῃ πᾶσαν διαπραγματεύσιν, μέχρις οὗ γείνῃ ἀπόφασις νὰ μὴ ὀπισθοδρομηθῶσιν αἱ Δυνάμεις πρὸ οἰαδήποτε συνεπειάς.

Ἀλλ' ὁ Λεωτσεύτερον ἀπεδοκίμαζε καὶ αὐτὴν τὴν περὶ λυπηρῶν συνεπειῶν ἀπειλήν. Ἐλεγε δὲ (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολ. τῆς 13 Ἀπριλ.) εἰς τὸν Νέσσελρωδ

ἐμπιστευτικῶς, ὅτι ἀνατολικός τις πόλεμος ἦν πολὺ κινδυνωδέστερος ἢ ἐκεῖνος, ὃν ἤθελον νὰ ἀποφύγῃσι διὰ τῆς εἰρηνεύσεως. Ἡ Αὐστρία, προσέθετε, ἤθελε τὴν εἰρήνην δι' ἔμφρονος τρόπου· καὶ αὕτη μὲν ἐλάλησε πάντοτε πρὸς τὴν Τουρκίαν τὴν γλώσσαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἡ δὲ Ῥωσία παρέσχεν αὐτῇ πάντοτε ἀφορμὰς ἀδικῶν ἐρίδων. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἀσκηθῇ βία κατὰ δύο διαμαχομένων μερῶν, ἅτινα ἀνεγνώριζοντο ὡς ἔχοντα δίκαιον;

Ἐν τῇ ΙΑ'. συνεδριάσει τῆς 7 Ἀπριλίου ὑπεγράφη τὸ πρωτόκολλον, ὅπερ ὡς συνέπεια τοῦ ἀπὸ 13 Μαρτίου ὑπεχρέου τὴν Πύλην νὰ παραδεχθῇ τοῦ λοιποῦ τὴν ἐπέμβασιν.

Κατὰ τὴν ἀπὸ Α'. Ἀπριλίου Ῥωσικὴν διακοίνωσιν, ἡ Ῥωσία δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτηθῇ τῆς διατηρήσεως ἀνακωχῆς, ὅπως διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Πύλης, τῇ βοηθείᾳ ἀντιπροσώπων Ἑλλήνων, μεθ' ὧν ἤθελον ὁμιλήσει....

Ἐκ τούτου ἐγνώσθη, λέγει ὁ Λεδοτσέλιτερν, τί ἡ Ῥωσία δὲν θέλει καί, ἐκ συμπερασμοῦ, τί θέλει. Θέλει νὰ ὑποδυθῇ τὸ πρόσωπον, ὅπερ διεδραμάτισεν ἡ Γαλλία ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἡ Αὐστρία ἐν Ἰταλίᾳ, θέλει νὰ κερδήσῃ, τῇ βοηθείᾳ στρατιωτικῶν ἐπιβείξεων, τὴν παλαιὰν αὐτῆς ἐπιβρόχην. Ἐμποδίζει ὁμως τὸν Ἀλέξανδρον ἡ πρὸς τὴν συμμαχίαν συμπάθεια αὐτοῦ, καὶ τὸ αἴσθημα ὅτι θέλει ἀπολέσει δι' ἀνατολικοῦ τινος πολέμου τὴν ἐν τῇ δύσει ὑπερίσχυσιν αὐτοῦ.

Ὁ Μέττερνιχ, λαλῶν περὶ τῶν ἠθικῶν ἀποπλανήσεων τῆς Ῥωσίας (11 Ἀπριλίου), παρατρεῖ, ὅτι τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον δὲν γνωρίζει πλέον τί θέλει, καὶ δὲν θέλει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν λυπηρὰν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπιβρόχῃ αὐτοῦ παρήκμασε, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουσι πλέον νὰ διατελῶσιν ὑπὸ ἐπιτροπείαν, ἣτις ἤθελεν ἐπὶ μακρόν παραβιάζει τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὑπαρξιν. Τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον, λέγει, ἐπιθυμεῖ τὰ ἀδύνατα· ἐπιδιώκει πρᾶξιν δι' ἣν λείπουσιν τὰ μέσα, καὶ πολεμεῖ μορφὴν, ἣτις εἶνε συνέπεια τῆς βάσεως, ἣν αὐτὸ τοῦτο ἔθετο· προσπαθεῖ δὲ νῦν νὰ κερδήσῃ ἐπιβρόχην δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἣν δὲν δύναται νὰ εὕρῃ (Μυστικὴ διακοίνωσις εἰς Πετροῦπολιν τῆς 18 Ἰουνίου).

Αἱ Δυνάμεις δύνανται μᾶλλον νὰ σταθμίσωσι καὶ ὑποστηρίξωσι τὰ ἀπέναντι τῆς Τουρκίας δίκαια τῆς Ῥωσίας, ἢ νὰ παρέμβωσιν εἰς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, ὅπερ ἔπρεπεν ἀποκλειστικῶς νὰ ρυθμίσῃ ἡ πολιτικὴ φρόνησις.

«Ὅσακις ἂν πρόκειται,» λέγει ἡ διακοίνωσις, «περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἀνατολῆς, θέλομεν ἐκλέξει μετὰ τὴν δύο κακῶν τὸ μὴ χεῖρον, ὅπερ εἶνε ἡ διατήρησις τῆς ἐνεστώσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, καίτοι πλημμελοῦς.»

Ἡ ἰδέα τῆς Ῥωσίας, λέγει διακοίνωσις εἰς Παρισίους τῆς 16 Ἰουνίου, εἶνε κατὰληψις τῶν Ἡγεμονικῶν διὰ Ῥώσων καὶ Αὐστριακῶν· πῶς ὁμως ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ τοῦτο, μετὰ τὴν ἐπανάληψιν τῶν πρὸς τὴν Τουρκίαν διπλωματικῶν σχέσεων;

Ἄμα ὡς ὁ Τσάρος ἐξηλθε τοῦ κύκλου τῆς ἐκ Λάτβαχ Διακηρύξεως (16 Ἰουνίου), τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἔλαβε κακίστην τροπὴν.

Αἱ εἰς Πετρούπολιν σταλεῖσαι πρῶσαι ὁδηγαί (27 Ἰουνίου) δὲν ἦσαν ὅμοιαι· ἐφαίνοντο μὲν ἀσπαζόμεναι τὴν ἰδίαν τῶν καταναγκαστικῶν μέτρων, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας μετέβαλε ταχέως γνώμην (Ἐκθ. ἐκ Βερολίνου τῆς 20 Ἰουλίου).

Θέλει γείνει λόγος, ἀνικοῖνου ὁ Μίττερνιχ εἰς τὸν Ἐξάρχον, περὶ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ δὲ Πύλη ἔχει ἔτι καιρὸν, καὶ πρέπει νὰ συναγάγῃ ἐν τῇ μεταξὺ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις, νὰ κερδήσῃ τοὺς κορυφαίους τῶν ἐπαναστατῶν καὶ νὰ καταβάλλῃ τὴν ἐπανάστασιν.

Ἡ πρὸς τοὺς φιλέλληνας, προσέθετεν, ἀπόκλις τῆς Ἀγγλίας παραδίδει πάλιν εἰς χεῖρας ἡμῶν τὴν Ῥωσίαν· ἃς ἀκολουθήσῃ λοιπὸν ἡμεῖς τὸ Διδάνιον καὶ ἃς μᾶς ἀκούσῃ.

Τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον, λέγει μυστικῇ τις εἰς Πετρούπολιν διακοίνωσις τῆς 4 Σεπτεμβρίου, προσπαθεῖ νὰ θέλῃ ὅ,τι ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ ὁ λόγος καὶ τὸ δίκαιον· ὁ δὲ Τσάρος ἐπέμεινε ἰδίως ἐκφράζων τι δὲν θέλει οὕτως· ἐκεῖνο μὲν ἦτο θετικόν, οὗτος δὲ ἀρνητικόν.

Ὁ Μίττερνιχ ἐπιμένει, ὡς ὑπὲρ αὐστριακῆς ὑποθέσεως, ζητῶν τὴν ἐκκένωσιν καὶ τὴν ἀποπομπὴν τῶν Βεσλήδων (Διακοίν. εἰς Κωνσταντινούπολιν τῆς 30 Σεπτεμβρίου). Ὁ Τσάρος, λέγει, εὕρισκεται ἐν Μεσημβρίᾳ μεταξὺ ἡρεθισμένων ἀνθρώπων, εἰς οὓς δυσκόλως θέλει δυνηθῇ νὰ ἀντιστῇ. Ἄν δὲ ἡ Πύλη ᾔνε τετυφλωμένη, δὲν δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ ὑποστηρίξωμεν σῶμα ὅπερ δὲν δύναται πλέον νὰ κρατηθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ.

Ὁ Ρεΐ· ἡδωχρίσθη τὸν Μίττερνιχ ἐπὶ τῇ Διακοινώσει τῆς 4 καὶ 25 Ἰανουαρίου, καὶ ἠλπίζεν, εἶπεν, ὅτι αἱ παρασκευαί τῆς Πύλης καὶ ἡ βοήθεια τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἤθελον ἀρκέσει πρὸς καταστολὴν τῆς στάσεως, ἥτις τοσοῦτον ἠΐξισε διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Ἀγγλῶν. Αἱ ἀπὸ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου εἰδήσεις εἶνε τοιαῦται, ὥστε δύναται τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν θέλουσιν ἀντιστῇ. (Ὑπόμνημα τῆς 4 Φεβρ. Φύλλον ἀπλοῦν).

Δύο μερίδες διημφισβήτησαν τὴν ὑπερίσχυσιν ἐν Ἑλλάδι·

Ἡ μὲν δημοκρατικὴ, πολυάριθμος, καλῶς ὀργανισμένη, ὑπὲρ ξένου ἡγεμόνος.

Ἡ δὲ ἀντιδημοκρατικὴ, ἐκ τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν προὔχοντων συγκειμένη, θεωρεῖ ἑαυτὴν ὡς διάδοχον τῶν Τούρκων, καὶ ἀπαιτεῖ ὀλιγαρχικὴν ὁμοσπονδίαν. Ἐνεκα προσωπικῶν καὶ τοπικῶν συμφερόντων δυσκόλως κατανοεῖ τις τοὺς σκοποὺς αὐτῆς.

Ἀμφότεραι αἱ μερίδες εἰσὶν ἐναντίαι πάσης ξένης ἐπιβρόχης, καίτοι ἡ πρώτη φαίνεται πως κλίνουσα πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ δευτέρα ἐξ αὐτῶν ἤθελεν εὐκολώτερον παραδεχθῇ τὴν ἰδίαν τῆς ἐξαρτήσεως καὶ ὑποταγῇ ἐκουσίως, ὅπως κατορθωθῇ ἡ εἰρήνευσις. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔπρεπε νὰ γείνωσιν ἐνέργειαι. Ἀλλ' ἡ μερίς αὕτη ἦν ὑποδεστέρα τῆς ἄλλης.

Ὁ Πρόξας ἀνέγγειλε δι' ὑπομνήματος ἀπὸ 14 Φεβρουαρίου, ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο ἐθνικός, καὶ ἐγίνετο μόνον πρὸς ὄφελος ἀρχηγῶν τινῶν· οἱ δὲ Ἕλληες ἤθελον νὰ στρατεύσῃσι μᾶλλον κατὰ τῶν προϋχόντων αὐτῶν ἢ τῶν Τούρκων. Ὁ Ἰδραΐμ, προσέθετο, εἶχε πλείστους ὁπαδοὺς, καὶ ἤλπιζε νὰ διατηρήσῃ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Πελοπόννησον.

Τὴν 28 Μαΐου ἔλαβον οἱ πρέσβεις τὰς ὁδηγίας τῆς Συνόδου. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν ἐκφράσιν μεσιτεῖαν (bons offices) ἀντὶ ἐπεμβάσεως, ἥτις, συνώνυμος τῆς médiation, ἤθελεν ἔχει ὡς σιωπηρὰν αὐτῆς· συνέπειαν τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀντιμαχομένων μερῶν.

Τὴν 17 Ἰουνίου ἀπήντησεν ἡ Πύλη ἀρνητικῶς.

Ὁ Ὄττενφελς παρετήρησεν, ὅτι τὸ Διδάνιον, μαθὼν τὴν ὑπὸ τῆς Ρωσίας γενομένην ἐν τῇ Συνόδῳ πρότασιν, ἐφοβήθη μὴ αἱ τῶν πρέσβεων αἰτήσεις ἦσαν ὁ πρῶτος μόνον τῆς ἀλύσεως κρῖκος, καὶ διὰ τοῦτο ἠρνήθη. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ δημοσιότης τοῦ διαδήματος προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Διδανίου.

Βαθυτάτην προὔξενις λύπην εἰς τὸ Διδάνιον ἦ ἀπὸ 22 Ἰουλίου πράξις (Ἐκθ. ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, 40, 23 Αὐγούστου). Ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις παρωρμήθη εἰς τοῦτο ὑπὸ τῶν Ὑδραίων καὶ Σπυτισιωτῶν, οἵτινες ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ναυτικῆς προστασίας, καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σκευωρίας ἀγγλοῦ ναυάρχου Ἀμιλτων. Φοβούμενος οὗτος, μὴ οἱ γάλλοι ἀπόστολοι ὠθητῶσι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Γαλλίας, ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας, εἰς μέσος κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ εἰς δυσπιστίαν κατὰ τῆς Γαλλίας (Πρόξας, 27 Ἰουλίου).

Τέλος ἐνέδωκε τὸ Διδάνιον ὡς πρὸς τοὺς Βεσλήδας, καὶ ὁ Μέττερνιχ παρετήρησεν εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ ἀγγλον πρεσβευτὴν, ὅτι, ὅπως αὐτὸ ἐνέδωκεν ἐξ ἀνωτέρου πολιτικοῦ λόγου, οὕτω καὶ αἱ Δυνάμεις ἠδύναντο ἐξ ἐλευθέρως καὶ εἰλικρινοῦς συμφωνίας νὰ κατορθώσῃσι συμβιβασμὸν τινα ἐν τῇ ἑλληνικῇ ζητήματι.

Τὸ ὑπολειπόμενον μέγα ἔργον, παρετῆρει χαίρων ὁ Μέττερνιχ, ἦτο νὰ πνιγῇ ἡ ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσις. Αἱ νῆσοι ἐζήτουν μόνον ὅ,τι εἶχον ἥδη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Τσάρος ἐξεφράσθη, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν παρεῖχεν αὐτῇ πλέον ἐμπιστοσύνην καὶ ὅμως εἶχεν ἐξωθήσει ἤδη αὐτὸν τοσοῦτον διὰ τῆς δυσπιστίας καὶ ἀντιζηλίας αὐτῆς.

Ὁ Μέττερνιχ, λέγει μυστικῇ διακοίνωσις τῆς 13 Αὐγούστου ἐξ Ἰσλ εἰς Πετροῦπολιν, ἐξεφράσθη ἐν Παρισίῳ· ἐντονώτατα κατὰ τῶν ῥωσικῶν ἰδεῶν, καὶ ἠθέλησε νὰ χωρίσῃ ἐντελῶς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς Ρωσίας. Οὕτω δὲ ἠνάγκαζον τὴν Ρωσίαν αἱ Δυνάμεις νὰ προβῇ μόνη εἰς πόλεμον, ἀντὶ νὰ κινήσῃ αὐτὸν ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ὁ Τσάρος, μετὰ τὴν πρώτην εὐθύς αὐθάδειαν τῆς Πύλης, δὲν θέλει στραφῇ πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ ἵνα τὴν τιμωρήσῃ.

Ὁ Μέττερνιχ κατεπολέμησε τὴν πρόληψιν, ὅτι ἡ πρώτη ἄρνησις τῆς Πύλης ἦν ἥττα, ἢ ἐγένετο συμφώνως πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς Αὐστρίας. Μόνον τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον, εἶπε, δὲν ἐλυπεῖτο ἐπὶ τούτῳ. Ἡ στιγμή δέ, καθ' ἣν ἡ Ῥωσία ἐποιήσατο προτάσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰχέτι σχεδὸν τὸ γελοῖον, καθότι ἡ κρυφία τοῦ πράγματος ὅψις κατέστη προδηλοτάτη. Ἡ Ῥωσία διεπραγματεύθη τοιοῦτοτρόπως τὴν ὑπόθεσιν, ὥστε βλέπει τις, ὅτι ἐπεθύμει τὴν ματαίωσιν αὐτῆς. Ἄν δὲ ὁ Τσάρος παρσύρετο ὑπὸ τῆς διαθέσεως τοῦ λαοῦ εἰς τὸν πόλεμον, κατεφαίνετο προδήλως, ὅτι τὰ ἐν Πετρούπολει ὡς καταναγκαστικά δῆθεν μέτρα παριστανόμενα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ ὁ πόλεμος. Καὶ δὲν ἠδύνατο μὲν ἡ Αὐστρία νὰ ἀποκωλύσῃ τοῦτον τὴν Ῥωσίαν δὲν ἔπρεπεν ὅμως νὰ λάθῃ ὁ πόλεμος χαρακτῆρα συμμαχικῆς ἐπιχειρήσεως. Πᾶσα οἰαδήποτε ἐπιχείρησις κατὰ τῆς Τουρκίας ἀντεστρατεύετο εἰς τὴν συνειδήσιν τοῦ αὐτοκράτορος.

Τὸ ἀληθές δὲ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἡ Αὐστρία ἔτρεφεν ὑπὲρ τῆς Ῥωσίας δὲν ἀπεδεικνύετο ἐνδιούσης αὐτῆς εἰς τῆς Ῥωσίας τὰς φαντασιοπληξίας καὶ θωπευοῦσης τὰς ψευδεῖς καὶ κινδυνώδεις ἰδέας τῆς.

Μυστικὴ διακοίνωσις τῆς 15 Αὐγούστου ἐξηγεῖ τὴν δυσάρεστον ἀφορμὴν τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς Ἰσλ.

Εἰς τὰς ῥωσικάς ἰδιοτροπίας, ἔλεγε, πρέπει νὰ ἀντιταχθῇ ἀπόλυτος ἀταραξία, καὶ ἡ κρίσις θέλει παρέλθῃ. Ἡ Αὐστρία εἶνε ἐμποδὼν τῆς Ῥωσίας, οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὴ ἐκείνης· διότι ἡ Αὐστρία οὐδὲν ἔχει νὰ ζητήσῃ ἐν Ἀσίᾳ, ἐνφ' ἣ Ῥωσία ἔχει πολλὰ νὰ ζητήσῃ ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ Γαλλία δὲ ἀκολουθεῖ, ὡς ἡ Ῥωσία, τὴν φιλοδοξίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχει ἐπίσης ἐμποδὼν αὐτῆς τὴν Αὐστρίαν.

Ὁ Λεοτσέλτερν ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἠδύνατο νὰ προσβάλλῃ φιλὴν δύναμιν, ὡς τὴν Πύλην (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως τῆς Α'. Σεπτεμβρίου).

Ὁ Νέσσελρωδ ἐδήλωσεν, ὅτι ἡ καταστροφὴ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ εἶνε κηλὶς πρόσσπτομένη εἰς τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν ἀπέναντι τῶν μεταγενεστέρων. Δὲν εἶχε δέ, εἶπεν, ἐντολὴν νὰ λαλήσῃ περὶ τῶν σκοπῶν τοῦ Τσάρου, ἀλλ' ἦν ἀποδεδειγμένον, ὅτι δὲν ἤθελε κατορθῶσαι οὗτος νὰ συμφωνήσῃ περὶ τοῦ ζητήματος μετὰ τῆς Αὐστρίας.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ταραχοποιοὶ συνταράσσονται καθ' ὃν χρόνον αἱ Δυνάμεις ἐγκατέλειψαν τὸ ζήτημα εἰς ἑαυτό, ὁ Μέττερνιχ καθιστᾷ προσεκτικὸν τὸ γαλλικὸν ὑπουργεῖον εἰς τὰ ἐπαναστατικά ἐκείνα σκευωρήματα (Μυστικὴ Διακοίν. εἰς Παρισίους τῆς 2, 5 Σεπτεμβρίου), καὶ ἐπερωτᾷ τὸν Κάννιγγ ἐν ὀνόματι τῆς Αὐστρίας (Διακοίνωσις εἰς Λονδίνον, τῆς 8 Σεπτεμβρίου).

Ὁ Τατίσεφ ἐπέδωκε διακοίνωσιν πλήρη μομφῶν κατὰ τῆς Αὐστρίας, περιέχουσαν τὴν ἀπειλὴν, ὅτι ὁ Τσάρος ἤθελε πράξει κατὰ τὰ συμφέρόντά του, ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ Πότσου.

Ὁ Μίττερνιχ προσεπάθησεν (Ἐκθ. τοῦ Τατίσεφ εἰς Νέσσελρωδ, 10 Σεπτεμβρίου) νά ἀποδείξῃ αὐτῷ, ὅτι ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων ἤθελε φανῇ εἰλικρινεστέρα καὶ ἀμεροληπτοτέρα εἰς τὴν Πύλιν τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Πύλη ὤφειλε, κατ' αὐτόν, νά δώσῃ ἀμνηστείαν καὶ νά συντάξῃ νέον ὀργανισμόν διὰ τὰς ἐπαναστάσας ἐπαρχίας, ματαιοῦσα οὕτω τὰς σκευωρίας τῶν φιλελλήνων, καὶ ἐμποδίζουσα τὴν Ἀγγλίαν νά συμπληρώσῃ τὸ φιλόδοξον αὐτῆς ἔργον.

Εἰς τὸν Λεωτσέλτεν ἐμήνυσεν ὁ Μίττερνιχ (6 Ὀκτωβρ.), ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀνεγνώρισε πάντοτε, ὅτι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ἐνέβαλλε τὸν Τσάρον εἰς ὀχληρὸν δίλημμα, καὶ ἦν διαλυτικὸν στοιχεῖον, διευθυνόμενον κατὰ τῆς Συμμαχίας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Τὸν πόλεμον, ἔλεγε, δὲν ἠδύνατο νά θέλῃ ὁ Τσάρος, ἀφοῦ ἤθελεν οὗτος ἀποθῇ εἰς ὄφελος τῶν ἀπειλουσῶν τὸ κοινὸν σῶμα φατριῶν· ἀλλ' οὔτε τὴν χειραφέτησιν τῶν Ἑλλήνων, διότι αὕτη ἦν ἐναντία εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ρωσίας καὶ ἤθελεν ἀποθῇ εἰς ὄφελος ἄλλης Δυνάμεως. Τὸ ζήτημα μετεβλήθη τοπικῶς, οὐχὶ δὲ κατ' οὐσίαν, καὶ εὐρίσκειται σήμερον ἐν Λονδίνῳ. Πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἀπηύθυνεν ἐντόνους μὲν παραστάσεις ἡ Αὐστρία, ἥττον δὲ σαφεῖς ἡ Γαλλία. Ἐπρεπε δὲ νά ἐμποδισθῇ ὁ θρίαμβος τῆς πολιτικῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου, ὅστις ἤθελε καταστρέψῃ τὰ στηρίγματα τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς κοινῆς τάξεως.

• Ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ τοῦ ἀγγλικοῦ Ὑπουργείου • ἔλεγεν ἡ εἰς Λονδίνον διακοίνωσις ἀπὸ 7 Αὐγούστου 1825, «ἐμπεσόντος εἰς παντελὴ ἀοριστίαν, εἶνε τοσοῦτον ἀνῆσυχος, ὥστε συνταράσσει τὰ πάντα, καὶ τοσοῦτον ἀναποφάτιστος, ὥστε οὐδὲν λαμβάνει μέτρον, στενοχωρεῖ πάσας τὰς ἐπιθυμούσας τὴν ἡσυχίαν Δυνάμεις». Ὁ Ἐστερχάξης παρηγγέλλετο νά ἐπερωτήσῃ τὸν Κάννιγγ, τί θέλει ἐν τῇ Ἀνατολικῇ περιπλοκῇ, νά παραστήσῃ εἰς τὸν Ἀἰθερ, ὅτι ἡ Αὐστρία προέβαινε πανταχοῦ εἰς τὰ πρῶτα καὶ δυσχερῆ διαδήματα, καὶ ἐν Λονδίνῳ, Κωνσταντινουπόλει, Παριείοις καὶ Βερολίνῳ προήσπιζε τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀπαράδιαστου τῶν συνθηκῶν. Παρηγγέλλετο δὲ προσέτι νά κατακρίνῃ ζωηρῶς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κόχραν.

Εἶτα (τὴν 8 Σεπτεμβρίου) παρηγγέλλετο νά ἐρωτήσῃ:

α. ἂν ἡ Ἀγγλία παρέδεχτο τὴν παρέμβασιν τοῦ Ἀμιλτων, καὶ τὴν προστασίαν τῆς Ἑλλάδος.

β.) ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ποῖον μέτρον ἤθελε λάβει πρὸς λήξιν τῆς κινδυνώδους αὐτῆς ἀταξίας;

Ὁ Κάννιγγ ἀπήντησεν (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 24 Σεπτεμ.), ὅτι ἡ Ἀγγλία οὐδόλως ἀπέδεχτο τὴν ἑλληνικὴν προσφορὰν, ἐξῆτει δὲ μόνον μέσον ὅπως ἀρνηθῇ, χωρὶς νά προσβάλῃ τὴν κοινὴν γνώμην, καὶ χωρὶς νά ἐξωθήσῃ εἰς ὀλιγώτερον φιλανθρώπους χεῖρας τὸν λαόν, οὔτινος ἤθελεν ἀρνηθῇ τὴν προστασίαν. Ἡ Ἀγγλία εἶπε, δὲν ἐπεθύμει νά μεγεθυνθῇ, καὶ ἐθεώρει μᾶλλον ὡς ἄδωρον δῶρον τὰς δοθείσας αὐτῇ Ἰονίου καὶ νήτους.

Ἐδικαιολόγησεν ὁ Κάννιγγ τὸν Ἀμιλτων (3 Ὀκτωβ. πρὸς τὸν Οὐέλ-
λεσλεϋ, 25), καὶ παρητήρησεν, ὅτι ἡ μόνη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας δια-
φορὰ ἦτο, ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐμ-
πόλεμον δύναμιν.

Ὁ Ἑστερχάζης παρητήρησεν, ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας ἐτροποποιήθη
μὲν ἀλλὰ δὲν μετεβλήθη· ὁ δὲ Κάννιγγ ἐν πάσῃ αὐτοῦ πράξει ὠδηγεῖτο ὑπὸ
τῆς διψῆς τῆς δημοτικότητος καὶ ἐνεπνέστο ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν Γαλλίαν
ἀντιζηλίας.

Εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν, προδάντα εἰς παραστάσεις κατὰ τοῦ Κόχραν
(Ἐκθ. τῆς 8 Ὀκτωβρίου), ἀπήντησεν ὁ Κάννιγγ διὰ σκέψεων περὶ τοῦ ἐν
Παρισίοις φιλελληνικοῦ συλλόγου, καὶ τῶν γάλλων πρακτόρων, οἵτινες πε-
ριεφέροντο ἐν Παρισίοις, φέροντες στολὰς γάλλων στρατηγῶν, ἐπιλέγων, ὅτι
ἦν τὰ μέγιστα πύχαριστημένος, ὅτι ἀπέσχε μέχρι τοῦδε, καὶ δὲν ἠναγκάσθη
νὰ ἐκφρασθῇ εἴτε ὑπὲρ τῶν φιλελληνικῶν ἰδεῶν τῆς Ῥωσίας· εἴτε ὑπὲρ τῶν
φιλοτουρκικῶν τῆς Αὐστρίας.

Ὁ Κάννιγγ προσπαθεῖ, ἔγραφεν ὁ Ἑστερχάζης νὰ σπείρῃ διχόνοιαν μεταξὺ
τῶν αὐτῶν, καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ ἐγκάρδιον αὐτῶν συνέντευξιν.

Ἡ ἀπὸ 3 Δεκεμβρίου Μυστικὴ διακοίνωσις πρὸς τὸν Ἐξάρχον ἔλεγεν,
ὅτι, ἀποκαταστάσης τῆς διπλωματικῆς σχέσεως μεταξὺ Ῥωσίας καὶ τῆς Πύ-
λης ἀπεσύρθη ὁ Κάννιγγ εἰς τινα κατ' ἐπιφάνειαν οὐδετερότητα, ὑπεστήριζεν
ὅμως ἐν τούτοις, συμφώνως πρὸς τὰς συμπαθείας αὐτοῦ, τοὺς Ἕλληνας
ποιοῦτοτρόπως, ὥστε αἱ προσπάθειαι τῆς Πύλης ἀναγκαίως ἐναυάγησαν.

Νῦν δέ, ἐνθ' μετέδιδον ὁ μὲν Στράγγφορντ εἰς Πετρούπολιν, ὁ δὲ Στράτ-
φορντ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπεσύρθη καὶ ὁ Τσάρος, καὶ μεμονωμένη ἡ
Αὐστρία ἤθελεν ἐξαλείψῃ καὶ τὴν τελευταίαν δυσχερείαν, ἥτις ἐκώλυε τὴν
ὀριστικὴν τῆς ὑποθέσεως διαφθύμειν· τούτου συνέπεια ἦν, ὅτι ἠναγκά-
σθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ἡ Ἀγγλία, ὅπως συναντήσῃ πάλιν τὰς ἡπειρωτικὰς
δυνάμεις. Ὁ δὲ Στράτφορντ δὲν ἐδράδυνε τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξιν
αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ φοβούμενος.

Ὁ Τσάρος, ἔλεγε διακοίνωσις ἀπὸ 11 Δεκεμβρίου, ἐπέμενεν εἰς τὰς εἰρη-
νικὰς αὐτοῦ διαθέσεις.

Ὁ Ἐξάρχος ἐκέντρισε τὸν Ῥεῖς (30 Σεπτεμβρίου) εἰς διαμαρτυρήσεις
κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κόχραν.

Μετ' ἀνησυχίας εἶδεν ἡ Πύλη τὴν Ἀγγλίαν μετέχουσαν τῶν ἐν Πετρο-
πόλει συνδιασκέψεων. Τὰ πληρεξούσια τῶν Ἐπιτρόπων, οὓς ἔπεμψεν εἰς
Ναβαρῖνον, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἦσαν λίαν εὐ-
ρέα, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πνεύματα ἐν Ἑλλάδι δὲν εἶνε διατεθειμένα εἰς συμ-
βιβασμόν, ὥστε μόνον ἀτομικὰς τὸ πολὺ ὑποταγὰς ἡδυνάτο τις νὰ ἐλπίσῃ
(Ἐκθ. τῆς 10 Νοεμβρ.).

Τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοδοϋλίον δυσηρεστήθη μεγάλως (Μυστικὴ Ἐκθ. ἐκ Πε-

τρουπόλεως της 18 'Ιουλίου), ότι καὶ ἡ Αὐστρία (ἐν τῇ ἀπὸ 18 'Ιουνίου ἀνακοινώσει αὐτῆς) καὶ αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἀπέκρουσαν ἐντελῶς τὰ καταναγκαστικά μέτρα. Ἀπέκρουσε δὲ τοῦναντίον τὴν ὑπὸ τῶν συμμάχων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξέτασιν τῶν νομικῶν αὐτοῦ παραπόνων.

Αἱ πρόοδοι τῶν Αἰγυπτίων ἀνησυχοῦν τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον, καθότι ἡ δι' αὐτῶν εἰρήνευσις ἡπείλει νὰ καταστρέψῃ ἐντελῶς τὴν ῥωσικὴν ἐπιβροήν. Αἱ περιαδόμεναι δὲ μομφαὶ τῶν σχέσεων τοῦ Τσάρου μετὰ τῆς αὐστριακῆς Δύλης περιήγον αὐτὸν εἰς ἀμηχανίαν. Ἐντούτοις ἐδήλωσεν ὁ Νέσσελρωδ, ὅτι ὤφειλον νὰ ἀναμείνῃσι τὴν πορείαν τῶν γεγονότων. Παρέστησε μάλιστα εἰς τὸν Λεβτσίλτερν, ἐμπιστευτικῶς μετ' αὐτοῦ διαλεγόμενος, ὅτι ὁ Τσάρος ἐθεώρει ὡς λελυμένον τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα· ὅτι, ὅσα καὶ ἂν κατεμέμφοντο αὐτοῦ, ἦν πάντοτε σταθερῶς ἀφωσιωμένος εἰς τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν· ἀλλ' ὅτι προσέβαλλεν αὐτὸν ἡ διαγωγή τῆς Αὐστρίας.

Κατὰ τὴν ἀπὸ 6 'Οκτωβρίου 1823 Μυστικὴν Διακοίνωσιν εἰς Πετροῦπολιν, ὁ Νέσσελρωδ ἐξεφράσθη δι' ἐγκυκλίῳν κατὰ τῆς κακῆς διαγωγῆς (*mauvais procédés*) τῆς Αὐστρίας· τοῦτο δὲ ἤθελον ἐκμεταλλεῦσθαι οἱ ταραχοποιοὶ κατὰ τῆς Ῥωσίας. Ὁ Τσάρος καὶ ὁ Νέσσελρωδ, ἐλέγετο, ἦσαν πλήρως προληψέων, καὶ οὕτω ἔκρινον περὶ τῆς Αὐστρίας. Αἱ δὲ ἐκφράσεις τοῦ Γκιλλιεμινώ, ὅτι «ἔρκει νὰ δεσμευθῇ ἡ ἄρκτος τοῦ βορρᾶ, καὶ αὐτὸς ἡγγυάτο περὶ τῶν λοιπῶν» (Ἐκθ. Μυστ. ἐκ Πετρουπόλεως τῆς 19 'Οκτωβρ.) ἠῤῥησαν τὴν ἀμηχανίαν τοῦ Τσάρου, ἠρέθισαν αὐτὸν καὶ τὸ ἀνακτοδοῦλιόν του, καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἐστρέφετο ἰδίως κατὰ τῆς Αὐστρίας. Οἱ τελευταῖοι προφητικοὶ λόγοι τοῦ Καποδιστρίου: «τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα οὐδέποτε θέλει ρυθμισθῇ τῇ συνδρομῇ τῆς Συμμαχίας, διότι ἡ Αὐστρία δὲν θὰ τὸ θελήσῃ, καὶ θὰ ἀπατήσῃ τὴν Ῥωσίαν» προεκάλεσαν ἴσως ἀπότομόν τινα ἐξήγησιν πρὸς τὸν Νέσσελρωδ, καὶ ὁ Τσάρος ἀπόφασιν εἶχε νὰ ἀποβάλῃ τὴν προσποίησίν του.

Ὁ ἐν Πετρουπόλει ἐρεθισμὸς κατέδειξεν εἰς τοὺς πρέσβεις τῆς Αὐστρίας, Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας, ὅτι κατεπεῖγον ἦτο νὰ τείνῃσι τὴν χεῖρα εἰς τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοδοῦλιον.

Ὁ αὐστριακὸς πρεσβευτὴς καὶ ὁ γάλλος ἐνεχείρισαν προφορικὴν τινα διακοίνωσιν (*Note verbale*), ὁ δὲ Στράγγφορντ ἔγγραφον, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀορίστως συντεταγμένως, ὥστε ὁμοιάζον πρὸς ἀπειλὴν (Ἐκθ. τῆς 6 Δεκεμβρ.):

Ἡ Ῥωσία, ἔλεγον, καλὸν ἤθελεν εἶναι νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῆς νηθικῆς αὐτῆς ἐπιβροῆς τὰς ἄλλας δυνάμεις, πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ἐν Ἀνατολῇ, νὰ παραιτηθῇ τῶν παραπόνων τῆς, νὰ ἀποστείλῃ τὸν πρεσβευτὴν αὐτῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ οὕτω νὰ ἀκουσθῇ ἐκεῖ ἡ συνηνωμένη φωνὴ πάντων τῶν συμμάχων περὶ Ἑλλάδος. Ἦθελε δὲ ὑποβληθῇ ἡ πρότασις καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας χωρὶς ἀπειλῆς καταναγκαστικῶν μέτρων, ἂν ἀπεδέχιστο αὐτὴν ἡ Πύλη.

Ἄν δὲ ἡ Πύλη δὲν ἀποδεχθῇ αὐτήν, τότε ὁ ῥώσος πρέσβευτὴς καταλείπει τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ οἱ ἄλλοι πρέσβεις δηλοῦσιν, ὅτι ἀφίνουσι τὴν Πύλην ὑπὸ τὸ βάρος τῶν συνεπειῶν τῆς δευτέρας ἀναχωρήσεως τοῦ ῥώσου πρέσβευτοῦ. Δὲν κατεστρέφετο δὲ διὰ τῶν μέτρων τούτων ἡ περὶ εἰρήνης ἐλπίς, καθότι τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα ἀπέκειτο εἰς τὸν Τσάρον καὶ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ.

1826.

Ἄλλ' ὁ Κάννιγγ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Στράγγφορδ (Ἀγγλικὴ Διακοίνωσις πρὸς τὸν Στράγγφορδ, Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 7 Φεβρ.), καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ ἀποφύγῃ πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ δεσμεύσῃ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ζητήματι τὴν Ἀγγλίαν ἀπέναντι τῆς ῥωσικῆς Κυβερνήσεως, καὶ νὰ μὴ προξενήσῃ εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Γαλλίαν τῆς ἐκ τῆς συμπράξεως τοῦ χαράν, ἀφοῦ ἡ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀντιπάθεια τῆς Αὐστρίας καὶ αἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ Αἰγύπτῳ σκευωρίαι τῆς Γαλλίας ἐναντιοῦνται εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Νέσσελρωδ, ἔλεγεν ὁ Κάννιγγ, ἐδήλωσεν, ὅτι ὁ Τσάρος ἀνεγνώριζεν, ὅτι ἡ εἰρηνοποίησις τῆς Ἀνατολῆς μόνον διὰ συνεννόησεως μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας ἔστο δυνατόν, καὶ ὅτι πεποιθῆσιν εἶχεν εἰς τὴν δικαιοσύνην τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἀπέκρουσε τὴν πολιτικὴν τῆς Αὐστρίας καὶ Γαλλίας.

Διατὶ λοιπόν, ἀπέναντι τοιούτων γεγονότων, δὲν περιορίσθη ὁ Στράγγφορδ νὰ προτείνῃ ἐμπιστευτικὴν συνεννόησιν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας;

Ἐπρεπε δέ, ἐξηκολούθει, νὰ εὐκολυνθῇ ἡ κατ' ἰδίαν συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο Κυβερνήσεων, νὰ δοθῇ μεγάλη σπουδαιότης, ἀπέναντι τοῦ αὐστριακοῦ καὶ γάλλου πρέσβευτοῦ, εἰς τὴν βραδύνουσαν ἀναχώρησιν τοῦ Ῥιθωπιέρ, ὅπως δικαιολογηθῇ ἡ ἄρνησις τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ μεσιτείαν.

Συνεφώνησεν, ἔλεγε, μετὰ τοῦ Ληθὲν ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων ὁρων:

1) λήθης τοῦ παρελθόντος.

2) ἐγκαρδίου ἐμπιστοσύνης μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων, καὶ

3) μυστικότητος.

Τὴν συμφωνίαν ὅμως ταύτην μεταξὺ Κάννιγγ καὶ Ληθὲν διεκινδύνευσαν αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Στράγγφορδ. Τὸ τραγικὸν γεγονὸς τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἠδύνατο νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἔχνη προηγουμένων συμφωνιῶν καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ νέους συνδυασμούς. Τοῦτο ἐξήρτητο ἐκ τῆς φρονήσεως τοῦ Στράγγφορδ. Ἔπρεπε δὲ νὰ μὴ προθῇ εἰς οὐδεμίαν διαπραγματεύσιν μετὰ τοῦ γάλλου καὶ αὐστριακοῦ αὐτοῦ συναδέλφου, ἀλλὰ νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸν Νέσσελρωδ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀμοιβαίας μεταξὺ τῶν δύο Κυβερνήσεων ἐμπιστοσύνης, καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Ἀγγλίας διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος.

Ἄλλ' ὁ Μέττερνιχ ἐνέκρινε τὴν πρότασιν τοῦ Στράγγφορδ, καὶ προσέθηκεν, ὅτι ὁ Λεοτσέλερν ὤφειλε, συνεπεία τοῦ ἐν Ταϊτανίφ ἀξιοθρηνήτου γεγονότος, νὰ συσπειρώσῃ περὶ ἑαυτὸν τοὺς συναδέλφους του.

Ἐν Πετρούπολει, λέγει ἰδιαιτέρα διακοίνωσις εἰς Λονδίνον ἀπὸ 23 Δεκεμβρίου, οὐδέποτε ἀνελογίσαντο τὴν δύσφορον καὶ ἀμήχανον θέσιν ἐν ᾗ εὐρέθησαν, καὶ ἀνεζήτησαν τὴν ἀφορμὴν αὐτῆς ἐν ἐξωτερικοῖς τύποις· ἂν δὲ ἠδύναντο, ᾗθελον ἔλθοι εἰς διάσταςιν πρὸς τὴν Αὐστροίαν, καὶ ἀπειραθῆσαν μάλιστα νὰ φέρωσιν εἰς διάσταςιν τὸν Νέσσελρωδ καὶ τὸν Λεβτοέλτερν, ὥς ἐζητήσαν νὰ κατορθώσωσι τοῦτο μεταξὺ τοῦ Μέττερνιχ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος οὐδέποτε ἠθέλησε τὸν πόλεμον, λέγει Διακοίνωσις ἐκ Βερολίνου τῆς 34 Δεκεμβρίου. Ἐσύγχυσε μόνον τὴν ἐπανάστασιν τῆς Νεαπόλεως, τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ Πεδεμοντίου, καὶ ἡ ψευδὴς καὶ πλημμελὴς πορεία τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐδικαιολόγησε τὴν περὶ τούτου ἀμφιβολίαν.

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εὐρέθη μεταξὺ δύο ἀδυνάτων πραγμάτων: τῆς φιλικῆς διαρρύθμισεως τοῦ ζητήματος, καὶ τῆς ἐπιχειρήσεως πολιτικοῦ πολέμου.

Καὶ ὁ Κάννιγγ αὐτὸς θεώρει τὸν Ἀλέξανδρον ὡς παλλάδιον εἰρήνης (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 27 Δεκεμβρίου). Τὸ ἐπιβάλλον ἦθος τῆς Ῥωσίας θέλει νῦν, ἔλεγεν, ἀπολέσει πολὺ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, καὶ ἡ Συμμαχία θέλει περιορισθῇ εἰς στενότερα ὅρια.

Εἰς τὸν Ἐξάρχον ἔγραψεν ὁ Μέττερνιχ (Μυστικὴ Διακοίνωσις τῆς 18 Δεκεμβρίου): Τὰ γεγονότα θέλουσι βεβαίως προξενήσαι ζωηράν ἐντύπωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὸ Διδάνιον θέλει εἶρει ἐν πάσῃ αὐτοῦ πράξει στήριγμα παρὰ τῇ Αὐστροίᾳ, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς τὴν Ῥωσίαν στρεφодиάν. Ἡ Πύλη πρέπει νὰ περάνῃ ὅ,τι τάχιστα τὸν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου πόλεμον, νὰ προσενεχθῇ φιλανθρώπως εἰς τοὺς ὑποτασσομένους τῶν Ἑλλήνων, καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης γνώμην, καθόσον ἀφορᾷ τοὺς Ἕλληνας· «καθότι, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, δύναμεις ἰσχυροτέρα πάσης θελήσεως θέλει κατισχύσει τῶν ἐνθερμοτέρων φίλων τῆς πολιτικῆς εἰρήνης. Ἡ Πύλη ἃς ἀκούῃ τὰς Δυνάμεις λαλοῦσας αὐτῇ περὶ διοικητικῶν πραγμάτων, καὶ ἃς ἀπαντᾷ αὐταῖς: «Βλέπω, ὅτι εἰσθε φίλοι μου· διότι ὅ,τι σεῖς μὲ συμβουλευέτε, ἐγὼ τὸ ἔπραξα ἤδη». Ἀς μὴ ἀμφιδάλλῃ δὲ τέλος περὶ τῆς ἐνότητος τῶν Δυνάμεων..

1826.

Οὐχὶ τὸ σύστημα ἀλλ' ἡ ἐνέργεια τῆς Ῥωσίας, ἔγραψεν ὁ Μέττερνιχ, ἠδύνατο νὰ μεταβληθῇ, δηλ. νὰ καταστῇ ὀριστικωτέρα.

Ὁ ἀρχιδούξ Φερδινάνδος, ὅστις ἔμελλε νὰ συλληπθῇ καὶ συγχαρῇ συνάμα τῷ Τσάρῳ, ἔλαβεν ὁδηγίαν (ἀπὸ 41 Ἰανουαρίου 1826), παραγγελλοῦσα τὴν ἐνότητα τῶν δύο αὐτοκρατόρων ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῇ σεβασμῷ τῶν νομίμως καθεστῶτων, καὶ ἱστορικὴν ἐκθεσιν, πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἐσφαλμένων ὁδηγιῶν τοῦ Τσάρου.

Εἰς τὸν ἐκ Βιέννης ἀπερχόμενον Ῥώσκιερ συνέστησεν ὁ Αὐτοκράτωρ

(Διακοίνωσις εἰς Πετρούπολιν τῆς 14 Φεβρουαρίου), ὅπως ὁ Τσάρος καθάρισιν ἰδίως ἐν ταῖς σκέψεσιν αὐτοῦ, τί θέλει καὶ τί δὲν δύναται νὰ θέλῃ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ζητήματι. Δύναται βεβαίως, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ κινήσῃ πόλεμον, ἀλλ' ἐν τίνι δικαίωματι; οὐδ' αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἀξιώσῃ ὅτι εἶχε τοιοῦτον δικαίωμα, διότι τὸ κράτος ἐκεῖνο ἦν εἰρηνικὸς γείτων, ἐκπληρῶν τὰς ὑποχρεώσεις αὐτοῦ. Ἄν ὁ Τσάρος θέλῃ νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἑλλάδα, ὁ αὐτοκράτωρ θέλει συνταχθῇ αὐτῷ, ἀλλὰ πρέπει νὰ γείνῃ πρότερον συνεννόησις περὶ τούτου, καὶ νὰ μὴ ἐπιβρίπτηται κατὰ τῶν Τούρκων ὅτι εὐθύνει καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐπίσης.

Ὁ ἀρχιδούξ Φερδινάνδος ἐμήνυσε τὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις τοῦ Τσάρου (4 Φεβρουαρίου, 1826). Τὴν ἀποστολὴν δέ, ἔλεγε, τοῦ κόμητος Βομβέλ εἰς Βαρσοβίαν, ὅπως συγχαρῇ τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον, ἐξεμεταλλεύθη οὗτος, ὅπως ἀποδείξῃ εἰς τὸν Τσάρον τὸ σῖθας αὐτοῦ καὶ τὴν ὑποταγὴν.

Ὁ Τσάρος ἔδειξεν εἰς τὸν ἀρχιδούκα ἐπιστολὴν τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ ἐξέφρασε δυσπιστίαν τινα, ὅτι ἐγένετο ἐν αὐτῇ λόγος περὶ πολιτικῆς ὑποθέσεως, περὶ ἧς δὲν ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ ἀρχιδούξ.

Αἱ προθέσεις αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Τσάρος, ἐν τῇ ἀνατολικῇ ζητήματι παραγνωρίσθησαν. Αὐτὸς ἐπεθύμει νὰ πράξῃ ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν Δυνάμεων. Ὡς πρὸς τὴν ἀποστολὴν δὲ τοῦ Οὐέλλινγκτων, εἶπε, προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιδουκῆς, ὅτι αὕτη ἠδύνατο νὰ εὐκολύνῃ τὴν μεταξὺ τῶν Δυνάμεων συμφωνίαν, ἀλλ' ἐπίστευεν, ὅτι ἦτο καὶ αὕτη νέα τις πάλιν κωμωδία.

Τὸ ὑπόμνημα εὔρε σύμφωνον πρὸς τὸ ἀνακοινωθέν ἐν Βαρσοβίᾳ εἰς τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ.

Λαλῶν δὲ περὶ τῆς συνωμοσίας, εἶπεν (10 Νοεμβρίου), ὅτι πολὺ πλεον τῶν φιλικῶν δεσμῶν ἐπεθύμει στενοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς μετὰ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Αὐστρία, ἡ Πρωσία καὶ ἡ Ρωσία ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀσφαλίσωσι τὴν ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης. Ἠγνόνει ἂν ἦσαν πᾶσαι εἰλικρινεῖς, . . ἂν θὰ ἦτο εἰλικρινής καὶ ἡ Ἀγγλία, ἂν δὲν εἶχεν αὕτη σκοποὺς ἰδίους περὶ Ἑλλάδος (2 Μαρτίου). Καὶ ὅμως τὸ πρᾶγμα πρέπει νὰ λάβῃ τέλος. Ἄν δὲν ᾔνε δυνατόν συμφωνία, εἶπεν, ἃς μὲ ἀφήσωσι νὰ ἐνεργήσω μόνος. Ἐχω τὰ πρὸς τοῦτο μέσα, καὶ ταχέως θέλω ἐκκαθαρίσει τοὺς λογαριασμοὺς μου μετὰ τῶν φαύλων (coquins) ἐκεῖνων.

Ἡ ματαιότης τῶν Ῥώσων, προσετίθει ὁ ἀρχιδούξ, καὶ ἡ τῶν Τούρκων καταφρόνησις ἐγέννησαν ἐν Πετρούπολει τὴν πίστιν, ὅτι ἀρκεῖ μία μόνη στρατιωτικὴ ἐπίδειξις, ὅπως ἀναγκασθῶσιν οὗτοι εἰς εἰρηνεύσιν τῆς Ἑλλάδος.

Ὅτε ὁ ἀρχιδούξ ἐμνημόνευσε τῶν «Ἑλλήνων», διέκοψεν αὐτὸν ὁ Τσάρος, λέγων: «Ὅχι, δὲν ὀνομάζω αὐτοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὀνομάζω ἀποστάτας, ὡς τοιούτους δὲ οὐδέποτε θέλω τοὺς ὑποστηρίξει· δὲν ἔχω πρὸς τοῦτο δικαίωμα. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἄλλης φύσεως δυσχέρειαι μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ ἐμοῦ.

Σήμερον, ὅτε γνωρίζω, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας δὲν παραδέχεται ὅτι ἔχει δικαίωμα νὰ ἀσκήσῃ βίαν κατ' αὐτῆς τῆς Δυνάμεως, θέλω ἐκκαθαρίσαι μόνος μου τὴν ὑπόθεσιν. Ἄν δὲ ἐπέλθῃ βῆξις, οὐδέποτε θέλει ἀναμειχθῇ εἰς τὰς μετὰ τῆς Πόλης συμφωνίας μου· τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα.

Ὁ Τσάρος ὡμολόγησεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν (7 Ἰουνίου), ὅτι ὁ φόβος, μὴ ἡ Ἀγγλία περιαγάγῃ εἰς στενοχωρίαν τὴν Ῥωσίαν, κατενίκησε τὴν πρὸς ὑπογραφὴν μονομεροῦς πράξεως ἀντιπάθειαν αὐτοῦ. Ἐνέδωκε, διότι ἔβλεπε μετὰ πόσης ἐπιμονῆς ἐπιθύμει ἡ Ἀγγλία νὰ ρυθμίσῃ τὰ ἐλληνικὰ πράγματα, καὶ πῶς ὁ Οὐέλλικτων διέκρινε μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου; λέγων, ὅτι ἡδύνατο νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου, χωρὶς νὰ προβῇ εἰς βῆξιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Διὰ τοῦ πρωτοκόλλου δέ, εἶπεν, ἐδέσμευσεν ἡ Ῥωσία τὰς χεῖρας τῆς Ἀγγλίας, καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελε νὰ ἀσκήσῃ βίαν.

Ὁ Οὐέλλικτων εἰς ἐτέρου ἔγραφεν (Ἐκθ. ἐκ Πιερουπόλεως, 10 καὶ 17 Ἰουλίου), ὅτι οὐδεμίαν κατῴρθωσε νὰ λάβῃ ἔγγραφον ὑπόσχεσιν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Τσάρου τηρήσεως τῆς εἰρήνης. Ἐπαίχθη δέ, ἔλεγε, κωμῳδία τις, καθ' ἣν ὑπέθεσαν ψευδῶς ὑπάρχουσαν προσέγγισιν τινα μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας, κωλύουσαν τὸν Τσάρον νὰ προβῇ εἰς οἰανδήποτε ἔγγραφον συνεννόησιν.

Ὁ Τσάρος ὑπεσχέθη, ὅτι οὐδόλως ἐσκόπει ἐπέκτασιν οὔτε εἴχῃ πρόθεσιν τινα κατὰ τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως τῆς Τουρκίας.

Ὁ Οὐέλλικτων πιστεύει, ὅτι διὰ τοῦ πρωτοκόλλου ὑπῆρέτης καλῶς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ Κάνινγγ ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἀποδοκιμάσῃ αὐτόν, καὶ τῷ ἔγραψε περὶ τούτου ἀπρεπῆ ἐπιστολήν, ἥτις ἀνεκλήθη μετὰ ταῦτα. Σκοπὸς αὐτοῦ ὑπῆρξεν (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 20 Μαΐου) νὰ ὀρίσῃ ἀκριδῶς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ, καὶ νὰ ἀφαιρήσῃ αὐτὸ ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Ῥωσίας. Τοῦτα ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ πρωτόκολλον εἶνε ἔργον τοῦ Οὐέλλικτων.

Ὁ Κάνινγγ ὡμολόγησεν, ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐγνώρισε τὸν σκοπὸν τῆς Ῥωσίας, καὶ ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ αὐτόν πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον· περίστασις τις ὅμως ἐμπόδισε τὸν δοῦκα Οὐέλλικτων, καὶ δὲν κατῴρθωσεν οὗτος νὰ λάβῃ ἄλλο τι, ἢ προφορικὴν μόνον ὑπόσχεσιν.

Ὁμολόγησεν, ὅτι τὸ Ῥωσικὸν ἀνακτοβούλιον ἐξήτησεν ἐγγυήσεις διὰ τὴν ἐνδεχομένην ταύτην περίστασιν, καὶ τὴν διαβεβαίωσιν περὶ συνδρομῆς τῆς μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας, τοῦτο δὲ ἠνάγκασε τὸν Οὐέλλικτων νὰ παραιτηθῇ τῆς αἰτήσεώς του καὶ νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν τῆς Ῥωσίας, ἕνεκα τῆς γειτονίας τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ παρουσίας τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου.

Ἄλλ' ἡ Ἀγγλία ἐδεσμεύθη μόνον ὡς φίλη. Αἱ ὑποχρεώσεις αὐτῆς παύουσιν ἅμα ὡς μεταβλήθῃ τὸ ἦθος τῆς Ῥωσίας, ἐν ᾧ τὸ πρωτόκολλον ἔχει πάντοτε δεδεμένην τὴν Ῥωσίαν.

Ἡ Ῥωσία δὲν θέλει νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος τῆς ἐν Εὐρώπῃ, ἀπῆντησε.

ὁ Κάννιγγ εἰς τὴν αὐστριακὴν ἐρώτησιν περὶ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλ' ἐν Ἀσίᾳ, ὡς παρεδίδετο ὁ Οὐέλλιγκτων.

Ὁ Ἐστερχάξης ἐμήνυσεν, ὅτι οὐδεμία ἀναλογία συμφερόντων ἀλλὰ προφανῆς ἀμοιβαία ἀντιπάθεια ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ Κάννιγγ. Ὅταν πλησιάζωσιν ἀλλήλους, ἐρωτᾷ ἕκαστος ἑαυτόν, τίς τῶν δύο ἐνέπαιξε κάλλιον τοῦ ἄλλου τὰ σχέδια.

Τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἰδρύσεως ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος ἐχαρκτήρισεν ὁ Μέττερνιχ (8 Ἰουνίου, 1826) ὡς συνώνυμον τῆς ἐξώσεως τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης. Ἡ Τουρκία, ἔλεγεν, εἶνε εὐκαλὸς καὶ σύμφορος γείτων διὰ τὴν Αὐστρίαν, καὶ παρέχει αὐτῇ πάντα τὰ ἀρνητικὰ πλεονεκτήματα θαλασσίου ὁρίου. Ἄν δὲ χριστιανικόν τι κράτος ἀντικαταστήσῃ αὐτήν, θέλει ἐπιζητήσῃ καὶ αὐτὸ τὴν φιλίαν τῆς Αὐστρίας. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος, ἀλλὰ περὶ εἰρήνης μεταξὺ τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ἐπαναστάντων αὐτοῦ ὑπηκόων.

Ὁ Ρεῖς ἐδήλωσεν εἰς τὸν Ἐξάρχον (Ἐκθ. ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῆς 15 Ἰανουαρ.), ὅτι κάλλισται ὑπῆρχον ἐλπίδες περὶ προσεχοῦς λήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ὅτι ὁ Σουλτάνος ἀπόφασιν εἶχε νὰ μὴ ἀνεχθῇ οἰανδὴποτε ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κράτους τοῦ πράγματα.

Ἡ συνέντευξις τοῦ Κάννιγγ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου ἐν Σπέτσαις, πρὸς παραδοχὴν τῆς μεσιτείας ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡῤῥισαν τοσοῦτον τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων (Ἐκθεσις τῆς 10 Φεβρουαρ.), ὥστε διέκοψαν διαπραγματεύσιν τινα, ἣν εἶχον ἀρχίσῃ μετὰ τοῦ Βανδιέρα, ὅπως ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Πύλην ἐν περιπτώσει πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, καὶ ἐπέμειναν εἰς τὴν ἀπόλυτον αὐτονομίαν.

Ὁ Κάννιγγ ἐζήτησε ῥητὴν διάψευσιν (Ἐκθεσις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, τῆς 25 Ἀπριλίου) τῆς προθέσεως περὶ μετοικισμοῦ Ἀφρικανῶν καὶ Ἀσιατῶν εἰς Πελοπόννησον καὶ Πελοποννησίων εἰς Ἀσίαν, καὶ προσεπάθησε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὴν Πύλιν τὸν τῆς Ῥωσίας φόβον. Οἰκτρὸν ἀληθῶς ἔργον!

Ὁ Ὅττενφελς κατέδειξεν εἰς τὴν Πύλιν, ὅτι ἔπρεπε νὰ φανῇ συμβιβαστικὴ μὲν πρὸς τὴν Ῥωσίαν αὐστηρὰ δὲ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν.

Τὰ ἐν Ῥωσίᾳ γενόμενα ἐχαρκτήρισεν ὁ Μέττερνιχ (πρὸς τὸν Ὅττενφελς, 4 Φεβρουαρίου) ὡς ἀποτελέσματα τῶν 15 πρώτων ἐτῶν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξ αὐτῶν ἐν τούτοις ἔλεγεν, ἡδύναντο νὰ γεννηθῶσι τῇ Ῥωσικῇ Κυβερνήσει δυσχερεῖαι πολὺ ισχυρότεραι τῆς θελήσεως αὐτοῦ. Ὁ Τσάρος δὲν θέλει νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος· καὶ περὶ τούτου δὲν πρέπει νὰ πλανᾶται ἡ Πύλη.

Ὁ Ἐξάρχος ὑπεστήριξε τὸν Μινσιάνην, ὅστις τῇ 5 Ἀπριλίου ἐπέδωκε τὸ τελεσίγραφον αὐτοῦ.

Ὁ Μέττερνιχ εἶχεν ἐκφράσει τὸ φρόνημα, ὅτι ἤτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιοθῇ ἡ ἐν Πετροπόλει παρουσία τοῦ Οὐέλλιγκτων πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων.

Ἐγραψε δὲ αὐτῷ διὰ τοῦ Λεωτσεύτερν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὁ Τσάρος εἰς τὸ συναίσθημα τῆς ἀπομονώσεως (14 Φεβρουαρίου).

Εἰς τὸν Λεωτσεύτερν ἔγραψεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία κατέλαθεν ἐν Ἑλλάδι τὸ ἔδαφος, ὅπερ οἱ μὲν σύμμαχοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν, εἰ δὲ Τούρκοι νὰ κατακτήσωσιν. Ὁ Τσάρος ἔπρεπε νὰ παρακαλέσῃ τὸν δοσκα Οὐέλλικτων, ὅπως τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἄλλων αὐλῶν. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Οὐέλλικτων, καθ' ἃ ἔγραφον αὐτῷ ἐκ Λονδίνου, ἦν ἴλιαν ἀθῶα.

Ἡ Αὐστρία, ἔλεγε, πολλὰ ἐθυσίασεν, ὅπως εὐχαριστήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ὑποταχθῇ τυφλῶς εἰς τὰς ἐξάλλους θέας τοῦ ἀνακτοβουλίου του.

Προσπάθει δὲ νῦν νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ Ἑστερχάξ, τίνα σχέσιν εἶχεν ἡ τοῦ Οὐέλλικτων ἀποστολὴ πρὸς τὴν τοῦ Στράτσφορντ. Κατὰ βάθος, ἔλεγεν, ἡ Ἀγγλία θέλει, ὅτι καὶ ἡ Αὐστρία. (Μυστικὴ διακοίνωσις εἰς Λονδίνον, τῆς 2 Μαρτίου).

Ὁ Ἑστερχάξ ἀπήντησεν, ὅτι τὸ βρεττανικὸν ἀνακτοβούλιον περιεκαλύπτετο διὰ μυστικότητος, ἥτις ὑπέφαιναν ἰδιαίτερόν τι σχέδιον, προκειμένου περὶ ὑποθέσεως τοσοῦτον γενικοῦ συμφέροντος. Δὲν ἐσκόπει ὅμως πάντως εἰς ἐντελῇ τῆς Ἑλλάδος αὐτονομίαν.

Ὁ Οὐέλλικτων κατεπλάγῃ ἐκ τῆς περὶ τῶν Ἑλλήνων ἀδιαφορίας τοῦ Τσάρου (6 Μαρτίου), ὑπέβαλε δ' αὐτῷ ὑπόμνημά τι περὶ Ἑλλάδος (23 Μαρτίου), λέγων ὅτι ἡ εἰρήνευσις ἤθελεν ἐπιτευχθῆ, ἂν ἦν οὖντο ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἡ Ἀγγλία δὲ ἀνελάμβανε νὰ περιβάλλῃ τὴν γενησομένην συμφωνίαν διὰ τῆς ἐγγυήσεως τῶν ἄλλων τεσσάρων αὐλῶν. Ἐπειδὴ ὁ Τσάρος οὐδὲν πλεον ἤθελε νὰ ἀκούσῃ περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος, διεβεβαίωσεν ὁ Οὐέλλικτων, ὅτι ἤθελε προσπαθῆται νὰ εἶρῃ εἰς ἔμφρονά τινα λύσιν τὴν ῥωσοτουρκικὴν διαφορὰν, ὅπως προλάβῃ ῥῆξιν, καὶ ἀνεγνώρισεν τὰς ῥωσικὰς ἀξιώσεις περὶ τῶν Ἡγεμονειῶν καὶ τῶν σέρβων ἀπεσταλμένων· ἡμφισθέτησεν ὅμως τὰς ἀξιώσεις τῆς Ῥωσίας, ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς παρεμβάσεως αὐτῆς ἐν Σερβίᾳ.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Οὐέλλικτων, γράφει ὁ Λεωτσεύτερν, ὁ κόμης Νέσσελρωδ ἀπαιτεῖ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Ῥωσίας συμπρατοῦσης καὶ τῆς Συμμαχίας.

Ὁ Οὐέλλικτων κατέστησεν τὸν Τσάρον προσεκτικὸν εἰς τὰς συνεπείας στρατιωτικῆς τινος ἐπιδείξεως, λέγων, ὅτι ἡδύνατο ὁ αὐτοκράτωρ νὰ παρασυρθῇ.

Ἐμέμφθη δὲ τῆς ἐλαφρότητος, μεθ' ἧς διεξήγοντο αἱ ὑποθέσεις ἐν Πετροπόλει. Ὁ κόμης Νέσσελρωδ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Λεωτσεύτερν (23 Μαρτίου), ὅτι ὁ Τσάρος ἐτόλπη νέαν ὁδόν, καὶ ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα ἀνεβλήθη. Ὁ Οὐέλλικτων ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Λεωτσεύτερν, ὅτι ὁ Τσάρος ἐδυσπίσται πρὸς τὴν Αὐστρίαν.

10 Ῥωσικὴ διακοίνωσις, ἐπιδοθεῖσα τὴν 5 Ἀπριλίου, ἀπαιτεῖ ἐντὸς ἑξ ἑβδομάδων:

α.) ἐπαναγωγὴν τῆς παλαιᾶς τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἐν ταῖς Ἡγεμονεῖαις.

β.) ἀπελευθέρωσιν τῶν σέρβων πληρεξουσίων.

γ.) ἀποστολὴν τούρκων πληρεξουσίων εἰς τὰ σύνορα πρὸς κανονισμὸν πασῶν τῶν ἀπὸ τοῦ 1816 διαφορῶν.

Καὶ ἂν μὲν ἡ Πύλη δέχεται, τότε συνενοῦται ἡ Ῥωσία μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, πρὸς ἐπιδιώξιν τῆς εἰρηνεύσεως· ἂν δὲ ἀρνηθῇ, καὶ ἡ Ῥωσία δράξῃ τὰ ὄπλα, τότε θέλει συμπεριλάβει καὶ αὐτὴν εἰς τὸν γενικὸν συμβιβασμὸν.

Ὁ αὐτοκράτωρ θέλει νὰ προλάβῃ τὴν κατηγορίαν, ὅτι παρήγαγεν ἐξ ἐπαναστάσεως ἀξιώσεις καὶ διαμαρτυρήσεις, ὧν συνέπεια δύναται νὰ ᾔῃεν ὁ πόλεμος, καὶ δὲν θέλει νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ταραχοποιοὺς νὰ ἐλπίσωσιν ἀπὸ τοῦ πολέμου.

Ὁ Μέντερνιχ συνεβούλευσεν εἰς τὴν Πύλην (14 Ἀπριλίου πρὸς τὸν Ὁττενφελς), νὰ δεχθῇ τὰς Ῥωσικὰς προτάσεις. Ἄν ἀρνηθῇ, ἔλεγε, τότε μόνῃ τῇ θέλησε τὸν πόλεμον. Ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης ἐπιτάσσει τὴν ὑποχώρησιν, καὶ δὲν δύναται νὰ γείνῃ λόγος περὶ ἀντιπαθείας, προκειμένου περὶ ὑπάρξεως.

Ἡ ὁμόφωνος γλῶσσα τῶν Δυνάμεων, ἔλεγεν ἡ ἀπὸ 14 Ἀπριλίου μυστικὴ Διακοίνωσις, θέλει παραγγέλει ἐντύπωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἄλλως δὲ ἡ μὲν Πύλη δὲν εἶνε παρεσκευασμένη, ἡ δὲ Ῥωσία εἶνε, καὶ αἱ Δυνάμεις οὔτε ἠθικῶς, οὔτε ὕλικῶς ἠδύνατο νὰ βοηθήσωσι τὴν Πύλην.

Ὁ Στράτφορντ Κάννιγγ, προσετίθει, ἀπέτυχεν ἐν Τόρῳ, ὅπου ἐκρημνίσθη τὸ ἐπαναστατικὸν ἐργαστήριον, μάτην προσπαθήσας νὰ φανῇ συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἀποστατῶν, καὶ νὰ δέσῃ οὕτω τὰς χεῖρας τῆς Πύλης, ὅπως τὸ κατόρθωμα τῆς εἰρηνεύσεως ἀποδοθῇ οὕτω εἰς τὸ βρετανικὸν ὑπουργεῖον. Ἐπίσης δὲ ἀπέτυχεν ὁ Κάννιγγ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὁ Μέντερνιχ ἐβεβαίωεν τὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις τοῦ Τσάρου. Ἄν ὅμως, ἔλεγε, δὲν γείνῃ δεκτὸς ὁ ὑπὸ τοῦ Μινσιάνκη προταθεὶς συμβιβασμὸς, θέλει θετικῶς ἐπέλθει ὁ πόλεμος.

Ὁ Τσάρος, λέγει ἡ ἀπὸ 17 Ἀπριλίου μυστικὴ Διακοίνωσις, ἐγκατέλειπε τὴν ὑποκριτικὴν πορείαν τοῦ προκατόχου του.

Ὁ Νέσσελρωδ ὡμολόγησεν εἰς τὸν Λεβτσέιτερν (26 Μαΐου), ὅτι ἡ Ῥωσία δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὸ ζήτημα (δι' ὃ προσωπικῶς λίαν ἔλυπετο), ἂν ἐδέχετο ἡ Πύλη.

Διὰ τῆς βιενναίας παραστάσεως τῆς 14 Ἀπριλίου ἐπέσθη ὁ Ρεῖς νὰ συναινέσῃ ἐν τῇ ἀπὸ 5 Μαΐου διακοινώσει αὐτοῦ εἰς τὰς Ῥωσικὰς ἀπαιτήσεις, προσθεὶς, ὅτι ἐδόθησαν ἤδη αἱ πρὸς ἐκτέλεσιν ἀναγκαῖαι διαταγαί.

Ὁ Μινσιάνκης ἐδήλωσεν, ὅτι ᾔῃεν ἐντελῶς νῦχαραστημένος.

Ὁ Ρεῖς, ἀγγέλλων εἰς τὸν Ὁττενφελς, τὴν 22 Ἀπριλίου, τὴν ἄλωσιν τοῦ

Μεσολογγίου, προσέθετο, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν στηριγμάτων, ἐφ' ἃ ἤλπιζον οἱ Ἕλληνες, τοῦ Μεσολογγίου τοῦτέστι, τῆς Ῥωσίας, καὶ τῆς Ἀγγλίας, τὰ μὲν δύο πρῶτα τοῖς ἔλειπον ἤδη, τὸ δὲ τρίτον δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τοῖς χρησιμεύσῃ πολὺ.

Ὁ Στράγγφορντ Κάννιγγ, ὅπως στηρίξῃ τὴν κοινοβουλευτικὴν θέσιν τοῦ θείου αὐτοῦ, διετῆρει ἀλληλογραφίαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὡμολόγει ὁμῶς ὅτι καὶ ἐν Ἰδრა καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει εἶχεν ἀποτύχει, προσενεγκὼν τὴν ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ μεσιτείαν.

Ὁ Μέττερνιχ παρητήρησεν εἰς τὴν Πύλην (12 Ἰουνίου), σχετικῶς πρὸς τὴν ὑποχώρησιν αὐτῆς, ὅτι ὁ μὲν Τσάρος πύχαριστήθη, τὸ δὲ ὑπουργεῖον αὐτοῦ ἐξεπλάγη, διότι προσεδόκα ἀπόλυτον ἄνοιαν ἐκ μέρους τῆς Πύλης.

Ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου τῆς συνεντεύξεως καὶ τὴν κάθαρσιν ἐδέησε νὰ ἐνδύσωσιν οἱ τοῦρκοι πληρεξούσιοι.

Ὁ Σουλτάνος, λέγεται ἐν τῇ ἀπὸ 10 Ἰουλίου καὶ 10 Αὐγούστου Ἐκθέσει, θέλων νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ τοσοῦτον κινδυνώδους καὶ τοσοῦτον ὀλεθρίου εἰς τοὺς προκατόχους αὐτοῦ ζυγοῦ τῶν Γιαννιτσάρων, κατώρθωσε νὰ καταστρέψῃ τὸ φανατικὸν καὶ ταραχώδες αὐτὸ σῶμα τὴν πρώτην ὁμῶς ἐλπίδα κρείττονος μέλλοντος καὶ βαθμιαίων μεταρρυθμίσεων διεδέχθη γενικὴ δυσἀρεσκεία, ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς αὐστηρότητος, ἣν ἀναπτύσσει ἡ Κυβέρνησις πρὸς ἐξολοθρευμὸν καὶ τοῦ τελευταίου τῶν Γιαννιτσάρων.

Ἡ ἐν Ἀκκερμαν «Κωμῳδία». Ὁ Τσάρος ἐδήλωσεν ὅτι προέκειντο θετικὰ καὶ ἀπαράτητοι ἀπαιτήσεις. Ὁ Σουλτάνος διέταξε νὰ ὑπογραφῇ ἡ Σύμβασις, ἀφοῦ οἱ πληρεξούσιοι ἐπήνεγκον ὅσον πλείστας ἡδυνήθησαν τροποποιήσεις, κατώρθωσαν δὲ νὰ μετριάσωσι τὸ ἀπότομον αὐτῆς ὕψος, καὶ ἡ Πύλη ἔσχε τὴν φρόνησιν νὰ ἐκτελέσῃ χωρὶς ἀναβολῆς τὴν Σύμβασιν, ἐν ᾗ ὠρίζετο παραίτησις τῶν ἀσιατικῶν φρουρίων, ἐκανονίζοντο τὰ κατὰ τὸν Δουναβὶν ὅρια, διετάσσετο ἐλευθέρᾳ ἐμπορία ὑπὸ Ῥωσικὴν σημαίαν, ἐρρυθμίζοντο τὰ τῶν Ἡγεμονειῶν καὶ τὰ Σερβικὰ, καὶ ὠρίζετο ἡ ἐντὸς 15 μηνῶν πληρωμὴ τῶν ἀπὸ τοῦ 1821 ἰδιωτικῶν ἀπαιτήσεων.

Ὁ Ρεῖς ὑπέδειξεν εἰς τὰς Δυνάμεις, τί ἔπρεπε νὰ ἀναμένωσιν ἀπὸ νεαροῦ καὶ κραταιοῦ ἡγεμόνος, ὅστις κατεχράτο τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ κατὰ φίλης Δυνάμεως.

Ὁ Ἐξάρχος διεθέσασεν αὐτῷ τὴν ἀπάντησιν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονήσῃ, ὅτι τῷ ἐσυμβούλευσε προσωπικῶς νὰ ὠφειλῇ ἐκ τῶν συνδιαλλακτικῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

Τότε, ἀνταπήντησεν ὁ Ρεῖς, ἀπεκώλυσεν αὐτὸν ἡ τοῦ Διδανίου ἀντιπολίτευσις.

Ἡ εἰρήνη ὠφείλετο νῦν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν Γιαννιτσάρων, ἧτις ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Σουλτάνον μετριοπάθειαν. Οὐχ' ἦττον ἐπίστευεν ὁ Ὅττεν-φελς, ὅτι ἤθελεν οὗτος ὠφειλῇ ἐκ τῆς πρώτης παρουσιασθησομένης εὐκαιρίας, ὅπως δράξῃ τὰ ὄπλα.

Ὁ Μινσιάκης λαμβάνει ἐντολὴν νὰ δηλώσῃ (Ἐπιστολὴ τοῦ Ὅττενφελς τῇ 29 Σεπτεμβρίου), ὅτι ὑποψία ὑπάρχει, ὅτι ἡ Τουρκία ὑπεκίνησε τὴν Περσίαν εἰς πόλεμον.

Ἐκ τούτου καταφαίνεται ἡ κακὴ πρόθεσις τῆς Ῥωσίας, λέγει ὁ Ρεϊς Ἀντί, ἅπειρα θυσιάσαντες, νὰ κερδήσωμεν αὐτήν, ἠνοίξαμεν τὴν θύραν εἰς νέας στρεψοδικίας. Ἀλλ' ἡ Πύλη, προστίθῃσιν, ἠθέλησε μόνον νὰ κερδήσῃ καιρὸν, διότι κατελήφθη αἴφνης ἐν τῇ ἀναδιοργανώσει τοῦ κράτους, καὶ ἠναγκάσθῃ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ῥωσίας.

Ὁ Τσάρος εἶπεν εἰς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν (Ἐκθ. λίαν μυστικὴ τῆς 3 Ἀπριλίου), ὅτι ἤθελε νὰ συνεχίσῃ τὸ βασίλειον τοῦ ἀδελφοῦ του, οὐχὶ δὲ ν' ἀρχίσῃ ἄλλο. Ἄν εἰσῆρχετο εἰς τὰς Ἡγεμονείας, οὐδὲ σπιθαμὴν γῆς ἐσκόπει νὰ διατηρήσῃ· ἤθελε δὲ διαβῇ τὸν Δούναβιν, ἂν οἱ Τοῦρκοι διέβαινον αὐτὸν ἐρχόμενοι εἰς ἀναζήτησίν του. Δὲν παρήτησεν, εἶπε, τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα, ἀλλὰ κατείδεν ὅτι ἦν ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ ἐν τῇ ὑποθέσει ταύτῃ, ἐνόσφ' ὑφίστατο ἡ πρὸς τὴν Πύλην διαφορὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ πρεσβευτὴς του δὲν εἶχεν ἐπιστρέφει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἦθελε δὲ προβῇ, εἶπεν, εἰς τὴν εἰρήνευσιν ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν συμμάχων.

Ἦτο, προσέθηκεν, ἡ χαριστημένος ἐκ τῶν παραστάσεων τοῦ δουκὸς Οὐέλ-λιγκτων, δι' ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς συμμάχους τοῦ, ὧν ἦτο συνήγορος. Ἡ Ἀγγλία ἦτο εἰς πάντῃ διάφορον θέσιν, διότι δὲν ἐθεώρει τὴν Αἴγυπτον ὡς μέρος τῆς Τουρκίας, οὔτε τὴν Τύνιδα οὔτε τὴν Ἀλγερίαν. Ἡδύνατο ἐπομένως, ὅπως ἀναγκάσῃ εἰς συμβιβασμὸν τὴν Πύλην, νὰ καταφύγῃ εἰς μέσας, ἅτινα αἱ ἄλλαι Δυνάμεις δὲν θέλουσι νὰ ἐφαρμόσωσι.

Ἡ τὸ πρωτόκολλον συνοδεύουσα Ῥωσικὴ διακοινώσεις (14 Ἀπριλίου) ἔλεγεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἥτις εἶχε τέως ἀρνηθῇ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Δυνάμεων ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ἐδήλωσεν ὅτι ἤθελε νὰ συμπράξῃ· οἱ δὲ Ἕλληνες ἦσαν διατεθειμένοι νὰ συγκατανεύσωσι. Μόνον ἡ ἔνωσις τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἀντιστάσεως τῆς Πύλης.

Ὁ Μέττερνιχ παρητήρησεν ἐπικρίνων, ὅτι ἡ Ῥωσία ἐγκατέλιπε τὴν ἀπὸ 29 Αὐγούστου δῆλωσιν αὐτῆς (Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἀπὸ 14 Ἀπριλίου Ῥωσικῆς διακοινώσεως), ὅπως περιορίσῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀγγλικὴν ἐπιβρότην. Ὅτι ἦτο ἑλλειψίς ἀβρότητας νὰ ἀνακοινῶνται εἰς ἄλλας αὐλὰς ἔγγραφα, ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν ὑπογραφέντα. Ὅτι τὸ πρωτόκολλον ἦτο ἄπεπτον προτὶν ἀντιμάχων θεωριῶν καὶ συμφερόντων· ὅτι ἀμφότερα τὰ ἀνακτοβούλια ἠθέλησαν νὰ ἐξουδετερώσωσιν ἄλληλα (Ἰδιαίτερα Διακοινώσεις τῆς 16 Μαΐου πρὸς τὸν Λεβτσέιτερν), καὶ ὅτι ἐκ τούτων ἔπαθε τὸ γενικόν, ἡ δὲ Ῥωσία ἦν ἡ τοῦ κακοῦ παρὰίτιος.

Ἡ Ἀγγλία, εἶπεν, ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ παίγνιον αὐτῆς ἐν ταῖς ἐπαναστατικαῖς ἐκείναις χώραις.

Ὁ Οὐέλλιγκτων ὤφειλε νὰ ἀποτρέψῃ ἐν Πετροπόλει ἐνδεχομένην ῥῆξιν.

ξιν ἢ κατακτητικὸν πόλεμον, καὶ νὰ κατορθώσῃ τὴν παραδοχὴν τῆς μετεξῆς Ἑλλήνων καὶ Τούρκων μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας.

Ἀλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἀπέτυχε, τὸ δὲ δευτέρον κατέληξεν εἰς τὸ πρωτόκολλον.

Ὁ Νέσσελρωδ, ἔλεγεν ἐπίσης, μετὰ λύπης αὐτοῦ εἶδεν, ὅτι διὰ τῆς ἀποκρίτου ἀποφάσεως τοῦ Τσάρου, περὶ χωρισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπὸ τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ ζητήματος, τὸ ἑλληνικὸν ἐξεμνηδενίζετο· οὕτω δὲ κατέληξαν τὰ πράγματα εἰς τὸ πρωτόκολλον.

Ἀλλὰ τὸ ἔγγραφον αὐτὸ οὐδὲν θέλει εἶναι, ἂν ἱκανοποιηθῶσιν ἐντελῶς καὶ παράπονα τῶν Ῥώσων.

Ἄν δ' ἐπέλθῃ πόλεμος, ἡ Ῥωσία θέλει ἀποφασίσῃ περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπομένει ὅμως πάντοτε ἀσύγνωστος προσβολὴ κατὰ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας (διακοίνωσις μυστικῆ τῆς 19 Μαΐου), καὶ πολιτικὸν κακούργημα διαπραχθὲν κατ' αὐτῆς.

Ὁ Μέττερνιχ ἔγραφε παραπανούμενος εἰς Λονδίνον, τὴν 29 Ἀπριλίου, ὅτι τὰ δύο μᾶλλον ἀντιδοξοῦντα πρὸς ἄλληλα μέρη ἠνώθησαν ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου, τοῦτο δὲ ἤθελεν ἀναπτερώσει τὸ ῥωσικὸν κοινὸν καὶ τὴν κοινὴν τῆς Ἀγγλίας γνώμην.

Ἄν δὲ ὁ Κάννιγγ, ἔλεγε διακοίνωσις εἰς Λονδίνον τῆς 29 Ἀπριλίου, φεβύται τὸν πόλεμον, πῶς πράττει πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ περιπλοκάς;

• Ἡ κατ' ἀποκοπὴν, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἐπ' ἀορίστοις συναφθεῖσα μεταξὺ
• Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας ὑποχρέωσις, δι' ὑπόθεσιν ἀκατόρθωτον, πρέπει νὰ
• ἐμπνεύσῃ αὐτῇ τρόπον πρὸ τῶν ἰδίων τοῦ ἔργου καὶ νὰ καταστήσῃ αὐ-
• τὸν βεβαίως λίαν περιφρονεῖν.

Ἡ Ῥωσία ἔπραξε τυπικὰ λάθην· ἄλλος ὁ λόγος περὶ τοῦ Κάννιγγ, ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἐπιθυμοῦντος τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας. Οὗτος συμφωνεῖ μὲν μετὰ τοῦ Τσάρου ὡς πρὸς τὰ μέσα, ἀποκλίνει δ' αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν.

Ἡ Αὐστρία ἔχει ἀνάγκην ἀκριβοῦς διαφωτίσεως ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ ἐπελθὼν συνδυασμὸς εἶνε τερατώδης, λέγει ἡ πρὸς τὸν Ὄττενφελς διακοίνωσις τῆς 24 Ἀπριλίου, καὶ ἡ Πύλη πρέπει νὰ ἀφοπλίσῃ διὰ ταχείας συνδιαλλακτικῆς ἀποφάσεως τὰς προθέσεις τῶν δύο δυνάμεων.

Ὁ Οὐδέλλινγκτων, λέγει ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ὄττενφελς ἀπὸ 19 Μαΐου, ἐνόμισεν ὅτι ὁ Τσάρος ἐθεώρει τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ὡς δευτέρου λόγον ἄξιον, καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ τὴν ἐν αὐτῇ μεσιτείαν τῆς Ἀγγλίας. Ὁ δὲ Ληβεν καὶ ὁ Νέσσελρωδ, τρομάξαντες μὴ καταλίπῃ ὁ κύριος αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας, προσεπάθησαν νὰ συμβιβάσωσι τὰ ῥωσικὰ καὶ τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα. Ὁ φόβος, μὴ οἱ ἄγγλοι ἐπιτύχωσι τὴν προστασίαν τῆς Πελοποννήτου καὶ ἡ

ἀπειρία τοῦ Τσάρου συνετέλεσαν, ὅπως ἀνεχθῇ οὗτος τὴν συμπλήρωσιν ἔργου ἀσθενοῦς καὶ γελίου.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ἐγράφετο ἐπίσης εἰς τὸν Ὅττενφελς ἀπὸ 18 Ἰουνίου, εἶπε νεκροτόκιον, ὅπερ οἰκτρὸν θέλει ζῆσει βίον.

Ὁ Λεβτσέιτερν αὐτὸς παρέστησεν εἰς τὸν Νέσσελρωδ, ὅτι τὰ γενόμενα ὑπηρετοῦν τὰ σχέδια τοῦ Κάννιγγ, ὅστις κατέρωθωσεν οὕτω νὰ ἐξαγάγῃ τὴν Ῥωσίαν τῆς παλαιᾶς συμμαχικῆς ὁδοῦ. Ὁ Τσάρος, εἶπεν, ἀνεγνώριζεν οὕτω τὴν μεσιτείαν, καὶ τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐμπόλεμον δύναμιν.

Ὅτε ὁ ἀνακληθεὶς Λεβτσέιτερν ἔσχεν ἀκρόασιν ἀποχαιρετισμοῦ παρὰ τῷ Τσάρῳ (Ἐκθ. τοῦ Λεβτσέιτερν, Βερολ. 22 Ἰουνίου), παρέστησεν αὐτῷ οὗτος, ὅτι ἐνόμισεν ὅτι ἡὐχαρίσται τὴν Αὐστροίαν, συνδέων τὴν Ἀγγλίαν μετὰ τῆς κοινῆς ὑποθέσεως, καὶ χαλινῶν οὕτω τὴν φιλοδοξίαν αὐτῆς. Ὅταν δὲ, εἶπε, διαβῶμισθῶσιν αἱ πρὸς τὴν Πύλην διαφοραὶ αὐτοῦ, οὐδὲν πλέον ἄλλο ἀποτέλεσμα θέλει ἔχει τὸ πρωτόκολλον· αὐτὸς δὲ θέλει πάντοτε ἐνεργῆσαι ἐν τῷ συμφέροντι τῆς συμμαχίας. Χωρὶς τῆς ἀκαταμαχίτου ἀντιπολιτεύσεως τοῦ Οὐέλλινγκτων, ἤθελεν, εἶπε, ἀνακοινῶσαι τὰ πάντα εἰς τοὺς πληρεξουσίους τῶν ἄλλων αὐλῶν, ἀντὶ ἐμπιστευτικῶν μόνον ἐξηγήσεων, καθ' ὧν ἤδη πικρῶς παρεπονείτο ὁ Κάννιγγ.

Ὁ Νικόλαος ἐξεφράσθη (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως τῆς 9 Ὀκτωβρ.), ὅτι ὁ συμβιβασμὸς τοῦ Ἀκκερμαν ἤθελεν ἐπιφέρει μεγάλας δυσχερείας διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Νέσσελρωδ ὡμολόγησεν, ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς Πύλης παραδοχὴ τῶν Ῥωσικῶν ἀπαιτήσεων μετέβαλε τὸ ἦθος τῆς Ῥωσίας καὶ ἀπὸ πρωταγωνιστοῦ κατέστησεν αὐτὴν δευτεραγωνιστὴν.

Ἡ τῶν Γιαντισάρων καταστροφὴ ἐνεποίησε μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Κάννιγγ. Ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ἑστερχάξην (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου, τῆς 20 Σεπτεμ.) τὸ περὶ εἰρηνεύσεως σχέδιον αὐτοῦ, ὅπερ ἔδωκεν οὗτος εἰς τὸν Λήβεν τὴν 40 καὶ 29 Αὐγούστου. Αὐτὸς δὲ ἐπέμεινε λέγων, ὅτι ἐκ παντὸς τρόπου ἔπρεπε νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ πρωτοκόλλου.

Ὁμολόγησεν ὅτι τολμηρὸν παιγνίδιον ἐπαίχθη, ἀλλ' ὅτι ἐν τούτοις ἡ Ἀγγλία ἐκέρδησεν ἐξ αὐτοῦ πλέον τῆς Ῥωσίας.

Ἐφελήθη δὲ ἐκ τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς αὐτοῦ, ὅπως κερδήσῃ τὸν γάλλον ὑπουργὸν ὑπὲρ τοῦ εἰρηνευτικοῦ αὐτοῦ σχεδίου.

Ὁ Μίττερνιχ ἔμαθε τὴν κοινὴν βρεττανорωσικὴν ἐνέργειαν τὴν 1^η Σεπτεμβρίου ἐν Γιοάννιςβεργ.

Ἐν μυστικῇ τινι διακοινώσει εἰς Παρισίους (30 Ὀκτωβρ.) εἶπεν, ὅτι δὲν ἦλθεν ἐτι ἡ στιγμή, ὅπως ἐκφρασθῇ ἡ Αὐστροία. Ἡ Γαλλία ἀπεδέξατο, ἔγραφε, μετ' ἐλαφρότητος τὴν φράσιν τῆς Ῥωσοαγγλικῆς ἀνακοινώσεως, ὅτι προέκειτο θῆθεν ἐνέργεια ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τῆς θρησκείας· ἐνφ. εἰ ἤθικαι διαθέσεις ἐκατέρου ἀνακτοβολίου ἦσαν πάντῃ διάφοροι. Τοῦ

Κάννιγγ ὁ κρύφιος διαλογισμὸς ἦν νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτὴν τὴν ὀριστικὴν προ-
στασίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων· ἤλπιζε δὲ πρὸς τοῦτο τὴν συνδρομὴν
τῶν ὀλικῶν προσπαθειῶν τῆς Ῥωσίας καὶ τὴν ἠθικὴν βοήθειαν τῆς Αὐ-
στρίας καὶ Γαλλίας· ἤθελε νὰ ἀφήσῃ εἰς τὰς ἄλλας δυνάμεις τὴν περὶ τῆς
ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ἐγγύησιν, εἰς ἑαυτὸν ὅμως ἤθελε νὰ ἐπιφυλάξῃ
ἐλευθερίαν ἐνεργείας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἰδρυτέον κράτος ἐστερεῖτο πάσης πρὸς
αὐτοδιοίκησιν ἀναγκαίας συνθήκης καὶ ἤθελεν ἐγκαταλειφθῆ ἔρμαιον εἰς
τὰς ἑλληνικὰς ἐσωτερικὰς διχονοίας, ἡ ἀνυπόστατος τῶν πραγμάτων δύνα-
μις ἤθελε περιποιήσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἐπιβρόχην, ἣν ἐπωφθαλ-
μία ὁ Κάννιγγ. Τοιοῦτόν τι ὅμως οὔτε ἡ Γαλλία θέλει, οὔτε ἡ Ῥωσία·
ἡ δὲ Αὐστρία θέλει δυνηθῆ νὰ προφυλαχθῇ κατ' αὐτοῦ.

Ἐν μυστικῇ τιμῇ εἰς Πετρούπολιν διακοινώσῃ (Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως
τῆς 13 Νοεμβρίου) ἔγραψεν, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδέποτε ἤθελε συγκατα-
νεύσει νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις θρησκευτικὸς πόλεμος, καὶ
οὔδεις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ, ὅπως ὁ Σουλτάνος ἀνταλλάξῃ τὴν
κυριαρχίαν αὐτοῦ ἀντὶ ἐπικυριαρχίας.

Γράφων ὁ Κάννιγγ πρὸς τὸν ἐν Βερολίνῳ Τέμπλ (Ἐκθ. ἐκ Βερολίνου,
τῆς 5 Δεκεμβ.), ἀπῆται νὰ παραδεχθῶσιν οἱ σύμμαχοι τὰς ἀρχάς τῆς Ἀγ-
γλικῆς Κυβερνήσεως, καὶ νὰ συνταχθῶσιν εἰς τὸ πρωτόκολλον!

Ἐπὶ τούτου ἔγραψεν ὁ Μέττερνιχ, ἐλέγχων αὐτόν, ὅτι αἱ ἰδέαι του δὲν
ἐβελτιώθησαν (Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἀπόννη, τῆς 8 Νοεμβρίου), καὶ ὡρ-
μῶντο πάντοτε ἀπὸ ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, ἀνατρεπτικῶν πάσης κοινω-
νικῆς τάξεως.

Ἡ ἀνήσυχος αὐτοῦ δραστηριότης, ἔλεγεν, ηὔξανε τοὺς ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει φόβους, ἠπατῶντο δὲ οἱ ἐν Παρίσις (πρὸς τὸν αὐτόν, 29 Νοεμ-
βρίου) ἀποδίδοντες πολεμικὰς ὁρέξεις εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Νικόλαον.

Ὁ Βιλλέλ συναφώνησε πρὸς ταῦτα, πρὸς εὐχαρίστησιν τοῦ Μέττερνιχ
(Ἐκθ. ἐκ Πετρούπολεως, τῆς 29 Νοεμβρ.), λέγων ὅτι ὁ Κάννιγγ διεξῆγε
τὰς ὑποθέσεις ὡς ῥήτωρ, ἐπιζητῶν χειροκροτήματα, οὐχὶ δὲ ὡς πολιτικός.
Ἡ Ἀγγλία θέλει τὸ πολὺ προβῇ εἰς ἀπειλὰς κατὰ τῆς Πύλης, καὶ εἰς
οὐδὲν πλέον.

᾽Ωνόμασε τὴν ἀγγλορωσικὴν συμμαχίαν τερατιώδη καὶ πρόσκαιρον (εἰς
Βιέννην, 9 Δεκεμβρίου), λέγων ὅτι αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἠδύναντο νὰ ἐργα-
σθῶσι πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ status quo τῆς Τουρκίας.

Ὁ Βομβέλ ὅμως ἀνήγγειλεν ἐκ Πετρούπολεως (2 Δεκεμβρ.), ὅτι ὁ Κάν-
νιγγ ἠναγκάσθη, ἕνεκα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκτρᾶς διαγωγῆς τοῦ
βρεττανοῦ πρεσβευτοῦ, νὰ παραστήσῃ ὡς ἐπικειμένην τὴν χρῆσιν κατα-
ναγκαστικῶν μέτρων, τὴν ἀνάκλησιν τῆς πρεσβείας, κ. λ. καὶ νὰ στείλῃ
μάλιστα στόλους εἰς τὴν Μεσόγειον.

Ὁ Μέττερνιχ ἔγραψεν εἰς Παρίσιους τὴν 11 Δεκεμβρίου, κατακρίνων

ὅτι ἐν ταῖς διακοινώσεσι τῶν δυνάμεων τὸ τῆς ἐπεμβάσεως δικαίωμα, ἐμ-
φρόνως ὀρισθὲν τὸ 1818 ἐν Ἀχεν, ἐξετάθη πρὸς ὕψους πάντων τῶν τα-
ραξιδῶν, οἵτινες ἤρκει οὕτω νὰ ἀποτεινῶνται εἰς τὰς δυνάμεις ζητοῦντες χειρα-
φεσίαν. Καὶ ὅτε μὲν, ἔλεγε, ὠνομάζετο ἡ ἐπιστολὴ τῶν Ἑλλήνων βάσις,
ὅτε δὲ εὐτυχὲς συμβιβασμοῦ μέσον.

Ἄν ἀπεσκορακίζετο ἡ χρῆσις καταναγκαστικῶν μέτρων, ἦν πρόθυμος,
ἔλεγε, νὰ συμπράξῃ (Διακοίν. τῆς 22 Δεκεμβρ. πρὸς τοὺς ἐν Ῥωσίᾳ καὶ
Ἀγγλίᾳ αὐστριακοὺς πρέσβεις).

Εἰς Βερολίνον παρτιήρει, ὅτι ἐν Πετρούπολει ἐπλανῶντο μεγάλως περὶ
τοῦ Κάννιγγ (19 Δεκεμβρίου), καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἐκυδέρνων αὐτόν, ἐνφ
οὗτος μετεχειρίζετο τὴν Ῥωσίαν, ὅπως φέρῃ τὰ πράγματα εἰς σημεῖον μὴ
ἐπιθυμητὸν τῇ Ῥωσίᾳ.

Ἄπεπτον ἔργον ἀποκαλεῖ τὴν ἀγγλορωσικὴν πρότασιν (Μυστικὴ
διακοινώσις εἰς Πετρούπολιν, τῆς 24 Δεκεμβρ.), τεχθεῖσαν ἐν ὀλίγαις ὥραις,
ἐνφ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις ἐπὶ ἔτη ὅλα μάτην προσεπάθησαν νὰ μεσιτεύσωσι
πρὸς συμβιβασμόν· ἡ ῥωσοαγγλικὴ μεσιτεία, λέγει, ἔχει τὴν δυσπιστίαν μό-
νον ὡς βάσιν αὐτῆς, καὶ δὲν θέλει διαρκέσει.

1827

Ἐπανειλημμένως καὶ μετὰ ζήλου ἔγραψεν ὁ Μέττερνιχ περὶ τῆς οἰκτρᾶς
ἀδυναμίας τοῦ γαλλικοῦ ἀνακτοβουλίου, ὅπερ παρηκολούθει πᾶσαν τοῦ Κάν-
νιγγ ὥθησιν. Ἐχαιρε δὲ τὸν ἀντικείμενον ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς φρονήμασι τοῦ πρω-
σικοῦ ἀνακτοβουλίου (Ἐπιστ. τῆς 3 Ἰανουαρ. 1827 εἰς Βερολίνον καὶ Πε-
τρούπολιν), ὅπερ ἀπέρριπτεν ἐπίσης τὴν χρῆσιν καταναγκαστικῶν μέτρων.

Ὁ Στράτφορντ Κάννιγγ μολὶς ἠδύνατο νὰ καταστείλῃ ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει τὴν ἀνυπομονησίαν αὐτοῦ, διότι ἐθεώρει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν
Ἑλλήνων ὡς ἰδίαν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ θεοῦ του ὑπόθεσιν.

Ὁ Μινσιάκης κατέκρινε τὴν ὑπερβολικὴν αὐτοῦ σπουδὴν.

Ὁ Πρόξες ἐνεθάρρυνε τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀντιβασιλεῖα (25 Νοεμβρίου),
λέγων, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ παραιτηθῇ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς ἐν Πελοπον-
νήσῳ ἐπιχειρήσεώς του.

Μυστικὴ ἐπιστολὴ τῆς Α'. Ἰανουαρίου πρὸς τὸν Ὄττενφελς λέγει, ὅτι
ὁ Σουλτάνος πρέπει νὰ πράξῃ οἰκεία βουλήσει ὅ,τι οἱ ἄλλοι θέλουσι νὰ ἐκ-
διάσωσι παρ' αὐτοῦ. Τῆς ῥωσικῆς αὐλῆς αἱ ἐνέργειαι ἔπρεπε νὰ ἀποδοθῶσιν
εἰς προσωπικοὺς λόγους· αἱ προθέσεις τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου ἦσαν
ἀγαθαί, ἀλλ' ὁ Νέσσελρωδ παρέσυρεν αὐτόν εἰς τὸ πρωτόκολλον.

Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἔγραψεν ὁ Μέττερνιχ, ἀσχετὸν ὁ Κάννιγγ τρομοκρατίαν ἐπὶ
τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἀνακτοβουλίου, καὶ ἡ χώρα διάκειται ἐν ἠθικῇ ἐπα-
ναστάσει· ὁ Κάννιγγ θέλει τὸν θρίαμβον τῶν κινδυνωδῶν αὐτοῦ δοξασίων, καὶ
φέρει μετ' αὐτοῦ κατακλυσμόν. Ἡ Γαλλία εἶνε ἀσθενὴς καὶ ἐκτεθειμένη ὑπὸ
τοῦ φιλελληνισμοῦ. Ἐν Ῥωσίᾳ ὑπάρχουσι δύο τάσεις· πεφωτισμέναι ἰδέαι

περὶ τοῦ πρωτοκόλλου, καὶ φόβος τῆς Ῥωσίας. Ἡ Αὐστρία μένει ἀμέτα-
πτος ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῆς, καὶ ἡ πορεία τῆς εἶνε πρέπουσα καὶ σταθερά.
Ἄν ὁ Σουλτάνος πράξῃ ὅ,τι ὑπαγορεύει ὁ κοινὸς νοῦς, καταστρέφεται ἡ
ῥωσοαγγλική συμμαχία.

Τὸ Διδάνιον ἀνθίσταται εἰς τὰς αὐστριακὰς, ῥωσικὰς καὶ ἀγγλικὰς παρα-
στάσεις.

Ἄνακοινοῖ εἰς τὸν Ῥιβωπιέρ (28 Φεβρουαρίου 1827), ὅτι προτιμᾷ νὰ
ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἀσίαν ἢ νὰ πολεμήσῃ μᾶλλον, παρά νὰ δεχθῇ τὰς
ῥωσικὰς ἀπαιτήσεις.

Ἡ Γαλλία κατακρίνει τὸ ἀπὸ 14 Ἀπριλίου ἔγγραφον τοῦ Μέττερνιχ,
καὶ ἐπαινεῖ τὸ μετριοπαθὲς ἦθος τῆς Πρωσίας.

Αἱ πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι κατέστησαν τὴν Πύλην ἐτι ὀλιγώτερον συμβι-
βαστικὴν (25 Μαΐου).

Τὴν 9 Ἰουνίου δηλοῖ ὁ Ρεῖς, ὅτι ἀποκρούει πᾶσαν παρέμβασιν, καὶ ὅτι
ἡ εἰρήνευσις εἶνε ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Μέττερνιχ αὐχ' ἤπτον ἐξηκολούθησε συμβουλεύων (Διακοίν. εἰς Κων-
σταντινούπολιν τῆς 20 Ἰουνίου), λέγων, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἡδύ-
νατο νὰ παρασυρθῇ ἄκων εἰς πόλεμον.

Ἡ Πύλη, προσέθετο, πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ, ὅτι τὸ δίκαιον μόνον δὲν
ἄρκει νὰ προστατεύσῃ ὑπόθεσιν τινα, ἐναντίον ἀντιπάλων πανούργων καὶ
ἡκιστα δισταζόντων περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπιθετικῶν αὐτῶν μέσων, καὶ ὅτι
πρέπει τις νὰ γνωρίζῃ, προσέτι νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ δίκαιον καὶ νὰ κατα-
στήσῃ αὐτὸ ἰσχυρόν.

Ἡ Αὐστρία, λέγει ὁ Μέττερνιχ, καθορᾷ ὡς ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τὸ
νὰ παραχωρήσῃ ἡ Πύλη εἰς τοὺς Ἕλληνας δίκαιόν τινα εἰρηνεύσεως τρόπον.
Οἱ στόλοι ἐν Βρέστη καὶ Κρόνστατ εἰσὶν ἔτοιμοι εἰς ἀπόπλουν· ἡ δὲ Πύλη
πρέπει νὰ προσδάλῃ τὸν ἐχθρὸν ἐκεῖνον, ὅστις εὐκολώτερον ἡδύνατο νὰ
ἀποπλανηθῇ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ καὶ νὰ παραλυθῇ ἐντελῶς (Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν
Όττενφελς, τῆς 20 Ἰουνίου), οὐ μόνον ἕνεκα τῆς ὑπουργικῆς εὐθύνης, καὶ
τῆς διακινδυνεύσεως τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορικῶν κεφαλαίων, ἀλλὰ καὶ τῆς πα-
ραδιάσεως τῆς οὐδετερότητος.

Ὁμολόγησε δέ, ὅτι ἡ ἀπάντησις τῆς Πύλης (Ἐπιστολὴ εἰς Κωνσταντι-
νούπολιν τῆς 4 Ἰουλίου) ἦν πολὺ λογικωτέρα τῆς τριπλῆς συμμαχίας.

Ἐν Λονδίνῳ, εἶπε, ἰσχυρίζοντο ὅτι ἠπάτησαν τὴν Ῥωσίαν, καὶ ἐν Πα-
τρούπολει τὴν Ἀγγλίαν. Ἐν Παρισίοις δὲ προσεχώρησαν τῇ συμβάσει μό-
νον κατὰ τύπον, ὅπως ἐξαπατήσωσιν ἀμφοτέρας, καὶ ἀντιπράξωσιν εἰς τὸν
κινδυνώδη αὐτῶν σκοπόν.

Τὸ ῥωσικὸν ἀνακτοδόσιον προτείνειν εἰς τὸ ἀγγλικὸν βαθμιαίαν τινὰ σει-
ρὰν καταναγκαστικῶν μέτρων (9 Ἰανουαρίου 1827, πρὸς τὸν Αἰθῆν), ἀρχο-
μένων ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς ἀμέσου προσεγγίσεως εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ληγόν-

των εις τὴν χρῆσιν ἀποτελεσματικωτέρων μέτρων, περὶ ὧν βραδύτερον ἤθελε γείνει λόγος.

Ὅτε ὁ Βομβὴλ παρεκάλει τὸν Νέσσελρωδ νὰ σαφηνίσῃ αὐτῷ τὰ τελευτάτα ταῦτα (Ἐκθ. ἐκ Πιερουπόλεως τῆς 28 Ἰανουαρίου), ἐρωτῶν μὴ ὑπενόετο δι' αὐτῶν πόλεμος, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, ὅτι ἔπρεπε τέλος πάντων νὰ δοθῇ πέρας εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν (qu'il fallait en finir une fois).

Τὸ βιενναῖον ἀνακτοδοῦλιον συνεφώνησε τέλος νὰ γείνῃ τὸ Λονδίνον κέντρον συνεννοήσεως (Διακοίνωσις εἰς Λονδίνον τῆς 25 Μαρτίου).

Ἡ τῆς εἰρηνεύσεως ἰδέα, εἶπε, περιλαμβάνει:

α.) τὸ παρελθόν· ὡς πρὸς τοῦτο τὸ προσφορώτατον μέσον ἦτο λήθη καὶ ἡ μορφή ἀμνηστείας.

β.) τὸ παρόν· ὡς πρὸς τοῦτα τὸ κάλλιστον μέσον ἦν ἀνακωχή, ἀφοῦ παραδεχθῇ ἡ Πύλη τὴν ἀρχὴν τῆς εἰρηνεύσεως.

γ.) τὸ μέλλον· τοῦτο δὲ ἔπρεπε νὰ ἀσφαλισθῇ:

1) διὰ χωρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν Τούρκων·

2) δι' ἐγγυήσεως τῶν Δυνάμεων περὶ τοῦ γενησομένου συμβιβασμοῦ.

Τὰ φρούρια ἔπρεπε νὰ μείνωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Κυριάρχου. Πολιτικὴ χειραφεσία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραχωρηθῇ· ἀλλ' αἱ Δυνάμεις ἐπέτρεπον εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ κυβερνῶνται κατὰ τὰ νενομισμένα αὐτοῖς, ἀποτίνοντες ἐτήσιον εἰς τὴν Πύλιν φόρον.

Ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον ἐθεώρει τὸ βιενναῖον ἀνακτοδοῦλιον ὡς τὸ μέγιστον τῇ Εὐρώπῃ ἐπιφυλασσόμενον δυστύχημα.

Τὸ κάλλιστον, ἐφρόνει, καταναγκαστικὸν μέτρον ἦν ἀπειλὴ συγχρόνου ῥήξεως τῶν πέντε Δυνάμεων. Δευτέρα δὲ σκέψις ἤθελε γείνει περὶ τοῦ παρ' ἐκάστης πρακτεῖου ἐν περιπτώσει παρατεινομένης πείσμονῃς τῆς Πύλης.

Ἐν ἰδιαιτέρῳ διακοινώσει εἰς Λονδίνον (26 Μαρτίου 1827) ἔλεγεν ὁ Μέττερνιχ, ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης μετεβλήθη ριζικῶς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Λονδόνδεῦρ καὶ τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸ καθεστὸς τοῦ 1815 διελύθη, ὡς μὴ ἀρμόζον πλέον εἰς τὰς νέας τῶν πραγμάτων ἀπατησεις. Ἡ Αὐστρία δὲ μόνη καὶ ἡ Πρωσία ἔμενον ἐν τῇ εὐθείᾳ ὁδῷ, καὶ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία κατέστη ἀφηρημένη τις ἔννοια καὶ ὄνομα μόνον ψιλόν.

Ἐπειδὴ ἡ ἀγγλικὴ καὶ ἡ ῥωσικὴ αὐλή, ἔλεγεν, δὲν ἤξεύρουσι τί θέλουσιν, ἠναγκάσθη ὁ Μέττερνιχ νὰ ἀσχοληθῇ εἰς τὴν λύσιν τῶν μυστικῶν ζητημάτων. Ὁ Νικόλαος δὲν ἐπεθύμει τὸν πόλεμον, ὅστις ἄλλως ἤθελε παραγάγει αὐτὸν εἰς ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους συνεπείας. Ἡ Αὐστρία ἐπεθύμει ἐπάνοδον τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν, καὶ παραχωρήσεις τινὰς καὶ προνοητικὰ μέτρα ἐκατέρωθεν· τοῦτου ὀφένκα ἔπρεπε νὰ συμφωνήσωσιν αἱ Δυνάμεις. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία οὐδεμίαν ἐπεθύμει προσβολὴν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Σουλτάνου ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσίας.

Θέλει ἡ Ἀγγλίξ, ἡρώτα, νὰ ἐπιμείνη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς παρέμβασιν, καὶ τοι καθιστῶσαν ἀδύνατον τὴν εἰρηνοποίησιν;

Καὶ εἰς Πετροῦπολιν γράφων (Μυστικὴ Διακοίν. τῆς 27 Μαρτίου 1827) ἐπέμενεν ὁ Μέττερνιχ εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην, ὅτι πᾶσαι αἱ Δυνάμεις ἔπρεπε νὰ συνενωθῶσι πρὸς εἰρήνευσιν, οὐχὶ δὲ πρὸς μεσιτείαν ἢ πρὸς ἐπέμβασιν. Ἀπῆται κοινὰς ἀπειλάς, ἀλλ' οὐχὶ πόλεμον. Πῶς εἶνε δυνατόν, ἀνέκραξε, νὰ εἰρηνεύσωμεν διὰ πολέμου;

Εἰς Παρισίους ἐμήνυσεν (31 Μαρτίου), ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ Πρωτοκόλλου ἤθελε φέρει εἰς ἧτταν. Ἀπέθανε δ' αὐτὸ, εἶπε, φυσικὸν θάνατον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅτε ἀπόπειρα ἐγένετο πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Κρυφίως ὅμως ὠμολόγει μετὰ λύπης, ὅτι καὶ ὁ ἴδιος αὐτοῦ δρόμος δὲν ἤθελεν ἐπιτύχει (Ἐπιστ. εἰς Κωνσταντινουπόλιν, τῆς 19 Μαρτίου).

Ἡ Γαλλία, ἔλεγεν, εἶνε ὑπὲρ πάσης ὑποθέσεως, εἰς ἣν δύναται νὰ ἀναμιχθῇ καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς ἀναμίξως (*d'être de la chose*) ἐξήγαγεν αὐτὴν τῆς καιροσκοποῦ τῆς πολιτικῆς (7 Μαρτίου).

Καὶ ὅμως, ἔγραφεν εἰς Βερολίνον τὴν 19 Μαΐου, ἐξέφραζεν ἐπὶ τὴν λύπην αὐτοῦ ὁ Δαμάς, ὅτι ἡ Αὐστρία ἐχωρίζετο ἀπὸ τῆς Συμμαχίας! Ἐπίστευε δὲ πρὸς τούτοις ἡ Γαλλία εἰς τὸν πόλεμον, ἐπὶ ὃ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἤθελε νὰ προχωρήσῃ μόνον μέχρι τοῦ πολέμου.

Ἐν Λονδίνῳ δὲν ἠκούετο ὁ Ἑστερχάξης (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 27 Μαρτίου) εἰμὴ μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρωτοκόλλου. Ἀνεκοινώθη δὲ αὐτῷ, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Αὐστρία ἐν μέρει μόνον συνήνει, αἱ δὲ διαθέσεις τῆς Πρωσίας ἦσαν ἀδίδικοι, ὑπέγραφεν ἡ Ἀγγλία τὴν μετὰ τοῦ γαλλικοῦ ἀνακτοβουλίου συμφωνίαν.

Ὁ πρίγκηψ Ληβεν, εἰς ἣν ὁ Ἑστερχάξης ἐμπιστευτικῶς ἀνεκοίνωσε τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ, εὗρεν αὐτὰς λίαν ἀνεπαρκεῖς. Ἐφρόνει δὲ, ὅτι ἐν περιπτώσει χρήσεως καταναγκαστικῶν μέτρων δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκᾷ ἡ σύμπραξις τῆς Αὐστρίας.

Ὁ Μέττερνιχ ἐξεδικήθη, χαρακτηρίσας τὸν Ληβεν ὡς ἀντιπρόσωπον πάσης ῥωσικῆς πλάνης καὶ τῆς ἐν Πετροῦπόλει ἐπικρατούσης συγχύσεως.

Τὴν 29 ὅμως Μαΐου ἐδήλωσεν αὐτῷ ὁ ἄλλως τοσαύτον εὐάρεστος ἄγγελος Τατίσεφ, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος θεώρει τὰς αὐστριακάς ὁδηγίας ὡς ἀπόπειραν μόνον πρὸς ἀναβολὴν τῆς ἐπὶ τοῦ πράγματος ἀποφάσεως, καὶ ὅτι ἐν ἀνάγκῃ ἤθελε προβῇ μόνος.

Ὁ Μέττερνιχ ὠνόμασεν εἰς τὸν Ἑστερχάξην (26 Μαΐου, μυστικὴ Διακοίν.) τὸ πρωτόκολλον φάντασμα: Ἐκ τῆς συγχύσεως εἶπεν, ἦν αὐτὸ ἐνομιμοποίησεν, οὐδεμία συμβιβαστικὴ ἐνέργεια ἠδύνατο νὰ προέλθῃ, ἀλλὰ τερατῶδὲς τι μόνον ἀποκύημα, ἄξιον τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ. Τὸ πρωτόκολλον οὐδεμίαν εἶχε πρακτικὴν ἀξίαν, ἄλλως δὲ ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο νὰ κινήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Πύλης.

Ὁμολογῶ, ἔλεγεν, ὅτι δὲν ἔννοῶ τὴν ἠθικὴν θέσιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου.

Παλαιὰ πείρα μὲ ἐδίδαξεν, ὅτι ὁσάκις μικραὶ ἢ μεγάλαι ὑποθέσεις γεννῶσι ταυτὴν σύγχυσιν, ὡς νῦν τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, τὸ προσδοκώμενον δὲν ἐτέρχεται, καὶ τοῦτο θέλει συμβῆ εἰς τὰς ῥωσοαγγλογαλλικὰς ιδέας.

Θέλει ἔλθει ἡμέρα, καθ' ἣν θέλουσιν ἐκτιμηθῇ προσηκόντως αἱ σκέψεις τῆς βιενναίας αὐλῆς· ὅσα σήμερον θεωροῦνται ὡς δισταγμοὶ καὶ περιωρισμέναι ιδεαί, θέλουσι τότε ἀποκτῆσαι τῆς προφητείας τὸ κύρος.

Ὅτε τὸ γαλλικὸν ἀνακτοδοῦλιον ἔπεμφεν εἰς τὸ βιενναῖον τὴν σύμβασιν (19 Μαΐου), ἐκφράζον τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἀποδεχθῇ αὐτὴν ἡ Αὐστρία, καὶ λίγον ὅτι, προκειμένου περὶ Τούρκων, δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ στενοχωρῶνται ἀπέναντι τοιούτων ἀνθρώπων, ἐδῆλωσεν ὁ Μέντερνιχ (Ἐπιστολὴ εἰς Παρισίους, τῆς 11 Ἰουνίου), ὅτι δὲν ἡδύνατο νὰ συμπράξῃ εἰς ἔργον ἀόριστον, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἔβλεπε μέλλον ἀποτέλεσμα, ἢ τὴν χειραφεσίαν τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ἧς συνεδέετο ὁ θρίαμβος νέας ἐπαναστάσεως ἐν Εὐρώπῃ.

Τὸ γαλλικὸν ἀνακτοδοῦλιον ἀνεγνώριζε τὸ ὄρθον τῆς πολιτικῆς τοῦ βιενναίου ἀνακτοδοιίου, καὶ ὡμολόγησεν, ὅτι ἦν μὲν ἐναντία τῶν νομίμων ἢ ὑπὸθεσις, ἧς προσμάχει ἡ Γαλλία, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε νὰ συνθηκολογήσῃ τις πρὸς τὸ κακὸν ὅπως ἐπιτύχῃ τὸ ἀγαθόν.

Τὴν σκέψιν ταύτην ἐθεώρησεν ὡς ἐσφαλμένην ὁ ἀρχικαγκελλάριος (16 Ἰουνίου), λέγων ὅτι τὸ κακὸν ἤθελεν αὐξήσῃ, ὑποθαλπούσης τῆς Γαλλίας τὴν ῥωσοαγγλικὴν συμμαχίαν.

Εἰς Βερολίνον ἔγραψε τὴν 14 Ἰουνίου περὶ τῶν περιωρισμένων ιδεῶν τοῦ παρισιανοῦ ἀνακτοδοιίου.

Ἡ Πρωσία (διατελοῦντος τοῦ Βύλω ὑπὸ τὴν ἐπιφρόσιν τοῦ Λεβεν) ἀπέβριψε μὲν τὴν μορφήν (Πρωσ. Διακοίν. εἰς Παρισίους, τῆς 21 Ἰουνίου), ἀπεδέξατο ὅμως τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς ὅρους τῆς συμβάσεως.

Ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἔδειξε δυσθυμίαν, ὅτι ἡ βιενναία αὐλὴ παρενέβαλλεν αἰωνίως προσκόμματα, ἔγραψεν ὁ Μέντερνιχ (Μυστικὴ Διακοίνωσις εἰς Πετροῦπολιν τῆς 17 Ἰουνίου), ὅτι ἀπὸ τοῦ 1826 δύο ιδεαί ὑπῆρξαν ὁδηγοὶ αὐτοῦ· ἡ μὲν νὰ παρειαγάγῃ τὴν Ἀγγλίαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν περιπλοκὴν, ὅπως ἐμποδίσῃ αὐτὴν τοῦ νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν εἰρηνεύσιν, καὶ συνάμα μεταχειρισθῇ αὐτὴν πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν του· ἡ δὲ, πεποίθησις εἰς τὴν ἐν Ἀκκερμαν ἐπιτυχίαν, καὶ ἐλπίς ὅτι ἡδύνατο δι' ὁμοίων ἐντόνων ἐπιδείξεων νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Σουλτάνον εἰς ὑποχώρησιν ἐν τῇ ζητήματι τῆς εἰρηνεύσεως. Ἄλλ' ὁ ὑπολογισμὸς ἦν ἐσφαλμένος, καὶ ἡ ἐπιτυχία ἔμελλε ν' ἀπατήσῃ τὴν Ῥωσίαν. Ὁ πόλεμος οὐδέποτε ἤθελεν ἀνταποκριθῇ εἰς τοὺς ὅρους τοῦ Πρωτοκόλλου. Μετὰ τοῦ βρεττανικοῦ δὲ ἀνακτοδοιίου δὲν ἡδύνατο νὰ συνδεθῇ ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, χωρὶς νὰ καταστῇ

συνένοχος τῶν ἐπαναστατικῶν αὐτοῦ δογμάτων (Ἐπιστ. τῆς 10 Ἰουνίου πρὸς τὸν Ζίχην).

Ἐπειδὴ ἡ τῆς Πετροπόλεως αὐλή, ἔγραψε τὴν 8 Ἰουλίου εἰς Βερολίνον ὁ Μέττερνιχ, ἐπιδιώκουσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου, ἀπαντᾷ προσκόμματα, εἰς ἃ ὅπωςδήποτε πρέπει νὰ δώσῃ ἕν ὄνομα, νομίζει ὅτι εὕρισκει πανταχοῦ ἐνώπιόν της τὸ βιενναῖον ἀνακτοδοῦλιον καὶ τὸν πρίγκηπα Μέττερνιχ, ὡς κατὰ τὸ 1792 καὶ 1793 ἐνόμιζον ὠφέλιμοι οἱ γάλλοι παράφρονες νὰ ὀνομάζωσι Πίττ καὶ Κόδουργ τὰς δυσχερείας τῆς ἐποχῆς αὐτῶν. (Ἐκθ. ἐκ Βερολίνου τῆς 29 Ἰουνίου).

Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, δεχόμενος εἰς ἀκρόασιν ἀποχαιρετισμοῦ τὸν Ζίχην, ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πολεμήσῃ παρὰ τῇ γαμβρῇ αὐτοῦ αὐτοκράτορι τὰς προλήψεις τοῦ ῥωσικοῦ ἀνακτοβουλίου.

Ἐρωτήσαντος μετ' ἐκπλήξεως τοῦ Τσάρου, διατὶ ἡ Πρωσία δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν Συνθήκην, ἀφ' οὗ αὕτη ἤθελεν ἔχει μετίζον κύρος ὑπὸ τεσσάρων μᾶλλον ὑπογεγραμμένη ἢ ὑπὸ τριῶν, ἀπήντησεν ὁ Βέρνστορφ, ὅτι ἡ Πρωσία οὐδὲν ἄμεσον συμφέρον εἶχε κατ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἀπλῶς μόνον ἐξ ἠθικῆς ἐπόψεως ἐθεώρει τὸ πρᾶγμα. Παρατήρησε δέ, ὡς πρὸς τὴν συνθήκην, ὅτι αὕτη συνέδεε δι' ἐξωτερικῶν τύπων θετικῶς ἀντίθετα στοιχεῖα καὶ συμφέροντα.

Ὁ Λήδεν εἶχε μέχρις ἐσχάτων αισθανθῆ πόσον ὀλίγον ἦτο τὸ ὑπὲρ τῆς εἰρηνεύσεως ἐνδιαφέρον τοῦ Κάννιγγ (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου, τῆς 10 Ἰουλίου). μόνον δὲ ἡ ὑπογραφή τῆς Ἰουλιανῆς συμβάσεως καθυσχύασεν αὐτόν, καταδείξασα ὅτι δὲν εἶχαν ἐμπαυχθῇ.

Ὅσῃ περιφρονητικῶς καὶ ἂν ἐξεφράζετο ὁ Μέττερνιχ περὶ τῆς συμβάσεως (Διακοίν. εἰς Βερολίνον τῆς 23 Ἰουλίου), λέγων ὅτι «ἐξ ὀλίγου ἀρχικῶς εἶχε καταστήσει σχεδὸν μηδὲν», προσέθετεν ὁμῶς, ὅτι «ἐφοβεῖτο τοὺς κενοὺς λόγους τοὺς περιβεβλημένους σεβαστοῦ τύπου, διότι πάντοτε οὗτοι ἀπολήγουσιν εἰς κακόν»· καὶ δὲν ὑπώπτευε μὲν — πολλοῦ γε καὶ δεῖ — τοὺς βρεττανοὺς ὑπουργοὺς ὡς συμμετασχόντας τοῦ πολιτικοῦ ἐγκλήματος τῆς δημοσιεύσεως τῆς Συμβάσεως, ἀλλ' ἔξων ὁμῶς, ἔλεγεν, οὗτοι ἐν τοσοῦτον κακῇ συναναστροφῇ, ὥστε καθ' ἑκάστην ἐκινδύνευον νὰ ἐκτεθῶσι καὶ ἄλλως.

Τὸ μόνον δὲ τοῦ Κάννιγγ πλεονέκτημα, προσέθετεν, ἦτο ὅτι ἐκύρωσε τὰς ἐπαναστατικὰς ἀρχάς.

Ῥωσικῇ Διακοίνωσις τῆς 26 Ἰουλίου καθυσχύασε τοὺς ἐν Βιέννῃ, βεβαιώσασα, ὅτι δὲν εἶχον δοθῇ ὁδηγίαι εἰς τὸν στόλαρχον περὶ λήψεως μέτρων κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ναυτικοῦ, ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς μεσολαβήσεως ἐκ μέρους τῆς Πύλης, ἀλλ' ὅτι τούναντίον εἶχε δοθῇ αὐτῇ ἐντολὴ νὰ προσεῖῃ ἐπιμελῶς μὴ τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ἐκτραπῶσιν εἰς ἐχθροπραξίας.

Ὁ Μέττερνιχ ἔκρινεν, ὅτι ἐν τῇ παραδόξῃ ταύτῃ παραγγελίᾳ συνηνοῦτο ὁ φόδος ἐκφανοῦς ῥήξεως πρὸς τὴν περὶ ὑποταγῆς τῆς Πύλης ἐπιθυμίαν.

Ἀπέναντι τοῦ Ἐξάρχου ἐπέμενεν ὁ Ῥεῖς (Ἐκθ. τῆς 25 Ἰουλίου) εἰς τὸ δίκαιον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ὅττενφελς ἐθεώρει τὰ μέσα τῆς Πύλης λίαν ἀσθενῆ, πλὴν τῆς ἐξάψεως τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ φανατισμοῦ.

Μὴ συμμετασχὼν ὁ Ἐξάρχος τῶν διαδημάτων τῶν τριῶν Δυνάμεων, ἐλαβέν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Μέττερνιχ, καὶ ἔπραξε τοῦτο βραδύτερον.

Ὁ Μέττερνιχ ἐδήλωσε τὴν 4 Αὐγούστου, ὅτι, ἀφοῦ τὰ πράγματα παρίσταντο τοσοῦτον κατηγορικῶς, δὲν ἐλυπεῖτο ὅτι ἡ Πύλη ἐξεφράσθη καθαρῶς καὶ ἐντόνως, διότι ὁ Σουλτάνος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δίκαιον, καὶ ἡ ἀπόφασίς του ἦν τοῦλάχιστον ἐντονος καὶ εὐθαρσῆς, ὅπερ ἦτο πλεονέκτημα ἀπέναντι τοῦ ἀναποφασίστου τῶν Δυνάμεων.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης παρορμηθεὶς ὁ Ὅττενφελς, ἀνεκοίνωσεν ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Ῥεῖς, ὅτι ἡ αὐτοκρατορική Αὐλὴ ἐνέκρινε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ, ἂν οὗτος ἀνελόγισατο ὠρίμως τὰς συνεπείας καὶ ἡσθάνετο ἐν ἑαυτῇ τὴν δύναμιν, ὅπως ὑπερασπισθῇ τὸ δίκαιόν του (Ἐκθ. ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῆς 22 καὶ 31 Αὐγούστου).

Ἰδιαίτερα τις ἀπόπειρα τοῦ γάλλου πρεσβευτοῦ (Ὅττενφελς πρὸς τὸν Μέττερνιχ 25 Αὐγούστου), ὅπως πεισθῇ εἰς ὑποχώρησιν ὁ Ῥεῖς, ἀπέτυχε. Ὁ Ῥεῖς ἤθελε νὰ μάθῃ τὰ καταναγκαστικὰ μέτρα, δι' ὧν ἠπειλοῦν αὐτόν. Ὁ γάλλος πρεσβευτὴς ἐδήλωσεν, ὅτι περὶ τούτου ἡδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ μόνον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀγγλοῦ καὶ ρώσου αὐτοῦ συναδέλφου. Ὁ δὲ Ῥεῖς ἀπήντησεν, ὅτι αἱ συνθήκαι τῆς Πύλης εἶχον συναφθῇ μετὰ μιᾶς ἐκαστῆς τῶν δυνάμεων, καὶ οὐδόλως ἐμελλέν αὐτῇ περὶ κοινῆς αὐτῶν ὑποθέσεως, οὔτε ἐννόει τι ἐκ τῆς ἀνοήτου ἐκείνης φράσεως, ἣτις ἐδίδετο αὐτῇ ὡς ἀπάντησις.

Ὁ Πρόκας ἔγραψεν ἀπὸ 2 Αὐγούστου, ὅτι οὐδαμῶς εὐρίσκετο ἡ Ἑλλὰς, ὑπὲρ ἧς ἤθελον νὰ ἐπεμώσιν. Ἄν ὅμως αἱ δυνάμεις ἀπέκλειον τὴν Πελοπόννησον, ἡ ἐπαρχία αὕτη ἤθελε καταστῇ ἀνεξάρτητος, καθότι διὰ μόνης τῆς συγκοινωνίας τοῦ Ἰσθμοῦ δὲν ἡδύνατο νὰ συντηρηθῇ ἐν αὐτῇ καὶ στρατός.

Ὁ Ἐξάρχος καὶ ὁ Πρόκας εἶχον διατηρήσει τὸν ἀντιβασιλεῖα πιστόν εἰς τὸν Σουλτάνον, κατεπολεμήσαντες τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Κράδοκ.

Ὁ θάνατος τοῦ Κάννιγγ ἀποκαλεῖται ἐν τῇ εἰς Παρισίους μυστικῇ διακοινώσει τῆς 19 Αὐγούστου σπουδαϊότατον συμβεβηκός, ὅπερ ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὴν κατὰπυρσιν ὁλοκλήρου τοῦ οἰκοδομήματος, αὐτῆς ἦτο τὸ στήριγμα.

Ὁ Μέττερνιχ ἐξομοιάζει τὴν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ ἐκείνου διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων πρὸς χινοστιβάδα, ἣτις κυλιομένη ἀνατρέπει τὰ πάντα, μεθ' ἣν ὅμως καὶ ἄνθρωποι καὶ πράγματα ἀνεγείρονται πάλιν· οὕτω δέ, λέγει, ἐν Παρισίοις θέλουσι νῦν αἰσθανθῇ ὅτι εἶνε μεγάλοι, καὶ ἐν Πετροπόλει ὅτι ἐχειραφετήθησαν.

Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις, προστίθεται, ἣτις δι' ἐλαφρίας ὑπεδοθήθησε τὴν

ανάπτυξιν τοῦ κακοῦ, ἤθελε πράξει καλῶς ὠφελουμένη ἐκ τῆς στιγμιαίας συμπτώσεως, ὅπως συνδράμῃ τὸ βιενναῖον ἀνακτοβούλιον εἰς καταστολὴν αὐτοῦ.

Ὁ Βιλλέλ ἐδήλωσεν. (Ἐκθ. ἐκ Παρισίων, τῆς 17 Σεπτεμβρίου), ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ἄν μόνος αὐτοῖς ἀνεκόπτετο, ἤθελε στερηθῇ τοῦ μέσου πρὸς ἀναστολὴν τῆς ὁρμῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου.

ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐξεφράσθη ὁ Δωδλεῦ πρὸς τὸν Ἑστερχάζην (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 14 Σεπτεμβρ.)· ἡ Ἀγγλία, εἶπεν, εἴχῃ πολὺ προχωρήσει, καὶ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ· ἡ Πύλη ἔπρεπε νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ἐνώπιον τῆς πανηγυρικῆς ὑποχρεώσεως, ἣν ἀνέλαβον αἱ τρεῖς δυνάμεις· ἄλλως ἐφοβείτο ἡ Ἀγγλία, ὅτι ἤθελε παρασυρθῇ καὶ πέραν τῆς ἐπιθυμίας αὐτῆς. Ἡ Αὐστρία καλῶς ἤθελε πράξει μεσιτεῦσα παρὰ τῇ Πύλῃ, ὅπως κάμψῃ τὴν πείσμονα αὐτῆς ἄρνησιν, ἥτις ἀναγκάζει τὰς δυνάμεις νὰ προσώσιν εἰς τὰ ἄκρα. Οὐδεμία δ' ἐπιτρέπετο ββραδύτης, διότι οὐδεὶς ἐγνώριζεν, ὅποια ἡ μέλλουσα τῶν πραγμάτων φορὰ. Ὅπωςδὴποτε ὅμως αἱ ὁδηγίαι τοῦ ἁγγλοῦ ναυάρχου ἦσαν τοιαῦται, ὥστε δὲν ἠδύνατο οὗτος νὰ λαβῇ καταπευσμένα μέτρα, διακινδυνεύοντα τὴν οὐδετερότητα.

Αἱ ἔντονοι παραστάσεις τῆς Αὐστρίας, ἔλεγεν ἐπὶ τέλους, ἠδύναντο νὰ προλάβωσι μέγα κακόν.

Τὴν εἴδησιν ταύτην ἀπεδέξατο μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὁ Μέττερνιχ (Διάκοιν. εἰς Λονδίον, τῆς 8 Ὀκτωβρίου), ἐλπίζων ἐξ αὐτῆς ὅτι ἀνεῖρε τὴν παλαιὰν Ἀγγλίαν, καὶ προσεπάθησε νὰ παρασκευάσῃ ἐν Ἰκωνσταντινουπόλει σημεῖόν τι ἡρεμίας καὶ ἡσυχίας διὰ τὰ τουρκικὸν κράτος (Ὁδηγ. πρὸς τὸν Ὄττενφελς, τῆς 30 Ὀκτωβρίου).

Ἐπὶ τῇ προσκλήσει τῆς Ἀγγλίας παρατηρεῖ ὁ Μέττερνιχ, ὅτι τὸ τὴν ἡσυχίαν τῆς Τουρκίας ἀπειλοῦν ἐπαναστατικὸν κίνημα πρέπει νὰ παύσῃ.

Ἡ Πύλη, λέγει, πρέπει νὰ προσπαθῇ ὅπως ἀφοπλίσῃ τὰς δυνάμεις· πολιτικὴ τις μόνον ἔρις ὑφίστατο μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῶν τριῶν δυνάμεων, ἡ δὲ εἰρηνεῦσις ἦν δευτερευόν ζήτημα. Καλῶς ἤθελε πράξει ἡ Πύλη ἀποτεινομένη ἐμπιστευτικῶς εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὅπως λαλήσῃ αὐτῇ ὑπὲρ αὐτῆς εἰς τὰς δυνάμεις.

Ὁ Ράις πρέπει νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεσιτείαν τῆς Αὐστρίας, καὶ νὰ ζητήσῃ συνάμα, εἰ δυνατόν, πρόσκαιρον ἀναστολὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Πᾶσα ξηρὰ ἀπάντησις τῆς Πύλης, ἔγραψεν εἰς τὸν Ὄττενφελς, τὴν 17 Ὀκτωβρίου, ἦτο πόλεμος, ἐνῷ πᾶσα ὑπεκφυγὴ, ἣν ἤθελλε προτείνει ἡ Πύλη, ὅπως ἐξέλθῃ τοῦ λαθυρίνου, ἤθελε τὰ μέγιστα τὴν ὠφελήσῃ.

Ὁ Δωδλεῦ ἐν τούτοις οὐδὲν ἤθελε νὰ ἀκούσῃ περὶ μονομεροῦς μεσιτείας τῆς Αὐστρίας (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου, τῆς 1. Νοεμβρ.), καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου ἐμπόδισεν αὐτόν ὁ Ἑστερχάζης νὰ γράψῃ ἐναντίαν αὐτῆς διηακοίνωσιν.

Ὁ γαλλικὸς στόλος ἐνοῦται μετὰ τοῦ ἁγγλικοῦ.

Ὁ Ἰβραῖμ ἀποπειράται νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς στιγμιαίας αὐτοῦ ἀπουσίας, ὅπως κινήθῃ κατὰ τῆς Ὑδρας, ἀλλὰ προσκόπτεται κατὰ τῆς ἐντόνου τῶν ναυάρχων διαμαρτυρήσεως.

Τὴν 26 ὑπεχρεώθη ὁ Ἰβραῖμ νὰ ἀναστείλῃ τὰς κινήσεις τοῦ στόλου τοῦ μέχρι θετικῆς διαταγῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως; — ὑπελογίσθησαν πρὸς τοῦτο 25 ἡμέραι —, ὅπως ἀποφασίσῃ, ἂν ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν διαταγὴν τῶν ναυάρχων ἢ νὰ προχωρήσῃ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνῃν. Τότε ἀπεδιδάσθησαν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα τὸ δὲ μέγιστον μέρος τοῦ συμμάχου στόλου ἔπλευσεν εἰς Μῆλον καὶ Ναύπλιον.

Ὁ Ἰβραῖμ ὁμῶς παρέστησεν αὐτοῖς, πόσον ἀδικον ἦτο ν' ἀφίνωσι τὸν Κόχραν ἐνεργουντα κατὰ τῶν Πατρῶν. Οἱ ναύαρχοι ἀντιπαρετήρησαν αὐτῷ, ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ; ἠνάγκαζε νὰ συνταχθῶσιν εἰς τὴν μερίδα, ἣτις ἀπεδίδετο τὰς προτάσεις τῆς Συνόδου· ἀλλ' οὐχ ἦτον ἥθελον πείσει τὸν Κόχραν νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τῶν Πατρῶν. Ἐπέτρεψαν δὲ εἰς τὸν Ἰβραῖμ νὰ πέμψῃ πλοῖα εἰς Πάτρας καὶ Σουδαν, πρὸς ἐπισπισμὸν τῶν φρουρῶν.

Ὁ Ἰβραῖμ αὐτὸς ἔπλευσεν εἰς Πάτρας, πρὸς ἐπισπισμὸν αὐτῶν, καὶ εἰς Βασιλᾶδι, ὅπως προστατεύσῃ αὐτὸ προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ Κόχραν.

Ὁ Κόδριγκτων ἠνάγκασεν αὐτὸν τὴν 4 Ὀκτωβρίου διὰ τῶν τηλεβόλων νὰ ὀπισθοχωρήσῃ, κατεμέμφθη αὐτοῦ, ὅτι παρεβίασε τὸν λόγον τοῦ, καὶ ἐδήλωσεν, ὅτι δὲν ἤθελε πλέον πιστεύσει οὔτε αὐτὸν οὔτε τινὰ τῶν ὑπαρχηγῶν τοῦ.

Ὁ Ταχίρ ἀπήντησεν, ὅτι ὁ Ἰβραῖμ δὲν εἶχεν ὑποσχεθῇ τι περὶ τῶν Πατρῶν, καὶ ὅτι ἡ ὑπόσχεσις τοῦ περιωρίζετο μόνον εἰς τὴν Ὑδραν (Ἐκθ. τοῦ Δανδόλου, τῆς 25 καὶ 27, τοῦ Βανδιέρα, τῆς 30 Ὀκτωβρ.).

Ὁ Ἰβραῖμ φθάνει τὴν 9 Ὀκτωβρίου εἰς Μεθώνην, καὶ ἐρμηοῖτήν Μεσσηνίαν.

Τὴν 12 ἐμφανίζεται ὁ βωσικὸς στόλος (Ἀγγελία τοῦ Κράδοκ εἰς τὸν Ἰβραῖμ, τῆς 17 Ὀκτωβρίου).

Οἱ ναύαρχοι ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Ἰβραῖμ νὰ πέμψῃ τὸν μὲν τουρκικὸν στόλον εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν δὲ αἰγυπτιακὸν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ γενομένη παρ' αὐτοῦ ἐρήμωσις τῆς Μεσσηνίας, εἶπον, ἦν παράδοσις τῆς ἀνακωχῆς καὶ ἐναντία εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἰβραῖμ ἐτίθετο οὕτω ἐκτὸς τῶν διεθνῶν νομίμων, καὶ ἐξετίθετο εἰς ἀμέσους συνεπίαις, ἂν δὲν παρηγεῖτο εὐθὺς τῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων κινήματων αὐτοῦ.

Ἀρνηθέντος τοῦ Ἰβραῖμ, παρεσκευάσθησαν οἱ ναύαρχοι, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτόν. (Ἐκθεσις τοῦ Κόδριγκτων τῆς 21 Ὀκτωβρίου). Τουρκικὸν πυρπολικὸν ἐπυροδόλησε πρῶτον κατὰ τινος λέμβου τῆς Δάρτμουθ, ἣτις ἀπήτησε νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῇ θέσιν τὰ πυρπολικά. Αἰγυπτιακὴ φρεγάτα ἔβαλε πρώτη διὰ τηλεβόλων κατὰ τῆς γαλλικῆς Σειρήνος. Ὁ Κόδριγκτων ἠύχαριστήθη, διότι ταῦτα ἦσαν ἀναγκαῖα πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συμβάσεως. Ὁμολογῶ, ἔλεγεν ἐν τέλει τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ, ὅτι ἤσθάνην τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τιμωρήσω τοὺς ὕβριστάς, ἀλλὰ τὸ καθήκόν μου μοὶ ἐπέβαλλε

μετριοπάθειαν, καὶ τοῦτο ἔπραξα. Ἦθελον ἀποφύγει τὸ ὀλίθριον αὐτὸ ἔσχατον μέτρον, ἂν εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν μου ἄλλα μίτρα. . . .

Ὁ Βανδέραις παρατηρεῖ, ὅτι ὁ εἰς τὸν λιμένα εἰσπλους ἀποτελεῖ τὴν ἀφειρητὴν τῆς προσβολῆς, πάντα δὲ τὰ ἄλλα ἦσαν κενὴ πρόφασις. Οἱ τοῦρκοι ὑπῆρξαν κατ' αὐτὸν θύματα τῆς τιμιότητός των, ἡ δὲ ἀπουσία τοῦ Ἰβραῖμ παρέλυσεν τὴν πρὸς ἀντίστασιν δύναμιν αὐτῶν.

Κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ Ἰβραῖμ (Ἐκθ. ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τῆς 40 Ἰανουαρίου 1828) εἶχε δοθῇ αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ πλεύσῃ εἰς Πάτρας καὶ εἰς τὸν κόλπον τῆς Ναυπάκτου πρὸς ἐπισιτισμόν, ἡ πρώτη δὲ τηλεδόλου βολὴ ἐρρίφθη ἀπὸ τοῦ στόλου τῶν συμμάχων. Ἡ τῆς Χίου προσβολὴ ἦν δὲν ἐκώλυσαν οἱ στόλοι τῶν ναυάρχων, περιήγαγε τὴν Πύλην εἰς ἔξαψιν μανίας. Ὁ Ῥεῖς ἐφάνη καὶ πάλιν διατεθειμένος νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν αὐστριακὴν μεσιτείαν, καθ' ἣν περιπτώσιν αἱ Δυνάμεις παρεῖχον ἀποζημίωσιν διὰ τὸ Ναβαρίνιον, καὶ παρηγοῦντο τῆς εἰρηνεύσεως. Ὁ Ἐξάρχος ἀπεποιθῆ τὴν μεσιτείαν. Ἡ δὲ Πύλη ἠρνήθη νὰ ἐκδώσῃ φερμάνιον διὰ τὸν ἀπόπλουν τῶν πλοίων καὶ ταχυδρόμων.

Οἱ τρεῖς πρέσβεις ἐφάνησαν πολὺ ὀλίγον εὐαίσθητοι καὶ εὐγνώμονες πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐξάρχου μεσολάβησιν ὑπὲρ ἀναστολῆς τῆς κατασχέσεως καὶ ἐκδόσεως φερμανίου.

Ἐκθεσις τοῦ Μιλίτις τῆς 26 Νοεμβρίου λέγει, ὅτι ἂν οἱ σύμμαχοι ἀντὶ τῆς μικρᾶς ἀπὸ τῆς μεσολαβήσεως δόξης προϋτίμων τὴν ἀληθεῖ δόξαν τῆς ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιεικῶν ὄρων ἐδραιώσεως τῆς εἰρηνεύσεως ἐν Ἑλλάδι, ἤθελον ἀπαντήσῃ εὐκολίᾳ παρὰ τῇ Διθανίᾳ.

Ἐν τῇ ἀπὸ 6 καὶ 49 Δεκεμβρίου διακοινώσει λέγει ὁ Μέττερνιχ, ὅτι ἡ ἀκαμψία τῆς Πύλης οὐδὲν ἄλλο ἐνέπνευσεν αὐτῇ μετὰ τὴν ἀγαθὴν καὶ ἀφιλοκερδῆ τῆς Αὐστρίας συμβουλήν, ἢ νεκρὰν μόνον λέξιν. Τὸ διάδημα τῆς 24 Ὀκτωβρίου ἦν νεκροτόκιον. Μόνον δὲ ἡ τῆς ἀνακωχῆς παραδοχὴ ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ ὠφέλιμον ἀποτέλεσμα. Ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίκαζε τὸ φοβερόν ἐν Ναβαρίνῳ ἔγκλημα, ἐξέφρασε δὲ εἰς τὰς αὐλὰς τὴν δυσaréσκειαν αὐτοῦ, ἀνακοινώσας αὐταῖς καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Βεζύρου· ἀλλ' ἐν Πετροπόλει μὲν ἀπεδέξαντο αὐτὴν μετὰ μεγίστης δυσμενείας, ἐν Παρίσις δὲ καὶ ἐν Λονδίνῳ τὴν ἐθεώρησαν ὡς μὴ γενομένην. Ἡ μεταξὺ τῶν δυνάμεων διχόνοια ἤθελεν ὠφελῆσαι τὸν Σουλτάνον ἐν τῇ δυσχερεῖ αὐτοῦ θέσει. Τὸ ἦθος τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἤθελεν ἴσως φανῇ μικρόθυμον εἰς τὴν Πύλιν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι.

Ὁ Ῥεῖς ἀνεκοίνωσεν (31 Δεκεμβρ.), ὅτι ἡ Πύλη ἤθελε περιορισθῇ εἰς προνοητικὰ μέτρα, ἀποφεύγουσα τὸ νὰ προκαλέσῃ τὰς Δυνάμεις.

Τὴν 5 Νοεμβρίου ἔφθασαν εἰς Βιέννην ἐπιστολὴ καὶ εἰδήσεις ἐκ Ναβαρίνου. Ἐπεμφε δ' αὐτάς ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὰς τρεῖς αὐλὰς, δηλῶν, ὅτι ἡ διαγωγὴ αὐτοῦ ἦν ἀναγκαιῶς παθητικὴ τοῦ λοιποῦ.

Ὁ Μάττερνιχ παρήγγειλεν εἰς τὸν Ἀπόννη (13 Νοεμβρ.) ἐντελῆ ἀπάθειαν. Μετὰ τὸ φρικῶδες, ἔλεγε τοῦ Ναβαρίνου γερονδῆ· δὲν ἐννοεῖ τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον τι θέλουσι τὰ ἄλλα, οὔτε ἔχει νὰ ἐξηγήσῃ πρὸς αὐτὰ τι θέλει καὶ τι δύναται νὰ θέλῃ. Παρήγγειλε δ' αὐτῷ νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς ἀτόπου λέξεως μεσολάβησις, ἥτινος τοσοῦτον λυπηρὰ εἶχε γείνει κατὰχρησις. Κατόπιν διεβίβασε παραστάσεις κατὰ τῆς ἰδιοβούλου ἐνεργείας τῶν ναυάρχων. (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 9 Νοεμβρ.)

Ἡ καταστροφὴ τοῦ ναυτικοῦ τῆς Τουρκίας, γράφει, παραδίδει αὐτὴν ἔρμαιον εἰς τὴν Ῥωσίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος δὲν θέλει μὲν τὸ γε. νῦν ἔχον, τὸν πόλεμον· ὅτι ὅμως ζητεῖ οὗτος ν' ἀποφύγῃ δύναται νὰ παραστῇ αὐτῷ ἐντὸς ολίγου ὡς ἀνάγκη.

Τί ἤθελε πράξει τότε ἡ Ἀγγλία; Αἱ Ἡγεμονεῖαι καταλαμβάνονται ὑπὸ τῆς Ῥωσικῆς προφυλακῆς, ἡ Σερβία ἐπαγχοτάται ἅμα τοῦ πρώτου σημείου δοθέντος, καὶ θαλασσίᾳ δ' ἐπιχειρήσις κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι θανάτῃ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου. Θέλει συνδράμει εἰς ταῦτα ἡ Ἀγγλία; ἢ, ὅποια μέσα ἔχει αὕτη, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν καταστροφὴν εἰρηνικοῦ κράτους καὶ τὴν μεγέθυνσιν κράτους κατακτητικοῦ;

Ὁ Δῶδλεϋ παρετήρησεν εἰς τὸν Ἑστερχάζην (Ἐκθ. ἐκ Λονδίνου τῆς 11, 13 Νοεμβρίου), ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐθαύρει τὰ γινόμενα οὐχὶ ὡς θρίαμβον, ἀλλ' ὡς ἀτυχῇ καὶ ἀναπόφευκτον συνέπειαν τῆς τουρκικῆς πεισμονῆς. Καὶ διετέλει μὲν ἔτι ἡ Ἀγγλία ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὴν Πύλην, ἀλλ' εἶχεν ἀνάγκην ἐκ παντὸς τρόπου τουρκικῆς τινος παραχωρήσεως.

Ἡ περὶ ὑποχωρήσεως τῆς Πύλης ἐπιθυμία καθίστατο, εἶπεν, ὁσημέραι ζωηροτέρα ἐν τῇ βρεττανικῇ ἀνακτοβουλίᾳ, καθότι χωρὶς αὐτῆς ἤθελεν ἀναγκασθῇ αὐτὸ νὰ βαδίσῃ πρὸς ἐπίτευξιν ἀποτελέσματος, οὗτινος ὁ φόβος ὑπῆρθε τίως τὸ μόνον τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐλαττήριον. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βεζύρου ἦν νέα ἀπόδειξις τῆς πεισμονῆς τῆς Πύλης, καὶ ἡλάρτου, ἔλεγεν ὁ Δῶδλεϋ, τὴν λύπην αὐτοῦ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τοῦ Ναβαρίνου.

Ὁμολόγησεν ἐν τούτοις ὁ Δῶδλεϋ εἰς τὸν Ἑστερχάζην (Α'. Δεκεμβρ.), ὅτι πλὴν τῆς ἐκφανοῦς ὀφειws τοῦ ζητήματος, τῆς σωτηρίας τούτῃσι χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου, προέκειτο καὶ σπουδαιότατον πολιτικὸν συμφέρον τῆς Ἀγγλίας, ὅπερ εἶχεν αὕτη κοινόν πρὸς τὴν Αὐστρίαν, ὁ περιορισμὸς τούτῃσι πάσης περαιτέρω αὐξήσεως τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἐπιφρόνης τῆς Ῥωσίας.

Ἡ Ἀγγλία δὲν ἤθελεν οὔτε τὴν ἀπόλυτον τῶν Ἑλλήνων ἀνεξαρτησίαν οὔτε τῶν Τούρκων τὴν καταστροφὴν· ἤθελε δὲ πράξει πᾶν τὸ δυνατόν πρὸς ἀποτροπὴν τῆς καταλήψεως τῶν Ἡγεμονεῶν, ἧτις ἦν ἐναντία εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Αὐστρίας.

Ὁ Ἑστερχάζης παρετήρησεν, ὅτι πολιτικῇ τῆς Ἀγγλίας ἦτο νὰ προσδοκῇ τὴν ὥρμανσιν τοῦ κακοῦ, ὅπως καταπολεμησῇ αὐτό, καὶ ὅτι τὴν εὐνοϊκὴν τῆς Ῥωσίας θέσιν παρεσκεύασαν οἱ δύο σύμμαχοι αὐτῆς καὶ ἡ Πύλη.

Τὴν αὐστριακὴν μεσιτείαν ἐθεώρει νυν ἡ Ἀγγλία ὡς ἄγκυραν σωτηρίας (Διακοίν. εἰς Λονδίνον τῆς 3 Δεκεμβρίου).

Ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος, γράφει ὁ Μέττερνιχ, οὐδόλως ἤθελε προσέξει εἰς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα, ἂν ἡ Ἀγγλία, θέλουσα νὰ προλάβῃ τὸ ἐξ αὐτοῦ κακόν, δὲν τὸν ἠνάγκαζε νὰ συμπράξῃ.

Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥωσίας, ἔλεγε, δὲν ἐπιτρέπουσι συμμετοχὴν εἰς τὰς ὑποθέσεις των, εἰμὴ μόνον ὅταν βλέπωσιν, ὅτι τοῖς εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωσι μόνον τοῦ σκοποῦ των, ἢ ὅταν πιστεύωσιν, ὅτι δύνανται νὰ μερίσσωσιν εἰς πολλοὺς τὰ βάρη καὶ νὰ ἐπιφυλάξωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὰ ὀφίλη.

Ἡ Ῥωσία κατώρθωσε, προσέθετε, νὰ φέρῃ εἰς διάστασιν τὴν Πόλιν καὶ τοὺς δύο αὐτῆς συμμάχους. Ἐπεθύμει δὲ ὁ πρίγκηψ νὰ μάθῃ τὰ μέσα, δι' ὧν ἡ Ἀγγλία ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Τουρκίας αὐξήσιν τῆς Ῥωσίας· τί ἐφρόνει αὕτη περὶ τῶν ὁρίων καὶ τῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος;

Ἡ Τουρκία ἦτο κατ' αὐτὸν ὁ κάλλιστος τῆς Αὐστρίας γείτων, τὸ ἔσχατον πρόχωμα κατὰ τῶν Ῥωσικῶν εἰσβολῶν.

Ὁ Ἐστερχάζης ἀνῆγγειλεν, ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἦν διηρημένον (15 Δεκεμβρίου), ὁ δὲ Ῥώσος πρεσβευτὴς μεταχειρίζετο τὸ κάλλιστον κατὰ τῶν ἀδυνάτων μέσον· ἠπειλεῖ, δηλαδή, καὶ ὁ φόβος τῆς ἀπωλείας τοῦ χαρτοφυλακίου συνεπλήρου τὰς ἐνεργείας του.

Ἡ ἱκανωτάτη ὑπὸ τὸν Οὐσκισων μερὶς προὔχρει εἰς τὰ ἄκρα.

Ὁ Δωδλεῦ, μετριοπαθέστερος, ὡμολόγει, ὅτι εὐρίσκοντο εἰς κακὴν ὁδόν, ὅτι ἔνεκα τούτου ἐπέμενον εἰς αὐτήν, ὅτι πράξαντες ἤδη ἀδικήματα κατ' ἀνάγκην ἤθελον πράξει καὶ ἄλλα, καὶ ὅτι ἤθελον ἐπιτρέψῃ ἐπομένως τὴν ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατάληψιν τῶν Ἠγεμονειῶν.

Ὁ Ληβεν ἐρῶςδιούργει πρὸς τοῦτο, καὶ ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τοὺς Οὐίγους.

Ὁ Οὐέλλιγκτων ἦν ἔτοιμος νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ μὲν πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου ἤθελε δεσμεύσει τὰς χεῖρας τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ ἀνατολικῇ ζητήματι, ἐνθ' ἡ Ἰουλιανὴ σύμβασις ἔφερεν εἰς τὸν πόλεμον.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, εἶπεν εἰς τὸν Ἐστερχάζην (Ἰδιαίτερα Ἐπιστολὴ τοῦ Ἐστερχάζη, τῆς 15 Δεκέμβρ.), ὅτι τὰ κινήματα τῶν Ῥωσικῶν στρατευμάτων ἐν τῇ Τουρκίᾳ ἤθελον ὑπόκεισθαι εἰς τὴν μεταξὺ τῶν Δυνάμεων προσυμπεφωνημένην διεύθυνσιν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὰ ἔσχατα, ἀλλ' ὅτι ἡ Ἀγγλία ἤθελαν εὖρε ἐν Αἰγύπτῳ ἀντίρροπον τῆς κολοσσιαίας Δυνάμεως τῆς Ῥωσίας.

Ὁ Μέττερνιχ ἀπάντησεν (Μυστικὴ Διακοίνωσις τῆς 31 Δεκεμβρίου), ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ θυσία τῆς Τουρκίας ἦν τετελεσμένη πλέον· καθότι ἡ Γαλλία δὲν ἤθελαν ἐπιτρέψῃ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, ὡς ἐπίσης ἡ Αὐστρία δὲν ἠδύνατο νὰ συγχωρήσῃ τὸν καταμερισμὸν τῆς Τουρκίας, χωρὶς νὰ λάβῃ τὸ μέρος της.

Ἐν Παρισίοις ἐπεκράτει μεγίστη εὐχαρίστησις διὰ τὰ ἐν Ναβαρίνῳ γε-
νόμενα (Ἐκθ. ἐκ Παρισίων τῆς 44 Νοεμβρ.), ἀπέτυχον δὲ πᾶσαι αἱ τοῦ
Ἀπόννη προσπάθειαι, ὅπως ἐξαγάγῃ τὸ γαλλικὸν ἀνακτοβούλιον τῆς ἀκα-
τανοήτου αὐτοῦ ἐλαφρότητος. Ἐνόμιζε τοῦτο, ὅτι ἡ ἐν Ναβαρίνῳ ναυμαχία
ἤθελε συντελέσει ὅπως περιορίσῃ τὸν Τσάρον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Συμβάσεως.

Ἡ ἀναχώρησις τῶν πρέσβειων, παρετήρει ὁ Βιλλέλ (22 Δεκεμβρίου), ἤθε-
λεν ἀναγκάσει τὰς Δυνάμεις νὰ ἐπιχειρήσωσι νέον πραξικόπημα, ὅπερ ἡδύ-
νατο νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον.

Ὁ Μέττερνιχ ἔχαρε (Διακοίν. τῆς 31 Δεκεμβρ.), ὅτι εἶχε μείνει μα-
κράν τοῦ ἔργου τῆς ἀδικίας. Ὁ κόσμος, ἔλεγεν, εἶνε τοσοῦτῃ μακρὸν ἐρ-
μαιον τῆς ἀταξίας, ὅσῳ οἱ διδόντες τὴν ᾤθησιν οὐδένα ἔχουσι κανόνα ὀρί-
ζοντα τὴν πορείαν αὐτῶν. Λυπηρὸν εἶνε τὸ θέαμα τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' οὐχί
τοσοῦτῃ κακόν, ὅσῳ τὸ τῆς Γαλλίας. Ἀμφοτέρων αἱ Κυβερνήσεις εἰσὶν ἐν
ἀποσυνθέσει. Οἱ ὑπουργοὶ τῶν ὁμοιάζουσι πρὸς πικρομένους ἀνθρώπους, κρα-
τουμένους ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς περιπλοκῆς ὡς ἀπὸ σανίδος σωτηρίας. Ἐν
Γαλλίᾳ ἐν τούτοις μεταχειρίζονται τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ὡς φαντασμηγο-
ρίαν πρὸς περισπασμὸν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐνῷ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐκμεταλλεύονται
αὐτὸ διὰ τὰς πολιτικὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς, καὶ θέλει ἐπὶ τέλους χρησιμεύσει
εἰς ἀφετηρίαν προσβολῆς τοῦ Ὑπουργείου.

Ἡ συμμαχία, προσέθετε, τῶν δύο κρατῶν εἶνε ἀπλή ἀναλογία τῆς θέσεως
αὐτῶν καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσης συγγύσεως. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὅμως εὗρεν
ὁ βασιλεὺς ἡγεμῶν μέσον τι πρὸς καθυσύχασιν τῆς ἐξάψεως, ἐνῷ ἐν Γαλ-
λίᾳ οὐδεμία ὑπάρχει μερὶς ἱκανὴ νὰ ἐννοήσῃ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἀπλου-
στάτου κοινοῦ νοοῦ.

Μεγάλῃ χαρᾷ ἐπεκράτει ἐν Πετροπόλει (Ῥωσ. διακοίν. τῆς 3 Δεκεμ-
βρίου). Ὁ Τσάρος, ἐλέγετο, θέλει ἐπιδιώξῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς Συμβάσεως,
ὕπ' οὐδενό· κωλυόμενος ἐμποδίου. Εἰς τὴν Αὐστρίαν οὐδὲν ἄλλο μένει ἢ νὰ
παραινῇ τὴν Πύλην εἰς παραδοχὴν τῶν ὅρων τῶν Συμμάχων. Ἄλλως
προκαλεῖ τὸν πόλεμον. Πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς διαίρεσιν τῶν Δυναμειῶν εἶνε
ματαίᾳ. Ὁ δὲ πρίγκηψ Μέττερνιχ περιήγαγε μόνον εἰς κίνδυνον καὶ ψευδῇ
θείσιν τὴν Πύλην διὰ τῆς περὶ μεσολαθήσεως ἀποπείρας αὐτοῦ.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀπήντησεν εἰς τὸ ἄτοπον αὐτὸ διάδημα ἐν
ἀκροάσει τινὶ τῆς 27 Δεκεμβρίου, ἀρνηθεὶς εἰς τὸν Τατίσεφ τὸ γεγονὸς τῆς
μεσολαθήσεως. Ὁ Ἐξαρχος αὐτοῦ, εἶπε, παρέστησεν εἰς τὴν Πύλην ὅποιον
διέτρεχε κίνδυνον, μὴ ἀποδεχομένη τοὺς ὅρους, ἀλλ' ἡ Πύλη ἦν ἄκαμπτος,
θεωροῦσα τοὺς ὅρους τῶν συμμάχων ὡς θανατικὴν αὐτῆς καταδίκην. Αὐτὸς
δὲν ἡδύνατο νὰ προβῇ περαιτέρω, διότι δὲν ἀνεγνώριζε τὸ δικαίωμα, οὔτι-
νος ἀντεποιήθησαν οἱ σύμμαχοι, πρὸς διαβρῦθμισιν τῶν σχέσεων ἡγεμόνος
τινὸς πρὸς τοὺς ὑπηκόους του.

ΤΩΝ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΕΡΩΝ ΗΜΑΡΤΗΜΕΝΩΝ

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελ. 42, στιχ. 21. ἀντί: καρφεώλην, γρ. τυροπόλην. — Σελ. 50, στιχ. 7, ἀντί: κυματίζον γρ. ὀγκοῦμενον. — Σελ. 71, στιχ. 34, ἀντί: ἡ ἡμέρα εἰς νύκτα γρ. εἰς ἡμέραν ἢ νύξ. — Σελ. 81, στιχ. 31, ἀντί: ἀπὸ τῶν ὑψίστων θέσεων τῆς εὐγενείας, γρ. ἀπὸ τῶν ὑψίστων δικαστικῶν θέσεων. — Σελ. 110, στιχ. 12, ἀντί: ἐναργῆ, γρ. ἐνεργόν. — Σελ. 111, στιχ. 13, ἀντί: καταληφθεῖς, γρ. καταλειφθεῖς. — Σελ. 119, στιχ. 5, ἀντί: Καὶ ὁ Ἰσραὴλ . . . Σουλιωτῶν. γρ. Εἶχε δ' ἔρει ὁ Ἰσραὴλ σπουδαιότατον στήριγμα καὶ παρὰ τοῖς ἀνεξαρτήτοις λαοῖς τῆς μεσημβρινῆς Ἀλβανίας, καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Σουλιώταις. — Σελ. 119, στιχ. 12, ἀντί: παιδρῶν, γρ. αἰθερίων. — Σελ. 128, στιχ. 31, μετὰ τό: Γάλλων, πρόσθε: ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λασσαλιέτ. — Σελ. 129, στιχ. 19, ἀντί: Πράγας, γρ. Πάργας. — Σελ. 133, στιχ. 27, ἀντί: προσδίδοντες, γρ. προσδίδουσαι.

Ἐπει πρὶν ἤτιον σπουδαῖον διέφυγε, συγγνώστην οἱ ἀναγνώστη.

.....	12,000,000	2,800,709	3,850,010	6,699,319	..
.....	100,000	6,050	33,000	33,000	..
.....	120,000	27,910	39,166	67,406	40
.....	50,0 0	2,708	91	2,708	90
.....	6,000,000	655,292	30	6,279,529	15
.....	80,000	101,184	40	41,617	40
.....	2,000	600	..	1,500	..
.....	2,000	..	..	24,943	50
.....	2,000	..	..	24,913	60
.....	10,000	133,594	..	29,588	20
.....	20,000,000	2,174,317	40	9,608,910	20
.....	14,000,000	2,547,538	30	1,802,121	90
.....	1,000,000	313,944	40	1,376,356	80
.....	5,516,000	10,039,622	70	24,201,747	80
.....	9,986,000	16,954,349	65	41,139,647	80
.....	..	..	..	58,093,997	45
ΥΠΗΡΕΣΙΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΙ					
ΕΝΕΡΓΟΤΗΤΕΙΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ					
Ταχυδρομική υπηρεσία					
.....	6,900,000	10,748,630	80	13,325,728	50
.....	..	..	..	24,074,359	30
.....	700,000	168,181	90	632,162	15
.....	..	..	..	800,647	05
.....	50,000	146,920	85	47,160	15
.....	..	..	..	194,081	..
.....	9,000	3,600	..	130	6 90
.....	30,000	4,920	..	1,854	..
.....	6,789,000	11,075,556	55	14,007,361	70
.....	..	..	..	25,082,918	25
Τηλεγραφική υπηρεσία.					
.....	5,000,000	4,932,077	45	9,149,506	10
.....	5,900,000	4,704,192	..	9,109,406	30
.....	30,000,000	9,626,269	45	18,558,912	40
.....	..	..	..	28,185,181	25
.....	3,40,000	3,072,462	65	638,823	40
.....	..	..	..	3,711,285	05